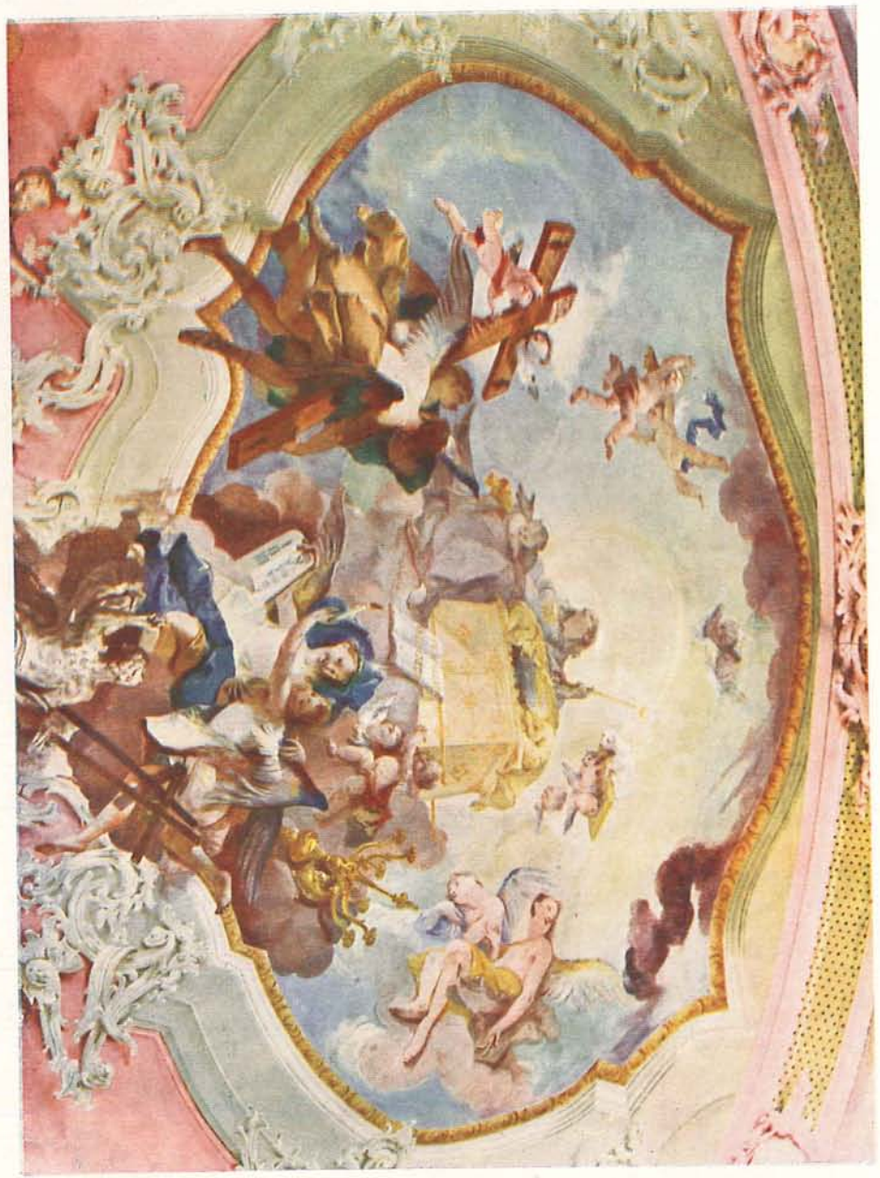

Anton Fr. Maulbertsch, alegória Starého a Nového zákona v Trenč. Bohuslaviciach z r. 1763.

DR. JOZEF ŠPIRKO

CIRKEVNÉ DEJINY

S OSOBITNÝM ZRETEĽOM NA VÝVIN CIRKEVNÝCH DEJÍN SLOVENSKA

SVÄZOK II.

VYDALA NEOGRAFIA

Nihil obstat.
Malužina, 1.-a Septembris 1941.

Josephus Höhr,
parochus, censor dioecesanus.

N. 2495/41.

Imprimatur.
Scepusii, 3.-a Septembris 1941.

† *Joannes,*
Eppus.

Všetky práva vyhradené.
Copyright by Neografia Turčiansky Sv. Martin, Slovakia, 1943.

PIATA PERIÓDA.

Úpadok pápežskej autority. Konciliárne idey a reformné koncily.
(1294—1517.)

Urputný boj cisárstva s pápežstvom, ktorým je vyplnená predošlá perióda, neosožil nikomu, ba viedol k úpadku cisárstva i pápežstva. Cisárstvo stratilo autoritu medzi kresťanskými národmi, nemecká ríša sa rozdrobila a vedúce postavenie v Europe získalo nacionálne prebudené a jednotné Francúzsko. Preto i pápežstvo hľadalo ochranu vo Francúzsku a nie pri nemeckých cisároch. Zdanlive ju našlo, ale francúzsky kráľ o krátky čas zneužil svoju ochranu. Nanútil pápežom svoju vôľu (pobyt v Avignone) a oni sa stali slepým nástrojom francúzskej politiky. Tým strácalo pápežstvo nárok na to, aby ho národy, predovšetkým nemecký cisár, pokladaly za vyššiu, nad štátmi stojacu autoritu. Pravda, kresťanský svet s takým vonkajším vývinom pápežstva nemohol byť spokojný. Ľahko mohlo vzniknúť hnutie, ktoré sa usilovalo obnoviť mocné rímske pápežstvo, ktoré by bolo stredobodom celého kresťanského sveta. Otvorená schizma bola nablízku. Čoho sa kresťanský svet obával, predsa prišlo: západné rozštiepenie kresťanstva. Nezavinily ho natoľko vonkajšie okolnosti, ale skôr nedisciplinovanosť najvyšších predstaviteľov Cirkvi. Cirkev 40 rokov nemala dostatočnej vnútornej sily odstrániť schizmu, lebo najpovolanejší, pápeži, nechceli obetovať svoje osobné záujmy za dobro celej Cirkvi. Vznikol zvláštny chúlostivý prípad, ktorý sa dal napraviť len núdzovými opatreniami. V tomto jedinom prípade nárokoval si všeobecný koncil právo postaviť sa nad hádajúcich sa pápežov, sosadiť ich a spolu s kardinálskym sborom zvoliť nového pápeža. Po tomto núdzovom opatrení bola superiorita pápežova obnovená.

Nie div, že uprostred takého veľkého, samým pápežom zavineného neporiadku vznikla a ešte aj u ľudí, oddaných Cirkvi, dlho sa držala otázka, či pápež je nositeľom najvyššej autority v Cirkvi, alebo či aj on je podrobený usneseniu všeobecného koncilu (kon-

ciliárna teória). To, pravda, otriasalo samými základmi Cirkvi. Tu sa ukázalo, ako hlboko sa zaryl do smýšľania kresťanov laický duch a demokratická tendencia. Doba stredovekého univerzalizmu, objektivizmu a klerikalizmu pominula a pripravuje sa základňa pre Lutherov protestantizmus, ktorého predzvesťou je viklefizmus a husitizmus. Pápeži chcú brániť svoje postavenie a autoritu silne vybudovaným cirkevným štátom (renesanční pápeži), čo však vedie k úplnému zosvetárčeniu pápežskej kúrie. Stálym heslom kresťanského sveta stáva sa volanie po náprave Cirkvi „in capite et in membris".

HLAVA I.

Pápežstvo od Bonifáca VIII. po Lea X. Otázka reformy a konciliarizmus.

§ 125. BONIFÁC VIII. A JEHO SPOR S FRANCÚZSKOM.

1. Po rezignácii Celestína V. (§ 105, 2) väčšina kardinálov zvolila Benedikta Gaetaniho, ktorý prijal meno Bonifác VIII. (1296—1303). U Celestína sa ukázalo, že pápež, i keď je svätého života, ale nemá potrebné skúsenosti a panovnícke vlastnosti, nemôže šťastne spravovať osud Cirkvi. U Bonifáca sa zas dokázalo, že ani najskvelejšie vladárske schopnosti bez svätosti Cirkvi neosožia. Celestín sa usiloval len kresťanskou láskavosťou uskutočniť kráľovstvo božie na zemi; preceňoval ľudí a nechcel použiť osvedčené mocenské prostriedky Cirkvi. Bonifác zas preceňoval duchovné a svetské mocenské prostriedky a len nimi chcel zrealizovať pápežskú svetovládu. Oba pokusy sa stroskotaly. Pontifikátom Bonifáca VIII. sa začína úpadok v cirkevnopolitickom postavení stredovekého pápežstva.

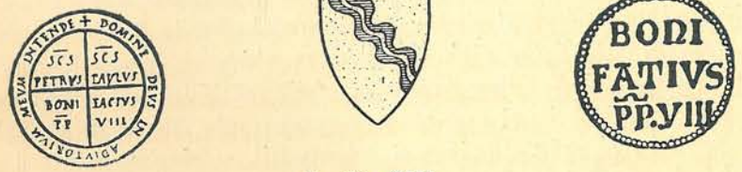
Bonifác VIII.

Bonifác bol vonkoncom panovnícka povaha. Vynikal dôkladnou znalosťou cirkevného práva, energiou vôle a obratnosťou pri spravovaní cirkevných vecí. Bol človek tvrdý, často prenáhlený v slovách i v skutkoch a príliš naklonený nepotizmu. Preto mal mnoho nepriateľov a bol taký neobľúbený ako máloktorý z pápežov. Keď sa niekoľko dní po jeho voľbe za pápeža rozšírila falošná zpráva o jeho smrti, naplnilo to široké kruhy netajenou radosťou. Zriedka bol pápež toľko osočovaný ako Bonifác VIII., hoci ináč bol bezúhonných mravov. Mal dobrú vôľu obnoviť všade v Europe mier, spojiť kresťanské kniežatá do boja proti neveriacim, odstrániť z Cirkvi množiace sa neporiadky a priviesť pápežstvo znovu k rozkvetu — ako si kresťanský svet zväčša žiadal. A predsa sa jeho snahy nestretly nikde s porozumením a nedosiahly očakávané výsledky. Príčinou toho boly zmenené okolnosti, na ktoré on nedbal. Osvojoval si spôsoby a prostriedky, ktoré boly dobré v predošlej perióde u Gregora VII., Alexandra III., Inocenta III., ale v jeho časoch boly už prežité. Nemal takej politickej pružnosti, akú vyžadovala jeho doba. Málo myslel na to, že politika je umením možností.

Povaha Bonifáca VIII.

2. Bonifác VIII. hneď po svojej voľbe preložil sídlo z Neapola do Ríma, aby vyhol nebezpečnému vplyvu Anjouovcov, v ktorých vleku temer úplne stál jeho predchodca Celestín. Preto však neprial si byť v nepriateľstve s Anjouovcami, a aby si ich naklonil, usiloval sa znovu pre nich získať sicílske kráľovstvo (§ 105, 2). Tým však popudil proti sebe prednú rímsku rodinu *Colonnovcov* ktorá mala zradné styky so sicílskym kráľovským domom proti Anjouovcom. Najmä dvaja kardináli z rodiny Colonnovcov, Jakub a Peter, otvorene sa postavili proti bezohľadnej politike Bonifácovej. Okolo seba združili niekoľko nespokojných kardinálov a k nim sa pripojili i fanatickí františkáni-špirituáli (Giacopone da Todi vo svojich básňach posmieval sa Bonifácovi ako novému Luciferovi). Nespokojenci popierali legitimitu Bonifácovej voľby (lebo vraj donútil Celestína rezignovať), upodozrievali ho z Celestínovej vraždy a apelovali proti nemu na všeobecný koncil. Keď sa odpor Colonnovcov a ich spojencov časom rozrástol na otvorené povstanie proti pápežovi, Bonifác ho energicky potlačil. Vyhlásil proti Colonnovcom križiacku vojnu a ich pevnosť — Palestrinu — dal srovnať so zemou (1298). Majetky im zhabal a rozdelil svojej rodine; kardinálov Jakuba a Petra pozbavil hodnosti a vyhnal z cirkevného štátu. Rodina Colonnovcov sa rozpŕchla po Sicílii, po Francúzsku a spojila sa s neskorším najväčším nepriateľom Bonifácovým — Filipom Krásnym. Podobne si znepriatelil talianskych Gibelinnovcov. Jeho legát vo Florencii, Karol z Valois, vypudil z Florencie najslávnejšieho básnika Danteho (1301) a zhabal jeho majetky. Aj on sa stal veľkým odporcom Bonifácovým.

Protivníci Bonifáca VIII.

Bonifác VIII.

3. Oveľa vážnejšia, ba priamo osudná bola Bonifácova srážka s francúzskym kráľom *Filipom IV. Krásnym.* Pritom pohnútku, pre ktorú sa dostal Bonifác do sporu s Filipom, nemožno odsudzovať.

V pápežovi ešte prisilne žila myšlienka križiackej výpravy proti Turkom, preto veľmi zazlieval kresťanským panovníkom, keď bojovali medzi sebou — miesto toho, aby svoje sily obrátili proti nepriateľom kresťanstva. Filip Krásny viedol vojnu proti anglickému kráľovi Eduardovi I., do ktorej boly zapletené aj iné mocnosti Europy. Vojna pohlcovala veľké sumy, ktoré aj Filip, aj Eduard vymáhali hlavne od cirkevných majetkov. Cirkevní hodnostári obidvoch krajín si sťažovali u pápeža. Preto Bonifác vydal r. 1296 bulu „Clericis laicos", v ktorej pod trestom kliatby zakázal bez svojho svolenia akékoľvek zaťaženie cirkevného majetku pre vojenné ciele. Myslel, že tým najľahšie skoncuje neblahú vojnu medzi Francúzskom a Anglickom. Také zakročenie neznamenalo nič nového. Veď používali ho aj jeho predchodcovia Alexander III. a Inocent III. Teraz však vyvolalo na obidvoch stranách veľké pobúrenie. Najmä Filipa Krásneho urazil veliteľský tón pápežovej buly. Filip videl v nej neoprávnené zasahovanie pápeža do svojich panovníckych práv. Bonifácovi odpovedal podobným opatrením. Zakázal vyvážať z Francúzska bez kráľovho dovolenia zlato, striebro a iné drahocennosti a vykázal zo svojho kráľovstva všetkých cudzích kolektorov — predovšetkým pápežských bankárov a talianskych beneficiátov. Pápežskú kúriu to citeľne zasiahlo, lebo najväčšie dôchodky mala z Francúzska. Toto Bonifác neočakával. Aby dôchodky kúrie z Francúzska zachránil, žiadal pápež kráľa, aby zrušil zákaz. Aj on zmiernil svoju bulu v tom smysle, že sa netýka lenných povinností cirkevných majetkov, ba duchovenstvo i dobrovoľnými darmi môže pomáhať panovníkovi, keď ho o to požiada. Týmto zrejmým ústupkom ďalší konflikt pápež na čas zarazil. Bonifác urýchlil ešte kanonizáciu Ľudovíta IX. (deda Filipa Krásneho), čím sa rozzúrený kráľ zdanlivo uspokojil.

Jeho srážka s Filipom Krásnym.

Filip IV. Krásny (1285—1314) bol človek vypočítavý, bezohľadný a v základoch svojej duše nekresťanský. Poznal len moc národa. Snažil sa urobiť Francúzsko prvou veľmocou sveta. Obratne vedel urobiť i svoje osobné snahy vecou národa, a tak i vo svojom spore s pápežom mal vždy za sebou sjednotený francúzsky národ. Stále bol obkľúčený najvynikajúcejšími politickými a vedeckými osobnosťami (pokladali ho aj za najkrajšieho človeka svojej doby). Dvorní právnici — legisti — oduševňovali ho za cézaropapistický ideál Justiniánov. Legisti vzbudili

Filip Krásny.

v ňom túžbu po autonomnej, od Cirkvi úplne nezávislej štátnej autorite, podvracali oprávnenosť akýchkoľvek pápežských zákrokov a ospravedlňovali každý kráľov čin proti pápežovi. Ich obyčajné metódy boly: osočovanie, falšovanie búl a listov a šírenie populárnych letákov, ktorými robili medzi ľudom náladu pre panovníka, štát a proti pápežovi. Legisti, spojení s nesvedomitými teologmi, trúfali si popierať — keď sa im to hodilo — i dogmatický primát pápeža. Tak vo Francúzsku, ako aj v iných krajinách, od toho času práve legisti kalili dobrý pomer medzi Svätou stolicou a rozličnými národmi. Pod rúškom národných záujmov štvali najviac proti univerzálnemu pápežstvu, umele tvorili aféry a siali semeno národného cirkevníctva. Legisti sú nositeľmi nepriateľstva medzi národmi a pápežstvom v ďalších dejinách Cirkvi.

4. Mier medzi Bonifácom a Filipom netrval dlho. Kráľ nechápal a nechcel chápať stredoveké stanovisko v pomere medzi Cirkvou a štátom a zásadne popieral oprávnenosť akéhokoľvek zásahu pápežovho do vnútorných vecí štátu. Pápež však kŕčovite sa pridržiaval týchto svojich práv a povinností voči panovníkom, ktoré stredovek všeobecne uznával a pokladal za prirodzené. Preto skôr-neskôr muselo medzi nimi dôjsť k zásadnému zrevidovaniu pomeru moci svetskej a duchovnej. Filip Krásny nielen pred prvou srážkou s Bonifácom, ale i po nej svojvoľne zasahoval do cirkevných vecí svojej krajiny. Najmä bral dôchodky z uprázdnených benefícií biskupských a opátskych, spravoval ich svojimi úradníkmi, odaňoval cirkevné beneficiá nielen cez vojnu — ako mu to pápež dovolil —, ale i po nej, svojvoľne obsadzoval prelatúry a obmedzoval slobodné vykonávanie biskupskej jurisdikcie. Domnieval sa, že mu to všetko právne patrí na základe kráľovskej moci. Bonifác zakázal odaňovať cirkevné majetky a prostredníctvom svojho legáta Bernarda de Saisset (biskupa pamierskeho, ktorého kráľ nemal rád) protestoval proti kráľovým prechmatom. Filip Krásny postavil legáta pred súd a odsúdil ho pre velezradu. Pápeža to urazilo, preto vydal energické opatrenia. Svolal r. 1302 francúzske duchovenstvo do Ríma na poradu, ako zabrániť rozličným neporiadkom vo Francúzsku a ako prinútiť kráľa k polepšeniu. Bulou „*Ausculta fili*" vyzval aj samého kráľa, aby sa prišiel do Ríma zodpovedať za svoje činy. V nej pripomína pápež Filipovi, aby sa nenazdával, že nad sebou nemá nikoho. Králi sú podriadení najvyššiemu veľkňazovi.

Bula „Ausculta fili".

Povahy oboch stránok boly príliš tvrdé a výbojné, preto sa nedalo ani pomyslieť na to, že spor sa skončí šťastne. Keď pápežský legát čítal Filipovi bulu, gróf z Artois mu ju vyrval z rúk a hodil do ohňa. Kráľ apeloval na národný cit svojho ľudu. Predo-

strel verejnosti sfalšovanú bulu „Deum time“, ktorá spornú vec opísala tak, ako by si pápež chcel v čisto svetských veciach kráľa podriadiť a urobiť z neho svojho vazala. Rozšíril medzi ľudom aj fingovanú odpoveď na bulu (Sciat maxima tua fatuitas), ktorou popudil verejnosť proti pápežovi. Filip Krásny dopustil sa teda v boji proti pápežovi falšovania, prostriedku nízkeho a nečestného. Tým dosiahol u ľudu svoj cieľ. V národnom povedomí urazený ľud pridal sa na stranu panovníkovu. Národné shromaždenie v Paríži r. 1302, na ktorom sa po prvý raz zúčastnil aj tretí stav, občianstvo (popri šľachte a kléru), jednohlasne sa postavilo za svojho kráľa a do Ríma poslalo ostré protesty. Kráľ zakázal francúzskemu duchovenstvu zúčastniť sa na rímskej synode, svolanej pápežom.

Filip apeluje na národný cit Francúzov.

Kardináli sa snažili vysvetliť kráľovi, že pápež nikdy netvrdil, že by mu bol panovník podrobený aj ratione dominii, ale len ratione conscientiae. Sám pápež sa slávnostne osvedčil, že ako cirkevný právnik nemohol a nemôže chcieť, aby mu panovník podliehal aj vo svetských veciach. Ale ratione peccati podlieha mu aj panovník ako každý človek. Vystríhal kráľa, aby neprekrúcal smysel jeho slov, a pohrozil mu sosadením. Na rímskej synode r. 1302, na ktorej aj proti kráľovmu zákazu zúčastnilo sa 40 francúzskych prelátov, vydal Bonifác svoju slávnu bulu „*Unam sanctam*“, ktorá je klasickým dokumentom pápežskej hierokracie. Jasne formuluje dovtedy vykryštalizované zásady o pomere duchovnej a svetskej moci pápežovej.

Bula „Unam sanctam“.

V bule Unam sanctam sú naznačené hlavne tieto zásady a specificky stredoveké nároky pápežov na svetovú vládu: len jedna je katolícka a apoštolská Cirkev a mimo nej niet spasenia. Cirkev má len jedno telo a jednu hlavu: Krista a jeho námestníka. Boh jej sveril dve meče (podľa Luk. 22, 38; § 102, 1. Alegorický výklad sv. Bernarda), duchovný a svetský. Duchovným mečom vládne sama. Svetský sverila štátnej vrchnosti, ktorá ho má použiť len v službe Cirkvi a podľa jej vôle a pokynov. Nositeľ duchovnej moci má právo súdiť aj štátnu vrchnosť, keď sa odchýli od božích príkazov; jeho samého však súdi len Boh. Len takto formulovaný pomer dvoch mocí zodpovedá božím plánom a ustanoveniam; iné chápanie viedlo by nevyhnutne k manichejskej heréze o dvoch princípoch — hovorí bula.

Pravda, dogmatický charakter majú len tie čiastky buly, ktoré sa týkajú primiciálnych práv pápežových vo veciach viery a mravov a vety, vyjadrujúce katolíkom prirodzenú myšlienku, že katolícka Cirkev je samospasiteľná. Ostatné slová, i keby si bol nimi nárokoval právo rozhodovať i vo svetských veciach, majú len časový, historický význam.

5. Bonifác, keďže chcel mier, urobil ešte posledný pokus o pokojné riešenie sporu a žiadal kráľa, aby zrušil nariadenia, urážajúce Cirkev. Ale márne. Filip nechcel dať pápežovi satisfakciu. Ba naopak, odhodlal sa protivníka fyzicky a morálne zničiť. V štátnej rade r. 1303 v prítomnosti kráľovej vystúpil rytier Viliam Du Plessis ako verejný obžalobca pápeža. Obviňoval ho z herézy, simónie, smilstva, nevery, spojenia s čertom a z podobných absurdností. Štátna rada pod predsedníctvom prešibaného kancelára Nogareta sa usniesla žiadať svolanie všeobecného cirkevného snemu, ktorý by súdil pápeža. Keď sa to dozvedel Bonifác, verejne odprisahal pripisované mu viny a 8. sept. 1303 chcel v Anagni vyhlásiť nad Filipom exkomunikáciu. Ale deň predtým ho napadla, inzultovala a zajala banda najatých zbojníkov na čele s kancelárom Nogaretom a pomstivým Sciarrom Colonnom. Až po dvoch dňoch anagnskí občania ho oslobodili, zaviedli do Ríma, kde, zlomený bolesťou nad neslýchaným atentátom a starosťami o Cirkev, zomrel 11. okt. 1303.

Anagnský atentát.

Nešťastný Bonifác VIII. získal si o Cirkev nemalé zásluhy v takých pohnutých časoch. Pričinil sa o šírenie viery v Ázii, kde vyslal veľa dominikánov a františkánov. K cirkevnému zákonníku pripojil *Liber sextus*, za neho roku 1300 sa slávil prvý jubilejný rok, ktorý privábil do Ríma státisíce pútnikov z celého sveta. Ako smierny sudca šťastne vyrovnal spor o nemecký trón medzi Albrechtom I. Rakúskym a Adolfom Nassauským. Smierlivo, i keď bez výsledku, zasiahol do sporov o trón v Uhorsku, v Poľsku a v Čechách. Aj o vedu sa zaslúžil: založil univerzitu v Ríme (Sapienza) a dal vymaľovať kostol sv. Petra slávnemu majstrovi Giottovi. Nepatrí síce k sympatickým osobnostiam dejín, ale iste patrí medzi najvýznamnejšie osobnosti, i keď pre upadajúcu autoritu pápežstva jeho podujatia sa nedarily.

Význam Bonifáca VIII.

Najnovšie niektorí z historikov (Wenck, Scholtz, Davidsohn) tvrdia, že obvinenia proti Bonifácovi, najmä z herézy, čiastočne sú odôvodnené. Poukazujú na jeho skeptické poznámky o Sviatosti oltárnej, nesmrteľnosti duše a zmŕtvychvstaní. Pravda, čerpajú svoje zprávy z materiálu Bonifácových protivníkov, ktorí sa všemožne snažili dokázať pápežovi herézu, aby ho tak mohli odstrániť. Naproti tomu dokumenty o Bonifácovom pontifikáte svedčia o jeho úplnej pravovernosti. Dante, ktorý iste nebol priateľom Bonifácovým, ba dokonca ako svätokupca vo svojej Divina Commedia dal ho do pekla, predsa mu herézu nikdy nevyčítal.

Wenck, Philipp d. Sch. v. Frankreich, s. Persönlichkeit und das Urteil s. Zeitgenossen. Marburg 1905. — L. Mohler, Die Kardinäle Jakob u. Peter Colonna, 1914. — J. Rivière, Le problème de l'Église et de l'État au temps de Philippe le Bel, Louvain 1926. — Cunley, The Conflict between Pope Boniface VIII. and King Philip IV. the Fair. Washington 1927. — A. Ludwig, War Bonifaz VIII. ein Ketzer?: Hist. Pol. Bl. 1914. — Sommer, Die Anklage der Idololatrie gegen Bonifaz VIII. Diss. 1920.

§ 126. POČIATOK AVIGNONSKÉHO ZAJATIA. VIENNSKÝ SNEM.

1. Skutočné víťazstvo nad Bonifácom VIII. neuspokojilo hnev a pomstivosť Filipa Krásneho. Chcel ešte, aby aj Cirkev — jej reprezentant pápež a všeobecný snem — ospravedlnila jeho výčiny proti pápežovi a mŕtveho Bonifáca odsúdila. Toto jeho úsilie dáva smer najbližším cirkevným udalostiam.

Po Bonifácovej smrti zvolili kardináli za pápeža *Benedikta XI.* (1303—4), bývalého generála dominikánov, človeka zbožného a mierumilovného. Nový pápež, i keď bol prívržencom svojho predchodcu, uznal, že bude dobre urovnať spor s Filipom Krásnym.

Benedikt XI. Videl, že Francúzsko stojí na kraji schizmy; preto, aby jej predišiel, zrušil ostré Bonifácove opatrenia proti Francúzsku. Filipa zbavil kliatby, Colonnovcom čiastočne vrátil majetky, ale ostatných účastníkov anagnského atentátu exkomunikoval. Filipovu žiadosť, aby vyhlásil Bonifáca za nepravého a nehodného pápeža, opatrne odkladal a ako nepríjemné dedičstvo nechal svojmu nástupcovi. Zomrel náhle r. 1304 v Perugii.

2. Po Benediktovej smrti kardináli 11 mesiacov sa nevedeli dohodnúť o osobe budúceho pápeža. Francúzski kardináli chceli za každú cenu mier s Filipom, talianski zas žiadali zadosťučinenie za zločin v Anagni. Konečne zvolili nekardinála — arcibiskupa

Klement V. bordeauxského Klementa V. (Bertrand de Got; 1305—14). Francúzskym kardinálom sa zdal vhodný, lebo bol spriatelený s Filipom Krásnym, a videl sa aj talianskym, lebo v spore Bonifáca s Filipom Krásnym mal strednú mienku, ba zúčastnil sa aj na rímskej synode r. 1302. Na korunovanie povolal kardinálov do Lyonu, kde sa v prítomnosti Filipa Krásneho mimoriadne nádherne odbavovaly korunovačné slávnosti.

Pri obvyklom slávnostnom sprievode sám Filip viedol niekoľko krokov pápežovho koňa. Pri sprievode stala sa zlovestná nehoda. Na účastníkov zrútil sa kus starého múru, pričom niekoľko osôb zahynulo. Ba aj sám pápež sa zranil pri páde s koňa. Tiara padla do prachu a vtedy sa stratil z nej najcennejší drahokam. Omen nastávajúcich čias!

Kardináli opätovne žiadali pápeža, aby prišiel do Ríma. Kle-

Usadil sa v Avignone. ment však, i keď nemal zpočiatku vážny úmysel ostať vo Francúzsku, odchod stále odkladal, až konečne pre Filipa a stále trvajúce rímske nepokoje rozhodol sa ostať *v Avignone*, kde sa aj r. 1309 osadil. Tým sa začala smutná doba *„babylonského zajatia"*. Tak totiž pomenovali neskôr 70-ročný pobyt pápežov v Avignone (1309, resp. 1305—76). Klement V. a jeho šiesti nástupcovia (všetci

Francúzi) sídlili vo Francúzsku a stali sa poslušnými nástrojmi francúzskej politiky. Rím a cirkevný štát upadol, avignonskí pápeži stratili autoritu v očiach širokého kresťanstva a tak pripravili pôdu pre západnú schizmu.

Klementovo rozhodnutie pre francúzsky smer a avignonský pobyt nebolo náhodné. Pripravili ho už niektorí pápeži v minulosti (Alexander III., § 101, 4; Inocent IV., § 104, 4), ktorí sa dobromyseľne utiekali pod ochranu Francúzska pred násilníckymi Štaufovcami. Francúzsko poskytovalo prístrešie, ale tým si aj pripútavalo pápežstvo. Neskorším pápežom už nebolo ľahko vymotať sa z francúzskych osídel. To musíme mať pred očami, keď chceme správne posúdiť slabosť avignonských pápežov.

Mesto Avignon patrilo Neapolskému kráľovstvu a len Klement VI. (1348) ho kúpil pre Sv. stolicu. Keďže však bolo obkľúčené francúzskym územím, patrilo v skutočnosti do mocenskej sféry francúzskeho kráľa. Prepychová francúzska rezidencia pápežov a velikánsky úradnícky aparát potrebovaly veľké sumy, ktoré nijako nemohly kryť do-

Pápežská kúria v Avignone. vtedajšie pápežské dôchodky. Preto avignonskí pápeži uvaľujú nové cirkevné dane a sháňajú sa po nových príjmoch. To isté robili i neskorší pápeži. Táto finančná politika kúrie (fiškalizmus) vyvolala veľa nespokojnosti, dala podnet mnohým ponosám v nastávajúcich storočiach a pripravovala cestu k reformácii (Viklef, Hus, Luther).

3. Celý pontifikát Klementov je dôkazom úplnej závislosti pápežstva od Francúzska. Z 24 kardinálov, ktorých vymenoval za svojho panovania, okrem jedného Angličana boli všetci Francúzi. Takýmto zložením kardinálskeho sboru položil pápež základy trvalého exilu. Avignonské zajatie vyvolalo rozvrat, rozštiepenie Cirkvi na dvoj- a trojpápežstvo a revolučné konciliárne hnutie. Ináč žili pápeži v Avignone pod ochranou francúzskych kráľov bezpečne a v pokoji, kým Rím sa svíjal v anarchii. Len Klement V. užil tohto pokoja najmenej. Filip Krásny sa postaral o to, aby sa pápež neprestával rozčuľovať.

Avignonské zajatie.

Filip už pred korunovačnými slávnosťami v Lyone žiadal pápeža, aby vyhlásil Bonifáca za heretika a zrušil rehoľu templárov. Klement mu údajne prisľúbil, že začne proces v Bonifácovej veci. Po korunovaní však urobil všetko možné, aby odvrátil kráľa od nekresťanskej požiadavky. Urobil Filipovi po vôli a ostal vo Francúzsku, povolil mu desatinu z cirkevných majetkov na päť rokov, bulu Clericis laicos zrušil. Unam sanctam pre Francúzsko zmiernil, obom kardinálom Colonnovcom vrátil purpur, ale Bonifácovu vec stále odkladal (svedkov však vypočul). Ba keď ani toto všetko nestačilo pomstivému Filipovi — obetoval i rehoľu *templárov.*

Ústupčivosť pápežova.

Bohatstvo a vojenská sila templárov už dávno klala oči lakomému a absolutisticky založenému kráľovi. Veď templári mali vo Francúzsku

ohromné majetky a kráľ pre stále vojny mal vždy finančné ťažkosti. Okrem toho mali templári 15-tisícovú armádu, ktorá nepodliehala kráľovej právomoci, ba v spore kráľa s kúriou stála na pápežovej strane. Templári boli teda Filipovi veľmi nepríjemní. Pravda, s takýmito dôvodmi nemohol vyjsť na verejnosť, preto ich zasypal neslýchanými klebetami. Keď ich tak morálne zničil, žiadal v záujme pravej viery a Cirkvi o ich zrušenie. Obviňoval ich z herézy, nevery, potupovania kríža a svätých a z nemravnosti. Isteže templári — najmä vo Francúzsku — neboli vtedy na výške svojho povolania. Križiacke výpravy, v ktorých vznikli a vykonali kus práce pre Cirkev a ľudstvo, už pominuly. Po nich templári do istej miery stratili svoj raison d'être. Pritom boli veľmi bohatí, čo obyčajne odvracia rehoľníkov od rehoľných ideálov. No, predsa neboli ani horší, ani lepší ako iné rytierske združenia tej doby.

Zrušenie templárov.

Klement V. prisľúbil kráľovi, že templárov bude prísne vyšetrovať. Ale Filip ho úskokom predišiel. R. 1307 dal všetkých členov radu pochytať a uväzniť, ich domy a majetok zhabať. V Paríži uväznili veľmajstra Jakuba Molaya a 140 členov. Templárov postavili pred biskupské súdy (složené podľa Filipovej vôle) a mučením ich donútili priznať sa. Tým, ktorý sa priznajú, sľúbili milosť. Tých, ktorí po ukrutnom mučení vynútené priznanie odvolali, hneď spálili. V samom Paríži 130 templárov zomrelo na hranici, mnohí zahynuli pri mučení. Pri tomto neľudskom pokračovaní odvolával sa kráľ na to, že to robí s pápežovým schválením. Pápež sa ohradzoval proti neslýchanému porušovaniu svojich práv, lebo jediným oprávneným sudcom exemptných rehoľníkov bol on. Filip mu však podstrčil alternatívu: alebo zrušiť templárov, alebo vyhlásiť Bonifáca za kacíra. Pápež volil to, čo sa mu zdalo menším zlom. Najmä keď vypočul 72 Filipom vybraných templárov, ktorí sa priznali k pripisovaným im zločinom, presvedčil sa, že nie sú bez viny. (Údajne aj sám Molay sa priznal, čo však neskoršie rozhodne popieral.) Klement sostavil vyšetrujúce komisie vo Franúzsku aj v iných krajinách; podržal si však konečný rozsudok a mal ho vyniesť na všeobecnom sneme viennskom. Okrem Francúzska, kde pracovali kráľovskí úradníci, nikde nezistili templárom pripisované zločiny.

4. R. 1311 svolal Klement *XV. všeobecný cirkevný snem do Vienne.* Okrem otázky templárov a Bonifáca malo sa na ňom rokovať o križiackej výprave a cirkevnej reforme. Na sneme predsedal sám pápež. Sišlo sa naň 114 prelátov a prítomný bol aj Filip Krásny. Po preštudovaní súdnych aktov sa zistilo, že dokázané obvinenia ani zďaleka nestačia na to, aby zrušili celý rad. Predsa pápež so súhlasom snemu na Filipovo naliehanie bulou „Vox in excelso" zo dňa 22. marca 1312 navždy zrušil rad templárov. Urobil to nie na základe sudcovského rozsudku, ale administratívnou cestou s odôvodnením, že templári sú „znenávidení, podozriví a zbytoční". Ich majetky pripadly johanitom, ale vo Francúzsku ich zhabal Filip Krásny a len jeho nástupca ich odovzdal čiastočne

XV. vš. cirk. snem vo Vienne.

johanitom. O jednotlivých členoch templárov maly súdiť provinciálne synody. Veľmajster Molay zomrel na hranici; pred smrťou prísahou potvrdil nevinnosť radu. Vo veci templárov bol pápež Filipovi ústupčivý, aby sa tým pevnejšie mohol zachovať vo veci Bonifácovej. Kráľ žiadal spáliť mŕtvolu Bonifáca ako kacíra. Ale koncil zamietol žalobu a vyhlásil ho za pravoverného pápeža. No i Filipovi dal zadosťučinenie tým, že vyhlásil jeho konanie proti Bonifácovi za „dobromyseľné". Snem sa rozhodol pre novú križiacku výpravu, ale nič sa neuskutočnilo. Vyniesol niekoľko reformných a disciplinárnych usnesení, ktoré obsahuje *Liber Clementinarum.*

Krátko po sneme zomrel Klement V. (1314). Bol stále chorľavý a asi s tým súvisela i jeho veľká povoľnosť voči Filipovi. Pred smrťou ľutoval svoj postup proti templárom. Bol aj veľkým nepotistom. Jeho telo zhorelo na katafalku.

V tom istom roku zomrel i Filip Krásny v 46. roku svojho života. Bol moderným panovníkom a svojím počínaním bezohľadne chcel prospech štátu. Preto sa mu v profánnej histórii dostáva veľa uznania. No cirkevná história má naňho najtrpkejšie spomienky.

E. Kraack, Rom oder Avignon? Die röm. Frage unter Klemens V. bis Johann XXII. 1929. — G. Mollat, Les Papes d'Avignon. Paris 1924. — Charpentier, Les grands Templiers. Paris 1935. — E. Müller, Das Konzil von Vienne 1311—12. 1934. — A. Trunz, Zur Geschichte des letzten Temlermeisters. Diss. 1920.

§ 127. AVIGNONSKÍ PÁPEŽI. SPOR ĽUDOVÍTA BAVORSKÉHO S KÚRIOU KONIEC AVIGNONSKÉHO ZAJATIA.

1. Po smrti Klementa V. nevedeli sa dohodnúť talianski a francúzski kardináli na osobe budúceho pápeža, preto pápežský trón viac ako dva roky nebol obsadený. Konečne zvolili 70-ročného kardinála Jakuba Deuze z Cahors, ktorý prijal meno Ján XXII. (1316—34). Bol vonkajškom nepatrný, ale učený, pracovitý a pri francúzskom dvore sa už dobre zapísal. Na žiadosť väčšiny kardinálov ostal aj on v Avignone. Jeho pontifikát sa hodne podobá pontifikátu Gregora VII., Alexandra III.; je posledným záblesko stredovekého pápežského panstva. Za jeho panovania posledný raz vzbĺkol nechutný boj medzi mocou pápežskou a cisárskou.

Ján XXII.

Po smrti Henricha Luxemburského (1313) došlo v Nemecku na dvojitú voľbu. Väčšina kurfirstov zvolila Ľudovíta IV. Bavorského, ale rakúska časť Fridricha Krásneho Rakúskeho. Ján XXII. v zpočiatku bol neutrálny, úfajúc sa, že spor sa skončí šťastne. Neskoršie podľa práva svojich predkov nárokoval si právo rozho-

Dvojitá voľba v Nemecku.

dovať v dvojitej voľbe, ba i skúmať, či kandidát má potrebné vlastnosti nemeckého kráľa a budúceho rímskeho cisára. Na obdobie medzivládia určil pre Taliansko ríšskeho správcu kráľa Róberta Neapolského. Z nápadníkov ani jeden sa nechcel bezpodmienečne podrobiť pápežskému rozhodnutiu. Ba Ľudovít Bavorský zmocnil sa Talianska, hoci nebol korunovaný za cisára (1323). Ján XXII. pod trestom exkomunikácie nariadil Ľudovítovi Bavorskému vzdať sa Talianska, uzurpovaného titulu a cisárskych práv do tých čias, kým sa nerozrieši sporná otázka. Preto ho povolal do Avignonu. Ľudovít nielen že sa nepodrobil, ale na norimberskom sneme vyhlásil, že nemecký kráľ, väčšinou hlasov zvolený a korunovaný, nepotrebuje pápežské potvrdenie. Pápež ho nato r. 1324 exkomunikoval, podriadených zbavil povinnosti poslúchať a nad Nemeckom vyhlásil interdikt. Kardináli ho odrádzali od toho, ale pápež, zrejme pod vplyvom francúzskeho dvora, ostal tvrdý. Ani Ľudovít však nebol bez spojencov. Sbehli sa k nemu všetci nespokojní františkáni — špirituáli a či fraticeli. Nimi posmelený vydal roku 1324 *v Sachsenhausene* manifest, v ktorom zasypal pápeža nádavkami, nazval ho rušiteľom pokoja, kacírom a apeloval na všeobecný snem, aby pápeža odstránil.

Sachsenhausenský manifest.

Františkáni sa už dávnejšie rozštiepili na miernejších a rigorózných — špirituálov, fraticelov — (§ 114, 5), ktorí chceli mať samostatnú rehoľu. Pretože prepínali a svojho veľkého zakladateľa v poslušnosti neveľmi napodobňovali, Ján XXII. ich zahriakol a niektorých i prísne potrestal. Preto sa stali jeho veľkými nepriateľmi a odbehli k Ľudovítovi Bavorskému, kde sa schádzali všetci nespokojenci tých čias. Tu našli útulok i profesori parížskej univerzity *Marsilius Paduánsky* a *Ján z Jandunu*, ktorí posmelili Ľudovíta ešte k odvážnejšiemu kroku — k ceste do Ríma.

Františkánski nespokojenci.

2. Po sachsenhausenskej apelácii nastal krutý boj medzi pápežstvom a cisárstvom; podobný, ako bol za Fridricha II. Preto Ľudovít Bavorský vyrovnal sa aj so svojím protivníkom Fridrichom Rakúskym, aby mal voľné ruky v boji s pápežom. Podľa plánov, ktoré vypracovali minoriti (Michal z Cesena, Viliam Occam, Ubertino z Casalle), odobral sa r. 1327 do Talianska. V Miláne prijal železnú kráľovskú korunu, v Ríme zas podal mu cisársku korunu prefekt Sciarra Colonna (125, 5) ako zástupca rímskeho ľudu. Teraz ako korunovaný cisár súdil Ľudovít Bavorský nad pápežom. Pritom sa dopustil takých nedôstojností, akých sa nikdy nedopustili ani Štaufovci. Jána XXII. vyhlásil za kacíra, zbavil dôstojnosti a „in effigie“ spálil (vo forme slameného vechťa). Za

Ľudovít Bavorský v Ríme.

1 Hrob Bonifáca VIII. vo vatikánskej krypte. Tiara má dve koruny, ktoré zaviedol Bonifác ako symbol duchovnej a svetskej moci. Tretiu korunu pridal Urban V.*

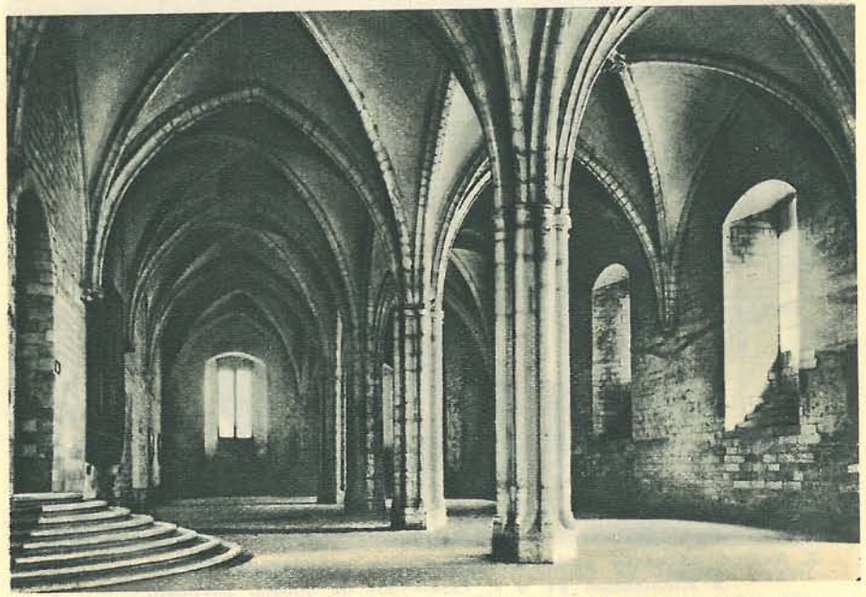

2. Aviňon, pápežský palác. Gotická stavba, vybudovaná Benediktom XII. a Klementom VI. v r. 1334—1364 na spôsob pevnosti.

* Obšírnejšie vysvetlenie k obrázkom viď v „Soznáme obrázkov s vysvetlivkami“ na konci knihy.

3. Korunovanie Karola Róberta z Anjou, nástenná maľba zo Spiš. Kapituly z r. 1317.

4. Aviňon, veľká prijímacia sála; bol pápežským sídlom v r. 1309—1377.

pápeža povýšil minoritu Petra z Corvary ako Mikuláša V. (1328—1330). Protipápež znova korunoval Ľudovíta a on zas korunoval Mikuláša V. Strojca celej tejto komédie bol Marsilius Paduánsky, ktorý dúfal, že on bude protipápežom, ale nestalo sa tak. Stal sa len pápežským vikárom a rímskemu duchovenstvu narobil veľa nepríjemností. Ľudovít Bavorský, keď začul, že sa blíži do Ríma Róbert Neapolský, naľakal sa a pri smiechu rímskeho ľudu odišiel z Ríma a s protipápežom i s celým svojím sprievodom sa vrátil do Nemecka (1330).

Ozvena sporu v literatúre.

Boj Ľudovíta Bavorského s pápežmi mal ozvenu i v literatúre, ba vlastne ona mu poskytovala ideový podklad. Už za Filipa Krásneho zjavily sa spisy (od dominikána Jána Parížskeho a advokáta Petra Dubois), ktoré popieraly akúkoľvek právomoc Cirkvi nad svetskou vrchnosťou. Nacionálny štát je nezávislý od Cirkvi a nie je podriadený ani cisárovi. Ba štát má právo dohliadať i na cirkevné majetky, sekularizovať ich a namiesto nich poskytovať duchovenstvu štátne platy.

Benedikt XI. Klement V. Ján XXII. Benedikt XII.

Tieto spisy uznávajú určitý primát, ale obmedzujú ho v tom smysle, že pápeža do istej miery podriaďujú všeobecnému cirkevnému snemu. Koncil môže pápeža sosadiť nielen vtedy, keď sa dopustí kacírstva, ale i keď je neschopný a ťažko sa previní oproti cirkevným záujmom. Tieto myšlienky presnejšie formulovala neskôr konciliárna teória.

„Defensor pacis".

V literárnom boji na stranu Ľudovíta Bavorského postavil sa najmä anglický minorita *Viliam Occam († 1350)*, profesor filozofie v Paríži *Marsilius Paduánsky († 1342)* a jeho spolupracovník *Ján z Jandunu († 1328)*. Occam, nominalista a skeptik (doctor invincibilis), vo svojich spisoch priznáva všeobecnému snemu právo súdiť pápeža aspoň v tom prípade, keď sa dopustil herézy. O cisárskej dôstojnosti učí, že ju založil Boh. Kurfirstami zvolený cisár nepotrebuje svolenie pápežovo, ba môže pápeža aj súdiť. V diele *„Dialogus de imperatorum et pontificum potestate"* otvorene hlása cézaropapizmus; primát nepokladá za potrebnú a Kristom založenú ustanovizeň. Marsilius Paduánsky a Ján z Jandunu išli ešte ďalej. Vo svojom spoločnom diele *„Defensor pacis"* ostro napádali pápeža, prevracali tradičný stredoveký myšlienkový svet a cirkevný poriadok. Svoj revolučný spis pomenovali „obhajcom pokoja", lebo vraj len v ňom obsažené zásady môžu viesť k mieru. Sú to: nositeľom všetkej moci svetskej i cirkevnej je suverénny ľud a od Cirkvi úplne nezávislý štát; najvyššou cirkevnou inštanciou je všeobecný

snem, svolaný svetskou vrchnosťou. Cirkev je súčiastkou štátu, ktorý ju kontroluje. Má byť nemajetná a má účinkovať len na poli duchovnom. Pápežov primát znamená len čestné prvenstvo a nezakladá sa na Božom ustanovení atď. Pápež Ján XXII. vyhlásil 5 viet z tohto diela za heretické a pôvodcov exkomunikoval (1327). Tieto myšlienky tvorily podklad konciliárnej teórie. Semená tam uložené vyklíčily úplne v 15. a 16. storočí. Hlavne o ne sa opierali reformátori 16. storočia, ba neskoršie aj galikanizmus, febronianizmus a jozefinizmus. Nevyhynuly vlastne ani dnes.

Privrženci pápeža.

Ale i pápežské stanovisko malo svojich literárnych zastancov. *Egid Rímsky* (De eccl. potestate; azda to bolo podkladom buly Unam sanctam), *Jakub z Viterbo, Augustín Triumphus* a *Alverus Pelagius* zastávali rigoróznu mienku, že pápežstvo je prameňom *všetkej moci*, cisár však a všetci panovníci sú len jeho vazalmi. Miernejšie náhľady mali *Engelbert z Admontu* a veľký básnik *Dante Alighieri* (de monarchia), podľa ktorých pápež i cisár majú najvyššiu moc na svojom poli.

Ohlas v Nemecku.

3. Keď sa Ľudovít Bavorský vrátil do Nemecka, zbadal, že jeho počínanie sa mnohým nepozdáva. Protipápež Mikuláš V. mal ešte menej prívržencov, preto po dvoch rokoch sa podrobil Jánovi XXII., ktorý mu dal milosť. Ale voči Ľudovítovi, ktorý tiež hľadal dorozumenie s pápežom, bol Ján XXII. neústupný. Žiadal, aby sa zriekol trónu a bezpodmienečne sa mu podriadil. Ľudovít váhal. Neskoršie sa chcel zrieknuť v prospech svojho strýca Henricha Bavorského (proti tomu rozhodne protestovalo Uhorsko, Neapol a nemecké mestá), ale nepríjemný omyl pápežov v dogmatických otázkach vytrhol kráľa z chúlostivého stavu. Ján XXII. totiž v kázňach učil, že duše zomrelých, aj najdokonalejších, nedosiahnu videnie Boha (visio beatifica) hneď po smrti, ale len po poslednom súde. Toto využili jeho odporcovia a obvinili pápeža z kacírstva. On to pred smrťou odvolal. Zomrel r. 1334. Nešťastný boj s Ľudovítom Bavorským však neukončil. Ján XXII. bol posledným reprezentantom pápežov, ktorí podľa stredovekého náhľadu robili si nároky i na svetskú vládu, a keď ju dosiahli, kŕčovite sa jej pridržiavali.

Bula „Ne praetereat" z r. 1332, podľa ktorej chcel Ján XXII. trvale oddeliť Taliansko od Nemecka, je falzifikát, ktorý vznikol na dvore Róberta Neapolského. Ale nie je vylúčené, ba veľmi pravdepodobné, že pápež sa zaoberal takými myšlienkami.

Pápežská kúria.

Bol veľmi pracovitý. Od neho pochádza 60.000 aktov; usporiadal pápežskú kanceláriu, založil najvyšší súdny dvor (Rota Romana), často kázaval a sbieral peniaze na križiacku výpravu. Našiel nové pramene kuriálnych príjmov, ktoré za jeho pontifikátu presahovaly ročne 4 milióny dukátov. Rozsiahly úradnícky aparát potreboval veľa peňazí a Jánov nepotizmus tiež zaťažil pápežskú kasu. No že by bol zanechal

25 miliónov dukátov (ako hovorí florentský kronikár Villani), nezodpovedá skutočnosti. Sotva toho bolo milión zlatých.

Pápež stráca vplyv na voľbu cisára.

4. Nástupca Jána XXII., pokojamilovný *Benedikt XII.* (1334 až 1342), bol náklonný smieriť sa s Ľudovítom Bavorským, ale francúzsky dvor zmaril všetky mierové pokusy, lebo sa obával, že po vyrovnaní sa pápež vráti do Ríma a Francúzsko stratí svoj vplyv na kúriu. Tento rozbroj medzi Nemeckom a Sv. stolicou, francúzskymi intrigami umele udržiavaný, napokon znechutil kurfirstov, ktorí videli v ňom potupenie a znevažovanie nemeckej ríše. Preto sa odhodlali na rázny krok. *V Rense* (pri Koblenzi) r. 1338 sa dohodli, že nemecký kráľ, zvolený väčšinou kurfirstských hlasov, nepotrebuje pre svoje panovanie *nijaké pápežské potvrdenie.* (Dosiaľ sa vyžadovala jednohlasná voľba. Preto mohlo dôjsť na dvojitú voľbu, v ktorej pápež mal právo rozhodovať.) Ľudovít Bavorský na frankfurtskom sneme (1338) pridal ku kurfirstskej dohode ešte zákon, že nemecký kráľ, nimi právoplatne zvolený, *stáva sa hneď aj rímskym cisárom.* Pápež sa tu už vôbec nespomína. Ostala mu len formalita — korunovať cisára. Tým *definitívne prestáva stredoveké pápežské svetové panstvo.* I v Nemecku, tak ako predtým vo Francúzsku a v Anglicku, zvíťazila myšlienka nacionálneho, od Cirkvi nezávislého štátu a uskutočnil sa sen Štaufovcov, najmä Fridricha II. Ale utrpela aj autorita nemeckého kráľa a moc kurfirstov (cirkevní: mohučský, trierský, kolínsky; svetskí: falcký, saský, brandenburský a český) náramne stúpla. Ľudovít vyhlásil svoju exkomunikáciu a nemecký interdikt za neplatný (ľahkomyseľne uložené cenzúry nemaly vážnosti!), čím svoj pomer ku Sv. stolici ešte viac skomplikoval. Po dohode Francúzska s Ľudovítom proti Anglicku aj sám francúzsky kráľ Filip VI. chcel sprostredkovať vyrovnanie Ľudovíta Bavorského so Sv. stolicou, ale bez výsledku. Najmä preto sa nemohlo dosiahnuť smierenie, lebo Ľudovít z lakomstva po krajinách dal sa strhnúť ku kroku, nad ktorým sa pohoršil celý kresťanský svet. Zrušil totiž platné manželstvo Margity (Maultasch), dedičky Tirolska a Karintie, s českým princom Jánom Luxemburským a Margitu dal za manželku svojmu synovi Ľudovítovi, markgrófovi brandenburskému. Medzitým zomrel Benedikt XII. (1342).

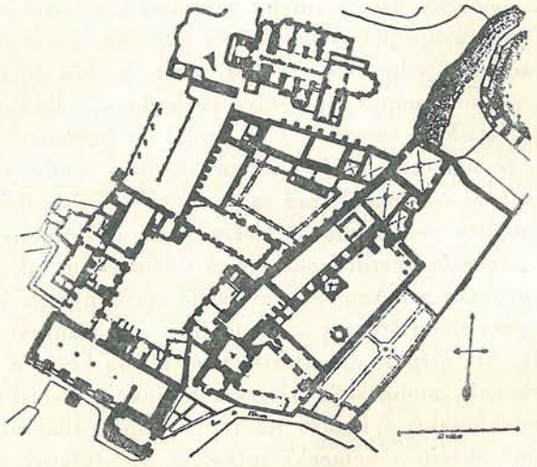
Pápežský palác v Avignone.

Benedikt XII. bol človek čistých mravov, bez lakomstva a nepotizmu (hovoril, že pápež má byť ako Melchizedech, bez otca, matky a všetkej genealogie). Keďže pre rímske neporiadky nemohol sa vrátiť do Ríma, vybudoval mohutný pápežský palác v Avignone (do Napoleona bol majetkom Sv. stolice, potom kasárňami, teraz je múzeom). Go-

tický palác je veľmi masívny a rozsiahly, katedrála naproti tomu veľmi malá. Príznačné na smýšľanie avignonských pápežov! Benedikt nestrpel podplácanie, kúriu zreformoval a všetkých prelátov, ktorí sa tam bez zamestnania osadili, vypudil do diecéz.

Cisár Karol IV.

5. Po ňom nasledoval energický a učený *Klement VI.* (1342—1352). Pre smierenie s Ľudovítom Bavorským, o ktoré sa znova pokúšali, stanovil také ťažké podmienky, že ich sami kurfirsti zamietli ako príliš ponižujúce. Nato pápež obnovil exkomunikáciu Ľudovíta a vyzval kurfirstov voliť nového kráľa. Pre dlhý spor vznikly v Nemecku neporiadky a nadobúdaly hrozivé rozmery.

Pôdorys pápežského paláca v Avignone.

Preto päť kurfirstov sa odtrhlo od Ľudovíta a na odporúčanie pápežovo zvolili za kráľa *Karola IV.* (1346—78), syna českého kráľa Jána Luxemburského. Karol si ústupkami získal kúriu, ale múdrym pokračovaním vedel hájiť svoje i ríšske práva proti prechmatom pápežského dvora. Spustošenú ríšu usporiadal, podporoval umenie a vedu (Kostol sv. Víta, Karolov most a univerzita v Prahe r. 1348). *Zlatou bulou* z roku 1356 uzákonil voľbu nemeckého kráľa a rímskeho cisára v smysle renskej dohody, podľa ktorej pre platnú voľbu stačí väčšina hlasov kurfirstov.

Klement VI.

Klement VI., výborný rečník a milovník prepychu, úplne vyprázdnil svojimi predchodcami naplnenú pápežskú pokladnicu. Na kresťanský svet uvalil nové a nové poplatky. Za neho vrcholil avignonský fiškálny smer. Veľmi podliehal aj nepotizmu. R. 1348 odkúpil od neapolského kráľovstva Avignon a pripojil ho k cirkevnému štátu. Úplne bol oddaný francúzskej politike. Ako bývalý vychovávateľ Karola IV. mal bližšie aj k Slovanstvu, čo sa javilo v tom, že povýšil pražské biskupstvo na metropolu a povolil slovanské bohoslužby v Emauzoch (§ 70).

6. Duch avignonskej kúrie sa jasne zračí pri voľbe nového pápeža *Inocenta VI.* (1352—62). Pri nej si kardinálsky sbor dovolil po prvý raz postaviť *volebnú kapituláciu* (dohodu, podpísanú všetkými kardinálmi, ktorou má byť viazaný i z nich zvolený nový pápež), ktorá mala obstrihať práva budúceho pápeža v prospech kardinálov. Inocent však po voľbe neuznal volebnú kapituláciu. Bol to človek asketický, pokojamilovný a poriadny s každej stránky. Iba nepotizmu sa ani on nezbavil. Znížil priveľké cirkevné poplatky, rozohnal v pápežskom dvore osadených hostí a neúnavne pracoval na náprave duchovenstva.

Inocent VI. a volebná kapitulácia.

Rím a cirkevný štát cítil neprítomnosť pápežov v každom ohľade. Ruvačky šľachtických rodín sa opakovaly denne a pápežmi ustanovení správcovia mesta a cirkevného štátu boli voči nim bezmocní. Počet obyvateľstva večného mesta náramne klesal, pustly kostoly a nádherné rímske umelecké pamiatky. V kostole sv. Petra rástla tráva, mramor z rímskych palácov upotrebovali na budovanie menších obytných domov. Kararský mramor bol lacnejší v Ríme ako v kararských vrchoch. Rím túžil po pápežoch. Už ku Klementovi VI. prišla deputácia z Ríma, ktorá ho prosila o návrat. Deputáciu viedol šikovný mladík a strhujúci rečník *Cola di Rienzo*, syn jednoduchého rímskeho krčmára. Pápežovi sa tak zapáčil fantastický rečník, že mu sveril správu Ríma. Cola di Rienzo ako tribún ľudu strhol na seba všetku moc, udusil šľachtické ruvačky a tak urobil v Ríme poriadok. Sám Petrarca ho preto chválil a Klement ho potvrdil v úrade správcu Ríma. Ale Colovi onedlho vstúpila sláva do hlavy. Zdieral ľud, prepychove žil a tým poštval proti sebe ľud, ktorý sa predtým zaňho oduševňoval. Pred hnevom ľudu ušiel Cola do Prahy ku Karolovi IV., ktorý ho sputnal do okov a vydal pápežovi.

Cola di Rienzo.

Po Colovom páde znovu zavládol v Ríme neporiadok. Pápež Inocent VI. vyslal do večného mesta výtečného španielskeho diplomata kardinála *Egida Albornoza.* Vypustil z väzenia i Colu di Rienzo a poslal ho do Ríma v jeho predošlej funkcii. Egid Albornoz s diplomatickou obozretnosťou a predovšetkým svojou láskavosťou urobil v Ríme a v cirkevnom štáte poriadok. Cola di Rienzo však svojím tyranstvom znovu pobúril proti sebe ľud, ktorý ho r. 1354 zavraždil. I Albornoz sa musel uchýliť do Avignonu. Roku 1358 ho však znovu vyslal Inocent VI. do Ríma. On svojím múdrym počínaním tak upevnil poriadok v cirkevnom štáte, že sa pokladá za jeho druhého zakladateľa. Sostavil zákonník (Constitutiones Aegidianae), ktorý platil až do Napoleona a je vzorom občianskeho zákonodarstva. Egid Albornoz vlastne pripravil a umožnil *návrat pápežov z Avignonu.*

Egid Albornoz.

7. Po Inocentovi VI. nasledoval *Urban V.* (1362—70), človek zbožný (je blahoslavený) a najlepší medzi avignonskými pápežmi. Petrarca svojimi básňami a listmi a sv. Brigita Švédska naliehali naňho, aby sa vrátil do Ríma. Ale francúzsky dvor urobil všetko možné, aby prekazil jeho odchod. Konečne r. 1367 pápež vyhovel želaniu celého kresťanstva a presídlil do večného mesta. Svojou pokojamilovnosťou nevládal však opanovať situáciu v rozháranom meste. Preto sa vrátil do Avignonu, i keď ho sv. Brigita vystríhala a predpovedala mu po návrate smrť. Skutočne po návrate onedlho zomrel. Jeho odchod spôsobil v cirkevnom štáte veľkú nespokojnosť, takže pápežské panstvo v Taliansku bolo vážne ohrozené. Florencia ešte rozpaľovala nespokojnosť a povzbudzovala do revolúcie. Nový pápež *Gregor XI.* (1370—78) potrestal Florenciu interdiktom a s pomocou bretonských žoldnierov udusil nespokojnosť v Taliansku. Ale napätie medzi Rímom a pápežom bolo veľké. *Sv. Katarína Sienská* († 1380; dominikánska terciárka), veľká svätica a osoba neobyčajne bystrého rozumu, usilovala sa sprostredkovať mier a pohnúť pápeža, aby sa vrátil do Ríma. Bol to svrchovaný čas, lebo mesto natoľko spustlo, že vo svätopeterskej a lateránskej bazilike rástla tráva až po hlavný oltár. Gregor XI. neodolal jej vývodom a r. 1377 pri jasote rímskeho ľudu prišiel do Ríma. Neosadil sa však v Lateráne, kde dosiaľ bývali pápeži, ale vo Vatikáne. Odvtedy tam je pápežská rezidencia. No rímske nepokoje sa neutíšily ani po pápežovom príchode a Gregor už vážne pomýšľal opustiť Rím a vrátiť sa do Avignonu. No smrť mu to zabránila. Gregor XI. bol posledný avignonský, ale i francúzsky pápež.

Urban V.

Gregor XI. sa vráti do Ríma.

Avignonské zajatie nesmierne škodilo Cirkvi a pápežstvu. Následky sa ukázaly onedlho v západnej schizme, v zosvetárčení Cirkvi — a to vyvolalo reformáciu. Prirodzenou pôdou pápežstva je Rím, kde cez storočia zapustilo hlboké korene a nedá sa bez vážneho morálneho poškodenia od neho odlúčiť. V Avignone vážne utrpelo pápežstvo na svojej autorite. Svet totiž sa prestal dívať naň ako na ustanovizeň všetkých národov a videl v ňom už len politický nástroj jedného národa. Pre svetský život avignonského pápežského dvora, pre nedôstojný boj s Filipom Krásnym a Ľudovítom Bavorským stratily národy náboženskú úctu a jemnú bázeň, s akou sa dosiaľ správaly k pápežom. Svet navykol pozerať na pápeža už len ako na svetského panovníka, ktorý sa sháňa za politickými cieľmi ako ostatní panovníci. *To bolo osudné.* Pápež ľahkomyseľne siahol po cirkevných trestoch, ktoré tak tratily na váž-

Význam avignonského pobytu pápežov.

nosti a účinnosti. Pápežstvo vo Francúzsku zvyklo na prepych a naň boly potrebné peniaze. Odtiaľ fiškalizmus kúrie, časté simónie a nešťastný nepotizmus. To sú hlavné príčiny neskoršej reformácie. Za dobrú stránku avignonskej epochy pápežstva možno pokladať len jeho zvýšenú starostlivosť o vedu a umenie. Pravda, ani zďaleka to nevyváži zlé stránky, najmä keď máme na mysli, že pápežstvo je *náboženská* a nie *kultúrna* ustanovizeň. Práve kultúrnopolitický smer renesančného pápežstva spôsobil Cirkvi nesmierne veľa škôd a utrpenia.

R. Brun, Avignon au temps des Papes. Paris 1928. — Gutmann, Die Wahlanzeigen der Päpste bis z. Ende der avign. Zeit. 1931. — Moeller, Ludwig der Bayer u. die Kurie im Kampfe um das Reich. 1914. — G. d'Annunzio, La vita di Cola di Rienzo. Rom 1933. — G. Filippini, Il card. Egidio Albornoz. Bologna 1933. — Denis-Boulet., La carrière politique de Ste Catherine de Sienne. Paris 1939. — Sommer-Seckendorf, Die Kirchenpolit. Tätigkeit der hl. Kath. v. S. unter Gregor XI. 1917.

§ 128. VEĽKÁ ZÁPADNÁ SCHIZMA. PIZANSKÝ SNEM A KONCILIARIZMUS.

1. Avignonské zajatie smrteľne zranilo cirkevnú disciplínu a vyvolalo dvoj-, ba aj trojpápežstvo a s ním spojené neslýchané neporiadky v kresťanstve.

Po smrti Gregora XI. z 23 kardinálov 16 sa sišli do konklávy. Keďže 11 z nich boli Francúzi, bolo sa treba vážne obávať, že zas zvolia Francúza a Rím s Cirkvou ďalej bude trpieť ako za avignonských pápežov. Je pochopiteľné, že rímsky ľud urobil všetko možné, aby prekazil voľbu Netaliana. „Chceme Rimana alebo Taliana!" volal ozbrojený a podráždený ľud. Také okolnosti, pravda, ťažko svedčia o slobodnom rozhodovaní, aké vyžaduje pápežská voľba. Kardináli nijako nechceli dať na seba vplývať. Keď však dav priveľmi ukazoval svoju rozsrdenosť, napochytro zvolili za pápeža arcibiskupa z Bari, *Urbana VI.* (1378—89; posledný pápež z nekardinálov). Pretože nový pápež nebol prítomný, dav neveril kardinálom a ďalej sa vyhrážal. Preto zo strachu intronizovali starého kardinála Tibaldeschiho, a kým mu ľud preukazoval úctu, oni ušli. Keď klam vyšiel najavo, ľud sa uspokojil, lebo videl, že ich nový pápež je Talian. I keď voľba Urbana VI. sa konala pod tlakom okolností, predsa bola platná. To potvrdili kardináli dobrovoľnou účasťou pri korunovačných slávnostiach.

Voľba pápeža Urbana VI.

Chúlostivé položenie pápežstva a celej Cirkvi žiadalo od pápeža veľa obozretnosti a taktu, od kardinálov zas primeranej disciplinovanosti. Keby toto bolo bývalo, nik by sa nebol pozastavil ani

na mimoriadnej voľbe pápeža. No vážnosť situácie nepochopil ani pápež, ani kardinálsky sbor. Urban VI. bol človek vážny a priveľmi prísny. Mal rozhodnú vôľu zreformovať Cirkev in capite et membris a predovšetkým kúriu. Začal od kardinálskeho sboru, a to bolo osudné. Francúzski kardináli, navyknutí na voľný avignonský život, nemali toľko pokory podrobiť sa dobromyseľným pápežským nariadeniam, ale radšej začali uvažovať o platnosti Urbanovej voľby. Pomaly ho opúšťali. Podnecoval ich aj francúzsky kráľovský dvor, ktorému Urban VI. nebol po vôli. 13 nespokojných kardinálov sišlo sa v Anagni, v okružnom liste oznámili kresťanskému svetu neplatnosť Urbanovej voľby a zvolili nového pápeža — Francúza, kardinála Róberta z Genfu, ktorý prijal meno *Klement VII.* (1378—94). Postup kardinálov bol neslýchaný a iste si neuvedomili jeho tragický dosah. Protipápežov bolo v Cirkvi už niekoľko, ale postavili ich panovníci. Protipápeža Klementa VII. postavil však sám kardinálsky sbor. Klement sa pokúsil zbraňou zmocniť Ríma, ale keď sa mu to nedarilo, osadil sa so svojimi kardinálmi v Avignone a zriadil tam kúriu. Boli súčasne dvaja pápeži, dve kúrie a kresťanský svet sa rozštiepil na dve obediencie — urbanovskú a klementínsku. Urbana sa pridržiavalo stredné a severné Taliansko, Nemecko na čele s cisárom Karolom IV., Uhorsko, Anglicko a škandinávske štáty. Za Klementom stálo Francúzsko, Španielsko, Neapol, Sicília, Škótsko, časť Nemecka a tretia svetová mocnosť — parížska univerzita. Následky rozštiepenia boly strašné. Rím exkomunikoval Avignon a Avignon zas odpovedal podobným tónom. Súčasne bolo exkomunikované celé kresťanstvo. Všade boly hádky, spory, neistota. Komu nevyhovela kúria rímska, obrátil sa do Avignonu, a naopak. Nielen Cirkev, ale i jednotlivé biskupstvá, kapituly a kláštory sa rozdvojily na tábory urbanistov a klementistov. Biskupstvá a opátstva udeľovala i kúria rímska, i kúria avignonská a pretendenti domáhali sa svojich miest so zbraňou v ruke. Poplatky a cirkevné dane rástly, lebo kresťanský svet musel vydržiavať dvoch pápežov a dve kúrie. O čo tu vlastne išlo? Dva národy zápasily o pápežstvo; Taliani chceli pápežstvo získať zpät do Ríma — Francúzi ho nechceli vypustiť z Avignonu!

Protipápež Klement VII., rozštiepenie pápežstva.

Klement, i keď bol celkom svetského smýšľania a pestrej minulosti, hladkým diplomatickým vystupovaním vedel si získať kardinálov a široké cirkevné kruhy. Urban zasa, hoci právo bolo zrejme na jeho strane a držala s ním i najvplyvnejšia osobnosť tej doby, sv. Katarína Sienská, svojím neobozretným počínaním odpudzoval

Povahy pápežov.

od seba ľudí. Zaplietol sa ešte do sporu s neapolským kráľom Karolom z Durazza. Toto využili jeho kardináli a chceli ho postaviť pod kuratelu. Urban VI. dal 6 kardinálov uväzniť a 5 z nich popraviť. Táto ukrutnosť úplne zničila jeho autoritu. Keď zomrel (r. 1389), vydýchli si i jeho prívrženci.

2. Talianski kardináli zvolili nového pápeža *Bonifáca IX.* (1389—1404). Podarilo sa mu neapolského kráľa prikloniť k svojej obediencii, urobiť v Ríme a cirkevnom štáte poriadok. Ale svojím nepotizmom a nemilosrdným zvyšovaním cirkevných daní nemálo škodil cirkevným záujmom. Nemal veľa porozumenia ani pre úniu rozštiepeného kresťanstva. Po jednote volala najmä parížska univerzita, ktorá už za Urbana VI. sa pokúsila odstrániť dvojité pápežstvo. Vtedy odporúčala zrejme pod vplyvom Occamových náuk a Marsiliovho Defensora pacis, buď aby sa obaja pápeži zriekli, buď aby rozhodol smierny súd, buď aby rozhodol všeobecný snem. Tak i teraz univerzita sa pokúšala o sjednotenie, a to ešte naliehavejšie, lebo videla, že svet pomaly zvyká na dvojité pápežstvo. Ozývaly sa už i hlasy, že kresťanstvo môže byť rozdvojené, ako bolo kedysi rozdvojené Dávidovo kráľovstvo. Jedni mysleli, že Cirkev môže mať i viac pápežov, druhí zas sa potešovali tým, že pápežstvo vôbec nie je potrebné. Hlavný je vraj všeobecný snem. Návrh univerzity neprijal však ani Bonifác IX., ani Klement.

Zásah parížskej univerzity.

Po Klementovej smrti avignonskí kardináli, aby vyhli prípadnému Bonifácovmu zásahu, rýchlo zvolili za pápeža španielskeho kadinála Petra z Luny ako Benedikta XIII. (1394—417, resp. 23). Hoci prv bol tvrdým zastancom sjednocovacej myšlienky a podpísal aj volebnú kapituláciu, že sa zriekne, keď to bude žiadať väčšina kardinálov, po voľbe nechcel nič o tom počuť a kŕčovite sa pridržiaval pápežstva až do smrti. Nepohlo ho ani to, keď časť vlastných prívržencov, Francúzsko, Kastília a Navara, vypovedaly mu poslušnosť. Francúzske vojská obľahly Avignon a 4 roky ho držaly v zajatí. Tým vlastne vznikla schizma v schizme. Keďže však ostatné krajiny Benediktovej obediencie nenasledovaly príklad Francúzska, konečne aj ono ho uznalo znovu za pápeža. Benedikt XIII. pre obnovenie jednoty odporúčal, aby sa pápeži osobne sišli a o únii sa dohodli. Ak by sa nemohli dohovoriť, nech vec rozrieši rozhodujúci súd.

Peter z Luny.

Za Bonifácovho pontifikátu mučenickou smrťou zomrel *Ján Nepomucký* (J. de Pomuk, mylne čítané Nepomuk), obľúbený svätec i na Slovensku. Ako generálny vikár pražského arcibiskupa Jána Jenzen

steina dostal sa do sporu s Václavom IV. Kráľ totiž chcel zriadiť v západných Čechách nové biskupstvo. Preto hodlal zrušiť kladrubské opátstvo. Keďže Ján Nepomucký postavil sa proti takémuto svojvoľnému zasahovaniu kráľa do cirkevných vecí, dal ho 20. marca 1393 (v kanonizačných aktoch mylne 1383) shodiť s Karolovho mosta do Vltavy. Takto opisuje mučenícku smrť Jána Nepomuckého arcibiskup Jenzenstein vo svojich Kverelách Bonifácovi IX., ktoré však pri kanonizačnom procese (1729) neboly ešte známe a objavili ich len r. 1752 vo vatikánskom archíve. Prvú zprávu o mučenickej smrti Jána Nepomuckého pre *spovedné tajomstvo* podáva kronikár Tomáš Ebendorfer r. 1449—50, a to podľa všeobecného presvedčenia, ktoré vtedy bolo v Čechách. Že túto okolnosť Jenzenstein vo svojich Kverelách, písaných hneď po mučenickej smrti Jánovej, nespomína, dá sa vysvetliť tak, že chcel udať len verejne dokázateľné príčiny, ktoré by mohly byť základom cirkevného procesu. Mienka kronikára Hájka († 1553), ako by boli dvaja Jánovia mučeníci — jeden generálny vikár (1393), druhý spovedník kráľovnej (1383) — dnes už neobstojí.

Sv. Ján Nepomucký.

Po Bonifácovej smrti rímski kardináli zvolili *Inocenta VII.* (1404—06). On podobne ako Benedikt XIII. podpísal volebnú kapituláciu, ktorou sa zaviazal, že odstráni schizmu, i keby sa sám mal zrieknuť. Ale na sjednotenie nedošlo, lebo politické udalosti komplikovaly unionistické snahy. V Nemecku sosadili cisára Václava a povýšili na trón Ruprechta Falckého (1400). Tak vzniklo dvojité cisárstvo a k cirkevnej schizme pripojila sa ešte schizma politická.

Inocent VII.

3. Inocentov nástupca *Gregor XII.* (1406—15) vo volebnej kapitulácii ešte určitejšie musel sľúbiť, že obnoví úniu. Po voľbe skutočne urobil v tejto veci vážne kroky. Obaja pápeži v marseilleskej smluve (1407) sa usniesli, že sa onedlho osobne sídu v *Savone* a vzájomnou dohodou obnovia jednotu. Kresťanský svet jasal od radosti, že je konečne po schizme. Pápeži sa síce pohli do Savony, ale nedošli až ta. Obávali sa druh druha. Toto nevážne počínanie pápežov znechutilo prívržencov Gregorových, i Benediktových. Väčšina kardinálov zanechala Gregora a súčasne i Francúzsko sa odvrátilo od svojho Benedikta. Svetu sa už znechutil pápežský neporiadok. R. 1408 sišlo sa v Livorne 13 kardinálov z obediencie oboch pápežov a rázne sa rozhodli, že svolajú „všeobecný" cirkevný snem do *Pizy*. On mal dať kresťanskému svetu túžený pokoj a jednotu.

Kresť. svet túžil po jednote.

Snem sa skutočne sišiel r. 1409. Prišlo naň 24 kardinálov, mnoho biskupov, profesorov teologie a kánonického práva. Vynikala najmä trojica bývalých kancelárov parížskej univerzity: Peter d'Ailly, Ján Gerson a Mikuláš Clemanges, všetci zastancovia kon-

Pizanský snem. Alexander V.

ciliárnej teórie, ktorá opanovala celý snem. Pizanský koncil upotrebil prakticky konciliárnu teóriu. Vyhlásil sa za všeobecný a nárokoval si právo súdiť aj nad pápežmi. Predvolal oboch pápežov, a keď neprišli, sosadil ich a odsúdil ako notorických schizmatikov a heretikov, lebo porušili cirkevnú jednotu a nedodržali pod prísahou dané slovo. Vyzvali kresťanský svet, aby sa zriekol i Gregora XII., i Benedikta XIII. ako rušiteľov jednoty a aby sa podrobil pápežovi, ktorého snem zvolí. Koncil sa usniesol, že sa nerozíde, dokiaľ neuskutoční reformu Cirkvi in capite et membris. Za nového pápeža zvolili kardinála Petra Philargiho z Milána, bývalého vynikajúceho profesora parížskej univerzity, ako *Alexandra V.* (1409—10). Snem ďalej nereformoval Cirkev — ale usniesol sa, že po troch rokoch sa znova síde. Konečne Alexander V. rozpustil snem a osadil sa v Boloni.

Inocent VII.

Gregor XII.

Martin V.

Eugen IV.

Pizanský snem úniu neuskutočnil, ba naopak, urobil ešte väčší zmätok. Dosiaľ kresťanstvo malo dvoch pápežov, a teraz malo až troch.

F. Bliemetzlieder, Die literar. Polemik zu Beginn des groszen abendl. Schismas. 1910. — Rothbarth, Urban VI. u. Neapel. 1913. — Salembier, Le grand Schisme d'Occident. Paris 1921. — Hanquet, Documents relatifs au grand Schisme. Roma 1924. — G. Tellenbach, Die grosze Spaltung der abendl. Kirche. 1934. — Seidlmayer, Die Anfänge des groszen abendl. Schismas. 1940. — Renaudet, Le concile gallican de Pisa. Paris 1922.

§ 129. VŠEOBECNÝ KONCIL KOSTNICKÝ (1414—18).

1. Pizanským snemom zvoleného pápeža uznávala väčšia časť Nemecka, Francúzska a Anglicka. Legitimného Gregora XII. pridržiaval sa Rím, Ladislav Neapolský, kráľ Ruprecht s čiastkou Nemecka a Žigmund, kráľ uhorský. Za Benediktom XIII. stálo Španielsko a Škótsko. Zdalo sa, že sa Cirkev rozpadne na patriarcháty ako východná cirkev. Ešte nikdy nemala prekonať takú ťažkú skúšku ako teraz. A podarilo sa jej nadobudnúť znovu jednotnosť, teda život — lebo v únii je život Cirkvi. Pravda, na záchranu jed-

Trojpápežstvo.

noty sa upotrebil spôsob mimoriadny a v cirkevných dejinách výnimočný.

Po náhlej smrti Alexandrovej kardináli zvolili v Boloni kardinála Baltazára Cossu ako *Jána XXIII.* (1410—15). Bol to geniálny diplomat a politik; ako duchovný bol však jeden z najnehodnejších. „Vir in temporalibus magnus, in spiritualibus nullus" — hovorí o ňom jeho životopisec. Je podivné, že práve vtedy, keď v celom kresťanstve sa úpenlivo volalo po náprave in capite et membris, kardináli sa nazdávali, že Baltazár Cossa je súci za pápeža. No bol v tom prst Prozreteľnosti, ktorá dovolila, aby pápežstvo sostúpilo aj na posledný stupeň svojho úpadku, a tak aby nasledoval nový život. Ján XXIII. podľa usnesenia pizanského snemu svolal r. 1412 synodu do Ríma. Sišlo sa však na ňu len málo ľudí; preto ju rozpustil. Ladislav Neapolský ho tlačil, preto sa uchýlil z Ríma a hľadal ochranu u Žigmunda, kráľa uhorského, vtedy už aj kráľa nemeckého a cisára rímskeho. Žigmund sa nedávno odvrátil od Gregora XII. a priklonil sa k Jánovi. Kresťanský svet naliehal, aby sa obnovila únia, a tvorila sa mienka, že rímsky cisár je povolaný urobiť poriadok medzi hašteriacimi sa pápežmi. Žigmund si to vážne vzal do svojho programu. Nemecké cisárstvo sa v tom ťažkom položení Cirkvi skvele osvedčilo ako ochranca kresťanstva, tak ako už niekoľko ráz v dejinách.

Baltazár Cossa.

Žigmund videl, čo hrozí kresťanstvu od Turkov a revolučných hnutí husitských, a bol presvedčený, že skaze sa nedá predísť, ak sa kresťanský svet čím skôr nesjednotí. Preto si zaumienil, že úniu za každú cenu uskutoční. Že schizmu už v poslednej hodine odstránili, za to treba ďakovať jemu; cirkevné dejiny mu to otvorene uznávajú. Pravda, neschvaľuje sa tým spôsob, ako uskutočnil jednotu. Výsledok bol však dobrý.

Zásah cisára Žigmunda.

Správna cesta by bola bývala, žeby cisár jedine legitimnému pápežovi — akým jeden z troch bezpochyby bol — pomohol odstrániť dvoch nelegitimných a tak sa uplatniť. Ale Žigmund pod vplyvom nesprávnych zásad tej doby povýšil sa nad všetkých troch, a tak urobil poriadok. Klonil sa k demokratickým a parlamentárnym náhľadom, že i svetskí členovia Cirkvi majú v istých formách možnosť vplývať na správu Cirkvi a že vôľa väčšiny v nej rozhoduje. To nie je správne. Cirkev je monarchistické zriadenie — a to božieho pôvodu — na čele s pápežom, a nie akási parlamentárna ustanovizeň, v ktorej rozhoduje väčšina.

2. Žigmund pohol Jána XXIII., aby svolal 16. všeobecný snem na r. 1414, a to do mesta na nemeckom území — do Kostnice. Snem v označenom čase sa skutočne sišiel, a to v takom počte, že bol najveľkolepejším cirkevným shromaždením všetkých časov.

Svolanie kostnického snemu.

Zúčastnily sa na ňom všetky vedúce osobnosti kresťanského západu — cirkevné i svetské. Do Kostnice prišlo 29 kardinálov, do 200 arcibiskupov a biskupov, 150 opátov, 300 doktorov teologie zo všetkých západných univerzít, vyslanci všetkých europských štátov, 170 kniežat, mnoho kňazov, mníchov, svetských ľudí, rytierov, ba aj dobrodruhov, lebo snem bol akýmsi kongresom celého západu. Gregor XII. a Benedikt XIII. vyslali svojich legátov.

Ján XXIII. s menšími nádejami a s väčším strachom prišiel osobne s veľkým talianskym sprievodom. V popredí koncilu bol sám cisár Žigmund. Snem chcel riešiť tri veci: 1. odstrániť schizmu (causa unionis), 2. potlačiť bludy Viklefove a Husove (causa fidei) a 3. zreformovať Cirkev (causa reformationis). Rozriešili len prvú. Dušou snemu boli kardinál Zabarella a kancelári Sorbony, kardinál Peter d'Ailly a Ján Gerson.

Keďže skoro polovica duchovenstva bola talianska, a to z tábora Jána XXIII., snem sa usniesol, že sa nebude hlasovať podľa hláv, ale univerzitným spôsobom podľa národov. Hlasovacie právo mali Taliani, Francúzi, Nemci (so Slovanmi a Maďarmi) a neskoršie i Španieli. Každá národná skupina rokovala najprv osobitne. Na týchto osobitných rokovaniach hlasovacie právo mali nielen biskupi, ale aj opáti, kapituly, univerzity, doktori teologie a cirk. práva, ba aj vyslanci kniežat. V generálnom zasadnutí každý národ mal po jednom hlase. Rozhodla väčšina hlasov. Tým koncil dostal úplne demokratický a parlamentárny ráz.

Rokovací poriadok snemu.

3. Snem vedel, že by bolo najlepšie, keby odstúpili všetci traja pápeži. Legáti Gregora XII. vyhlásili, že Gregor ochotne odstúpi, keď tak urobia Benedikt XIII. a Ján XXIII. Výhľady Jána slably, najmä keď prečítali anonymný list, v ktorom bola vykreslená pápežova minulosť. Preto sa tiež vyslovil, že ochotne odstúpi, ak tak urobia aj ostatní. Medzitým však vyhútal plán, ako zmariť snem. Hoci Žigmund starostlivo dal strážiť brány mesta, predsa sa Jánovi podarilo, preoblečenému za rytiera, uniknúť z mesta s pomocou Fridricha Rakúskeho. Chcel ujsť do Avignonu. Pápežov útek zpočiatku spôsobil zmätok, lebo shromaždení sa nazdávali, že bez pápeža nemôžu rokovať. Ale Žigmundovi a kancelárovi parížskej univerzity sa podarilo shromaždených upokojiť. Všemožne odôvodňovali, že neprítomnosť pápeža nemôže narušovať priebeh koncilu. Na najbližšom zasadnutí pod predsedníctvom kardinála Petra d'Ailly synoda vyhlásila, že reprezentuje celú Cirkev, má právomoc od samého Ježiša Krista. Jej sa má podrobiť každý kresťan —

Konciliárna teória víťazí.

i pápež. Snem sa nesmie rozísť skôr, kým neodstráni schizmu. Tým konciliárnu teóriu oficiálne sankcionovali. (Pápeži ju však nikdy nepotvrdili.)

Na najbližšom zasadnutí sa začal proces proti Jánovi XXIII. Pre simóniu a pohoršujúci život zbavili ho pápežskej hodnosti. Keď ho Žigmundovo vojsko lapilo vo Freiburgu v Br., podrobil sa rozsudku. Nato ho uväznili. Zo žalára až po 4 rokoch ho vyslobodil Martin V., ktorý mu dal milosť a prijal ho do kardinálskeho sboru. Zomrel r. 1419 vo Florencii.

Snem sosadil pápežov.

Legitimný pápež Gregor XII. — už 90-ročný starec — sa dobrovoľne zriekol. V bule, ktorú poslal snemu, vyhlásil, že kostnický snem, čo do minulosti, nie je všeobecný. On ho teraz svoláva (4. júla 1415) a odovzdáva mu svoju dôstojnosť. Shromaždení to vzali na vedomie. Tým získal kostnický snem pre ďalšie svoje rokovanie legitimný podklad. (Snem, pravda, pokladal pod vplyvom konciliárnej teórie i doterajšie svoje rokovanie za legitimné.) Otcovia prijali Gregora XII. do kardinálskeho sboru. Zomrel r. 1417.

Ostal už len Benedikt XIII., ktorého odstrániť bolo najťažšie. Sám cisár Žigmund sa vybral k nemu do Perpignanu, kde vtedy býval, aby ho pohol k abdikácii. Pápež rozhodne odmietol. Keď však i posledné španielske kniežatá ho opustily, začal snem aj proti nemu proces a sosadil ho ako heretika a schizmatika (26. júla 1417). Peter Luna to neuznal a osvojoval si pápežskú hodnosť až do smrti r. 1424, i keď už len hŕstka ľudí sa hlásila k jeho obediencii. Mal ešte dvoch nástupcov, Klementa VIII. a Benedikta XIV., ale úplne bezvýznamných.

Koniec schizmy. Martin V.

Keď odstránili trojpápežstvo, snem sa pripravil na novú voľbu. Nemci žiadali prerokovať najprv reformu Cirkvi. Napokon však snem sa dohodol, že zvolený pápež nerozpustí shromaždenie dotiaľ, kým spolu s prítomnými tam národmi nezreformuje pápežstvo a kúriu (in capite et curia Romana). Na voľbe pápeža zúčastnili sa nielen kardináli, ale aj 30 zástupcov piatich národov. Na každý národ pripadlo 6 zástupcov. 11. novembra 1417 jednohlasne zvolili kardinála Ota Colonnu. Prijal meno *Martina V.* (1417—31). Nového pápeža uznal celý kresťanský svet. Tým sa konečne odstránila 40 rokov trvajúca schizma. Sjednotenie je predovšetkým zásluhou cisára Žigmunda. Imperium christianum, v mene ktorého vystupoval cisár, posledný raz prakticky dokázalo svoj velikánsky význam, že aj v najväčších politických rozvratoch

a národných sporoch je vhodným rámcom, v ktorom si môžu porozumieť, ba spojiť sa všetky kresťanské národy a štáty.

4. Prvú z vytýčených úloh — odstránenie schizmy — kostnický snem šťastne rozriešil. Menej šťastný bol pri potláčaní bludných náuk a reformovaní Cirkvi. Odsúdil učenie Viklefovo a Husovo, ale spálením Husa a jeho pražského priateľa Hieronyma blud v Čechách a v strednej Europe ešte silnejšie vzbĺkol (§ 138). Ani ustanovenia synody v cirkevnej reforme nesplnily očakávania. I keď sa všeobecne volalo po reforme, nevedelo sa vlastne, kde ju začať. Všetko reformné úsilie sídených tam národov smerovalo hlavne k tomu, aby sa jednotlivé štáty čím lepšie zbavily priveľkých pápežských daní. A, žiaľbohu, ani sám Martin V. sa dostatočne nepričinil, aby uskutočnil opravdivú a základnú reformu Cirkvi.

Reformné dekréty.

Reformné dekréty majú zväčša charakter konciliárnej teórie. Dekrét „Frequens", pápežom neskoršie potvrdený, určuje, že všeobecné synody budú sa konať pravidelne, a to najbližšia o päť, druhá o sedem rokov a potom každý desiaty rok. Iné dekréty sú namierené proti možnosti vzniku schizmy. Pápež má složiť po voľbe vierovyznanie. Zrušujú sa rezervácie, prokurácie, nekánonické spájanie benefícií, pápežské interkalárne dôchodky z benefícií. Obmedzuje sa právo desatiny pre pápeža a iných cirkevných hodnostárov a redukujú sa cirkevné dane. Obnovili dávnejšie tresty pre simóniu a nezachovávanie rezidencie. Snem kázal kléru nosiť tonzúru a zakázal svetský oblek.

Martin V. uzavrel ešte s jednotlivými národmi zvláštne dohody — po prvý raz nazývané *konkordátmi.* Týkaly sa hlavne kardinálskeho sboru, v ktorom každý národ má mať pomerné zastúpenie.

Dňa 22. apríla 1418 zakončil Martin V. koncil a rozpustil ho. Snem mal dovedna 45 zasadnutí. Ostatné tri sesie majú bezpochyby ráz všeobecného snemu, lebo im predsedal pápež Martin V. Usnesenia predošlých zasadnutí úradne nepotvrdil Martin V. ani ako celok, ani ich jednotlivé čiastky. Jeho nástupca Eugen IV. vyhlásil r. 1446, že uznáva všeobecný koncil kostnický, pokiaľ jeho usnesenia nenarušujú práva, dôstojnosť a prednosť Sv. stolice (absque praeiudicio iuris, dignitatis et praeeminentiae Sedis apostolicae). Tým rozhodne zavrhol usnesenia prvých troch sesií a iné, ktoré sú v duchu konciliárnych teórií. V ostatnom sa pokladá kostnický snem za XVI. všeobecný snem (imperfecto modo).

Schönenberger, Zur Gesch. des konst. Konzils, Zeitschrift f. Kirchengesch. 1934. — Arendt, Die Predikten des konst. Konz. 1933. — Zähringer Das Kardinalskollegium auf d. konst. Konzil. 1935. — H. G. Peter, Die Informa-

tionen Johanns XXIII. u. dessen Flucht. 1926. — Hauck, Studien zu J. Hus. Leipzig 1916. — Stejskal, Le procès de J. Hus. Paris 1923. — König Sigismund auf dem konst. Konzil. MÖIG. 1926.

§ 130. MARTIN V. REFORMNÁ SYNODA BAZILEJSKÁ.

Ťažkosti Martina V.

1. Hoci schizmu odstránili a kresťanské náhľady sa sjednotily, predsa úloha nového pápeža nebola ľahká a vyžadovala mimoriadnu štátnickú múdrosť a taktnosť, aby znova upokojil dlhým rozkolom z rovnováhy vyrušenú Cirkev. Hneď po rozpustení kostnického snemu postavily ho národy pred háklivú úlohu, totiž rozriešiť, kde sa má pápež osadiť. Rím ležal v zrúcaninách a mor preriedil jeho obyvateľstvo. Nemecký a francúzsky národ sa pretekaly, aby získaly pápežstvo pre seba. Francúzi ponúkali Martinovi za sídlo Avignon, cisár Žigmund Mohuč, Bazilej alebo Strasburg. Ale pápež všetko rozhodne odmietol slovami, že pápežovo miesto je pri hrobe sv. Petra.

Reštaurátor Ríma a cirk. štátu.

Martin V. diplomatickým pokračovaním upevnil svoju pozíciu v cirkevnom štáte, ktorý sa cez dlhú schizmu pápežstvu skoro úplne odcudzil. Spustošené Večné mesto, jeho kostoly, ulice a verejné budovy veľkým nákladom reštauroval, takže právom ho pomenovali „obnoviteľom Ríma a cirkevného štátu". V jeho reštaurátorskej práci nemalú pomoc mu preukazovala i jeho rodina. Pravda, nie zadarmo, lebo aj on sa o ňu staral, ba ešte viac ako o cirkevnú reformu. V tomto ohľade nebol dosť usilovný, hoci vymenoval niekoľko oduševnených kardinálov (Julián Cesarini, Capranica), a tak položil základ cirkevnej reforme. Veľké starosti mu pôsobily husitské nepokoje v Čechách. V dorozumení so Žigmundom vydal r. 1420 bulu, ktorou vyzýva celé kresťanstvo na križiacku výpravu proti husitom a iným kacírom. Keď sa križiakom nedarilo, vyjednávaním a ústupkami snažil sa získať pre Cirkev mier. Múdrym postupom usiloval sa odstraňovať šíriacu sa propagandu za konciliárnu teóriu.

Reformné kocily.

V smysle kostnického snemu svolal r. 1423 synodu do *Pávie*, ktorú pre mor onedlho preložili do Sieny. Účasť bola veľmi slabá, preto sa synoda skoro rozišla. Určili na nej, že najbližšia bude v *Bazileji* r. 1431. Martin V. len ťažko sa rozhodoval svolávať tieto synody, diktované konciliárnou teóriou. Synody videly v pápežovi len „caput ministeriale". Musel však vyhovieť, lebo svet žil takrečeno v konciliárnej mánii. Pre bazilejský snem vymenoval za predsedu prísne cirkevne smýšľajúceho Juliána Cesariniho. Priam

5. Gotická kaplnka Zápoľských zo Spiš. Štvrtku, 1473. Budovali ju majstri z Košíc.

5. Busta Bonifáca VIII. (1294—1303.) Dielo Arnolfa di Lapo je jedným z najvčasnejších portrétov stredovekých pápežov.

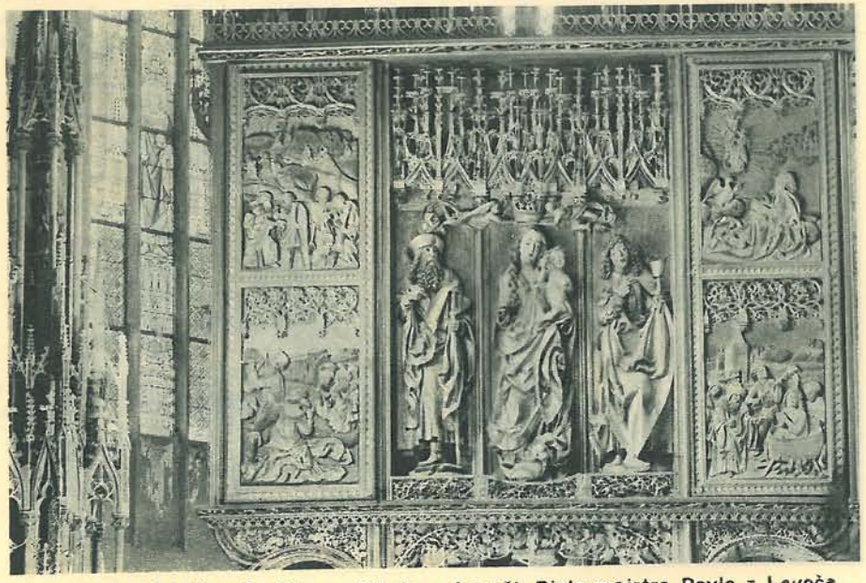
7. Ľudovít Bavorský (1314—1347), čiastka z náhrobku od Grassera (Mníchov).

8. Karol IV. Luxemburský (1346—1378).

9. Návrat Gregora XI. (1370—1378) z Aviňonu; náhrobný reliéf v S. Francesca Romana, Rim.

10. Gotický hlavný oltár sv. Jakuba v Levoči. Dielo majstra Pavla z Levoče asi z r. 1518. Stredná časť oltára.

pred otvorením snemu zomrel (1431). Martin V. je posledný pápež, ktorého možno pripočítať ešte ku stredoveku. Za jeho nástupcov už začínajú bronieť zore renesancie.

2. Pápežom sa stal kardinál Gabriel Condulmieri z Benátok ako *Eugen IV.* (1431—47). Bol predtým augustiniánskym mníchom. Prísnu kláštorskú jednoduchosť a asketický život si zachoval i na pápežskom tróne. Pravda — ako bývalý mních — nemal široký rozhľad, nebol diplomat. Preto jeho pontifikát bol dosť nešťastný. Volebnou kapituláciou sa zaviazal, že svolá všeobecný koncil a uskutoční reformu Cirkvi. Svolanie bazilejskej synody potvrdil a jej vedením aj on poveril Juliána Cesariniho. Začala sa r. 1431, ale pre vojnové nepokoje sišlo sa len veľmi málo prelátov. Vo väčšom počte boli tam univerzitní profesori a nižší klérus. Sám legát Cesarini, ktorý bol aj legátom Čiech, prišiel na snem len po

Eugen IV. Snem bazilejský.

Urban VI.

Mince pápeža Martina V. (1417—1431).

Bonifác IX.

nešťastnej bitke pri Domažliciach (14. aug. 1431), kde husiti rozprášili križiacke vojská. Účasť na bazilejskom sneme bola slabá a sídený klérus bol príliš konciliárneho ducha. Keď sa o tom Eugen IV. dozvedel, synodu rozpustil a svolal novú na r. 1433 do Bolone. To už aj preto, lebo Gréci, Turkami ustavične tlačení, žiadali o úniu a ako podmienku rokovania určili, aby sa o nej rokovalo vo voľaktorom talianskom meste. Ale tento pápežov krok nebol šťastný. Medzitým totiž sišlo sa do Bazileja viac prelátov, začali aj rokovať s husitami o smierenie s Cirkvou a o cirkevnej reforme. Keďže prvé zasadnutie snemu bolo dosť sľubné, pôsobila zvesť o rozpustení synody na shromaždených veľmi nepríjemne. Všetci boli presvedčení, že pápež nechce synodu — a tak ani reformu Cirkvi. Sám legát Cesarini neschvaľoval rozpustenie. Konciliárnymi ideami opanovaní účastníci snemu, povzbudení cisárom Žigmundom a niekoľkými kniežatami, neposlúchli pápeža, ostali pohromade a na najbližšom zasadnutí obnovili zásadu, ktorá odznela aj na kostnickom sneme, že *všeobecný snem stojí aj nad pápežom.*

Ba vyzvali pápeža, aby s kardinálmi do troch mesiacov prišiel na snem. Ináč že začnú proti nemu proces.

V ďalších zasadnutiach určili rokovací poriadok, ktorý bol ešte demokratickejší a revolučnejší ako na kostnickom sneme. Konciliárne idey tu dosiahly vrchol. Hlasovacie právo mali nielen biskupi a opáti, ale aj doktori teologie a príslušníci nižšieho kléru. Štyri skupiny, zložené z biskupov a kňazov štyroch národov (nemeckého, talianskeho, francúzskeho a španielskeho; v Anglicku bola zákonom uvedená národná cirkev), rokovaly o veciach viery, cirkevnej reformy, o obnovení mieru a o rôznych cirkevných potrebách. Väčšinou hlasov, teda celkom parlamentárnym spôsobom, maly sa vynášať synodálne nariadenia. Protiva medzi pápežstvom a snemom, opanovaným konciliárnymi ideami, bola úplná. Kristom určený monarchistický podklad cirkevnej správy tu už nejestvoval. V Ríme zbadali hroziace veľké nebezpečenstvo a pohli Eugena IV., aby zmiernil svoje strnulé stanovisko k snemu.

Demokratický ráz cirk. snemu.

Snem odmietol všetky sprostredkovacie návrhy Eugenove a už aj hrozila úplná roztržka medzi koncilom a pápežom. Vtedy na naliehanie Žigmunda (ktorého práve vtedy korunovali za cisára v Ríme), svetských kniežat, ba aj samého legáta Cesariniho pápež ustúpil a bulou „Dudum sacrum" zo dňa 15. dec. 1433 uznal bazilejský snem. Na ďalších zasadaniach predsedali už pápežskí legáti a koncil vyniesol dôležité reformné dekréty.

Dekréty určily trest na kňazský konkubinát a simóniu; zakázaly neslušné hry v kostoloch a na cintorínoch, nerozmyslene uvaľovať cirkevné tresty. Kňazom predpisovaly slušne slúžiť sv. omšu a riadne recitovať breviár. Ale dekréty, ktoré sa týkaly reformy hlavy Cirkvi, boly konciliárneho ducha. Určily, že pápež po voľbe má zložiť prísahu, že uznáva superioritu všeobecného snemu. Počet kardinálov nesmie byť vyšší ako 24. Snem zrušil všetky rezerváty, anáty a rozličné kuriálne taxy, ktoré cirkevný zákonník neobsahuje, a tak snem úplne odňal pápežovi správu cirkevného štátu.

Reformy.

Z toho vidno, že snem videl reformu Cirkvi predovšetkým v zmene cirk. vlády. Absolútna pápežova moc mala byť obmedzená cirkevnou ústavou a či konštitúciou. Sbor kardinálov a pravidelne svolávaný všeobecný snem maly byť takrečeno parlamentom.

3. Dekréty, obmedzujúce pápežskú superioritu, vyvolaly nové napätie medzi Sv. stolicou a snemom, ktoré vyvrcholilo pri otázke únie s Grékmi. Francúzsky klérus za miesto rokovania s Grékmi určil Savojsko, menšina však s Cesarinim bola za Florenciu. Pápež videl, že bazilejský snem prekročil hranice svojej kompetencie a vybočil z cirkevnej cesty. Preto využil najnovšie nedorozumenie, bazilejský snem rozpustil a nový svolal do *Ferary*. Menšina na čele s legátom opustila Bazilej (1437). Väčšina však pod predsedníctvom arleského arcibiskupa kardinála d'Allemanda rozhodla sa nepo-

Pokusy o novú schizmu.

slúchnuť pápeža a v synode pokračovať, hoci ich Cesarini vážne napomínal. Vyhlásili znovu, že koncil je nad pápežom, začali proti Eugenovi IV. i proces a sosadili ho. Za nového pápeža zvolili laika, bohaté knieža Amadea Savojského, ako *Félixa V.* Iste preto, aby mal kto platiť trovy, ktoré vznikly pri vydržiavaní snemu. Félix mal len málo prívržencov, lebo svet si neprial novú schizmu. Medzitým sa už schádzala ferarská synoda s vážnym programom sjednotiť východné a západné kresťanstvo. Bazilejská frakcia odopierala poslušnosť legitimnému pápežovi vtedy, keď sa Gréci chceli sjednotiť. To muselo každému otvoriť oči. Bazilejskí obyvatelia sami vyhnali schizmatikov a r. 1449 podrobil sa pápežovi i sám protipápež Félix V. Tým sa skončila posledná schizma v Cirkvi.

P. Lazarus, Das Basler Konzil, s. Berufung, Leitung, Gliederung u. Organisation. 1912. — R. Wittram, Die französ. Politik auf dem Basler Konzil. Riga 1927. — Zwölfer, Die Reform der Kirchenverfassung auf d. Konzil von Basel, 1929. — P. Roth, Das Basler Konzil. Bern 1931. — Paschini, Lodovico Card. Camerlengo e i suoi maneggi alla morte di Eugenio IV. Udine 1928.

§ 131. FERARSKO-FLORENSKÝ SNEH (1438—42).

1. R. 1438 skutočne sa i sišiel snem vo Ferare ako pokračovanie snemu bazilejského, s ktorým tvorí *XVII. všeobecnú synodu.* Pod predsedníctvom samého Eugena IV. rokovalo na sneme 150 biskupov zo západu. Predovšetkým zavrhli všetky usnesenia bazilejského snemu, ktoré smerovaly proti primátu. Hlavnou úlohou snemu však bola *únia s Grékmi.*

V 14. storočí Turci silne zakotvili v Europe, čím východnému cisárstvu hrozil úplný zánik. Preto východní cisári sa obrátili o pomoc k západu. Aby ju ľahšie dosiahli, predstierali náklonnosť k sjednoteniu. I teraz teda, podobne ako na lyonskom sneme (§ 105, 1), snaha po sjednotení mala politické pozadie. Cisár Ján Paleologus VIII. žiadal, aby sa o únii rokovalo v niektorom talianskom meste. Do Ferary prišiel sám cisár s veľkým sprievodom, v ktorom boli carihradský patriarcha Jozef, učený metropolita nicejský Bessarion (stal sa kardinálom a aj po sneme ostal v Taliansku), ktorý sa skutočne aj úprimne pričinil o úniu, ďalej metropolita kijevský Izidor za ruskú cirkev, tiež oduševnený uniat. I ostatné patriarcháty zastupovali vyslanci. Prievoz a vydržiavanie východniarov hradil sám pápež.

Únia s Grékmi.

Kým cisár hovel svojej poľovníckej vášni v talianskych lesoch, zástupcovia západnej a východnej cirkvi rokovali o sjednotení. Východniari nechceli zpočiatku rokovať o dogmatických otáz-

kach. Boli by už prerušili rokovania, ale cisár a strach pred Turkami zadržal Grékov vo Ferare. R. 1439 preložili synodu zo zdravotných príčin do bohatej Florencie, kde sa Gréci stali už povoľnejšími. Tu už súhlasili i s rokovaním o dogmatických otázkach a uznali — okrem efezského arcibiskupa Marka Eugenika — rímsku náuku o Duchu svätom za správnu. Snem im dovolil, že „Filioque" nemusia pojať do symbolu a že môžu vo všetkom zachovať svoje obrady a obyčaje. O ostatných sporných otázkach, o očistci, o používaní nekvaseného chleba pri eucharistii a o primáte, dohodli sa pomerne ľahšie, najmä zásluhou Bessariona a Izidora z Kijeva, ktorým o úniu išlo ozaj úprimne. Zo západniarov o sjednotenie najviac sa zaslúžili Julián Cesarini, Ján Torquemada a najmä učený generál kamaldulov Ambróz *Traversari.*

Dohoda s Grékmi.

2. Dňa 6. júla 1439 podpísali všetci grécki a latinskí účastníci snemu, okrem efezského biskupa, dekrét o sjednotení oboch cirkvi. Pápež Eugen IV. nasledujúceho dňa to slávnostne publikoval bulou *Laetentur caeli.*

Hlavné body buly sú: 1. Duch sv. vychádza z Otca a Syna jednou špiráciou ako z jedného princípu. Preto latinská cirkev celkom rozumne a dovolene doplnila symbol slovom Filioque. 2. Duše spravodlivých zomrelých, ktorí v živote za svoje hriechy nerobili dostatočné pokánie, prídu do očistca (Gréci si ho predstavovali bez ohňa), kde im možno pomôcť svätou omšou a modlitbami. 3. Omša svätá sa môže slúžiť nekvaseným chlebom alebo kvaseným. Každá cirkev má však ostať pri svojom doterajšom zvyku. 4. Rímsky pápež má primát nad celou Cirkvou. Je otcom a učiteľom všetkých kresťanov. Kristus mu v osobe sv. Petra odovzdal úplnú právomoc spravovať celú Cirkev. 5. Práva a privilégiá východných patriarchov sa zachovajú i naďalej, a to tak, že po patriarchovi rímskom nasleduje patriarcha carihradský, potom alexandrijský, antiochijský a jeruzalemský.

Bula „Laetentur caeli".

Snem ani po odchode Grékov sa nerozišiel — pravdepodobne z ohľadu na bazilejskú protisynodu. Eugen IV. preložil ho r. 1442 do Ríma a usiloval sa sjednotiť s katolíckou Cirkvou i ostatné východné cirkvi. Skutočne sa dosiahlo sjednotenie s Arménmi (1439), s Jakobitmi (monofyzitami), s cirkvou sýrskou (1444), chaldejskou (1445; nestoriáni), maronitskou (monoteleti) a čiastočne i s Bulharmi.

3. Ale ani táto únia — podobne ako lyonská z r. 1274 — netrvala dlho. Nevznikla z vnútorného presvedčenia, ale z politickej vypočítavosti a zo strachu pred Turkami. Cisár Paleologus očakával od nej výdatnú pomoc západu proti Turkom. Západ sa však proti nim nemohol dostatočne sústrediť pre svoju politickú roz-

Sklamanie Grékov.

štiepenosť. Na zákrok Cesariniho zrušil poľský a uhorský kráľ Vladislav s Turkami dohodnuté prímerie a pod vedením udatného Jána Hunyadiho ich napadol. Skončilo sa to osudnou porážkou kresťanského vojska pri *Varne* (1444), kde zahynul i mladý kráľ i legát Cesarini. Táto pohroma bola studenou sprchou na tých, ktorí očakávali od únie spásu východného cisárstva. Cisár Paleologus po týchto skúsenostiach sa neopovážil prakticky uskutočniť úniu. Východný pospolitý ľud — naštvaný svojimi popmi, ktorí zazlievali biskupom, že vo Ferare rokovali o nich bez nich — neprial si úprimne sjednotenie. Ani v Rusku to nešlo. Keď Izidor prečítal sjednocovací dekrét, ľud síce neodporoval, ale veľkoknieža Ivan II. Vasiljevič chcel ho preto odsúdiť na smrť. Izidor ušiel do Ríma, kde aj zomrel.

Sjednotenie, ktoré nesplnilo politické nádeje východniarov, muselo padnúť. Patriarchovia alexandrijský, antiochijský a jeruzalemský prerušili ho už r. 1443, a tak urobil r. 1448 aj cisár Paleologus. Jeho nástupca Konštantín XI. jednotu síce obnovil r. 1452, ale narazil pri mnohých na veľký odpor. Nepriatelia únie vyhlásili, že radšej sa poturčia, ako by sa mali polatinčiť. Tak sa aj stalo. R. 1453 padol Carihrad do rúk Turkov a s ním padlo vyše tisícročné cisárstvo, jediná opora východnej cirkvi. Na kupole Hágie Sophie zamenili mohamedáni kríž polmesiacom na znak, že najkrajšia a najstaršia svätyna kresťanská je premenená na mešitu.

Koniec únie.

4. I keď sa únia prakticky neuskutočnila, predsa ferarsko-florentský koncil má veľký význam. Už sám fakt, že východ zásadne uznal primát pápeža v celom kresťanstve, morálne posilnil autoritu pápežstva práve vtedy, keď západ svojimi konciliárnymi ideami popieral superioritu pápežov. Východ aspoň zásadne šiel uznať pápeža za stredobod kresťanského sveta vtedy, keď sa západ išiel rozpadnúť na národné cirkvi.

Význam únie.

Keď totiž Eugen IV. prerušil spojenie s bazilejským snemom, Francúzsko a Nemecko vyhlásilo neutralitu. Anglicko už tiež nejavilo záujem o centrálnu Cirkev. R. 1438 povolal francúzsky kráľ Karol VII. francúzsky klérus *do Bourges.* Tam v tzv. *bourgeskej pragmatickej sankcii* prijali niektoré dekréty bazilejského snemu, sostavené v duchu konciliárnej teórie. Ony tvorily základ neskoršieho galikanizmu, t. j. francúzskeho štátneho a národného cirkevníctva.

V Nemecku po Žigmundovej smrti (1438) kurfirsti boli v spornej veci pápeža s bazilejským snemom neutrálni, ale už r. 1439 na kurfirstskej schôdzke vo Frankfurte — podobne ako Francúzi — osvojili si veľa z bazilejských dekrétov. Ale keď nastúpil na trón Fridrich III., pápežovi sa podarilo nakloniť si ho. Fridrich pohol disidentných kur-

Viedenský konkordát.

firstov prijať tzv. *kurfirstský konkordát*, ktorý — i keď za cenu veľkých ústupkov — napätosť medzi nimi a Sv. stolicou ako-tak zmiernil. Konečný mier Nemecka so Sv. stolicou sa uskutočnil za pápeža Mikuláša V. vo *viedenskom konkordáte z r. 1448*. Podľa neho pápež má pri obsadzovaní nemeckých prelatúr veľmi obmedzené právo a menšiu možnosť brať dôchodky z Nemecka. Viedenský konkordát určoval pomer Sv. stolice k nemeckému národu až do veľkej sekularizácie r. 1803.

Hofmann, Concilium Florentinum. Orient. christ. 1929—30. — Ziegler, Die Union des Konzils von Florenz u. d. russ. Kirche. 1938. — Hofmann, Die Konzilsarbeit in Florenz. Orient, christ. 1938. — Chiaroni, Lo scisma greco e il concilio di Firenze. 1938. — L. Mohler, Kardinal Bessarion. 1927. — Mercati, Scritti di Isidoro il Card. Ruteno, Roma 1926.

§ 132. CIRKEV V OBJATÍ HUMANIZMU A RENESANCIE.

1. Stredovek cirkevných dejín v užšom smysle končí sa pápežom Martinom V. (§ 130, 1). V jeho účinkovaní ešte naposledy makateľne sa javia zásady stredovekých pápežov. Všade badať Gregorom VII., Alexandrom III. a Inocentom III. označené smernice.

V 14. storočí sa rodí na západe mohutné duchovné prúdenie, ktoré sa v základoch líši od smýšľania, cítenia a účinkovania stredovekého človeka. Zachytáva väčšinu vedúcich duchovných a politických osobností Europy a radikálne mení každý prejav ľudského života. Je ono akýmsi obnovením, znovuzrodením klasického staroveku. Tak, ako sa javí na poli vedy a literatúry, nazýva sa *humanizmom*, v politike, umení a životnom formovaní menujeme ho obyčajne *renesanciou*.

Humanizmus.

Hnutie vzniklo v Taliansku, a to prebudením sa národného ducha. Od odchodu pápežov z Ríma a Talianska upadol taliansky národ do duševnej i hmotnej biedy. I teraz sa opakovalo to, čo už niekoľko ráz v jeho dejinách. Keď národ trpel, obrátil svoj zrak do slávnej minulosti, aby z nej čerpal silu a oduševnenie. Jeho klasická minulosť mu nikdy nebola ľahostajná. No nebola ľahostajná ani iným národom. Niekoľko ráz v dejinách pokúsily sa aj iné národy nadviazať na duševné bohatstvo antickej kultúry a na politickú slávu bývalej svetovej ríše rímskej. V klasickej kresťanskej literatúre 4. storočia prejavil sa vlastne génius taliansky; karolingovská a otonovská renesancia (§ 75; 85, 1), renesancia rímskeho práva v 12. storočí (Gracián) a najmä reformné pokusy Fridricha II. (§ 104, 1) sú dôkazmi, že klasická minulosť talianskeho národa neprestajne inšpirovala. V 14. storočí snaha po cirkevnej a svetskej obrode bola taká všeobecná, že nový pokus vrátiť sa do klasickej minulosti mal zaistené všetky predpoklady zdaru obrodného rozvoja.

Klasická minulosť inšpirovala.

2. *Dante* a *Petrarca* prví prebúdzali nového ducha. Mali jemný estetický smysel pre krásu slovného umenia. Písali radšej taliansky

ako latinčinou, spotvorenou scholastikmi. Oni a nimi povzbudení spisovatelia obrátili sa ku klasickej literatúre, o ktorej sa začalo hovoriť s obdivom a nadšením. Prevládlo presvedčenie, že treba obnoviť skrývajúcu sa v nej krásu. No neostali len pri obdivovaní klasickej formy, ale obľúbili si aj jej obsah a začali ho prenášať do každodenného života. Vzdelanosť a výchova — dosiaľ výlučne náboženského obsahu a mníšskeho ideálu — ustupovala ideálom čiste ľudským. Antickí filozofi, rétori, štátnici, umelci a vojvodcovia svojimi len prirodzenými dokonalosťami stali sa lákavejšími vzormi ako stredovekí svätci, ponorení do nadprirodzeného sveta. Humanizmus prebudil v človekovi dosiaľ zanedbávané schopnosti a usiloval sa o harmonický rozvoj všetkých vlôh. V renesancii obľúbil si človek antickú krásu literárnu a výtvarnú, učil sa mať radosť z každodenného života, milovať zem, túžiť po jej poznaní (objavenia nových svetadielov) a využití jej bohatstva (vynálezy).

Nové ideále.

Stredoveký človek pod vplyvom týchto ideálov sa úplne zmenil. Boh, večnosť, duša boly jediné determinujúce a dominujúce pojmy u stredovekého človeka. On i popri všetkých svojich slabostiach a chybách vždy dvíhal oči k nebu, k nadprirodzenému. Tak bol jeho život síce jednoduchý, ale ucelený. Duša a telo tvorily harmonický celok, viera a veda kráčaly svorne vedľa seba a veda sa neodvážila viere odporovať. Nové hnutie rozbilo túto jednoliatosť. Boh, duša, večnosť tratí svoje dominujúce postavenie a do popredia ľudskej pozornosti nastupuje telo, príroda, časovosť. Renesančný človek nemá už toľko porozumenia pre duchovné, nadprirodzené hodnoty a viac si cení to, čo má bezprostredný vzťah k jeho pozemskému a každodennému životu. Stredoveký človek špirituálny ustupuje renesančnému materialistickému a empirickému.

Rozdiel medzi stredovekým a renesančným človekom.

Vedomosti stredovekého človeka boly všeobecné, menej podrobné, no vždy harmonicky ucelené. Renesančný človek je špecialista, odborník, ktorý má dokonalé poznatky v jednotlivých odboroch, ale už nemá dostatočnú silu spojiť všetko v harmonický celok. V „Summách" stredovekých scholastikov niet rozporu medzi vierou a vedou. Ale renesančná doba nevie už nájsť sv. Alberta Veľkého, Tomáša Akvinského, ktorý by vedel nové vedecké poznatky uviesť do harmonického súladu s vierou. Renesančný človek síce lepšie, dokonalejšie videl jednotlivosti, ale nestačil zvládnuť celkový obraz.

Nové hnutie prinieslo veľký presun základní, na ktorých bol

vybudovaný dovtedajší život. So stredovekej špirituálnej a či cirkevno-náboženskej základne presunul sa viac na nešpirituálnu laickú bázu. Uplatňuje sa laický živel, pomaly sa vytvára nový postoj k životu, ktorý si nevšíma tradičné kresťanské ponímanie života.

Pápežstvo v stredoveku stálo na čele celej západnej — teda i svetskej — kultúry. Konciliárne idey chcely ho sosadiť s vedúcej pozície, ale pápežstvo sa proti nim bránilo, i keď robilo ústupky jednotlivým panovníkom a krajinám. Aby sa nové hnutie neobrátilo proti nemu, išlo mu pápežstvo v ústrety. Ba pápeži boli mecénmi a predstaviteľmi nových prúdov. Domnievali sa totiž, že nové hnutie im pomôže získať si znovu postavenie, ktoré už-už stratili v 14. storočí v bojoch s konciliaristami a legistami. Keď zistili, že nové umenie sa dá dobre použiť na povznesenie Cirkvi a náboženstva, ešte väčšmi ho rozširovali. Pravda, s novým hnutím vniesli pápeži do Cirkvi všetko, čo s novotou išlo. Požívačnosť a luxus zachvátily zbohatnuté talianske mestá a revolučný duch renesancie naplnil človeka 14. storočia. To všetko sa vnieslo aj do kúrie a neostalo bez neblahých následkov. I dosiaľ bolo dosť príčin volať po náprave „in capite et membris"; teraz však ešte viac, lebo kúria sa pod vplyvom nového hnutia ešte viac zosvetárčila. Keď už doteraz sa opovážili (Occam, Marsilius Paduánsky) ostro kritizovať predstaviteľov Cirkvi, tým skôr si to dovolili v novom hnutí, ktoré dávalo jednotlivcovi viac voľnosti a odvahy ako stredovek. Renesancia urýchlila procedúru, ktorá viedla k veľkej náboženskej revolúcii v novom veku.

Renesancia a Cirkev.

4. Z Talianska, kde sa nové hnutie zrodilo, šíril sa humanizmus a renesancia do susedných krajín najmä v čase veľkých koncilov v 14. storočí. Tieto koncily poskytovaly neobyčajne prajnú príležitosť, aby tam shromaždení vynikajúci ľudia rozličných krajov vymieňali svoje náhľady a vzájomne sa ovplyvňovali. Semeno, vychádzajúce z Talianska, jednako nevzklíčilo všade rovnako. Záviselo to od okolností a životných podmienok.

V samom Taliansku nemožno zpočiatku označovať nové hnutie za protináboženské alebo proticirkevné. Jeho prívrženci — i keď si dovolili ostro kritizovať nedostatky Cirkvi — predsa zväčša zachovali medze náležitej úcty a slušnosti. Ešte chápali význam Cirkvi pre Rím a Taliansko. Až neskoršie dostáva renesancia i v Taliansku viac proticirkevný ráz.

Postoj humanizmu k náboženstvu.

Postoj humanizmu k náboženstvu a Cirkvi nie je jednoliaty. Závisí od osôb, miesta a času. Starší humanisti i v Taliansku, i v Nemecku dosť šťastne vedeli slúčiť svoje novotárske snahy s vernosťou a oddanosťou k Cirkvi. Popri svojej velikánskej práci, ktorú v novom duchu vykonali pre kultúru a človečenstvo, nestratili smysel ani pre nadprirodzené hodnoty. No nemožno povedať, že by v novom hnutí nebolo bývalo veľké nebezpečenstvo pre náboženstvo a Cirkev. Veď ťažko bolo čerpať z antického pohanského sveta idey a vzory tak, aby neutrpel aj kresťanský svetonáhľad. Antický duch natoľko vnikol do smýšľania *Pomponia Laeta* († 1472), zakladateľa rímskej akadémie, že ťažko rozoznať, čo mu je bližšie, či pohanstvo alebo kresťanstvo. Štátnik a historik *Mikuláš Macchiavelli* vo svojom diele „Il principe" má také náhľady na panovanie, ktoré nijako nemožno srovnať s kresťanskou morálkou. *Lorenzo Valla († 1465)*, tajomník kúrie, bol hotový revolucionár.

V Nemecku, kde nebolo takého intímneho vzťahu medzi nemeckým národom a rímskym pápežom, dostaly humanizmus a renesancia úplne iný ráz. Dlhotrvajúce urputné boje nemeckého národa s pápežmi oslabily jeho úctu k námestníkovi Kristovmu. Tento pomer sa nezlepšil ani pričinením veľkého kardinála *Mikuláša Kusanského* (z Cues), ktorému rovnako záležalo i na nemeckom národe i na univerzálnej Cirkvi. Čo sa dosiaľ skrývalo pri mnohých len v podvedomí, v novom hnutí sa prejavilo otvorenou nenávisťou k pápežovi a Cirkvi. Náladu más najvýraznejšie tlmočil Martin Luther a Erazmus Roterdamský. Tieto dve postavy nekráčaly síce vedľa seba, ba proti sebe, no ich účinok bol rovnaký.

Renesancia v Nemecku.

Španielsko a Portugalsko zachovalo nové hnutie pomerne v najčistejšej forme. Tam ostala renesancia naozaj renesanciou trvalého významu. Úcta k cirkvi a jej predstaviteľom nepoklesla, cirkevný idealizmus tu nebol podlomený. Renesancia tu neškodila, naopak, prispela k tomu, aby kresťanstvo neznamenalo len formu, ale bolo plodným životom.

Guiraud, L'Eglise Rom. et les origines de la Renaissance. Paris 1921. — Pleyer, Die Politik Nikolaus' V. 1927. — Hessel, Gang der Renaissance AK. G. 1923. — Masure, L'humanisme chrétien. Rom. 1925. — Walser, Lebens- u. Glaubensprobleme aus d. Zeitalter der Renais. 1926. — A. Rickel, Die Philosophie der Renais. 1925.

§ 133. RENESANČNÍ PÁPEŽI OD MIKULÁŠA V. DO PAVLA II.

1. Nasledujúcich desať pápežov po Eugenovi IV. cirkevné dejiny nazývajú pápežmi renesančnými. Posledný bol Leo X. (1521). Ich panovanie trvalo skoro ¾ storočia. Vypĺňa ho politické, sociálne a hospodárske vrenie. V týchto pohnutých časoch pápežstvo malo splniť tri dôležité úlohy: odvrátiť turecké nebezpečenstvo,

zreformovať Cirkev a potlačiť bludy, ktoré vznikly cez dlhú schizmu. I keď skoro všetci renesanční pápeži mali dosť dobrej vôle, úplne ani jeden z nich ju nesplnil. Turci napredovali v Europe ďalej, Cirkev zreformovať sa nepodarilo, a čo sa za prvých renesančných pápežov v tomto ohľade vykonalo, to pokazili nástupcovia, ktorí so svojou kúriou úplne podľahli renesančnému svetárstvu. Ešte najviac sa vykonalo pri potlačovaní bludov. Ale ani ony sa úplne nevykorenily. Revolučné idey v Cirkvi trvaly i ďalej. Najmä v Nemecku a vo Francúzsku sa javily v častých apeláciách na všeobecné snemy.

Renesanční pápeži.

Renesanční pápeži predsa veľa pracovali pre vedu, umenie a upevnenie cirkevného štátu a táto ich činnosť iste má tiež svoj pozitívny cirkevný význam. Keď voľakedy, tak v renesančnej dobe dokázali pápeži, že Cirkev nie je nepriateľkou civilizácie, intelektuálnych a estetických snažení človečenstva. Také

Mikuláš V.

Pius II.

Kalixt III.

ponímanie histórie, ktoré túži len po ideáloch humanity, má pred očami len pokrok kultúry, právom môže velebiť renesančných pápežov ako najväčších dobrodincov človečenstva. No s cirkevného stanoviska pozerajúc na vec, kultúrne zásluhy renesančných pápežov nevyvážia nedostatky v ich náboženskom oduševnení a intenzívnom cirkevnom smýšľaní. Veď hlavná úloha pápežstva je *náboženssko-cirkevného* rázu: vyviesť a vykúpiť človečenstvo z mravného úpadku. Z neho nevyslobodilo človečenstvo priamo ani umenie, ani veda, a najmä nie renesančné umenie a literatúra. Renesanční pápeži stratili zpred očí *ľud* — toto pravé dieťa božie — s jeho náboženskými a mravnými nedostatkami. A to je tieň u renesančných pápežov, ktorý cirkevná história nemôže chcieť premeniť na svetlo, ak sa nechce spreviniť svojej najsvätejšej povinnosti.

Pápeži, veda a umenie.

2. Po Eugenovi IV. nasledoval *Mikuláš V.* (1447—55), s ktorým sa dostáva humanizmus až na pápežský trón. Bol pokojamilovný, láskavý a veľmi učený. Viedenským konkordátom (1448) urovnal spor medzi Nemeckom a Sv. stolicou a odstránil všetky pozostatky bazilejského disidenského snemu. Keď po páde Carihradu (1453) Turci ohrožovali najmä slovanské, uhorské a nemecké krajiny, urobil všetko možné, aby urovnal spory medzi kresťanskými štátmi a obrátil ich proti spoločnému nepriateľovi — Turkovi. Vyhlásil proti mohamedánom križiacku výpravu, ale bezvýsledne, lebo medzi kresťanmi nebolo už oduševnenia za svätú vec.

Mikuláš V.

R. 1450 sa slávilo veľké jubileum, ktoré pritiahlo do Ríma veľa pútnikov, podobne ako za Bonifáca VIII. R. 1452 korunoval veľmi slávnostne Fridricha III. za cisára. To bola posledná cisárska korunovácia v Ríme. Pretože Mikuláš sa veľmi zaujímal o tureckú otázku, menej sa mohol venovať reforme Cirkvi. Predsa urobil i v tomto ohľade vážne kroky. Vyslal významných legátov *Mikuláša Kusanského* do Nemecka a kardinála *Estoutevillea* do Francúzska. Oni sa usilovali najmä o reformu kléru svetského a rehoľného. V Rakúsku a v Uhorsku úspešne hlásal pokánie františkán *Ján Kapistrán*; pôsobil i v Čechách, kde odvracal husitov od kalicha. Ako oduševnený humanista Mikuláš V. venoval veľkú pozornosť vede a umeniu. Do Ríma priviedol vynikajúcich maliarov (Giovanniho da Fiesole) a staviteľov, ktorí popri mnohých profánnych stavbách obnovili asi 40 rímskych kostolov. On položil základy novej svätopeterskej baziliky (v pozmenenej a zmenšenej forme dokončil ju Július II.). On je i zakladateľom vatikánskej bibliotéky, kde shromaždil asi 3000 kódexov a mnoho rukopisov. Pokryl Rím knihami a pergamenom — hovorili o ňom. Na konci jeho pontifikátu vznikla v cirkevnom štáte republikánska vzbura; po jej potlačení pápež bol nútený dať popraviť 9 povstalcov (Stefano Porcaro). To ho ako presvedčeného humanistu veľmi zronilo. Duchovný charakter pápežstva za neho ustupoval do pozadia, ale to ho neznepokojovalo, lebo dúfal, že práve podporovaním nového renesančného hnutia získa pápežskému úradu vážnosť.

3. Po Mikulášovi V. nastúpil na pápežský trón Španiel *Kalixt III.* (1455—58), z rodu Borgiovcov. Za hlavnú úlohu svojho pontifikátu a života si určil oslobodiť kresťanstvo od islamu, získať zpät pre kresťanov Carihrad a Jeruzalem. Na ten cieľ venoval všetko, ešte i svoj strieborný príbor a svoju mitru. Ján Hunyadi, svätec Ján Kapistrán a pápežský legát Carvajal zvíťazili nad Turkami pri Belehrade r. 1456 (na pamiatku toho založil pápež sviatok Premenenia Pána), čím na pol storočia zarazili Turkom postup do

Kalixt III.

strednej Europy. Nasledujúceho roku podarilo sa aj albánskemu bohatierovi Skanderbegovi poraziť Turkov. Výhľady na ďalší postup boly skvelé. Pápež nariadil na ten cieľ sbierky a cirkevné dane, ale nejednotnosť kresťanských panovníkov zmarila všetko.

K humanistom bol Kalixt III. chladný. Väčšinu umelcov a učencov prepustil zo služieb kúrie, lebo peniaze potreboval na vojny proti Turkom. Pápež bol by zanechal po sebe najlepšiu povesť, keby ju nebol poškvrnil prílišným nepotizmom. Zo Španielska prišlo za ním početné príbuzenstvo a on mu pomáhal k cirkevným hodnostiam. Dvoch synovcov prijal do kardinálskeho kolegia; medzi nimi bol aj 25-ročný laik, neskorší neslávny Alexander VI.

Jeanne d' Arc.

Kalixt III. povolil revíziu procesu nevinne odsúdenej národnej hrdinky Francúzska, *Jeanne d'Arc*, panny Orleánskej. R. 1456 vyhlásil ju v Rouen za nevinnú. Toto dedinské pobožné dievča z Domremy oslobodilo Angličanmi obliehané mesto Orleán a pohlo bojazlivého francúzskeho kráľa Karola VII., aby sa dal v Reims korunovať. Jej zásah zachránil Francúzsko vo veľmi kritickej chvíli. Jeanne d' Arc dostala sa r. 1430 pri Compiègne do rúk Angličanov, ktorí ju dali na smrť odsúdiť ako nebezpečnú čarodejnicu. Cirkevný súd pod predsedníctvom nesvedomitého biskupa Cauchona z Beauvais uskutočnil inkvizíciu a uznal ju za kacírku a čarodejnicu. Dňa 30. mája 1431 spálili ju v Rouen. Karol VII. po 20 rokoch žiadal Mikuláša V. a Kalixta III. obnoviť proces. Pius X. r. 1909 vyhlásil ju za blahoslavenú a po skončení svetovej vojny Benedikt XV. r. 1920 ju kanonizoval.

Pius II.

4. Kalixtovým nástupcom sa stal kardinál Eneas Silvius Piccolomini ako *Pius II.* (1458—64). Bol nielen medzi renesančnými pápežmi, ale aj vôbec najväčším reprezentantom humanizmu v 15. storočí. Ako laik zúčastnil sa na bazilejskom sneme, tuho zastával konciliárnu teóriu, ba stal sa aj sekretárom protipápeža Félixa V. Len cisár Fridrich III. ho odvrátil od poblúdenia a odvtedy sa verne pridržiaval Eugena IV. Keď sa stal pápežom, neraz mu vyčítali poblúdenie mladosti, ba aj sa odvolávali na jeho náhľady na bazilejskom sneme. Bol nútený vydať bulu, v ktorej odsúdil svoje niekdajšie politicko-cirkevné poblúdenie slovami: „Aeneam reicite, Pium suscipite“ a pod trestom exkomunikácie zakázal sa odvolávať na svoje bývalé náhľady.

Kongres v Mantue.

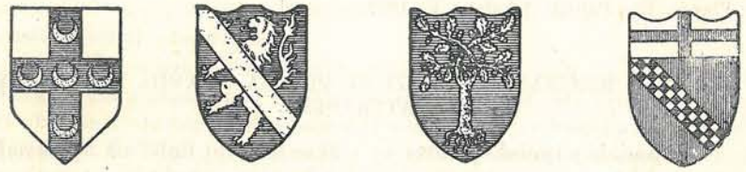
Za hlavnú úlohu svojho pontifikátu pokladal boj proti Turkom. Svolal kongres kresťanských kniežat do Mantuy (1459), aby ich pohol ku križiackej výprave proti neveriacim. No nedarilo sa mu, hoci sám si chcel stať na čelo výpravy. Len v uhorskom kráľovi Matejovi Korvínovi, ktorý bol hodným synom veľkého nepriateľa Turkov, Jána Hunyadiho, našiel človeka, oduševneného za kresťanskú vec.

Podarilo sa mu, že francúzsky kráľ Ľudovít XI. zrušil pragmatickú sankciu bourgeskú (§ 131, 4), ktorá značne obmedzovala pápežské práva. Z povďačnosti udelil francúzskym kráľom titul „rex christianissimus“. Pravda, povoľnosť „najkresťanskejšieho kráľa“ netrvala dlho a onedlho sa vrátil Ľudovít XI. ku „galikánskej voľnosti“.

Pius II. mal úprimnú vôľu prispieť k obnove cirkevného ducha, ale smrť mu zabránila uskutočniť reformné plány.

Pius II. a české dejiny.

Pius II., ako pápežský legát dlho bol v strednej Europe. Dobre poznal dejiny tamojších národov a spísal ich vo svojich análoch. Napísal i dejiny české, v ktorých veľmi podrobne opísal husitské vojny. Bol veľkým odporcom husitov. Za neplatné vyhlásil bazilejské kompaktáty (§ 140, 3), ktoré poskytovaly veľké ústupky českým kacírom. Ako spisovateľ patrí Pius II. k najskvelejším zjavom svojho storočia. Nazývajú ho Tacitom neskorého stredoveku. Je jediný pápež, ktorý napísal sám dejiny svojho pontifikátu v autobiografii.

Pius II. Pavol II. Sixtus IV. Inocent VIII.

Pavol II.

5. Po Piovej smrti výhľady na pápežský stolec mali kardináli Bessarion, Carvajal, pápežský legát v Uhorsku, a Torquemada. No kardinálsky sbor zvolil kardinála Barbu z Benátok, ktorý prijal meno *Pavol II.* (1464—71). Vo volebnej kapitulácii sa zaviazal, že bude 1. pokračovať vo vojne proti Turkom, 2. vyhne nepotizmu a 3. že do troch rokov svolá cirkevný snem. Prvej úlohe usiloval sa vyhovieť — napomáhal Skanderbega z Albánska. Ale Turci sa hrnuli ďalej do Europy a Pavol nedosiahol proti nim ani toľko, koľko jeho predchodcovia. Uhorsko napomáhal peniazmi, aby ho pozdvihol z biedy, do ktorej ho uvrhly protiturecké vojny, a povzbudil k novým činom. Keďže cítil, že podpísaním volebnej kapitulácie si veľmi poviazal ruky, zrušil ju a rozhnevaných kardinálov utíšil tým, že im povolil nosiť kardinálsky klobúk. V kúrii zrušil Piom II. založený úrad abreviátorov pápežských búl, keďže

úradníctvo sa dalo ľahko podplatiť. Na podnet legáta Carvajala ostro zakročil proti dvojfarebnej politike českého kráľa Juraja Podebradského a exkomunikoval ho. Uhorského kráľa Mateja Korvína naklonil k zásahu proti husitom. No nepodarilo sa mu český národ získať späť do Cirkvi. Prísne zakročil aj proti rímskej akadémii, upodozrievanej zo sprisahania proti pápežovi a z apostázy.

Pavol II. bol veľký milovník nádhery a lesku. Horlivo sbieral starožitnosti, budoval prepychové paláce (di Venezia), zakladal knihtlačiarne. Platina, autor diela „Vitae pontificum", vykreslil pontifikát Pavla II. čiernymi farbami. Je však zjavné, že to urobil z nenávisti proti Pavlovi, ktorý ostro zasiahol proti členom rímskej akadémie.

Seppelt-Löffler, Papstgeschichte. 1938. — Pastor, Geschichte der Päpste im Zeitalter der Renaissance, Freiburg i. B. 1924. — Étude critique sur l'histoire de J. d'Arc, Paris 1909. — S. Merkle, Der Streit um Savonarola, Hochland 1927/28. E. Steinmann, Rom in der Renaiss. von Nikolaus V. bis Leo X, 1908. — Pleyer, Die Politik Nikolaus V. 1927.

§ 134. ĎALŠÍ RENESANČNÍ PÁPEŽI AŽ PO LEA X. XVIII. VŠEOBECNÝ SNEM LATERÁNSKY.

1. Úpadok pápežskej autority v renesančnej dobe už aj dosiaľ bol zjavný. No za ďalších renesančných pápežov blíži sa už k úrovni smutnej pápežskej éry v 10. a 11. storočí. Medzi ideou pápežského úradu a skutočnosťou bol úžasný rozpor. Je nesporné, že renesanční pápeži ako mecéni zaslúžili sa o vedu a umenie tak ako nikto v dejinách. Vynikali aj ako štátnici a politici. Ale to nebolo ich úlohou. Mali sa starať o reformu, ktorá bola v každom ohľade potrebná. Na tomto poli však nič neurobili; ba naopak, nepotizmom vtiahli do kúrie ľudí nesúcich a nehodných, ktorí potom urýchlili príchod cirkevnej katastrofy v 16. storočí.

Sixtus IV.

Po Pavlovej smrti mal kardinálsky sbor šľachetný úmysel postaviť na pápežský stolec človeka svätého života, učeného a dychtiaceho po reforme. Pápežom sa stal chudobný františkán — generál rehole — František della Rovere ako *Sixtus IV.* (1471—1484). Ale práve jeho jednoduchosť a chudoba, na ktorej si kardináli až priveľmi zakladali, stala sa pre Cirkev osudnou. Vrhla sa naňho chudobná rodina a on jej v plnej miere dožičil šťastia. I jeho predchodcovia podporovali členov svojich rodín — Taliani sú vôbec naklonení nepotizmu — ale to, čo robil Sixtus, presahovalo obvyklú mieru. Purpur dosiahli od neho šiesti členovia rodiny,

mnohí biskupstvá a iné cirkevné a svetské hodnosti. Čo nasbierali jeho predchodcovia na vojnu proti Turkom, to Sixtus minul pre svojich synovcov. (Pietro Riario, starorímska hostina.) Rimania uštipačne poznamenali, že pápežovi synovci sú ozajstnými Turkami.

Spor s rodinou Medicich.

Hneď po svojej voľbe urobil synovca Júlia della Rovere (neskorší pápež Július II.) a sotva 18-ročného Pietra Riariu (zahynul 28-ročný pre nemierny život) kardinálmi. Synovcovi Hieronymovi Riariovi dal kniežatstvo Imola, časť cirkevného štátu. Hieronym bol nesvedomitý a chamtivý človek a vtiahol pápeža do nemilej aféry s rodinou Medici vo Florencii. Pápež na jeho nahováranie privolil ku sprisahaniu rodiny Pazziovcov proti panujúcej rodine Medicich, dávnych nepriateľov Sv. stolice. I keď Sixtus IV. ako podmienku povolenia uložil, že nesmie tiecť krv, predsa sprisahanci zavraždili vo florentskom dóme Júlia Mediciho. Bratovi Lorenzovi Medicimu, ktorý bol predstaveným Florentskej republiky, podarilo sa útekom zachrániť. Sprisahanie krvavo potlačil. Ľud pritom popravil aj niekoľko duchovných, medzi inými položil život i arcibiskup pizanský. Sixtus preto exkomunikoval Lorenza Mediciho a na Florentskú republiku uvalil interdikt. Vo vojne, ktorá preto vznikla medzi cirkevným štátom a Florentskou republikou, musel pápež ustúpiť a ani nedostal zadosťučinenie.

Arcibiskup Zamometič.

Tak samo pre rodinu vznikol spor medzi Sv. stolicou, kráľovstvom Neapolským a republikou Benátskou. Pápežská autorita pritom nesmierne utrpela. Tieto neporiadky popudily albánskeho arcibiskupa Zamometiča a svolal r. 1482 proti Sixtovi IV. — v dorozumení s niektorými mocnosťami — všeobecný snem do Bazileja. Tento pokus sa však nezdaril a zmätok v Cirkvi rástol. Korupcia kúrie a veľké dane spôsobily v Ríme za Sixtovho pontifikátu formálnu anarchiu. Sixtus zanechal Sv. stolici ohromný dlh.

Sixtus IV. ako mecén.

Popri veľkom nepotizme má Sixtov pontifikát aj dobré stránky. Úprimne sa usiloval zorganizovať križiacku výpravu proti Turkom; mal úmysel pokračovať v reformných plánoch Mikuláša V., pravda, nemal spolupracovníkov a ani potrebnú energiu. Veľkí kardináli, ako Carvajal, Torquemada, Roverella, Clandini, vymreli. Na ich miesto sa dostávali do kardinálskeho sboru ľudia svetského smýšľania a ľahkého života. Sixtus mal veľké porozumenie i pre vedu a umenie. Rozšíril vatikánsku knižnicu a sprístupnil ju obecenstvu. Rím obohatil mnohými stavbami; dal postaviť a vyzdobiť po ňom pomenovanú sixtínsku kaplnku. Ako bývalý františkán stál na strane mendikantov v ich spore so svetským duchovenstvom a udelil im veľké privilégiá. Pozdvihol mariánsku úctu, cirkevný spev a bohoslužbu. Nebyť jeho nešťastného nepotizmu a z neho vzniknutých afér, bol by si zaslúžil meno „veľkého pápeža svojho storočia", aké mu, pravda, privlastňovali len ním podporovaní humanisti. R. 1478 povolil v Španielsku zriadiť štátnu

inkvizíciu na vyhubenie pokrstených židov a Arabov, ktorí, hoci boli pokrstení, nesplynuli so španielskym národom (§ 142).

2. Necirkevné smýšľanie kardinálskeho sboru sa ukázalo už pri najbližšej voľbe, keď sa na pápežský stolec podplatením niektorých kardinálov dostal kardinál Battista Cibo ako *Inocent VIII.* (1484—92). Jeho minulosť v mravnom ohľade nebola bezúhonná. Z nedovoleného pomeru mal niekoľko detí, ktorým ako pápež usiloval sa dať skvelé postavenie. Aby si získal proti nepriateľskému Neapolskému kráľovstvu silného spojenca, smieril sa s florentskou rodinou Medicich. Jeho naturálny syn vzal si za manželku dcéru z mediciovskej rodiny (sobáš bol vo Vatikáne) a syna Lorenca Mediciho, 13-ročného Jána (neskorší pápež Leo X.) obdaril pápež purpurom. Takými a podobnými diplomatickými ťahmi hľadel urovnať anarchistické pomery v Ríme a v cirkevnom štáte. Čiastočne sa mu to aj darilo. Podobne sa mu podarilo zadržať turecké napredovanie. Knieža Džem, nápadník tureckého trónu, brat sultána Bajazeda, dostal sa do pápežského zajatia. Sultán Bajazed prisľúbil, že kým pápež nepoužije Džema proti nemu, ani on nenapadne kresťanov. Inocent mal úmysel podniknúť voľačo proti Turkom, čo vidieť z toho, že r. 1490 svolal do Ríma kongres kresťanských panovníkov. Jeho plán však stroskotal pre nejednotnosť kresťanských národov. Na nešťastie najpodnikavejší panovník Matej Korvín práve toho roku zomrel.

Inocent VIII.

Korupcia v kúrii za Inocentovho pontifikátu náramne vzrástla. Aby si pomohol vo finančných ťažkostiach, rozmnožoval pri kúrii rozličné úrady, ktoré sa daly kúpiť. Kto si taký úrad kúpil, mal podiel na rozličných taxách, platených kúrii. Zločinci vyhli trestom, keď zaplatili istú sumu. Kuriálni úradníci zarábali falšovaním pápežských búl. Príznačné je pre finančné pomery Sv. stolice toho času, že pápežskú tiaru a iné klenoty dali do zálohu.

Korupcia v kúrii.

Meno Inocenta VIII. v dejinách nemálo zakalila tzv. *bula o bosoráctve* z r. 1484. Na žiadosť dominikánov vydal pápež bulu „Summis desiderantes", v ktorej vypočítal niektoré zločiny bosoriek a dovolil proti nim v kostnickej a v iných nemeckých diecézach inkvizíciu. I keď spomínaná bula neobsahuje dogmatické rozhodnutie o bosoráctve, predsa hodne prispela, aby sa i tak dosť vžitá bosorácka epidémia ďalej šírila. Pápež miesto toho, aby bol vykoreňoval stredovekú poverčivosť, ešte ju podnecoval. Bosorácke procesy spôsobily veľa neprávostí. Ani doba reformácie nič na nich nezmenila, ba protestanti boli ešte poverčivejší ako katolíci. Muselo prísť osvietenstvo, aby konečne odstránilo túto škvrnu stredoveku.

Bula „Summis desiderantes".

11. Náhrobok Mikuláša V. (1447—1455) vo vatikánskej krypte.

12. Náhrobok Pavla II. (1464—1471) vo vatikánskej krypte; dielo Mina da Fiesoleho a Giovanniho Duknovića-Dalmatu, 15. stor.

13. Eugen IV. (1431—1447). Detail zo svätopeterskej bronzovej brány.

14. Július II. (1503—1513, Raffael, galéria Uffizi, Florencia).

Konkláva, ktorá sa sišla po Inocentovnej smrti, patrí k najnešťastnejším pápežským voľbám v dejinách Cirkvi. Za pápeža zvolili kardinála Rodriga Borgiu. Do kardinálskeho sboru ho povolal jeho strýc Kalixt III. ako 25-ročného mladíka (§ 133, 3). Na trón sa dostal s pomocou francúzskej politiky. Prijal meno *Alexander VI.* (1492—1503). Pri jeho voľbe sa uplatnily všetky nízke spôsoby renesančnej doby. Človek skvelých kvalít, nadaný, obratný diplomat, dobrý rečník s imponujúcim vonkajším zjavom a výstupom. No mravne slabo založený, čo i uprostred vtedajšej všeobecnej mravnej plytkosti zarážalo. Svojím správaním spôsobil Cirkvi citeľné škody.

Alexander VI.

Hoci voľba Alexandra VI. mnohých neuspokojila, a najmä spôsob, ako sa dostal Alexander na pápežský trón, vyvolal u cirkevne smýšľajúcich ľudí vážne obavy, jednako i Rím a ostatné talianske mestá i kresťanský svet mimo Talianska vo všeobecnosti radostne vítaly potomka Borgiovcov v najvyššom cirkevnom úrade. V rozpomienke na jeho slávneho strýca Kalixta III. sa očakávaly aj od Alexandra veľké veci pre kresťanstvo.

Pontifikátu Alexandra VI. najviac škodila jeho prílišná starostlivosť o vlastnú rodinu (s Rimankou Vanozzou de Cataneis mal štyri deti z rokov 1475—81). Za svoju hlavnú úlohu pokladal zadovážiť svojim deťom skvelé postavenia a nadlho zabezpečiť slávu svojho rodu, pričom v prostriedkoch nebol výberčivý. Táto snaha usmerňovala jeho politiku, ktorú často menil podľa požiadaviek svojich rodinných záujmov.

Z detí Ján, Cézar a Lukrécia osudne vplývali na Alexandrovu politiku a na verejný život vôbec. Jánovi kúpil v Španielsku Gandijské vojvodstvo a v Taliansku vykrojil mu z cirkevného štátu niekoľko miest a vojvodstvo Beneventské. Veľmi sa staral o blaho svojej dcéry Lukrécie. Tri razy sa vydala a aj ju obdarúval čiastkami štátu. Jej povesť, iste horšia ako ona sama, zlepšila sa len po treťom vydaji. Najviac starosti mu spôsobil Cézar, zlopovestný človek renesančného Talianska. Alexander VI. vysvätil ho za subdiakona, dal mu purpur a arcibiskupstvo vo Valencii. No Cézar sa nehodil pre duchovný stav. Bol to človek panovačný a neobyčajne vládybažný. Na uspokojenie tejto vášne neváhal použiť nijaké prostriedky. Zložil kardinálsku hodnosť a iné cirkevné zaviazanosti a oženil sa s dcérou francúzskeho kráľa Ľudovíta XII. Alexander VI. dopomohol mu k Valencijskému vojvodstvu, sníval o silnom stredotalianskom kráľovstve na čele s Cézarom. Spolu plánovali aj sekularizo-

Jeho starostlivosť o rodinu.

vanie cirkevného štátu. Tento plán sa úžasne protivil vysokým mravným úlohám pápežstva. Na šťastie stroskotal pre neočakávanú smrť pápežovu. Po Alexandrovej smrti Cézara vyhnali z Ríma a z cirkevného štátu ráznym pričinením kardinála Júlia Rovera (neskorší pápež Július II.).

Cézar Borgia.

Alexandrova náhla smrť a jej dodnes neobjasnené okolnosti zavdaly príčinu k rozmanitým povestiam, z ktorých pre nedostatok spoľahlivých dokumentov (i tie sa zväčša stratily) ani jedna nie je historicky dostatočne podložená.

Pontifikát Alexandra VI. vážne narušil autoritu Svätej stolice. Duchovná sféra Cirkvi, jej učenie a nadprirodzené poslanie ani za tohto pápeža neutrpelo. No v jeho osobe bolo božské dielo Cirkvi a pápežstva sverené mimoriadne biednym ľudským rukám. Pri otvorenom priznaní tejto trápnej skutočnosti treba spomenúť i dobré vlastnosti jeho osoby a záslužné skutky, ktoré vykonal. Pod ťarchou životných úderov, v ktorých videl trestajúcu ruku božiu za vlastné hriechy a za hriechy svojej doby, vážne si predsavzal zmeniť svoj život a zreformovať pomery. Už sama dobrá vôľa je chvályhodná. Svojím zásahom zabránil sporu medzi Španielskom a Portugalskom, čo bolo osožné i pre Cirkev. Jeho pomer k svetským panovníkom bol dosť šťastný a vyhol mnohým vojnovým zápletkám. Podporoval rehoľný život, dvíhal mariánsku úctu a znemožňoval šírenie heretických kníh. Tieto skutky miernia pohoršenie, ktoré vyvolal jeho pontifikát. Iste bol viac svetským než cirkevným kniežaťom.

Dobré vlastnosti Alexandra VI.

Strašný úpadok kúrie neostal bez ozveny u tých, ktorých ani renesančná éra nemohla obrať o krajšie, kresťanskejšie ideále. V zdravej čiastke kléru a v nepokazenom kresťanskom ľude ozval sa so živelnou silou protest proti poškvrniteľovi Petrovho trónu. Ich mienku tlmočil dominikán *Hieronym Savonarola.* No vystupoval revolučne a svoju odvážnosť zaplatil životom.

Savonarola sa narodil r. 1452 vo Ferrare. Vstúpil do dominikánskej rehole a r. 1490 sa dostal do Florencie. Tu mal možnosť skúsiť hlboký mravný úpadok renesančného sveta a poznať škodlivý vplyv humanizmu na cirkevný vývin. Mediciovská Florencia predstavovala mu v malom obraz celého Talianska, ba celého kresťanského sveta, ovplyvneného humanizmom. Nový duch vplýval na kúriu a odvrátil ju od pôvodného povolania. Savonarola videl, že kúria neusiluje sa uskutočniť túžobne očakávanú reformu Cirkvi. Začal reformovať sám, a to najprv vo vlastnom kláštore, kde vzkriesil starú dominikánsku prísnosť. Svojimi kázňami, v ktorých vykladal najmä Zjavenie sv. Jána o starozákonných prorokoch, strhol poslucháčov. Žiadal dôkladnú reformu Cirkvi a predovšetkým kléru. Predpovedal blížiaci sa trest, ak sa ľud neobráti. Pád panstva Medicich vo Florencii ľudu sa zdal splnením Savonarolo-

Savonarola.

vých proroctiev. Vo Florencii vyhlásili republiku, teokratický štát, ktorého kráľom je Kristus, Savonarola však diktátorom a prorokom. Skutočne dosiahol na čas značné zlepšenie mravného a sociálneho života. Tým sa už pustil Savonarola na klzkú pôdu politiky — rehoľníkovi dvojnásobne nebezpečnú. Bolo otázne, ako dlho vydrží mediciovská Florencia nový, prísny život. Savonarola bol rigorista a nevedel ísť strednou cestou. Odporcovia mu právom vyčitovali, že chce Florenciu premeniť na kláštor a jej obyvateľov urobiť mníchmi a mníškami. Mesto sa onedlho rozdvojilo na dva protivné tábory — na zbožnejších a menej zbožných. Predbežne Savonarolova rigoristická strana mala prevahu, ale pomery sa stávaly neznesiteľnými.

Savonarola chcel zreformovať nielen Florenciu, ale aj Rím, ba celú Cirkev. Alexandrovi VI. sa vyhrážal francúzskym kráľom a všeobecným koncilom. Vo francúzskom kráľovi videl človeka, ktorého Boh použije, aby očistil svoju Cirkev od cudzieho, škodlivého ducha.

Alexander VI.

Pius III.

Julius II.

Leo X.

Politické kombinácie Savonarolove s francúzskym kráľom sa mu stali osudnými. Križovaly Alexandrove politické plány a rodinné ašpirácie. Preto si pápež zaumienil odstrániť nepríjemného reformátora a za každú cenu ho znemožniť.

Zpočiatku sa usiloval získať si Savonarolu. Sľúbil mu aj purpur, keď bude mlčať. R. 1495 ho predvolal do Ríma. Savonarola však neprišiel. Pápež mu zakázal ďalšiu kazateľskú činnosť. Savonarola za čas poslúchal, no keďže vo Florencii mal ešte hodne prívržencov, onedlho aj proti pápežskému zákazu znovu začal kázať a ešte prudkejšie útočiť na pápeža a jeho kúriu. Nato Alexander r. 1497 pohrozil Savonarolovi exkomunikáciou a Florencii interdiktom. Teraz už aj mesto, kde medzitým rástol počet Savonarolových odporcov, zakázalo mu kázať. Savonarola apeloval na francúzskeho kráľa Karola VIII., ktorý chcel svolať všeobecný cirkevný snem. Proti Alexandrovi všade vrelo. V samej Florencii však ľud bol rozdvojený na stranu mediciovcov, ktorí sa znovu domáhali panstva, a Savonarolovu, ktorá už slabla. Alexander využil toto rozštiepenie a Savonarolu exkomunikoval. Medzi dvoma stranami vznikly prudké hádky. Razom sa dohodly, aby rozhodol boží súd, ktorá strana ide správnou cestou. Mestská rada na to pristala. Určili, že strana, ktorá prehrá alebo ustúpi, musí opustiť mesto.

Savonarola proti Alexandrovi VI.

Na námestí postavili dve veľké hranice, medzi ktorými mal prejsť jeden dominikán z prívržencov Savonarolových a jeden z jeho odporcov — františkán. Františkán sa chcel podrobiť božiemu súdu, ale Savo-

Savonarolov pád.

narolov dominikán v poslednej chvíli cúvol. Rozzúrený ľud Savonarolu uväznil, súdil a odsúdil ho na smrť ako kacíra, rozkolníka a nepriateľa Sv. stolice. 23. mája 1498 s dvoma dominikánmi ho obesili, potom spálili a ich popol vysypali do rieky Arna. Savonarola išiel na popravu mužne; napomínal ľud, aby sa nepohoršil na jeho smrti, ale vytrval pri živote, ku ktorému ho on viedol. Mediciovská Florencia ožila a usilovala sa dohnať to, čo za Savonarolovej teokracie zameškala.

Posudok o Savonarolovi.

Savonarolov prípad ostro svieti na všetky zásadné a praktické ťažkosti, ktoré stály v ceste duševnému zreformovaniu a znovuzrodeniu jeho doby v cirkevnom duchu. Sám Savonarola bol človek hlboko nábožný, mravne čistý, prísne asketický. Mal už humanistické vzdelanie, ale preto ani najmenej neodbočil od línie kresťanského človeka, ktorú vyznačil kedysi sv. Tomáš Akvinský. Úprimne chcel reformu Cirkvi a verejného života. Neúspech jeho čistých snáh zavinily jednak jeho prudká, prisubjektívne založená povaha, jednak nové spoločenské okolnosti, ktoré už nezniesly stredoveké, zastaralé metódy a prostriedky. Savonarola chcel dosiahnuť reformu pápežstva s pomocou francúzskeho kráľovstva; spoločenskú reformu zas premenou svetskej moci, ktorej chcel dať úlohu, aby cirkevným zákonom pomáhala uplatniť sa. To sa mu však nepodarilo. Padol aj so svojím plánom. Jeho prípad dokazuje, že nemožno odstrániť vnútorné chyby vonkajšími a mocenskými prostriedkami. Bolo to veľké pomýlenie, pre ktoré by ho dejiny iste odsúdily rozhodnejšie, keby nebolo okolnosti, že sa postavil proti najnesympatickejšej osobnosti cirkevných dejín — proti Alexandrovi VI. Táto okolnosť trochu mierni prísnosť posudku, no neospravedlňuje ho. Savonarola je historická postava v boji za Cirkev a voľnosť kresťanského svedomia. Ale chýbala mu poslušnosť a pokora, ktoré má mať kresťanský héros.

Savonarola vo všetkých svojich počinoch sa opieral o vnútorný hlas a vízie a neposlúchol pápeža. I panna Orleánska, Jeanne d'Arc, dala prednosť vnútornému hlasu pred pápežovými pokynmi; predsa však tieto dve osobnosti nemožno postaviť vedľa seba. Cirkev vyhlásila pannu Orleánsku za svätú, Savonarolu nie. Savonarola ako rehoľník mal mať viac disciplíny a nemal sa postaviť proti exkomunikácii ani vtedy, keď pochádzala od takého nehodného pápeža, ako bol Alexander VI.

Pokladať Savonarolu za akéhosi predchodcu Lutherovho je pomýlené. Savonarola bol mravne bezúhonný a vo veciach viery stál prísne na pôde katolíckej Cirkvi. Preto nečudo, keď si ho mnohí po smrti vysoko vážili. Medzi nimi i takí ako sv. Filip Ne-

rejský, apoštol Ríma. Savonarolove predpovede, že Cirkev bude onedlho prísne trestaná, aby sa tak obrodila, o niekoľko rokov sa splnily.

Július II.

4. Po niekoľkodňovom pontifikáte Pia III., veľkého priateľa nemeckého národa, nastúpil kardinál della Rovere ako *Július II.* (1503—1513). I keď mravne — aspoň za pontifikátu — vysoko

Cirkevný štát za Julia II. (1513).

stál nad Alexandrom, predsa aj on bol úplne svetského smýšľania. Bol politik, štátnik, vojvodca, no nie cirkevný hodnostár. Ale jeho politika nesmerovala k obohateniu vlastnému alebo svojej rodiny, ale k povzneseniu pápežstva ako svetskej moci.

Cirkevný štát, ktorý za posledných pápežov veľmi zoslabol, usiloval sa Július II. celou svojou energiou obnoviť, upevniť a rozšíriť. A to sa mu úplne podarilo. Pápežský štát nikdy predtým a potom nebol taký silný ako za Júlia II. S pomocou Francúzov

vypudil Cézara Borgiu, získal zpät Perugiu a Boloňu, od Benátčanov Romaňu. V bojoch obyčajne sa zúčastnil sám ako vojvodca. Keď sa v Taliansku začali Francúzi priveľmi rozťahovať, zaumienil si Július II. vyhnať všetkých cudzincov z krajiny. Tým sa dostal do sporu s francúzskym kráľom Ľudovítom XII., ktorý sa usiloval pápeža sosadiť. Na jeho popud sišlo sa r. 1511 v Pize niekoľko kardinálov a biskupov a „všeobecná" synoda sosadila Júlia II. Za čas podporoval toto hnutie i sám cisár *Maximilián I.*, ba údajne aj sám zamýšľal byť pápežom (práve vtedy ovdovel). No Július II. utvoril proti Francúzom so Španielskom a Benátkami Sv. ligu a Francúzov s pomocou švajčiarskeho vojska vyhnal z Talianska (1512). Pápežovi odporcovia mali najsilnejšiu zbraň proti nemu v tom, že nesvolal reformný snem, ktorý prisľúbil vo svojej volebnej kapitulácii. Július II. odňal svojim nepriateľom i túto zbraň a svolal r. 1512 všeobecnú synodu do Lateránu. Snem mal uskutočniť cirkevnú reformu. Július po otvorení snemu onedlho zomrel.

Július II. bol tvrdá, vojenská osobnosť. Rovesníci ho pomenovali „Il Terribile". Pred očami mal svetskú moc pápežstva a cirkevné veci ustúpily do úzadia. Umenie podporoval v najväčšej miere. Okolo seba shromaždil vynikajúcich staviteľov a umelcov svojej doby. Bramante vyhotovil veľkolepý plán svätopeterského chrámu. Začali ho budovať ešte za jeho pontifikátu. Michelangelo vymaľoval Sixtovu kaplnku a vyhotovil sochu Mojžiša pre pápežov náhrobný pomník. Raffael vyzdobil vatikánske siene. Július II. založil sbierku antických sôch v Belvedéri. Sám zadovážil pre toto múzeum dve najcennejšie sochy Apolóna a Laokoona.

Leo X.

5. Po smrti Júlia II. kardinálsky sbor zvolil za pápeža svojho najpopulárnejšieho člena — Jána, syna Lorenca Mediciho ako *Lea X.* (1513—21). Jeho zvolenie vyvolalo neopísateľnú radosť v humanistickom svete, predovšetkým v Ríme a v pápežovom rodisku, vo Florencii. Z renesančných pápežov Leo X. bol azda najbližší k novému myšlienkovému svetu. Bol humanisticky vzdelaný, miloval umenie a nádheru. Žil bezstarostným životom renesančného mocnára. Ale aj v renesančnej prostopašnosti ostal mravným človekom, pravda, pre potreby Cirkvi a vážnosť času nemal porozumenie, a tak za veľkú náboženskú katastrofu Leo je zodpovedný vo väčšej miere ako jeho predchodcovia.

Smer jeho pontifikátu bol úplne svetský, i keď vzduch nad Cirkvou bol presýtený elektrinou a požiar mohol vzbĺknuť v každej chvíli. Leo to však nezbadal, alebo nechcel zbadať. Pohrúžil sa

do zábav a svetských rozkoší, ako by bol chcel do poslednej kvapky vyprázdniť kalich pôžitkov renesančných pápežov. „Užívajme pápežstva" — napísal svojmu bratovi po voľbe — „keď nám ho Boh dal." Rím sa stal stredobodom vzdelaného sveta. V ňom sa sústredila politická moc, veda, bohatstvo a umenie. „Mediciovský Rím" bol podobný Parížu po svetovej vojne.

Za každým renesančným pápežom prisťahovala sa do Ríma jeho rodina, aby sa s pomocou svojho vznešeného príbuzného uplatnila. I teraz Florenťania, najmä Mediciovci, zaujali každé významnejšie miesto. Leo ako veľký nepotista vyhovoval ašpiráciám svojej rodiny až do krajnosti. Nepotizmus usmerňoval aj jeho pápežskú politiku, v ktorej sa neraz dopustil dvojfarebnosti a neúprimnosti. Sblížil sa s francúzskym kráľom Ľudovítom XII. S jeho nástupcom Františkom I. uzavrel v Boloni r. 1516 konkordát, v ktorom sa Francúzsko vzdalo svojho konciliárneho, opozičného stanoviska (pragmatická sankcia bourgeská, § 131, 4; 133, 4), ale za cenu veľkých ústupkov so strany Sv. stolice. Francúzskemu kráľovi priznal právo voliť všetkých prelátov v krajine. Sv. stolici ostalo len právo potvrdiť voľby. Kardináli na V. lateránskom sneme len ťažko dali súhlas ku konkordátu. Táto dohoda ostala v platnosti až do francúzskej revolúcie.

Politika Lea X.

Príznačné je pre smýšľanie kardinálskeho sboru, že päť kardinálov sa sprisahalo proti životu Lea X. Pápež bol kandidátom hlavne mladších kardinálov. Starší nemali z jeho voľby veľkú radosť, lebo Leo X. mal len 38 rokov, keď sa stal pápežom; mali teda málo výhľadov, že ho prežijú a budú môcť aj sami dosiahnuť tiaru. Mladých kardinálov Leo bohato odmeňoval, ale nevládal splniť všetky ich požiadavky. Preto niektorí na čele s 27-ročným kardinálom Alfonzom Petruccim sa rozhodli pápeža otrávit. Sprisahanie však odhalili a Petrucciho r. 1517 popravili. Smutná predzvesť blížiacej sa povíchrice!

6. *XVIII. všeobecný snem — 5. lateránsky* (1512—17) — svolal ešte Július II., ale pokračoval v ňom Leo X. Na snem prišlo málo ľudí; najviac sa zúčastnili na ňom talianski biskupi. Koncom prvého roku zasadnutia snemu prišiel naň i cisár Maximilián I. a r. 1513 i Francúzsko uznalo snem. Hoci snem trval päť rokov, nevykonal nič vážneho. V 12 zasadnutiach rokovali otcovia snemu o dogmatických a reformných otázkach. Zavrhli učenie niektorých filozofov o smrteľnosti duše. V súvise so sankcionovaním francúzskeho konkordátu uznali úplnú jurisdikciu pápeža v celej Cirkvi a jeho svrchovanosť nad všeobecnými synodami. Jedine on ich môže svolať, preložiť, odročiť a rozpustiť. Čo do reformy vydal

XVIII. vš. cirk. snem.

pápež niekoľko dekrétov o udeľovaní benefícií, o kazateľskom úrade, rehoľnom živote, o živote kardinálov. Ale Leo sa veľmi nestaral uviesť tieto usnesenia do života. Snem celkove neznamenal veľa. Ani Júliovi, ani Leovi nešlo vážne o reformu Cirkvi. Bolo to ozaj osudné. V blízkom Nemecku už horela vatra, ktorej plameň onedlho mal sa rozšíriť na celú Cirkev. V Ríme zasadá učiteľský úrad celej Cirkvi. Ako ľahko by bol mohol zhasiť vtedy ešte malý oheň náboženskej revolúcie! No ani pápež, ani sídení otcovia nepochopili situáciu a nepočuli hlas času. Leo X. dňa 10. marca 1517 rozpustil snem, niekoľko mesiacov predtým, ako Luther vyvesil svoje wittenberské tézy. Márne prosil shromaždených generál dominikánov Tomáš de Vio—Kajetán, aby sa nerozchádzali, kým nevyliečia chorú Cirkev. Ináč budú uťaté, ohňom a mečom zničené jej nemocné údy; ani Leo, ani biskupi nechceli o tom nič počuť.

Chr. Lucius, Pius II. u. Ludwig XI. v Fr. 1913. — J. Schlecht, Andrea Zamometrič u. der Basler Konzilsversuch, 1903. — G. Portigliotti, J. Borgia, Milano 1913. — Geiger, Alex. VI. u. sein Hof. nach dem Tagebuch seines Zeremonienmeisters Burcardus, 1917. — E. Rodocanachi Rome au tempo de Jules II. et de Léon X, Paris 1912. — K. Stange, Luther u. das 5. Lateran-konzil, 1929. — A. Schulte, Die Fugger in Rom 1495/1523. 1904. — Picotti, La giovinezza di Leone X. Milano 1928.

§ 135. CIRKEVNÉ POMERY NA SLOVENSKU OD 1300 PO REFORMÁCIU.

1. Uhorsko za posledných Arpádovcov zažilo vážne otrasy. Krajina sa rútila do záhuby. Politické neporiadky sa javily aj na Slovensku a rušivo vplývaly aj na jeho cirkevné pomery. Už za slabých arpádovských kráľov na konci 13. storočia vzmáha sa na Slovensku oligarchia. Po vymretí Arpádovcov sa ho skoro úplne zmocnila. Na západnom Slovensku založil temer nezávislé panstvo Matúš Čák, „pán Váhu a Tatier", a východného Slovenska sa zmocnila rodina Abovcov na čele s Amadeom. Oligarchovia často zneužívali svoju moc, donucovali nielen slabších šľachticov, aby im odstúpili svoje hrady a majetky, ale prisvojovali si násilím i cirkevné majetky. Matúš Čák zhabal veľa majetkov, patriacich arcibiskupovi ostrihomskému, obsadil po smrti nitrianskeho biskupa Paskazia (1297) jeho majetky v Trenčíne a zmocnil sa majetkov benediktínskeho opátstva v Kliži. Cítil sa taký silný, že po vymretí Arpádovcov povolal na uhorský trón českého kráľa Václava proti Karolovi Róbertovi, ktorého odporúčal Uhrom pápež Bonifác VIII. Márne sa usiloval aj pápežský legát pre Uhorsko, kardinál Montefiore Gentilis, pohnúť Matúša Čáka, aby aspoň po Václ-

Matúš Čák.

lavovej smrti uznal Karola Róberta. Matúš bol i naďalej proti Anjouovcom. Slovenské duchovenstvo bolo na strane Róbertovej; tak sa dostalo do protivy s Matúšom Čákom. Matúš sa spojil s Abovcami na východnom Slovensku a ovládol tak celé terajšie Slovensko. Karol Róbert podnikol proti slovenským oligarchom vojnu. R. 1312 sa mu podarilo s pomocou spišského obyvateľstva premôcť Matúša Čáka pri Rozhanovciach. (Pamätná freska v spišskej katedrále z r. 1317.) I keď katolícky klérus pre Anjouovcov veľa obetoval a pre spojenie s nimi od slovenských oligarchov hodne trpel, Karol Róbert po svojom víťazstve zachoval sa k duchovenstvu nevďačne. Nerešpektoval jeho práva, svojvoľne zasahoval pri obsadzovaní ostrihomského arcibiskupstva, bratislavského a spišského prepošstva, usiloval sa všade dosadiť cudzincov. Róbertovo nepríjemné zasahovanie do slovenských cirkevných vecí zčiastky vyvážil kléru oddaný slovenský župan Donč, pán Zvolena, Liptova a Oravy, ktorý vybudoval mnohé kostoly, zakladal a bohato obdaroval kláštory (v Levoči). Za Karola Róberta vznikol spor medzi krakovským biskupom a ostrihomským arcibiskupom pre cirkevné hranice vo Spiši. Krakovský biskup zazlieval spišskému prepoštovi, že vykonáva jurisdikciu v Podolínci a Starej Ľubovni. Spor ukončil pápež Ján XXII. r. 1333. Rozhodol v prospech spišského prepošta, čím sa hranica ostrihomskej diecézy i na tejto časti Slovenska definitívne ustálila.

Karol Róbert.

Šťastnejšie boly cirkevné pomery za vlády Ľudovíta Veľkého (1342—82). Vláda Anjouovcov priniesla Slovensku nemalý hospodársky a kultúrny rozmach, ktorý na cirkevnom poli sa javil najmä za Ľudovíta Veľkého. Významnejšie cirkevné miesta obsadzujú domáci ľudia, potešiteľne sa rozmáha rehoľný život. S blahobytom vzniká čulý cirkevno-stavebný ruch (farské kostoly v Bratislave, Trnave, Bardejove, Levoči, Prešove, Košiciach). Vo Spiši chcel zriadiť Ľudovít biskupstvo (r. 1348), o čo sa usilovali už i poslední Arpádovci. No jeho pokus sa stroskotal na odpore ostrihomského arcibiskupa.

Ľudovít Veľký.

Po Ľudovítovej smrti nastaly v Uhorsku znovu spory o trón, pretože na korunu robili si nároky i neapolskí Anjouovci, i Žigmund, manžel dcéry Ľudovíta Veľkého, Márie. To znovu rozdvojilo Slovensko na dva tábory. Kráľom sa stal Žigmund. Slovensko dosiaľ za veľkej západnej schizmy bolo na strane legitimného pápeža. Žigmund, keďže zpočiatku sa klonil k protipápežovi Benediktovi XIII., odtrhol na čas i Slovensko od legitimného pápeža

Žigmund.

Bonifáca IX. Keďže vysoký uhorský klérus sa tomu protivil a klonil sa k Ladislavovi Neapolskému, Žigmund odohnal nepríjemných mu biskupov a na ich miesto dosadil cudzincov. Tak sa dostal za nitrianskeho biskupa Čech Hynko, za jágerského Poliak Ctibor. Na ostrihomské arcibiskupstvo svojvoľne dosadil Nemca Hohenloheho. Neskoršie uznal Žigmund legitimného pápeža Inocenta VII. Keď však Inocent nechcel schváliť jeho svojvoľné zasahovanie pri obsadzovaní biskupstiev, znovu sa priklonil k protipápežovi (Ján XXIII., § 129, 1). Žigmund potreboval na rozličné podujatia veľa peňazí. Zaopatril si ich tak, že dával, čo len mohol, do zálohu. Tak sa dostala stolica Bratislavská, Nitrianska a Trenčianska do zálohu Joštovi Moravskému a 13 spišských miest poľskému kráľovi Vladislavovi Jagelovi. Založené kraje ostaly síce i naďalej v jurisdikcii ostrihomského arcibiskupa a spišského prepošta, ale jednako to zavinilo v cirkevnom živote veľa neporiadku a právnej neistoty. O cirkevné miesto na týchto územiach sa domáhali kandidáti domáci i cudzí. Laxným pokračovaním Žigmundovým neraz sa stalo, že na jedno miesto súčasne dosadili dvoch i troch ľudí.

Husitizmus.

Ťažké pohromy doliehaly na Slovensko na poli hospodárskom i cirkevnom, keď Žigmund — ako nemecký kráľ — chcel poraziť českých husitov. Husiti, aby sa pomstili Žigmundovi, niekoľko ráz vtrhli na Slovensko (§ 140, 5), pálili a plienili kostoly a kláštory. Na šťastie slovenský ľud v náboženskom ohľade bol dosť pevný, takže husitský blud nemohol sa na Slovensku zakoreniť.

Ján Jiskra.

Po Albertovi (1437—39) za vlády Vladislavovej (1439—1444) a neskoršie Ladislava Pohrobka skoro neobmedzeným pánom Slovenska bol Ján Jiskra z Brandýsa. Či už z presvedčenia alebo z vypočítavosti — nakoľko bol v službách Ladislava Pohrobka — nesprával sa proti katolíckej Cirkvi nepriateľsky. Ani jeho českí žoldnieri, medzi ktorými bolo iste veľa husitských bojovníkov, neopovážili sa vplývať na náboženské presvedčenie Slovákov. Jiskra odoprel zúčastniť sa so svojím vojskom vo vojne proti Turkom, čím tiež prispel ku katastrofe kresťanského vojska pri Varne r. 1444. Pravda, jeho neúčasť vzhľadom na vtedajšie nepokoje na Slovensku je pochopiteľná.

Kráľ Matej.

Kráľ Matej (1460—1490) skoncoval vládu jednotlivých veľmožov a Slovensko, ktoré v Jiskrovej moci bolo skoro nezávislé od Uhorska, znovu spojil s ostatnou krajinou. Jiskru prijal do svojich služieb, pozostatky zhavranelého Jiskrovho vojska — bratríkov — rozprášil a husitské vojská, ktoré pod vedením českého

bojovníka Švehlu r. 1467 vtrhly na západné Slovensko, tiež porazil.

Matejov postoj k vysokému kléru zpočiatku bol dosť priaznivý. Keď však kráľ začal zanedbávať Uhorsko a obracal pozornosť na západ, vzniklo proti nemu sprisahanie, v ktorom hlavný podiel mal ostrihomský arcibiskup Ján Vitéz (de Zredna, rodom Chorvát). Kráľ potlačil povstanie a potom už nedôveroval biskupom. Zaobchádzal s nimi ako so svojimi otrokmi, cirkevný majetok pokladal za štátny. Vážne sa zaoberal myšlienkou zrušiť nitrianske biskupstvo. Ku Svätej stolici bol chladný, ba až nepriateľský. Biskupstvá obsadzoval svojvoľne cudzincami. Za ostrihomského arcibiskupa vymenoval bratanca svojej manželky Beatrice, 7-ročného Hipolyta Este. Na šťastie také správanie sa panovníka nemalo veľký vplyv na slovenský národ, ktorý aj naďalej zachoval svoju vernosť Cirkvi.

Za vlády Vladislava II. (1490—1516) a Ľudovíta II. (1516—1526) naštrbený pomer medzi Uhorskom a Svätou stolicou sa znovu zlepšil. No doplatilo na to nitrianske biskupstvo, ktoré muselo teraz dôchodky zo svojich majetkov postúpiť pápežskému legátovi Petrovi Isvaliesovi. Porážkou Uhrov pri Moháči (1526) sa začala nová perióda v cirkevných dejinách Slovenska.

Obsadzovanie cirk. úradov.

2. Pri obsadzovaní vyšších cirkevných úradov na Slovensku postup nebol všade a vždy jednaký. Panovníci prezentovali Svätej stolici biskupov a opátov a ona ich potvrdila. Miestami pridržiavali sa prísne kánonickej voľby. (Spišská kapitula prisvojovala si voľbu prepošta; potvrdenie patrilo ostrihomskému arcibiskupovi.) Od Klementa V. často sa vyskytujú i na Slovensku pápežské rezervácie, ktoré v riadnych okolnostiach boly by blahodarne vplývaly na cirkevné pomery Slovenska. Boly by totiž znemožnily svojvoľný zásah panovníkov pri obsadzovaní prelatúr. No pre nešťastnú západnú schizmu pápežské rezervácie vniesly do slovenských cirkevných pomerov ešte väčšie neporiadky. Každý pápež vymenoval svojho prívrženca na uprázdnené miesto a znovu úplne záviselo od panovníka, ktorého z pretendentov pripustil. Žigmund aj Matej znovu svojvoľne obsadzovali biskupstvá, a to najviac cudzincami. Pápež Bonifác IX., aby ukázal svoju priazeň uhorskému kléru, vymenoval r. 1395 ostrihomského arcibiskupa za prímasa uhorskej krajiny a za rodeného pápežského legáta. To zprvoti patrilo len osobe vtedajšieho ostrihomského arcibiskupa Jána Kanižayho, ale

koncom XV. storočia túto hodnosť navždy spojili s ostrihomským arcibiskupstvom.

Právo vymenovať kanonikov prisvojil si panovník, ale často ho dával biskupovi alebo prepoštovi, keď to boli jeho ľudia.

Uhorskí panovníci, najmä Ľudovít Veľký a Matej, usilovali sa o to, aby cirkevní hodnostári boli ľudia učení. Mali sa vzdelávať na zahraničných univerzitách. No nezriedka sa dostali na vynikajúce miesta i jednoduchí mnísi, častejšie nesúci chránenci panovníkov. V 15. storočí cirkevní hodnostári, ba i lepšie dotovaní farári všeobecne zvykli dávať sa zastupovať vikármi.

3. Mravný život kňazstva na Slovensku, i keď neuspokojoval v tejto perióde, predsa bol lepší ako v iných krajinách Európy. Budínska synoda r. 1279 obsahuje ešte niekoľko nariadení proti ženatým kňazom (clerici uxorati), ale spišská synoda z r. 1460, ostrihomská z r. 1493 a nitrianska z r. 1494 už nespomínajú ženatých kňazov. Len proti kňazskému konkubinátu robia všelijaké opatrenia. Synody prísne naložily kňazom nosiť tonzúru a zakázaly im prepychove sa šatiť. Aby sa mohli lepšie starať o mravnú úroveň kňazstva, zriadili akési cechové združenia — kňazské spolky (fraternitas) — ktoré tým, že chránily hmotné záujmy svojich členov, bedlily aj nad ich privátnym životom, povzbudzovaly riadne plniť úradné povinnosti a poskytovaly členom potrebné znalosti. Kňazstvo sa vzdelávalo zvyčajne na cudzozemských školách — v Prahe a Krakove. Vyšší klérus v Boloni a v Paríži. Ľudovít Veľký založil r. 1367 univerzitu v Päťkostolí, Žigmund r. 1410 v Budíne, Matej r. 1465 univerzitu v Bratislave (Academia Istropolitana), ktoré — i keď jestvovaly krátko — predsa odchovaly veľa domáceho kňazstva. Často svolávané synody tejto periódy prajne vplývaly na mravný a kultúrny život kléru. Predmetom skoro všetkých synod sú napomínania biskupov, aby kňazstvo svedomite plnilo svoje úradné povinnosti, žilo vrúcnym náboženským životom a svojich veriacich vlastným príkladom a spasiteľnými pokynmi viedlo k mravnému životu. Ostrihomská synoda z r. 1382 zakázala kňazom nosiť zbraň, dlhé vlasy a bradu. Nedovolila hazardné hry, návštevu hostincov a divadelných hier. Ostré opatrenia boly proti kňazom-alkoholikom. Alkoholika, keď sa po napomenutí nepolepšil, degradovali. Neposlušných kňazov trestali žalárom, ktorý v ťažšom prípade mohol byť aj doživotný.

Mravný život kňazstva.

Rehoľníctvo. 4. *Rehoľníctvo* sa dostatočne rozšírilo na Slovensku už v predošlej perióde (§ 106, 6). Sotva bolo rehole, ktorá by nebola zastúpená na Slovensku. V neskorom stredoveku sa ďalej rozvíjaly, viac hmotne ako mravne. V mravnom ohľade vykazujú slovenské rehole to isté vlnenie, ktoré badať u rehoľníkov v neskorom stredoveku vôbec.

Benediktínov zreformovali r. 1332 a následky sa blahodarne javily i na Slovensku. R. 1510 vzniklo medzi uhorskými benediktínmi znovu reformné hnutie, ktoré malo odstrániť chyby, javiace sa špeciálne u tunajších benediktínov. No nenašlo väčšej ozveny ani u samých rehoľníkov, ani u vysokého kléru. Nové benediktínske kláštory vznikly v tejto perióde v Strážkach pri Spišskej Belej (1371) a v Štole (1314).

Cisterciánskych a premonštrátskych kláštorov teraz neprihudlo, ba aj v jestvujúcich kláštoroch sa javil, najmä v XV. storočí, úpadok v počte rehoľníkov aj v ich význame. Augustiniáni sa osadili v Bardejove (1380), v Hrabkove (1334), v Spišskom Podhradí (1400) a ich terajší kláštor v Novom Meste nad Váhom rozšíril vojvodca Ctibor r. 1310. Dominikáni sa osadili v Košiciach (okolo 1300), v Trnave (1305) a v Banskej Štiavnici (v rábskom kláštore dominikánov žil blahoslavený Móric Csáky, z rodiny Csákovcov, † 1336); minoriti v Levoči (1308); františkáni v Hlohovci (1465) a v Skalici (1467); karmelitáni v Prešove (koncom 15. st.).

Ako nová rehoľa v tejto perióde vystupujú pavlíni. Založil ju ostrihomský kanonik *Euzebius* po tatárskom plene v Zadunajsku. Zpočiatku boli len diecéznou rehoľou ostrihomského arcibiskupstva. R. 1308 na prihováranie pápežského legáta v Uhorsku, Gentilisa, Klement V. ich potvrdil a dal im rehoľné pravidlá sv. Augustína. R. 1327 stali sa pavlíni exemptnou rehoľou. Boli špeciálne uhorskou rehoľou. O ich rozšírenie pričinil sa veľmi Ľudovít Veľký, ktorý si ich veľmi obľúbil. Dostali sa i do Poľska (Čenstochová). Na Slovensku z tej periódy pochádzajú pavlínske kláštory v Lefantovciach (1369), v Mariatáli (1377), v Beckove (1430) a v Trebišove (1500).

Pavlíni.

5. Keď obyvateľstvo východného Slovenska po tatárskom pustošení zredlo, začali sa sťahovať do severných krajov Šariša, Spiša, Zemplína a Užskej stolice Rusíni. (Ale i dovtedy bolo v týchto krajoch rusínske obyvateľstvo.) Čím neskoršie prichádzali kolonisti, tým biednejšie kraje sa im dostaly. Rusíni sa utiahli na hornaté pohraničné pásmo východného Slovenska. Keď sa sem dostali, boli schizmatici a voči katolíkom Slovákom správali sa veľmi nedôverčivo. Kráľ Karol Róbert sa prvý pokúsil sjednotiť ich s ka-

Rusíni.

tolíckou Cirkvou, ale bezvýsledne. Žigmund r. 1428 uviedol zákon, podľa ktorého schizmatik sa nemohol stať šľachticom alebo nositeľom významnejšej štátnej služby. To trocha pohlo úniou, ale celkom sjednotili sa Rusíni s katolíckou Cirkvou len po florentskom sneme, keď v susednej Haliči bolo silné unionistické hnutie. Sjednotili sa — aspoň na čas — aj na Slovensku žijúci Rusíni. R. 1397 založil Teodor Korjatovič, litovské knieža, mukačevský kláštor. Predstavený kláštora bol súčasne biskupom Rusínov.

6. Nábožensko-mravný život Slovákov v tejto perióde nebol síce celkom uspokojivý, ale v porovnaní so susednými národmi bol lepší. V búrlivých časoch začiatkom XIV. storočia ľud zosurovel, ale už za Ľudovíta Veľkého javil sa značný obrat k lepšiemu. Duchovní, združení v kňazských spolkoch, stáli na výške svojho povolania, a to prajne vplývalo na nábožensko-mravný život pospolitého ľudu. Kňazi riadne poučovali ľud v kostoloch a školách. Spišské prepoštstvo už r. 1437 malo svojho školského inšpektora. Podobne mohlo byť aj inde na Slovensku. Na ustálenosť Slovákov v náboženských veciach v XV. storočí dostatočne ukazuje aj to, že husitizmus sa nemohol medzi nimi zakoreniť. Ujal sa medzi Maďarmi v Sedmohradsku a Zadunajsku, ale nie na Slovensku, hoci so Slovákmi bola by ho spájala okrem náboženského a sociálneho programu aj jazyková príbuznosť. To dosvedčuje, že náboženský život medzi Slovákmi bol dokonalejší ako medzi Maďarmi. Aj sociálne pomery boly iste lepšie. Kde boly riadne cirkevné pomery, kde ľud nevidel krikľavé príklady sociálnej biedy, tam sa husitizmus márne usiloval zakotviť (§ 140, 5). I cirkevné stavby, ktoré v tejto perióde vznikly, sú skvelým svedectvom náboženského smýšľania Slovákov. Postavila ich totiž obetavosť ľudu, hoci zúrily turecké vojny. Humanizmus a renesancia sa dostaly na Slovensko za Mateja Korvína. Na kráľovskom dvore v Budíne a u ostrihomského arcibiskupa sa schádzali talianski učenci a umelci, aby i tu vytvorili ohnisko novej kultúry. Nové myšlienkové prúdy vplývaly najmä na slovenskú šľachtu, ktorá práve pre svoj styk s humanistickou vzdelanosťou sa stávala prístupnejšou pre také chápanie kresťanstva, aké prinášala neskoršia reformácia. Svetársky duch preniesol sa postupne aj na duchovenstvo. Vidno to najviac pri ostrihomskom arcibiskupovi Tomášovi Bakóczovi, človekovi lakomom a ctibažnom (chcel byť po smrti Júlia II. pápežom).

Mravný život Slovákov.

K. Lányi, Magyar Egyháztört. Esztergom 1866. — Dr. Kiss, A Középkor szelleme, Bpest. 1921. — Schönebaum, Das Zeitalter der Hunyadi 1919. —

Dr. Tóth-Szabó, A cseh huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon. Bpest 1917. — M. Mišík, Husiti na Slovensku, B. Bystrica 1928. — Bucko, Reformné hnutie v arcibisk. ostrihomskom do r. 1564. Bratislava 1939. — Varsik, Husiti a reformácia na Slov. do žilinskej synody. Bratislava 1932. — Dr. Špirko, Husiti, jiskrovci a bratríci v dejinách Spiša. Levoča 1937. — Ráček, Československé dějiny, Praha 1933. — Karácsonyi, Magyarország egyh. története. Nagy-Várad 1906.

HLAVA II.

Cirkevná veda. Bludy.

§ 136. ÚPADOK SCHOLASTIKY A MYSTIKY. BIBLICKÁ A PRAKTICKÁ TEOLOGIA.

1. Cirkevnovedecký život i v tejto perióde je veľmi čulý. To dokazujú novozaložené univerzity najmä v Nemecku a strednej Europe (v Uhorsku päťkostolská, budínska, bratislavská; § 135, 3). Hlavnými vedeckými smermi ostávajú i naďalej scholastika a mystika. Kým však vo vrcholnom stredoveku tieto smery sa harmonicky dopĺňaly, teraz vystupujú viac samostatne, ba i proti sebe. Táto okolnosť podlomila nohy i scholastike, i mystike. Prvá sa vyžíva v neplodnom formalizme. Namiesto originálneho produkovania uspokojuje sa jalovým podávaním školských mienok svojich slávnych predkov. Kŕčovite ich zastáva a pritom úplne zanedbáva vonkajšiu formu. Spôsob vyjadrovania je nevyberaný. Čím menej špekulovali tvorivo, tým viac zbytočne distingvovali. Tak konečne prišli k náhľadu, že niečo môže byť teologicky pravdivé, ale filozoficky mylné, že jestvujú dve pravdy, dva rozličné odbory: nadsmyslový a prirodzený. Mystika sa zas zvrhla v panteistické rojčenie a plytké snívanie. I medzi scholastikmi sa hádali tomisti so scotistami, a či dominikáni s minoritami. Nominalizmus, ktorý v predošlej perióde sa zdal úplne premožený (120, 1), teraz sa znovu hlásil k slovu. Occam sa stal jeho najväčším reprezentantom. Proti skostnatenej scholastike nastúpil mladistvý humanizmus, ktorý dal vedeckému životu nový smer a pomaly ho pozbavil doterajšieho výlučne cirkevného rázu.

Scholastika a mystika.

2. Na rozhraní vrcholnej a neskorej scholastiky stojí františkánsky učenec Ján Duns Scotus (§ 120, 5). Ostro kritizuje systém sv. Tomáša Akvinského, ktorého zastávali dominikáni. Františkáni zas si osvojili Scotov systém, ktorý dával prvenstvo vôli. Tomášovský dával zas prednosť rozumu. Hádky o nepoškvrnenom počatí Matky Božej medzi tomistami a scotistami v XV. storočí sa vyostrily natoľko, že musel zasiahnuť sám pápež Sixtus IV. (bývalý

Viliam Occam.

františkán) a zakázať im, aby sa navzájom exkomunikovali. Scotov žiak, minorita *Viliam Occam* († 1349), pôvodom Angličan, utvoril nový vedecký smer, ktorý bol i proti tomistom, i proti scotistom. Obnovil nominalizmus a terminizmus, ktoré privlastňovaly reálnosť len jednotlivým veciam, a nie všeobecným pojmom. Tým uviedol do vedeckého života skepticizmus a rozvrátil vrcholnou scholastikou vypracovanú harmóniu medzi vierou a rozumom. Luther, v scholastike nedostatočne školený, opieral sa najviac o Occama a jeho školu. Occam bol profesorom v Paríži, neskoršie dvorným teologom Ľudovíta Bavorského; odsudzoval Bonifáca VIII. a v spore Ľudovíta s Jánom XXII. bol najúhlavnejším pápežovým nepriateľom.

Ďalší nominalisti sú:

Tomáš Bradvardinus († 1349), kancelár v Oxforde a canterburský arcibiskup. Svojou náukou o Bohu ako pôvodcovi hriechu stal sa predchodcom Viklefovho bludu o predurčení. Miernejší bol *Gabriel Biel* († 1495), profesor v Tübingene, posledný „sentenciár" stredoveku. Occamovu náuku trocha zmiernil vo svojom slávnom diele „Collectorium". Luthera úplne ovplyvnil (§ 153, 2).

Rajmund de Sabunde († 1450), španielsky lekár, neskoršie profesor teologie v Toulouse, odôvodňoval kresťanské dogmy z rozumu a prírody, a tak sa stal pôvodcom prirodzenej teologie.

Peter d'Ailly († 1420), kancelár parížskej univerzity a kardinál, bol tuhým zastancom cirkevnej reformy a prívržencom konciliárnej teórie (§ 128, 3). Jej prívržencom bol aj *Ján Gerson* († 1429), „doctor christianissimus". Usiloval sa vyrovnať protivy medzi filozofiou a teo-
Nominalisti. logiou, scotizmom a terminizmom a medzi scholastikou a mystikou. Najmenej je už nominalistom *Durandus zo St. Pourcain* († 1334), profesor teologie v Paríži a neskorší biskup v Le Puy. I keď bol dominikán, bol antitomista, a preto sa dominikáni postavili proti nemu. V skutočnosti nebol ani konceptualista, ani nominalista.

Scholastickí realisti boli: *Ján Capreolus* († 1444), klasický obhajca teologie sv. Tomáša, a na začiatku XVI. storočia *Tomáš de Vio*, zvaný *Kajetán* († 1534), pôvodne nejlepšieho komentára k Summe sv. Tomáša.
Realisti. Medzi Nemcami *Ján Heylein* († 1496), rektor a profesor univerzity v Paríži, neskoršie v Tübingene, a *Konrád Summenhard* († 1502), rektor v Tübingene a veľký ctiteľ Dunsa Scota. Čiastočne sem patrí aj univerzálne vzdelaný *Mikuláš Kusanský* (de Cues; † 1464), ktorý sa usiloval vyrovnať protivy vo vyššej špekulácii a zdôrazňoval obmedzenosť ľudského poznania. Jeho hlavné dielo je „De docta ignorantia". On už zanechal vyšliapané cesty scholastiky a ako humanista (§ 132, 4) hľadal nové vedecké metódy. Zo slovanských učencov vyniká Tomáš Štítny zo Štítneho (nar. okolo 1325), Čech, ktorý vo svojich „Rozmluvách" odôvodňuje kresťanské učenie špekulatívne a uvádza mravné kresťanské zásady do praktického života.

16. Inocent VIII. (1484—1492; náhrobok v chráme sv. Petra od Pollajoula).

15. Cisár Maximilián I. (1493—1519; maľba od Albrechta Dürera v Umeleckohistorickom múzeu vo Viedni).

17. Bramante (1444—1514), staviteľ a maliar, žil od r. 1499 v Ríme.

18. Leonardo da Vinci (1452—1519; kresba, Turín), staviteľ, maliar, prírodovedec a technik florentsko-talianskej vrcholnej renesancie.

3. Zatiaľ, čo scholastika upadala, mystika — aspoň v XIV. storočí — neobyčajne prekvitala. Politické nepokoje, cirkevné neporiadky a ťažké sociálne údery XIV. storočia nadchly niektorých mužov a ženy, aby vstúpili do seba a oddali sa úplne Bohu. Prekvitala najmä mystika praktická, a to hlavne medzi ženskými.

Mystici.

a) *Sv. Angela z Foligna* († 1309) vo svojej „Teologii kríža" nádherne vystihla ľudské trápenie a duševný boj. *Katarína Sienská* († 1380) bola Bohom omilostená, zázračná osobnosť, ktorá svojimi víziami a asketickými spismi vzbudila všeobecnú pozornosť. Bola poradkyňou pápežov, panovníkov a učencov. Podarilo sa jej pohnúť pápeža Gregora XI. k návratu do Ríma, a tak skoncovať avignonský exil pápežov (§ 127, 7). *Katarína z Genuy* († 1474) a *Katarína z Bolone* († 1463) napísaly mystické úvahy. Vo Švédsku *sv. Brigita* († 1373) a jej dcéra *Katarína Švédska* napísaly zjavenia.

b) Z mužských praktických mystikov načim spomenúť *Jána Dominiciho* († 1419), arcibiskupa v Dubrovníku, a kartuziána *Dionýza z Ryckel* († 1471). Najvýznamnejší medzi nimi je *Tomáš Hemerken Kempenský* († 1471), augustinián vo Zwolle (Holandsko). Je pôvodcom viacerých asketických úvah: Soliloquium, De tribus tabernaculis, Hortulus rosarum. Najpravdepodobnejšie on napísal pôvodne štyri knihy *„O nasledovaní Krista"* (okolo 1420). Po Písme sv. je to najrozšírenejšie a najobľúbenejšie dielo celého kresťanstva. Francúzi radi by ho pripísať Jánovi Gersonovi a talianski benediktíni Jánovi Gersonovi, opátovi vo Vercelli z XIII. storočia.

Pričinením nemeckých mystikov utvorily sa v 15. storočí v rýnskych krajinách zbožné združenia „priateľov božích" (Gottesfreunde) a „bratov spoločného života", ktorí pestovali mystiku populárnym spôsobom, často i s nádychom kvietistickým. Zakladateľom je *Gerhard Groot* z Deventru († 1384), kanonik v Utrechte, ktorý — nasýtený dovtedajším svetským životom — oddal sa s niekoľkými priateľmi kontemplatívnemu životu, štúdiu a vyučovaniu. Hlásali „devotio moderna", ktorá slúžila čiastočne za základ Lutherovej náuke o pasívnej justifikácii.

Hnutie „priateľov božích" veľmi podporoval svetský kňaz Henrich z Nördlingenu († 1350), dominikánky Margita a Kristína Ebnerová († okolo 1350) a laik Herman z Fritzlaru.

Nemeckí mystici.

c) V špekulatívnej mystike vynikajú traja nemeckí dominikáni: Eckhart, Tauler a Seuse. *Majster Eckhart* († 1327) pôsobil ako profesor na viacerých univerzitách, nakoniec v Kolíne. Vo svojich spisoch (Opus tripartitum, Quaestiones) sa kloní ku kvietizmu a panteizmu, hoci ich nechcel vedome brániť. V Kolíne ho preto postavili pred cirkevný súd; on apeloval k pápežovi Jánovi XXII., ktorý niektoré tézy z jeho spisov zavrhol. Ale vtedy Eckhart už nežil. Jeho žiaci upustili od bludných téz, ale ináč si majstra vysoko vážili. Mal veľký plyv na nemecký duchovný život nielen vo svojej dobe, ale až dodnes. Jeho žiakom bol *Ján Tauler* zo *Štrasburgu* († 1361), najznamenitejší nemecký kazateľ. V kázňach — najmä o pokání — spájal vysokú teologickú vedu so

srdečnou vrúcnosťou. Ostal vždy verný Cirkvi. Taulerovým žiakom bol *Henrich Seuse* († 1366), duchom podobný sv. Bernardovi a Františkovi Asiskému. Účinkoval v Ulme. Poetickým štýlom nemecky písaná „Knižočka večnej múdrosti", preplnená láskou k Bohu, je perlou stredovekej nemeckej literatúry. V Holandsku — politicky patriacom k Nemecku — zastupoval mystiku *Ján Ruysbroeck* († 1381; čítaj Ruisbrük). Bol svetským kňazom a združil okolo seba po reforme túžiacich, chudobných kňazov. Založil pre nich pri Brusele spolok, ktorý neskoršie prijal augustiniánske reguly. Bol vzorom svätosti a pre jeho hlbokú mystickú kontempláciu nazvali ho „tlmočníkom Ducha svätého" a „doctor ecstaticus". Od neznámeho nemeckého mystika pochádza „Theologia deutsch" alebo „Frankfurter" o dokonalom živote z konca 14. alebo zo začiatku 15. storočia. Podľa nej v človeku je dvojaké svetlo: prirodzené a svetlo milosti. Človek má premôcť v sebe svoju vôľu a lásku ku svetu a chcieť len to, čo chce Boh. Luther si dielo vysoko vážil a vydal ho tlačou r. 1518.

Biblicisti.

4. Scholastika a mystika pestovala hlavne štúdium dogmatické a morálne. To sa však muselo opierať o Písmo sv. Preto stredovekí teologovia venovali zvýšenú pozornosť *biblickým štúdiám.* Klement V. r. 1310 na podnet Rajmunda Lulla založil na rímskej univerzite katedru reči hebrejskej, arabskej a sýrskej. Koncil viennský nariadil to i na univerzitách v Paríži, v Oxforde, Boloni a v Salamanke. V 15. storočí východné reči študovali na všetkých univerzitách. Rečové znalosti umožnily kritický výklad sv. Písma a obľahčily prácu pri jeho preklade do ľudovej reči. Slávnym exegétom Písma sv. bol Mikuláš z Lyry, profesor v Paríži († 1340). Jeho výklady používal i Luther pri svojom preklade (si Lyra non lyrasset Lutherus non saltasset). Namiesto alegorického výkladu hľadal smysel literárny, čo stredovek hodne zanedbával. Postily Mikuláša Lyranského čiastočne opravil biskup *Pavol z Burgosu* († 1435), žid-konvertita. Jeho *Additiones* františkán *Matej Dehring* viac vášnivo ako spravodlivo skritizoval. Vynikajúcimi exegétami boli *Alfonz Tostatus* († 1455), profesor v Salamanke, kartuzián *Dionýz z Rieckelu a Tomáš Vio-Kajetán.*

Dnešné podelenie Písma svätého na kapitoly pochádza od parížskeho profesora a neskoršieho arcibiskupa canterburského Štefana Langtona († 1228); textovú kritiku začal Vavrinec Valla († 1457), pokračoval v nej toledský arcibiskup kardinál *Ximenes* († 1517), ktorý vlastným nákladom uverejnil aj viacrečový text Písma — tzv. complutskú polyglotu. Učený Erazmus Roterdamský r. 1516 usporiadal a poznámkami opatril vydanie gréckeho prekladu Nového zákona.

5. Z ostatných teologických disciplín v tejto perióde sa rozvíjala *morálka,* a to vo forme kazuistickej. Na tomto poli vynikali najmä františkáni. Od neznámeho minoritu z Asti pochádza *Summa Astesana. Bartolomej Pizanský* zložil tzv. Summu Pisanu a minorita *Angelus Carletus* († 1495) Summu Angelicu. Usporiadali ich zväčša alfabeticky a riešia v nich nadhodené morálne otázky. Florentský arcibiskup *Anton* († 1459) vydal praktickú príručku pre spovedníkov — *Summa Confessionum.* I kánonické právo podávali v tejto perióde kazuisticky. Medzi právnikmi vyniká: *Ján Andreä* († 1348), profesor v Boloni, pri ktorom nachádzame už aj bohatú literatúru cirk. práva, ďalej inkvizítor *Mikuláš Eymericus* († 1393), *Mikuláš Tadeschi* († 1443), arcibiskup palermský a vynikajúci člen kostnického snemu, kardinál *Zabarella* († 1417), zastanca konciliárnej teórie, a povestný španielsky inkvizítor *Tomáš Torquemada* († 1468). Dôležitými prameňmi pre cirkevnoprávnu kazuistiku boly rozsudky najvyššieho pápežského súdneho dvora — „Decisiones Rotae romanae" — a pravidlá pápežskej kancelárie, tzv. „Regulae cancellariae", ktoré najprv vydával Ján XXII. a po ňom skoro každý pápež.

Morálka a cirk. právo.

Michalski, Les sources du criticisme et du scepticisme dans la philos. du 14e s. Krakov 1927. — Heimsveth, Die sechs grossen Themen der abendl. Metaphysik u. der Ausgang des MA. 1922. — Ritter, Studien zur Spätscholastik. Heidelberg 1927. — Joël, Wandlungen der Weltanschauung, 1928. — E. Longpré, La philosophie du B. Duns Scot. Paris 1924. — Kugler, Der Begriff der Erkenntnis bei W. v. Occam 1913. — Rotta, Il Cardinale Niccolò di Cusa, Milano 1928. — Piper, Die Grundlagen der Eckhartschen Theologie. Theol. Blätter 1935. — Barnikol, Studien z. Gesch. der Brüder vom gemeinsamen Leben. 1917. — M. d'Asbeck, La mystique de R. Paris, 1926.

§ 137. HUMANISTI.

Vrcholná scholastika i popri svojom prílišnom zdôrazňovaní nadprirodzeného sveta mala dostatočné porozumenie i pre skutočný svet (oduševnenie za Aristotelov realizmus; § 120, 4). Prechod z nej do humanizmu a renesancie, ktoré hodnotily svet predovšetkým s hľadiska pozemského, nemusel byť nevyhnutne revolučný, ale mohol byť evolučný. Úpadková scholastika sa vyžívala úplne v neplodnom formalizme a stratila zdravý smysel pre skutočnosť. Preto medzi ňou a novým humanistickým hnutím sa javil väčší prelom, aký by bol býval bezprostredne medzi vrcholnou scholastikou a renesančnou vedou. Úpadková scholastika zanedbávala filozofiu, humanizmus ju zas preceňoval. V scholastike sa usilovali podať kresťanskú pravdu spôsobom jednoduchým a pritom

Humanizmus.

zanedbali vonkajšiu formu. Teraz obsah sa stal vedľajšou vecou a viac vystúpila do popredia elegancia výrazov. Vzorom nového vyjadrovania boly klasické diela. Starší humanisti ešte šťastne vedeli čerpať z klasikov a nepoškodili pritom kresťanský svetonáhľad. No mladší prevzali z antickej literatúry nielen formu, ale aj s kresťanskými zásadami nesrovnateľný obsah. No pomer medzi Cirkvou a humanistami nebol všade jednaký. Záviselo to od okolností a od tradície patričného národa. V Taliansku a pri národoch, ktoré stály v jeho kultúrnej sfére, neznamenalo nové hnutie ani v začiatkoch, ani neskoršie úplné nepriateľstvo. I keď bičovali pomery v Cirkvi, kritizovali len jej osoby, ale nenegovali Cirkev ako takú a kňazstvo. V Nemecku však popierali aj samu Cirkev a jej kňazstvo. V najideálnejšej forme sa zachoval humanizmus v Španielsku. Francúzska a Anglicka sa dotkol len mierne.

Dante Alighieri.

Petrarca, Boccaccio.

1. *Talianski humanisti.* Talianskemu humanizmu kliesnil cestu veľký básnik *Dante Alighieri* († 1321), ktorý je vlastne pôvodcom talianskej spisovnej reči. Jeho orientácia k antickým národným klasikom sa javí už aj v tom, že vo svojej Božskej komédii Vergila si zvolil za vodcu po pekle. On vzbudil záujem o štúdium latinskej reči a klasikov. Ale otcom humanizmu je *Petrarca* (1304—74). V jeho citovom svete sa zjavuje nový motív, — kult ženy a prírody, a to bez nadprirodzeného vzťahu. Zidealizovaná ženskosť inšpirovala kresťanskú lýru 13. storočia (mariánske piesne), ba sv. František Asiský ospevuje i krásu prírody, ale vždy vo vzťahu k Bohu. U Petrarcu však vystupuje už konkrétna žena (Laura) so všetkými prirodzenými vlastnosťami pozemskej ženy. Od doby pohanských klasikov nik tak neospieval prírodu ako on (r. 1329 vystúpil na alpský štít a opísal to). Opovrhol scholastikou, bičoval cirkevné pomery na avignonskom dvore, hoci sám (bol klerik, mal nižšie rady) žil dosť ľahkým životom. Chcel ísť a išiel vždy po cestách kresťanských, ale jeho básnictvo hlasne volalo, že chce kráčať vlastným smerom, a nie po chodníkoch, vyšliapaných dovtedajším univerzálnym kresťanským svetonáhľadom. Pritom však neupadol do frivolnosti ako jeho priateľ *Ján Boccaccio* († 1375), pôvodca talianskej prózy. Jeho „Decameron" je slohove najdokonalejšia próza, obsahom však je to „evanjelium voľnej lásky". Láska je autonomná, nepodlieha nadprirodzeným zákonom. Mníchov nazýval najväčšími pokrytcami. Na konci života neschvaľoval to, čo za mladi písal, a tak ešte rehabilitoval v sebe kresťanský svetonáhľad. Ale boli i takí, ktorí sa navždy rozišli s kresťanským smýšľaním. *Poggio Bracciolini* († 1459) napr. povedal, že za jednu novoobjavenú Cicerónovu reč dal by všetky kresťanské dogmy. *Vavrinec Valla* († 1465) vo svojich dialogoch „o pôžitkoch" učí, že človeku je dovolené všetko, čo jeho smyslom vyhovuje. Zistil nepravdivosť listiny „Donatio Constantini" (§ 73, 3), surovo útočil na pápežstvo a vyzýval svet, aby pápeža odohnal. *Antonio Beccadeli* (1471) žiadal úplnú voľnosť pre telesné pudy. Hoci Eugen IV. zavrhol jeho spisy, svet ich predsa dychtivo čítaval.

Kresťanskí humanisti.

No popri týchto humanistoch pohanského rázu boli i kresťanskí humanisti. *Ján Mannetti* († 1459), najväčší učenec svojej doby a znamenitý orientalista, preložil do latinčiny Nový zákon a žalmy. *Maffeo Vegio* († 1458), človek hlbokého kresťanského presvedčenia, zaslúžil sa o rímske starožitnosti, *Gemistus Plethon* a nicejský metropolita *Bessarion* dostali sa do Ríma v čas florentského unionistického snemu (1439). Eugen IV. povýšil Bessariona za jeho zásluhy o úniu na kardinála. Bol oduševneným humanistom, ale aj úprimne oddaným synom Cirkvi.

Napredovanie Turkov na Balkáne a najmä zánik východného cisárstva nútilo veľa byzantských učencov hľadať útočište na západe. Obyčajne ho našli v Taliansku, kde sa humanizmus stal teraz spoločnou vecou všetkých učencov. Gutenbergov vynález hodne prispel k jeho rýchlemu šíreniu. Ako by hniezdom humanizmu sa stala bohatá republika Florentská, kde zámožné kupecké rodiny bohato napomáhaly nové hnutie. Z rodiny *Medicich* najmä *Cosimo* († 1464) a *Lorenzo* (il Magnifico, † 1492) boli najväčšími mecénmi vedy a umenia. Renesanční pápeži, Mikuláš V., Sixtus IV., uviedli nové hnutie do Ríma, kde za Júlia II. a Lea X. dosiahlo vrchol. Mecenášom humanizmu v Miláne bola rodina *Viscontovcov*, v Mantue *Gonzagovcov*, vo Ferare *Estovcov*. Typickým predstaviteľom talianskeho humanizmu bol gróf *Piko z Mirandoly* († 1494), univerzálne nadaný človek, ktorý už ako 14-ročný skončil bolonskú univerzitu a mal ambíciu sústrediť v sebe všetky vedomosti svojej doby. V základoch bol hlboko nábožný, pritom však dobrodruh a odvážny rojko. Nikdy sa nedostal do hĺbky problémov, ktoré chcel riešiť. Chcel slúčiť kresťanský svetonáhľad so židovským kabalizmom a nejasne vysvetľovaným antickým myšlienkovým svetom. Najviac sa poplietol pri téze o hriechu; popieral totiž jeho večný trest. Inocent VIII. zavrhol jeho učenie. Zomrel však smierený s Cirkvou.

Talianski humanisti.

Nemeckí humanisti.

2. Humanizmus sa chytro rozšíril i za Alpami: vo Francúzsku, Anglicku, Uhorsku, Poľsku a najmä *v Nemecku.* Koncily XV. storočia, na ktorých sa schádzali učenci celého sveta, poskytovaly neobyčajne prajnú príležitosť, aby sa ľudia oboznámili s novými myšlienkami. Karolom IV. v Prahe zriadená ríšska kancelária išla novému myšlienkovému prúdu v ústrety. Nové myšlienky šírili študenti, ktorí navštevovali talianske univerzity, a legáti, ktorí vtedy boli v strednej Europe (Eneas Sylvius Piccolomini). Na počiatku nemeckého humanistického hnutia stojí vynikajúca postava *Mikuláša Kusanského* (z Cues; † 1464), odchovanca „bratov spoločného života" v Deventere (§ 136, 3 b). Bol to univerzálne vzdelaný človek. Vynikal najmä v špekulácii, ale pracoval aj v prírodovede (on prvý zistil, že zem sa točí okolo svojej osi). Popritom oduševňoval svet za Platóna a Aristotela. V diele „De docta ignorantia" poukazuje na obmedzenosť ľudského rozumu. Vplyvom humanizmu vznikly v Nemecku popri jestvujúcich univerzitách (§ 120, 7) nové: v Bazileji (1460), vo Freiburgu (1460), Ingolstadte (1472), Trieri

(1473), Tübingene a Mohuči (1477), Wittenbergu (1502) a Frankfurte (1506). I nemeckí humanisti sú zpočiatku úplne kresťansky orientovaní. Oduševňujú sa za klasikov, ale mravne sa ich antický duch nedotýka. Ostávajú priateľmi i scholastiky a sú verní i Cirkvi. Napĺňa ich úprimný patriotizmus a láska k nemeckej reči. No mladší humanisti, podobne ako v Taliansku, opovrhli teologickou a filozofickou vedou a chceli čerpať vedomosti len z klasikov. Viedli ľahký mravný život a obrátili sa zväčša nielen proti Cirkvi, ale aj proti kresťanstvu. Talianski humanisti kritizovali len kňazov, nemeckí však odsudzovali i kňazstvo i Cirkev. Zo *starších* nemeckých humanistov vynikajú: *Rudolf Agricola* († 1485), neúnavný šíriteľ klasickej literatúry, *Alexander Hegius* († 1498), veľký pedagog svojej doby (zdokonalil vyučovaciu metódu a školské knihy), *Rudolf Langen* († 1519), kanonik v Münsteri a reformátor vestfálskeho školstva. *Jakuba Wimpfelinga* († 1528) pre jeho vynikajúce pedagogické znalosti pomenovali „vychovávateľom Nemecka". *Mutianus Rufus* († 1526), kanonik v Gothe, bol odporcom scholastiky. Orientalista *Ján Reuchlin* († 1522), profesor v Ingolstadte a Tübingene, vždy zachoval vernosť k Cirkvi (nevinne ho podozrievali z kacírstva pre jeho styky s rabínmi). *Ján z Trittenheimu* († 1516), benediktínsky opát, položil základy slávnej bibliotéky a literárne bol činný na každom poli (v patrologii: De viris illustribus). *Geiler z Kaiserbergu* († 1510) spojoval v sebe scholastiku a humanizmus a ostro bičoval vtedajšie korupčníctvo.

Nové univerzity.

Starší humanisti.

Mladší nemeckí humanisti, ktorí sa sami nazývali poetami, sústreďovali sa v Erfurte. K nim patrí: *Ulrich Hutten* († 1523), nadaný ale nespratný básnik, politik medzi humanistami a divý odporca Ríma; *Henrich Bebel* († 1518), profesor poetiky v Tübingene, básnik, podobný talianskemu Paggiovi, a *Konrád Celtis* († 1508), ktorého cisár Maximilián povolal na viedenskú univerzitu, aby podporoval humanizmus. Preto založil i *dunajskú literárnu spoločnosť*. Najvýznamnejší medzi mladšími humanistami je *Erazmus Roterdamský* († 1536), ktorého rovesníci uctievali ako kniežа vedy. Bol znamenitým znalcom gréčtiny a latinčiny. O teologiu sa zaslúžil prekladom Nového zákona (§ 136, 4) a edíciami sv. Otcov (bol vysväteným kňazom, ale omšu vari nikdy neslúžil). V ostatných svojich početných spisoch (najmä v diele Stultitiae laus, kde sa posmieva scholastike, mníšstvu, úcte svätých a odpustkom) zaujal proti Cirkvi stanovisko nielen kritické, ale aj nepriateľské. On je „spiritus rector" protestantizmu, hoci nemal odvahu

Mladší nemeckí humanisti.

bojovne vystúpiť proti Cirkvi ako Luther (§ 156, 4). Pri mnohých krásnych vlastnostiach tohto vynikajúceho človeka celkový vplyv Erazmov prejavil sa na náboženskom poli ako škodlivý, lebo Erazmus viac kritizoval, ako by bol pozitívne ukazoval cestu nápravy. Reformátori vychytili z jeho diel len to, čo mohli použiť v boji proti Cirkvi. Len v tom smysle ho možno počítať medzi duševných pripravovateľov a predchodcov reformácie.

3. V Portugalsku a Španielsku sa humanizmus zachoval v pomerne najčistejšej forme a nenaštrbil kresťanský svetonáhľad. V Portugalsku ho podporoval najmä panovník *Emanuel Veľký* († 1521). Vytvoril humanistické ovzdušie, v ktorom najväčší portugalský básnik, Luis Vaz de Camoes (čít. Kamui; † 1580), napísal Lusiady — kresťanským duchom precítený národný epos. V Španielsku František *Ximenes* († 1517), kardinál a štátnik, *Antonio de Guevara* († 1545), biskup a veľký ctiteľ Karola V., harmonicky spájali nové hnutie s kresťanstvom. Francúzske univerzity sa chovaly k novému hnutiu pomerne dosť pasívne. V Anglicku napísal pod vplyvom humanizmu, hlavne Erazma Roterdamského, *Tomáš Morus* († 1535) „Utópiu". V Čechách zo starších humanistov vyniká *Ján zo Středy*, kancelár Karola IV., *Ján z Rabsteinu, Ján Šlechta;* na Morave *Stanislav Thurzo* († 1540), biskup olomoucky, a prepošt *Augustín Käsebrod.*

Španielski, anglickí a českí humanisti.

Oduševneným humanistom v Uhorsku bol *Ján Vitéz de Zredna* († 1472), cicerónskou latinčinou hovoriaci ostrihomský arcibiskup. Jeho odchovancom bol kráľ *Matej Korvín*, ktorý mohutne podporoval nové hnutie za čas celého svojho panovania. Klasické básne päťkostolského biskupa *Jána Pannonia* sú úplne svetského ducha. Veľký humanista bol aj ostrihomský arcibiskup *Tomáš Bakócz*. Na Slovensku plodom humanizmu je bratislavská univerzita (Academia Istropolitana, 1465). Vynikajúcejší slovenskí humanisti: trnavský rodák *Ján Boza-Sambucus* († 1584), *Zachariáš Mošovský* († 1587), nitriansky biskup, a trnavskí humanisti Stanislav a Štefan Pannonus, Juraj Turkovič, Mikuláš Veľký, Mikuláš Novák a Michal Dubovský patria už do novej doby.

Slovenskí humanisti.

Burdach, Reformation, Renaissance, Humanismus, 1926. — Saitschick, Menschen u. Kunst der ital. Renaissance. 1925. — Friedel, Kulturgeschichte der Neuzeit I. 1927. — Hauser et Renaudet, Les débuts de l'âge modrne, La Renaissance et la Reforme. Paris 1929. — Schmelzer, Petrarcas Verhältnis zur vorausgehenden christlichen Philosophie des MA. 1912. — Mohler, Kardinal Bessarion als Theologe, Humanist u. Staatsmann. I. 1923. — Cassirer, Individuum u. Kosmos in der Philosophie der Renaiss. 1927. — Betzendörfer, Die Lehre v. d. zweifachen Wahrheit bei P. Pomponatius. Tübingen 1919. — Pineau, Érasme, sa pensée religieuse. Paris 1924.

§ 138. HERETICKÉ HNUTIE. JÁN VIKLEF.

1. Koncom XIV. a začiatkom XV. storočia Cirkev mala riešiť dve veľké úlohy: upevniť jednotu Cirkvi a uskutočniť reformu. Horko-ťažko sa jej podarilo splniť prvú, na druhú už nestačila. Na

Cirk. pomery v XIV. a XV. st.

poli cirkevnej reformy nielen že sa nestalo nič význačnejšieho, ale pod vplyvom renesančného ducha Cirkev mravne ešte viac upadla. Ani pápežom, ani zosvetárčeným kardinálom a biskupom nezáležalo veľmi na tom, aby sa cirkevné pomery zlepšily. To bolo osudné. Keď sa nestarali o reformu Cirkvi ľudia na to povolaní, odhodlali sa uskutočniť ju menej povolaní, pravda, každý podľa svojho náhľadu. Chceli reformu, a prišli k nebezpečným bludom. Západnou schizmou sa síce Cirkev rozštiepila, ale náboženstvo ostalo nedotknuté. Nové bludy narušily však náboženskú jednotu a tak pripravily cestu veľkému rozpolteniu kresťanstva v 16. storočí — k reformácii. Jej predzvesťou sú Viklef v Anglicku a Ján Hus v Čechách.

2. Anglicko sa v minulosti často protivilo Sv. stolici, keď chcela zaťažiť anglické cirkevné majetky (§ 63, 103). Pápežský primát však vždy lojálne uznávalo. Veľmi citlivo sa ho dotkly cirkevné majetkové opatrenia Bonifáca VIII. (§ 125, 3). V 14. storočí, keď sa vzmáhalo národné povedomie, tento postoj Anglicka sa ešte stupňoval. Národnému odporu teologický podklad dal profesor a kazateľ *Ján Viklef*.

Ján Viklef.

Ján Viklef (1329—84) pochádzal z anglosaskej šľachtickej rodiny. V Oxforde študoval filozofiu, teologiu a právo. Ovplyvňoval ho Bradvardini (§ 136, 2) a Occam, oduševňoval sa najmä za Aristotela a Augustína. Potom sa stal predstaveným canterburského kolégia, rektorom oxfordskej univerzity a súčasne dostal farské benefícium v Lutherworthe. Bol veľmi učený a mravne bezúhonný, ale mníchov, najmä žobravých, nenávidel. Odstránil ich aj zo svojho kolégia. Keď však pápež zakročil, musel ich prijať zpät. Preto zanevrel i na pápežstvo. Po prvý raz vystúpil na verejnosť, keď kráľ Eduard III. odoprel platiť pápežovi lénny poplatok. Viklef ako patriot to schvaľoval, ba prejavil náhľady, ktoré sa nedaly srovnať s cirkevnými náhľadmi. V kázňach a spisoch sa obrátil proti cirkevnému panstvu, ktoré sa vraj nedá porovnať s učením Krista a apoštolov a škodí cirkevným záujmom. Štát nech zhabe cirkevné majetky ako národný majetok a nech sa postará o výživu duchovenstva. Najviac útočil proti majetku mníchov. Neskoršie sa postavil i proti samému mníšstvu. Jeho reči sa páčily ľudu a vítal ich aj kráľovský dvor. Keď sa o Viklefovej náuke dopočul pápež Gregor XI., zavrhol z nej niektoré vety. Na ostrejšie opatrenia proti nemu však nedošlo, lebo ho zastával kráľovský dvor a anglický ľud. V čas západnej schizmy Viklef sa odvážil útočiť aj na pápežstvo, ktoré vyhlásil za inštitúciu Antikristovu. Išiel ešte ďalej a zavrhol i katolícke učenie o transubstanciácii. R. 1381 pod vplyvom jeho náuk o majetku vzniklo sedliacke povstanie. To ho pozbavilo priazne pri kráľovskom dvore. Londýnska a oxfordská synoda r. 1382 vyhlásila 24 téz z jeho učenia za mylné. Preto ho vylúčili z oxfordskej univerzity. Utiahol sa na lutherworthskú faru, kde

Jeho život.

napísal ešte svoje hlavné dielo *Trialogus* (rozhovor pravdy, múdrosti a lži). Zomrel náhle r. 1384. S Cirkvou sa nesmieril. Jeho prívrženci, ktorých ľud potupne nazval „*lolardmi*“, rozsievačmi zlého semena, rozširovali ďalej jeho náuku. Kostnický snem 45 téz z jeho učenia zavrhol. R. 1427 jeho mŕtvolu vykopali a spálili.

3. Viklef začal útočiť na Cirkev tým, že nemá právo na časné majetky, že je podrobená štátnemu súdnictvu, a došiel až k úplne mylnému pochopu o Cirkvi. Jeho hlavné zásady sú: pápežstvo je zbytočné, jedinou hlavou Cirkvi je Kristus. Ľudia sú predurčení na večné spasenie alebo zatratenie, preto ani spoveď, ani odpustky nepomôžu. Rehoľníctvo nemá smysel. Cirkev sa skladá len z vyvolených na spasenie a nemá mať časné majetky. Písmo sv. je jediným prameňom viery (dal preložiť Starý zákon do angličtiny a Nový preložil sám). Zmenil pochop o sviatostiach, popieral osobitný kňazský stav a o eucharistii tvrdil, že chlieb a víno ostáva i po konsekrácii (teória remanencie). Posmieval sa kňazskému celibátu, úcte svätých a relikvií, zavrhol odpustky a zádušnú omšu. Za hlavné pokladal hlásať ľudu „slovo božie“; preto vysielal medzi ľud po dvoch „chudobných kňazoch“, klerikov a laikov — „lolardov“.

Náuka.

Viklefizmus po smrti pôvodcu, i keď sa dosť ujal medzi ľudom, nemal človeka, ktorý by ho bol lepšie zapojil do politického diania, využil preň situáciu a dal mu väčšiu dôležitosť. Za kráľa Henricha IV. (1399—1413), z domu Lancasterovcov, spojili sa proti bludu Cirkev a štát a r. 1400 vyniesli v Anglicku zákon „de haeretico comburando“. Na vyhubenie herézy uviedli inkvizíciu, v Anglicku dosiaľ neznámu. Z tvrdošijných lolardov niekoľkých spálili na hranici. I keď viklefizmus prenasledovali, udržal sa kdetu medzi jednoduchým ľudom. Tak mohly naň nadviazať anglické náboženské nepokoje v XVI. storočí. Bezprostredným pokračovaním viklefizmu bol husitizmus v Čechách, kde sa utiahol pred prenasledovaním nejeden viklefista.

Inkvizícia proti viklefizmu.

H. Fürstenau, Wiclifs Lehren von der Einteilung der Kirche und von der Stellung der welt. Gewalt. 1900. — Wagner, Die engl. Kirchenpolitik unter Richard II. 1914. — Dymmok, Liber contra XII. errores et haereses Lollardorum. London 1921. — Arrowsmith, The Prelude to the Reformation. Lond. 1923. — Manning, The Peoplés Faith in the Time of Wyclif. Cambr. 1917. — Trevelyan, Englan in the Age of Wycliffe, Lond. 1909.

§ 139. JÁN HUS. NÁBOŽENSKO-SOCIÁLNA REVOLÚCIA V ČECHÁCH.

1. Husitizmus nevznikol z príčin len čisto náboženského rázu. Boly tu i sociálne a národné pohnútky, ktorých vtedy v Čechách

Nemci v Prahe.

bolo nadostač. Nemci v 13. a 14. storočí sa osadzovali v Čechách vo veľkom počte a nadobúdali značný vplyv vo verejnom živote. Keď za Karola IV. sa stala Praha nielen „caput regni", ale aj „caput imperii", zas sa hrnuli do nej cudzinci. Najmä Nemci zaujímali na cisárskom dvore a v mestskej správe dôležité miesto a urobili z Prahy mesto nemecké. I na pražskej univerzite, založenej Karolom IV. (1348), študovalo veľa poslucháčov zo susedných nemeckých krajín a oni tiež si nárokovali práva na úkor domáceho obyvateľstva. To všetko sa citlivo dotklo národne prebudených Čechov.

Sociálne pomery v Čechách.

Rovnako rozhárané boly i sociálne pomery v Čechách. Šľachta utlačovala nižšie obyvateľstvo a svoju moc dala pociťovať aj kráľoskému dvoru, ktorý už bol proti nej takmer bezmocný. Cirkev — ako aj inde — aj v Čechách mala veľké majetky, čo napĺňalo nižšiu šľachtu, ktorá časom schudobnela, veľkou závisťou. Čakala len na vhodnú príležitosť, kedy sa bude môcť zmocniť cirkevných majetkov. Ako už obyčajne býva, keď je Cirkev bohatá, klérus nestojí na výške svojho povolania. Bohatstvo vyvolalo v klére nedbanlivosť k povinnostiam, lakomstvo a prepych. Klérus bol zosvetárčený. Neveľmi mu záležalo na tom, aby ľud nábožensky vyučoval a upevňoval. Preláti — zväčša cudzinci — zanedbávali rezidenciu, dušepastierstvo, viedli pohoršujúci život a k českému ľudu nemali úprimný vzťah predstavených k podriadeným, ktorý nevyhnutne vyžaduje zdarné účinkovanie.

Reformné snahy.

Český národ mal prirodzený smysel pre poriadok a v nejednom Čechovi sa prejavila túžba i po reforme v Cirkvi, a to ešte živšie ako inde. Prvý arcibiskup pražský, *Ernest z Pardubic* († 1364), všetkými silami sa pričinil o reformu disciplíny duchovenstva v Čechách. Jeho nástupca *Ján Očko z Vlašimě* († 1379) svolal niekoľko provinciálnych synod, ktoré maly upevniť cirkevný poriadok. V olomouckej diecéze kroměřížske synody sa staraly o cirkevnú disciplínu. Okrem biskupov snažili sa o cirkevnú reformu i jednotliví kňazi a rehoľníci. Kanonik *Konrád z Waldhausenu* († 1369), *Ján Milič z Kroměříže* († 1374) ostro bičovali chyby duchovenstva a povzbudzovali ľud k pokániu. Usilovali sa zreformovať duchovenstvo, ale neopustiť cirkevnú pôdu. Predsa už i pri nich, ale najmä pri *Matejovi z Janova* († 1394), pražskom kanonikovi, javila sa akási zveličená, nezdravá mystika, do ktorej sa ľahko mohli zadrapiť tí, ktorí zádrapku hľadali. Oveľa ďalej však išiel majster *Ján Hus*, profesor pražskej univerzity a kazateľ. Bol

to človek bezúhonný, skvelý rečník a telom i dušou oddaný svojmu českému národu. Náklonnosti k mystickému rojčeniu bolo v ňom ešte viac ako v jeho predchodcoch. Pritom bol aj sebavedomý a odvážny. Mal teda vlastnosti, ktoré ho predurčovaly na to, aby svojimi ideami urobil väčší rozruch, ako sa podarilo Viklefovi v Anglicku.

Životopis Jána Husa.

2. Ján Hus sa narodil okolo r. 1369 v Husinci zo sedliackych rodičov. Študoval v Prahe, kde r. 1393 sa stal bakalárom slobodných umení a hneď i teologie. Po vysviacke za kňaza prednášal filozofiu a r. 1401 sa stal dekanom filozofickej fakulty. V betlehemskej kaplnke, založenej na to, aby sa v nej hlásalo slovo božie slovom českým, prevzal úrad kazateľa. Tento úrad mu poskytoval možnosť, aby svoje myšlienky a reformné snahy predkladal ľudu. Prísny mravný život, veľká učenosť, láska k národu a jeho reči, čo sa odzrkadľovalo z každého Husovho slova, urobily ho miláčikom ľudu a betlehemská kaplnka stala sa strediskom reformných snáh. Jeho reči, i keď ostro bičovaly cirkevné neporiadky, nevybočily z dovolenej cirkevnej línie dotiaľ, kým sa Hus dôkladnejšie neoboznámil s učením Viklefovým. Medzi pražskou a oxfordskou univerzitou bol už dávnejšie čulý vedecký styk, najmä však od tých čias, keď sestra Václava IV. sa zasnúbila s anglickým kráľom Richardom II. Veľa viklefistov prišlo do Čiech a Viklefove teologické náhľady našly živú ozvenu najmä medzi českými členmi pražskej univerzity. Na ich čelo sa postavil Ján Hus. Viklefizmom ovplyvnené Husove kázne zpočiatku pritiahly nemálo prívržencov aj zo šľachty a kléru. Neskôr však začaly budiť podozrenie vo vyššom klére, lebo Hus pri karhaní cirkevných neporiadkov a chýb jednotlivých stavov prekročoval hranice potrebnej kritiky. Útočil už nielen na cirkevné majetky, ktoré, ako Viklef, pokladal za prameň všetkého zla v Cirkvi, ale napadol i samu Cirkev a podkopával jej autoritu. Cirkevná vrchnosť s univerzitou, na ktorej vtedy väčšinu hlasov mali ešte Nemci a cudzinci, usniesla sa r. 1403, že neslobodno hlásať zavrhnuté tézy Viklefove. Hoci Hus a českí profesori univerzity sa protivili tomuto usneseniu, predsa arcibiskup *Zbyněk z Hasenburgu* († 1411), človek síce dobrý, ale v teologii málo podkutý, nielen že nemiernil Husa, ale dal mu ešte dôležitý úrad synodálneho kazateľa. Viklefove náhľady sa šírily ďalej, kým pápeži Inocent VII. a Gregor XII. energicky nevyzvali pražského arcibiskupa, aby potlačil bludné náuky. Na Zbynkovo zakročenie r. 1408 český národ a pražská univerzita sa zriekly Viklefovej náuky a arcibiskup zbavil Husa úradu synodálneho kazateľa.

Kutnohorský dekrét.

Napätý pomer medzi pražským arcibiskupom a Husom ešte viac sa vyostril v čas pizanského snemu r. 1409. Tento snem žiadal odoprieť obedienciu obom pápežom. Václav IV., ktorý sa dosiaľ pridržiaval s českým národom legitímneho pápeža Gregora XII., teraz sa ho zriekol. Snem ho za to uznal za rímskeho cisára. Pražská univerzita sa rozštiepila: český národ, vedený Husom, ochotne prijal postulát pizanského snemu, ostatné tri národy univerzity — Bavori, Sasi a Poliaci — s arcibiskupom Zbynkom a vyšším českým klérom sa pridržiavali i naďalej

pápeža Gregora XII. Nato kráľ Václav na Husov návod vydal *Kutnohorský dekrét* (1409), ktorým zmenil dovtedajšiu univerzitnú ústavu v prospech Čechov. Dovtedy mali Česi na univerzite jeden hlas proti trom hlasom ostatných národov. Teraz opačne: Česi majú tri hlasy, cudzinci — Bavori, Sasi a Poliaci — spolu jeden hlas. Nato tisíce cudzincov opustilo pražskú univerzitu. Nemci založili univerzitu v Lipsku (1409) a Poliaci rozšírili krakovskú.

Arcibisk. Zbyněk.

Arcibiskup Zbyněk pridal sa r. 1409 k pizanskému pápežovi Alexandrovi V. a od neho dostal rozkaz, aby spálil všetky Viklefove spisy a šírenie bludu potlačil. Hus a ním vedená pražská univerzita sa postavili proti tomu, ba Hus vo svojich kázňach — i keď mu biskup odňal kazateľské právo — ďalej útočil na kňazov, ba aj na arcibiskupa. Keď dal Zbyněk spáliť Viklefove spisy, došlo v Prahe na veľké vzbury. Kráľ Václav nebol rozhodný. Husom inšpirované výtržnosti síce zakázal, ale odsúdil i Zbynka. Nariadil totiž arcibiskupovi, aby dal Husovi náhradu za spálené Viklefove spisy.

Husovi prívrženci a odporcovia.

R. 1412 poslal pápež Ján XXIII. do Prahy bulu, v ktorej sľúbil odpustky všetkým, ktorí peniazmi alebo inou pomocou prispejú na križiacku výpravu proti Ladislavovi Neapolskému, prívržencovi pápeža Gregora XII. To poskytlo Husovi a jeho prívržencom novú príležitosť na vystúpenie. Hus pobúril ľud, ktorý pápežskú bulu verejne spálil. Václav chcel udusiť neporiadok; troch pražských mladíkov, ktorí napadli pápežských komisárov, dal popraviť. Ľud však pokladal popravených za svojich mučeníkov. Nižšie triedy ľudu slepo išly za Husom, ale prezieravejším sa otvorili oči a videli, že Hus bičuje nielen neporiadky, ale podnecuje aj nebezpečnú revolúciu. Dosiaľ boli proti nemu len Nemci, teraz však odstúpili od neho aj dovtedajší jeho verní prívrženci: *Štefan Páleč* a *Stanislav zo Znojma*. Pražskí farári prostredníctvom *Michala z Brodu* (de Causis) podali na Husa žalobu u Jána XXIII. Pápež vyhlásil r. 1412 nad Husom veľkú kliatbu a interdikt nad Prahou a každým miestom, kde Hus bude. Súčasne nariadil, aby zborili betlehemskú kaplnku. Hus proti tomu apeloval na všeobecný cirkevný snem a na „najvyššieho sudcu" Ježiša Krista. Prahu však musel opustiť. Utiahol sa na Kozí Hrádek pri Tábore. Odtiaľ napomínal svojich pražských prívržencov, aby zotrvali v poznanej pravde a nedali zboriť betlehemskú kaplnku. Tu sostavil podľa príkladu Viklefovho svoj spis „Tractatus de ecclesia", v ktorom medziiným použil vetu, že ani cirkevného, ani svetského predstaveného, ktorý nežije podľa Kristovho zákona, neslobodno poslúchať.

Hus v Kostnici.

Medzitým svolali všeobecný cirkevný snem *do Kostnice*. Keďže Hus sám sa odvolával na všeobecný snem, vyzval ho teraz Žigmund, aby sa ospravedlnil z kacírstva pred snemom, lebo ako budúcemu českému kráľovi mu záležalo na usporiadaní náboženských pomerov v Čechách. Dal Husovi *ochranný list*, ktorý mu zabezpečoval cestovanie na snem. Hus hneď po svojom príchode do Kostnice hlásil sa u pápeža Jána XXIII., ktorý sňal s neho kliatbu a interdikt (suspenzia ostala) a sľúbil mu ochranu; ale rokovanie s ním odložil, kým nepríde Žigmund. Husovi odporcovia, Páleč, Michal de Causis a Ján Železný, biskup z Litomyšle,

podali naňho formálnu žalobu. Hus, hoci bol suspendovaný, celebroval a kázal. K tomu ešte sa rozniesla zpráva, že pomýšľa na útek. Preto ho uväznili a zaobchádzali s ním dosť kruto; proti tomu Žigmund energicky protestoval. Sostavená komisia vypočula svedkov, najmä o mylných tézach z „traktátu o Cirkvi". Po úteku Jána XXIII. (§ 129, 3) Husovo postavenie sa zhoršilo. Odviedli ho do prísnejšieho žalára na hrade Gottlieben, kde ho držali šesť týždňov. Ale česká a poľská šľachta sa sťažovala, že Husov proces sa preťahuje, a žiadala preňho verejný výsluch. Preto previedli Husa do Kostnice, kde ho tri razy verejne vypočuli. 30 viet z jeho spisov pokladali za mylné. Hus ich však nechcel odvolať, hoci i Žigmund i jeho bývalý priateľ Štefan Páleč všemožne sa usilovali pohnúť ho k tomu. Predostreli mu dosť miernu formulu. Hus však chcel o svojich náhľadoch dišputovať so snemom, na čo koncil nemohol pristúpiť. Márne boly všetky pokusy kardinála Petra d'Ailly, Zabarellu a Husových krajanov, aby bol ústupnejší; Hus ostal tvrdý. Nato snem 6. júla r. 1415 tridsať bludných článkov z Husových spisov uznal za heretické a Husa po márnom napomenutí ako nepolepšiteľného kacíra odsúdil, zbavil kňazskej dôstojnosti (degradoval) a vydal ho svetskej vrchnosti. Ešte toho istého dňa ho spálili a popol vysypali do Rýna. Na hranicu šiel zmužilo, modliac sa za vytrvanlivosť. Podobný osud stihol po 11 mesiacoch i Hieronyma Pražského, najzúrivejšieho agitátora husitizmu v Čechách a v Uhorsku.

Husova náuka.

3. Husova náuka v podstate závisí od spisov Viklefových. Jediným pravidlom viery je sv. Písmo, stredobodom jeho dogmatiky je predurčenie. Cirkev je sborom predurčených. Jedinou hlavou Cirkvi je Kristus; sv. Peter ňou nebol. Kňaz, keď si nie je vedomý viny, môže slobodne hlásať slovo božie. Cirkevná poslušnosť odporuje sv. Písmu a je len hierarchickým vynálezom. Predstavený, duchovný aj svetský, keď je v ťažkom hriechu, stráca svoju moc a má sa svojho úradu zrieci. Cirkevné cenzúry sú len na potlačenie laikov. Kňazi majú žiť v chudobe, kňazské majetky treba zhabať. Princípom oprávneného súkromného majetku je stav milosti božej; preto každý, kto je v smrteľnom hriechu, na ten čas stráca právo na majetok. Spravodlivý zas má právo na všetky viditeľné veci (komunizmus spravodlivých).

Nebezpečnosť jeho náhľadov.

Husova náuka je kópiou Viklefovej, okrem učenia o eucharistii, kde Viklefovu teóriu remanencie neprijal. Podobne ako Viklefova, i Husova náuka podrýva základy Cirkvi a štátu. Keby sa prakticky uplatnila, viedla by nevyhnutne k revolúcii. Či si bol Hus úplne vedomý dosahu a možných následkov svojich náhľadov, ťažko je rozhodnúť. Bol mravne založený človek, preto ťažko predpokladať, že by bol vedome chcel zlo. Na druhej strane zas bol vznetlivý a náklonný k revolúcii. To ho pozbavovalo pokojného uvažovania a domyslenia jeho myšlienok. Je vedľajšie, aký bol

jeho úmysel. Jeho náhľady viedly k trvalej anarchii v Cirkvi a ľudskej spoločnosti, preto Cirkev i štát maly povinnosť zakročiť proti jeho podvratným náukam.

Ochranný list.

O často spomínanom *ochrannom liste* (salus conductus), ktorý dal Žigmund Husovi, treba vedieť, že bol len politického, a nie právneho rázu. Bol teda len cestovným pasom, ktorý mal chrániť Husa na ceste do Kostnice. Zpät len vtedy, ak ho na sneme neodsúdia. Proti rozsudku synody ho nemohol chrániť, lebo na to Žigmund nemal právo. Podľa Husa Žigmund mu ústne sľúbil slobodný návrat i vtedy, ak sa nepodrobí rozhodnutiu synody. Takýto sľub bol by mohol Žigmund splniť len porušením cirkevného trestného práva, alebo porušením vtedy ešte platných štátnych zákonov, podľa ktorých cirkevnými zákonmi právoplatne odsúdený kacír má byť svetskou vrchnosťou spálený. No Žigmund nemohol chcieť porušiť ani jedno, ani druhé.

J. Sedlák, Tractatus causam Mag. J. Hus e parte catholica illustrantes. 1914. — Flajšhans, M. Jan Hus. 1901. — J. Sedlák, M. Jan Hus. 1915. — Neuman, Hus dle najnovější literatury, 1931. — Neuman, Katoličtí mučedníci doby husitské, 1927. — Mišík, Husiti na Slovensku. 1928. — Hall, Hus u. K. Sigmund. 1912. — Dr. Špirko, Husiti, jiskrovci a bratríci v dejinách Spiša. 1937.

§ 140. HUSITSKÉ VOJNY.

Rozruch v Čechách.

1. Husovo odsúdenie spôsobilo v Čechách ohromný rozruch. Pokladali to za potupenie celého českého národa, ktorý tým predstavili svetu ako národ heretický. Duchovných, nesúhlasiacich s Husom, odohnali a ohrožovali arcibiskupa Konráda z Vechty. Česká a moravská šľachta podala v Kostnici ostrý protest proti odsúdeniu Husa, „človeka nevinného a mravného“, i proti pomenovaniu hnutia „českou herézou“. Utvorilo sa súčasne združenie, ktoré malo chrániť slobodu kázať slovo božie, chrániť duchovných pred biskupskou mocou a ľud pred nespravodlivou kliatbou. Za vonkajší odznak svojho hnutia prijali kalich laikov.

Utrakvisti.

Už počiatkom r. 1414 vystúpil pod vplyvom Husových náuk *Jakoubek zo Stříbra* s učením, že sviatosť oltárnu treba prijímať pod oboma spôsobmi (sub utraque specie), lebo tak je to ustanovené vo svätom Písme. Kalich patrí nielen duchovným, ale aj laikom. Na tomto základe začali poniektorí pražskí farári udeľovať sväté prijímanie pod oboma spôsobmi. Koncil kostnický túto novotu zakázal a určil cirkevné tresty na tých, ktorí prijímanie vysluhovali pod oboma spôsobmi. Ale Jakoubkovi prívrženci i naďalej sa pridržiavali kalicha a pokladali ho za symbol husitizmu. Nazývali sa *utrakvistami.*

Nepokoje v Prahe.

Hnutie sa rýchlo šírilo i na vidieku. Kráľ Václav nevystúpil proti nemu dosť energicky. Katolícka jednota pánov, ktorá vznikla na ochranu starého náboženstva, bola zas prislabá, aby mohla novému hnutiu čeliť. Až r. 1419, keď i pápež Martin V., i cisár Žigmund naliehali na Václava, aby potlačil nové hnutie, odhodlal sa kráľ zakročiť proti nemu energickejšie. Ale už bolo neskoro. Keď vylúčil husitov z mestského magistrátu Nového Mesta a dosadil katolíkov, došlo na nepokoje. Bývalý premonštrátsky mních *Ján zo Želiva* sohnal ľud, ktorý pod vedením Jána Žižku z Trocnova vnikol do radnice a 7 katolíckych členov magistrátu vyhodil oblokom a pobil. Rozhnevaný Václav chcel preto ohňom vyhubiť kacírov, ale náhle zomrel na porážku (1419).

Na český trón nastúpil Václavov brat, cisár a uhorský kráľ Žigmund. Práve viedol vojnu proti Turkom, keď zomrel Václav. Na ceste do Čiech prijal v Brne posolstvo z Čiech, ktoré ho žiadalo, aby uznal 4 články *pražského snemu,* na ktorých sa usniesli pražskí husiti. Sú to: 1. slobodne hlásať slovo božie, 2. prijímať pod oboma spôsobmi, 3. apoštolská chudoba duchovenstva a 4. trestať verejne spáchané smrteľné hriechy. Žigmund nevyhovel ich žiadosti. Oni zas mu vyčítali, že zavraždil Husa a nedodržal dané slovo, a neuznali ho za kráľa. Žigmund dal vyhlásiť r. 1420 bulu Martina V., v ktorej pápež vyzýval svet proti husitom, a sám so silným vojskom prišiel do Čiech, aby sa zmocnil kráľovstva. Tým sa začaly nešťastné husitské vojny (1421—33). *Táboriti* — ako sa nazývali radikálni husiti (podľa novozbudovanej pevnosti Tábor) — vedení geniálnym vodcom Jánom Žižkom z Trocnova († 1424), všade premohli pomerne slabé križiacke vojsko a od r. 1427 napádali aj susedné krajiny, Sliezsko, Sasko, Brandenbursko a najmä Slovensko, a stali sa postrachom kresťanského sveta. V samých Čechách spôsobily husitské vojny obrovské škody. V bojoch veľká časť obyvateľstva zahynula, mestá, obchod a priemysel boly zničené, kostoly, kláštory, umelecké poklady Čiech spálené, obyvateľstvo schudobnelo a v krajine zavládla neopísateľná bieda. Cirkevný a sociálny poriadok obrátily hore nohami.

Štyri články pražského snemu.

Husitské sekty.

2. Keďže husiti za jediný prameň viery pokladali sv. Písmo, ktoré však vykladali nejednotne, onedlho vznikly medzi nimi sekty, ktoré spájal len kalich — spoločný symbol husitizmu. Najmiernejšou stranou husitskou boli *kališníci* alebo utrakvisti, ktorých programom boly *štyri pražské články,* postavené pražskou univerzitou. Ku kališníkom sa pridal r. 1421 aj pražský arcibiskup Konrád z Vechty. Radikálnou stranou boli táboriti, ktorí sa úplne pridržiavali náuk Viklefových a Husových. Bibliu pokladali za základ všetkého, nielen náboženského, ale aj politického a občianskeho života. Od členov žiadali najväčšiu mravnú prísnosť, zriecť sa každej rozkoše. Kňazov volila obec, kázať mohli i laici. Pred očami mali akýsi teokratický ideál, spojený so suverenitou ľudu. Odmietali stavovskú rozdielnosť. Po Žižkovej smrti časť táboritov uzná-

vala za vodcu Prokopa Holého. Menšia časť, tzv. „*siroty*“ (lebo im zomrel otec, Žižka), vedená Prokopom mladším a či Prokůpkom, tvorila spojenie medzi táboritami a kališníkmi. *Orebiti*, podľa vŕšku Oreb, podobne ako siroty — vojenské bratstvo — zavrhovali všetky cirkevné obyčaje, lebo Kristus a apoštoli vraj nič nepredpísali. Keďže nemali samostatné vyznanie, splynuli onedlho so sirotami. Z komunistických ideí táboritov vyšli *mikulášovci* alebo *adamiti*. Pokladali sa za synov božích, pýšili sa akýmsi stavom prvotnej nevinnosti. Vláčili sa po lesoch nahí a dopúšťali sa najväčších hanebností. Sám Žižka vystúpil proti ich bludu, ale adamiti sa udržali v Čechách a na Morave až do XVI. storočia.

3. Križiacke výpravy proti husitom skončily žalostne. Husiti pri Domažliciach (1431) rozprášili posledné zvyšky križiakov. I pápežský legát Julián Cesarini sa zachránil len útekom. Keď to videl koncil bazilejský, odhodlal sa urovnať vec s Čechmi miernejšou cestou. Keďže miernejšia strana husitov, kališníci, a vysoká česká šľachta bola tiež náklonná rokovať, snem pozval Čechov do Bazileja. Českú deputáciu viedol Ján Rokycana, farár týnskeho kostola, Prokop Holý a Mikuláš Pilgram, biskup táboritov. Žiadali štyri *pražské články* uviesť do života. Rokovanie s nimi v Bazileji však neviedlo k cieľu. Pokračovalo sa v ňom v Prahe, kde konečne r. 1433 sa dohodli na tzv. *pražských kompaktátoch*. V podstate boly to už známe štyri pražské články: 1. V Čechách a na Morave možno podávať prijímanie pod dvoma spôsobmi tým, ktorí o to žiadajú, ale s poučením, že Kristus pod každým spôsobom je prítomný celý. 2. Slovo božie možno hlásať slobodne, ale majú to robiť biskupmi aprobovaní kňazi. 3. Verejné smrteľné hriechy sa majú trestať podľa zákona božieho a sv. Otcov, ale tresty majú vykonávať len úradne na to oprávnení ľudia. 4. Cirkev a kňazi — okrem mníchov — môžu mať majetok. Majú ho však spravovať spravodlivo podľa úmyslu sv. Otcov.

Pražské kompaktáty.

Pražské kompaktáty prijali len miernejší kališníci; táboriti a siroty sa nedali pohnúť k sjednoteniu s Cirkvou. Keď táboriti napadli katolícke mesto Plzeň, spojily sa proti ním katolícke stavy s kališníkmi a r. 1434 pri Lipanoch neďaleko Prahy porazili táboritov a siroty. V boji padli obaja Prokopovci, vodcovia radikálnych husitov a veľa husitských bojovníkov. Tým bola odstránená hlavná prekážka, ktorá stála v ceste žiadúcemu sjednoteniu Čechov s Cirkvou. Po novom rokovaní s bazilejským snemom a cisárom Žigmundom dohodli sa r. 1436 v *Jihlave*. Na jihlavskom sneme slávnostne vyhlásili kompaktáty a uznali Žigmunda za českého kráľa. Bazilejský snem schválil kompaktáty r. 1437. Česi kompak-

Dohoda v Jihlave.

20. Michelangelo (1475—1564), sochár, maliar, staviteľ a básnik vrcholnej talianskej renesancie.

19. Raffael (1483—1520; Florencia, Uffizi), maliar a staviteľ vrcholnej renesancie.

21. Pius IV. potvrdzuje usnesenie tridentského koncilu bulou zo 6. jan. 1564; freska v kaplnke Altemps v S. Maria in Trastevere.

22. Sv. Ignác z Loyoly, zakladateľ a prvý generál Spoločnosti Ježišovej (1541—1556).

táty nedodržiavali. Pápež Pius II., keď sa dozvedel, že kališníci zneužívajú kompaktáty, vyhlásil ich r. 1462 za neplatné a zakázal svätiť utrakvistických kňazov. Po belohorskej porážke uskutočnili v Čechách prísnu rekatolizáciu. Ferdinand II. ediktom z r. 1629 zakázal katolíkom prijímať pod oboma spôsobmi.

4. Po jihlavskej dohode husitizmus aspoň navonok mizol. Tých katolíkov, ktorí podľa kompaktát prijímali pod dvoma spôsobmi, nazývali kališníkmi, utrakvistami, ostatných *subunistami, unistami.* Ale cirkevné pomery v Čechách ešte dlho boly rozhárané. Rokycanu († 1471), ktorého české stavy zvolily za pražského arcibiskupa, pápež nepotvrdil. Pozostatky táboritov sa rozbehly po Čechách a Morave, utvorily rozličné sekty, ktoré sa odchýlily nielen od katolíkov, unistov, ale aj od kališníkov. Ich členovia sa navzájom nazývali bratmi a sestrami. Najvýznamnejšia z nich bola *Jednota českých bratov.* Jej zakladateľom bol chudobný český zeman Gregor, synovec Rokycanov. Čítal spisy svojho strýca o úplnej skazenosti rímskej Cirkvi a najmä spisy *Petra Chelčického,* bohatého zemana, ktorý hlásal rovnosť všetkých kresťanov, jednoduchú cirkev bez spojenia so svetskou vrchnosťou a prísnu mravnosť. Nimi povzbudený založil Gregor tajnú „Jednotu českých bratov". Za základ svojej viery prijali náuku o ospravedlnení života vierou, spojenou s účinnou láskou. Žili jednoduchým životom; majetky jednotlivcov maly slúžiť spoločnosti bratov. Hoci ich prenasledovali, udržali sa, ba ich bratské sbory v Čechách a na Morave rástly. Kráľ Juraj Poděbrad (1458—71) správal sa k nim dvojfarebne, raz ich podporoval, inokedy zas, keď mu pápež Pavol II. pohrozil križiackou výpravou, dal ich mučiť. Prenasledovali ich aj utrakvisti, aj katolíci. Koncom XV. storočia sa vzdali dovtedajšieho utiahnutého života, zaujali k štátu a ľudskej spoločnosti kladnejšie stanovisko. I vo vede dosiahli nemalé výsledky. R. 1548 musela časť českých bratov opustiť Čechy. Utiahli sa do Poľska; ostatní sa spojili s protestantmi. Po belohorskej bitke (1621) rýchlo mizli. Husitizmus však úplne nevyhynul ani dnes. Za ČSR znovu sa prejavil v tzv. čsl. cirkvi (§ 219, 1).

Jednota českých bratov.

5. Na Slovensko prišli husiti z túžby po pomste a koristi, a nie s úmyslom šíriť náboženské novoty. Stálymi vojnami ich krajina schudobnela a nedostatok potravy po neúrodných rokoch nadobudol katastrofálne rozmery. Preto vtrhli do susedných krajín, najmä na Slovensko, kde mohli nielen koristiť, ale aj pomstiť sa znenávidenému Žigmundovi v jeho vlastnej krajine. O to im pri

Husitské vpády na Slovensko.

zájazdoch na Slovensko predovšetkým išlo. — Po prvý raz sa zjavili na Slovensku r. 1421, a to v okolí Trenčína. R. 1423 prišli húfne pod vedením Žižkovým a napadli Trnavu. Bola to odpoveď Žigmundovi za škody, ktoré narobil v Čechách so svojimi križiakmi. Neskoršie vpády na Slovensko maly už ráz lúpežných výprav. R. 1428 vtrhli na Slovensko pod vedením Prokopa Holého. Vypálili okolie Bratislavy (bratislavské predmestia), Trnavy a údolie Váhu až po Beckov. R. 1429 znovu vtrhli do považskej doliny, spustošili ju a pri Šintave i porazili uhorské vojská. Toto víťazstvo husiti draho zaplatili. Padlo ich vyše 2000 a aj vodca výpravy Koudelník. V bitke pri Šintave sa dokázalo, že husiti nie sú nepremožiteľní, ako sa dosiaľ o nich rozchyrovalo. Po domažlickom víťazstve (1431) znovu zaplavili Slovensko, a to s dvoch strán: od Uhorského Brodu a od severu cez Jablunkovský priesmyk. Spojili sa pri Žiline a úžasne znivočili Považie, Nitriansku a stredné Slovensko. R. 1433 cez Poľsko vtrhli do Spiša. Keď ho vypálili a spustošili, vrátili sa s veľkou korisťou do Čiech cez Liptov (vtedy vzali so sebou i Juraja, spišského prepošta). V niektorých hradoch a mestách (Skalica, Trnava, Topoľčany) sa osadili husiti trvalejšie. Podarilo sa vyhnať ich z nich len v r. 1434—36. Jiskrov pobyt a jeho žoldnierskeho vojska na Slovensku (1440—58) bol legálny a s husitizmom nemá nič do činenia. Zo zvyškov žoldnierov, doplnených rozličnými tulákmi, vznikla sekta „bratríkov", ktorá šarapatila vo Spiši a na východnom Slovensku, kým ju Matej Korvín r. 1464 úplne nerozprášil.

Husitské vpády spôsobily na Slovensku nesmierne škody. Zničilo sa mnoho kostolov a kláštorov, vyhorely hrady, mestá a dediny. Husiti neprichádzali na Slovensko úmyselne šíriť husitizmus, ktorý svojím ničením hodnôt ani nemohol Slovákom imponovať. Preto náboženské hnutie Čechov na Slovensku nikoho nezachytilo. Tu nenašiel husitizmus také náboženské ani sociálne predpoklady, z ktorých vznikol v Čechách. Tak nemohol trvalejšie a v širších kruhoch zakotviť. Je síce pravda, že husiti na Slovensku našli niekoľko prívržencov, ale tí sa nepridali k nim z náboženských pohnútok. Chceli len pod záštitou husitov zbohatnúť na úkor ostatných Slovákov. Boli to páni, nie pospolitý ľud (Tomáš Kerek z Lipníka). Je zaujímavé, že husitizmus sa lepšie ujal medzi Maďarmi v Zadunajsku a Sedmohradsku (tam účinkoval proti husitizmu taliansky františkán *Jakub Marchia*) ako medzi Slovákmi, hoci k Slovákom i rečove, i geograficky mal bližšie. Husitizmus zakotvil len tam, kde neboly riadne cirkevné pomery a kde bolo veľa sociálnej biedy (§ 135, 5).

Husitizmus sa neujal na Slovensku.

Pekař, Dějiny československé, 1921. — Pekař, Žižka a jeho doba, 1921. — Mišík, Husiti na Slovensku, 1928. — Dr. J. Špirko, Husiti, jiskrovci a bratríci v dejinách Spiša. 1937. — Tóth-Szabó, A cseh huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon. Bpest. 1917. — Kašpar, Hus u. die Früchte seiner Wirksamkeit. 1929.

§ 141. ĎALŠÍ ODPORCOVIA CIRKVI V XV. STOROČÍ. PRIATELIA REFORMY V DUCHU CIRKEVNOM.

Viklef a Hus neboli jedinými predchodcami reformácie v XVI. storočí. Extrémny náboženský subjektivizmus v snahe po reforme zviedol niektorých k náhľadom viac-menej necirkevným. Neboli však takými osobnosťami ako Viklef a Hus, nemali ani takej energie, ani porozumenia pre prostriedky náboženskej agitácie, preto nezachytili masy ľudu. Sú to:

1. *Ján Pupper z Goch* († 1475) v Holandsku, zakladateľ ženského augustiniánskeho kláštora v *Mechelne*. Bol človekom hlboko nábožným, ako vidieť zo spisu *De libertate christiana*, ale uznával za pravé náuky iba tie, ktoré sa dajú dokázať zo sv. Písma. Záslužnosť rehoľných sľubov popieral, i keď rehoľný stav nechcel odstrániť. Vo svojej teologii závisí od Augustína. Scholastiku obviňoval z pelagianizmu. *Ján Pupper.*

2. *Ján Wesel* (Ruchrat), profesor v Erfurte a kazateľ vo Wormse, pokladal sv. Písmo za jediný prameň viery. Vystúpil aj proti náuke o odpustkoch, ktorá sa vraj nedá dokázať zo sv. Písma a je vynálezom XIII. storočia. Tvrdil, že pápež nič nemôže rozkázať veriacim pod ťarchou smrteľného hriechu. Popieral dedičný hriech a sakramentálny ráz posledného pomazania. Hovoril aj proti svätosti pokánia a posmieval sa kňazskému celibátu. Podkopával autoritu nielen pápežov, ale aj všeobecných cirkevných snemov. O ospravedlnení učil, že len viera človeka ospravedlňuje. Pre tieto bludné náhľady a styky s husitami postavili ho v Mohuči pred inkvizičný súd, ktorý ho — keď blud odvolal — odsúdil na doživotný žalár, kde aj zomrel (1481). *Ján Wesel.*

3. *Wessel Gansfort z Gröningu* († 1489), teolog a humanista, ktorého často zamieňali s Jánom Weselom, bol profesorom na viacerých univerzitách. Jeho ctitelia pre veľkú učenosť ho nazývali „lux mundi", odporcovia však ho pomenovali pre kontradikcie, ktoré sa vyskytujú v jeho spisoch, „magister contradictionum". Jeho náuka o ospravedlnení je zväčša ortodoxná. Popieral však neomylnosť všeobecného snemu, zákonodarnú a sudcovskú moc Cirkvi; spravodlivým pripisoval zvláštnu moc kľúčov. Luther sa o jeho spisy veľmi opieral. *Wessel Gansfort.*

4. Kým títo — v prílišnej horlivosti reformovať cirkevné pomery — sa dostali až do bludu a odopreli Cirkvi poslušnosť, zatiaľ iní nie menej túžili po náprave pomerov, ale od správnych zásad

cirkevnej náuky neodbočili. V reformnom smere pracovaly snemy XIV. a XV. storočia, snem viennský, bazilejský, ferarsko-florentský, i keď sa im nepodarilo uskutočniť dôkladnú reformu. Z ľudí, ktorí skutkom a slovom vážne sa pričinili o odstránenie neporiadkov v Cirkvi, prichádzajú do úvah:

Priatelia reformy.

Viliam Durandus mladší († 1328), biskup v Mende, ktorý v diele *De modo concilii generalis celebrandi et corruptelis in ecclesia reformandis* sosbieral zo svätých Otcov reformné myšlienky. *Peter d'Ailly*, kardinál a kancelár parížskej univerzity (§ 136, 2), pracoval za reformu Cirkvi na kostnickom sneme; *Ján Gerson* († 1429), kancelár parížskej univerzity, hoci bol prívržencom konciliárnej teórie, uverejnil dôležité reformné spisy: *De unitate ecclesiastica* a *De potestate ecclesiastica*. Ešte rozhodnejšie sa pričinil o odstránenie cirkevných neporiadkov *Mikuláš Clemanges*, profesor parížskej univerzity, v spisoch: De studio theologico a De ruina ecclesiastica.

V Nemecku boli to Henrich Langenstein so spisom *De reformatione ecclesiae in concilio universali quaerenda*, *Dietrich z Nieheimu* († 1418), úradník pápežskej kúrie v Aviňone, a predovšetkým *Mikuláš Kusanský* (§ 137, 2). Cirkevnej a kláštornej reformy otvoreným spôsobom sa ujímal *Jakub z Hüterboghu*, profesor v Krakove, neskoršie v Erfurte, spisom *De negligentia praelatorum*.

V Španielsku zaslúžil sa o reformu kardinál a toledský biskup *Ximenes* (1517). V Taliansku *Anton Florentský*, arcibiskup tohto mesta († po r. 1460). Najohnivejším priateľom reformy Cirkvi v Taliansku bol, pravda, *Savonarola* (§ 134, 3).

Clemen, Johann Pupper von Goch, 1896. — Ritter, Studien zur Spätscholastik. Heidelberg 1921. — Impugnatorium M. Antonii de Castro O. P. contra Wesselum ed. M. van Rhiju, Haag 1919.

§ 142. ŠPANIELSKA INKVIZÍCIA. PRENASLEDOVANIE ŽIDOV.

1. Neriešiteľný židovský problém spôsobil veľa starostí kresťanskej Europe i v tejto perióde. Židovstvo, rozosiate v každom europskom štáte, zas muselo skusovať výbuchy hnevu ľudu. Vyvolalo ich, podobne ako v minulosti (§ 110), svojou neasimilačnou povahou, svojím materializmom a rozkladnými vlastnosťami. Na

Marani.

veľké výstupy proti židovstvu došlo v 15. storočí v Španielsku, kde sa nasťahovali za stredovekých prenasledovaní vo veľkom počte a svojou bezohľadnou ziskuchtivosťou popudili proti sebe tamojšie obyvateľstvo. R. 1391 vypuklo prudké prenasledovanie židov, pri ktorom mohli voliť len medzi smrťou alebo krstom. Veľká časť prijala krst. Hoci misionár sv. *Vincent Ferarský* († 1419) sa veľmi pričinil získať ich vnútorne, predsa ich obrátenie ostalo len vonkajšie. Násilne pokrstení židia (marranos), keď prenasledovanie pre-

stávalo, vracali sa k viere svojich otcov buď verejne, buď — čo bolo ešte nebezpečnejšie — tajne. Marani, zakuklení židia, tajne sa pridržiavali židovských obyčají, ale navonok sa tvárili ako horliví kresťania. Dosiahli dôležité postavenia nielen v štátnej službe, ale i v Cirkvi. Niektorí z nich dosiahli aj biskupskú hodnosť. Svoj vplyv zneužívali na šírenie židovskej mentality na škodu národných a kresťanských záujmov, otravovali španielsky ľud a kresťanstvo. Zašlo to tak ďaleko, že v 15. storočí išlo už ozaj o bytie a nebytie kresťanského Španielska.

2. Keď r. 1473 vzniklo veľké povstanie proti vysokej španielskej šľachte a proti maranom, odhodlali sa „katolícki" panovníci Izabela z Kastílska a Ferdinand Aragonský, že sa radikálne zbavia nebezpečných nepriateľov španielskej koruny a Cirkvi. Uviedli znovu inkvizíciu, ktorá v týchto krajinách už skoro úplne vymizla. Pápež Sixtus IV. r. 1478 schválil *španielsku inkvizíciu*, ktorú r. 1480 najprv v Sevile uviedli do života. Za prvého inkvizítora a organizátora vymenoval pápež dominikána *Tomáša Torquemadu*. Poradný sbor, ktorý platil kráľ, pomáhal hlavnému inkvizítorovi. Španielska inkvizícia — aspoň v jej ďalšom vývine — pôsobila na širšom poli ako stará biskupská alebo pápežská inkvizícia. Do jej kompetencie patrily aj niektoré štátne delikty. Panovníci používali ju i v čisto politických veciach. Svätá stolica ani prekračovanie kompetencie inkvizície, ani jej zveličenú prísnosť často neschvaľovala.

Španielska inkvizícia.

Pre prísne pokračovanie inkvizítora Petra Arbuesa v Aragonsku sprisahali sa proti nemu tamojší marani a smrteľne ho zranili v kostole. Preto nariadením z r. 1492 vypovedali zo Španielska všetkých židov, ktorí neprijali krst. Toto nariadenie rozšírili i na mohamedánov Maurov. I z nich veľa pristúpilo do Cirkvi len zdanlivo. Nazývali ich *moriskami*. Týmito opatreniami chcela vláda odstrániť zo Španielska všetkých rasových a náboženských cudzincov a vybudovať s každej stránky jednotné Španielsko. Inkvizícia zabránila v Španielsku nielen šíreniu židovstva a mohamedanizmu, ale znemožnila neskoršie i prístup protestantizmu na Pyrenejský polostrov. V XVI. a XVII. storočí mala znemožňovať hrubé mravné previnenia, vystupovať proti tlači, nebezpečnej viere, a hlavne posilňovať absolutistický panovnícky dom Bourbonovcov. Zrušila ju až revolúcia r. 1820.

Mauri.

Španielska inkvizícia, i keď závisela od panovníka a používali ju na politické ciele, predsa v podstate bola cirkevným zriadením.

Obete španielskej ink.

Hlavného inkvizítora vymenoval síce panovník, ale právomoc prijal od pápeža. Španielska inkvizícia bola inštitúcia miešaná, ale s prevažným charakterom cirkevným. To sa nedá popierať. Netají sa ani to, že španielska inkvizícia popáchala ešte viac krívd ako stredoveká inkvizícia. Pravda, tendenční historici (ako Llorente, španielsky kňaz) prepínajú, keď hovoria o tridsať tisíc obetiach. No historik *Gamse* tiež nie je kritický, keď spomína len štyritisíc odsúdených.

Židovstvo na Slovensku.

3. Na Slovensku v tejto perióde židovské prenasledovania boly za Ľudovíta Veľkého. R. 1340 vyhnal ich z krajiny. No peniaze a iné hnuteľnosti mohli si vziať so sebou. Toto nariadenie už o 5 rokov neskoršie zmiernil a židia v menšom počte sa mohli vrátiť na vykázané im miesta, zväčša na západnom Slovensku. Ľudovít sa usiloval získať židov pre kresťanstvo, ale jeho pokus sa nepodaril. Za Žigmunda sa židovstvo na západnom Slovensku znovu značne šírilo. Prichádzali hlavne z Čiech. Matej Korvín okolo r. 1480 ustanovil pre židov na západnom Slovensku zvláštnu prefektúru, ktorá vyberala od nich dane a riešila ich sporné otázky. V ostatnom boli úplne voľní. Keď tu a tam niektorých židov prenasledovali, nebolo to pre náboženstvo, ale z hospodárskych príčin.

G. Caro, Sozial- u. Wirtshaftsgesch, der Juden in MA. u. in der Neuzeit. 1908—20. — Sombart, die Juden u. das Wirtschaftsleben 1911. — Strack, Das Blut im Glauben u. Aberglauben der Menschheit. 1900. — Schäfer, Beiträge zur Gesch. des Protestantismus u. der Inquis in Spanien, 1903. — Hellwig, Ritualmord u. Blutaberglaube 1913.

HLAVA III.

Cirkevná ústava, bohoslužba, náboženský život.

§ 143. APOŠTOLSKÁ STOLICA.

Poškodenie pápežskej autority.

1. Autorita apoštolskej stolice v tejto perióde bola vážne poškodená. Politický supremát Sv. stolice, ktorého sa stredovekí pápeži tak domáhali, teraz sa postupne tratil. Vo Francúzsku politickej nadvlády pápežovej sa zbavil Filip Krásny. V Nemecku Karol IV. zlatou bulou odňal pápežom právo potvrdiť nemeckého kráľa a rímskonemeckého cisára. V Anglicku okolo r. 1400 uzákonili národnú cirkev. No neskorý stredovek nezastal len pri popieraní pápežskej svetskej moci, ale silne sa zakolísal i vo viere v primát vôbec. Tak Occam popieral, že by bol Kristus založil primát; Marsilius Paduánsky a Ján Jandun v spoločne sostavenom diele „Defensor pacis“ (§ 127, 2) podriadili duchovnú moc svetskej a pochybovali o tom, či pápež je nástupcom sv. Petra. Pre

aviňonské zajatie a západnú schizmu vznikly konciliárne teórie, ktoré podriaďovaly pápeža všeobecnému snemu (concilium supra papam) a snížily ho na caput ministeriale. To, čo Occam, Marsilius, Viklef hlásali o pápežovi teoreticky, snem pizanský a kostnický uviedly do života pričinením sa kardinála Petra d'Ailly, Gersona a Zabarellu. Ale všeobecné schválenie tieto náhľady nikdy nezískaly. Je však príznačné pre dobu, že táto náuka nenarazila cez celé 15. storočie na nijaký prudký odpor a len V. lateránsky snem ju zrušil vyhlásením: „Romanum pontificem, tamquam super omnia concilia auctoritatem habentem, conciliorum indicendorum, transferendorum jus et potestatem habere“ (sess. XI.).

Pápežské rezervácie.

2. O koľko sa zmenšovala právomoc pápežova na poli politickom, o toľko viac sa usiloval rozšíriť ju na vnútornocirkevnom poli. V 14. storočí apoštolská stolica odňala právo metropolitom potvrdzovať, vysviacať sufragánov a rezervovala to pre seba. Veľký význam má v dejinách tejto periódy spôsob, ako udeľovali cirk. benefíciá. Teoreticky privlastňovali si pápeži právo udeľovať benefíciá (plenaria dispositio). Robili to preto, aby mohli odmeniť Sv. stolici oddaných duchovných, podporovať univerzitných profesorov, hlavne však preto, aby znemožnili škodný vplyv svetských pánov pri obsadzovaní cirkevných úradov. Pritom používali spôsoby: *rezerváciu, províziu* a *expektanciu*. Sv. stolica podržala si rezerváciou všeobecne právomoc obsadzovať niektoré druhy cirkevných úradov celej Cirkvi. Keď to robila v jednotlivých prípadoch, menovalo sa to províziou. Stávalo sa často, že za nejaký poplatok stal sa duchovný *čakateľom* ešte neuprázdneného benefícia (expectantia). Najmä za aviňonského zajatia sa množily rezervácie (Klement V., Ján XXII., Urban V.), lebo aviňonskí pápeži potrebovali veľa peňazí. V tých časoch vznikol veľmi povážlivý zvyk. Totiž vo všetkých krajinách Europy dostávali benefíciá talianski duchovní, ktorí nepoznali tamojšie pomery a neovládali reč ľudu. Zväčša sa ani nezdržiavali vo svojom biskupstve; brali len dôchodky (komendy). Prácu konali za malicherné odmeny obyčajne iní. Veľmi často sa vyskytovalo hromadenie benefícií v jednej ruke (cumulus beneficiorum). Už na viennskom sneme to dalo príčiny na ponosy a stalo sa hotovou rakovinou cirkevného života až do tridentského snemu. Okrem rozličných poplatkov väčšie benefíciá musely odvádzať pápežskej kúrii *desiatky, interkalárne výnosy* (fructus medii temporis) a *anáty*, t. j. príjmy prvého roka. Poplatky väčších benefícií, ktoré patrily pápežovi, nazývaly sa

Dôchodky kúrie.

servitium commune. Neskoršie musely rímskej kúrii odvádzať i takzvané *servitia minuta* pre kardinálov a „pápežovu rodinu" (duchovní okolo pápeža). Pápežská stolica si privlastňovala právo na pozostalosť prelátov (jus spolii), podobne ako voľakedy svetské kniežatá (§ 89, 3). Anglicko sa prvé striaslo ohromných pápežských tiarch. R. 1351 vláda a parlament značne obmedzily pápežov vplyv pri obsadzovaní benefícií v Anglicku. Na reformných synodách XV. storočia jednotlivé národy sa usilovaly hlavne o to, aby sa zbavily veľkých pápežských tiarch. Nemecko dosiahlo značnú úľavu viedenskou dohodou, Francúzsko zas konkordátom z r. 1516 (§ 131, 4)

Slovenské duchovenstvo v r. 1332—37 platilo Sv. stolici desiatky. Ale tretinu z nich ponechala pápežská kúria uhorskému panovníkovi. R. 1403 Žigmund sa postavil proti obsadzovaniu benefícií pápežom. Sv. stolica poskytovala v tejto perióde Uhorsku dosť veľké sumy ako úhradu za vojny proti Turkom. Dôchodky nitrianskeho biskupstva od 1501—1503 patrily pápežskému legátovi kardinálovi Isvaliesovi.

Kardináli.

3. *V kardinálskom sbore* sa javí v tejto perióde snaha rozšíriť si moc na úkor pápežskej právomoci. Kardináli tzv. *volebnou kapituláciou,* ktorej prvé stopy sú z r. 1352, usilovali sa budúcemu pápežovi poviazať ruky. Vo volebnej kapitulácii sa vyskytujú obyčajne tieto požiadavky: kardinálov nemá byť viac ako 20; polovica pápežských dôchodkov patrí kardinálom; na vymenovanie kardinála treba súhlas kardinálskeho sboru; súhlas kardinálov je potrebný i pri scudzení pápežského majetku. Za západnej schizmy nárokovali si kardináli vo volebnej kapitulácii právo svolávať všeobecné synody proti pápežovi.

Hofmann, Forschungen z. Gesch. der kurialen Behörden vom Schisma bis z. Reformation. 1914. — Hilling, Kirchliche Gerichtsordnungen des 14—16. Jh. aus deutsch. Bistümern. 1929. — Mollat, La collation des bénéfices ecclés. à l'époque des Papes d'Avignon. Paris 1922.

§ 144. SVETSKÉ DUCHOVENSTVO.

Cirkev je autoritatívna, nie demokratická. To môže mať pri menej podarených predstaviteľoch vrchnosti i nevýhody; jednako však podstate Cirkvi tento systém spravovania najlepšie zodpovie, o čom svedčia aj dejiny. Demokratické sklony škodia Cirkvi. Váž-

Biskupi.

nosť biskupov a ich postavenie značne poškodily snahy po cirkevnej demokracii, aké sa javily na sneme kostnickom a bazilejskom. Žiaľbohu, také snahy napomáhali aj sami *biskupi,* ktorým osobne záležalo na oslabovaní vplyvu a autority Ríma. Ale nezbadali, že

svojím nepriateľstvom proti pápežovi podkopávajú vlastnú autoritu. Keď klesala pápežská moc, rástol vplyv kniežat pri obsadzovaní biskupských miest. Biskupmi sa stávali ľudia nehodní, neschopní, mladí, ktorí sa pre duchovný stav ešte ani nerozhodli a pre svoju mladosť nemohli viesť diecézu. V Nemecku, v Uhorsku, v Poľsku biskupmi sa mohli stať len kniežatskí a šľachtickí synovia. V ich očiach biskupstvo bolo len prameňom príjmov a moci. Rezidenciu a iné povinnosti svojho vznešeného úradu zanedbávali, oddávali sa rytierskym zábavám a správu diecézy sverili slabo plateným zástupcom, ktorí nemali dostatočný cit zodpovednosti.

Pravda, i keď zväčša biskupi nestáli na výške svojho povolania, predsa našli sa vždy a v každej krajine aj vynikajúci a cirkevnej veci úprimne oddaní arcipastieri. Takí boli: v Taliansku *Ján Dominici* († 1419), za čas legát v Uhorsku a v Čechách, a *sv. Anton Florentský;* v Nemecku *Peter Aichspalter* († 1320), arcibiskup mohučský, a *Teodorich z Erbachu* († 1459); v Čechách *Ernest z Pardubíc* a *Ján Jenzenstein;* u nás *Dionýz Széchy* (okolo roku 1445), ostrihomský arcibiskup, *Juraj Kežmarský* (husiti ho vzali r. 1433 do Prahy, kde aj zomrel) a *Ján Štok* († 1464), spišský prepošti.

Nižšie duchovenstvo.

2. Keď vyšší klérus nestál na výške svojho povolania, o nižšie *duchovenstvo* sa nemal kto starať. Preto ani jeho vzdelanosť, ani mravná bezúhonnosť neuspokojovala. Kapituly a kanonické štalumy sa staly zaopatrovacími ústavmi šľachty, ba kanonici zväčša neprijali ani kňazské svätenie. Ostatné duchovenstvo žilo zväčša v nevedomosti a v chudobe. Bohatší nevykonávali kňazské funkcie, ale postavili zástupcov, ktorých zle honorovali. Títo zástupcovia nemohli mať o dušepastierstvo dostatočný záujem. Čiastočne z biedy, zčiastky aj z lakomstva sa sháňali po zamestnaniach, často nedôstojných kňazského stavu. Tak vznikol duchovne, mravne a sociálne menejcenný klérus, opravdivý *duchovný proletariát,* ktorý u kresťanského ľudu nemal dostatočnú autoritu. Také duchovenstvo nemohlo náležite čeliť zvodným bludom, ktoré vznikaly medzi ľudom. Kňazská nezdržanlivosť sa rozšírila tak, že aj takí vážni ľudia, ako kardinál Zabarella, žiadali zrušiť kňazský celibát ako prostriedok proti kňazskej nemravnosti. Cisár Žigmund na sneme kostnickom a bazilejskom tiež podal návrh na zrušenie kňazského celibátu — pravda, bezvýsledne. Veľmi časté sú v týchto časoch žiadosti o dišpenz od defectus natalium kňazských synov, ktorí sa chceli venovať duchovnému stavu. A cirkevné kruhy radšej udeľo-

valy dišpenz, pravda, za dobrý poplatok, ako by boly pomýšľaly napraviť neporiadky. Keďže mnohí kňazi zanedbávali slúžiť sv. omšu, kázať, recitovať breviár, synody boly nútené nariaďovať, aby nižšie duchovenstvo aspoň 3—4 razy do roka prijalo sviatosti, kňazi aspoň dva-tri razy slúžily omšu a breviár recitovali svedomite. O mravné pozdvihnutie kléru sa usilovaly rozličné združenia, ktoré vznikly najmä v západnom Nemecku (bratia spoločného života, § 136, 3b). Ale zlozvyky boly také všeobecné a hlboko zakorenené, že ťažko ich bolo odstrániť.

3. Napätie medzi svetským duchovenstvom a rehoľníkmi, najmä mendikantmi (§ 113, 3), trvalo i v tejto perióde. Svetskí kňazi sa sťažovali na rehoľníkov, že ich oberajú o potrebnú autoritu a o dôchodky. Parížska univerzita znovu vystúpila proti rehoľníkom. Bonifác VIII. a Klement V. sa usilovali presne vymedziť právomoc rehoľníkov. Odňali im skoro neobmedzené práva v pastorácii, ale oni si vedeli vždy nájsť zodpovedných ľudí, ktorí im dávali ďalšie privilégiá. Ďalekosiahle privilégiá udelil žobravým reholiam Sixtus IV., bývalý františkán. To dalo podnet na oprávnené ponosy, ktoré odznely najmä na V. lateránskom sneme.

Svetské kňazstvo a rehoľníci.

4. I keď bolo v klére veľa nehodných, našli sa i takí, ktorí predsa s náboženstvom smýšľali úprimne. Hlavne medzi nižším klérom mnohí vynikali učenosťou a usilovali sa o cirkevnú reformu slovom i perom. Poznanie vlastnej chyby je už vážny krok k polepšeniu. V kazateľstve nachádzame v tejto perióde miestami prekvapujúce príklady horlivosti. Vo väčších mestách všade zriaďovali zvláštne kazateľské miesta. Po vynájdení kníhtlačiarstva diela významnejších kazateľov vydávali a rozširovali medzi nižším duchovenstvom. Veľkú pozornosť venujú kňazi v tejto perióde aj vyučovaniu ľudu, najmä o sv. spovedi. Gersonovo *Opus tripartitum*, složené vo forme dnešného katechizmu, preložili do mnohých rečí.

Horliví kňazi.

Fournier, Les origines du vicaire général, Paris 1922. — Kirn, Der mittelalterl. Staat u. das geistl. Gericht. 1926. — Kuckhoff, Der religiöse Sinn des 14. Jh. 1939. — Johannet, S. Vincent Ferrer, Brügge 1930. — Beer, Die Reformation Kaiser Sigismunds. 1937. — Masci, S. Giovanni di Capistrano. Neapel 1914.

§ 145. REHOĽNÍCTVO.

1. Úpadok cirkevnej disciplíny v tejto perióde najmarkantnejšie sa javil v kláštoroch. Zo starších reholí len kartuziáni a zčasti cisterciáni zachovali starú disciplínu; ostatné rehole porušily najmä sľub chudoby. Rehoľníci začali mať vlastný majetok (peculium), v kláštoroch zavládla rozmarnosť a pôžitkárstvo. Kláštorský majetok obyčajne rozdelili na dve čiastky: pre opáta (mensa abbatialis) a pre bratov (mensa communis). Kde-tu podelili majetok na prebendy, ktoré dostávali rehoľníci na spôsob benefícií. O dostatočnú asketickú a vedeckú výchovu novicov sa nestarali. Kláštory sa menily na zaopatrovacie ústavy pre šľachtických synov. Členov z občianskej triedy, ktorí by boli mohli vniesť do rehole lepšieho ducha, nepripustili do kláštorov. Úpadok disciplíny sa javil najmä v kláštoroch benediktínskych v Nemecku a Francúzsku. Ale ani žobravé rehole, i keď boly novšieho pôvodu ako benediktíni, v XIV. a XV. storočí nestály na takej výške, na akej boly v XIII. storočí. Rehoľníci nezachovávali klauzúru, zanedbávali sľub chudoby, kláštory boly rezervované pre šľachticov. To boly hlavné príčiny mravného úpadku. Demoralizačne pôsobily na kláštory časté vojny a občianske nepokoje, nákazlivé choroby, ktoré veľmi preriedily kláštorníkov. V 15. storočí sa rozšíril zlozvyk opátov komendatárnych. To všetko pôsobilo, že rehoľníci stáli mravne hodne nižšie ako svetský klérus. Je charakteristické, že veľa nespokojných a mravne spustlých rehoľníkov použilo prvú príležitosť — vystúpenie Lutherovo, aby vystúpilo z kláštorov a zbavilo sa rehoľných sľubov.

Neporiadky v kláštoroch.

No i keď vo všeobecnosti pomery v kláštoroch boly nedobré, predsa tu a tam volania po náprave, po reforme sa ozvaly i v kláštoroch. Najmä medzi františkánmi observantmi a dominikánmi sa našli vynikajúci ľudia, ako *sv. Bernardín Sienský* († 1444), *Ján Kapistrán* († 1456), *Ján Dominici* († 1419), ktorí horlili za reformu kláštorov.

2. *U františkánov* napätosť medzi miernejšou stranou a rigoristami a či špirituálmi pre otázku chudoby trvala ďalej. Bonifác VIII. a Klement V. sa usilovali sjednotiť ich, ale márne. Proti hereticky založeným rojkom veľmi prísne vystúpil Ján XXII. (§ 127, 1), preto mnohí z talianskych františkánov opustili rehoľu. Boli to tzv. *fraticeli* — stali sa heretikmi. R. 1322 generálna kapitula františkánov schválila náhľad, že Kristus a apoštoli nemali ani súkromný, ani spoločný majetok (spor o chudobe Krista). Pápež Ján XXII. vyhlásil túto vetu za heretickú. Preto generál františkánov Michal z Ceseny, Occam a iní prešli k jeho najväčšiemu nepriateľovi Ľudovítovi Bavorskému. Pre škriepky medzi františkánmi povolil kostnický snem francúzskym a neskoršie i španielskym observantom určitú samostatnosť a Leo X. na V. lateránskom sneme r. 1517 potvrdil observantov a konventuálov ako dve samostatné rehole.

Spory medzi františkánmi.

Reformy u benediktínov.

3. Pri *benediktínoch* v XV. storočí sa javily snahy po reforme, a to v každej krajine osobitne. V Taliansku vznikla reformná kongregácia *sv. Justína* (Giustina) v Padove pod vedením opáta Ľudovíta *Barbu*. Strediskom reformného hnutia medzi španielskymi benediktínmi sa stala kongregácia *vo Valadolide* (1450). K nej onedlho pristúpily všetky benediktínske kláštory v Španielsku. *Z Melku* v Rakúsku prenikalo reformné hnutie do rakúskych, bavorských a švábskych kláštorov. V Nemecku *bursfeldská* kongregácia (pri Göttingene) obnovovala ducha benediktínskych kláštorov. Na Slovensku bolo tiež reformné hnutie medzi benediktínmi (§ 135, 4), ale nemalo veľký výsledok.

Dominikáni, karmeliti.

4. Medzi *dominikánmi* začala reformu generálna kapitula v Ríme r. 1390. Ale pre západnú schizmu, v ktorej sa utvorily dve obediencie — rímska a aviňonská — reforma sa nemohla dostatočne uskutočniť. Veľkým reformátorom v Taliansku bol Ján *Dominici*. Za západnej schizmy sa rozdvojila i rehoľa *karmelitov* na observantov a konventuálov. Za schizmy odpojili sa *bosí augustiniáni-eremiti* od observantov, rozšírených najmä v nemeckých krajinách. O reformu medzi *regulárnymi kanonikmi* (canonici regulares, Chorherren) sa usilovala kongregácia, ktorá vznikla v Holandsku r. 1386. O jej rozšírenie v Nemecku pričinil sa veľmi Mikuláš Kusanský.

Bratia spoločného života.

5. Je prirodzené, že pri úpadku náboženského ducha v tejto perióde nevzniklo toľko nových reholí a takých významných ako predtým. Za novovzniklú rehoľu môžeme pokladať *kongregáciu bratov spoločného života*, založenú *Gerhardom Grootom* z Deventru († 1384). Groot bol kanonikom v Utrechte a Aachene, kde žil dosť ľahkým životom. Neskoršie sa zriekol sveta, venoval sa kazateľskej činnosti. Prijal do svojho domu niekoľko duchovných a použil ich na odpisovanie kníh. Grootov žiak *Florentius Radewijns* († 1400) spojil ich v združenie bez zvláštnych sľubov. Onedlho vznikly ďalšie domy v Holandsku, najmä kláštor *vo Zvole*. Rozšírily sa aj v Nemecku. Bratia vynikali vrúcnou zbožnosťou (devotio moderna, § 136, 3b). Hlavný dôraz kládli na rozjímanie. Pracovali pri výchove mládeže, kléru, v ľudových misiách. Vo svojich školách pestovali cirkevný humanizmus. Keďže zpočiatku nemali osobitných rehoľných pravidiel (ich zásadou bolo: extra religionem religiose vivere), františkáni ich napádali. Preto prijali reguly augustiniánov.

Novou benediktínskou kongregáciou boli *olivetáni*, ktorých roku 1319 založil *Bernard Tolemei* zo Sieny na počesť Matky Božej. Pri Siene na Monte Oliveto mali prvý kláštor a odtiaľ sa rozšírili v Taliansku a na Sicílii. Vyznamenali sa náboženskou horlivosťou a vedeckou činnosťou. Ich ženská vetva pod vedením *sv. Františky Rímskej* († 1440) venovala sa ošetrovaniu chorých.

Spoločnosť *jezuátov* založil *Ján Colombini* († 1367), bohatý mešťan zo Sieny. Ich hlavnou úlohou bolo ošetrovať chorých. Prijali zpočiatku

pravidlá sv. Benedikta, neskoršie augustiniánske. Pre úpadok disciplíny Klement IX. ich zrušil r. 1668.

Olivetáni, jezuáti, hieronymitáni a iní.

Hieronymitáni alebo pustovníci sv. Hieronyma vznikli v 14. storočí v Taliansku a Španielsku. Zaoberali sa pastoráciou a pestovaním vedy. Španielskych hieronymitánov zrušil štát r. 1835. R. 1926 ich znovu obnovili. (Na Slovensku mali v 18. storočí kláštor v Banskej Štiavnici.)

Zakladateľom *najmenších bratov* (fratres minimi) a či *paulínov* bol sv. František z Paula († 1507) v Kalabrii. Vo Francúzsku sa nazývajú „bons hommes", v Španielsku „otcovia víťazstva" (nad Maurmi). Asketickou prísnosťou prevyšovali i minoritov. V dobe najväčšieho rozkvetu v 16. storočí mali 450 domov. Na Slovensku založil kláštor pre paulínov Leopold I. r. 1690 na žiadosť ostrihomského arcibiskupa Juraja Széchényiho v Šamoríne (Somorja). V Uhorsku vznikli pavlíni (§ 135, 5).

Alexiáni (celiti, lolardi) vznikli v 14. storočí v čas moru v Holandsku. Venovali sa ošetrovaniu chorých, pochovávali mŕtvych. Rozšírili sa najmä v Nemecku. Prijali augustiniánske pravidlá.

Rehoľu *sv. Brigity* alebo *Vykupiteľa* založila *sv. Brigita Švédska* r. 1346. Kláštory mala najmä v Škandinávii, neskoršie aj v Poľsku, Bavorsku a Flámsku. Kláštory brigitiek prijaly aj mužských členov a tak sa staly dvojitými kláštormi pod vedením abatiše. Zriadenie dvojitých kláštorov priviedlo rehoľu k zániku.

Barnikol, Studien z. Gesch. der Brüder vom gemeinsamen Leben. 1917. — Oliger, Die Observantenfrage auf d. Konstanzer Konzil. 1916. — Schmitz, Der Zustand der süddeutschen Franziskanerkonventualen am Ausgang des MA. 1915. — Vonschott, Geistiges Leben im Augustinerorden am Ende des M. A. u. zu Beginn der Neuzeit. 1915. — Mestwerdt, Die Anfänge des Erasmus, Humanismus u. Devotio moderna. 1917.

§ 146. BOHOSLUŽBA, SVIATKY, ODPUSTKY.

Sv. omša a prijímanie.

1. *V bohoslužbe* v tejto perióde nevidíme zvláštne zmeny. Udeľovanie *sv. krstu* obliatím sa stalo teraz všeobecným a krstenie ponorením do vody sa udržalo už len v Miláne. Keďže kňazi zanedbávali slúženie *sv. omše*, synoda v Ravene rozkázala (1314), aby ju slúžily aspoň raz do roka. Synoda v Tolede (1324) predpísala kňazom slúžiť omšu aspoň 4 razy do roka. V Uhorsku vesprímska synoda r. 1515 nariadila, že každý prepošt, opát, kanonik, farár a kaplán týždenne alebo aspoň mesačne musí odslúžiť dve omše; jednu za Jeho kráľovskú Výsosť a jeho poddaných, druhú za pokoj medzi kresťanskými panovníkmi. Nitrianska synoda z r. 1494 predpísala kňazom, že nesmú slúžiť sv. omšu bez miništranta, ženská nesmie posluhovať pri oltári a že omšové rekvizity majú byť čisté. *Sv. prijímanie* pod jedným spôsobom sa uviedlo už v predošlej perióde (§ 123, 3). Kostnický a bazilejský snem tento spôsob schválil. Na bazilejskom sneme pre husitizmus sa výnimočne

dovolilo Čechom, sjednoteným s Cirkvou, prijímať pod dvoma spôsobmi (§ 140, 3). Sv. prijímanie bolo v tejto perióde, podobne ako v predošlej, dosť zriedkavé. Na niektorých vidiekoch prijímali raz do roka, na iných 3—4 razy cez rok. Mesačné a týždenné prijímania, ktoré odporúčali najmä stredovekí mystici, ujímaly sa len veľmi ťažko.

2. Verejné pokánie, i keď zaň horlil ešte i tridentský snem, už sa len zriedka vyskytovalo. Zatlačily ho koncom stredoveku veľmi rozšírené *odpustky*. Na ich rozšírenie vplývalo niekoľko okolností. Ľud nerád platil desiatky na turecké vojny. Okrem toho vzmáhajúci sa cirkevno-stavebný ruch tiež vyžadoval obrovské sumy. Odpustky maly pobádať ľud k obetám na križiacke vojny, cirkevné stavby, mosty a cesty. Pokiaľ kazatelia odpustkov zachovali teologmi vyznačené hranice, kázne o odpustkoch maly dobrý účinok. Pôsobily podobne ako dnešné misie. Koncom stredoveku v rukách nesvedomitých kazateľov zvrhly sa na čiry obchod. Cirkevné vrchnosti nemaly vždy dostatočnú silu a dobrú vôľu zabrániť neporiadkom.

Odpustky.

Odpustky sa rozšírily najmä za západnej schizmy. R. 1300 uviedol Bonifác VIII. nové plnomocné odpustky — *jubilejné odpustky*. Vyrástly z ľudového presvedčenia, že rok na rozhraní dvoch storočí je *milostivý rok*. Podľa Bonifácovej idey milostivý rok sa mal sláviť len každých sto rokov a jubilejné odpustky bolo možno získať len v Ríme. Klement VI. pre krátkosť ľudského života a pre 50-ročné židovské jubileum znížil termín na 50 rokov, Urban VI. podľa rokov Krista na 33 a konečne Pavol II. na 25 rokov. V 15. storočí jubilejné odpustky pri určitých podmienkach mohli získať i tí, ktorí nemohli putovať do Ríma. Popri kajúcnej spovedi a návšteve určitých chrámov mali venovať na dobrý cieľ toľko peňazí, koľko by boli minuli pri putovaní do Ríma.

Milostivý rok.

V tejto perióde stále viac sa vzmáhalo presvedčenie, že odpustky môžu získať i nebohí. Veľkí scholastici, sv. Albert a sv. Tomáš, to síce už dávnejšie učili, neskoršia doba však pochybovala o tom, či by nebohí, ktorí už nepodliehajú cirkevnej jurisdikcii, mohli získať odpustky. Od r. 1450 pápeži častejšie povolili odpustky pre zomrelých. Stopy toho nachádzame *v privilegovaných oltároch*, ktoré sa po prvý raz vyskytujú v Ríme. Pápeži v odpustkových bulách vždy hovoria, že nebohí *prihovorením* (per modum suffragii) sa stanú účastnými na odpustkoch. Ale kazatelia a k odpustkovým bulám vydané komentáre prízvukovali, že odpustky osožia v plnom rozsahu a určitej duši. Ba aj to tvrdili, že kto chce získať odpustky, nemusí byť ani v stave milosti. Pritom nielen kazatelia, ale i pápežské dokumenty často upotrebovali nejasné výrazy, ako: *remissio a poena et culpa* alebo *remissio omnium peccatorum*. I keď úradné cirkevné učenie zdôrazňovalo pri odpustkoch vždy kajúcnosť ako podmienku, kazatelia sa málo starali o túto cirkevnú požiadavku. Myšlienka pokánia sa zatemňovala; do popredia vystupovala jej finančná stránka a odpustky sa staly hotovým obchodom.

Odpustky zomrelým.

Pápežská kúria, najmä za aviňonského zajatia, ľahkomyseľne udeľovala odpustky, takže bolo zjavné, že jej ide viac o peniaze ako o spasenie duší. Toto zneužívanie začiatkom 16. storočia sa rozrástlo do úžasných rozmerov. Ján Eck v liste Hadriánovi VI. vyčituje enormné odpustkové privilégiá najmä „rytierov Ducha svätého“, ktorí si získali právo udeľovať 42 druhy plnomocných odpustkov a k tomu odpustky na *milión* rokov. Často si i svetskí panovníci vedeli zaistiť časť dôchodkov z odpustkov a nárokovali si právo dozerať pri vyhlasovaní odpustkov. Okolo r. 1500 sa neraz vyskytlo, že časť štátneho rozpočtu kryli príjmami z odpustkov. Z odpustkových príjmov participovali preláti, kláštory, ba aj miestny farár (reťazový obchod). Nesvedomitosť odpustkových komisárov, poverčivosť ľudu, falšovanie odpustkových búl zavinilo, že proti odpustkom sa postavili i takí ľudia, ktorí ináč s Cirkvou dobre smýšľali.

Neporiadky okolo odpustkov.

S odpustkami súvisia i tzv. *odpustkové* alebo *spovedné listy* (confessionalia). Majiteľ spovedného listu dostal absolúciu od všetkých pápežských rezervátov a plnomocné odpustky, keď sa raz v živote, najmä však v hodine smrti, vyspovedal ľubovoľne zvolenému spovedníkovi. Spovedné listy od 14. storočia udeľovali najmä vynikajúcim osobnostiam — neskoršie za peniaze hocikomu.

Spovedné listy.

3. Zvláštny spôsob pokánia vznikol v tých časoch pre rozličné pohromy v tzv. *sprievodoch flagelantov* — bičujúcich sa. Boly to združenia ľudí, ktorí často v tisícoch putovali z mesta do mesta, bičovali sa, aby týmito mimoriadnymi spôsobmi vyprosili milosrdenstvo božie pre seba a ľudstvo. Bičovanie v stredoveku bolo obvyklé nielen v kláštoroch, ale i pri svetskom kňazstve. Vplyvom kajúcnych kázní sv. Antona Paduánskeho ujalo sa aj medzi ľudom. Keď sa pri flagelantoch vyskytly výstrednosti, vystúpila proti ich sprievodom i Cirkev, i štát a hnutie flagelantov v 13. storočí potlačily. V 14. storočí znova vznikly pochody flagelantov, a to pre epidémiu „čiernej smrti“, ktorú vtedy preniesli z Ázie do Európy (1348—49). Flagelanti rozšírili sa teraz v celej Európe, len Francúzsko ich nepovolilo. Onedlho začaly sa medzi nimi šíriť bludné náuky. Flagelanti vraj dostali „list z neba“, v ktorom im Kristus nariadil bičovanie miesto sviatostí. Sami sa rozhrešovali, zavrhli očistec, odpustky, úctu svätých, lebo to všetko vraj nahradí bičovanie. Klement VI. r. 1349 zakázal hnutie flagelantov. Odvtedy sa zjavovaly pochody flagelantov len sporadicky. Za veľkej západnej schizmy viedol sám *sv.*

Sprievody flagelantov.

Vincent Fererský († 1419; § 142, 1), vynikajúci kazateľ pokánia, pochod flagelantov cez Španielsko, Francúzsko a severné Taliansko. Kostnický koncil vyslovil sa proti flagelantom. Flagelácia pomaly sa uchýlila do kláštorov, zkadiaľ aj vyšla. Miestami sa zjavovala ešte za protireformácie, ale len prechodne.

4. *Nové sviatky.* V tejto perióde Ján XXII. (1334) rozšíril sviatok Najsvätejšej Trojice pre celú Cirkev. Dosiaľ ho svätili len vo Francúzsku a v Belgicku. Urban VI. nariadil pre celú Cirkev sviatok *Navštívenia P. Márie.* V 15. storočí uviedli sviatok Sedembolestnej Matky Božej. Čím ďalej, tým viac sa rozširuje sviatok Nepoškvrneného Počatia P. Márie, hoci o náuke o nepoškvrnenom počatí boly medzi dominikánmi a františkánmi ešte vždy tuhé boje (§ 136, 2). Počet sviatkov teda, i keď už bol vysoký, ešte viac rástol a v tejto perióde dosiahol vrchol. V niektorých diecézach bolo okolo 100 sviatočných dní. Poniektorí sa pokúsili redukovať ich. Tak Gerson a Peter d'Ailly žiadali od kostnického snemu zrušenie viacerých sviatkov, pravda, bezvýsledne.

Veľký počet sviatkov.

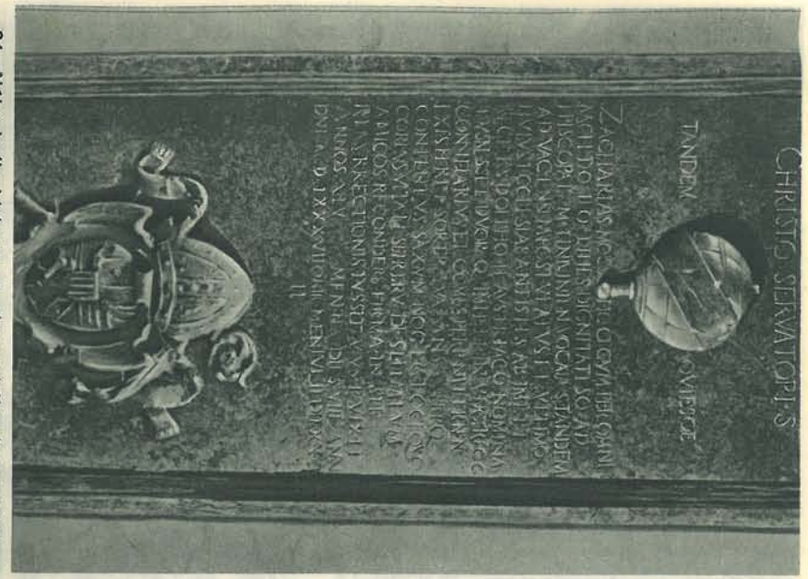
5. Pôstna disciplína ostala zväčša nezmenená (§ 123, 8). No zmiernila sa v tom ohľade, že v 15. storočí dovolili v pôstne dni mliečne jedlá a prvý pokrm bolo slobodno prijať napoludnie, kým dosiaľ len neskoro popoludní.

6. *Z modlitieb a pobožností,* ktoré sa teraz rozšírily, treba spomenúť „Anjel Pána". Uviedli ju v 13. storočí františkáni v Taliansku v spojitosti s večerným zvonením. Keď k modlitbe Anjel Pána pripojil pápež Ján XXII. odpustky, šírila sa rýchlo i mimo Talianska. Bolo aj raňajšie zvonenie. Poludňajšie zvonenie na Anjel Pána po prvý raz sa spomína v pražských diecezálnych štatútoch r. 1386. Z radosti nad víťazstvom kresťanských vojsk (Hunyadi—Kapistrán) nad Turkami pri Belehrade 15. augusta 1456 nariadil Kalixt III. poludňajšie zvonenie všeobecne. Zvoniť tri razy denne všeobecne sa začalo len v 17. storočí. Dnešnú formu modlitby pri zvonení uviedol Benedikt XIII. r. 1724 a pripojil k nej odpustky. Predtým veriaci sa modlili Otčenáš alebo Verím a začínali slovami Písma sv. „Anjel Pána zvestoval"; odtiaľ i pomenovanie. Pobožnosť *krížovej cesty* vznikla za križiackych výprav v Jeruzaleme. V 15. storočí zaviedli ju aj na západe. Počet štácií kolísal sa medzi 7 až 34. Terajšiu formu so 14 štáciami dostala v 17. storočí, a to zásluhou františkánov, ktorí ju všeobecne rozšírili. V 15. storočí i pobožnosť sv. ruženca (§ 123, 7) dostala približne dnešnú formu. Vtedy totiž vsunuli patričné tajomstvá do Otčenášov alebo Zdravasov.

Modlitba Anjel Pána, krížová cesta, ruženec.

23. Posledný súd. Freska od Michelangela v Sixtínskej kaplnke 1536—1541. Pre obraz bol hrob Júlia II. najprv len odsunutý, neskoršie odstránený.

24. Náhrobník biskupa a slovenského humanistu Zachariáša Hoňožníka-Mošovského (1542—1578). Katedrála v Nitre.

25. Pius V. (1566—1572) dáva nové knihy do vatikánskej bibliotéky. Posledný kanonizovaný pápež (1712).

Modlitebnou knižkou kresťanom už oddávna bolo *psaltérium*. Z neho sa modlievali vzdelaní laici i v stredoveku. Jednoduchý ľud však, ktorý nevedel čítať, modlieval sa Otčenáš a Verím. V kostole rozjímal nad obrazmi, ktoré bohato zdobily steny stredovekých kostolov (biblia pauperum). Modlitebné knižky okrem žalmov obsahovaly Te Deum, litánie ku všetkým svätým; vo vrcholnom stredoveku *Hodinky* Matky Božej, sv. Trojice a Ducha svätého. Hodinky od 13. storočia sú hlavnou čiastkou modlitebných knižiek (Livres d'heure). V 15. storočí si obľúbili, najmä v Nemecku, „záhradky duše" (hortulus animae). Obsahovaly okrem hodiniek i rozličné modlitby, zväčša prípravné pobožnosti na prijatie sviatostí. *Modlitebné knižky.*

Göller, Der Ausbruch der Reformation u. die spätmittelaltert. Ablasspraxis. 1917. — Legros et Kerchner, Lettres d'indulgence de la cour de Rome au 15e s. Paris 1933. — Eisentrautt, Die Feier der Sonn- u. Feiertage seit d. letzten Jh. des M. A. 1914. — Binnebesel, Die Stellung der Theologen des Dominikanerordens z. Frage der Unbefl. Empfängnis bis z. Konzil v. Basel. 1934. — Döring-Hirsch, Tod u. Jenseits im Spätmittelalter. 1927. — Paulus, Geschichte des Ablasses im M. A. — 1923. — Laslowski, Beiträge z. Gesch. des spätmittelalterl. Ablasswesens. 1929.

§ 147. NÁBOŽENSKÁ VÝCHOVA ĽUDU.

1. Náboženskú výchovu ľudu v 14. a 15. storočí nezanedbávali. Všeobecné tvrdenie protestantov, že vo dvoch ostatných storočiach pred reformáciou sa málo kázalo, dnes vôbec neobstojí. Naopak, synody v tejto perióde venujú *kázni* zvýšenú pozornosť. Kázeň bola pravidelnou súčiastkou nedeľňajšej a sviatočnej bohoslužby; synody neskorého stredoveku túto povinnosť duchovenstvu stále pripomínajú. V advente a v pôste boly ešte zvláštne kázne. Cirkevné nariadenia neprestajne pripomínajú ľudu, aby pravidelne počúval kázne. Táto perióda má veľa vynikajúcich kazateľov vo všetkých krajinách. Takí sú: sv. Vincent Fererský († 1418), Gabriel Biel, Ján Hus, Savonarola, Bernard Sienský, Gerson, Ján Kapistrán. Na kazateľniciach vynikaly najmä žobravé rehole. Na mnohých miestach, najmä v Nemecku, vznikly v 15. storočí zvláštne *kazateľské miesta* (predikatúry). Bohatí cirkevní a svetskí predstavení zakladali benefíciá pre kazateľov, ktoré mohli dostať len univerzitne vzdelaní kňazi s akademickým stupňom. Kazateľské diela vynikajúcich kazateľov rozširovali, najmä keď vynašli knihtlačiarstvo (1440). *Kázne.*

U nás synody veľmi dbaly, aby na kazateľnicu mali prístup len súci, pápežom alebo biskupmi aprobovaní kazatelia. Cirkevní predstavení mali prísne dozerať na to, aby kazatelia hovorili k ľudu o veciach, potrebných pre spasenie. Nitrianska synoda z r. 1494 pripomína duchovným: „Snažte sa sverenému vám ľudu z nedeľňajšej alebo sviatoč- *Kazateľstvo na Slovensku.*

nej lekcie a evanjelia povedať voľačo múdreho.“ Dôležitosť kazateľskej povinnosti vyzdvihuje i synoda vesprímska r. 1515. Vynikajúci scholastický kazateľ a teolog bol Štefan, nitriansky biskup. Žil okolo roku 1359. Zo zbierok kázní treba spomenúť latinské kázne *Jána Fábryho de Pergbachl* z r. 1454 (v knižnici františkánov v Bratislave).

Témy kázní.

S veľkou kazateľskou horlivosťou v tejto perióde nespájala sa vždy a všade snaha kázne i obsahove dobre vypracovať. Najmä mnísi často vnášali do kázní teologické hádky, subtílne distinkcie, alegorické slovné hračky, ba aj dosť nevhodné legendy, príklady a anekdoty. Najmä vo veľkonočných kázňach dovoľovali si kazatelia žarty a vtipy. Tak sa usilovali vyvolať u poslucháčov veselosť (risus paschalis). Za renesancie kazatelia, najmä v Taliansku, častejšie citúvali starých klasikov ako zo sv. Písma. Predmetom stredovekých kázní boly zväčša spasiteľné prostriedky a obrátenie hriešnikov. Kazatelia predstavovali Boha viac ako prísneho sudcu, menej ako dobrotivého otca a príliš zvelebovali rehoľný stav. No že by stredovekí kazatelia boli zatracovali manželstvo ako voľačo nečistého, za dostatočnú pokladali ľútosť len zo strachu (Galgenreue), nespomínali zásluhy Krista a predstavovali Ho len ako nemilosrdného sudcu (to vraj znázorňoval Kristus, sediaci na dúhe), je iste zveličené. I keď tu a tam sa vyskytly prestrelky, nemá sa to zovšeobecňovať.

Preklady sv. Písma.

2. Ľud v stredoveku poučovali nielen slovom, ale i písmom, najmä po Gutenbergovom vynáleze. Ľud dobre poznal Písmo sv. a iste zveličujú protestanti, keď šírenie sv. Písma v ľudovej reči pripisujú len sebe. Nepopiera sa, že v 13. storočí miestami zakázali čítať sv. Písmo v ľudovej reči. To sa stalo pre časté zneužitia, ktorých sa heretici pri preklade dopúšťali. No i tak sv. Písmo preložili do každej známej reči, a to nielen jeho čiastku, ale i celé. R. 1520 bolo už 156 vydaní sv. Písma v latinčine, 17 v nemčine, 11 v taliančine, 10 vo francúzštine a angličtine, 2 v češtine, po jednom vydaní ruskom, poľskom, belgickom a maďarskom (v zlomkoch). Pravda, pri vtedajších cenách kníh chudobnejší človek si nemohol zadovážiť celé sv. Písmo. Pre chudobnejšie triedy ľudu boly tzv. *postily* a *plenárie*, ktoré obsahovaly zpočiatku len lekcie a evanjeliá sv. omše v ľudovej reči, neskoršie i celú sv. omšu s vysvetlivkami.

Katechizovanie.

Katechizovanie dietok dialo sa zpravidla v rodine. Kňaz len zriedka katechizoval. Hlavnou čiastkou vyučovania dietok bola príprava na sv. spoveď. Rozličné spovedné knižočky — *spovedné zrkadlá* — pomáhaly rodičom a duchovným pri výučbe dietok.

Prvý krátky výňatok kresťanskej náuky a či akýsi katechizmus sostavil *Ján Gerson* (§ 144, 4) vo svojom diele: „Opus tripartitum“, ktoré bolo preložené do rozličných rečí. Tomáš Štítny zo Štítneho (narod. okolo r. 1325) výchove svojich dietok venoval dielo: „Šesť kníh o obecných veciach kresťanských“ a pre širšie obecenstvo sostavil „Knihu učenia kresťanského“. Na poslednú hodinu pripravovaly „knižočky umierajúcich“ (ars moriendi), v stredoveku veľmi rozšírené.

Mystériové hry.

Popri modlitebnej knižke (§ 146, 6) a spomínanej výchovnej literatúre i umenie slúžilo na prehlbovanie náboženských vedomostí ľudu. Ktorí nevedeli čítať, učili sa z *obrázkových katechizmov*. Sochy a maľby v kostoloch boly „Bibliou chudobných“, t. j. tých, ktorí nevedeli čítať (biblia pauperum). Bývalo tam i tzv. „zrkadlo ľudského spasenia“ (speculum humanae salvationis). Znázorňoval sa na jednom obraze vznik hriechu a vykúpenie Ježišom Kristom. Na poučenie a obveselenie slúžily *mystériové hry*, ktoré v 15. storočí dosiahly vrchol. Hotovou kázňou o smrti bol tzv. „tanec smrti“ (Totentanz; la danse macabre). Sú to cyklové obrazy. Vyobrazujú ľudí rozličných povolaní v rozhovore s mŕtvymi, ktorí ich v tanci volajú zomrieť.

Schornbaum, Zum relig. Volksleben am Ausgang des M. A. Z. für bayr. K. G. 1932. Schulte, Der Adel u. die deutsche Kirche im M. A. 1922. — Buchheit, Der Totentanz, s. Entstehung u. Entwicklung. 1925. — Spamer, Das kleine Andachtsbild v. 14. bis 20. Jh. 1929. — Beissel, Zur Gesch. der Gebetbücher. Stim. M. L. 1909. Thalhofer, Die Entwicklung der kath. Katechismen in Deutschl. 1899.

§ 148. CIRKEVNÉ UMENIE. VRCHOLNÁ, NESKORÁ GOTIKA A RENESANCIA.

Neskorá gotika.

1. *V staviteľstve* dominovala v predošlej perióde vrcholná gotika (§ 121, 1). V 14. storočí sa však už chýli ku koncu. Ustupuje *neskorej* gotike, ktorá v Taliansku trvá ešte asi do r. 1420, za Alpami skoro do 16. storočia, ba v Anglicku ešte dlhšie. Neskorá gotika obetuje prísnu architektonickú pravidelnosť a jednotnosť novým formám, v ktorých prevládajú dekoratívne prvky. Namiesto jednoduchého oblúku nastúpi oblúk oslieho chrbta a krížovú klenbu zamieňa zas klenba sieťová a hviezdicovitá. V kružbe oblokov sa zjavuje plameňovitá ozdoba. Stĺpy sa budujú bez hlavíc. Krásne stavby neskorej gotiky v Taliansku sú: milánsky dóm (1386 nn), dóm v Boloni (1390 nn), v Nemecku viedenský dóm (1339 n) a kostol v Ulme (1337 n). Krásna pamiatka v Čechách z neskorej gotiky, zvaná *vladislavským slohom*, je kostol sv. Barbory v Kutnej Hore, dóm sv. Víta v Prahe (od Petra Parlera, † 1399), zo svetských stavieb vladislavská sieň na Hradčanoch.

Gotika na Slovensku.

Na Slovensku vrcholná gotika sa začína až koncom 14. storočia. Dóm sv. Martina a veža františkánskeho kostola v Bratislave, kostol sv. Jakuba a gymnaziálny kostol v Levoči, kostol sv. Alžbety v Banskej Bystrici, sv. Mikuláša v Prešove a kaplnka sv. Michala v Košiciach vznikly v 14. storočí a sú najkrajšími pamiatkami slovenskej vrcholnej gotiky. Neskorú gotiku dôstojne zastupuje košický dóm sv. Alžbety, kežmarský chrám sv. Kríža a Zápoľského kaplnky v Spišskej Kapitule a Spišskom Štvrtku.

Renesancia.

2. V Taliansku začiatkom 15. storočia obnovením klasického staroveku vznikol nový sloh — *renesančný*. Talianska gotika vlastne nebola nikdy čistá, lebo primiešovali k nej antické prvky. Nový sloh diametrálne sa protivil gotike. Namiesto vertikálnej tendencie nastúpila horizontálna a gotickú zduchovnenosť zamenila snaha po priestrannosti, pohodlnosti. Gotická vážnosť ustúpila renesančnej túžbe po veľkoleposti. Renesančný sloh, i keď pozmenene, prevzal architektonické formy a konštruktívne zákony zo starého rímskeho umenia. Široké steny poskytovaly vhodné miesto plastike a maliarskemu umeniu, ktoré v renesancii je samostatnejšie a nepodlieha natoľko architektonike ako v predchádzajúcich štýloch. Priekopníkmi raného renesančného slohu (quattrocento) boli Filippo Brunoleschi z Florencie († 1446), ktorý postavil kupolu florentského dómu, Leon Battista Alberti († 1472) a Bramante († 1514), tvorca svätopeterského chrámu. Ním sa začína vrcholná renesancia.

Plastika.

3. V 14. storočí gotická *plastika* je na vrchole svojej dokonalosti. Sochy tejto periódy s výrazom nežnosti, poníženosti, voľačoho nadľudského sú vznešeným prejavom kresťanského ducha. Neskorá gotika vnáša do plastiky sladkavosť a mäkkosť. Postavy sú prištíhle, nahnuté, obyčajne s úsmevom na tvári. Majster neskorej gotiky pracuje zväčša z dreva (krídlové oltáre, kazateľnice, lavice). Strediskami gotickej plastiky bolo hlavne Taliansko a Nemecko. Vynikajúci majstri v Taliansku sú: *Giovanni Pisano* († 1328), jeho žiak *Andrea Pisano* († 1349) a *Lorenzo Ghiberti* († 1455), tvorca slávnej brány florentského baptistéria (del Paradiso). Ním sa začína raná renesancia v plastike. V Nemecku vynikajú v gotickej skulptúre *Adam Kraft* z Norimbergu († 1507), *Jörg Syrlin* z Ulmu († 1474) a znamenitý majster neskorej gotiky z Norimbergu *Vít Stoss* († 1533). V Čechách vyniká *Peter Parler* († 1399), sochár a staviteľ. Renesančná plastika celkove vnáša do umenia individuálne črty a vysoký smysel pre krásu. V Taliansku po Ghibertovi vynikajú majstri *Donatello* († 1466), *Andrea del*

Verrochio († 1488) a nadovšetko *Michelangelo Buonarroti* († 1564), sochár, architekt a maliar. Jeho mramorová Pieta (vo svätopeterskom chráme) a socha Mojžiša sú najslávnejšie plastické diela sveta.

Plastika na Slovensku.

Na Slovensku v tejto perióde úplne prevláda gotická plastika. Zachovalo sa nám veľmi mnoho umeleckých diel plastiky kamennej i drevenej a bronzovej. Slávne diela z kamennej plastiky sú: reliéf sv. Trojice v bratislavskom dóme z 15. storočia, reliéf Zvestovania na kostole v B. Bystrici z 15. storočia, reliéf Olivetskej hory na košickom dóme, náhrobky Schomberga v bratislavskom dóme od *Mikuláša Leydenského* a Zápoľského náhrobky v Spišskej Kapitule. Gotickými sochami, krídlovými oltármi a lavicami preplnené sú naše kostoly najmä vo Spiši, v Šariši a v Banskej Bystrici. Najslávnejším slovenským rezbárom bol *Pavol Levočský*, žiak Víta Stossa, tvorca prekrásneho hlavného oltára v kostole sv. Jakuba v Levoči z r. 1518.

Renesanční maliari.

4. *V maliarstve* už *Cimabue* (§ 121, 3) zúčtoval s ustrnulým byzantinizmom. Nový smer ukázal jeho žiak *Giotto* († 1337). Svojim postavám vdýchol život, cit a pozornosť umelcov obrátil ku kráse prírody. Na tomto základe ďalej budoval *Masaccio* († 1428), ktorého diela vynikajú veľkou opravdivosťou a dramatickou živosťou. Ním sa začína v maliarstve renesančný smer, hoci sa opieral o antiku, nestratil kontakt s náboženstvom a Cirkvou. Najbohatší umelecký život sa rozvinul v Taliansku. Jeho predstaviteľmi sú vo Florencii *Filippo Lippi* († 1469), *Domenico Ghirlandajo* († 1494), *Sandro Botticelli* a hlavne *Giovanni da Fiesole*, zvaný *Fra Angelico* († 1455), najväčší predstaviteľ náboženského maliarstva. Jeho zásadou bolo, že kto chce maľovať Krista, musí s Kristom žiť. Koncom 15. storočia sa začína v Taliansku vrcholná renesancia so svojím ideálnym realizmom. Jeho nesmrteľnými reprezentantmi sú všestranní géniovia *Leonardo da Vinci* († 1520), *Michelangelo* a kráľ maliarov — *Rafael Santi* († 1520). Boli maliarmi, sochármi, architektmi v jednej osobe.

V Nemecku.

V Nemecku strediskom umenia zpočiatku bol Kolín. Kolínsku školu charakterizuje prehĺbenosť kresťanskej vrúcnosti. Jej skvelým reprezentantom je majster Viliam (okolo 1380). Flámska škola prináša olejomaľbu a tabuľovú maľbu. Jej predstaviteľmi sú bratia Hubert († 1432) a Ján († 1441) *van Eyck*, *Roger van der Weiden* († 1464) a *Hans Memling* († 1493). Nemecké stredoveké maliarstvo dosiahlo vrchol v *Albrechtovi Dürerovi* z Norimbergu († 1528; jeho otec pochádzal z Uhorska) a v *Jánovi Holbeinovi ml.* († 1543).

Pražská škola.

V Čechách vznikla takzvaná *pražská škola*, ktorej najprednejším majstrom za Karola IV. bol *Dětřich* (obrazy v kaplnke sv.

Kríža v Karlšteine). Pražskú školu charakterizujú mohutné a dôstojné postavy, z ktorých i pri veľkom pokoji žiari duševná vrúcnosť. Vplyv pražskej školy na Slovensku badať vo freskách v *Žehre* (Zvestovanie), v Levoči (skutky milosrdenstva) a v často upotrebovanej kruhovej ornamentike (Levoča, gymnaziálny kostol).

Popri stenovej maľbe vyskytuje sa v 14. storočí maľba na skle a či obloková maľba. Veľké obloky v gotických chrámoch poskytovaly jej vhodnú príležitosť. Zpočiatku je vzorcová, v 14. storočí prechádza na figurálnu a v 15. storočí dosahuje svoj vrchol.

Fresky na Slovensku.

Na Slovensku i stenová i tabuľová gotická maľba je bohato zastúpená. Najznamenitejšie diela stenovej maľby sú: korunovanie Karola Róberta v Spišskej Kapitule z r. 1317, scény dobrých a zlých skutkov a legenda sv. Doroty v Levoči zo 14. storočia a fresky v žehrianskom kostolíku z rozličných období stredoveku. Tabuľové maľby sú vo veľkom počte v spišských kostoloch, i v Prešove, Bardejove, Košiciach, Banskej Štiavnici, Kremnici, Bratislave. Pochádzajú z 15. a zo začiatku 16. storočia. Vynikajúcimi tabuľovými maliarmi na Slovensku boli: *Mikuláš z Levoče* († okolo 1500), *Teofil Stancel* (okolo 1520), *Ján Kraus a Wlodarz* (okolo 1500).

Básnictvo.

5. Na poli *básnictva* v tejto perióde vytvoril Dante Alighieri azda najväčšie básnické dielo všetkých časov: *Božskú komédiu.* Dielo opisuje duše zomrelých v pekle, v očistci a v nebi. Opisuje cestu, ktorú musí hriešnik vykonať, aby sa očistil z biedy hriechu a dosiahol blaženosť. Božská komédia je súčasne bolestným výkrikom pre cirkevné neporiadky doby a výzvou k reforme. Písaná je v čisto katolíckom a cirkevnom duchu, i keď pápeža Bonifáca VIII. kladie do pekla. Táto perióda je však chudobná na nové latinské hymny, lebo v kostoloch sa udomácňuje ľudový spev. To dokazujú početné ľudové spevníky z konca 15. storočia. Mystériové hry tiež sa vyvíjaly až do konca 15. storočia. Najmä pašie, hry o Antikristovi, o poslednom súde, ďalej *autos* (autos sacramentales) čiže mystériové hry na Božie Telo boly veľmi obľúbené.

Cirk. hudba.

6. Základom cirkevnej hudby bol chorál, no kde-tu už prenikaly i ľudové melódie. Za aviňonského zajatia cirkevný spev sa celkom zosvetárčil, takže v 16. storočí pomýšľali pápeži polyfonný spev z kostola vylúčiť. Cirkevná hudba kvitla najmä v severnom Nemecku a Holandsku. Známi omšoví komponisti tejto doby sú: *Ján Ockenheim* († 1496), *Jakub Olbrecht* († 1506), ďalej *Josquin de Près* († 1521) a *Henrich Isaak* († 1515). V Nemecku (v Brabante) zdokonalili organ tým, že pridali pedál, zmenili kliaviatúru a doplnili ju poltónovými klávesmi.

Cingria, Der Verfall der kirchl. Kunst. 1927. — Dvořák, Geschichte der ital. Kunst im Zeitalter der Renaiss. 1927. — Frey, Gotik u. Renaissance als Grundlage der modernen Weltauschauung. 1929. — Matějček, Dějepis umění. Praha 1924. — Wagner, Dejiny výtvarného umenia na Slovensku. 1930. — Schürer-Wiese, Deutsche Kunst im der Zips, Brno 1938. — Dr. Špirko, Umelecko-hist. pamiatky na Spiši. 1936.

§ 149. NÁBOŽENSKO-MRAVNÝ ŽIVOT.

Náboženský život ľudu.

1. Táto perióda, politicky, sociálne a kultúrne taká búrlivá, i nábožensko-mravne je veľmi pestrá. Upadala cirkevná autorita, slabla štátna moc, čím rozpútané ľudské vášne získaly voľný tok. No o úplnom nábožensko-mravnom úpadku, ako o ňom tvrdia protestanti, nemôžeme hovoriť. Katolícka Cirkev i pri všetkých neporiadkoch, ktoré sa v nej javily, mala ešte vždy dosť sily a autoritu nestratila úplne. Široké masy ľudu s malými výnimkami verne sa pridržiavaly Cirkvi. Ľud žil zo stredovekých náboženských tradícií, ktoré sa hlboko zaryly do jeho duše a formovaly verejný život. Náboženstvo celkove ešte ovládalo smýšľanie a cítenie národov; národy ešte vždy tvorily jednu rodinu pod jednou otcovskou hlavou. Kresťanská viera bola ešte vždy prameňom všetkého veľkého a ušľachtilého, čo ľudstvo tvorilo. Dokazujú to početné umelecké diela, nádherné cirkevné stavby, rozkvet cirkevného života spolkového, rozvoj charitatívnej činnosti, fundácie na náboženské a dobročinné ciele. Druhú polovicu 15. storočia charakterizuje vzmáhajúca sa zbožnosť (devotio moderna). Hoci táto perióda nie je taká bohatá na svätých a svätice ako predošlá, predsa aj ona má vynikajúcich mužov a ženy v každej krajine. Vo Švajčiarsku žiarivým vzorom bol pustovník *Mikuláš z Flue* († 1487), vo Francúzsku a Taliansku *sv. Rochus z Montpellier.* Bol pravým anjelom lásky. Skoro po smrti ho vzývali ako ochrancu proti moru. V Poľsku vzorom svätého života boli z kráľovského rodu pochádzajúci sv. *Kazimír* a sv. *Ján Cantius,* profesor teologie v Krakove. Sv. *Brigita Švédska,* sv. *Katarína Sienská,* sv. *Františka Rímska* žiaria láskou k bližnému, vo Francúzsku obetuje život za vlasť sv. *Jeanne d'Arc.* Dojímavé príklady kajúcnosti, najmä pod dojmom úchvatných kázní rehoľníkov v čas epidemických chorôb (čierna smrť r. 1348) a iných stredovekých pohrôm, neboly zriedkavé. Ešte vždy prekvital kresťanský rodinný život, z ktorého neboli vylúčení ani služobníci a robotníci. Krásnym príkladom kresťanskej sociálnej práce sú *požičovne.* Založil ich františkán *Barnabáš z Terni* okolo r. 1460 (montes pietatis). Ľud dostával v nich lacné

Svätci a svätice.

pôžičky a bol tak chránený pred priveľkým úžerníctvom. Požičovne sa chytro rozširovaly v Taliansku a vo všetkých krajinách.

2. No nebolo by spravodlivé poukazovať len na dobré stránky odumierajúceho stredoveku a zamlčať vážne nedostatky, veľké trhliny a priam smrtonosné zjavy, ktoré hlodaly korene náboženského a cirkevného života. Keby všetko bolo bývalo v poriadku, ako by sa dal vysvetliť hromadný odklon od Cirkvi? Veď celé krajiny ju razom opustily. Náboženský život na konci stredoveku bol vážne chorý. Ľud žil náboženským životom, ale zväčša len navonok, bez úprimného vnútorného presvedčenia. Ľudová zbožnosť bola povrchná, obsahovala veľa nezdravého a odpudzujúceho. Ľud sa sháňal po relikviách, pripisoval im tajnú moc, ľahko veril a ľahko sa dal zviesť. Bol oddaný povere, kupčil s odpustkami, veril v čarodejníctvo a bosoráctvo.

Trhliny v náboženskom živote.

Viera v *čarodejníctvo* a v spolky s diablom vyskytuje sa cez celý stredovek a je pozostatkom pohanstva. Na začiatku stredoveku Cirkev rozhodne vystúpila proti viere v čarodejníctvo (§ 124, 2). Neskoršie však sama ju posilnila svojím inkvizičným postupom proti katarom, templárom a scholastickým učením o vplyve démonických síl na ľudí a na prírodu. Cirkevní inkvizítori v stredoveku často viedli procesy proti bosorkám, mučením nútili nešťastné osoby priznať sa a potom ich spálili (panna Orleánska). Márne bojovala proti povere parížska Sorbona. Z podnetu Gersonovho uverejnila 27 článkov na poučenie ľudu proti čarodejníctvu, ale nedosiahla výsledok. Nerozvážna bula Inocenta VIII. „Summis desiderantes“ (§ 134, 2) vieru v bosoráctvo ešte posilnila. Podľa nej každú pochybnosť o realite čarodejníctva pokladali za herézu a trestali. Ani reformácia nepriniesla v tomto ohľade zlepšenie. Ba naopak, rozličné konfesie priam závodily v prísnosti proti čarodejniciam a v 16. a 17. storočí dosiahlo Nemecko najvyšší počet nešťastných odsúdených. Proti neľudskosti a nerozumnosti týchto procesov vystúpili jednotliví smelí a osvietení katolíci i protestanti. Z katolíkov sú to Molitor z Kostnice, Erazmus, jezuiti Adam Tanner († 1627) a Fridrich zo Spee (1631); z protestantov lekár Ján Weyer (†1563) a profesor Kornel Loos. Ale ani takto sa nedala hlboko zakorenená povera vyhubiť. Len v 18. storočí sa skončily nešťastné čarodejnícke procesy. U nás cisárovná Mária Terézia zakázala používať škripce pri procesoch a osoby, upodozrievané z čarodejníctva, nariadila dopraviť do nemocníc. Každý rozsudok mali predložiť dvorskej kancelárii.

Čarodejníctvo.

Boj proti povere.

3. Mravný život hlboko upadol. Cirkevná autorita klesala a surovosť ľudu rástla. Ani štátna moc už nevládala krotiť výbuchy ľudských vášní. Množily sa násilnosti proti osobám a majetku, znovu sa zjavilo pästné právo a právna neistota dosiahla povážlivé rozmery. V mnohých sporoch a bojoch vypálili často celé dediny, vraždili deti a starcov, ženské zhanobili. Klamstvo, úžera, opilstvo,

Úpadok mravnosti.

prepych a pohlavná nemravnosť sa rozrástly neslýchane. Kazatelia často nariekali, že ľudia znesvätujú nedele a sviatky, zanedbávajú pôsty, zriedka pristupujú ku sviatostiam a žijú v tajných manželstvách, ba že zneucťujú kostoly na svetské ciele, na tance a trhy. Pravda, tieto neporiadky doby na druhej strane stupňovaly túžbu po náprave, ktorá sa javila v rozličných proroctvách o budúcom treste a reforme, nasledujúcej po ňom (Savonarola).

Meffert, Caritas u. Krankenwesen bis Ausgang des M. A. 1927. — Kehl, Die Steuer in der Lehre der Theologen des M. A. 1927. — Finke, Das ausgehende M. A. 1900. — Falk, Die Ehe am Ausgang des M. A. 1908. — Hansen, Zauberwahn, Inquisition u. Hexenprozesz im M. A. 1900. — S. Haller, Die Ursachen der Reformation, 1917. — Schornbaum, Zum relig. Volksleben am Ausgang des M. A. Zeitsch. f. bayr. Kg. 1932.

NOVOVEK.

§ 150. VŠEOBECNÁ CHARAKTERISTIKA NOVOVEKU.

A) *Dejisko.*

Kým dejiskom stredovekej cirkevnej histórie je len Europa a okraje Ázie a Afriky, po objavení nových svetadielov (Amerika 1492; pomorská cesta do Indie, Austrália 1605) a sprístupnením ostatných čiastok Ázie a Afriky Europanom v novom veku sa rozšírilo dejisko Cirkvi i na tieto oblasti. Po stopách objaviteľov išli kresťanskí misionári. Oni vlastne tvorili spojenie medzi novým a starým svetom. Pohanské misie sa staly dôležitou časťou cirkevného organizmu už začiatkom novoveku a dnes sú jeho najdôležitejším životným prejavom. I keď sa dejisko Cirkvi hodne rozšírilo, predsa strediskom ostáva i naďalej západ, ako bolo v stredoveku, lebo cirkevný život v misiách je vlastne len vyžiarovaním kresťanského života na západe. V minulosti, ba ešte ani dnes sa nedá hovoriť o čínskej, japonskej, africkej katolíckej teologii, reholníctve a hierarchii, lebo čo tieto kraje majú kresťanského a katolíckeho, je západná duchovná práca. Duchovný svet a kultúra týchto národov dosiaľ ešte ničím neprispely k rozšíreniu a oplodneniu kresťanského duchovného sveta. Čo totiž má, to dostal od kultúr židovského, gréckeho, rímskeho, germánskych a slovanských národov. Zato však môže prísť čas, keď duchovný svet východných národov opanuje Cirkev. Veď ona je viazaná len k pápežstvu (ale pápež nemusí bezpodmienečne sídliť v Ríme!), a nie k západnému duchovnému svetu.

Západný duchovný svet.

V 16. storočí protestantská reformácia zúžila dejisko Cirkvi v Europe. No *rekatolizácii* sa podarilo veľkú časť stratených oblastí získať zpät. V tom sa pokračuje vlastne aj dnes. O čo sa však zmenšilo europské dejisko cirkevných dejín, o to bohatšie bolo na udalosti, lebo enormne rýchlo sa množilo obyvateľstvo a zveľaďovala sa jeho vzdelanosť. Vývin cirkevných udalostí sa deje, ako v stredoveku, zväčša v Nemecku, Taliansku a Francúzsku, ale už aj

Stredisková cirk. dejín v novoveku.

v Španielsku. Na začiatku novoveku v popredí stojí Taliansko ako kolíska najsilnejších novovekých činiteľov — humanizmu a renesancie. Reformáciou cirkevný dej prechádza do Nemecka, rekatolizácia vychádza zo Španielska a v 17. storočí vedie zas Francúzsko. V 18. storočí z Anglicka vychodiace osvietenstvo zachytáva každú krajinu. V 19. storočí už prestáva úzke spojenie, ba totožnosť cirkevných a svetových dejín. Jednotlivé krajiny cirkevnohistoricky nevystupujú veľmi do popredia, lebo sa už nepretekajú o prvenstvo v Cirkvi. Čím ďalej, tým viac sa ukazuje, že strediskom Cirkvi je Rím.

B) *Hybné sily v novoveku.*

1. Stredovek charakterizuje univerzalizmus, ktorý možno vycítiť z každého stredovekého životného prejavu. Preto stredovek je jednoliaty. V novom veku na každom poli života sa uplatňuje *individualizmus* a *subjektivizmus*. To však znamená rozmanitosť, stálu zmenu a nepravidelnosť. Preto je ťažko vystihnúť, čo by novovek dobre charakterizovalo. V novom veku badať stály vnútorný preporod západného života i západného človeka. Západný človek sa vyžíva v subjektivizme a individualizme, v nacionalizme a v demokracii. Všetky tieto faktory nastolily určité životné možnosti. Nakoľko ich západný človek využíva a ako ich stvárňuje, to bude specificky charakterizovať jednotlivé úseky novovekých dejín. Novovek je aj akousi stálou kritikou stredoveku, stálou reakciou na stredoveký spôsob života náboženského, politického a hospodárskeho. A keďže všetky tieto životné prejavy stredoveku najužšie súvisely s Cirkvou, novovek je ustavičnou *snahou* odmotať sa od Cirkvi, ba je *útokom* na Cirkev a dobou *autonomného duchovného života*. Úlohou Cirkvi v stredoveku bolo pokresťančiť západné národy. To aj urobila a tak priviedla západné národy k duchovnej samostatnosti. Ale samostatnosť na poli *viery* v Cirkvi znamená podriadiť sa jej autorite, ktorá je božieho pôvodu. Duchovne samostatné národy *musely* sa teda podriadiť súčasne i Cirkvi. Je prirodzené, že cítily tento kontrast a že musel prísť konflikt. Musel prísť čas, keď národy z nútenej podriadenosti postavily sa dobrovoľne a uvedomele do spolupráce s Cirkvou. No nie všetky národy to prekonaly šťastne. Niektoré sa od Cirkvi odpútaly a obrátily sa proti nej i s kultúrou, ktorú od nej získaly.

Individualizmus a subjektivizmus.

Protestantizmus, štátne cirkevníctvo 17. storočia, osvietenstvo 18. storočia, liberalizmus, socializmus a materializmus znamenajú

stály *útok* na Cirkev. Tvorí sa od Cirkvi nezávislá, *autonomná* kultúra a Cirkev sa dostáva do postavenia, v akom bola v kresťanskom staroveku, keď sa musela pokonať s vyspelou pohanskou grécko-rímskou kultúrou a neobetovať pritom svoje zásady. Rozdiel je len v tom, že pohanská kultúra bola oproti Cirkvi ľahostajná, kým novoveká, autonomná kultúra, ktorá je vlastne kúsok odštiepeného cirkevného tela, nie je taká. Ba, ako všetci odštiepenci, má hodne zaujatosti a renegátskej nenávisti.

Autonomná kultúra.

2. Stredovek charakterizovala *jednota*. Novovek ju rozbíja v spoločenskom, štátnom poriadku a ľudskom smýšľaní, i vo viere a mravnosti. V stredoveku ani Viklef, ani husiti nemohli založiť novú cirkev, a ani sa o to nepokúsili, lebo nemohli chcieť porušiť princíp jednoty. V novom veku stoja vedľa seba rozličné kresťanské viery a cirkvi. A kým na začiatku novoveku pri každom drobení cítila sa aspoň jeho neprirodzenosť, dnes sa to pokladá za úplne prirodzenú vec. Jedna cirkev má toľko verejnoprávnosti ako druhá. Nový vek nehľadí na absolútnu pravdu, ale uspokojí sa s relatívnymi pravdami. Čím modernejší je novoveký život, tým viac sa miešajú konfesie a svetonáhľady (noviny, premávkové prostriedky, rádio). Každodenný život smiešal tak katolíkov s nekatolíkmi, veriacich s neveriacimi, že konfesia sa konečne stane u nich vedľajšou vecou a do popredia vystupuje „človek". V 19. storočí a najmä v najnovších časoch katolíctvo, ba ani kresťanstvo už neovláda život a myšlienkový svet človeka, ale nekresťanská, úplne pozemsky zameraná kultúra (moderné divadlo, tlač, reklámy, umenia, šport, móda).

Verejný život zbavený náboženského rázu.

Cirkev mala v stredoveku vo všetkom výsadné postavenie. V novom veku má toľko oprávnenosti k životu, koľko má hocijaká ľudská spoločnosť. V stredoveku mala na morálnom a náboženskom poli úplnú autoritu. Tu sa jej nik nemohol sprotiviť, lebo vedela svoju vôľu nanútiť nielen duchovnými prostriedkami, ale aj svetská moc jej pomáhala zlomiť každý odpor. Tieto možnosti Cirkvi časom mizly a v 19. storočí úplne zanikly.

Prestalo mocenské postavenie Cirkvi.

3. Subjektivizmus, ktorý opanúva nový vek, javí sa na náboženskom poli s času na čas v inej a stupňujúcej sa modulácii. Za humanizmu sa javí vo vnútornocirkevnej uvoľnenosti, neskoršie v otvorenom útoku na *katolícku Cirkev* (protestantizmus). V 18. storočí znamená boj proti zjavenému náboženstvu (osvietenstvo), v 19. a v 20. storočí boj proti náboženstvu vôbec (materializmus, socializmus v 19. storočí; v 20. storočí boľševizmus, rasizmus).

Novodobé hnutia a Cirkev.

Vplyvom subjektivizmu vyostruje sa nacionálny partikularizmus, štáty sa zbavujú cirkevného, konfesionálneho, ba napokon vôbec akéhokoľvek náboženského rázu. Štáty chcú byť len a len ľudskými dielami, poznajú len moc a záujem národa (po protikatolicky naladenom protestantskom štátnictve nasleduje katolícke štátne cirkevníctvo, potom sekularizácia francúzskou revolúciou a nemeckým laicizovaním). Demokratické tendencie, ktoré sa ukazovaly v 15. (husitizmus) a v 16. storočí (sedliacke povstanie), absolutistickí panovníci udúšali až do 18. storočia. Občiansky stav francúzskou revolúciou a proletariát socializmom a komunizmom dáva demokratickému hnutiu v 19. a 20. storočí značnú dôležitosť.

C) *Stav Cirkvi v novoveku.*

1. Cirkev medzi mnohými faktormi, ktoré formujú novoveký život, vo všeobecnosti *nemá výhodné postavenie.* Je síce lepšie organizovaná, ako bola v staroveku a za sťahovania národov, ale o čo je organizačne pripravenejšia zdolať všelijaké ťažkosti, o to je nábožensky slabšia. V staroveku pohanský svet, i keď nenávidel Cirkev, vedomky či nevedomky spel k monoteizmu. Skôr-neskôr musel sa sísť s Cirkvou, nositeľkou najideálnejšieho monoteizmu. Pohanský svet, i keď nevedomky, hľadal Cirkev. Novovek ju však nehľadá, ba náročky sa od nej vzďaľuje. Na rozhraní staroveku a stredoveku bola síce Cirkev menej zorganizovaná, ale bola predstaviteľkou kultúry, ktorej chtiac-nechtiac musely sa poddať národy, ak nechcely zahynúť. V novom veku stojí Cirkev proti sebavedomej a samostačnej kultúre, ktorá sa už neobzerá za pomocou Cirkvi. V staroveku a stredoveku vo všetkých ťažkostiach, ktoré sa stavaly kresťanstvu do cesty, malo výhodu, že bolo jednotné. V novom veku reformácia rozdrobila kresťanstvo na množstvo cirkví a siekt. Nemôže sa honosiť silou *jednoty* ani v Europe, ani v misiách. Modernému človekovi nevdojak sa natíska otázka: Ako môže byť kresťanstvo jediným pravým náboženstvom, keď sa rozpadáva na toľko rozličných foriem? Ktorá z nich je pravá?

Nevýhodné postavenie Cirkvi.

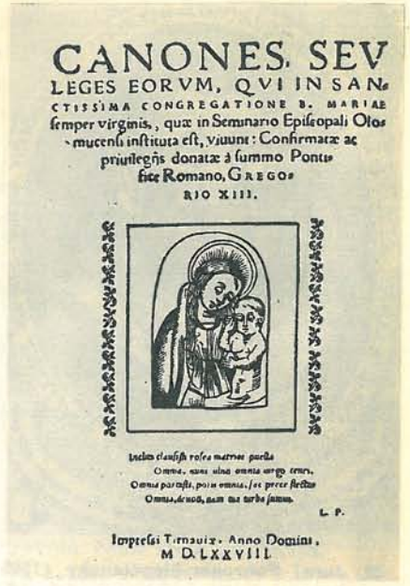
2. Popri týchto nevýhodách Cirkvi v novom veku nájdu sa aj isté výhody, lepšie povedané, mimochodné prajné zjavy, ktoré Cirkev momentánne môže využiť na svoj prospech.

a) Odklon od Cirkvi priniesol medziiným v niektorých štátoch istý ľahostajný neutrálny postoj k nej. Cirkev má v týchto štátoch takú slobodu a ochranu ako akákoľvek povolená spoloč-

Neutrálne stanovisko štátov voči Cirkvi.

26. Architekt Fontana predkladá Sixtovi V. (1585—1590) plán vatikánskej bibliotéky; (freska od F. Fachettiho, Vatikán).

CANONES, SEV
LEGES EORVM, QVI IN SAN-
CTISSIMA CONGREGATIONE B. MARIAE
semper virginis, quæ in Seminario Episcopali Olo-
mucensi instituta est, viuunt: Confirmatæ ac
priuilegijs donatæ à summo Ponti-
fice Romano, GREGO-
RIO XIII.
Impressi Tirnauiæ, Anno Domini,
M D LXXVIII

27. Obálka prvej trnavskej tlače z r. 1578, tlačenej na byte kanonika Telegdyho.

28. Mikuláš Šubić Zrínsky na Sihoti. Hrdinský chorvátsky obranca kresťanskej kultúry europského západu, r. 1566.

29. Juraj Pohronec-Slepčiansky (1595—1669), arcibiskup ostrihomský, námestník kráľa, slovenský grafik. Vlastná podobizeň ako ex libris.

30. Košickí mučeníci, Štefan Pongrácz S. J., Menhard Grodec S. J. a Mark Križin (Körössi), kanonik ostrihomský, umučení r. 1619.

31. Blahosl. Frant. Tavelić v plameňoch, národný svätec chorvátsky; reliéf Lad. Majerského.

32. Čenstochovská P. Mária, zázračný obraz kráľovnej koruny Poľskej zo XIV. storočia.

nosť. Cirkev teda môže pracovať svojimi metódami, aby dosiahla svoj cieľ. Nie je to ideálny stav, lebo i štát má pozitívne slúžiť Bohu, ako všetko stvorené. No predsa je to lepšie ako otvorené nepriateľstvo, kde Cirkev by nemala vôbec slobodu shromažďovať sa, slobodu slova a tlače.

b) V štátoch, kde nenastala rozluka s Cirkvou, či to boly štáty katolícke alebo protestantské, vyrástlo silné *štátne cirkevníctvo*. Štáty využívaly, ba i zneužívaly Cirkev. To jej otvorilo oči. Presvedčila sa, že nie je dobre opierať sa priveľmi o štátnu pomoc. Preto sa začala viac opierať o vlastné sily a zbavovať sa mnohých nezdravých záväzkov a nedôstojných protislužieb. Cirkev v novom veku nie je už ochrankyňou štátov, ako bola v stredoveku (ale ani nestojí pod zvláštnou protekciou daktorého národa), ani nie je jedinou nositeľkou kultúry. To všetko prestalo. Je však ustanovizňou ľudského spasenia, čo sa ukazuje čoraz zrejmejšie. *A tak je to v poriadku.*

Štátne cirkevníctvo.

3. Je nepopierateľné, že Cirkev v novom veku stále napádajú, že sa jej moderná kultúra odcudzuje. To stavia Cirkev pred nové úlohy, a to obrániť sa proti útokom, nakloniť si novú kultúru a prehlbovať náboženský život. Pri sebaobrane však nemá Cirkev zanedbať *tvorivú prácu*. Novoveká teologia je príliš apologeticko-defenzívna a prevažne sa venuje obrane proti protestantom, čo vnáša do nej istú jednostrannosť.

Jednostrannosť v obrane.

Keďže útoky na Cirkev boly vždy rozkladnej povahy, jej novoveká obrana prízvukuje hlavne univerzalizmus, objektivizmus, snahy koncentračné. Celý cirkevný život sa usmerňuje z *Ríma*. Tým Cirkev vyhýba všetkým nebezpečenstvám, ktorým bola vystavená pri rozličných štátnych cirkevníctvach. Keďže náboženský subjektivizmus vytvoril akýsi prišpirituálny pochop o cirkvi, katolícka cirkev bola nútená zdôrazniť svoju viditeľnosť, že je ustanovizňou so zvláštnym kňazským stavom, hierarchiou a sviatosťami (Trindentinum, Vaticanum).

Koncentrovanie v Ríme.

Dôležité je, aby Cirkev znovu pritiahla k sebe odcudzujúcu sa kultúru. Prvou ucelenou formou modernej kultúry bola renesancia. Cirkev nestála mimo nej, ba až príliš sa jej venovala (Joachim de Fiore, sv. František, renesanční pápeži). Lenže renesančná kultúra v jadre bola svetská, a to viedlo k tomu, že nie Cirkev posvätila svetskú renesanciu, ale naopak — renesancia zosvetárčila Cirkev. Kultúra odpadla od Cirkvi a stala sa jej nepriateľkou. V novom

Cirkev a kultúra.

veku snaží sa Cirkev znovu získať vedúce postavenie, ktoré mala v stredoveku, keď svojimi zásadami oživovala kultúru. Baroková éra znamená v tom prvý jej triumf. Chladné storočie osvietenstva, storočie to surových revolúcií, socializmu a materializmu, prekážalo jej získavať ďalej kultúru. Najnovšie však (Leo XIII.) urobily sa na tomto poli zdarné pokusy. Je potešiteľné, že Cirkev je po mnohých skúsenostiach obozretnejšia. Popri všetkej snahe sblížiť sa s modernou kultúrou netratí zpred očú, že je v prvom rade *náboženskou ustanovizňou.*

Vnútorná reforma.

Vnútorná reforma Cirkvi sa v novom veku stále uskutočňuje. Aviňonským zajatím a renesanciou zosvetárčeného ducha nebolo ľahko z Cirkvi odstrániť. Išlo to veľmi pomaly, ale iste. Zlepšenie sa javí už v 16. a 17. storočí, v „storočí svätých" (sv. Ignác z Loyoly, Filip z Neri, František Saleský, Vincent z Pauly). Pravda, kresťanským hérosom novoveku ťažšie je vyniknúť ako ich predchodcom v stredoveku alebo v staroveku. Napr. sv. Ignác z Loyoly svojou pracovitosťou a významom pre Cirkev nijako nie je menší ako sv. Bernard. Ale nemal už naporúdzi univerzalizmus Cirkvi, nebol už synom nerozdeleného kresťanstva, čo už akosi determinuje jeho výkonnosť a význam.

Odpolitizovanie Cirkvi.

Pápežstvo po skúsenostiach za renesancie a štátneho cirkevníctva až priveľmi sa snažilo sústrediť *cirkevnú moc.* To dosvedčujú v novej dobe uzavreté konkordáty a vrcholí to vo *vyhlásení pápežskej neomylnosti* a primátu na vatikánskom sneme a vo vydaní cirkevného pápežského *zákonníka* (codex). Konkordáty vylúčily nedôstojné boje medzi Cirkvou a štátmi, aké sme videli v stredoveku. Pápežstvo sa teraz už zásadne nemieša do vnútornej politiky štátov, nevplýva na ich štátnu formu (Leo XIII. — Ralliement), ba Pius XI. lateránskou smluvou z r. 1929 zriekol sa tradičného cirkevného štátu. Tým sa definitívne odstránila politická napätosť medzi pápežstvom a Talianskom a i medzi pápežstvom a politickými štátmi vôbec. Koncentrovaním všetkej cirkevnej moci v Ríme v rukách pápežstva obetovalo sa iste veľa cenných zvláštností jednotlivých cirkevných oblastí a stratilo sa veľa hodnôt, ale predsa sa to muselo stať. Tieto straty, keď sa na ne dívame s vyššieho zorného uhla dejín, sú mizivé v porovnaní s výhodami, ktoré koncentrácia znamenala. Bez nej by Cirkev nebola vybŕdla z ťažkého položenia, do ktorého sa dostala najmä renesanciou, a nezvládla by tak útoky reformácie, osvietenstva a najnovšej zmaterializovanej doby. Bez koncentrácie síl je taký misijný program, aký si Cirkev vytýčila v Ázii, Afrike, Amerike, oblastiach bez kresťanskej tradície, nemysliteľný.

Heussi, Altertum, M. A. u. Neuzeit in d. K. G. 1921. — Lortz, Die Reformation in Deutschl. 1940. — Wolf, Einführung in das Studium d. neueren Gesch. 1910. — Koser, Staat u. Gesellschaft der neueren Zeit. 1908. — Leman, L'Église dans les temps modernes, Paris 1928. — Zoványi, A reformáció Magyarországon. Bpest. 1922. — Zweig, Triumph u. Tragik des Erasmus von Rotterdam. 1935. — Steinhausen, Kulturgesch. der Deutschen in der Neuzeit. 1914.

ŠIESTA PERIÓDA.

Doba cirkevnej revolúcie (1517—1789).

Subjektivizmus nestrpel nijaké hrádze individuálnej voľnosti a neuznal ani Bohom založenú autoritu. I na poli náboženstva žiada si samourčovacie právo, a to je *podstata protestantizmu.* Zosvetárčená vyššia vzdelanosť, objavy a vynálezy na začiatku 15. storočia, politické a sociálne presuny vyrušily europské človečenstvo zo stredovekej rovnováhy. Rámcom celého stredovekého života bola Cirkev. Preto ostrie revolučného vrenia mohlo byť namierené predovšetkým proti nej. V stredovekej ľudskej spoločnosti treba bolo všeličo pozmeniť. Najmä však v Nemecku. Odtiaľ už niekoľko desaťročí odznievaly najbolestnejšie výkriky *(Gravamina nationis Germanicae!).* Výbušnej látky sa nasbieralo veľa, len nebolo odvážneho človeka, ktorý by bol hodil do nej iskru. No našiel sa i taký.

HLAVA I.

Reformácia v Nemecku a vo Švajčiarsku.

§ 151. ZÁSADY K POROZUMENIU DEJÍN REFORMÁCIE.

Cirkev je neomylná vo vynášaní teologických cenzúr. Luthera vyhlásil neomylný učiteľský úrad Cirkvi za heretika a jeho učenie označil za bludné a škodlivé. Toto dogmatické stanovisko Cirkvi voči Lutherovi a jeho náuke je definitívne a nemeniteľné.

Po tomto krátkom dogmatickom konštatovaní o reformácii mohla by cirkevná história prejsť na denný poriadok. (Pomenovanie Lutherovho počínania *reformáciou* objektívne vôbec neobstojí. Vierouka a mravouka Cirkvi nepotrebuje a neznesie reformu. Reforma disciplíny je možná a časom i potrebná. No Luther i disciplínu nie zreformoval, lež zdeformoval.) Cirkevné dejiny mohly by nechať reformáciu bez osobitného povšimnutia, podobne, ako nechávajú iné bludy, napr. arianizmus, nestorianizmus, monofyzitizmus atď. *Rozdvojenie kresťanstva.*

No v Lutherovom prípade sú osobitné okolnosti, ktoré žiadajú venovať reformácii viac pozornosti než iným bludom. Sú to:

Protestantizmus je zpomedzi bludov najväčší a pre Cirkev znamenal najciteľnejší úder, ktorý doteraz zažila. Herézy kresťanského staroveku ani netrvaly tak dlho, ani nespôsobily Cirkvi toľké škody ako protestantizmus. Východná schizma rozpoltila síce kresťanstvo, no medzi východným a západným kresťanstvom niet toľkých a takých základných protív, žeby sa pri troche dobrej vôle nedalo dúfať v sjednotenie a v jeho uskutočnenie.

Lež s protestantizmom je to oveľa horšie. Protestantizmu sa podarilo kresťanstvo ozaj rozdvojiť a kresťanskú jednotu dôkladne rozbiť.

Veľký počet protestantov.

Pred protestantizmom iná „cirkev" než rímskokatolícka Cirkev bola nemysliteľná a kresťanský človek si nevedel predstaviť, že by mohol byť kresťanom a súčasne nepatriť do katolíckej Cirkvi. No Lutherovi sa podarilo utvoriť akúsi náboženskú spoločnosť, ktorá mala nahradiť kresťanovi Cirkev. Táto náboženská spoločnosť mala a dodnes má sily držať v zajatí milióny kresťanských duší mimo živého tela katolíckej Cirkvi.

Reformácia je už vyše 400 rokov *faktom* a ani dnes ešte nepatrí histórii ako prekonaný dej. Západ, kedysi nábožensky jednotný, je i dnes podelený a pod jeho vplyvom je podelený aj ostatný svet, ktorý dostával svoje kultúrne a náboženské zameranie od západnej Európy. Anglicko, Dánsko, Švédsko, Nórsko skoro celkom a Nemecko zväčša sú protestantské. V strednej Európe sú značné menšiny protestantov. Severná Amerika a Austrália sú prevažne protestantské. Od začiatku reformácie milióny a milióny ľudí sa narodilo a žilo mimo pravej Cirkvi bez vlastnej viny. Skoro polovica obyvateľstva európskeho západu a ním kolonizovaných krajov je protestantská. Vzhľadom na veľkú populáciu novej Európy a Ameriky od roku 1500 žilo mimo katolíckej Cirkvi viac kresťanov ako v nej od založenia po reformáciu. To je skutočnosť úžasného významu, ktorú nemožno obísť bez povšimnutia. Treba sa nad ňou zamyslieť a pokorne skúmať vôľu božiu a božie plány v dejinách. Nevdojak sa nám natíska chúlostivá a ťažká otázka, akú *úlohu a význam môže mať reformácia v spasiteľskom pláne božom.*

Newman o protestantizme.

a) Bludy, ktoré sa vyskytly v dejinách, popri rozvratných účinkoch nepriamo maly aj dobré následky. Pravej viere poskytovaly príležitosť prehĺbiť a lepšie rozvinúť svoje učenie, upevniť svoju disciplínu. Na to cieli sv. Pavol, keď píše: Musia byť medzi vami aj rozbroje (haereses), aby sa ukázalo, ktorí z vás sú vyskúšaní ... (I. Kor. 11, 19.)

V náuke heterodoxie nie všetko je mylné. Sú tam aj kresťanské pravdy, ktorých sa blud nedotkol. O týchto kresťanských pravdách vydávajú svedectvo aj bludári a ich svedectvo má osobitnú cenu práve tým, že ho oni vydávajú. Na toto možno aplikovať slová kardinála Newmana, ktoré napísal po hlbokom premýšľaní pred svojou konverziou: „Je vylúčené, aby sa bola značná časť kresťanov (protestanti) pre malichernosť odlúčila od Ríma a 300 rokov trvala na svojom *proteste.* Všetky bludy sa opierajú o voľajakú pravdu a z nej čerpajú život. Protestantizmus, ktorý je natoľko rozšírený a už tak dlho trvá, musí sa tiež opierať o nejakú pravdu alebo pravdy, o ktorých vydáva svedectvo." (Apologia 4.) Je to ináč starý kresťanský náhľad, že ešte aj v pohanských bludoch sú iskierky *pravdy.* Tieto spoločné pravdy sú veľkým šťastím i pre poblúdených, i pre matku Cirkev. Sú mostom, po ktorom sa prinavrátia neverné dietky k Matke, aby bol „jeden ovčinec a jeden pastier".

Smernice pri posúdení protest.

b) Božia Prozreteľnosť spravuje všetko. Vrabec nepadne so strechy bez vôle Otca nebeského. Viera v Božiu Prozreteľnosť musí nám pomáhať porozumieť fakt, že jedine pravá, Bohom založená Cirkev je rozštiepená a že milióny kresťanov za 400 rokov mohly sa rodiť mimo živého organizmu Cirkvi. Neskoršie generácie heretikov nie sú vinné na odtrhnutí sa od Matky tak, ako sú vinné prvé generácie, a predsa sú účastné na tragických následkoch života mimo Cirkvi. Tu smieme pripúšťať nádej, že *božie dopustenie* dočasného rozštiepenia môže slúžiť dosiahnutiu vyššieho cieľa.

c) V stredovekej kresťanskej spoločnosti bolo treba všeličo napraviť, čo pokazily rozličné okolnosti. Volalo sa dlho po náprave, ale náprava sa ťažko rodila. Keď prišla katastrofa rozštiepenia, tridentský snem hneď uskutočnil to, po čom sa dlho túžilo. Cirkev vo svojom rozjímaní o ľudskom vykúpení používa vo svojej liturgii smelý protiklad: O felix culpa, quae talem ac tantum meruit habere Redemptorem. Neteší sa Adamovej vine, ale vyslovuje radosť z vykúpenia.

V takom smysle sa majú rozumieť výroky svätcov (Klement Maria Hofbauer: Protestantizmus vznikol z túžby Nemcov po zbožnosti), pápežov (Hadrián VI.) a cirkevných historikov (Lortz: Die Reformation wurde für die Kirche eine felix culpa), keď opisujú prebudenie sa katolíkov a katolícku náboženskú obrodu v nasledujúcich storočiach.

Lortz, Geschichte der Kirche in ideengesch. Betrachtung. 1936. — Lortz, Die Reformation in Deutschland. 1940. — Müller, Die symbol. Bücher der evang.-luth. Kirche, 1928. — Döllinger, Die Reformation, ihre innere Ent-

wicklung und ihre Wirkungen. 1848. — Baudrillart, L'Église cath. la Renaissance, le Protestantisme. Paris. — Paulus, Protestantismus u. Toleranz im 16. Jh. 1911. — Troeltsch, Die Bedeutung des Protestantismus f. die Entstehung d. modernen Welt. 1911. — Arnold, Die deutsche Ref. in ihren Beziehungen zu den Kulturverhältnissen des M. A. 1917. — Aubin, Der Einfluss der Ref. in der Gesch. der deutschen Wirschaft, 1929.

§ 152. PRÍČINY RÝCHLEHO ROZŠÍRENIA PROTESTANTIZMU.

Komplikovanosť príčin.

Keď uvažujeme o príčinách rýchleho rozšírenia protestantizmu, musíme si predovšetkým uvedomiť, že reformácia ani zďaleka nie je jednoduchý, ale až priveľmi zložitý fakt v sebe i vo svojom storočiami sa tvoriacom historickom podstavci, na ktorom je vybudovaná. Je zložená z mnohých najrozličnejších sociálnych okolností, je rezultátom rozmanitých hnutí a dielom jednotlivých vynikajúcich osobností. Ako sociálny zjav je hnutím duchovným, politickým a hospodárskym. S *duchovného ohľadu* je predovšetkým hnutím *nábožensko-teologickým* (nie kultúrnym) s rozmanitými a zložitými otázkami, ktoré súvisia s náboženstvom, Cirkvou, pápežstvom, kresťanstvom ap. Tie otázky však miestami môžu byť inej a inej povahy. Preto i protestantizmus podľa miesta, času a okolností ináč a ináč sa šíril. Čo mu na jednom mieste osožilo — to ho na druhom hatilo, a naopak. Mnoho záviselo aj od povahy a osobnosti ľudí, ktorí sa postavili do jeho služieb.

Príčiny podľa miesta rozličné.

Protestantizmus priťahoval ľudí aj svojou lákavou vieroukou a mravoukou (ospravedlnenie človeka je ľahké; netreba k nemu ani sebazapierania, zriekania, ba ani dobrých skutkov, ale stačí viera). Duchovenstvu lichotil tým, že zrušil celibát; veriacim, že odstránil pôsty, abstinenciu, ušnú spoveď. Okrem toho urýchľovalo jeho šírenie ešte veľa rozličných príčin a podmienok na poli cirkevnom i politickom. Podrobné príčiny na poli cirkevnom a politickom sú:

I. *Na poli cirkevnom.*

Pre rozličné neprístojnosti v stredovekej kresťanskej spoločnosti sa už oddávna volalo po náprave (heslo: Reformovať Cirkev v hlave a v údoch!). Preto každý, kto vystúpil pred verejnosť s programom cirkevnej reformy, mohol počítať s tým, že sa k nemu pridajú ľudia, ktorým úprimne záležalo na poriadku.

a) *Autorita pápežov* dlhotrvajúcou západnou schizmou, a najmä pre renesančnú mravnú uvoľnenosť veľmi poklesla. Vzdelanejšie

Autorita pápežov poklesla.

triedy, najmä v Nemecku, pápežom málo dôverovaly. Umelo sa tvorila verejná mienka, že pápežom nezáleží na cirkevnom poriadku a v ich prípadných reformných podujatiach väzí vraj osobný, hmotný záujem. Takto spracovanú náladu nemeckej verejnosti obratne využil Luther, keď sa odhodlal vystúpiť proti Rímu.

Zlé vedenie diecéz.

b) *Vedenie diecéz* bolo nedostatočné. Biskupské hodnosti si vyhradili šľachtickí synovia. Pri Lutherovom vystúpení skoro všetci nemeckí biskupi boli kniežacieho pôvodu. Nie všetci z nich mali ducha apoštolského, potrebného biskupom. Nejedni neboli ani vysvätení biskupi, ba neprijali ani kňazské vysvätenie. Viac biskupských benefícií sa hromadilo v jednej ruke (cumulus beneficiorum), preto biskupi nemohli trvalo sídliť vo svojich diecézach. Zastupovali ich zle platení svätiaci biskupi, ktorí nemali v ľude ani autoritu, ani im dostatočne nemohlo záležať na veriacich. Od takých biskupov ľahko bolo ľud odvrátiť. Ba miestami aj sami biskupi boli náklonní pridať sa k novotám. V Kolíne dva razy hrozilo nebezpečenstvo, že protestantizmus uvedie do života sám biskup; v Magdeburgu, Brémach, Mindene a v Lübecku skutočne ho uviedli do života biskupi. Šľachetne smýšľajúcim, starostlivým arcipastierom exempcie kapitúl a kláštorov poviazaly ruky, ba ani fary nemohli slobodne obsadzovať zodpovednými ľuďmi.

Sídelné kapituly.

c) *Sídelné kapituly*, z ktorých obyčajne vychádzali biskupi, boly tiež rezervované pre šľachtických synov. Kanonici, zväčša ani nie kňazi, žili dosť svetským životom. V chórových povinnostiach zastupovali ich vikári. Rodinnými spojeniami sa sháňali po výnosnejších benefíciách, hromadili viac obročí v jednej ruke. Kanonictvo bolo lákavým objektom pre tých, ktorí chceli ľahko žiť, nepracovať medzi ľudom a nemať zodpovednosť. Kanonici boli predovšetkým povolaní čeliť šíriacemu sa bludu, pretože mali na to potrebný čas, vzdelanosť a nezávislé hmotné postavenie. No okrem malicherných výnimiek neurobili nič mimoriadneho. Miestami aj sami odpadli od Cirkvi, alebo volili takých biskupov, ktorí s celou diecézou prestupovali k protestantizmu.

Kňazský proletariát.

d) *Nižšieho kléru* bolo všade, najmä však v Nemecku, priveľa. Ich čas nebol prácou dostatočne vyplnený, kultúrne nestáli vysoko nad pospolitým ľudom, ich hmotné položenie bolo biedne. Tvorili káder kňazského *proletariátu*. Veľká časť týchto kňazov nemala nijaké vnútorné spojenie s Cirkvou, bola revolučne naladená, a tak, rozumie sa, použila možnosť vo vhodnom čase svrhnúť so seba všetky ťarchy kňazského života.

Kláštory. e) *Kláštory* boly preplnené rehoľníkmi, z ktorých veľká časť nemala rehoľného ducha a nepatrila do kláštora. Na pomery v kláštoroch dostatočne poukazuje fakt, že za reformácie práve mnísi a mníšky najsamprv použili reformátormi hlásanú *„evanjelickú* slobodu". Povystupovali z kláštorov. Najhoršie to bolo u nemeckých rytierov. *Mladší humanisti*, na čele s Ulrichom z Huttenu, slovom a písmom robili náladu proti Cirkvi, kresťanstvu a kňazstvu. Rozšírili mienku, že byť prívržencom skompromitovanej katolíckej Cirkvi znamená menejcennosť. Boli najoddanejšími spojencami Lutherovými.

Opísané cirkevné pomery týkajú sa síce mnohých nemeckých diecéz a kláštorov, predsa však nemožno povedať, že by boly bývaly všeobecné. Treba poznamenať i to, že sa vzťahujú na štyridsiate a päťdesiate roky šestnásteho storočia a do značnej miery ich vyvolaly práve náboženské nepokoje, ktoré vznikly reformáciou. Pred ňou malo Nemecko mnohých zbožných biskupov a opátov, ktorým úprimne záležalo na cirkevnom poriadku. Takí boli Móric z Huttenu, biskup v Eichstätte, Bertold Pirstinger v Regensburgu, Ján Schleinitz v Meissene, Ľudovít zo Speyeru, Konrád Thüngen z Würzburgu, Faber vo Viedni. Medzi kanonikmi Mikuláš Koperník vo Frauenburgu, Ján Eck v Ingolstadte, Cochläus vo Vratislave horlili za reformu a pre cirkevný poriadok obetovali všetko, čo mali. O duchovenstve v Porýnsku vyslovuje sa Jakub Wimpfeling, prísny posudzovateľ cirkevných pomerov týchto čias, veľmi uznanlivo: „Poznám premnohých duchovných, ktorí majú v dušepastierstve bohaté vedomosti a sú bezúhonní; poznám mnohých prelátov, kanonikov, vikárov najlepšej povesti, zbožných a štedrých." Na potrebnej mravnej výške stály i mnohé kláštory, najmä v Bavorsku, františkánske kláštory v dolnom Sasku, ženské kláštory vo Würtembersku a dominikánske kláštory skoro v celom Nemecku.

Cirkevne smýšľajúce duchovenstvo.

II. *Politické príčiny.*

Rozhárané cirkevné pomery veľmi urýchľovaly šírenie protestantizmu. No politické príčiny ešte lepšie kliesnily cestu novotám. a) Vynálezom pušného prachu a zmenením doterajších vojenných spôsobov stratilo svoj význam *rytierstvo* i nižšia šľachta. Ako ľudia bez zamestnania oduševňovali sa za revolučné idey a nepriateľsky smýšľali najmä o biskupoch, a to hlavne preto, lebo r. 1495 ich pričinením sa uviedol večný zemský mier. To im odňalo zamestnanie. Stali sa z nich lúpežníci a revolucionári, ktorí sa ochotne pridružili ta, kde sa hlásal nepokoj a boj. S mladšími humanistami aj oni sa ochotne pridali k Lutherovi. Rytier František Sickingen so svojou družinou bol telom a dušou za Luthera a mečom chcel kliesniť cestu „voľnému evanjeliu". Isteže rytierom nešlo o náboženskú vec, ale o ich živobytie, o cirkevné majetky, ktorých sa chceli zmocniť. b) *Mestá* túžily po nezávislosti a chcely sa zbaviť cirkevných tiarch, lebo mnohé z nich boly podriadené duchovným kniežatám, napr. Štrasburg, Worms, Speyer, Kostnica, Augsburg. Náboženskú novotu vítaly ako prostriedok zbaviť sa závislosti. Kláštory zas maly rozličné hospodárske výsady na úkor miest. Stavaly remeselnícke dielne a neplatily od výrobkov daň a mýto, čím poškodzovaly mestské pokladnice. Mestá často viedly boje buď medzi sebou, buď proti svojim pánom. K boju potrebné finančné výdavky chcely hradiť z cirkevných majetkov, ku ktorým sa mohly ľahko dostať, keď odpadly od Cirkvi. c) Veľkú účasť na rýchlom šírení protestantizmu maly kniežatá. Cirkev síce vždy bojovala za svoju nezávislosť od svetských kniežat (boj o investitúru), predsa však v niektorých prípadoch povolila kniežatám právo vizitácie. Luther a teritoriálne kniežatá tohto práva v plnej miere využili a zneužili. Nútili svojich poddaných prijať novotu, a kto sa protivil, musel sa vysťahovať. Protestantskí teologovia im to prikazovali ako povinnosť svedomia. Kniežatá sa ochotne chopily práva, lebo maly tak možnosť zhabať cirkevné majetky. Okrem toho dostaly právomoc nad poddanými i v náboženskom ohľade, čo si už dávno prialy (§ 158, 3). Ochrancom katolíckej Cirkvi mal byť predovšetkým cisár. Karol V. bol úprimne odhodlaný katolícke náboženstvo vo svojom cisárstve zachovať. Ale okolnosti boly nešťastné. Ríšska ústava, ktorá značne obstrihala cisárovu moc, a stále turecké nebezpečenstvo nedovoľovaly mu dostatočne sa venovať domácim veciam. Ani sa nezdržiaval v Nemecku, a tak novota mala čas zahniezdiť sa. Nemecké kniežatá, ktoré sympatizovaly s náboženskou novotou, veľmi dobre vedely využiť cisárov chúlostivý stav a vynucovaly od neho stále ústupky. Ani František I., „najkresťanskejší" kráľ francúzsky, nezachoval sa čestne, a čo je najsmutnejšie, ani pápež Klement VII. nemohol byť vždy na cisárovej strane, čo protestantské kniežatá obratne využily.

Rytieri.

Mestá.

Kniežatá.

Cisár bezmocný.

Okrem uvedených príčin tisíce a tisíce menších prajne vplývalo na šírenie protestantizmu. V týchto kritických časoch viac ako inokedy by sa bola žiadala na pápežskom stolci silná osobnosť. No Klement VII. (1523—34) bol človek nerozhodný. — Ak voľakedy, tak teraz mal pracovať pápež a cisár ruka v ruke, aby sa ľahšie zdolal nápor protestantov. Na nešťastie medzi pápežom a Karolom V. bolo dlhý čas veľké nedorozumenie. — Pápežská kúria mala v Nemecku značné dôchodkové pramene. Nemci už dávno rozmýšľali, ako zastaviť odlev peňazí z Ne-

Nenávisť proti kúrii.

mecka. Mnohí ponímali Lutherovo počínanie ako finančný protest proti Rímu. — V „novom náboženstve" bol ľud finančne značne odbremenený, lebo nemusel prispievať na vydržiavanie toľkých duchovných ako v starom náboženstve. — Nie poslednou príčinou vzniku a zdaru protestantizmu bola vrodená germánska pýcha a nesnášanlivosť, ktorá ťažko chápala, že v Cirkvi má miesto a rovnaké právo každý národ.

Teologiou sa dovtedy zaoberali výhradne teologovia. Luther ju chcel zlaicizovať a sprístupniť ľudu. To sa ľudu páčilo. Preto proti Lutherovi a jeho prívržencom sa nedalo bojovať obvyklou teologickou metódou. Ináč dlho nebolo jasné, o čo vlastne novotárom ide; práve táto nejasnosť pôsobila, že katolíci sa nemohli rozhodne postaviť proti protestantizmu hneď pri jeho vzniku. Až jezuiti vybadali, že Lutherova sila je v ľudovosti, a preto zdôrazňovali hlavne pôsobivosť (barok).

Vieroučná nejasnosť novotárov.

Každodenný život stredovekého kresťanského človeka srástol s náboženstvom a presiakol kresťanskými tradíciami a zvykmi, čo samo v sebe bolo veľmi chvályhodné a hodnotné. No ľahko mohol viesť aj k istému zmechanizovaniu náboženského života, ktorý v ťažkých chvíľach neposkytoval človekovi dostatočnú vnútornú útechu. Toto zmechanizovanie náboženského života vycítil Luther a sľúbil vniesť do ľudového náboženstva viac útechy (Trosttheologie).

Zmechanizovanie náboženstva.

Neskorá scholastika sa vyžívala v suchom mudrovaní a v malicherných jalových dišputách. Vnášalo sa to i do ľudových kázní, čo jednoduchého kresťana málo zaujímalo. Človek túžil po slove evanjelia v jednoduchej, nevyberanej forme. Kto to uhádol povedať, mohol počítať s tým, že ľud pôjde za ním.

Jalovosť neskorej scholastiky.

Novotári ponechali zväčša všade katolícke ceremónie, s ktorými ľud srástol a ktorých sa pridržal. Preto pospolitý ľud ani nezbadal náboženský rozdiel. Najväčšiu časť nemeckého ľudu — podobne bolo aj inde — „vpašovali" do protestantizmu.

Below, Die Ursachen der Reformation. Hist. Zeitschr. München, 1916. — Denifle, Luther und Luthertum, Wien 1904. — Dittrich, Beitrage zur Gesch. der kath. Reform. im ersten Drittel des 16 Jh. Hist. Jahrb. V.—VI. — Hóman-Szekfü, Magyar történet I.—V. Budapest 1938. — Löscke, Der Protestantismus in der österr.-ungar. Monarchie. 1909. — Mayer, Studien Zur Vorgeschichte der Reformation. 1904. — Pineau, Erasmus et la papauté, Paris 1923. — Varsik. Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody. Bratislava, 1932. — Bucko, Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564. Bratislava 1939.

§ 153. MARTIN LUTHER.

Jeho náboženský vývin až po spor o odpustky.

1. Nemecká reformácia, i keď už dávno boly isté predpoklady pre jej vznik, predsa prišla akosi neočakávane a zdá sa osobným dielom *jedného človeka.* Vtedy sa totiž vynorila osobnosť, ktorá sa odvážila usmerňovať duchovné hnutie svojej doby a bola dosť silná svoju vôľu premeniť v historické dianie. Keď pozeráme na cirkevné dejiny ako na drámu, nikde nie je nám také zjavné ako

Reformácia osobné dielo?

práve v tých časoch, že Prozreteľnosť ďalekosiahle sveruje Cirkev, mystické telo Kristovo, ľudskému slobodnému zasahovaniu. Pri uvažovaní nad cirkevnými dejinami nikde nie sme hotoví tak smelo súdiť, že to a to by sa nebolo stalo, keby nebolo bývalo tých a tých — ako v reformácii. Nezabúdajme však, že i nad tými časmi sa vznáša nevyspytateľné tajomstvo božích plánov a že Boh dovolil Cirkev *tak ďaleko* skúšať.

Ozaj, nemecká reformácia je dielom z veľkej čiastky jedného človeka, augustiniánskeho mnícha a wittenberského profesora teologie *Martina Luthera.* Zpočiatku bola jeho osobnonáboženskou vecou, ale onedlho sa rozrástla vo všeobecné cirkevné a politické hnutie úžasných dôsledkov. Pravda, nedosiahla to, po čom svet už dávno túžil: *odstrániť neporiadky bez zmeny vierouky a cirkevnej ústavy.* Nestala sa reformou Cirkvi „in capite et membris", ale *cirkevnou revolúciou* v pravom slova smysle. I keď Luther a jeho stúpenci ponechali si hlavné náuky kresťanstva, predsa ich reformácia je proklamáciou *náboženskej samosprávy jednotlivca,* je víťazstvom náboženského subjektivizmu, v ktorom veriaceho neviaže nijaká objektívna dogma, autorita a hierarchia. Zhubné následky tejto náboženskej svojvoľnosti, i keď nie hneď, v úplnom svojom rozsahu sa javily v *osvietenstve* 17. a 18. storočia.

Reformácia — náboženská revolúcia.

2. Z Luthera urobili prívrženci idol. Ešte ľahšie je o ňom povedať ničivú kritiku. Ale ťažko je nakresliť jeho opravdivý obraz. Luther je komplikovaným zložením protichodných vlastností, je opravdivým „complexio oppositorum".

Martin Luther narodil sa 10. novembra 1483 v saskom Eislebene zo sedliacko-baníckej rodiny. „Som sedliacky syn," hovorieval neraz sebavedome. Otec bol krutý človek, matka chorľavá a poverčivá. V detskom veku a aj ako študent nezažil teplotu rodičovského domu a žil biedne. Nižšie štúdiá skončil v rodnom mestečku, neskoršie v Mansfelde a v Magdeburgu ako žiak „bratov spoločného života". Od r. 1501 —1505 študoval filozofiu v *Erfurte,* a to podľa systému *Occamovho* (via moderna — nominalizmus), okrem náuky o Cirkvi, ktorú v Erfurte nepodávali podľa Occama v duchu konciliárnej teórie. Occamov systém zdôrazňuje *božiu ľubovôľu, prísnosť božej spravodlivosti,* silu ľudskej vôle a menej spomína účinky milosti. Vrcholnú scholastiku, ktorú Luther neskoršie tak odsudzuje, neosvojil si dokonale ani v Erfurte, ani vôbec v živote. Medzi profesormi boli vynikajúci humanisti, z ktorých pôsobil naňho najmä Konrád Mutianus. Študoval antických klasikov, ale s mladými humanistami v Erfurte sa neveľmi priatelil. R. 1505 dostal doktorát filozofie. Neočakávane zmocnila sa ho melanchólia a vnútorná nespokojnosť. Nikdy dotiaľ nemal úmysel byť mníchom a neprial si to ani jeho otec, ktorý by bol mal radšej zo syna pravotára. Raz zažil

Martin Luther.

Luther strašnú povíchricu na ceste do Erfurtu. Azda pod jej dojmom urobil sľub sv. Anne, že sa stane mníchom. I keď sám váhal a odrádzali ho od toho aj rodičia a priatelia, vstúpil do kláštora augustiniánov-eremitov. Po noviciáte r. 1506 zložil sľuby a r. 1507 ho vysvätili za kňaza. V kláštore sa zpočiatku dobre cítil (hoci to neskoršie popieral). V teologických štúdiách sa opieral hlavne o diela *Gabriela Biela* (§ 136, 2), ktoré ho dôkladnejšie oboznámily s occamizmom. Ako augustiniáni vôbec, aj on sa vhĺbil do diel sv. Augustína. Na prihovorenie provinciála rehole Jána Staupitza, ktorý si Luthera veľmi vážil, dostal sa r. 1508 na novozriadenú univerzitu vo Wittenbergu, kde prednášal filozofiu a onedlho i teologiu. Tam mohol vidieť neporiadky s relikviami a odpustkami. No nijako sa na tom nepozastavil. R. 1509 sa vrátil do Erfurtu. Roku 1510—11 odcestoval do Ríma v úradných veciach rehole. Keď uzrel večné mesto s jeho mnohými kostolmi, padol na kolená a s pohnutím zvolal: „Buď pozdravený, svätý Rím!" Bol tam štyri týždne, usilovne navštevoval kostoly, obdivoval relikvie (Judášov povraz; Scala santa). Veril všetkému a nič nekritizoval. Slúžieval omšu, a ako neskôr uštipačne píše, ľutoval, že jeho rodičia ešte žijú; tak ľahko by ich vtedy bol mohol vyslobodiť z očistca. Spovedal sa a videl neskúsenosť talianskych spovedníkov. Zarazilo ho i to, ako chytro kňazi slúžili sv. omšu. Pre zvláštnosť talianskej povahy mal totiž málo porozumenia. I keď to bol Rím, znesvätený Alexandrom VI. a Júliom II., predsa pri svojej hlbokej viere sa nad ním nepozastavil veľmi a nepríjemné rímske dojmy ožily v ňom len neskoršie. Pozeral nádherné umelecké diela, ale umenie „nevidel". Táto cesta neotriasla ani jeho katolíckym presvedčením, ani vernosťou k Cirkvi a pápežstvu. Po návrate z Ríma zas vyučoval vo Wittenbergu; v rehoľnom živote zas vážne a úprimne mu šlo o spasenie duše svojej a iných.

V Ríme.

3. Roky 1513—15 sú kritické roky v Lutherovom náboženskom vývine. Prednášal na univerzite biblické vedy (r. 1512 doktor teologie), bol predstaveným 11 kláštorov, usilovne kázaval a veľa korešpondoval s kláštormi. Ožily i jeho dávne vnútorné nepokoje, najmä pocit strachu pred večným súdom. A nezvyčajne prudko vystúpily uňho ľudské vášne: hnev, samoláska, pýcha a najmä smyselnosť. Modlitbu a slúženie sv. omše pre veľkú zamestnanosť zanedbával a začal pochybovať, či z povinnosti vykonaná modlitba a vonkajšie dobré skutky pomáhajú prekonávať vnútorné ťažkosti. Čítanie mystikov a nominalistov (Biel, Occam, d'Ailly) a dobromyseľné, ale nemúdre duchovné vedenie Staupitzovo budily v ňom nespokojnosť a vnútornú rozorvanosť. Vtedy vznikly jeho náhľady o neslučiteľnosti viery a rozumu, o božej ľubovôli pri predurčení (absolútne predurčenie) a o „imputovanom" ospravedlnení človeka. Z mylne pochopenej mystiky vyvádzal svoj náhľad o úplnej pasivite človeka voči Bohu. Uspokojivé riešenie na tieto ťažkosti sa snažil nájsť v liste sv. Pavla Rimanom 1, 17, kde

Lutherov duševný boj.

apoštol hovorí o spravodlivosti božej, živenej z viery. Človek — tak rozmýšľal Luther — je dedičným hriechom úplne pokazený a na seba odkázaný a môže len hrešiť. Konkupiscencia je nepremožiteľná, je vlastne samým dedičným hriechom a ostáva v človeku až do smrti. Človek preto nemôže byť v tuzemskom živote vnútorne ospravedlnený, ale to ani nepotrebuje. Stačí, keď *verí*, čím sa mu pripočíta spravodlivosť Kristova. Vlastné dobré skutky nepomáhajú pri ospravedlnení človeka, sú len ovocím živej viery, ale nie predpokladom ospravedlnenia. Do takých myšlienok sa vhlbuje Luther čím ďalej, tým viac a domnieva sa na základe listov sv. Pavla, že taká bola aj viera Pracirkvi a sv. Augustína. Ale Cirkev vraj odbočila od nej hneď na začiatku. Takéto náhľady prejavuje už r. 1516 pri výklade listu sv. Pavla Rimanom. Uvedomuje si cirkevné neporiadky a malú námahu duchovných, aby ich odstránili. Pohoršuje sa nad ľahkovernosťou mníchov a vôbec katolíkov, ktorí vraj vykonajú len malý dobrý skutok (Werkheiligkeit, Selbstgerechtigkeit) alebo si kúpia „odpustkový list", a už *sú si istí svojho ospravedlnenia.* A on vraj sa toľko namáhal, premáhal, modlil, postil, a predsa nemal istotu. Urobil z toho smelý úsudok: cirkevné učenie je mylné, a preto ho treba zreformovať na pôvodný stav. Preto sa musíme vrátiť k viere Pracirkvi, ktorá je v *Biblii* (vykladanej doslovne, a nie alegoricky!). Vo svetle tohto „nového evanjelia" zdalo sa Lutherovi učenie Cirkvi o sviatostiach, o dobrých skutkoch ľudskou opovážlivosťou, scholastickým sfalšovaním, ako je vraj sfalšované aj jej celé zriadenie a ústava. Luther týmito svojimi náhľadmi už stál v ostrej opozícii proti Cirkvi, ba v duchu ju opustil už hodne predtým, čo Tetzel začal svoje odpustkové kázne. Vyhlásenie rímskych odpustkov bolo Lutherovi len zádrapkou, aby so svojím proticirkevným učením vystúpil na verejnosť.

Duševná zmena.

Elert, Morphologie des Luthertums, 1931. — Koehler, Das kath. Lutherbild d. Gegenwart, 1922. — Grisar, Luther, 1912. — Denifle, Luther u. Luthertum in den ersten Entwicklung 1904. — Paquier, M. Luther vie et théologie, Diet. Th. C. — Kiefl, M. Luthers religiöse Psyche, Hochland 1917—18. — Bochmer, Der Junge Luther, 1929. — Walther, Luthers Charakter, 1917. — Ritter, Luther, Gestalt u. Symbol, 1928. — Moore, Notoriété de Luther en France, Straszburg 1930. — Joachimsen, Sozialethik des Luthertums, 1927. — Stange, Studien zu Luthers Theologie. 1928. — Seeberg, Luthers Theologie, Motive u. Ideen, 1929.

§ 154. SPOR O ODPUSTKY.

1. Správne chápať spor o odpustky, ktorý vznikol r. 1517, vyžaduje pozorne a verne podľa skutočného stavu rozlišovať medzi

teóriou a vtedajšou praxou, medzi úradným cirkevným učením o odpustkoch a ich ľudovým praktikovaním. Teologické učenie o odpustkoch bolo bezchybné. Odpustky sú odpustením dočasných *trestov*, a nie *hriechu*. Odpustenie sa dosahuje buď na zemi, buď v očistci zadosťučinením, pričom je dôležité, že možno zadosťučiniť i za iného. Vyplýva to z náuky o mystickom tele Kristovom, ktorým je Cirkev, a z učenia o obcovaní svätých. I nemeckí teologovia tak vykladali odpustkové učenie; ako dôkaz stačí uviesť Mikuláša Kusanského, Wimpfelinga, Cochläa, Ulricha Krafta, dominikána Petra Luxemburského („kto chce získať odpustky, musí mať *vieru* a *lásku*"). V niektorých menej podstatných otázkach boly medzi nemeckými teologmi diferencie. Nebolo shody medzi nimi ani v závažnej otázke aplikovania odpustkov zomretým (§ 146, 2). Kým väčšina teologov zastávala vtedy už všeobecné teologické stanovisko, že odpustky zomretým pôsobia *orodovaním* (per modum suffragii), zatiaľ niektorí teologovia a kazatelia s Eckom prízvukovali viac jurisdikčný akt pápežov a určitosť pôsobenia odpustkov zomretým. Ich stanovisko samo v sebe bolo nejasné, ale s patričným vysvetlením mohlo mať aj správny smysel.

Teologické učenie o odpustkoch.

Nevyhnutne potrebný predpoklad pre získanie odpustkov či pre seba alebo pre zomretých bola *ľútosť* (stav milosti) a ľubovoľný dobrý skutok (obyčajne almužna). Záviselo od svedomitosti odpustkových kazateľov, či prízvukovali viac ľútosť, či almužnu. Je zrejmé, že tí, ktorí zastávali druhý náhľad o pôsobení odpustkov, mali blízko k domnienke, že odpustky pomáhajú určitej duši v očistci, a to v takej miere, v akej znejú, a že ich protihodnotu tvorí „obeta", almužna, konkrétne — peňažný dar. Aspoň teologicky neškolený ľud to ľahko mohol takto chápať. Teologické učenie o odpustkoch bolo správne. Ale nie všetci kazatelia ho jasne ohlasovali, ľud ho zväčša mylne chápal a protizásah so strany povolaných neprišiel včas.

Odpustková prax.

2. Keďže Luther pôsobil vo Wittenbergu i pastoračne, mohol sa presvedčiť v spovediach, ako ľud zle chápe odpustky, a videl aj to, ako ich kazatelia skutočne zle ohlášajú. Vo vnútri i tak už rozvrátený, verejne vystúpil proti odpustkom vtedy, keď v Nemecku vyhlásili Leom X. povolené plnomocné odpustky z príležitosti stavby svätopeterského chrámu.

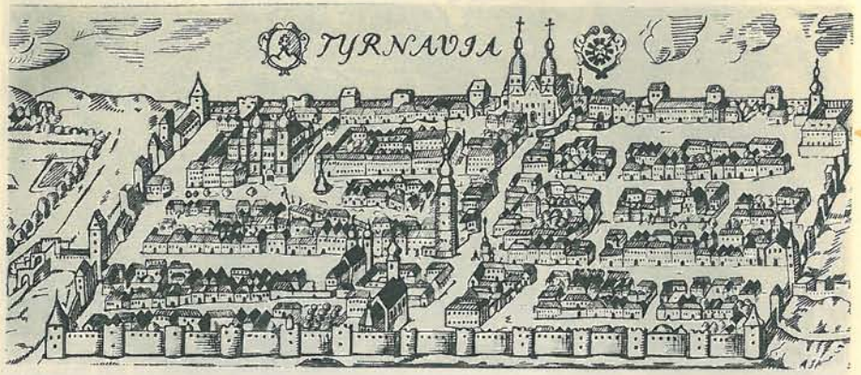
Za odpustkového komisára vymenoval Leo X. r. 1515 pre väčšiu časť Nemecka sotva 25-ročné knieža *Albrechta Brandenburského*, arci-

33. Vatikánska bibliotéka, založená Mikulášom V. Sála od architekta Fontánu, r. 1933 ju opravili.

34. Peter Pázmány, kardinál, arcibiskup ostrihomský. Roku 1635, založiac univerzitu v Trnave, podpisuje zakladačnú listinu.

35. Trnava, pohľad na mesto počiatkom XVII. storočia.

36. Univerzitná budova v Trnave, vpravo univerzitný kostol. Kostol postavil Peter Spaz a ukončili ho asi r. 1700.

biskupa magdeburského, administrátora biskupstva v Halberstadte, ktorého r. 1514 zvolili ešte aj za arcibiskupa mohučského. Leo X. váhal mladému človekovi sveriť toľko úradov. Albrecht mal zaplatiť kuriálnu taxu, a to za mohučské arcibiskupstvo 14.000 dukátov, za predchádzajúce dve 10,000, pod rozličným titulom ešte 5.000, spolu 29.000 dukátov. Na vtedajšie peňažné pomery túto ohromnú sumu vyplatila banka Fuggerovcov z Augsburgu. Vymenovanie za odpustkového komisára pre časť Nemecka malo mu pomáhať, aby mohol splatiť povinnú taxu za benefíciá, lebo polovica sumy, sosbieranej za odpustky, mala pripadnúť svätopeterskému chrámu, polovica však arcibiskupovi. Kumuláciu obročí Cirkev vždy zazlievala a zakazovala. Jednako pred tridentským snemom sa ona často vyskytovala. Sbieranie peňažných milodarov na dobré ciele pri ohlasovaní odpustkov bolo správne a obvyklé a nikto sa na tom nepohoršoval, i keď vedel, že z časti milodarov sa hradia výdavky, ktoré sa vyskytujú pri ohlasovaní odpustkov. No niektorí kazatelia sa dopustili prechmatov, a v Albrechtovom prípade, žiaľbohu, nemožno nevidieť simóniu.

Albrecht Brandenburský, odpustkový komisár.

Jednako ani toto zneužitie odpustkov nemalo slúžiť za podklad náboženského rozštiepenia a nebolo by vyvoľalo náboženskú revolúciu, nebyť dávnej nemeckej nespokojnosti s Rímom (Gravamina, § 157, 2) a nebyť Lutherovho revolučného zásahu, ktorý z toho prípadu urobil vec väčšiny nemeckého národa.

3. Generálnym odpustkovým komisárom mohučského arcibiskupa sa stal dominikán *Ján Tetzel*, ktorý sa v podobnej úlohe už neraz dokázal. Pre rozličné ťažkosti odpustky mohli vyhlásiť len r. 1517. Tetzel dostal od arcibiskupa presné inštrukcie a postupoval podľa nich. V prípade získania odpustkov pre živých inštrukcie boly správne, kým pri odpustkoch zomrelým sa spomínala len peňažná almužna. Pri náhľade niektorých teologov, že odpustky získavajú presne označené duše v očistci, odpustkoví kazatelia hlásali, že sa almužnou duše vyslobodia z múk (protivníci odpustkových kazateľov shrnuli to do posmešnej vety: Sobald das Geld in Kasten klingt, die Seele aus dem Fegfeur springt). Neobstoja obvinenia, že by boli vyberali milodary za odpustky budúcich hriechov.

Ján Tetzel, generálny komisár.

Tetzel prešiel diecézu magdeburskú a halberstadtskú až po saské hranice. Do Saska nesmel vkročiť. Ale z Wittenbergu, ležiaceho neďaleko hraníc, odchádzalo veľa veriacich na Tetzelove kázne, na čo wittenberské duchovenstvo nepozeralo dobrým okom. Luther vedel o postupe odpustkových kazateľov. Vnútorne už dávno odpadol od Cirkvi. Využil tento prípad a vystúpil na verejnosť. Dobre poznal protirímsku náladu mnohých Nemcov, najmä ich podráždenosť, keď išlo o peniaze pre cudzinu, a preto mohol byť istý, že sa

za neho postaví celé Nemecko. Umienil si, ako sám hovorí, že hlásateľom odpustkov „prerazí bubon".

4. V predvečer Všechsvätých 31. okt. 1517 pribil na dvere univerzitného chrámu 95 téz o účinnosti odpustkov. Takým spôsobom ohlasované verejné dišputy neboly zriedkavé a patrily do univerzitného poriadku. No Lutherove tézy boly poburujúce.

Na dišputu, žiadanú Lutherom, nedošlo. Tézy sa rozbehly neslýchanou rýchlosťou po celom Nemecku (pracovalo sa tlačenými letákmi) a vyvolaly, najmä medzi mladými humanistami, oduševnený súhlas. Luther sa stal razom najpopulárnejším človekom Nemecka. Vyriekol otvorene, čo už dávno tlačilo nespokojencov. V súhlase s Lutherom prejavila sa dávno nahromadená nenávisť nemeckého národa proti Rímu. Bolo to znamenie, že časť národa dozrela pre odpad. Lutherovmu vystúpeniu sa tešili nielen tí, ktorým jasný posudok zatemnila národná nenávisť oproti Rímu, ale aj tí, ktorí ináč cirkevne smýšľali a úfali sa, že už konečne dôjde k dávno očakávanej reforme v Cirkvi. Zväčša si však nevšímali Lutherovo učenie a neuvažovalo sa, aké ďalekosiahle následky môže mať.

Ozvena v nemeckom národe.

Tetzel hneď zastavil svoje odpustkové kázne, a aby sa mohol zúčastniť na vedeckej dišpute, zadovážil si na frankfurtskej univerzite doktorský titul. Pri promovaní postavil Tetzel 95 antitéz o odpustkoch, v ktorých jasne zdôraznil učenie Cirkvi o pokání a odpustkoch. Neskoršie uverejnil ďalších 50 téz o primáte a neomylnosti učiteľského úradu Cirkvi. *Ján Eck*, profesor teologie a vynikajúci humanista v Ingolstadte, napísal „poznámky" (obelisci) k 95 tézam Lutherovým a dokazoval v nich príbuznosť Lutherových náhľadov s Husovými. (Luther dovtedy ešte nepoznal Husove spisy; teraz ich začal čítať a spoznal v nich vlastnú náuku.) Luther odpovedal svojimi „asteriskami", v ktorých podráždeným tónom bránil svoje stanovisko a protivníkov zosmiešňoval. Jeho priateľ *Karlstadt* (Andrej Bodenstein) ešte vášnivejšie sa vyrútil na zastancov cirkevného učenia.

Ján Eck.

Pápež Leo X. sa dozvedel o udalostiach v Nemecku z Albrechtovej relácie, v ktorej hlásil kúrii nie tak to, že sa šíri blud, ale že sú v národe nepokoje. Pápež videl v sporoch len obyčajnú mníšsku hádku a rozkázal predstavenému rehole nepokoje udusiť. Rehoľa sa o to r. 1518 v Heidelbergu pokúsila, ale márne. Luther vo verejnej dišpute bránil svoju „teologiu kríža" a získal si ďalších prívržencov medzi rehoľníkmi. Hneď nato napísal vysvetlenie k 95

Luther získava prívržencov.

tézam (Resolutiones de virtute indulgentiarum), ktoré s poníženým listom poslal Leovi X. Sprievodný list bol pokorný, ale vysvetlenia neobsahovaly nijaký ústupok, ba boly ešte ostrejšie ako samy tézy.

Müller, Luthers röm. Prozess Z. K. G. 1903. — Kalkoff, Luther u. die Entscheidungsjahre der Ref. 1917. — Kalkoff, Friedrich d. Weise, Beschützer Luthers. Arch. f. Ref. G. 1917. — Kalkoff, Die Stellung der deutsch. Humanisten zur Reformation. Z. K. G. 1927. — Starck, Luthers Stellung zur Institution d. Papsttums. 1930. — Jordan, Luther u. der Bann. 1920. — Müller, Luther u. Karlstadt. 1907. — Lortz, Die Leipz. Disp. Z. Th. S. 1926. — Polmann, Die polemische Methode der ersten Gegner der Reformation. 1931.

§ 155. RÍMSKY PROCES PROTI LUTHEROVI. LIPSKÁ DIŠPUTA. LUTHER VYOBCOVANÝ.

1. Na základe Albrechtovej relácie sa začal v Ríme cirkevný proces proti Lutherovi ako podozrivému z bludu. Dostal predvolanie do Ríma, ale pričinením saského kurfirsta Fridricha Múdreho, ktorý, i keď o odpustkoch a relikviách (mal nádhernú sbierku pozostatkov svätých) ešte úplne stredoveko smýšľal, predsa sympatizoval i s Lutherom, dovolili mu, aby bol vypočutý v Nemecku. Malo sa to stať pred pápežským legátom kardinálom *Kajetánom* (Tomáš de Vio), vynikajúcim teologom a humanistom, ktorý sa zdržiaval v Nemecku z príležitosti augsburského snemu. Luther r. 1518 prišiel do Ausgsburgu, kde ho Kajetán prijal láskavo a žiadal ho odvolať najvypuklejšie bludy (non sacramentum, sed fides sacramenti iustificat a popieranie thesauru ecclesiae). Lutherovo správanie ku Kajetánovi bolo váhavé a neúprimné, preto legát prerušil s ním rozpravu a svoje dojmy oznámil Rímu. Aby sa Luther nemohol zadrapiť do toho, že sa Cirkev o odpustkoch ešte autoritatívne nevyslovila, na Kajetánov pokyn vyšla 9. nov. 1518 pápežská bula, ktorá jasne zdôraznila náuku o odpustkoch a o pápežskom primáte. Luther, obávajúc sa zatknutia, tajne opustil Augsburg, ale pred svojím odchodom dal úradne vyhotoviť osvedčenie, v ktorom sa odvolával „a papa non bene informato ad melius informandum". Vo Wittenbergu už vyhlásil, že apeluje na všeobecný cirkevný snem. Kajetán požiadal Fridricha Múdreho, aby vypudil Luthera, alebo aby ho vydal, ale žiadosti sa nevyhovelo.

Rímsky proces.

2. Rímska kúria ešte ani teraz nechcela siahnuť k účinnejšiemu prostriedku — exkomunikácii, ktorou inokedy bez váhania trestala menej nebezpečných, ako bol Luther. Leovi X. viac starosti robila voľba nového cisára (cisár Maximilián I. zomrel 12. januára 1519) ako Luther. Vyslal do Nemecka svojho komorníka

Karol Miltitz.

šľachtica Karola *Miltitza*, aby odovzdal Fridrichovi Múdremu „Zlatú ružu" (symbol Krista). Pápežovým kandidátom na cisárstvo bol vtedy kurfirst Fridrich. Pápež si chcel získať jeho priazeň, preto ani proti Lutherovi, Fridrichovmu teologovi, nechcel použiť ostrejšie prostriedky. Miltitz, človek neskúsený a ctibažný, mal požiadať Fridricha aj o vydanie Luthera. No on bez poverenia začal osobne rokovať s Lutherom. Dosiahol iba to, že Luther mu prisľúbil, že bude mlčať, ak aj jeho protivníci budú ticho, že sa podrobí súdu, ale sudcom musí byť nemecký biskup. Týmito neúprimnými diplomatickými ťahmi získal len Luther. Blud sa zakoreňoval a Cirkev tratila možnosť udusiť plamene v počiatkoch.

3. Márne sľuboval Luther mlčať a daromná bola ochota k tomu aj u jeho protivníkov. Tým sa už rozbúrený svet neuspokojil, ale čakal rezolútne riešenie. Už na ríšskom sneme v Augsburgu dohodol sa Eck s Karlstadtom, že na verejnej dišpute popretriasajú sporné otázky. Došlo k nej v lete r. 1519 *v Lipsku* so svolením a v osobnej prítomnosti saského kniežaťa *Juraja Bradatého*. Dr. Eck postavil 12 téz o odpustkoch, pokání a primáte. Po dišpute Ecka s Karlstadtom Luther porušil sľub mlčať a zúčastnil sa aj on na dišpute, a to hlavne o otázke primátu. Popieral jeho božský pôvod. Keď mu Eck dokázal, že tým si osvojil stanovisko Viklefovo a Husovo, ktoré všeobecný snem odsúdil, začal popierať Luther i neomylnosť všeobecného snemu — najmä snemu kostnického, ktorý odsúdil Husa a Viklefa. Tým už otvorene zavrhol Luther autoritu učiteľského úradu Cirkvi. Tak mu ostalo len Písmo sv., o ktoré sa mohol ešte opierať. Význam lipskej dišputy je v tom, že na nej Luther konečne jasne formuloval svoju zásadu: len to prijmem, čo sa dá dokázať zo sv. Písma. *A to je formálny princíp protestantizmu.* Teraz už nik nemohol zatvárať oči a uspokojovať sa, že to, čo sa v Nemecku deje, je len mníšska hádka. Bolo zjavné, že Lutherovo učenie je namierené *proti učeniu a ústave katolíckej Cirkvi.*

Lipská dišputa.

Víťazom lipskej dišputy bol bezpochyby dialekticky veľmi obratný Eck. No ani Luther a ani ich náruživí stúpenci sa nepodrobili a v spore sa pokračovalo predbežne *písomne.* Písalo sa na oboch stranách; útočili najmä lutherovci nemilosrdne a v týchto časoch s obvyklou bezohľadnosťou a hrubosťou. Lutherovci uverejňovali letáky, pamflety, karikatúry a obrazy, zosmiešňujúce pápeža, kardinálov, kňazov a mníchov. Hmotných prostriedkov mali dosť. Na katolíckej strane však nechcelo sa obetovať nič. Vratislavský kanonik Cochläus začal zdarný literárny boj letákmi, no onedlho sa finančne vyčerpal. Márne žiadal kúriu, aby mu pridelila výnosnejšie obročie, z ktorého by financoval polemiku.

Literárny boj.

Kúria mu nechcela rozumieť. A keď mu aj konečne pridelila, vyrubila naň taký poplatok, že ho Cochläus do smrti nemohol zaplatiť.

Kúria prideľovala výnosné benefíciá i heretikom, a tak kula zbraň proti sebe. Nemala však porozumenie pre niekoľkých obetavých ľudí, ktorí išli brániť predovšetkým jej záujmy. Lutherovi stranníci tak vedeli sterorizovať verejnú mienku, že skoro sa nenašlo tlačiarne, ktorá by bola uverejnila spisy katolíckeho smeru. Okrem Cochläa na polemike sa zúčastnil z katolíkov Hieronym *Emser* († 1527), dvorný kaplán Juraja Saského, *Tomáš Murner* († 1537), františkán v Štrasburgu (jeho spis: Von dem grossen lutherischen Narren), *Augustín Alfeld*, františkán v Lipsku, Jakub *Hochstraten*, dominikán v Kolíne.

Na strane Lutherovej bolo nepomerne viac ľudí, ktorí sa odhodlali perom bojovať za novotu. Medzi nimi vynikal *Melanchton* († 1560, vlastným menom Filip Schwarzerd), profesor gréčtiny vo Wittenbergu, ktorého si Luther hneď získal pre svoju teologiu. Mladý humanista Ulrich Hutten, jeden z najohnivejších polemikov, ktorého, pravda, neodušev-nila natoľko Lutherova teologia, ale skôr národná predpojatosť a nenávisť proti Rímu. František Sickingen a Silvester Schaumburg pripravovali Lutherovi pôdu medzi nemeckými rytiermi. Ba aj slávny maliar Albrecht *Dürer* sa pridal k novotám, nie síce z vnútorného presvedčenia, ale z odporu proti cirkevným neporiadkom.

Melanchton.

No najviac literárne bol činný sám Luther. Rozumel sa polemike, mal rezavý, satirický sloh a nemčinu ovládal ako nik iný. Z mnohých jeho spisov najvýznamnejšie sú: *„An den christlichen Adel deutscher Nation von des christlichen Standes Besserung"* z r. 1520, v ktorom dáva cisárovi a vysokej šľachte radu na reformu Cirkvi a štátu. Keďže duchovenstvo sa nedokázalo v reforme Cirkvi, majú to vraj uskutočniť kniežatá. Žiada národnú cirkev nemeckú, zavrhuje kňazstvo ako zvláštny stav a zdôrazňuje namiesto neho princíp všeobecného kňazstva; žiada zrušiť celibát, záduš né omše, odpustky, púte, mníšstvo a sviatky okrem nedele. V spise *„De captivitate babylonica"* (uverejnil ho aj nemecky) popieral transsubstanciáciu, obetný ráz omše; sviatosti zredukoval na dve, resp. tri, a to na krst, eucharistiu a pokánie. Žiadal prijímanie pod obidvoma spôsobmi. V diele *„De libertate christiana"* (aj nemecky) shrnul všetky svoje bludy a prostredníctvom Miltitza zaslal spis pápežovi.

Lutherove spisy.

4. V Ríme konečne ukončili proces proti Lutherovi. Leo X. bulou „Exsurge Domine" z 15. júna 1520 zavrhol ako heretické 47 viet z Lutherových spisov a nariadil ich zničiť; samému Lutherovi a jeho prívržencom pohrozil exkomunikáciou, ak sa do 60 dní nepodrobia rozsudku. Vyhlásením buly pre Nemecko poverili Ecka a Taliana Hieronyma Aleandra, pápežského nuncia. Musely uplynúť dva roky, kým sa Rím odhodlal na tento krok. Nehovorí sa, že keby bol Rím skôr povedal rezolútne slovo, bolo by sa predišlo katastrofe. Je však isté, že Luther a jeho najbližší prívrženci neboli by mali čas v mútnom a v neistote loviť z radov tých, ktorí práve pre neurčitý postoj Ríma váhali a nevedeli, kde sa prikloniť. Bula

Bula „Exurga Domine".

teda prišla neskoro. Pri jej vyhlásení na mnohých miestach došlo na búrlivé výstupy. Wittenberská univerzita odmietla vyhlásiť bulu; erfurtská, lipská, ba aj viedenská univerzita sympatizovaly s Lutherom. Kurfirst Fridrich Saský poradil sa o bule s najväčšou duchovnou autoritou doby, Erazmom Rotterdamským, čo má robiť. A keďže váhavý Erazmus nedal mu určitú odpoveď, nedovolil vyhlásiť bulu v Sasku, kým nebude dokázaná Lutherova vina zo sv. Písma nestranným súdom. Len v Antverpách, Löwene a Lüttichu ju vyhlásili, čo Luthera nesmierne podráždilo. Ako odpoveď uverejnil náruživý spis „Wider die Bulle des Endchrists" a bulu Exsurge spálil verejne pred bránami vo Wittenbergu i s cirkevným zákonníkom Corpus juris. Tým popálil za sebou všetky mosty. Nato vyhlásil Leo X. 3. januára 1521 nad Lutherom kliatbu a interdikt nad všetkými miestami, kde sa bude zdržovať. Ale skoro sa dokázalo, že tieto prostriedky už nemôžu zastaviť hnutie, ktoré strhlo celý nemecký národ.

Kalkoff, Forsch. zu Luthers röm. Prozess. 1912. — Wagner, Luther u. Friedrich d. W. Z. K. G. 1923. — Schauerte, Die Buszlehre des J. Eck, 1919. — Lauchert, Die ital. literar. Gegner Luthers. 1912. — Kalkoff, Die Miltitziade. 1911. — Seitz, Der authent. Text der Leipz. Disput. 1903. — Bauer, Luther u. d. Papst. 1910. — Kalkoff, Die Bulle Exurge. Z. K. G. 1914. — Will, La liberté chrétienne chez Luther, Straszb. 1922.

§ 156. WORMSKÝ SNEM. LUTHER VO WARTBURGU. REVOLÚCIA.

Cisár Karol V. a wormský snem.

1. Cisár Maximilián I. zomrel začiatkom r. 1519; teda v čase, keď Lutherova reformácia bola v prúde. Pre osud Cirkvi nebola to malicherná otázka, kto sa stane cisárom, zastancom katolíckej Cirkvi. Maximilián predurčil na to svojho vnuka zo Španielska, Karola V., dediča ohromnej ríše. S cirkevného stanoviska mala byť jeho kandidatúra vítaná, lebo mladý Habsburg smýšľal o katolíckej Cirkvi najlepšie. No jeho kandidatúra mala dvoch protivníkov: Lea X., ktorý sa obával Karola pre cirkevný štát, a Františka I., kráľa francúzskeho, ktorý cisárskou korunou chcel získať prevahu nad Nemeckom. Kandidáti platili. (Karolovu voľbu financovali Fuggerovci skoro milión dukátmi. Z toho len arcibiskup mohučský, Albrecht, dostal 103 tisíc dukátov.) Leo X. bol za Františka I. Ale keď videl, že kurfirsti z národnej prestíže nezvolia Francúza, odporúčal Fridricha Múdreho (§ 155, 2; ponúkol mu nielen zlatú ružu, ale sľúbil aj kardinálsky klobúk pre *jedného* z Fridrichových teologov, akiste pre Luthera!). No cisárom sa stal *Karol V.* (1519—56). V Aachene (1520) prijal cisársku korunu a sľúbil ver-

nosť a ochranu katolíckej Cirkvi. Svoju povinnosť byť ochrancom Cirkvi ponímal ozaj ešte v duchu stredovekom. Vo februári r. 1521 vydržiaval svoj prvý ríšsky snem *vo Wormse* a tam sa mala rozhodnúť aj Lutherova vec. Pápežský legát Aleander v trojhodinovej reči na sneme poukázal na to, aké nebezpečenstvo znamená Lutherova náuka pre Cirkev a štát. Žiadal, aby exkomunikačná bula „Exsurge" nadobudla platnosť ríšskeho zákona. Karol V. bol na to ochotný, ale Fridrich Saský (na radu Erazmovu) žiadal prv vypočuť Luthera; i stavy žiadaly, aby sa prv rokovalo o krivdách nemeckého národa (Gravamina nationis Germanicae).

Luther vo Wormse.

Luther prišiel do Wormsu, chránený ochranným listom cisárovým. Mladí humanisti, najmä Ulrich Hutten, spracovali preňho ľud tak, že Lutherov príchod bol slávnostný. Na sneme žiadali od neho, aby odvolal svoju náuku. Zpočiatku bol dosť váhavý; žiadal čas na rozmýšľanie. Ale keď vycítil, že ľud je zväčša na jeho strane, rozhodne odmietol odvolanie, kým mu nedokážu chyby jeho náuky zo sv. Písma a z dôvodov rozumových. Márne sa usiloval o dorozumenie učený Aleander, Eck a najmä Cochläus. Luther neochvejne trval na svojom: „Mýliť sa môže nielen pápež, ale aj všeobecný snem."

Erazmova vina.

Keby bol býval na sneme prítomný *Erazmus*, ktorý práve vtedy mal najväčšiu autoritu, hádam by nebolo padlo na sneme posledné slovo v Lutherovej veci. Erazmus bol priateľom pápežského legáta Aleandra a Lutherovi vtedy ešte veľmi záležalo na Erazmovi. Sám Erazmus, večný váhavec, uznáva svoju chybu, že sa nedal pohnúť k účasti na sneme vo Wormse: „Keby som bol býval prítomný osobne, bol by som urobil podľa svojich síl, aby tragédia bola rozriešená smiernou dohodou." V tom, že sa Erazmus v najkritickejších chvíľach uzavrel do svojej študovne, je jeho *tragická vina*, ktorú má na nešťastlivom vývine vecí v súvislosti s reformáciou.

Wormský edikt.

Keď všetky pokusy o smierenie boly bezvýsledné, rozkázal cisár Lutherovi opustiť Worms. Snem vyhlásil nad ním a jeho prívržencami ríšsku kliatbu a zakázal čítať Lutherove spisy. Rozsudok wormského snemu osvojila si i parížska univerzita a rozhodne sa postavil proti Lutherovi aj anglický kráľ Henrich VIII. Záviselo teraz už len od toho, či sa *wormský edikt* ozaj dôkladne uskutoční. Keby sa to bolo stalo, Lutherova reformácia bola by zväčša zmarená. Niet čo pochybovať o tom, že cisár rozhodne chcel udržať náboženskú jednotu; o to sa usilovala aj väčšina snemu. No cisár sa zaplietol do nešťastných vojen a nemohol dosť energicky vystúpiť proti kniežatám, ktoré stály na Lutherovej strane. Preto

wormský edikt ani všade nevyhlásili — a aj tam, kde ho vyhlásili, neusilovali sa uskutočniť ho. V celom rozsahu dosiahol edikt výsledok (inkvizičné prenasledovanie bludárov a ničenie kníh) len v habsburských a holandsko-burgundských krajinách. Preto wormský edikt vcelku nemal praktický účinok.

2. Keď vyhlásili wormský edikt, Luther bol už v bezpečnosti. Cestou z Wormsu do Wittenbergu prepadli ho rytieri kurfirsta saského a podľa vopred dohovoreného plánu odniesli ho na hrad *do Wartburgu*. Skoro rok bol Luther na wartburskom hrade pod menom rytiera Juraja. Venoval sa štúdiám a písal si listy so svojimi prívržencami.

Luther vo Wartburgu.

Na Patmose, ako sám nazýval svoj wartburský pobyt, mal možnosť pokojne uvažovať o správnosti a oprávnenosti svojho boja proti Cirkvi. Neraz sa ho zmocnil strach a pochybnosť, ale premohol to v presvedčení, že je Bohom povolaným reformátorom Cirkvi a že všetky protivné myšlienky pochádzajú od zlého ducha. Najväčšia však bola jeho nenávisť proti pápežstvu. Vtedy napísal spisy proti rehoľným sľubom (De votis monasticis iudicium) a proti privátnej omši, ktorú nazýval „hanebnou modloslužbou". Na Wartburgu začal prekladať sv. Písmo do nemčiny, a to podľa pôvodného textu. R. 1522 preložil Nový zákon a neskoršie (1523—34) i Starý zákon. Rečove je to iste majstrovské dielo, na aké katolíci sa nezmohli doteraz. No práve tu sa dokázalo, že Lutherovi ani sv. Písmo nebolo nedotknuteľnou autoritou, lebo čo sa nedalo srovnať s jeho subjektívnymi náhľadmi, vylúčil z kánonu. Takto vylúčil list sv. Jakuba pre jeho určité učenie o potrebe dobrých skutkov a všetky deuterokánonické knihy.

Preklad sv. Písma.

Lutherov preklad sv. Písma sa rýchlo rozšíril a stal sa dôležitým spájadlom Lutherových prívržencov. Kým Luther prekladal sv. Písmo na Wartburgu, jeho prívrženec Melanchton napísal dielo *„Loci communes rerum theologicarum"*, základy Lutherovej teologie podľa jeho ideí. Obsahuje dogmatiku a etiku reformátorov v humanisticky bezchybnej forme. Tým sa stal Melanchton druhou dôležitou osobou medzi nemeckými reformátormi. Bol Lutherovým nástrojom, ale pritom človekom oveľa hladším a viac náklonným ku kompromisom.

3. Zatiaľ, čo Lutherove náhľady teoreticky dozrievaly na wartburskom hrade, jeho prívrženci vo Wittenbergu učenie prakticky začali uskutočňovať. Duchovní sa poženili, mnísi, hlavne augustiniáni, zanechali svoje kláštory, kňazi privátnu omšu skoro úplne odstránili, prijímanie udeľovali pod obidvoma spôsobmi bez predchádzajúcej spovedi a nie na lačný žalúdok. Odstránili pôsty a

Revolúcia.

z kostolov obrazy svätých, z cirkevných základín platili kňazov a podporovali chudobných. V popredí tohto hnutia stál Karlstadt. Ešte väčšie neporiadky vznikly *vo Zwickau*, kde Tomáš *Münzer*, bývalý katolícky kňaz, spojil sa s revolučne naladenými remeselníkmi na čele so súkenníkom Mikulášom *Storchom* a študentom *Markom Stübnerom*, ktorí chceli založiť akúsi novú kresťanskú ríšu podľa „Lutherovho voľného evanjelia". Dospelých znovu krstili (anabaptisti), lebo deti pre nedostatok viery nemôžu byť platne pokrstené. Odvolávajúc sa na akési „vnútorné osvietenie", nechceli sa podriadiť nijakým predstaveným a zákonu; popierali viditeľnú Cirkev a oddali sa chiliastickému očakávaniu. Mestská rada musela energicky zakročiť proti nim. Nato niektorí z nich sa uchýlili do Wittenbergu a spojili sa s Karlstadtom a jeho prívržencami. Celý dovtedajší náboženský a sociálny poriadok obrátili na ruby. Remeselníci mali hlásať evanjelium, študenti zas učiť sa remeslám, takže wittenberská univerzita išla sa rozpadnúť. R. 1522 vrhli sa na obrazy a relikvie a vandalským spôsobom ničili kresťanské umelecké pamiatky. To už nebola náboženská revolúcia, ale skôr revolúcia proti všetkému dovtedajšiemu poriadku. Melanchton už nevládal opanovať revolučné hnutie.

Anabaptisti.

Revolučné hnutie náboženské ľahko sa mohlo v Nemecku prekĺznuť v sociálnu revolúciu. Objavenie Ameriky vyvolalo v Europe hospodársku krízu. Uvedeným kapitalistickým hospodárením stratila pôda cenu, remeslá upadly, malí obchodníci boli utláčaní a dovtedajšie združenia hospodárske boly pred rozpadnutím. Vo väčších mestách vznikly obchodné spoločnosti, ktoré úplne ovládly obchod. Keďže ceny potom závisely od nich, je prirodzené, že začaly rapídne stúpať. Nižšia a stredná trieda rýchlo chudobnela a na druhej strane kapitál sa koncentroval v rukách len málo ľudí. Tvoril sa sedliacky, mestský a šľachtický proletariát, ktorý bol revolučne naladený. V takom ovzduší hlásal Luther a ostatní reformátori prevrat cirkevného poriadku. Je prirodzené, že keď sa týmto ľuďom povedalo, že ich Cirkev cez staročia využívala, vykorisťovala, s rozhorčenosťou sa vrhli na všetko, čo mohli pokladať za príčinu svojho sociálneho úpadku. Lenže rozzúrený ľud nezastal pri cirkevných hodnotách, ale vrhol sa aj na svetských predstavených. Luther predvídal, že na revolúciu dôjde, a hoci osobne bol proti revolúcii, nič si z toho nerobil v presvedčení, že čisté evanjelium sa musí hlásať, i keby preto celý svet mal vyjsť navnivoč. Vzbury vo Wittenbergu dosiahly také rozmery, že Luther začiatkom r. 1522 bol nútený zanechať (proti vôli kurfirsta) svoj dovtedajší úkryt a ponáhľať sa do Wittenbergu urobiť poriadok. Svojou autoritou a s pomocou svetskej vrchnosti sa mu podarilo obnoviť poriadok. Keď však chcel zostať na čele hnutia, musel sám prakticky uviesť do života svoje učenie. Schválil zrušenie celibátu a súkromnej omše, ktorú nahradil kázňou, modlitbami

Sociálny ráz revolúcie.

a cirkevným spevom. Nedeľňajšiu omšu ešte ponechal, ale vypustil tie časti kánonu, ktoré tvoria jej obetný ráz. Latinskú reč, rúcho a pozdvihovanie hostie, vzhľadom na ľud, predbežne ponechal. Prijímať mohli i pod jedným, i pod dvoma spôsobmi. Stredom cirkvi sa stala *obec* (sbor), ktorá si slobodne volila kazateľa. Zrušil rehoľný stav a sám r. 1524 zložil rehoľné rúcho a r. 1525 sa oženil s cisterciánkou Katarínou z Bory. Tento krok neschvaľoval už ani Melanchton.

4. Lutherom rozdúchané revolučné hnutie sa medzi ľudom rýchlo šírilo. Serióznejší dostávali pred ním strach. Čím ďalej, tým viac sa ukazovalo, že Lutherova akcia nevedie k túženej reforme starej Cirkvi, ale k jej rozvratu. A to si nik neželal. Čudný je postoj *Erazmov* k luteranizmu. Svojou ostrou kritikou cirkevných pomerov on vlastne vyvolal Lutherovo hnutie (§ 137, 2), a keď bolo ešte len v počiatku, neprestajne posmeľoval reformátora. No teraz, keď videl absurdné dedukcie Lutherove, jeho náruživú polemiku a vzbury medzi ľudom, ako presvedčený humanista hanbil sa. Erazmus nechcel vzbury, lebo za nepokojov humanistické štúdium, za ktoré sa on toľko oduševňoval, nemohlo prekvitať. Sám povedal: „Vedome som nebol a nebudem nikdy osnovateľom ani účastníkom nijakej vzbury. Radšej sa smierim so stavom, než by som spôsobil nový nepokoj, ktorý môže viesť k opačnému cieľu.“ Toto váhavé stanovisko bolo nepríjemné i Lutherovi, i katolíkom. Obidve stránky usilovaly sa pohnúť ho, aby sa pridal k nim. Erazmus váhal, ale jeho veľká povesť ho nútila s farbou von. A vzdelaný svet netrpezlivo čakal na jeho rozhodnutie. Pápež Hadrián VI. (bývalý Erazmov žiak) dvakrát ho vyzval, aby postavil svoje mimoriadne vlohy do služby Cirkvi. Konečne r. 1524 vydal Erazmus spis (Diatriba de libero arbitrio), ktorým podvrátil centrálny bod Lutherovej náuky, ako by ľudská vôľa nebola slobodná. Tento spis znamenal úplný a verejný rozchod Erazma s Lutherom. Ním bola spečatená i konečná rozluka medzi humanizmom a nemeckou reformáciou. Ani sa už viac nesišly. Erazmovstvo a lutherstvo, rozum a vášeň, náboženstvo ľudskosti a fanatizmus viery, erazmovský kozmopolitizmus a lutherovský nacionalizmus nemohly sa spojiť. Príklad oslavovaného majstra nasledovali aj iní humanisti: Konrád Mutianus, Willibald Pirkheimer a odvrátili sa od Luthera.

Luther a Erazmus.

Kalkoff, Briefe, Depeschen u. Berichte über Luther vom Wormser Reichstag. 1898. — Kalkoff, Die Entstehung des Wormser Edikts. 1913. — Kühn Luther u. der Wormser Reichstag. 1916. — Schubert, Reich u. Reformation, 1911. — Grisar, Luther zu Woms. 1921. — Markgraf, Luthers Wormsfahrt. 1927. — Walther, Luthers deutsche Bibel. 1917. — Risch, Luthers Bibelverdeutschung. 1922. — Müller, Kirche, Gemeinde u. Reformation. 1918. — Knolle, Luther u. die Bilderstürmer. 1922. — Allwohn, Luthers Grundlegung einer evg. Liturgik. 1926. — Muray, Erasmus and Luther. Lond. 1920. — Meyer, Étude critique sur les relations d'Érasme et de Luther. Paris 1909.

§ 157. PÁPEŽI HADRIÁN VI. A KLEMENT VII. SACCO DI ROMA. SEDLIACKA VZBURA.

1. Wormský edikt prakticky neznamenal pre luteranizmus skoro nijakú prekážku. Novota sa šírila, a to nielen v Nemecku, ale aj za hranicami, na Morave, v Uhorsku, vo Švajčiarsku, v Holandsku a v baltických krajinách. Cisár pre vojnu s Francúzskom nemohol byť v Nemecku, preto ho zastupovala ríšska správa v Norimbergu na čele s jeho bratom Ferdinandom Rakúskym. Správa však nebola jednotná a okrem toho jej účinkovanie hatilo stále hroziace turecké nebezpečenstvo. Niektoré kniežatá priamo podporovaly novotu, lebo čakaly od nej vzrast svojej moci a hmotný zisk zo zabraných cirkevných majetkov. Nižšia šľachta vítala novotu ako vhodnú príležitosť vymôcť sa zpod nadvlády kniežat, a to predovšetkým cirkevných. Sedliactvo, upiace pod ťarchami hospodárskeho života, úfalo sa od novoty úľave, lebo politické záujmy tesne súvisely s cirkevnými. Katolíci ani nemali dosť sily zorganizovať sa na obranu starej viery. Biskupi boli ľahostajní, išlo im viac o ochranu svojich majetkov ako o čistotu viery. Viacerí vďačne urobili novotárom ústupky v dogmatických veciach, len keď si za to mohli zachrániť svoje privilégiá.

Šírenie sa novoty.

2. Proti novotám nevedeli vážne zakročiť nielen v Nemecku, ale slabý bol aj Rím. Po Leovi X. nasledoval *Hadrián VI.* (1522 až 1523), posledný Nemec a Netalian na pápežskom tróne. Bol prvý z veľkých reformných pápežov a mal pevnú vôľu a dostatočnú energiu urobiť v Cirkvi poriadok. Bol by iste dosiahol veľa, keby jeho pontifikát bol prišiel dva-tri roky skôr, ale vtedy už bolo neskoro a okrem toho jeho pontifikát bol aj tak krátky, sotva dvojročný. Pochádzal z Utrechtu a bol dlhý čas profesorom teologie v Löwene, neskoršie sa stal vychovávateľom Karola V. a ríšskym správcom v Španielsku. Ako pápež začal hneď reformovať, a to predovšetkým v kúrii. Dobre poznal nemecké pomery a príčiny náboženskej katastrofy v Nemecku. Na ríšsky snem do Norimberga (1522—23) vyslal svojho legáta Františka *Chieregatiho*, ktorému dal inštrukcie uznať vinu kúrie na náboženských neporiadkoch a sľúbiť nápravu. Chieregati skutočne s nezvyčajnou otvorenosťou a úprimnosťou uznal vinu kúrie, biskupov a kňazov na cirkevnej skaze, vykreslil kniežatám reformný plán pápežov a pohnutými

Hadrián VI. uznal vinu Kúrie.

slovami ich žiadal o pomoc, aby sa potlačilo náboženské štiepenie v Nemecku. Také otvorené slová inokedy by iste boly urobily ohromný dojem, no teraz prišly neskoro, lebo Rímu na sneme už nikto neveril. Stavy obnovily svoje „sťažnosti nemeckého národa" a žiadaly, aby sa o náboženských veciach rokovalo na nemeckom koncile, ktorý treba svolať do roka. Lutherovi a odpadnutým kňazom síce zakázaly šíriť novotu, ale odoprely uplatniť wormský edikt — čo Chieregati v mene pápeža rozhodne žiadal —, lebo to by vraj viedlo k občianskej vojne v Nemecku.

Sťažnosti nemeckého národa.

Už v 15. storočí, najmä však na začiatku 16. storočia, často sa ozývaly v Nemecku hlasy písomne i na ríšskych snemoch o sťažnostiach nemeckého národa proti Rímu (*Gravamina nationis germanicae*). Na wormskom sneme r. 1521 pod vplyvom Lutherovho spisu „An den Adel deutscher Nation" spojili sťažnosti do 100 bodov. Na norimberskom sneme ich zredukovali na 74. Z nich veľká časť sa týkala ozajstných cirkevných neporiadkov, ostatné boly zveličené požiadavky — podľa Lutherových náhľadov. Žiadali v nich zrušiť exempciu, rezerváty, imunitu kléru. Sťažovali sa na neporiadky pri odpustkoch, na manželské prekážky, na povinné poplatky biskupom a farárom, patronátne právo, na porušenie šľachtickej výsady pri obsadzovaní vyšších benefícií atď. Ďalej sťažovali si na nedostatočnú cirkevnú správu, súčasne však žiadali, aby k cirkevným hodnostiam pripustili len šľachticov. Nechceli vidieť a uznať, že práve v tom je príčina nedostatočnej cirkevnej správy, že k vyšším hodnostiam mali prístup len šľachtici, ktorým práve najmenej záležalo na cirkevnom poriadku.

No Luther i naďalej slobodne napádal Cirkev a šíril svoje učenie. Hadrián nič nedosiahol u nemeckých stavov v Lutherovej veci a nemohol ich pohnúť ani k tomu, aby sa sjednotily proti Turkovi, ktorý nebezpečne napredoval. R. 1521 padol do rúk Turkov Belehrad a r. 1522 zaujali i Rodus, ktorý hrdinsky bránila hŕstka johanitov.

Význam Hadriánovej úprimnosti.

Celý pontifikát šľachetného Hadriána VI. tvorí reťaz nezdarov. Úprimné doznanie viny kúrie použili novotári ešte na väčšie útoky a stavy ešte na smelšie požiadavky. Boli dokonca katolíci, ktorí zazlievali pápežovi otvorenú reč. A predsa Hadriánova „mea culpa" na norimberskom sneme patrí k najvýznamnejším udalostiam dejín reformácie. Katolíkov ponižuje vina a hriech, a nie jeho úprimné vyznanie! Svojím úprimným vyznaním Hadrián zadosťučinil povinnej kresťanskej spravodlivosti a tým vyrovnal vo vnútornej Cirkvi narušenú duchovnú rovnováhu. Bez jeho úprimnej spovede iste nebolo by možno pomýšľať na polepšenie a úprimnú reformu Cirkvi. *Vyznanie viny znamená začiatok opravdivej reformácie v Nemecku.*

3. Po Hadriánovi nasledoval *Klement VII.* (1523—34) z rodu Medicich (strýc Lea X.). Bol to síce človek mravne bezúhonný, ale váhavý, bezradný, no aj neúprimný, preto má najväčšiu vinu na ďalšom katastrofálnom vývine nemeckých udalostí. Proti cisárovi Karolovi V. stále bojoval. Pre návrhy katolíckych ľudí, aby sa duchovne čelilo luteranizmu, nemal porozumenie, ba bagatelizoval ich. Dúfal len vo svoju diplomaciu, a tá bola *osudne pomýlená.* Ako rodený Medici, žil ešte v ideologii renesančných pápežov a nerád počúval o reforme Cirkvi. Nechcel svolať všeobecnú synodu, ktorá, keby sa bola vtedy sišla, bola by ešte z veľkej čiastky zachránila jednotu kresťanstva. No Klement sa bál synody, lebo sa nazdával, že by na nej ožila konciliárna teória o superiorite všeobecného snemu nad pápežom. S cirkevného hľadiska veľmi škodilo Klementovo kolísavé stanovisko v spore Francúzska s Karolom V. František I. (1515—47), francúzsky kráľ, chcel byť najsilnejším monarchom Europy a robil si nároky hlavne na Taliansko. Karol V. zas chcel odňať Francúzom kniežatstvo milánske a Burgundsko, čo Francúzsko odňalo nemeckej ríši. Pre toto stále napätie cisár Karol V. bol nútený zdržiavať sa mimo Nemecka. Cisárova neprítomnosť prišla nemeckým náboženským novotárom veľmi vhod. Klementovi bolo ťažko zachovať v spore neutrálne stanovisko. Ale keď už mal voľakomu nadržiavať, tak skôr cisárovi ako Františkovi I. Cisár úprimne chcel zachovať v Nemecku kresťanskú jednotu, kým Francúzsko, i keď doma pálilo protestantov (§ 165), v Nemecku ich podporovalo, aby tak oslabovalo Karola V. Keď cisár pri Pavii porazil Francúzov (1525), Klement, obávajúc sa o nezávislosť cirkevného štátu, už sa otvorene spojil s Františkom I. proti cisárovi (svätá liga v Cognac z r. 1526). Neprekážalo mu ani to, keď sa František I., „najkresťanskejší kráľ", spojil s Turkami proti Habsburgovcom a obetoval kresťanské krajiny (Uhorsko — porážka pri Moháči r. 1526) polmesiacu. Tu sa vyvinul ten osudný a s kresťanského stanoviska nepochopiteľný stav, že *najväčší nepriateľ kresťanstva — sultán Soliman — podporovateľ protestantov František I. a Klement VII. — hlava Cirkvi — sú v jednom fronte proti Karolovi V., úprimnému ochrancovi katolíckej Cirkvi!!* Pápež z politických príčin nechal cisára na ľade vtedy, keď bolo potrebné medzi nimi najväčšie dorozumenie, aby zachránili kresťanskú jednotu. Sám pápež v najkritickejšej chvíli zoslaboval kresťanské sily, a tak nepriamo napomáhal heretikov. Musí sa s bolesťou uznať, že keby Klement nebol so zbraňou bo-

Pomýlené stanovisko Klementa VII.

Pápež proti cisárovi.

joval proti cisárovi, ľahko by bolo bývalo heretikov potlačiť. Hádam nikdy predtým a potom sa nedokázalo tak zjavne ako v tomto prípade, aké nebezpečné je miešať politiku s náboženstvom! Klement si iste neuvedomil dosah svojho kroku. S vtedajšieho úzko cirkevnopolitického stanoviska mohol byť jeho postup aj odôvodnený, ale po 400-ročnom časovom odstupe s ohľadu celokresťanského javí sa iste najosudnejším v cirkevných dejinách. Zaslepenosť pápežskej renesančnej politiky dosiahla vrchol. Nie div, keď sa nad ňou Karol V. veľmi pohoršil a skoncoval ju takým spôsobom, aký Rím ešte nevidel. Cisár apeloval proti zradnej pápežskej politike na všeobecný cirkevný snem. Ale skôr, ako by sa bolo na to dalo pomýšľať, pápeža zanechali dovtedajší spojenci. To využily cisárske vojská. Vtrhly do Ríma (6. mája 1527) a za niekoľko mesiacov tak spustošily mesto, že všelijaké navštívenia, ktoré Rím už v minulosti zažil, ani zďaleka sa nedaly porovnať s terajším. Vojsko nemalo riadne vedenie a boli v ňom rozliční svetoví dobrodruhovia (medzi nimi veľa luteránov, ktorým pôsobilo zvláštnu rozkoš pomstiť sa na pápežovi a na duchovných). Sám pápež sa dostal do rúk víťaza, ktorý ho pol roka väznil v Anjelskom hrade. Toto pustošenie Ríma — *Sacco di Roma* — pokladali všeobecne za splnenie Savonarolových strašných predpovedí o blížiacom sa božom treste nad večným mestom. Zneuctili mnohé kostoly, medzi nimi aj kostol sv. Petra, zničili premnohé umelecké pamiatky a vzácne rukopisy (vecná škoda sa odhaduje na 10 miliónov dukátov). Sacco di Roma znamená koniec rímskej renesancie, ale aj obrat v pápežskej katolíckej politike. Pápežstvo bolo nútené zanechať svoju dovtedajšiu pomýlenú cestu. Klement VII. r. 1529 sa smieril s Karolom V. (barcelonská smluva) a Rím bol teraz už prístupnejší cirkevným reformným snahám. Bola to veľká obeta, ktorú Rím priniesol, ale nebola daromná, lebo ňou sa otvorily brány lepšej a mravnejšej kresťanskej budúcnosti.

Sacco di Roma.

Po vyradení Francúzska z cisárových nepriateľov („dámsky mier" v Cambrai medzi Margitou, tetkou cisárovou, a matkou Františka I. r. 1529; Francúzsko sa v ňom zrieklo nárokov na Taliansko) mohol Karol V. s pápežom Klementom VII. voľnejšie uvažovať, ako čeliť novotám v Nemecku a tureckému nebezpečenstvu.

4. Pre nerozumné ťahačky Klementa VII. s cisárom nedalo sa ani myslieť na spoločný postup proti nemeckým novotárom. A len to by bolo mohlo zastaviť vzmáhajúci sa luteranizmus. Klement VII. žiadal ústami svojho legáta (Campegiu) na norimberskom sneme

Váhavosť stavov.

(r. 1524) stavy uviesť do života wormský edikt, ale darmo. Nedosiahol ani toľko, čo pred rokom legát Chieregati. Stavy sľúbily uviesť ho do života, nakoľko budú môcť. Súčasne však energicky žiadaly svolať „národný koncil" do Speyeru, kde stavy rozhodnú, ako sa zachovať v sporných náboženských veciach dotiaľ, kým nerozhodne všeobecný cirkevný snem. Pravda, pápež nemohol dovoliť stavom rozhodovať vo veciach viery. Preto Luther obratne podstrčil stavom zbraň: odoprieť sľúbenú pomoc proti Turkom. Túto zbraň odteraz vždy používali protestanti proti cisárovi a katolíckym kniežatám, v najkritickejších chvíľach vynucovali si ústupky. Ríšske kniežatá v náboženských náhľadoch už neboly jednotné. Len ťažko sa darilo legátovi Campeggiovi získať aspoň časť nemeckých kniežat (v Regensburgu r. 1524) pre spoločný postup pri uskutočňovaní wormského ediktu. Len malá časť sa otvorene osvedčila proti novotám (arcikniežа Ferdinand Rakúsky, Viliam a Ľudovít Bavorský a 12 biskupov). Väčšina kniežat váhala. Mladé

Hadrián VI.

Klement VII.

Pavol III.

Július III.

knieža Filip Hesenský sa prvý otvorene postavil na stranu Lutherovu (1524) a váhavý Fridrich Saský Múdry na smrteľnej posteli prijímal už podľa obradov Lutherových (1525).

5. Popri náboženských nepokojoch v Nemecku vznikly i sociálne revolúcie (§ 156, 3), ktoré vyvrcholily za sedliackych vzbúr r. 1524, 1525. Koncom stredoveku v Nemecku i v iných krajinách (v Uhorsku r. 1514 sedliacka vzbura pod vedením Juraja Dózsu v Sedmohradsku) častejšie sa vyskytlo, že sedliactvo, so svojím ťažkým položením nespokojné, sa búrilo. Tieto vzbury maly však len lokálny ráz a skoro ich potlačili. Ale teraz zrejme pod dojmom Lutherových náboženských novôt sa skoro rozšírily po celom Nemecku. I keď príčiny vzbúr sú predovšetkým rázu hospodárskeho a sociálno-právneho (uvádzalo sa rímske právo namiesto dovtedajšieho germánskeho; § 158, 3), predsa i Lutherove náuky o evanjelickej slobode, jeho prudké výstupy proti kňazstvu a kláštorom podnecovaly v sedliactve revolučný oheň. Lutherovo heslo

Sedliacka vzbura.

„sloboda kresťanského človeka" mohlo si sedliactvo veľmi ľahko vykladať tak, že sa má zbaviť nielen cirkevných, ale aj svetských zemepánov, striasť so seba všetky hospodárske ťarchy, ktoré ho tlačily. Požiadavky sedliakov boly v každej krajine inakšie. Tak vo Švábsku žiadali, aby si mohli sami slobodne voliť a sosadzovať farára a aby farári hlásali evanjelium „bez ľudského prídavku". Žiadali odstrániť povinný desiatok z dobytka, zrušiť poddanstvo, chceli slobodne užívať lesy, vodu atď. Vo svojich požiadavkách sa opierali „o božie právo" a podopierali ich dôvodmi zo sv. Písma. K sedliactvu sa pripojili kňazi apostati, rehoľníci a posmeľovali ich, ba stavali sa im na čelo. Sedliacka vzbura sa rozšírila v krátkom čase skoro po celom Rakúsku a Nemecku okrem Bavorska. Všade plienili, pálili a dopúšťali sa neslýchaných ukrutností. Zničili vyše tisíc kláštorov a hradov. Kniežatá krvavo udusily sedliacke povstanie koncom r. 1526. Do 150.000 sedliakov zahynulo a 50.000 muselo odísť za hranice. Vodcu povstania *Tomáša Münzera*, anabaptistu, s jeho druhmi popravili.

Luther a sedliaci.

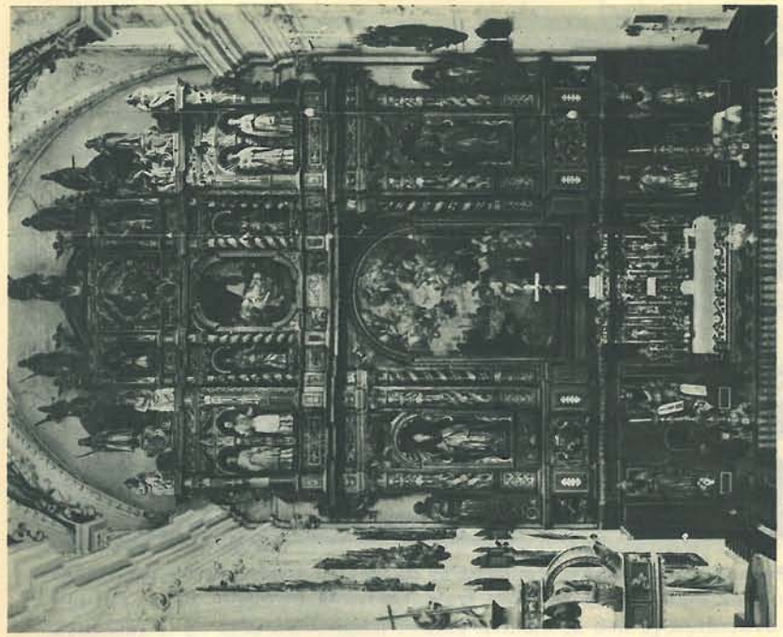
Lutherov postoj k sedliackej vzbure nebol jasný a dôsledný. Zpočiatku miernil sedliakov a kniežatám radil, aby splnily požiadavky „drobného človeka", ktoré sú zväčša oprávnené. Keď však počul o sedliackych výtržnostiach, spisom „Wider die mörderischen und räuberischen Rotten der Bauern" posmeľoval, ba priamo vyzval kniežatá násilne zakročiť proti povstalcom. Pravda, tým nemálo utrpel na svojej popularite pred drobným ľudom, o ktorý sa najviac opieral. Luther úplne zmenil svoju taktiku i v reformácii. Najprv chcel vybudovať *ľudové* a či *obecné cirkevníctvo* (§ 158, 3). Teraz však sveril osud novej cirkvi úplne do rúk kniežat a mestských magistrátov, a tak miesto obecnej nastúpila panská, krajinská cirkev (Fürstenkirche, Landeskirche).

Pastor, Papstgesch. IV. 1907. — Seppelt-Löffler, Papstgesch. 1938. — Brandt, Der grosze Bauernkrieg. 1925. — Wibbeling, M. Luther u. des Bauernkrieg. 1925. — Schubert, Revolution u. Reformation im 16. Jh. 1927. — Scholtenloher, Flugschriften zur Ritterschaftsbewegung d. J. 1523. — 1929.

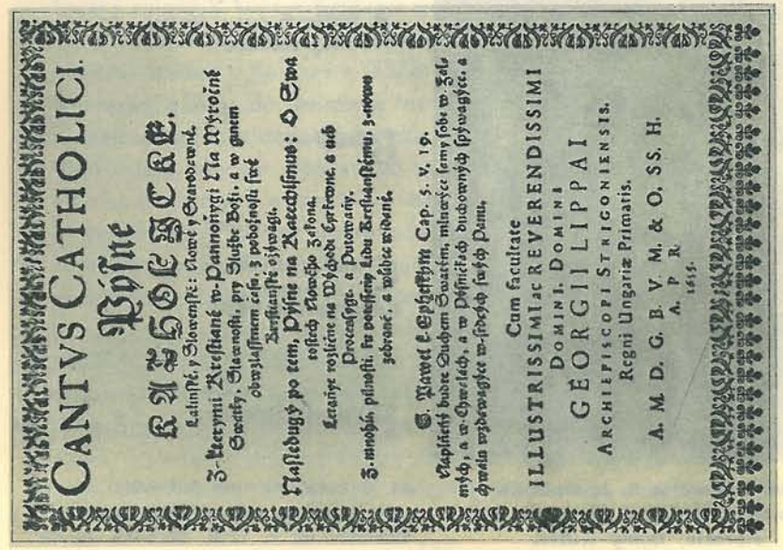
§ 158. SPEYERSKÉ SNEMY. TERITORIÁLNE CIRKEVNÍCTVO.

Politické rozdvojenie Nemecka.

1. Sedliacke vzbury maly dvojaký účinok. Luther tým, že posmeľoval kniežatá potlačiť sedliacke povstanie, podporoval ich moc. V reformátorovi Lutherovi videly kniežatá svojho človeka, ktorého dobre možno použiť na posilnenie a zabezpečenie svojej moci. No boly medzi kniežatami i také, ktoré nehľadely na chvíľ-

38. Vnútro univerzitného kostola v Trnave. Ranobarokový oltár z r. 1640.

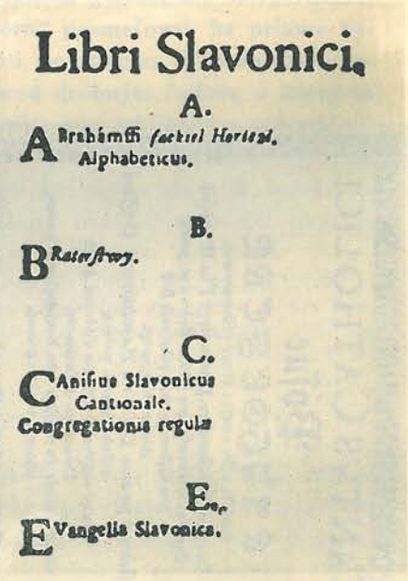
37. Cantus Catholici, obálka prvého jednotného slovenského spevníka, vydaného v Trnave r. 1655

39 Príchod benediktínskych misionárov do Mexika v slávnostnom sprievode. Z diela Philoponi, Nova typis Transacta Navigatio 1621.

40. Ján Tranoscius S. J., mučeník dolnokubínsky. Súčasný obraz zo XVII. storočia, Dolný Kubín.

Libri Slavonici.

A.

Alphabetícus.

B.

C.

Cantionale.

E.

Evangelia Slavonica.

41. Z katalogu kníh trnavskej univerzity, ktoré vydala a tlačila vo svojej tlačiarni do r. 1710. Stránka so slovenskými knihami.

kové zisky, ale ktorým išlo o verejný poriadok. Tie musely uznať, že pôvodcom sedliackeho povstania je vlastne Luther svojím učením o slobode kresťanského človeka. Presvedčily sa, že sa musí voľačo podniknúť a tak zahatiť nebezpečné novoty. Podľa príkladu regensburského sjednotenia (§ 157, 4) združili sa kurfirsti Joachim Brandenburský, Albrecht z Mohuča a ešte niekoľko kniežat pod vedením kniežaťa Juraja Saského *v Dessau* (1525). Cieľom dessauského spolku bolo zvládnuť sedliackym povstaním vyvolané nepokoje a vykoreniť ich hlavnú príčinu: „luteránsku sektu". Keďže do svojho programu pojali i potlačenie Lutherovho hnutia, uzavrel Filip Hesenský s kurfirstom Jánom Saským, bratom a nástupcom Fridricha Múdreho, smluvu *v Torgau* (1526), ktorou sa zaviazali Lutherom začatú reformáciu chrániť a podporovať. K nim pristúpilo ešte r. 1526 ďalších šesť kniežat a niektoré magistráty ríšskych miest. *Tak sa Nemecko i politicky rozdvojilo.*

Medzi prvými k torgauskej smluve sa pridalo Prusko, štát rehole nemeckých rytierov. Veľmajster nemeckých rytierov *Albrecht Brandenburský* (Ausbach) už r. 1523 udržiaval styky s Lutherom. Na jeho radu a privolenie poľského kráľa Žigmunda I. (štát nemeckých rytierov bol lénnym majetkom poľského kráľa) premenil Prusko na svetské dedičné kniežatstvo (§ 116, 5). Sám veľmajster oženil sa s dcérou dánskeho kráľa Fridricha I. So sekularizovaním Pruska uviedlo sa doň aj Lutherovo cirkevníctvo. Biskupi Juraj Polentz zo Samlandu a Eberhard Queiss z Pomesanienu r. 1524 prijali Lutherovu náuku, vzdali sa svojich svetských panovníckych hodností v prospech Albrechta Brandenburského a poženili sa. Boli prví z nemeckého episkopátu, ktorí odpadli. Albrecht Brandenburský založil r. 1541 v Královci protestantskú univerzitu.

Apostázia nemeckých rytierov.

2. Následky politického rozštiepenia sa javily aj na najbližšom ríšskom sneme *v Speyeri* r. 1526. Cisár rozhodne žiadal uskutočniť wormský edikt, ale kniežatá luteránskeho smýšľania prehlasovaly v malom počte sídené katolícke kniežatá a usniesly sa, že požiadajú cisára, aby do roka svolal nemecký koncil. Dotiaľ malo každé knieža vo veciach wormského ediktu tak žiť a vládnuť, „ako si to najlepšie bude môcť zodpovedať pred Bohom a Jeho cisárskym Veličenstvom". Prakticky to znamenalo toľko, že kniežatá, spojené torgauskou smluvou, utvorily *teritoriálne, krajinské cirkvi* (Landeskirchen), v ktorých usporiadaly bohoslužby, školstvo, a cirkevnú disciplínu podľa Lutherových náhľadov. V tom smysle v hesenskom kniežatstve odstránili staré bohoslužby a zhabali kláštory. V saskom kurfirstve nariadil zas Ján Saský r. 1527 kánonickú vizitáciu, ktorou zhabal katolícke cirkevné majetky a uviedol Lutherovu bohoslužbu. Dozor nad cirkevným životom sveril superinten-

Snem v Speyeri.

Krajinské cirkvi.

dentom, ktorých sám volil. Podobne usporiadali cirkevné veci v Meklenburgu, Prusku, Brandenbursku, Braunschweigsku, v mestách v Štrasburgu, Brémach, Hamburgu atď.

Usnesenia speyerského snemu maly znamenať len prechodné riešenie náboženskej otázky. Keďže nenarážaly na značnejší odpor, k novotárstvu náchylné kniežatá použily ich chytro na to, aby zo svojich krajín *definitívne* odstránily starú katolícku ústavu a zriadily novú štátnu cirkev. Pravda, nešlo to všade tak ľahko, preto použily pri ináč smýšľajúcich nátlak na svedomie. Luther a iní reformátori to schválili, i keď sa to úplne protivilo ich zásadám o náboženskej slobode kresťanského človeka. Luther si úplne osvojil stredovekú zásadu, že štát má právo a i povinnosť pravé náboženstvo svojim príslušníkom, keď treba, i nanútiť a chrániť ich pred bludnými náukami. Za pravé náboženstvo pokladali novotu (čisté evanjelium) a staré katolícke náboženstvo za herézu.

Nátlak na svedomie.

Všetko to ľahko mohly luteránske kniežatá uskutočniť, lebo cisár práve vtedy bol najviac zaujatý sporom s Františkom I. a pápežom Klementom VII. (§ 157, 3). Jeho brat Ferdinand Rakúsky, stály zástupca v Nemecku, pre rastúce turecké nebezpečenstvo bol mimo Nemecka. Po nešťastnej bitke pri Moháči r. 1526, kde padol i uhorský kráľ Ľudovít II., prevzal Ferdinand (švagor Ľudovíta II.) aj uhorské kráľovstvo (zakladateľ rakúsko-uhorskej monarchie). Tak pre vnútorné spory v Uhorsku (zápas s Jánom Zápoľským), ako aj pre ďalšie turecké napredovanie nemohol sa venovať nemeckým náboženským veciam. Protestantské kniežatá využily jeho ťažké položenie a chcely mu poskytnúť pomoc proti Turkom len vtedy, keď im urobí v cirkevných veciach veľké ústupky.

Ferdinand Rakúsky.

3. Ku vzniku *teritoriálnych*, krajinských cirkví, hlavných opôr protestantizmu, došlo v Nemecku pod tlakom okolností. Sám Luther a iní novotári nemysleli zpočiatku na také zriadenie. Keďže Luther neuznával Kristom založenú cirkevnú právomoc a popieral viditeľnú cirkev, vyhýbal akémukoľvek samostatnému cirkevnému zriadeniu. Princíp *obecných* (sborových) *cirkví*, ku ktorým privolil po svojom návrate z Wartburgu (§ 156, 3), vlastne tiež nesúhlasil s jeho teologickými náhľadmi. Podľa nich slobodný kresťan žije z evanjelia a nijaká vrchnosť nemá mu čo rozkazovať. Lenže také zásady boly dobré len dotiaľ, kým bolo treba rozbíjať katolícku cirkevnú hierarchiu, o čo Lutherovi hlavne išlo. Keď sa však ukázalo, že takéto smýšľanie vedie k úplnej náboženskej anarchii, ktorá môže zničiť aj posledné stopy kresťanského života, skoro vytrezvel zo svojich dovtedajších náhľadov na cirkev. Najprv privolil zakladať obecné cirkvi, kde si veriaci sami volili svojich predstavených. Keď ani to nestačilo, sveril svoje náboženstvo do rúk svet-

Princíp teritoriálneho cirkevníctva.

ských kniežat. Svetská vrchnosť mala uviesť na svojich územiach Lutherovu náuku ako štátne náboženstvo a založiť nové cirkevníctvo (cézaropapizmus). Luther, ktorý nechcel uznať právomoc cirkevného predstaveného v náboženských veciach, teraz bol nútený uznať svetskej vrchnosti neobmedzenú moc nad podriadenými aj vo veciach svedomia a viery. Bola to zásada, ktorá sa protivila nielen katolíckemu smýšľaniu, ale bola cudzia aj kresťansko-germánskemu právnemu ponímaniu. Zato však veľmi dobre sa srovnávala s pohansko-rímskymi právnymi náhľadmi o neobmedzenej moci vrchnosti. Kniežatá (v ríšskych mestách magistráty) dostaly tým neobmedzenú moc v náboženských veciach a staly sa najvyššími predstavenými na ich území založených náboženských spoločností a či cirkví a správcami cirkevného majetku. Tak vznikol *sumepiskopát kniežat*, zriadenie, ktoré i pre protestantskú i pre katolícku cirkev malo dôležité následky. Tým sa uviedlo *teritoriálne cirkevníctvo* a *jus reformandi* (cuius regio, eius et religio).

Takto sa Lutherovi s pomocou kniežat podarilo zachrániť svoju náboženskú vec, ktorá by bola v anarchii určite zahynula. Zachránil ju tak, že sa spreneveril svojim hlavným zásadám o slobode kresťanského človeka. Tým súčasne vypadly opraty reformácie z jeho rúk a vedenie prevzaly kniežatá. Po r. 1526 mal už v reformácii len podradnú úlohu. Luther chcel oslobodiť ľud od pápeža, a dosiahol to, že namiesto jedného pápeža vzniklo ich toľko, koľko kniežat a magistrátov bolo v Nemecku. Kniežatá sa vďačne chopily tejto úlohy, lebo ich ideálom bola vždy neobmedzená moc nad podriadenými vo všetkom, teda i v náboženstve. Povstanie nemeckého sedliactva bolo protestom proti rímskemu právu, ktoré sa kniežatá snažily v Nemecku uviesť. Potlačením sedliackeho hnutia sa im to podarilo. Pomáhal im v tom aj Luther. Preto sa kniežatá po sedliackej revolúcii tak ochotne ujaly Lutherovej novoty.

Vedenie v rukách kniežat.

4. Novoty rozdvojily Nemecko aj politicky (§ 158, 2) a dva tábory maly veľmi blízko k tomu, aby svoje sily zmeraly zbraňou. Filip Hesenský otvorene hľadal zádrapku, aby mohol napadnúť katolícke kniežatá. Aj napadol územie würtzburského a bamberského biskupa pod zámienkou, že vraj katolícke stavy sa sprisahaly na potlačenie evanjelia. Násilný čin Filipov a ďalšie vzmáhanie sa novoty konečne prebudily katolícke stavy z nečinnosti a na najbližšom ríšskom sneme *r. 1529 v Speyeri* začaly sa živšie ujímať starej viery. Pod predsedníctvom arcikniežaťa Ferdinanda snem značnou väčšinou sa rozhodol, že usnesenia speyerského snemu

Snem v Speyeri r. 1529.

z r. 1526 majú byť zrušené a do budúceho koncilu má byť vo všetkom zachovaný status quo. Novotu neslobodno ďalej šíriť, a kde je už uvedená, tam popri nej má sa trpieť aj katolícka bohoslužba a duchovenstvu sa majú ponechať práva a majetky. Snem teda nežiadal vyhubiť novotu tam, kde ju už uviedli, len aby bola trpená všade aj stará viera. No šesť luteránsky smýšľajúcich kniežat a 14 ríšskych miest podalo *protest* s odôvodnením, že vo veciach svedomia nemožno rozhodovať hlasovaním. Odtiaľ dostali pomenovanie *protestanti* a tak sa dodnes označujú všetci prívrženci reformácie. Protestanti vystupovali odteraz ako zorganizovaná strana proti cisárovi Karolovi V. a katolíckym stavom. Keď sa Karol V. r. 1529 smieril s Klementom VII. (barcelonská smluva, Cambrai; § 157, 3), mohol sa viac venovať nemeckým veciam. Protest neprijal. Aby však rozštiepencov znovu sjednotil, vypísal snem do *Augsburgu* na r. 1530.

Brieger, Der Speierer Reichstag 1526, 1909. — Die Protestation u. Appellation der evang. Stände auf d. Reichstag zu Speyer 1529, 1929. — Lind, Speyer u. der Protestantismus. 1930. Schling, Die evg. Kirchenordnungen des 16. Jh. 1913. — Schling, Gesch. der protest. Kirchenverfassung. 1907. — Holl, Luther und das landesherrl. Kirchenregiment, 1911. — Holstein, Die Grundlagen des evg. Kirchenrechts, 1928. — Lagarde, Recherches sur l'esprit politique de la Réforme, Paris 1926. — Murray, The Political Consequences of the Reform. Lond. 1926.

§ 159. RÍŠSKY SNEM V AUGSBURGU. ŠMALKALDSKÝ SPOLOK. PAVOL III.

1. Speyerským protestom sa náboženské rozštiepenie prejavilo navonok. Cisár musel už teraz zaujať k nemeckej náboženskej veci určitý postoj. R. 1530 prijal v Boloni z rúk Klementa VII. cisársku korunu a po korunovaní hneď odišiel do Nemecka, kde už nebol od wormského snemu (1521). Karol ešte vždy dúfal, že sa mu podarí rozštiepencov miernym spôsobom sjednotiť. Zúčastnil sa na ríšskom sneme *v Augsburgu*, ktorý on svolal a na ktorom pápeža zastupoval legát Campeggio. No protestantské kniežatá hneď zpočiatku daly pocítiť, že cisárove sjednocovacie pokusy nebudú mať prajné výsledky. Cisár vyzval všetky kniežatá, aby sa zúčastnily na procesii Božieho Tela; ale protestantské kniežatá odmietly účasť. Na sneme ich cisár vyzval, aby jasne označily svoje náboženské stanovisko. Nato mu predostrely Melanchtonom vypracovaný spis, zvaný *augsburské vierovyznanie* (Confessio augustana), po latinsky a po nemecky.

Snem v Augsburgu r. 1530.

Tento spis sa pokladá za prvý symbolický spis protestantov. Má 28 článkov vo dvoch čiastkach. V prvej časti (1—21) zdôrazňuje náuku reformátorov, ale tak opatrne, že rozdiel medzi katolíckou a novou vierou je sotva badateľný. O zavrhnutí pápežského primátu, kňazstva, učení o očistci, o úcte svätých a odpustkov sa v týchto článkoch nehovorí. Na konci prvej časti sa doslovne hovorí: ... „tota discusio est de paucis quibusdam abusibus". Ako abúzy označené sú v druhej časti (22—28): prijímanie pod jedným spôsobom, kňazský celibát, privátna omša, potreba spovede, pôstna disciplína, rehoľné sľuby a biskupská jurisdikcia. Humanistom Melanchtonom sostavené vierovyzanie nepodalo verný obraz náboženského stanoviska protestantov. Zamlčalo — vlastne bagatelizovalo — dogmatické rozdiely a vec predostrelo tak, ako by tu išlo len o abúzy, ako by jedine kalich laikov a celibát stál v ceste dorozumeniu. Melanchton svojou potuteľnosťou a neúprimnosťou kresťanskej veci nesmierne veľa škodil. Falošne taktizoval vo chvíli veľmi vážnej, keď v prítomnosti zástupcov Cirkvi, cisára a ríšskeho snemu hľadaly sa a prípadne aj mohly sa nájsť spôsoby dorozumenia. Bolo zjavné, že chcel predstaviť cisárovi vec tak, ako by nové hnutie ešte nebolo zanechalo pôdu starej kresťanskej pospolitosti. Luther bol síce surovší, ale rozhodne otvorenejší človek. „Keď my padneme — hovoril Luther — padne Kristus. Nech teda padne! Radšej chceme padnúť s Kristom, ako stáť s cisárom." Niektoré ríšske mestá však nesúhlasily s Melanchtonom v učení o sviatosti oltárnej, stojac bližšie k učeniu Zwingliho. Preto podaly štyri mestá (Štrasburg, Kostnica, Memingen a Lindau) iné vierovyznanie, složené reformátorom *Bucerom (Confessio tetrapolitana)*.

Augsburské vierovyznanie.

2. Cisár dal spis protestantov preštudovať prítomným katolíckym teologom (Eck, Wimpina, Cochläus, Ján Fabry, Dietenberger). Oni sostavili *podvrátenie* augsburského vyznania (Confutatio pontifica), ktoré na sneme prečítali. Cisár vyhlásil vyznanie protestantov za podvrátené a žiadal ich, aby sa sjednotili. Ako ochranca Cirkvi pohrozil im vážnym trestom, ak ho neposlúchnu. Miešané užšie komisie sa usilovaly teoreticky dorozumieť. Ale v hlavných bodoch (učiteľský úrad Cirkvi — obeta omše svätej a rehoľné sľuby) sa nemohly dohodnúť. Melanchton bol dosť ústupný. Náklonný bol uznať aj cirkevnú jurisdikciu, keď sa protestantom povolí laický kalich, niektoré liturgické odchylnosti a zruší sa celibát kňazov. Luther však (vtedy bol v Koburgu) zazlieval povoľnosť protestantov a nežičil si dorozumieť a vyrovnať sa s „papistami". Filip Hesenský tajne ušiel z Augsburgu, aby tak protestoval proti prípadnému dorozumeniu s katolíkmi. Cisár vyzval protestantov, aby do 15. apríla budúceho roku sa osvedčili, či sa chcú sjednotiť s katolíkmi. Ale protestanti odpovedali tým, že mu predostreli Melanchtonom spracovanú *Apologiu augsburského vyznania*. Karol V. ju neprijal a 19. novembra 1530 vydal svoj prísny ríšsky edikt, v ktorom zakázal všetky náboženské novoty. Naložil stavom, aby všetko ostalo pri starom: omša, sviatosti a úcta svätých.

Apologia augsburského vyznania.

Spustošené kláštory a kostoly nariadil obnoviť a vrátiť pôvodným majiteľom. Sľúbil, že vymôže u pápeža svolanie všeobecného snemu, ktorého cieľom bude obnoviť jednotu. Cisár mal teda mylné presvedčenie, že sa dá ešte dačo dosiahnuť rokovaním, hoci bolo už zjavné, že spor môžu rozhodnúť len silnejšie prostriedky.

3. Protestantské kniežatá do určenej lehoty (15. apríl 1531) nezmenily svoje stanovisko, ba ani ho nechcely zmeniť. Radšej chcely siahnuť po zbrani, ako sa poddať cisárovi. Posmeľovali ich wittenberskí teologovia, ktorí im ukladali povinnosť chrániť evanjelium proti každému, i proti cisárovi, a keď treba, i zbraňou. Cisár vraj je len volená hlava ríše, teritoriálne kniežatá sú však Bohom ustanovení predstavení svojich poddaných. V tom smysle uzavrelo 7 kniežat a 11 miest r. 1531 *šmalkaldský spolok* na 6 rokov a tak si sľubovaly vzájomnú pomoc a ochranu novej náuky proti cisárovi. Tým vznikla protestantská politicko-vojenská moc, sväz na obranu a odboj. Spolok nadviazal styky so všetkými politickými nepriateľmi cisára: s Francúzskom, s Fridrichom I., dánskym kráľom, Gustávom, švédskym kráľom, a uhorským protikráľom Jánom Zápoľským. A onedlho sa im naskytla vhodná príležitosť dať pocítiť cisárovi svoju dôležitosť. Turci nebezpečne napredovali. R. 1529 zaujali Budín (Jána Zápoľského vyhlásili za uhorského kráľa), západné Slovensko, r. 1532 obkolesili už aj Viedeň a ohrožovali Štajersko. Protestanti odopreli cisárovi pomoc, kým nezastaví proti nim vedené procesy na vydanie zhabaného cirkevného majetku. Cisár, keďže nevyhnutne potreboval aj pomoc protestantov, musel povoliť. Uzavrel s nimi predbežný *náboženský mier norimberský* (1532), ktorým sa vzdal prísneho augsburského ediktu a vyhlásil, že bude trpieť novotu až do najbližšieho všeobecného snemu. Ba zastavil aj všetky procesy, ktoré vznikly vo veciach viery proti protestantom. Potom na 8 rokov znovu opustil Nemecko a zaplietol sa do vojen s Francúzmi a Turkami. Protestanti len za cenu norimberských ústupkov poskytli cisárovi pomoc proti Turkom.

Šmalkaldský spolok.

4. Cisárom Karolom V. sľúbený všeobecný snem, od ktorého si katolíci toľko sľubovali, jednak preťahovaním kúrie, jednak pre ustavičné intrigy Francúzov sa nesišiel. Reformácia pod ochranou šmalkaldského spolku sa ďalej šírila a úplne využila norimberské ústupky. Šmalkaldský spolok protestanti r. 1535 obnovili a predĺžili ho na ďalších 10 rokov. Nedbali na norimberské mierové podmienky a usniesli sa, že do spolku má prístup každý vyznavač „nefalšovaného“ evanjelia, že budú chrániť a napomáhať každého,

Šmalkaldský spolok sa vzmáha.

kto by mal nepríjemnosti pre zhabané cirkevné majetky, alebo koho by napádali preto, že zo svojho územia odstraňuje katolícku bohoslužbu. Toto vyhlásenie natrvalo zlákalo ďalšie kraje, ako Würtembersko, Pomoransko, Sasko, Falcko, Zweibrücken, kurfirstvo Brandenburg, Anhalt, Dessau, Nassau a mnoho ríšskych miest: Ulm, Lübeck, Hanover, Augsburg, Frankfurt, Hamburg atď.

Popri luteranizme šírily sa aj rozličné extrémne sekty (Schwarmgeister), ktorým sa protestantská náuka nezdala dosť radikálna. Najviac sa uplatnili *novokrstenci*, ktorí chceli obnoviť kresťanskú pracirkev (§ 156, 5). Rozširovali komunistické idey, a hoci proti nim boli katolíci aj protestanti, udržali sa, ba po poprave ich vodcu Tomáša Münzera (§ 157, 5) rýchlo sa šírili v severnom Nemecku, Švajčiarsku, Tirolsku, na Morave a vo Vestfálsku. Ich strediskom bolo do r. 1535 mesto Münster. Anabaptistom podobní náboženskí rojkovia boli *menoniti* (zakladateľ katolícky farár Šimon Menno; † 1559) a *schwenckfeldiáni* (zakladateľ šľachtic Gašpar Schwenckfeld z Ossigu; † 1561).

Protestantské sekty.

Pozostatky týchto protestantských siekt zachovaly sa dodnes v Nemecku a najmä v Severnej Amerike.

5. V týchto pohnutých časoch zomrel pápež Klement VII. (1534). Už pontifikát prvého pápeža z rodu Medicich, Lea X., ale najmä pontifikát druhého Mediciovca, Klementa VII., jasne dokázal, že neslobodno ísť ďalej po ceste, nimi započatej, a že je potrebný základný obrat, ak Cirkev chce vyhnúť ešte väčším úderom. K tomuto obratu skutočne došlo za pápeža Pavla III. (1534—49). Jeho pontifikát znamená ozaj prechod k radostnejšej epoche v dejinách pápežstva.

Pavol III. (Alexander Farnese), pochádzajúci zo starej šľachtickej rodiny, stál na rozhraní dvoch epoch, renesančnej a reformnej. Mal dvojitú tvár ako Janus a podľa toho mal ešte všetky chyby a nedostatky renesančných pápežov, ale aj ctnosti, pre ktoré si právom zaslúžil pomenovanie prvého reformného pápeža. V renesančnom ovzduší vychovaný potomok Farnesovcov nezaprel svoj šľachtický pôvod ani na pápežskom tróne. Veselý život renesančných pápežov trval vo Vatikáne ďalej, skvelé zábavy, na ktorých vystupovaly speváčky a tanečnice, hlučné poľovačky boly na dennom poriadku, zatiaľ čo v Nemecku a v ostatných krajinách kresťania húfne opúšťali Cirkev. Pavol III. bol tiež nepotista, ako ostatní renesanční pápeži. Obohacoval svojich synov a rodinu; pre ňu sa zaplietol do mnohých nepríjemností, pre ktoré sa nemohol venovať reforme Cirkvi v takej miere, ako vyžadovala situácia a na akú ho jeho vynikajúce vlastnosti predurčily. Pri tom všetkom Pavol III. je reformný pápež. Kardinálsky sbor, sostavený zväčša ešte Alexandrom VI., postupne vymenil ľuďmi, ktorí tvorili pevnú základňu budúcej cirkevnej reformy. Boli to: biskup Ficher z Rochesteru (r. 1935 kanonizovaný), Casparo Contarini, benátsky šľachtic (dovtedy laik), človek zbožný a vzdelaný, Peter Caraffa (neskorší Pavol IV.),

Pavol III.

Giovanni Morone, slávny legát v Nemecku, Reginald Pole atď. Na udržanie pravej viery založil r. 1542 kongregáciu „Sacri Officii" a r. 1540 schválil rehoľu jezuitov. Týmito opatreniami položil základy budúcej rekatolizácie sveta. Najslávnejším jeho činom je však *tridentský snem*, ktorý, i keď s istým váhaním, predsa len on svolal r. 1545 (§ 175).

Koncil, po ktorom katolícky svet tak túžil, nesišiel sa hneď na začiatku pontifikátu Pavla III. Hlavnou príčinou toho bolo, že Pavol III., podobne ako jeho predchodca, nepostavil sa hneď od počiatku otvorene a určite na stranu cisárovu, ale sympatizoval s protestantofilom a turkofilom Františkom I., ktorý robil všetko možné, aby zmaril vyrovnanie medzi kresťanmi. Pápež svolal síce na r. 1537 koncil do Mantovy, František I. však nesúhlasil s miestom. R. 1538 znovu ho svolal do Vicenzy, ale francúzsky kráľ zmaril i to. Proti snemu sa stavali najmä protestanti, hoci len nedávno sa ho stále dovolávali. Luther otvorene povedal pápežskému legátovi: „My nepotrebujeme nijaký koncil, ale potrebujú ho vaši biedni ľudia, lebo vy neviete, v čo veríte." Šmalkaldský spolok r. 1537 odmietol účasť na sneme s odôvodnením, že koncil, na ktorom pápež určí poriadok, nie je slobodný. Luther, aby predišiel prípadnému dorozumeniu protestantov s katolíkmi, sostavil r. 1537 tzv. *23 šmalkaldských článkov*, ktoré vyostrily do krajnosti protivy medzi protestantmi a katolíkmi. Obsahovaly aj veľké urážky o omši sv. a pápežovi. I tento Lutherov spis sa stal pre protestantov symbolickým. Katolícke stavy v Nemecku musely konečne konštatovať, že spolok šmalkaldský má vojnové zámery. Preto cisár, jeho brat Ferdinand a niektoré katolícke kniežatá spolu s arcibiskupom mohučským a soľnohradským uzavreli r. 1538 ochranný spolok v *Norimbergu*. Jeho cieľom bolo brániť usnesenia norimberského náboženského mieru z r. 1532. Bolo teda už všetko pripravené, aby náboženský spor rozriešila zbraň. Najmä Filip Hesenský bol veľmi bojovnej nálady. Ale na vojnu vtedy ešte nedošlo pre neočakávanú Filipovu chorobu. Ale Karol V., ktorému Turci robili vážne starosti, ešte sa nevzdal nádeje, že spor sa dá urovnať pokojne. R. 1539 na ríšskom sneme vo *Frankfurte* uzavrel so šmalkaldským spolkom prímerie na 15 mesiacov a dohodol sa, že o náboženských sporných otázkach budú rokovať teologovia obidvoch táborov na tzv. *náboženských rozpravách* (namiesto koncilu).

Šmalkaldské články; ochranný spolok katolíkov.

K rozpravám skutočne došlo, a to r. 1540 v Hagenau, r. 1541 vo Wormse a na ríšskom sneme v Regensburgu (1541), kde bol aj sám cisár. Z katolíkov sa zúčastnili na rozpravách Ján Eck, Július Flug a Ján Gropper, z protestantov Melanchton, Bucer a Ján Pistorius. Boli tam aj pápežskí legáti, a to učený Gašpar Contarini a Ján Morone. I keď sa náboženské rozpravy začaly sľubne, onedlho sa ukázalo, že ani tento spôsob neodstráni konfesionálne protivy. V dôležitých vieroučných otázkach o pôvodnom stave človeka, o dedičnom hriechu a ospravedlnení síce docielili dohody, ale nedorozumenie o sviatostiach a cirkevnej jurisdikcii sa nedalo odstrániť. Najmä protestantské kniežatá nechcely sa zrieť teritoriálneho cirkevníctva. Karol V., aby dosiahol rýchlu pomoc proti Turkom (r. 1541 sultán včlenil Budín so stredným Uhorskom do tureckej ríše; Martinuzzi Utešenovic), *regensburským interimom* (1541) predĺžil norimberský náboženký mier do najbližšieho koncilu. Ba tajne urobil protestantom v cirkevno-majetkových veciach ďalšie ústupky, čo, pravdaže, katolíkov nemálo pobúrilo.

Náboženské rozpravy.

Protestanti v poslednom roku trocha skrotli vo svojej výbojnosti, lebo ich blamovalo *dvojité manželstvo* ich predáka Filipa Hesenského. S privolením svojej zákonitej manželky, s ktorou žil od r. 1523, sosobášil sa r. 1540 s dvornou dámou, k čomu Luther a Melanchton, odvolávajúc sa na Starý zákon, dali svoj súhlas. Dvojité manželstvo neostalo v tajnosti a Filipa Hesenského ťažko kompromitovalo. Keďže podľa ríšskych zákonov bigamia sa trestala smrťou, Filip Hesenský, aby dosiahol amnestiu, zblížil sa s cisárom a uzavrel s ním regensburské interim.

Bigamia Filipa Hesenského.

Kawerau, Die Versuche Melanchton zur kath. Kirche zurückzuführn, 1902. — Schubert, Der Reichstag v. Augsburg im Zusammenhang der Ref. Gesch., 1930. — Heiler, Confessio Augustana, 1930. — Nagel, Luthers Anteil an der Confessio Augustana, 1930. — Walter, Luther u. Melanchthon während des Augs. Reichstags, 1931. — Lortzing, Die Augsburgische Konfession, 1930. — Winckelmann, Der Schmalkald. Bund 1530—32 u. der Nürnberger Religionsfriede, 1892. — Pastor, Papstg. V. 1909. — Capasso, Pavlo III. Messina 1925.

§ 160. POSLEDNÉ DNI LUTHEROVE, JEHO SMRŤ A CHARAKTERISTIKA.

1. Kým bol cisár zaujatý novými zápletkami s Turkami a Francúzmi, protestanti využili čas, aby sa dostali i do takých krajov, kde dosiaľ ešte neboli. Kurfirst Ján Fridrich a knieža Móric Saský sa zmocnili saských biskupstiev Naumburgu, Meissenu a Merseburgu. V Naumburgu dosadili namiesto kánonicky zvoleného biskupa Júlia Fluga Lutherom „vysväteného" Mikuláša Amsdorfera. Severné Nemecko sa tak skoro úplne dostalo do rúk protestantov. Nehodný gróf František von Waldeck, ktorý bol biskupom troch diecéz (Minden, Münster, Osnabrück), žiadal o prijatie do šmalkaldského spolku a súčasne chcel sekularizovať svoje diecézy. Zabránilo tomu len statočné správanie münsterskej kapituly. Arci-

Protestantizmus v nových krajinách.

biskup Hermann Wied povolal do Bonnu reformátora Bucera zo Štrasburgu, aby kázal novú vieru, a jeho pričinením skoro i Kolín odpadol od starej viery. Ale kapitula, univerzita a mestská rada sa postavily proti. A už aj kartuziáni a jezuiti začali svoju rekatolizačnú prácu v Porýnsku (1543).

2. Na *speyerskom sneme* r. 1544 cisár i ďalej ustupoval pred protestantmi, len aby si zaistil pomoc proti Turkom a Francúzom. R. 1544 sa vyrovnal s Francúzmi (mier v Crépy) a s Turkami uzavrel prímerie (1545). Zbavený na čas svojich nepriateľov, mohol sa voľnejšie venovať nemeckým veciam. Na jeho naliehanie svolal pápež Pavol III. koncil do *Tridentu* na jar 1545. Pozvali naň i protestantské stavy, čo však ony rozhodne odmietly s odôvodnením, že to nie je slobodný a všeobecný snem. Luther, cítiac dôležitosť chvíle, vydal proti pápežovi svoj spis „Wider das Papsttum zu Rom, von Teufel gestiftet" (sám ho nazval svojím testamentom). Tým už popálil všetky mosty, ktoré viedly späť do Cirkvi, a zničil všetky možnosti dorozumenia. Len cisár ešte vždy dúfal vo vyrovnanie pokojnou cestou a pokúsil sa o nové náboženské rozpravy. Pravda, bezvýsledne. Presvedčil sa, že roztržku rozriešia len zbrane. Skôr, ako by bola v Nemecku vzbĺkla vojna medzi katolíkmi a protestantmi, Luther zomrel.

Pavol III. svolal tridentský snem.

3. Luther zomrel vo svojom rodnom mestečku v Eislebene prirodzenou a pokojnou smrťou (porazilo ho) 18. februára 1546. Prívrženci zvelebovali ho ako druhého Samuela, Eliáša, proroka Nemecka a svätého Pánovho. Vytrval do konca života v presvedčení, že mal od Boha zvláštne poslanie hlásať pravé evanjelium a bojovať proti „papistickým ohavnostiam". Posledné roky jeho života boly plné trápenia pre telesné nemoci (žlčové kamienky), najmä však pre duševnú nespokojnosť. Trápila ho mravná prostopašnosť, ktorú videl práve v protestantských krajoch, nesvornosť medzi svojimi prívržencami, svojvoľné zasahovanie svetskej vrchnosti do náboženských vecí a všeobecná spustlosť mravného a spoločenského života. „Nebol by som začal kázať," zvolal raz bolestne, „keby som bol vedel, že z toho bude toľko nešťastia, pohoršenia, bohorúhania, nevďačnosti, podlosti." Trpko znášal, ako iní používajú práva náboženského subjektivizmu a mnohí z jeho prívržencov klonia sa k zvinglianizmu a kalvinizmu. Vášnivo vystupoval v posledných rokoch aj proti židom a vyzýval do boja proti nim. Časom zapochyboval o správnosti svojho náboženského systému, ale zahnal pochybnosti tým, že pochádzajú od zlého ducha.

Lutherove posledné dni.

Veľmi ho trápilo i svolanie tridentského snemu, lebo predvídal jeho dôležitosť a ďalekosiahly význam.

Ako ťažko je sostaviť pravý obraz Lutherovho duševného vývinu, tak ťažko je podať o ňom výstižnú charakteristiku. Luther nebol mysliteľ, tým menej systematický mysliteľ. Bol temperamentný a eruptívny voluntarista. Pritom bol nábožensky založený a Bohu oddaný (jeho náboženské poňatie charakterizuje základná „dogma" protestantizmu: viera v Boha odpúšťajúceho a viera v božiu lásku, ktorá sa javí vo vykupiteľskej smrti Božieho Syna). Kritické roky jeho duševného vývinu a prvého vystúpenia (od r. 1510—22; § 153) obsahujú popri dogmatických omyloch aj isté náboženské hodnoty. Bol naplnený určitou horlivosťou za slávu božiu; mal akúsi domnienku, že si ho Boh vyvolil za reformátora. Neskorší život ho strhol do verejného politického víru, presiaknutého egoizmom. Keďže pozitívnou askézou a usporiadaným životom modlitby sa prestal posilňovať vo víre života, veľa stratil zo svojho pôvodného náboženského postoja. Tvrdý životný zápas a dosiahnuté úspechy ho oslepily. Je tragické, že sa nevedel povzniesť nad niektoré boľavé zjavy cirkevného života v neskorom stredoveku, nevidel a nechcel vidieť zdravé jadro a pozitívnu silu katolicizmu.

Lutherov subjektivizmus.

Popri poníženosti a pokore, ktorú mu nemožno uprieť, bol zas inokedy sebavedomý a samoľúby. To sa javilo u neho v najrozličnejších formách a celý tento jeho duševný problém psychologicky sa ťažko dá pochopiť. Oddal sa celou dušou veľkej veci reformy, no tí, ktorí to s reformou mysleli vážne, už a priori nemohli ho nasledovať, lebo v jeho osobných vlastnostiach nemali dostatočnú záruku (jeho úspechy u nás sú výsledkom jeho temperamentu). Napr. už aj preto, že bol až neznesiteľne nástojčivý, vo svojom počínaní nemal láskavosti, poníženosti a nenáročnosti, charakterizujúcej svätcov. Svätý František Asiský nie menej bol presvedčený, že svojím počínaním vypĺňa vôľu božiu. Pritom však každý, kto sa s ním stýkal, jemne vycítil, že František je prostriedkom, nástrojom v rukách božích. Pri Lutherovi však, i keď sám veľmi prízvukoval, že plní len vôľu božiu, až príliš vypukle sa javila vôľa vlastná. *Subjektivizmus* je Lutherov základný prvok. No subjektivizmus ako filozofický systém, ktorý rozbil stredovekú univerzálnosť, nevynašiel Luther (bol už pred ním); on ho len dôsledne uplatňoval v náboženských sférach, ktoré až dovtedy pokladali za nedotknuteľné.

Od mladosti javily sa uňho príznaky melanchólie a istej duševnej zaťaženosti. Halucinácia, autosugescia, pocit strachu, najmä pred smrťou a súdom božím, súvisely s jeho duševnou chorobou. Jeho kláštorným bratom sa neraz zdalo, že je posadnutý diablom. Keď však pominuly duševné depresie, bol veľmi veselý a zábavný. Mal bohatú fantáziu a bol skvelým spoločníkom. V práci bol húževnatý a vytrvanlivý. Z vlastnej práce mal úprimnú, veľkú radosť. Jeho teologické znalosti neboly prehĺbené. Tí, čo ho poznali len z jeho písomných, najmä latinských prác, divili sa, ako mohol strhnúť toľko ľudí. Pravda, jeho sila bola v spôsobe podania. V tom bol majstrom, najmä keď hovoril po nemecky a k ľudu. Nemčinu ovládal ako nik iný. Jeho reč a spisy boly preplnené

Povaha.

vtipom a žartom, čo sa však často zvŕhalo na surovosť a grobianstvo. Grobianstvo v slove a v písme bolo síce všeobecnou vlastnosťou tej doby (bolo aj u Aleandra, Ecka, Cochläa), ale nejavilo sa nikde tak ako u Luthera.

Pre pravdu treba povedať, že Luther bol nezištný človek; nebol hmotár. Ochotne pomáhal trpiacim a bol dobrosrdečný i veľkodušný voči tým, čo mu nestáli v ceste. Nie vždy mu išlo o slávu. Napr. zatracoval, keď sa jeho prívrženci po ňom nazývali luteránmi, a nie kresťanmi. „Čo je Luther," povedal, „to predsa nie je moje učenie a za nikoho som nebol ukrižovaný." Ale táto skromnosť bola zriedkavá. Základný tón jeho charakteru je predsa prepiate sebavedomie a pýcha. Nestrpel ani najmenšie protirečenie. Keď ho jeho prívrženci žiadali o radu, ako majú brániť nové učenie, naložil im: „Odpovedajte katolíkom krátko tak: Doktor Martin Luther to chce, a to stačí; papista a osol je jeden pojem." Z priveľkej jeho pýchy vyplýva i jeho nespratnosť a panovačnosť. S kým sa raz rozišiel, už mu nikdy neodpustil (Erazmus!). Často i luhal, keď tak mohol pomôcť sebe a svojej veci, a nerobil si z toho výčitky. Katolícke učenie, napr. o rehoľných sľuboch, o pápežstve úmyselne zľahčoval. V niektorých veciach bol až príliš konzervatívny, ba zpiatočnícky; otrocky lipol na písmene. Inokedy zas bol pokrokár, liberál, nepriateľ akejkoľvek autority a revolucionár. Striedaly sa v ňom protivné vlastnosti, a to bolo najvypuklejšie v jeho charaktere (complexio oppositorum). Dôsledný bol len vo svojom patriotizme. Svoj národ vždy vášnivo miloval.

V Lutherovi sa striedaly protivné vlastnosti.

Luther má vo svetových dejinách určitý význam a nemožno mu upriecť i pri jeho škodlivých vlastnostiach istú ľudskú veľkosť. Pravda, profánne dejiny ho hodnotia s iného hľadiska, než s akého má byť posudzovaná duchovná osoba. No pre škody, ktoré zavinil kresťanstvu, v očiach katolíkov tratí na významne i v tých veciach, ktoré mu dejiny ináč pripisujú k dobru.

5. Luther nedosiahol to, čo chcel. Chcel vzkriesiť pracirkev, vyvolal však revolúciu. Nepochopil, že nie je možné vybudovať trvalú pospolitosť na čiste ideologickom základe, bez vonkajšej (viditeľnej) Cirkvi. Ale keď už neveril v božský pôvod Cirkvi, mal mať úctu aspoň pred historickou skutočnosťou. On však nemal smysel pre históriu, ktorá by ho bola poučila, že neslobodno a nie je ľahko porušiť to, čo stáročia daly dohromady a čo dlhým vývinom srástlo v organický celok. Jeho počínanie malo nepriamo aj dobré následky. Prebudilo katolíkov, čo viedlo k vnútornejšiemu a prehĺbenejšiemu náboženskému životu. Pozornosť sa obrátila viac na Písmo sväté, a to oplodnilo i katolíkov. Reformácia bola mementom pre katolíkov, a najmä pre predstaviteľov Cirkvi, aby sa spamätali a aby vážnejšie chápali svoju vznešenú úlohu. Reformácia pobádala katolícku pospolitosť, aby sa nezabudla, neopustila a nepripustila

Význam Lutherovho hnutia.

v sebe znovu také neporiadky, aké pred reformáciou skutočne boly. To sú hodnoty, s ktorými iste kalkulovala Božia prozreteľnosť, keď dopustila reformáciu. Ale pri tom všetkom musíme veľmi ľutovať, že sa reformácia stala (že bola historickou nevyhnutnosťou). Oproti mimochodným výhodám stály totiž a stoja dodnes úžasné nevýhody, ktoré z nej vyplývajú. Kresťanstvo je podelené, oslabené, ochromené, a to práve vtedy, keby v ďalekých misiách a v zápase s moderným, civilizovaným svetom najviac bola potrebná jeho sosbieranosť a jednota. Rozštiepenosť kresťanstva iste z veľkej čiastky zavinila rozvoj nevery a bezbožnosti.

Reformácia je nakrátko tragikum a mystérium. Rozštiepenie Cirkvi a národov v novej dobe, kedy by jednota bola taká potrebná, je najväčšou tragédiou. Stá miliónov kresťanov ináč sa modlia, ináč veria a inou cestou hľadali a hľadajú svoje spasenie, ako by ho podľa našej viery a svätého presvedčenia maly hľadať. Ale tu sa už dotýkame tajomstiev živého Boha, ktorý vládne dejinami.

Reformácia tragikum a mystérium.

Strieder, Authentische Berichte über Luthers letzte Lebenstunden, 1912. — Schubert, Die Berichte über Luthers Tod u. Begräbnis, 1917. — Stuhlfauth, Die Bildnisse Luthers im Tode, 1927. — Bauer, Luthers Aussehen u. Bildniss, 1930. — Obendick, Der Teufel bei M. Luther, 1931. — Lortz, Die Reform. in. Deutschl. 1940.

§ 161. ŠMALKALDSKÁ VOJNA. AUGSBURSKÝ NÁBOŽENSKÝ MIER.

Náboženské pomery v Nemecku po 30-ročnú vojnu.

1. Keď sa stroskotaly všetky cisárove pokusy vyrovnať sa s protestantmi pokojnou cestou, bol nútený siahnuť k poslednému prostriedku — k vojne. Prívrženci šmalkaldského spolku sa už dávno pripravovali na boj (§ 159, 3) a sháňali sa po spojencoch. Ale ani cisár nebol nepripravený. Jeho spojencami boli brat Ferdinand, pápež Pavol III. (ale v najkritickejšej chvíli odvolal svoje vojská), Viliam IV. Bavorský a mladé knieža Móric Saský, zať Filipa Hesenského, ktorého si Karol V., i keď bol protestant, získal tým, že mu sľúbil kurfirstskú dôstojnosť. Keď sa protestanti ďalej rozširovali, cisár ich napadol s odôvodnením, že zrušili dohovorený náboženský mier. Tak vznikla *šmalkaldská vojna* (1546—47), náboženská a súčasne politická. Mala krátky a pre cisára neočakávane prajný priebeh. Karol V. skoro bez boja sa stal pánom južného Nemecka, kurfirsta Jána Fridricha Saského premohol pri Mühlbergu a zajal ho. Časť jeho krajiny a kurfirstskú hodnosť dostal Móric Saský. Onedlho dostal sa do cisárovho zajatia i druhý pre-

Šmalkaldská vojna.

dák protestantov, Filip Hesenský. Cisárovo položenie bolo veľmi výhodné, lebo jeho dávny nepriateľ, František I., ktorý stále tajne podporoval nemeckých protestantov, už nežil (1547) a šmalkaldský spolok sa rozpadol. Zdalo sa, že cisár ľahko bude môcť obnoviť náboženskú jednotu Nemecka. No protestanti boli premožení len ako vojenskopolitická organizácia, nie ako náboženskocirkevná spoločnosť. Energický zákrok bol by síce trvanie protestantizmu znemožnil, lenže cisár nevyužil svoje víťazstvo tak, ako by bol mohol. Na nešťastie došlo znovu k napätiu medzi pápežom a cisárom. Náboženskú vec v Nemecku mal usporiadať tridentský koncil, ktorý Pavol III. na neústupnú žiadosť cisárovu konečne svolal. Keď ho však pápež r. 1547 z Tridentu preložil do Bolone, odhodlal sa nedôverčivý cisár, že sám usporiada náboženskú vec v Nemecku. Na *augsburskom sneme* (1548) vypracovali miernejší katolícki (biskup Flug) a protestanskí (Ján Agrikola) teologovia dočasnú sjednocovaciu formulu, tzv. *augsburské interim*, ktoré malo platiť v celej ríši, dokiaľ všeobecný snem definitívne neurovná náboženské otázky. Interim bolo v podstate katolícke, ale protestantom dovolilo kalich laikov a manželstvo kňazov. O vrátení zhabaného cirkevného majetku nebolo v ňom ani reči. Toto „cisárske náboženstvo" nevyhovovalo však ani katolíkom, ani protestantom. Pápež totiž zazlieval cisárovi jednostranné zasahovanie do náboženských vecí a protestantov zas neuspokojily v interime dosiahnuté ústupky. Viaceré kniežatá interim vôbec neprijaly. Ani Móric Saský ho neprijal bezpodmienečne, ale dal vypracovať Melanchtonovi miernejšiu formulu, tzv. lipské interim, a to publikoval.

Augsburské interim.

2. Konečné usporiadanie náboženských pomerov v Nemecku sa skončilo ináč, ako si predstavoval cisár. Príčinou toho bola zrada kurfirsta Móric. Cisárovi sa zdalo, že sjednotenie Nemecka je na najlepšej ceste, lebo r. 1550 na augsburskom sneme okrem Móric Saského všetci boli ochotní podrobiť sa usneseniu všeobecného snemu, ktorý Július III. znovu svolal do Tridentu. Vyslanec protestantov aj odcestoval do Tridentu. Medzitým vierolomný Móric Saský sostavil antihabsburskú koalíciu viacerých protestantských kniežat s francúzskym kráľom Henrichom II. Jej cieľom bolo zbaviť sa „večného cisárskeho otroctva" a zachrániť ohrozené protestantské náboženstvo. Pod zámienkou, že chce uskutočniť nad Magdeburgom cisárom vyslovenú ríšsku kliatbu, shromaždil vojsko r. 1552 a vtrhol do južného Nemecka. Súčasne francúzsky kráľ zaujal v Lotrinsku biskupstvá Metz, Toul a Verdun a jeho spojenec Soli-

Zrada Móric Saského.

man II. útočil zas z Uhorska. Cisár, ktorý práve ležal nemocný v Insbrucku, nebol na to pripravený. Pred zajatím sa zachránil len rýchlym útekom. Rozišiel sa aj tridentský snem, aby sa otcovia snemu nedostali do rúk Móric Saského. Cisár, zapletený do novej vojny s Francúzskom a Turkami, bol nútený smieriť sa so vzbúrencami. Prostredníctvom Ferdinandovým uzavrel s nimi *passauskú smluvu* (1552). V nej sa zriekol augsburského interimu a do najbližšieho ríšskeho snemu dovolil protestantom slobodne vyznávať vieru. Jána Fridricha a Filipa Hesenského, ktorých držal v zajatí, teraz prepustil na slobodu.

3. Pre rozličné vojenské zmätky ohlásený ríšsky snem sa sišiel len r. 1555, a to v *Augsburgu*. Cisár, znechutený a roztrpčený udalosťami posledných rokov, nechcel sám rokovať so stavmi, ale dal na to generálnu právomoc bratovi Ferdinandovi. Videl, že dôjde k takej dohode, ktorá bude znamenať bankrot jeho celoživotnej borby. Ako katolík a cisár to nemohol zniesť.

Katolíci a protestanti uzavreli 25. septembra 1555 v Augsburgu *náboženský* mier, ktorý im mal zabezpečiť spokojné a „trvalé" spolužitie. Týkal sa len katolíkov a prívržencov augsburského vierovyznania. Kalvíni, zwingliáni a novokrstenci boli z neho vylúčení. Platil až do westfálskeho mieru. Dohoda má tieto body: 1. Katolíkom a vyznavačom augsburského vierovyznania priznáva sa úplná náboženská sloboda a rovnoprávnosť. 2. Jurisdikcia katolíckych biskupov nad prívržencami augsburského vierovyznania je suspendovaná až po konečné náboženské sjednotenie. 3. Prívrženci augsburského vierovyznania si podržia cirkevné majetky, ktoré mali po passauskú smluvu (1552). 4. Ríšskym kniežatám a ríšskym mestám sa priznáva právo určiť náboženské vyznanie na svojom území (ius reformandi; cuius regio, illius et religio) s týmito obmedzeniami: a) Nižšia šľachta a poddaní, keď nechcú prijať náboženstvo kniežat, majú právo vysťahovať sa (ius emigrandi) bez hmotného poškodenia. b) V mestách, kde dosiaľ boly dovolené obe vierovyznania, majú sa ponechať i naďalej. 5. Pre duchovné a ríšske kniežatá, pre ktoré protestanti tiež žiadali ius reformandi, Ferdinand na základe cisárskej právomoci stanovil tzv. *cirkevný rezervát* (reservatum ecclesiasticum). Podľa neho duchovný, ktorý odpadne od katolíckej viery k protestantizmu, stratí hodnosť, úrad a majetky ostanú katolíkom. Cirkevný rezervát bol teda v prospech katolíkov. Protestantom ako náhradu za rezervát súkromne uznal Ferdinand právo, že mestá a obce na území duchovných kniežat

Augsburský náboženský mier r. 1555.

môžu ostať pri konfesii augsburskej (Declaratio Ferdinandea). Protestanti neskoršie nechceli uznať cirkevný rezervát a katolíci si zas sťažovali na ferdinandovskú deklaráciu, takže náboženský mier hneď od počiatku skrýval v sebe zárodok ďalších náboženských nesvárov.

Augsburský náboženský mier spečatil náboženské rozštiepenie Nemecka. Čo Karol V. cez celý svoj život chcel zamedziť — stalo sa. Preto r. 1556 složil svoj úrad v prospech brata Ferdinanda a uchýlil sa do kláštora sv. Hieronyma v San Yuste, aby v modlitbe za cirkevnú jednotu prežil posledné dni svojho života. Tam zomrel r. 1558.

Význam Karola V.

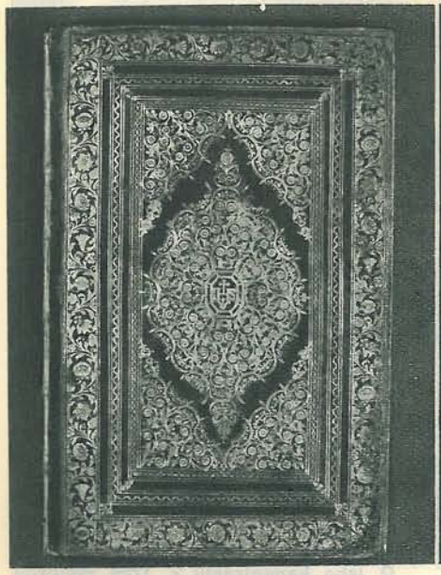
a) Karol V. nebol svätec, ale bol poctivý, verný človek. Poctivý a verný bol a ostal i vo veľmi kritických časoch, keď všetci okolo neho sa zakolísali vo vernosti (nevynímajúc ani pápežov Klementa VII. a Pavla III.). Cez celý svoj život neochvejne pracoval za kresťanskú jednotu a kresťanský univerzalizmus. Pápeži neraz obetovali náboženské záujmy politickým, ale Karol V. ostal Cirkvi vždy verný. Okrem svätých Karol V. bol iste najvernejším synom Cirkvi svojej doby.

b) Najkrikľavejšou náboženskou krivdou augsburského mieru bolo, že zničil slobodu svedomia. Protestanti za svoju hlavnú požiadavku pokladali slobodu svedomia a práve oni dopomohli k tomu, že slobodu svedomia zrušili zákonom. Augsburským mierom získala svetská moc právo nad *svedomím svojich podriadených.* Svetské protestantské knieža sa stalo aj teritoriálnym biskupom (Landesbischof). Augsburský mier uzurpoval právo, aké len Kristus mohol udeľovať, keď hovoril apoštolom: „Kto vás počúva, mňa počúva" (Luk. 10, 16).

4. Augsburský mier bol vlastne len prímerím, nie opravdivým náboženským mierom. Nový cisár *Ferdinand I.* (1556—64), presvedčený katolícky panovník a človek poriadku, vynasnažil sa, aby medzi katolíkmi a protestantmi došlo k dorozumeniu. Z jeho iniciatívy došlo k náboženskej rozprave vo Wormse (1557), na ktorej predsedal biskup Flug z Naumburgu. Za katolíkov sa na nej zúčastnil Peter Canisius a za protestantov Melanchton. No rozprava bola úplne bezvýsledná. A nedosiahli viac ani Ferdinandom povzbudení *irenici.* Aby skôr dosiahli zblíženie protestantov s katolíkmi, zaujali dosť kritické stanovisko k cirkevným neporiadkom, ale aj k niektorým dogmatickým zásadám. V tom smere písomne účinkovali najmä *Juraj Witzel* a v Holandsku *Juraj Cassander.* Žiadali povoliť pre Nemecko laický kalich a zrušiť kňazský celibát, pritom však nechceli zanechať katolícku Cirkev.

Irenici.

Protestanti, opierajúc sa o ius reformandi, povolené augsburským mierom, uviedli augsburské vierovyznanie aj tam, kde dosiaľ

42. Knižná väzba trnavská z XVIII. storočia, majúca svojský štýl.

43. Ján Jozef Roga de Kamelis, rodom Grék, ako misionár účinkoval medzi Podkarpatskými Rusmi, stal sa gréckokatolíckym biskupom v Mukačeve.

КАТЕХИСИСЪ

Для людей Оугорскихъ людямъ Словенскимъ.

СО ПРЕСЛЕВНѢЙШАГО ГДНА ІѠСИФА: ДЕКАМІДИ ХѦОЕПОПА СЕБАСТОУ. КАЧЕ И ПРО:

НАМѢСНИКА АПОСКОГО НА ЛѢМИ КОСТОЧН. НАВѢЩ.

ВЪ КРОЛЇСТВѢ ОУГОРСКОМЪ, И ЕГО ПРИДѢЛѢХЪ.

ПРЕСВѢТ. ЦЕОЛ. И КРОЛ. МАЕ. СТАТОУ СОВѢТНИКА.

ВЪ ТИПѢ ТНПОМЪ: АКАДЕІМ: ѠДЬМІНЕ ДНЬ. АРІИ ГОІРМАННА, РОКЪ БЖІЕГО, АХѠ.

ЦѢ МАЮТЪ ЧЫНИТИ ДХѠВНІИ ПОДЛЮЧЫ ЛЮДЕМЪ ТѢЮ НАЦКУ.

КЪ ПРЕДЫДУЩЕ НАПОМНѢВШИМЪ КАЖЪ ЧЫНИМ ѠЦІЕ АБЫСТЕ ВІДАЧЪ АПОСТОЛСКОН НАУКИ ЖЫТИ И ѠБЫЧАЙ ВАШѦ СПРАВОВАН. ТОІ ТЫДЫ ПІРШІ ОУЖАЖАТИ И ХАХОВАТИ МАЙТЕ, АБЫ ПРІЗЪ ДѢВІИ ОЧЫМИ ПРОРѢЧНЫМЪ СВѢТЪ ВАШѦ ПРІДЪ ЧОЛОВІКИ, И ЯКО ЛАМПЫ НА СВѢТИЛНИКАХЪ ПОСТАВЛЕНІИМ АБЫСТЕ ШВѢЧАЛИ ТЫХЪ, КОТРІИ ВЪ ТМѢ, НЕВѢДІНІИ ХОДЯТЪ, ЖЕБЫ ПРОСЛАВНАН ОЦѦ ВАШЕГО НЕБ ІСТЪ НА НБСѢХЪ. БЫВШЕМЪ ІСТИ НАСТѢПНИКАМИ ПО АПОСТОЛАХЪ, КОТРЫМЪ ХРТОСЪ ГДЬ МОВНЪ, ШЕДШЕ ВЪСѢХЪ МИРЪ, ПРОПОВѢДѢТИ ЕВАНГЕЛІИ. ДАЛЕКОГО ЕВАНГЕЛСКОН НАУКИ НАВЧАЙТИ ВАШЫХЪ ПАРОХІЯНЪ, ЧАСТО ВЪ ЦРКВАХЪ ПОВѢДАЮЧИ СЛОВО БЖІЕ, И МОЛОДЫМЪ И МАЛЫМЪ ДѢТЯМЪ ВЫКЛАДАЮЧЫ ТОІ ФОРМЫ ВѢРИТИ И ЧЫНИТИ ПОКИНКО, ДЛЯ ЩРЫМАНЫ ЖЫВОТА ВѢЧНОГО, АБЫ ПРО ВАШЕ НЕДБАЛСТВО ДУШѢ ПРИНАЙДО-

44. „Katechisis," vydaný z popudu J. J. Roga de Kamelisa r. 1698 v Trnave pre gréckokatolíckych Slovákov a Podkarpatských Rusov.

45. Socha sv. Františka Borgiu od Jána F. Brokoffa, rodáka zo Spišskej Soboty — Praha, Karolov most.

46. Sv. Ján Nepomucký, svätec český. O jeho kanonizáciu r. 1729 zaslúžila sa Spoločnosť Ježišova.

47. Armand Jean du Plessis, knieža Richelieu, od r. 1622 kardinál; štúdia od Campaignea (Paríž, Louvre). Najmocnejší a najúspešnejší minister Ľudovíta XIII.

nebolo. (Kurfalcko, Baden, Braunschweig, Wolfenbüttel); ba nedbali ani na cirkevný rezervát a zmocnili sa väčšiny severonemeckých biskupstiev. V Kolíne skoro že nedošlo k odpadu od katolíckej Cirkvi vinou samého arcibiskupa. Arcibiskup a kurfirst *Gebhard* odpadol ku kalvinizmu, oženil sa, ale i naďalej chcel ostať arcibiskupom a poddaným chcel nanútiť svoje vierovyznanie. Lenže katolíci sa postavili na odpor a novozvolenému kolínskemu arcibiskupovi, Arnoštovi Bavorskému, sa podarilo zbraňou vypudiť Gebharda (kolínska vojna). K podobnému prípadu došlo i v Štrasburgu, kde protestantská časť kanonikov zvolila 15-ročného Jána *Juraja Brandenburského*, katolíci zas kardinála *Karola Lotrinského*. Len vieroučné nesrovnalosti medzi prostestantmi zabránily, že nezvíťazil ich kandidát.

Protestanti nerešpektujú augsburský mier.

Nepokoje v celej nemeckej ríši boly navonok náboženského rázu; v skutočnosti však boly viac politické ako náboženské. Popudzovalo ich najmä Francúzsko, ktorému išlo o to, aby zničilo nemeckého cisára a nemeckú ríšu a aby ono zaujalo vedúce miesto v Europe. To sa mu podarilo dosiahnuť po 30-ročnej vojne. Náboženské a politické spory v druhej polovici 16. storočia a na začiatku 17. storočia sú vlastne len prípravou na 30-ročnú vojnu, ktorá Nemecko úplne rozdrobila, vyčerpala a urobila hračku v rukách cudzích mocností. Na popud Francúzska združili sa protestanti r. 1608 v tzv. *protestantskú úniu* na čele s Fridrichom IV. Falckým; katolíci zas utvorili na ochranu katolíckeho náboženstva r. 1609 v Mníchove *katolícku ligu*. Viedlo ju presvedčené knieža Maximilián Bavorský. Patrili k nej zpočiatku len duchovní kurfirsti a niekoľko juhonemeckých biskupov. Habsburgovci nepristúpili hneď k lige. Už-už sa išly dva tábory sraziť, ale medzitým r. 1610 zavraždili vo Francúzsku inšpirátora nemeckých nepokojov, Henricha IV. (§ 165, 5), čo ešte na niekoľko rokov odsunulo náboženskú vojnu.

Prípravy na 30-ročnú vojnu.

Kirch, Die Fugger u. d. Schmalk. Krieg, 1915. — Brandi, Der Augsburger Religionsfriede, 1927. — Bonwetsch, Gesch. d. Pass. Vertrags, 1907. — Hartung, Karl V. u. die deutsch. Reichsstände. 1910. — Herrmann, Das Interim in Hessen, 1901.

§ 162. REFORMÁCIA V NEMECKOM ŠVAJČIARSKU. ZWINGLI.

1. Švajčiarsko, ktoré si koncom 15. storočia vydobylo samostatnosť a nezávislosť od nemeckej ríše, bolo tak isto zrelé pre reformáciu ako Nemecko. Cirkevné pomery neuspokojovaly a všetko volalo po nevyhnutnej reforme. Politické a humanistické snahy

Ozvena protestantizmu vo Švajčiarsku.

umožnily, že reformácia vo Švajčiarsku sa ešte pomerne ľahšie prebila ako v samom Nemecku. Rozkladné následky Lutherovho náboženského individualizmu onedlho sa ukázaly i v samom protestantizme. Vznikaly v ňom nové smery, nové cirkvi, podľa toho, do akého kultúrnopolitického prostredia sa dostal. Tak vo Švajčiarsku, ktoré bolo kultúrne podelené na časť nemeckú a francúzsku, ináč sa tvárnil protestantizmus v nemeckej časti, ináč vo francúzskej. Strediskom reformného hnutia v nemeckom Švajčiarsku bol Zürich a pôvodcom *Ulrich Zwingli*. Vo francúzskom zas *Ján Kalvín* so sídlom v Ženeve.

Ulrich Zwingli sa narodil r. 1484 vo Wildhause z bohatých roľníckych rodičov. Študoval vo Viedni a Bazileji. Oboznámil sa s humanistickým vzdelaním a najmä sa vhĺbil do štúdia Erazmovej teologie. R. 1506 bol farárom v Glaru, neskoršie v pútnickom mestečku Maria-Einsiedeln. Už tu prejavil v kázňach o mariánskej úcte a púťach náhľady, s katolíckym učením nesrovnateľné. R. 1519 sa stal kazateľom a kanonikom v Zürichu, kde, posmeľovaný Erazmom, ešte prudkejšie

Zwingli. vystupoval proti púťam a relikviám. Vhodnú príležitosť vystúpiť na verejnosť poskytly mu svätopeterské odpustkové kázne františkána Berhardina Sansona, ktorý sa dopustil kadejakých neprístojností. Keď sa dopočul o Lutherovom boji a čítal jeho spisy, hoci vo všetkom nesúhlasil s Lutherovými náhľadmi, odhodlal sa zúčtovať s Cirkvou. Na jeho návrh prikázala r. 1520 mestská rada v Zürichu všetkým duchovným, aby sa vo svojich kázňach opierali len o sv. Písmo a aby odstraňovali z náboženstva „ľudské dodatky". Výsledkom toho bolo, že v Zürichu verejne začali prestupovať pôstne prikázania. Kostnický biskup proti tomu protestoval, ale Zwingli a niektorí duchovní išli ešte ďalej. Žiadali slobodne hlásať slovo božie a zrušiť kňazský celibát, ktorý vraj i tak nik nedodržiava. Sám Zwingli sa oženil r. 1522 tajne a r. 1524 aj verejne.

R. 1523 svolala mestská rada v Zürichu verejnú dišputu, na ktorú sostavil Zwingli svojich 67 téz. V nich zavrhol viditeľnú Cirkev, tradíciu, pápežstvo, omšu, zvláštny kňazský stav, rehoľné sľuby, očistec, pôsty,

Náb. revolúcia v Zürichu. sviatky, a to ešte radikálnejšie ako Luther. Dišputa bola, i keď kostnický biskup proti nej protestoval. Podľa úsudku mestskej rady zvíťazil Zwingli a hneď začal svoje učenie aj prakticky uvádzať do života. Z povďačnosti za uznanie mestskej rady priznal Zwingli svetskej moci ďalekosiahle práva vo veciach viery. S niekoľkými podobne smýšľajúcimi kňazmi a mestskými úradníkmi povyhadzovali z kostolov obrazy, oltáre a organ. Odôvodňovali to tým, že Bohu sa treba klaňať v duchu. R. 1525 uviedol svoju reformovanú bohoslužbu.

Náboženské vojny. Kappelský mier. 2. Zwinglim hlásanú cirkevnú novotu onedlho uviedli aj v iných švajčiarskych kantónoch, ba rozšírila sa i v južných čiastkach susedného Nemecka. Zo švajčiarskych kantónov katolícke ostaly len Uri, Schwyz, Unterwalden, Luzern a Freiburg. Okrem Zürichu najviac sa zahniezdila novota v Bazileji, kde jej Erazmus

svojím humanizmom pripravil pôdu. Oduševneným hlásateľom zwinglianizmu v Bazileji bol odpadnutý mních *Oecolampadius* (Ján Hausschein), ktorému sa podarilo r. 1529 úplne sa zmocniť mesta. (Erazmus sa s pohoršením vysťahoval z mesta.) Víťazný postup zwinglianizmu vo švajčiarskych kantónoch nezarazila ani náboženská rozprava v Badene r. 1526, ktorá sa skončila porážkou novotárov. Z katolíkov sa na nej zúčastnili Ján Eck, Ján Fábri, kostnický generálny vikár, a Tomáš Murner; z protestantov Oecolampadius a Haller z Bernu. I keď sa dišputa skončila v prospech katolíkov, predsa protestanti si podržali svoje pozície v kantónoch a napätie medzi katolíkmi a zwingliánskymi kantónmi ešte viac rástlo. Zwingliánske kantóny na ochranu novoty sa združily r. 1528 vo spolok, čo pohlo katolícke kantóny, aby tiež uzavrely defenzívny spolok (vallisky). Pripojil sa k nemu i kráľ Ferdinand I. Situácia bola už veľmi vážna, ale *prvým kappelským mierom* r. 1529 sa podarilo zabrániť už-už hroziacej vojne. Mier stanovil rovnoprávnosť katolíckych a zwingliánskych kantónov. Lenže pokoj netrval dlho. Zwingli, vedený slepým fanatizmom, chcel udusiť katolícku vieru v celom Švajčiarsku. Katolíckym kantónom uzavrel dovoz potravín a chcel ich vyhladovať. Tak katolíci boli prinútení bojovať a v bitke pri Kappeli r. 1531 zvíťazili nad zwingliánmi. Sám Zwingli padol na bojisku. Jeho mŕtvolu rozsekali a spálili. Podobnú porážku utrpeli zwingliáni aj pri Zürichu. R. 1531 uzavreli *druhý kappelský mier*, ktorý ponechal protestantským kantónom náboženskú slobodu. Na niektorých miestach sa vrátili obyvatelia k starej viere. Slávny benediktínsky kláštor v St. Gallene vrátili protestanti katolíkom. No zwinglianizmus sa i tak v niektorých kantónoch ešte ďalej šíril pričinením najmä Henricha Bullingera († 1575), Zwingliho nástupcu. Bullinger zložil r. 1535 vierovyznanie (confessio Helvetica prior), ktoré spojilo protestantské kantóny. Ešte viac ich pospájalo jeho druhé vierovyznanie z r. 1562 (Confessio Helvetica posterior, sostavené v duchu Kalvínovom).

Reštaurácia katolíckej viery vo Švajčiarsku nastala vo väčšej miere len po tridentskom sneme, najmä zásluhou sv. Karola Boromejského, Petra Canisia a bazilejského biskupa Krištofa Blarera.

Náuka Zwingliho. Zwingli podal svoje učenie vo svojom hlavnom spise „De vera et falsa religione". Jeho náuka je síce dôslednejšia ako Lutherova, ale pritom racionalistická, panteistická a fatalistická. Je kombináciou humanizmu s luteranizmom. Jej stredom je s panteizmom hraničiaca *idea božia*, z ktorej svetový poriadok vyplýva a závislý je úplne od božej

vôle. Cirkev sa skladá len z vyvolených. Sviatosti sú len znakmi príslušenstva k Cirkvi. Sviatosť oltárna je chlebom a vínom a upomína *len* na sjednotenie s Kristom, ako snubný prsteň pripomína manželke neprítomného manžela. Zwingli pripúšťa viac ako Luther, že aj zlo je dielom božím. Preto vlastne niet hriechu; hriech je len nedokonalosťou. Zwingliho cirkevná ústava je demokratická; náboženské a politické záujmy sú v nej úzko späté. Bohoslužba jednoduchá, jalová, bez ducha; skladá sa z kázne a prijímania pod oboma spôsobmi. Pri večeri Pána boly postavené na jednoduchom prikrytom stole koše s chlebom a kalichy s vínom. Duchovný prečítal niektoré state z listov sv. Pavla a z evanjelia sv. Jána a prítomní odrecitovali vierovyznanie a Otčenáš. Kým sa čítala stať zo sv. Písma o založení oltárnej sviatosti, duchovný požehnal chlieb a víno a rozdelil prítomným. Bohoslužba sa zakončila slovami „iďte v pokoji".

I keď Zwingli je hodne závislý od Luthera, predsa sa nesnášali. Luther pokladal Zwingliho za „nekresťana s celou jeho náukou".

Koehler, Das Buch der Reformation H. Zwinglis, 1931. — J. Kreutzer, Zwinglis Lehre von der Obrigkeit, 1909. — Schulthesz-Rechberg, Luther, Zwingli u. Calvin in ihren Ansichten über das Verhältnis v. Staat u. Kirche, 1910. — Koehler, Die Geisteswelt U. Zwinglis, 1920. — Farner, Zwinglis Bedeutung für die Gegenwart, 1919. — Schulthesz-Rechberg, H. Bullinger, 1904. — Farner, Die Lehre v. Kirche u. Staat bei Zwingli, 1930.

§ 163. NÁBOŽENSKÉ NOVOTY VO FRANCÚZSKOM ŠVAJČIARSKU. JÁN KALVÍN.

1. Zwinglianizmus zrodil sa v nemeckom Švajčiarsku a tam zväčša aj ostal. Ale kalvinizmus, ktorý vznikol vo francúzskom Švajčiarsku, uplatnil sa aj ďaleko za švajčiarskymi hranicami. Jeho strediskom bola Ženeva, kde škriepky medzi biskupstvom a mestskými obyvateľmi už dávno pripravily pôdu pre protestantizmus. Kniežatá savojské si vyhradily s pomocou Ríma ženevské biskupstvo pre svoju rodinu. Povedomé a bohaté ženevské občianstvo to ťažko znášalo, a preto ľahko pristúpilo k akémukoľvek hnutiu, ktoré znamenalo protest proti svojvoľnosti Savojovcov. Mestský magistrát, i keď nejavil veľkú sympatiu k zwinglianizmu, z politických príčin sa spojil r. 1526 s mestom Bernom, ktoré násilne uviedlo protestantizmus a odohnalo ženevského biskupa z rodiny Savojovcov. Zwinglianizmus v Ženeve od r. 1532 radikálne hlásal francúzsky kazateľ *Viliam Farel* a Peter Viret. Pod dojmom ich kázní zakázal mestský magistrát r. 1535 sv. omšu a vyhlásil protestantizmus za štátne náboženstvo.

Náb. novoty vo Francúzsku a Švajčiarsku.

Pre tieto náboženské novoty vznikly v Ženeve najväčšie neporiadky v mravnom a sociálnom živote. Len reformátorovi Jánovi

Kalvínovi sa podarilo po ťažkom boji vyviesť mesto z tohto chaosu; uviedol totiž prísny cirkevnopolitický režim.

Ján Kalvín (Jean Chauvin) narodil sa r. 1509 v Noyon ako syn biskupského úradníka. Študoval v Paríži, Orleáne a Bourgese právo a teologiu. Oboznámil sa s protestantským hnutím a stal sa jeho oduševneným prívržencom. Keďže Francúzsko z politických príčin doma prenasledovalo protestantizmus, musel sa uchýliť do Bazileja, kde r. 1536 uverejnil svoje hlavné teologické dielo „Religionis christianae institutio". V úvode ostro vyčítal Františkovi I. prenasledovanie protestantov. Pri návšteve Ženevy soznámil sa s Farelom a na jeho žiadosť ostal tam ako kazateľ. Ale Ženevčenia nezniesli jeho prílišnú prísnosť, preto odišiel do Štrasburgu, kde účinkoval ako kazateľ a profesor na univerzite spolu s Melanchtonom. R. 1541 na všeobecnú žiadosť obyvateľstva vrátil sa do Ženevy a stal sa tam neobmedzeným duchovným a svetským diktátorom. Uviedol nový prísny cirkevný poriadok (Ordonnances ecclésiastiques). Bohoslužba sa skladala z kázne, modlitby a spevu žalmov. Štyri razy do roka rozdávali večeru Pána, pred ktorou bola všeobecná spoveď. Z kostolov odstránili všetky okrasy. Na cirkevný a občiansky poriadok dozeralo *konzistórium*, skladajúce sa z duchovných a svetských a organizované podľa stredovekých inkvizícií. Účinkovalo veľmi prísne. Štyri razy do roka navštevovali súkromné byty, trestali exkomunikáciou a väčšie mravné priestupky i telesnými trestmi, ba aj smrťou. I nevinné domáce zábavy, návštevu hostincov a hry v karty pokladali za mravné previnenia. Najmä Kalvín prísne trestal tých, ktorí sa nechceli bezpodmienečne podrobiť jeho náuke, alebo o nej pochybovali. Kacírov trestať smrťou pokladal za zrejmé. Je pochopiteľné, že ženevské obyvateľstvo, milujúce slobodu, ťažko sa vžívalo do Kalvínovej prísnej teokracie. Viacerí sa vzbúrili proti nanútenému jarmu, ale Kalvín nemilosrdne potlačil každý odpor. Lekár Hieronym *Bolsec*, bývalý karmelitský mních v Paríži, kritiku Kalvínovej náuky o predestinácii musel zaplatiť životom (spálili ho). Podobný osud stihol španielskeho humanistu a lekára Michala *Serveta* (1553) pre popieranie trojičnej dogmy. Za desať rokov vyniesli v Ženeve viac ako 60 rozsudkov smrti. Kalvín korunoval svoje dielo r. 1559 založením akadémie pre teologické štúdiá, ktorá mala veľký význam pre ďalšie šírenie kalvínskej náuky. Stala sa strediskom domácich a zahraničných protestantov, najmä z Francúzska, Veľkej Británie a Holandska. Viedol ju francúzsky šľachtic *Teodor z Bezy* (1605), verný spolupracovník Kalvínov a jeho nástupca. Kalvín zomrel po neúnavnej činnosti r. 1564. Jeho prívrženci a zwingliáni sa nazvali *reformovanými*.

Ján Kalvín.

Prísnosť jeho náuky.

2. Kalvínova duševná štruktúra je úplne opakom Lutherovej. Luther bol odchovanec kláštora, náladový a temperamentný; Kalvín zas chladný, vypočítavý právnik a systematický organizátor. Luteránska náuka sa pri Kalvínovi stala ozajstnou teologiou. Jej hlavnou známkou je *rigorizmus*. Kalvín sa neuspokojil s Lutherovou teologiou *útechy*, lebo sv. Písmo pozná i zatratených. Sú zatratení, lebo Boh ľubovoľne chcel ich zatratenie a predurčil ich

Rozdiel medzi luteranizmom a kalvinizmom.

na zatratenie. Hoci Luther hovoril, že človek je skazený dedičným hriechom, predsa žiadal pre neho evanjelickú slobodu. Kalvín naproti tomu hlásal, že keď je človek úplne skazený, nemá sa mu ponechať sloboda, ale naopak, načim ho prinútiť k mravnosti. Kalvín skutočne vypestoval u seba a iných prísnu mravnosť, triezve a chladné náhľady na život, sporivosť a pracovitosť. Dobre videl, že mravný život spoločnosti, keď chce byť trváci, nemôže sa opierať len o vnútornú slobodu kresťanského človeka, ale o pevnú, ustálenú vonkajšiu organizáciu. Preto nedbal na protestantskú individualistickú zásadu a ľudí prísne zorganizoval. Organizácia sa stala nositeľkou zákona, ktorý sa musí uplatniť, keď treba, i násilím. Nariadil prísne kontrolovať, či sa zákon všade uplatňuje.

Význam kalvinizmu.

Kalvinizmus dosiahol svetový význam dvojakým smerom: a) Spojil vlastne protestantizmus v pevne organizovaný bojový šik (šmalkaldský spolok sa zorganizoval pod jeho vplyvom). Takto zorganizovaný dostal sa do Francúzska, Holandska, Škótska a Anglicka. Keďže tieto štáty boly zámorské, dostával sa z nich organizovaný protestantizmus aj do zámorských krajín, hlavne do Ameriky. b) Kalvinizmus z náboženských pohnútok žiadal väčšiu aktivitu i v hospodárskom živote. Pobádal ľudí k usilovnosti a sporivosti, čím kliesnil cestu modernému podnikateľstvu a kapitalizmu. Na druhej strane svojou racionálnosťou, chladnosťou a jalovosťou vniesol do verejnosti istú duševnú suchotu a bezradnosť, protiviacu sa ľudskému životu. Svojim prívržencom kázal starať sa hlavne o dočasnosť, svet a tuzemskosť. Pritom, pravda, prísne dbal o mravnosť. Ale tak založený človek mal blízko k tomu, aby pestoval korektnosť len navonok, aby sa vychoval k pokrytectvu.

Kalvinizmus ešte za života svojho zakladateľa sa rýchlo šíril vo Francúzsku, Anglicku, Škótsku, Poľsku, Uhorsku, Holandsku a vo viacerých nemeckých štátoch (Falcko, Nassau, Bremen, Brandenburg). *Reformovaná cirkev* (tak pomenovaná od druhej polovice 16. storočia) vyrástla vo Francúzsku, Anglicku a Holandsku v dôležitú politickú mocnosť (§ 165, 7).

Kalvínova vierouka.

Kalvínova vierouka je bližšia Zwingliho ako Lutherovej. Najviac ju charakterizuje absolútna predestinácia. Čokoľvek človek robí, robí to podľa vnútornej nevyhnutnosti — predurčenosti. Človek je sice slobodný, ale len od vonkajšieho nátlaku. Len viera ospravedlňuje; zlí kresťania však nemajú opravdivú, ale len zdanlivú vieru. Sviatosti sú len dve: krst a sviatosť oltárna. Len vyvolení prijmú pri nich milosť, „alimentum"; nevyvolení prijímajú len „elementum". V oltárnej sviatosti nie je prítomný Kristus skutočne, ale len podľa sily, ktorá vychádza z Jeho tela, jedine v nebesiach reálne prítomného. V náuke o Cirkvi blíži sa Kalvín — poučený Lutherovými skúsenosťami — ku katolíckemu stanovisku. Nechce, aby cirkev bola služobnicou štátu a kniežat, ale aby bola slobodná.

Bullingerom sostavená *Confessio Helvetica posterior* (§ 162, 2) z r. 1562 obsahuje Kalvínove teologické náhľady. Toto vierovyznanie prijaly reformované cirkvi skoro vo všetkých krajinách.

Lang, Zwingli u. Calvin, 1913. — Schwarz, Calvins Lebenswerk in seinen Briefen. 1909. — Knodt, Die Bedeutung Calvins u. des Calvinismus f. die protest. Welt im Lichte d. neueren Forschung, 1910. — Pannier, L'enfance et la jeunesse de Calvin, Toulouse 1909. — Pannier, Calvin et l'épiscopat, Paris 1927. — Beyerhaus, Studien zur Staatsanschauung Calvins, 1910. — Baron, Calvins Staatsanschauung u. das konfessionelle Zeitalter, 1924.

§ 164. TRIDSAŤROČNÁ VOJNA. VESTFÁLSKY MIER.

Augsburskému náboženskému mieru sa nepodarilo odstrániť príčiny, ktoré rozdvojovaly Nemecko nábožensky a v skutočnosti ešte viac politicky. Cudzí svojimi zásahmi sa postarali o to, aby napätie trvalo ďalej. Augsburský mier bol vlastne len predĺženým prímerím. Vznikom protestantskej *únie* a katolíckej *ligy* na začiatku 17. storočia (§ 161, 3) boly hotové bojové tábory a čakalo sa len na vhodnú príležitosť, aby sa srazily. Na otvorené nepriateľstvo medzi katolíkmi a protestantmi došlo r. 1618 v Čechách, z čoho vznikla 30-ročná vojna, ktorá mala štyri obdobia.

Únia a liga.

1. V Čechách cisár Rudolf II. *majestátom* z r. 1609 (§ 169, 5) udelil českým protestantom náboženskú slobodu. Podľa neho mohli si stavať kostoly i na kráľovských majetkoch a v kráľovských mestách. O tom, aby mohli stavať kostoly na majetkoch, patriacich duchovným osobám, v majestáte nebola reč. Ale protestantskí obyvatelia mestečka *Broumova*, ktoré patrilo tamojšiemu benediktínskemu kláštoru, postavili si r. 1611 kostol. Podobne i v *Hrobe*, patriacom pražskému arcibiskupovi. Pre tieto protestantské kostoly boly stále naťahovačky medzi českými katolíkmi a protestantmi. Rudolfov nástupca *Matej* (1612—19) uznal síce jeho majestát, ale kde mohol, usiloval sa potlačiť protestantský kult. Keďže v majestáte nebola reč o tom, že protestanti môžu i na majetkoch duchovných stavať kostoly, nariadil zboriť broumovský a hrobský protestantský kostol. Protestantov to nanajvýš pobúrilo, pretože už dávnejšie neboli spokojní s dynastiou Habsburgovcov. Roku 1618 povstali proti nim; počítali pritom s pomocou evanjelickej únie v Nemecku. Vzbúrili sa v Prahe proti cisárskym miestodržiteľom, ktorí nevyhoveli ich požiadavkám. Vtrhli do hradu a oblokom vyhodili z hradu Martinitza, Slavatu a cisárskeho tajomníka Fabricia.

Protestantizmus v Čechách.

Česko-falská vojna.

Osnovateľom povstania bol gróf Matej Thurn, nemecký šľachtic, dávny nepriateľ katolíckej dynastie Habsburgovcov. Povstalci ustanovili 30-členné *direktórium*, ktoré prevzalo vládu, vyhnalo jezuitov a zhabalo ich majetky. Podobný osud stihol pražského arcibiskupa Lohelia. Thurn zorganizoval proti Habsburgovcom vojsko a súčasne žiadal o pomoc protestantské kniežatá v Nemecku. Cisár Matej bol náklonný urovnať mier po dobrom, ale medzitým zomrel (1619). Českí povstalci odopreli Matejovmu nástupcovi *Ferdinandovi II.* (1619—37) poslušnosť a za českého kráľa zvolili kurfirsta falckého, *Fridricha V.* (zimný kráľ). Fridrich V. ako prívrženec kalvinizmu svojimi nariadeniami potupil katolícke náboženstvo, ale svojou rozmarnosťou nebudil úctu ani u protestantov. Povstanie prešlo z Čiech aj na Moravu a do Sliezska, ba aj do Uhorska a Rakúska. Zdalo sa skutočne, že sa blíži koniec habsburskej vláde, a tak aj katolíckemu náboženstvu v spomínaných krajinách. Ferdinad II., aby zachránil svoj panujúci dom, spojil sa s katolíckou ligou, ktorú viedol Maximilián Bavorský (za odmenu mu dal do zálohu severné Rakúsko) a so saským kurfirstom Jánom Jurajom (bol protestant, ale hneval sa na kalvínov). Napomáhali ho aj španielski Habsburgovci a poľský kráľ Žigmund III. Cisárske vojská v bitke na *Bielej hore* (pri Prahe 8. nov. 1620) porazily českých povstalcov. Zimný kráľ Fridrich V. rýchlo opustil krajinu. Českých povstalcov prísne potrestali a majetky im skonfiškovali. Rudolfom vydaný majestát Ferdinad II. zrušil a protestantizmus v Čechách, na Morave, v Sliezsku a Rakúsku všade potlačil. Protestantskú úniu všade rozpustili a falcké kurfirstvo dostal Maximilán Bavorský (1623). Ferdinandovo víťazstvo znamenalo nielen víťazstvo zákonitého panovníka nad povstalcami, ale aj víťazstvo katolíckej viery nad protestantizmom. (Prvá perióda 30-ročnej vojny — česko-falcká vojna.)

Bitka na Bielej hore.

Belohorské víťazstvo oslávila náležite Viedeň a pápež Pavol V. s kardinálmi a cudzími vyslancami konal poďakovacie služby božie. To bolo správne. Nie preto slúžil, že Česi prehrali, ale že zvíťazil legitimný panovník nad povstalcami, katolícka vec nad protestantskou.

Ján Sarkander.

V týchto časoch mučenníckou smrťou zomrel blah. Ján *Sarkander*, farár holešovský. Za českého povstania uchýlil sa do Čenstochovej. Keď sa vrátil, upodozrievali ho, že volal poľské vojsko na pomoc cisárovi, preto ho ukrutne mučili v Olomouci, kde mukám aj podľahol 17. marca 1620.

Dánsko-saská vojna.

2. Porážkou na Bielej Hore vojna sa neskončila. Niektorí dobrodružní prívrženci Fridricha V. na vlastnú päsť pokračovali

v boji v Nemecku, ale vojvodca katolíckej ligy ich všade porazil. Protestanti sa obávali, že Habsburgovci získajú v Nemecku prevahu, preto požiadali o pomoc Anglicko, Holandsko, a najmä dánskeho kráľa Kristiána IV. Išlo o znovudosadenie Fridricha V. v jeho dedičnej krajine, vo Falcku. Podporovalo to i Francúzsko. Ale vojvodca ligy *Tilly* a cisárov generál *Albrecht Wallenstein* porazili nepriateľov a Kristián IV. bol nútený uzavrieť s cisárom Ferdinandom mier *v Lübecku* (1629), v ktorom sľúbil, že v budúcnosti sa nebude miešať do ríšskych vecí (druhá perióda 30-ročnej vojny: dánsko-saská vojna).

Po víťazstve pokladal si Ferdinand II. za povinnosť svedomia ostrejšie zakročiť v ríši proti protestantizmu, vtlačiť ho do zákonitých medzí, ktoré mu podľa passauskej smluvy (§ 161, 1), resp. podľa augsburského náboženského mieru (§ 161, 2) patrily. Na naliehanie pápežského nuncia Karola *Carafu* vydal cisár 6. marca r. 1629 *reštitučný edikt*. Podľa neho maly protestantské kniežatá vrátiť všetky cirkevné majetky, ktorých sa zmocnily po roku 1552. Cisárski komisári a vojsko sa postaralo, aby reštitučný edikt bol čím skôr uvedený do života. Na tomto základe vrátily sa katolíkom: dve arcibiskupstvá (Magdeburg, Bremen), päť biskupstiev (Halberstadt, Hildesheim, Minden, Verden, Osnabrück), dve opátstva, 150 kostolov a kláštorov a 200 fár. Reštitučný edikt priznal katolíckym stavom na ich území neobmedzené reformačné právo (v danom prípade rekatolizačné), aké mali už predtým protestanti. V ríši popri katolíckom náboženstve uznal len augsburské vierovyznanie; kalvíni a zwingliáni boli vylúčení.

Reštitučný edikt.

3. Reštitučný edikt bol právne iste odôvodnený, ale politicky neobozretný a nie dosť časový. Keďže sa týkal osobných záujmov protestantských kniežat, silne otriasol dovtedajšiu moc protestantov a vyvolal medzi nimi veľké rozhorčenie. Na ochranu ohrozeného protestantizmu náhle sa postavil švédsky kráľ *Gustáv Adolf*, a to práve vtedy, keď cisár na naliehanie ligy (čo z francúzskych mocenských príčin narafičil kardinál-minister Richelieu) rozpustil svoje žoldnierske vojsko a prepustil generála Wallensteina. Gustáv Adolf so značným vojskom náhle pristál na nemeckom území. Francúzsko sa zaviazalo, že ho bude finančne napomáhať proti cisárovi. Švédsky kráľ navonok vystupoval ako ochranca ohrozeného protestantizmu a pod svojím vedením chcel utvoriť v severných krajinách silné *Corpus evangelicorum*, ktoré by stále strážilo nad protestantmi v Europe. I keď menej zjavné, predsa však veľmi

Gustáv Adolf.

dôležité boly pri jeho podujatí *politické príčiny*. Chcel zabezpečiť nadvládu Švédska na severnom brehu Nemecka a tak si zaistiť dôležité obchodné výhody. S druhej strany zas pod rúškom náboženskej ochrany protestantov chcel získať s Francúzskom vplyv v Nemecku proti Habsburgovcom. Dobre zastretý politický cieľ spozorovaly aj protestantské kniežatá, ako kurfirst saský a brandenburský, a preto sa nedôverčivo správaly voči novému dobyvateľovi.

Švédska vojna.

Žiaľbohu, pápež Urban VIII. (§ 174, 8), podvedený kardinálom Richelieuvom, stál na strane Francúzov, spojencov Gustáva Adolfa, a nie na strane cisára Ferdinanda II. Medzi cisárom a švédskym kráľom vznikla vojna (tretie obdobie 30-ročnej vojny: švédska vojna). Cisárske vojská pod vedením Tillyho napadly roku 1631 Magdeburg, hlavný oporný bod Gustáva Adolfa, pričom mesto bolo úplne zničené (podpálili ho však vojaci Gustáva Adolfa, a nie Tillyho). Ale v bitke pri Breitenfelde porazil švédsky kráľ dosiaľ nepremožiteľného Tillyho (1631). Vtedy sa pridaly ku Gustávovi Adolfovi všetky protestantské kniežatá a švédsky kráľ víťazne postupoval, vandalsky pustošil smerom na Mníchov (Tillyho opätovne premohol; sám Tilly padol na bojisku r. 1632), kým mu nezastavil cestu Wallenstein, ktorého medzitým ubiedený cisár znovu prijal do služieb. V bitke pri *Lützene* padol Gustáv Adolf (1632), ale Švédi, podporovaní francúzskymi peniazmi, pokračovali v boji. Wallensteina, upodozrievaného zo stykov so Švédmi, zavraždili cisárski dôstojníci (v Chebe r. 1634) a cisárske vojská pod vedením generála Gallasa dosiahly r. 1634 pri *Nördlingene* úplné víťazstvo nad Švédmi. Potom uzavrel kurfirst Ján Juraj Saský mier s Ferdinandom II. v Prahe (1635), ku ktorému sa onedlho pripojily aj ostatné protestantské stavy. Pravda, Ferdinand II. musel zrušiť reštitučný edikt.

Wallenstein.

4. Už z doterajšieho priebehu 30-ročnej vojny bolo zjavné, že je viac politická ako náboženská. Výlučne politický charakter má jej ostatná fáza, francúzsko-švédska vojna (štvrtá perióda). Švédi na návod kardinála Richelieuva pokračovali vo vojne i po nördlingenskej porážke. Francúzsko, ktoré dosiaľ pracovalo len v úzadí, neskoršie sa zúčastnilo v boji priamo. Jeho cieľom bolo pozbaviť Habsburgovcov prvenstva v Europe. Táto časť 30-ročnej vojny bola najkrvavejšia. Zvrhla sa na bezúčelné plienenie, pustošenie a vraždenie. Nemecko stratilo dve tretiny obyvateľstva, schudobnelo a obrátilo sa na veľkú púšť. Cirkevný a mravný život ťažko utrpel a kultúrne i politicky dostalo sa Nemecko do područia cudziny,

Francúzsko-švédska vojna.

najmä Francúzska. Konečne po 13-ročnom krviprelievaní došlo r. 1648 k *vestfálskemu mieru*, o ktorom sa už od r. 1645 rokovalo v Münsteri a Osnabrücku. Podľa vestfálskeho mieru Francúzsku pripadly biskupstvá Metz, Toul, Verdun, Švédom predné Pomoransko s biskupstvami Brémy a Werden.

S cirkevnohistorického stanoviska dôležité sú mierové usnesenia osnabrückské (instrumentum pacis Osnabrugense). Podľa nich: 1. Mierové podmienky augsburského mieru rozširujú sa aj na reformovaných. V budúcnosti popri katolíkoch a luteránoch i kalvíni budú mať úplnú náboženskú rovnoprávnosť. 2. Na ríšskych snemoch v budúcnosti v náboženských veciach nebude rozhodovať väčšina hlasov, ale stavy majú právo rozdeliť sa na dve konfesionálne skupiny (corpus catholicorum, corpus evangelicorum) a vzájomnou dobrovoľnou dohodou sa dorozumieť. 3. Ius reformandi majú len ríšske stavy, a nie mestá. Kde však voľaktorá konfesia r. 1624 mala svoje verejné bohoslužby, má sa jej to i naďalej ponechať. (Normálny rok 1624 Ferdinand III. pre Rakúsko a dedičné krajiny nepovolil.) Ale ak luteránske knieža prestúpi ku kalvinizmu, alebo naopak, náboženstvo jeho krajiny sa nemá meniť. To neskoršie aplikovali aj na katolicizmus a protestantizmus (kurfirst Fridrich August konvertoval r. 1697 ku katolíckej Cirkvi, ale zato Sasko ostalo protestantské). Ius reformandi majú duchovné stavy tak ako svetské. Disidentom (t. j. ktorí zmenili náboženstvo po normálnom roku 1624) katolíkom či protestantom v krajinách inej viery má byť povolená aspoň domáca pobožnosť. 4. Pre cirkevné majetky rok 1624 bol tiež *normálnym rokom*. Čo totiž vlastnila niektorá náboženská stránka od prvého januára normálneho roku, to jej malo ostať i naďalej. 5. Cirkevný rezervát (reservatum ecclesiasticum) platil i naďalej pre obe strany.

Vestfálsky mier.

5. S politického stanoviska vestfálsky mier znamenal veľké a nezaslúžené pokorenie Nemecka. Uvoľnil ríšsky sväz a oslabil cisársku autoritu. Nie menej škodil aj s cirkevného stanoviska. Týmto mierom katolícka Cirkev definitívne stratila väčšinu majetkov, ktoré jej maly byť vrátené reštitučným ediktom z r. 1629. Keď však uvážime, že vestfálsky mier priniesol úplne vyčerpanej ríši konečne pokoj a že sa predsa našla akási základňa občianskej snášanlivosti a konfesionálnej parity, musíme uznať jeho význam. Prekazil protestantom zneužívať náboženstvo pre politické ciele. Odteraz maly sa náboženské protivy a nesrovnalosti urovnávať na náboženško-vedeckom, a nie na politickom poli. Keďže vestfálsky

Význam vestfálskeho mieru.

mier katolícku Cirkev majetkove poškodil, je pochopiteľné, že pápež Inocent X. protestoval proti nemu a neuznal jeho platnosť, hoci predvídal bezvýslednosť svojho protestu. Inocent neprotestoval proti mieru ako takému, ale proti jeho opatreniam, poškodzujúcim Cirkev. Smluvné mocnosti počítaly s pápežovým protestom (tým uznaly, že bol správny), ale už vopred ho odmietly.

Schulz, Der 30 j. Krieg. 1917. — Klopp, Deutschl. u. die Habsburger, 1908. — Günter, Die Habsburger Liga 1625—35, 1908. — Ellerbach, Der 30 j. Krieg im Elsasz 1929. — Feine, Die Besetzung der Reichsbistümer vom Westfäl. Frieden bis zur Säkularisation, 1921. — Zwingmann, Der Kaiser in Reich u. Christenheit zwei Jhh. nach d. Westf. Frieden, 1914. — Holl, Die Bedeutung der groszen Kriege f. das relig. u. kirchl. Leben innerhalb des dtsch. Protestantismus, 1916.

HLAVA II.

Protestantizmus mimo Nemecka.

Reformácia bola predovšetkým revolúciou, a to revolúciou nielen nábožensko-cirkevnou, ale aj občiansko-politickou. Bolo pravdepodobné, že oheň reformácie vzbĺkne všade, kde sú cirkevné neporiadky. A keď boly medzi občanmi niektorej krajiny ešte aj politické a sociálne rozdiely, ktorých vtedy bolo dosť v celej Europe, bolo isté, že dôjde na revolúciu. Revolúcia bola navonok viacmenej náboženského rázu; v skutočnosti však bola skôr politická ako náboženská. Podľa toho, aké náboženské, sociálne, kultúrne a politické príčiny ju vyvolaly a usmerňovaly, mala iný ráz a iný priebeh reformácia vo Francúzsku, iný v Anglicku, Rakúsku, Uhorsku atď.

§ 165. PROTESTANTIZMUS VO FRANCÚZSKU.

Predpoklady reformácie vo Francúzsku.

1. Nemecké náboženské nepokoje našly živý ohlas v susednom Francúzsku. Protestantizmus mohol vnikať do Francúzska dvoma smermi: z Nemecka vo forme luteranizmu a zo Švajčiarska ako kalvinizmus. Zpočiatku mal väčší úspech smer luteránsky, neskoršie kalvínsky. Novoty sa mohly ľahko ujať, lebo cirkevné pomery vo Francúzsku boly rozhárané. Vyšší a nižší klérus nekonal riadne svoje povinnosti, sociálne, politické a hospodárske pomery boly neusporiadané a revolučné sekty albigéncov a valdenských (§ 118) neboly ešte úplne potlačené. Aj keď pôda bola vo Francúzsku veľmi pripravená, predsa protestantizmus sa neujal natoľko medzi pospolitým ľudom, ako skôr medzi šľachtou a mešťanmi, najmä

v južnej a západnej časti krajiny, kde mu pripravili cestu francúzski humanisti (Faber Stapulensis, † 1563). Vplyvné osobnosti, ako Margita z Angoulême, kráľovná navarská (sestra Františka I.), minister Viliam du Bellay, ba aj jeho brat Eustach, parížsky arcibiskup, klonily sa tiež k novotám. Ináč francúzska vláda, hoci v Nemecku z politických príčin (z nenávisti proti Habsburgovcom; § 157, 3) podporovala novotu, v samom Francúzsku, aspoň zpočiatku, bola proti nej. František I. bol síce náboženský indiferentný, predsa však neprial si náboženské rozštiepenie svojej krajiny, lebo sa obával, že Francúzsko vnútorne zoslabne. Keďže francúzsky dvor konkordátom z r. 1516 (§ 134, 6) mal zaistený ďalekosiahly vplyv na cirkevný život vo Francúzsku, vymenúval prelátov, z cirkevných majetkov bral značné príjmy, od novôt a prípadnej sekularizácie cirkevných majetkov nemal sa už čomu úfať. Za Františka I. i za Henricha II. († 1559) často vychodily protiprotestantské nariadenia a Sorbona zas bdela, aby sa Lutherove knihy nešírily. Ale i pri týchto opatreniach panujúceho domu a univerzity náboženská novota sa šírila, najmä medzi vysokou šľachtou. Rodina Bourbonovcov, príbuzná kráľovskému rodu, ujala sa kalvinizmu. Knieža Ľudovít Condé a bratia Colignovci, vplyvní a obratní ľudia, napomáhali novotu, takže všade vo väčších mestách mali protestanti svojich prívržencov. R. 1559 bolo ich už toľko (400.000), že mohli usporiadať v Paríži generálnu synodu. Prijali na nej kalvínske vierovyznanie (Confessio Gallicana) a presbyteriálne cirkevné zriadenie. Tak bola vo Francúzsku formálne založená protestantská — *hugenotská* — cirkev. Prívrženci francúzskeho protestantizmu nazývali sa totiž *hugenotmi* (z nemeckého Eidgenosse, francúzsky eiguenots, alebo podľa vodcu Besançona Huguesa). Hugenotom nešlo len o náboženskú vec, ale hlavne o politickú moc. Keď po smrti Henricha II. nastúpil na trón jeho maloletý syn František II. (1559—1560), nazdávali sa, že nadišla vhodná chvíľa, aby sa zmocnili vlády. Miesto Františka II. vládla jeho matka Katarína Medici (neter Klementa VII.). Vodcom katolíkov bolo knieža *František Guise* a jeho brat Karol, kardinál arcibiskup reimský. Hugenoti chceli vyhnať z kráľovského dvora katolíkov a dopomôcť k vláde svojmu prívržencovi Ľudovítovi Condému. R. 1560 urobili proti kráľovi a jeho katolíckej vláde *amboiské sprisahanie*, ktoré sa im však nepodarilo. Len neočakávaná smrť Františka II. zachránila hugenotských vodcov od zaslúženého trestu. Reformné hnutie vo Francúzsku splietlo náboženstvo s politikou, a to je charakteristické i pre

Hugenoti.

Amboiské sprisahanie.

jeho ďalší vývin. Nezápasily tu natoľko vyznania, ale skôr politické strany o vládnu moc.

2. Za vlády maloletého *Karola IX.* (1560—74; brat Františka II.) regentkou i naďalej bola matka Katarína Medici, osoba ctibažná a v náboženských veciach indiferentná. Obávala sa o svoj vplyv, preto sa všelijako usilovala, aby vo Francúzsku nevzrástla strana ani katolícka, ani hugenotská. Zastavila proti hugenotom trestné pokračovanie pre amboiské sprisahanie a náboženskými rozpravami chcela držať v rovnováhe obe stránky. R. 1561 *v Poissi* boly náboženské rozpravy medzi vodcom kalvínov Bezom zo Ženevy a kardinálom Karolom Guisom a generálom jezuitov Lainezom. Nemaly však nijaký praktický výsledok. *Toleračným ediktom v St. Germaine z r. 1562* dostali hugenoti v celom kráľovstve náboženskú slobodu. Žiadali od nich len toľko, aby vrátili katolíkom zhabané kostoly a majetky a aby sa zdržiavali násilenstva, kým celokrajinský snem neusporiada náboženské pomery. To však neuspokojilo ani katolíkov, ani hugenotov, ktorých najmä zo Švajčiarska štvali, aby vykorenili „katolícku modloslužbu". Vyzývavé správanie hugenotskej menšiny roztrpčilo katolícku väčšinu, ktorá sa r. 1562 *vo Vassy* krvavým spôsobom pomstila za utrpené krivdy. Tým sa začaly nešťastné *hugenotské vojny* (bolo ich osem), ktoré trvaly s malými prestávkami 30 rokov (1562—1598). Obe strany sa dopustily neslýchaných ukrutností, podvodu a lží, ničily národný majetok, umelecké diela, kostoly, sochy a maľby a tisíce ľudí s obidvoch strán zahynulo. Katolíkov okrem pápeža podporovalo Španielsko a Savojsko. Hugenoti dostávali posilu a peňažitú pomoc z nemeckých protestantských štátov a z Anglicka. Po prvých troch vojnách, v ktorých padol vodca katolíkov František Guise i protektor hugenotov Condé, došlo k *st.-germainskému mieru* r. 1570. Hoci katolíci boli víťazmi, hugenoti dosiahli v mierovom rokovaní náboženskú slobodu v celom Francúzsku okrem Paríža a miest, kde zavše býval kráľovský dvor. Povolili im aj prístup ku všetkým štátnym úradom. Hugenoti sa tak stali štátom v štáte a vážne ohrožovali francúzsku štátnu jednotu.

Toleračný edikt v St. Germaine.

Hugenotské vojny.

3. Karolovi IX. záležalo na st.-germainskom mieri, preto ho chcel upevniť sobášom svojej sestry Margity z Valois s kalvínom Henrichom Navarským, pochádzajúcim z rodiny Bourbonovcov. Admirála Colignyho prijal do štátnej rady. No práve chystaný sobáš nepriateľské tábory nesblížil, ale stal sa prameňom nových nepokojov a poľutovaniahodnej ukrutnosti. Coligny získal veľký vplyv

Bartolomejská noc.

na nerozhodného kráľa a chcel ho zapliesť do vojny proti Španielsku. Matka Katarína Medici, obávajúc sa, že stratí svoj vplyv vo vláde, odhodlala sa akýmkoľvek spôsobom zbaviť sa Colignyho. So svojím tretím synom Henrichom z Anjou a mladým Henrichom Guisom, ktorý horel túžbou pomstiť smrť svojho otca, urobila plán zákerne zavraždiť Colignyho. Ale atentát sa nepodaril; Colignyho len zranili. Katarína Medici, v strachu pred pomstou hugenotov a v ženskej nerozvážnosti, odhodlala sa na ukrutný čin. Naviedla kráľa, aby dovolil vyvraždiť všetkých hlavných hugenotov, ktorí z príležitosti sobáša vo veľkom počte prišli do Paríža. Nahovorili slabému kráľovi, že hugenoti sa sprisahali vyvraždiť kráľovskú rodinu — a tomu treba rýchlo predísť.

V noci s 23. na 24. augusta r. 1572 — bartolomejská noc — na znak zvona napadli nič netušiacich hugenotov a nemilosrdne povraždili najprv Colignyho a potom všetkých ostatných (parížsky krvavý kúpeľ). Podľa príkladu Paríža začali vraždiť hugenotov i v provinciách, najmä v Orleáne a Lyone. Počet zavraždených bol veľký; prevyšoval iste 5000, ale hovoriť o 50.000, ba dokonca o 100.000 obetiach je zveličovanie.

Parížsku krvavú svadbu niet čo ospravedlňovať. Zaslúži si najrozhodnejšie odsúdenie. Ale tak isto rozhodne musíme konštatovať, že nevyvierala z náboženskej pohnútky, ale bola *politickým zločinom pod rúškom náboženstva.* Vražda nebola dlho predtým pripravovaná, ako sa podnes prízvukuje v protestantských kruhoch, ale skrsla z nepremysleného chvíľkového rozhodnutia. Úplne zodpovedný je francúzsky kráľovský dvor, na ktorom podobné macchiavellovské spôsoby boly tradičné.

Isteže ukrutnosti, ktorých sa hugenoti za posledných desať rokov dopúšťali na katolíkoch a ich majetkoch, vyvolaly veľa roztrpčenia a oprávneného hnevu. A keď on raz prepukol, rozzúrené masy sa už ťažko daly skrotiť. Pomstiť sa za utrpené krivdy pokladalo sa v tých časoch, i keď nie za dovolené, predsa za prípustnejšie ako dnes. Dlhé vojny otupily totiž morálny cit ľudí.

Politický ráz bartolomejskej noci.

Vyčituje sa, že v Ríme sa odbavovaly poďakovacie služby božie za víťazstvo nad hugenotmi, na ktorých sa zúčastnil aj sám pápež Gregor XIII. Francúzsky dvor totiž tak informoval Sv. stolicu, že hugenoti chystali na kráľa a jeho rodinu atentát, z ktorého však kráľ šťastne vyviazol a útočníkov stihol zaslúžený trest. V takom prípade sú poďakovacie pobožnosti obvyklé a prirodzené. Keď sa však Gregor XIII. dopočul o pravom stave veci, rozhodne odsúdil kráľovo „bohunemilé počínanie". A tak isto neznamenajú schvaľovanie vrážd hugenotov ani mince, ktoré dali raziť vo Francúzsku a Ríme na pamiatku víťazstva. Neoslavovaly vraždu hugenotov, ale pokojnejšie pomery, ktoré sa pre katolíkov aspoň na krátky čas zableskly.

4. Krvavé udalosti r. 1572 hugenotov síce oslabily, ale nezničily. Sosbierali všetky sily, aby dopomohli svojej veci k víťazstvu. Tak vznikly nové hugenotské vojny (4. a 5. vojna), po ktorých *Henrich III.* (1574—89), kráľ ľahkého života a bez energie, bol nútený uzavrieť s hugenotmi mier v Beaulieu (1576). Ním dal hugenotom všade okrem Paríža náboženskú slobodu a prístup do úradov. Kráľova povoľnosť roztrpčila katolíkov, vedených Henrichom Guisom, i utvorili *svätú ligu* na ochranu starej viery. Henrich III., obávajúc sa nových srážok, ediktom *v Poitiers* z r. 1577 do istej miery obmedzil hugenotské výsady.

Svätá liga

Keďže Henrich III. bol bezdetný, nemalú starosť robila celému Francúzsku otázka budúcheo kráľa, či bude katolík a či hugenot. Podľa práva by bol mal nasledovať Henrich Navarský, ale to bol kalvín. Svätá liga, aby prekazila hugenotovi Henrichovi Navarskému prístup na francúzsky trón, spojila sa s Filipom II. Španielskym (ašpiroval naň sám vodca Ligy, Henrich Guise). Tak vznikla ôsma a najnebezpečnejšia hugenotská vojna, tzv. *vojna troch Henrichov* (1589—90). Kráľ Henrich III. bol zprvoti nerozhodný, neskôr však, obávajúc sa rastúcej autority Henricha Guisa, dal ho i s jeho prívržencom kardinálom Ľudovítom Bourbonom (aj on bol kandidátom trónu) zavraždiť. Ľudom znenávidený tyran sa potom spojil s hugenotom Henrichom Navarským. Onedlho však pošiel za svojimi obeťami; sfanatizovaný ligista, dominikánsky mních (Jacques Clément), zavraždil ho r. 1589. Ním vymrel rod Valois.

Vojna troch Henrichov.

5. Podľa dedičného práva kráľom sa stal Henrich Navarský z rodiny Bourbonovcov ako *Henrich IV.* (1589—1610). Svätá liga mu tuho odporovala, čo ho konečne pohlo prestúpiť na katolícku vieru (1593). Vtedy prestala svätá liga proti nemu bojovať a rozišla sa. Hugenotov, ktorí tvorili dvanástu časť francúzskeho obyvateľstva, získal si tým, že r. 1598 vydal *nanteský tolerančný edikt.* Podľa neho katolícke náboženstvo v štáte je síce dominujúce, ale i prívrženci „reformovaného náboženstva“ majú v celom Francúzsku, okrem Paríža a niekoľkých biskupských miest, úplnú náboženskú slobodu a prístup ku všetkým úradom, ba zo štátnych prostriedkov vydržiavalo sa im aj vlastné vojsko. Žiadali od nich, aby v budúcnosti nehatili nikde katolícke bohoslužby, katolícke sviatky nerušili služobnými prácami a neudržiavali spojenie s cudzinou.

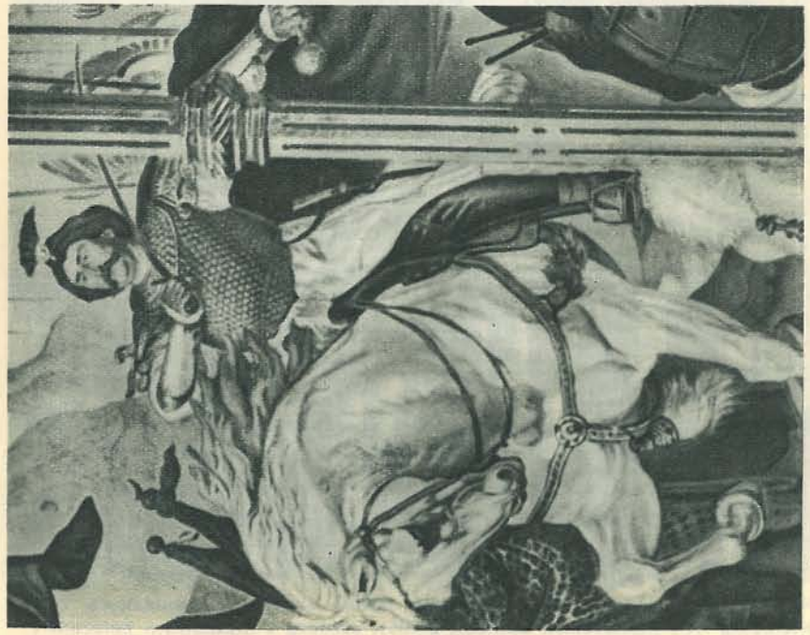
Nanteský tolerančný edikt.

Hugenoti zneužili tolerančným ediktom im poskytnuté výhody. Štvali Henricha IV. proti jezuitom a aj dosiahli, že ich kráľ z ce-

Richelieu.

49. Kráľovná Kristína Švédska (1626—1689, maľba od D. Becka, Viedeň, Galeria).

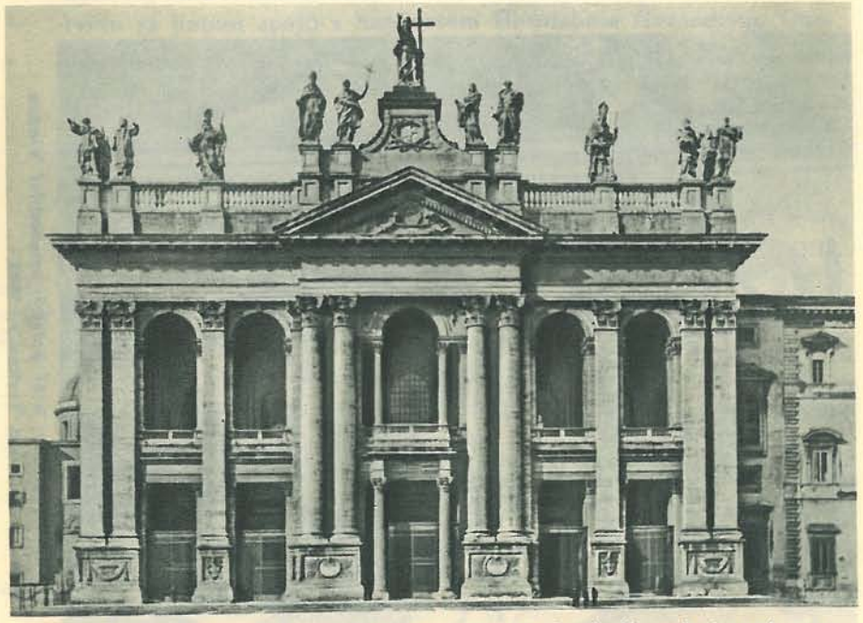
48. Ján Sobiesky, kráľ poľský, osloboditeľ Viedne od Turkov r. 1683.

50. Klement XI. (1700—1721).

51. Klement XIV. (1769—1774; súčasná rytina od A. Capellana).

52.—53. S. Giovanni, Laterán. Hlavná fasáda (východ), vybudovaná za Klementa XII. Alexandrom Galileim (1735), súčasne s muzeálnym palácom.

lého Francúzska vypovedal. Len r. 1603 povolil jezuitom znovu sa osadiť vo Francúzsku. R. 1610 Henrich IV. sa stal obeťou náboženského fanatika *Ravaillaka*, ktorý ho zákerne zavraždil (vražda sa bezzákladne pripisovala jezuitom). Po jeho smrti nedbali na sľub, že sa nebudú spájať so zahraničnými mocnosťami, a nadviazali styky s Holandskom a Anglickom proti Francúzsku. Preto *Ľudovít XIII.* (1610—43) bol nútený zmenšiť ich výsady. Keď sa r. 1624 stal ministrom kardinál *Richelieu*, ktorý horlil za ideu národne jednotného štátu, nestrpel, aby hugenoti tvorili štát v štáte, preto úplne zlomil ich politickú moc. R. 1628 vzal im hlavnú pevnosť La Rochelle, ale ediktom v Nimes z r. 1629 ponechal ich náboženské a občianske práva. Richelieuvove opatrenia proti hugenotom nepochádzaly z pohnútok náboženských — veď kardinál sa dobre snášal i s Gustávom Adolfom proti katolíckym Habsburgovcom (§ 164, 4), ale čisto z príčin politicko-absolutistických.

Keď zlomil hugenotskú politickú moc, stali sa prístupnejšími rozumnému poučovaniu a mnohí z nich sa vrátili do Cirkvi, a to najmä pričinením vynikajúcich katolíckych biskupov Bossueta a Fénelona. Úplne absolutisticky založený Ľudovít XIV. (l'état c'est moi) túžil po rovnosti všetkých Francúzov vo všetkom — teda i vo vierovyznaní. Preto r. 1685 zrušil nantský edikt a nariadil pre každého Francúza katolícke vierovyznanie. 70.000 hugenotov sa vysťahovalo do Holandska, Anglicka, Dánska a Pruska. Katolícki biskupi a Sv. stolica neschvaľovala tieto násilné opatrenia. Po smrti Ľudovíta XIV. zákony proti hugenotom ostaly síce v platnosti, ale sa neuskutočnily. Ľudovít XVI. r. 1787 vrátil hugenotom občiansku a čiastočne i náboženskú slobodu. *Ďalší osud hugenotov.*

P. Imbart de la Tour, Les origines de la Réforme, Paris 105—14. — Goyan, Histoire religieuse de la Nation française, Paris 1922. — H. Hauser, Étude sur la Réforme française, Paris 1909. — Renaudet, Les débuts de l'âge moderne, La Renaissance et la Réforme, Paris 1929. — Romier, Le royaume d Catherine de Médicis, La France à la veille de guerres de religion, Paris 1922. — Faurey, La monarchie française et le protestantisme française, Paris 1923. — Mariéjol, La vie de Marguerite de Valois, reine de Navarre et de France, Paris 1928. — Vacandard, Les papes et la Saint-Barthélemy, Paris 1905.

§ 166. REFORMÁCIA V NIZOZEMSKU A SEVERNÝCH ŠTÁTOCH.

1. V Nizozemsku, ktoré patrilo od r. 1477 habsburskému domu, humanizmus pripravil cestu náboženským novotám. Reformácia mala najmä tu ráz politickej revolúcie. Obyvateľstvo čulo obchodovalo, a tak žilo v hmotnom blahobyte, mravne však upadlo. *Predpoklady reformácie v Nizozemsku.*

Šľachta pre ľahký život sa zadĺžila, a ako inde, aj tu sa chcela sanovať cirkevnými majetkami. Preto bola prístupná revolučným hnutiam. Lutherovi prívrženci hneď hlásali novoty i v Nizozemsku. Ale za vlády Karola V. — v tejto krajine neobyčajne obľúbeného — nedosiahli nejaké zvláštne výsledky. Karol V. rozšíril vormský edikt i na Nizozemsko (§ 156, 1) a okrem toho vydal prísne zákony proti bludárom.

Po Karolovi V. vládol jeho syn Filip II. (1555—1598). Bol verne oddaný katolíckej veci, ale v Nizozemsku ako Španiela ho nenávideli. Protestantizmus, najmä vo forme kalvinizmu, začal sa značne šíriť hlavne zo susedného Francúzska. Filip použil na upevnenie katolíckej viery rázne prostriedky. Obnovil otcove nariadenia proti protestantom, miesto terajších štyroch zriadil 18 nových biskupstiev (z nich boly tri arcibiskupstvá) a uviedol v Nizozemsku od biskupov nezávislú, španielskej podobnú inkvizíciu. Po týchto opatreniach opustil kráľ Nizozemsko r. 1559 a za regentku ustanovil nevlastnú sestru *Margitu z Parmy*. Za ministra jej pridelil kardinála Granvellu, arcibiskupa z Mechelnu.

Margita z Parmy.

Filipove nariadenia, ktorými porušil bedlivo strážené privilégiá šľachty, vyvolaly u Nizozemčanov nepokoje. Na čelo nespokojencov postavili sa knieža *Viliam Oranžský*, miestodržiteľ holandský, gróf *Egmond, miestodržiteľ* flámsky a gróf *Horn*, admirál. Povstalci sa spojili s francúzskymi hugenotmi, s Anglickom a zaistili si pomoc aj od nemeckých protestantov. S ich pomocou sa usilovali zbaviť sa nenávidenej španielskej vlády. Margita z Parmy sa nazdávala, že keď prepustí kardinála Granvellu, ktorého povstalci veľmi nenávideli, utíši rozbúrenú náladu. Ale mýlila sa. Revolucionári žiadali zrušiť všetky náboženské edikty (plakáty) a odstrániť inkvizíciu. Keď sa ich žiadosti nevyhovelo, združili sa r. 1565 v tajný spolok, zvaný *kompromis geuzov* (gueux — žobrák). Cieľom spolku bolo zbaviť sa inkvizície, znemožniť zavedenie tridentských reformných dekrétov a zbaviť sa španielskej nadvlády. R. 1566 došlo v Antverpách a iných mestách k otvoreným náboženským vzburám. Povstalci ničili obrazy, katolícke kostoly a miestami úplne odstránili katolícke bohoslužby. Náboženský vandalizmus mnohým otvoril oči a zo strachu pred kráľovou pomstou opustili povstalcov. Zanechal ich aj sám Egmond a Horn; Viliam Oranžský sa vrátil do Nemecka.

Kompromis geuzov.

Opatrným postupom ľahko by sa bolo dalo obnoviť v Nizozemsku skorý náboženský poriadok. Ale absolutisticky založený Filip II.

— urazený vo svojej pýche — poslal r. 1567 do Holandska svojho vojvodcu, ukrutného *Albu*, aby povstanie za každú cenu udusil. Alba zakročil s drakonickou prísnosťou. Mnohých, medzi nimi grófa Egmonda a admirála Horna dal popraviť a obyvateľstvo sužovať ťažkými daňami. To vyvolalo novú nespokojnosť v Nizozemsku. Na čelo povstalcov sa znovu postavil Viliam Oranžský, teraz už ako otvorený prívrženec kalvinizmu. Provinciálne stavy vyhlásily ho r. 1576 za miestodržiteľa Holandska, Zélandu a Utrechtu. Viliam uviedol kalvinizmus ako štátne náboženstvo a katolícku bohoslužbu ako „modloslužbu" všade prísne zakázal. R. 1576 spojily sa všetky nizozemské provincie (gentská pacifikácia), aby vyhnala Španielov. *Alexandrovi Farnese* (syn Margity z Parmy) diplomatickým pokračovaním sa podarilo južné provincie, zväčša teraz Belgicko, zachrániť pre Španielsko a tým aj pre katolícku Cirkev. Sedem severných provincií utvorilo však r. 1579 *utrechtskú úniu* a vyhlásilo sa r. 1581 za nezávislú Holandskú republiku pod vedením Viliama Oranžského. Filip II. pokračoval síce v boji proti nej, ale republika sa predsa udržala a vestfálskym mierom dosiahla konečné uznanie. Kalvinizmus sa stal štátnym náboženstvom, a hoci Viliam Oranžský opätovne sľúbil katolíkom náboženskú slobodu, predsa katolícke bohoslužby boly všade zakázané (mali len domáce bohoslužby) a katolíkov kruto prenasledovali. Jednako však tretina holandského obyvateľstva ostala verná katolíckej viere. V Belgicku katolícke náboženstvo vládlo i naďalej.

Kalvinizmus štátnym náboženstvom.

Utrechtská únia.

2. V troch severných štátoch, v Dánsku, Švédsku a Nórsku, spolu s ostrovom Islandom, uviedli protestantizmus sami panovníci. Tieto štáty *kalmarskou úniou* z r. 1397 sa sjednotily pod nadvládou dánskeho kráľa. Všade uviedli štátne cirkevníctvo. Obyvateľstvo vo všeobecnosti bolo v severných štátoch verné katolíckej Cirkvi a dlho sa protivilo nanúteným novotám, ale panovníci sa chceli zmocniť značných cirkevných majetkov, preto násilne uviedli protestantizmus.

Švédsko sa chcelo r. 1519 zbaviť závislosti od Dánska, ale Kristián II. jeho snahu o samostatnosť krvavo potlačil. R. 1523 sa predsa oslobodilo a zvolilo si *Gustáva Vasu* za kráľa. Násilne uviedol v krajine luteranizmus. Biskupov, ktorí sa protivili, zväčša dal popraviť, vysokej šľachte sa zas vyhrážal, že sa zriekne, keď neprijme novotu. Stavy r. 1527 prijaly jeho návrhy. Vzhľadom na katolícke smýšľanie ľudu ponechali katolícke obrady a názvy

Protestantizmus vo Švédsku.

biskupov. Protestantizmus sa pomaly ujal, ale ním upadla i mravnosť ľudu. Preto chcel syn Gustáva Vasu, *Erich XIV.* († 1568), uviesť vo Švédsku kalvinizmus, ale doplatil na svoj pokus stratou trónu. Erichov brat Ján III. († 1592, jeho manželka Katarína bola poľská princezná) sa všemožne usiloval s pomocou jezuitov znova uviesť vo Švédsku katolícku vieru, no prekážal mu v tom brat Karol. Ešte rozhodnejšie sa ujal katolíckej reštaurácie Jánov syn Žigmund III., súčasne aj poľský kráľ, ale strýc *Karol* pozbavil ho švédskeho trónu a sám sa stal švédskym kráľom (1604—11). Karol urobil koniec katolíckej reštaurácii. Za panovania *Gustáva II. Adolfa* (1611—32) stal sa protestantizmus výlučným náboženstvom severu. Katolíckemu kňazovi pod strestom smrti bol prístup do Švédska zakázaný. Po Gustávovi Adolfovi nasledovala jeho dcéra *Kristína* (1654—55), ktorá prestúpila na katolícku vieru, ale tým sa náboženský stav Švédska nezmenil.

I v *Nórsku* obyvateľstvo dlho odporovalo novotám, ktoré chcel uviesť arcibiskup *Olaf z Drontheimu.* R. 1536 podarilo sa *Kristiánovi III.* násilne uviesť protestantizmus, a to tak, že biskupov uväznil v Dánsku; kňazstvu ostala voľba medzi vyhnanstvom a prijatím novôt.

V *Dánsku* hlásal novotu Lutherov žiak *Ján Tausen.* Pričinením kráľa Fridricha I. dostali protestanti r. 1527 verejnoprávnosť a Kristián III. († 1559), Lutherov osobný priateľ, dopomohol im k nadvláde. Katolíckych biskupov uväznil a povolal z Wittenbergu *Jána Bugenhagena,* „apoštola severu", aby v Dánsku zorganizoval luteránsku cirkev. Kráľ dostal úplnú právomoc vo veciach viery. Katolíckemu kňazovi bol prístup do Dánska pod trestom smrti zakázaný a katolíkov pozbavili všetkých politických práv a dedičného práva.

V Nórsku, Dánsku a na Islande.

Na *Islande,* patriacom ku kráľovstvu dánskemu, obyvateľstvo heroickým spôsobom dlho odporovalo protestantizmu. Len po mučeníckej smrti biskupa *Jána Aresena* z Holumu (1550) sa podlomila sila katolíkov a protestantizmus získal nadvládu.

Gossart, La domination espagnole dans les Pays-Bas à la fin du règne de Philippe II. Brux. 1906. — Marx, Studien z. Gesch. des Niederl. Aufstandes. 1902. — Kalkoff, Die Anfänge der Gegenref. in dem Niederl. 1904. — Karttunen, Ant. Posserino, Lausanne 1908. — Fiel et A. Serrières, Gustav III. et la rentrée du Catholicisme en Suède. Paris 1913. — Feddersen, Philippismus u. Luthertum in Dänemark v. Schleswig-Holstein, 1929.

§ 167. ODPADNUTIE ANGLICKA OD KATOLÍCKEJ CIRKVI.

1. Odpadnutie Anglicka od katolíckej Cirkvi je bezprostredným následkom jeho štátneho cirkevníctva (§ 143, 2), ktorým sa úzke spojenie medzi Anglickom a Svätou stolicou už dávno uvoľnilo. Cestu mu kliesnil i viklefizmus a medzi vyššou šľachtou hodne rozšírený náboženský indiferentizmus. Ale bezprostrednou príčinou odpadnutia Anglicka neboly vieroučné rozdiely, lež nízka smyselnosť despotického kráľa *Henricha VIII.* (1509—47). Za neho sa dostalo Anglicko do schizmy a za Eduarda VI. (1547—53) do herézy. Anglická reformácia nie je dielom ľudu, ale svojvoľným skutkom absolutistického kráľa, ktorého podporoval poslušne parlament a servilný biskupský sbor.

Predpoklady protestantizmu v Anglicku.

Henrich VIII. zpočiatku sa chystal za kňaza a aj študoval v Oxforde teologiu. Na začiatku svojej vlády bol oduševneným prívržencom starej viery. Proti Lutherovi bránil katolícku náuku o sviatostiach (Assertio septem sacramentorum contra Lutherum z r. 1521), za čo mu udelil Leo X. titul „*Defensor fidei*", ktorý anglickí králi dodnes užívajú. Pre nízke vášne onedlho zmenil svoj postoj ku katolíckej Cirkvi a násilne pretrhol sväzky, ktoré jeho krajinu skoro tisíc rokov spájaly s Rímom. Henrich VIII. už 18 rokov žil v manželstve s Katarínou Aragonskou, vdovou po svojom bratovi Artúrovi. Z manželstva mal viac detí, z ktorých žila len Mária (neskoršie kráľovná, zvaná Katolícka alebo Krvavá). R. 1527 chcel dať zrušiť svoje zákonité manželstvo s Katarínou a vziať si za manželku dvornú dámu Annu *Boleynovú* (vyslov Buln). Za dôvod udával, že manželstvo v prvom stupni švagrovstva sa protiví božiemu právu (Levit. 18, 18), od ktorého vraj ani pápež nemôže dišpenzovať (dišpenz udelil pápež Július II.). Menšina anglických teologov, medzi nimi aj kancelár a pápežský legát, kardinál Tomáš *Wolsey* (vyslov Vulsi), dávala Henrichovi za pravdu, väčšina však sa odvolávala na starozákonné levirátne manželstvo (Deut. 25, 5) a pokladala jeho manželstvo za platné a nerozlučiteľné. Klement VII. bol dosť nerozhodný. Preťahovaním procesu chcel získať čas. Dúfal, že náruživý kráľ zatiaľ ustúpi od svojej požiadavky. Neurčitý postoj pápežov Henricha však len posmeľoval. Keď Katarína apelovala, prípad sa dostal pred rímske fórum a Kataríninej veci sa ujal i Karol V. (synovec Kataríny). Vtedy sa aj pápež postavil rozhodnejšie za nerozlučiteľnosť manželstva. Suspendoval právomoc anglického cirkevného súdu a konečný rozsudok rezervoval pre seba. To Henricha nadmieru pobúrilo. Wolseyho pozbavil kancelárstva (odsúdil ho na smrť) a za jeho nástupcu vymenoval slávneho humanistu *Tomáša Morusa.*

Henrich VIII.

2. Pápež pod ťarchou cirkevných trestov zakázal Henrichovi uzavrieť nové manželstvo, kým sa definitívne nerozrieši manželstvo s Katarínou Aragonskou. Preto vplyvný štátnik Tomaš *Cromwell* (smýšľaním luterán) radil kráľovi, aby sa podľa nemeckých

Odtrhnutie sa od Ríma.

kniežat aj on odtrhol od Ríma. R. 1531 generálne shromaždenie anglického kléru spolu s parlamentom vyhlásilo Henricha VIII. za hlavu anglickej cirkvi s podmienkou, ak sa to neprotiví zákonom Kristovým. Na pápežove napomínanie parlament odpovedal zrušením všetkých anátov. Keďže kancelár Tomáš Morus s tým nesúhlasil, musel odstúpiť a jeho miesto zaujal Cromwell. Za canterburského arcibiskupa vymenoval servilného Tomáša *Cranmera* (čítaj Kränmer), bývalého dvorného kaplána Anny Boleynovej, ktorý bol presiaknutý luteranizmom a okrem toho žil i v tajnom manželstve. Cranmer vyhlásil manželstvo Henricha s Katarínou Aragonskou za neplatné a r. 1533 sosobášil ho s Annou Boleynovou.

Supremačný akt.

Keď pápež proti tomu protestoval, vydal Henrich VIII. r. 1534 *supremačný akt*, podľa ktorého kráľ je jedinou a najvyššou hlavou anglickej cirkvi a v duchovných veciach má takú istú moc a autoritu, ako mal dosiaľ pápež. Spojenie s Rímom úplne prerušili. Zpočiatku vyjednávali aj o vierouke s nemeckými protestantmi, ale Henrich VIII. nechcel zmenu vo vierouke; len cirkevnú disciplínu upravil podľa svojej vôle. Všetci úradníci a duchovní museli složiť tzv. *supremačnú prísahu*, že uznajú supremačný akt, kráľovo manželstvo s Annou Boleynovou a nástupnícke právo Alžbety, dcéry kráľa s Annou Boleynovou. Odoprieť prísahu sa pokladalo za vlastizradu a trestalo smrťou.

Ján Fisher a Tomáš Morus.

3. Tým sa anglická schizma uskutočnila. Zosvetárčený anglický klérus, odchovaný servilným štátnym cirkevníctvom, skoro celý sa podrobil novému cézaropapizmu a len málokto mal smelosť sprotiviť sa Henrichovmu despotizmu. Medzi nimi bol zbožný biskup Ján *Fisher z Rochesteru* a slávny kancelár Tomáš Morus (obaja kanonizovaní r. 1935), ktorých dal kráľ r. 1535 popraviť. Keďže najväčší odpor proti kráľovskej supremácii vychádzal z kláštorov, zrušil Henrich všetky kláštory (r. 1540 bolo ich všetkých 950) a na radu Cromwella, ktorého urobil svojím generálnym vikárom v cirkevných veciach, vyhlásil všetok cirkevný majetok za majetok koruny. Sekularizovali náboženské základiny, zneucťovali obrazy a relikvie a ostro zakázali i púte.

Pápež Pavol III. r. 1538 uverejnil proti Henrichovi VIII. exkomunikačnú bulu, ktorou pozbavil kráľa trónu a podriadených zbavil prísahy poslušnosti. No bula nemala veľký účinok, ba v Nemecku a vo Francúzsku ju ani nevyhlásili. Henrich nato dal z pomsty vykopať ostatky arcibiskupa Tomáša Becketa (§ 103, 1), odsúdil ho ako zradcu a jeho kosti dal spáliť.

Hoci Henrich VIII. pápežskú autoritu vo svojej ríši úplne odstránil, zato katolícku vieru nechcel zmeniť. Keď Cranmerovým pričinením začal sa šíriť v Anglicku luteranizmus, kráľ ho krvavo potlačil. Parlamentu nanútil prijať šesť článkov (krvavý štatút), ktoré boly namierené najmä proti protestantom. Články žiadaly pod trestom smrti veriť v transubstanciáciu, prijímanie pod jedným spôsobom, kňazský celibát, platnosť rehoľných sľubov, v omšu za zomrelých a ušnú spoveď. V ríši Henricha VIII. teda prenasledovali i katolíkov, i protestantov. Katolíkov ako vlastizradcov obesili, protestantov ako kacírov spálili. Krutý tyran sa do smrti nepolepšil. Keď r. 1547 zomrel, mal na svedomí viac ako 600 popravených biskupov a kňazov a tiež toľko predných anglických občanov.

Krvavý štatút.

Manželky Henricha VIII.

Anna Boleynová, pre ktorú došlo v Anglicku ku schizme, stala sa onedlho tiež obeťou krvilačného a smyselného tyrana. Pre cudzoložstvo dal ju popraviť r. 1536. Oženil sa potom s Janou Seymourovou (matka Eduarda VI.) a po jej smrti s Annou z Cleve, ktorú odohnal. Potom si vzal za manželku Katarínu Howardovú, ale aj tú dal popraviť. Tyrana prežila len šiesta manželka Katarína Parrová.

4. Po Henrichovi VIII. panoval jeho maloletý syn *Eduard VI.* (1547—53). Regentom bol jeho strýc, knieža zo Sommersetu, ktorý bol úplne oddaný protestantizmu. Jeho pričinením sa anglická schizma premenila v herézu. Parlament zrušil proti protestantom namierený krvavý štatút. So spoluprácou zahraničných teologov (Bucer, Ochino, Laski) sostavili knihu homílií, katechizmus a zaviedli novú liturgiu v anglickej reči. Kráľ a parlament prijal roku 1552 Cranmerom sostavené vierovyznanie; malo 42 články, ktoré v náuke o predurčení a oltárnej sviatosti sa opieralo hlavne o Kalvína. Tým protestantizmus v Anglicku uviedli úradne. Nová liturgia ostránila z omše obetný ráz a predpísala prijímanie pod oboma spôsobmi. I pri bohoslužbe a cirkevnej ústave zachovali zväčša katolícku tradíciu, najmä hierarchiu. Popri luteranizme a kalvinizme javí sa anglická cirkev, pomenovaná od 17. storočia *vysokou cirkvou* (high church — čít. haj čörč), ako tretia hlavná forma protestantizmu. Anglikáni pripisujú svojej hierarchii apoštolskú sukcesiu, ba používajú pre svoju cirkev predikát „katolícka".

Vysoká cirkev.

5. Po smrti Eduarda VI. nasledovala kráľovná *Mária Katolícka* (Tudor, 1553—58), zákonitá dcéra Henricha VIII. a Kataríny Aragonskej. Jej najväčšou túžbou bolo vrátiť Anglicko katolíckej Cirkvi. Pomáhal jej v tom jej strýc a pápežský legát Reginald Pole. Zrušila Eduardove protikatolícke zákony, uviedla zpät katolícku

Mária Katolícka.

bohoslužbu a kardinál Pole znovu prijal celé Anglicko do cirkevného spoločenstva. Mária Katolícka v rekatolizácii Anglicka postupovala zpočiatku dosť opatrne a len mierne trestala tu a tam vzniklé vzbury protestantov. Keď sa však vzbury, najmä pre jej sobáš s Filipom II. Španielskym, množily, obnovila prísne zákony Henricha VIII. proti heretikom. Do 300 osôb — medzi nimi i zlopovestného arcibiskupa Cranmera — dala popraviť. Násilné pokračovanie kráľovnej vyvolalo rozhorčenie aj u samých katolíkov a protestanti dali jej preto potupný názov „krvavá" (bloody Mary), i keď príčiny popráv boly zväčša rázu politického, nie náboženského, a čo do počtu obetí ukrutnosti Henrichove alebo Alžbetine ďaleko prevýšily Máriine. Predsa jej prísne vystúpenie zavinilo, že po jej smrti katolícka reštaurácia skoro vyšla navnivoč.

6. Po smrti Márie Katolíckej nastúpila na trón *Alžbeta* (1588 až 1603), dcéra Henricha VIII. a Anny Boleynovej. Keďže nepochádzala z legitimného manželstva, pápež nemohol uznať jej nárok na trón a podľa pragmatiky by bola mala nasledovať škótska kráľovná Mária Stuartová (neter Henricha VIII.). Pápežovo stanovisko rozhnevalo Alžbetu. Vrátila sa k protestantskej viere (za Márie Katolíckej stala sa navonok horlivou katolíčkou), a hoci pri svojom nastúpení na trón sľúbila, že zachová v Anglicku katolícku vieru, teraz sa celou silou obrátila proti nej. Na jej nátlak obnovil parlament r. 1559 cirkevný poriadok Eduarda VI. a žiadal od duchovných supremačnú prísahu. Zo 16 anglických biskupov 15 odopreli prísahu, a preto ich uväznili a nahradili protestantskými. Na čelo novej hierarchie postavili bývalého dvorného kaplána Anny Boleynovej, Mateja Parkera, canterburského arcibiskupa, ktorý vysvätil ostatných biskupov.

Alžbeta.

Anglikánska cirkev, odvolávajúc sa na biskupské ordinácie za Alžbety, je presvedčená o neporušenom trvaní apoštolskej sukcesie svojej hierarchie. Po dôkladnom preskúmaní vyhlásil však pápež Leo XIII. r. 1896 anglikánske ordinácie za neplatné (pronuntiamus et declaramus ordinationes ritu anglicano actas irritas prorsus fuisse et esse omninoque nullas).

Alžbeta sa nezastavila len pri tom; jej plán bol úplne potlačiť v Anglicku katolícke náboženstvo. Cranmerove 42 články, zredukované na 39, prijal parlament medzi štátne zákony. I podnes sú vlastne *vierovyznaním* anglikánskej cirkvi. Sú miešaninou katolicizmu a kalvinizmu. Zo sviatostí uznávajú len krst a sviatosť oltárnu — podľa kalvínskeho chápania. Jediným prameňom viery je sv. Písmo; tradícia pracirkvi uznala sa len natoľko, nakoľko ne-

Vierovyznanie anglikánskej cirkvi.

odporuje sv. Písmu. Keďže Alžbeta milovala lesk a nádheru, uviedla znovu do kostolov obrazy, omšové rúcho, organ; ponechali i pôst a niektoré sviatky, takže anglikánska cirkev navonok sa veľmi podobá katolíckej.

Všetci verejní činitelia museli složiť supremačnú prísahu. Tých, čo nepočúvli, zprvoti trestali len väzením a konfiškáciou majetku; opätovné odopretie smrťou. Konfiškáciou vyšli katolíci na mizinu. Neobyčajne prísne pokračovali proti nim, keď Pius V. r. 1570 dal Alžbetu do kliatby a sosadil ju. Za vlastizradcu pokladali každého, kto nazval kráľovnú kacírkou alebo popieral jej legitimitu. Alžbeta drakonicky potlačila každú vzburu proti sebe. Podobne trestala každého, kto sa pokúsil vyslobodiť ňou väznenú nešťastnú Máriu Stuartovú (§ 168). Svoju zlosť si vybíjala najmä proti duchovným, ktorí pod trestom smrti mali do 40 dní opustiť krajinu. Smrť stihla i tých, čo skrývali katolíckych kňazov. Nečudo, že v takom položení počet katolíkov deň čo deň sa zmenšoval. Pre výchovu katolíckych kňazov zriadila Cirkev semináre v cudzine. V Ríme zriadil Gregor XIII. anglické kolégium (1579) a Viliam Allen, neskorší kardinál Anglicka, zriadil seminár pre Angličanov r. 1568 v Donai (Francúzsko). Kňazi, ktorí tam vyštudovali, odchádzali ako misionári tajne do Anglicka a mnohí z nich podstúpili i mučenícku smrť. R. 1581 popravili jezuitu Edmunda Campiona a jeho dvanástich spoločníkov, bývalých odchovancov donaického seminára. Ešte tuhšie prenasledovala Alžbeta katolíkov po nepodarenej výprave Filipa II. Španielskeho proti Anglicku, ktorou chcel pomstiť smrť Márie Stuartovej. Prenasledovanie trvalo až do jej smrti (1603). Prenasledovala katolíkov aj sektárskych puritánov a či presbyteriánov (§ 168).

Tvrdý osud katolíkov v Anglicku.

7. Alžbetou vymrel v Anglicku rod *Tudorovcov* a na trón sa dostal škótsky kráľ Jakub VI., syn nešťastnej Márie Stuartovej. Nastúpil v Anglicku ako *Jakub I.* (1603—25). Katolíci sa nazdávali, že teraz nastanú pre nich pokojnejšie časy. Sám Jakub im sľúbil väčšiu slobodu, no neúprimne. Náboženské zákony platily i ďalej, ba uplatňovali ich tak prísne ako za Alžbety. To dalo podnet niekoľkým katolíkom k nerozvážnemu kroku. Sprisahali sa (r. 1605) proti parlamentu a pušným prachom chceli vyhodiť do povetria parlament i s kráľom; preto sa toto sprisahanie volá pušnoprachové sprisahanie. Atentát sa však nepodaril; sprisahancov a upodozrievaného provinciála jezuitov Garneta popravili. Položenie katolíkov sa ešte zhoršilo. Pod trestom konfiškácie ma-

Jakub I. Pušnoprachové sprisahanie.

jetku museli katolíci prisahať vernosť a zaviazať sa, že neuznajú pápežovu právomoc sosadzovať panovníkov a zbavovať poddaných sľubu vernosti. Pápež Pavol V. neuznal prísahu vernosti. Jakub I. prenasledoval nielen katolíkov, ale aj puritánov, čo za jeho nástupcu viedlo ku vzburám.

8. Jakubov syn *Karol I.* (1625—49) bol viac naklonený katolíkom (jeho manželka Mária Henrieta bola dcéra francúzskeho kráľa Henricha IV., katolíčka). Preto aj katolíci mu viac dôverovali, ale práve to bolo ich nešťastie. Popri vysokej cirkvi bolo v Anglicku už veľa puritánov, ktorých Karol I. prenasledoval. R. 1642 sa strhla občianska vojna, v ktorej puritáni porazili kráľa a popravili ho ako nepriateľa anglickej pospolitosti r. 1649. Vodca puritánov, geniálny štátnik *Oliver Cromvell*, vyhlásil *anglickú republiku* (1649—60) a ako štátnu cirkev uviedol *puritánsku* s presbyteriálnym zriadením. Všetky sekty sa tešily pokoju, i s episkopálnou cirkvou mierne zaobchádzali, len katolíkov utláčali, lebo ich obviňovali z vernosti ku Karolovi I.

Oliver Cromvell.

R. 1660 obnovili v Anglicku monarchiu a puritánsku cirkev odstránili. Jednako kalvínsky puritanizmus nechal hlboké stopy v charaktere anglického človeka. Zmenil staré sociálne zriadenia anglické a dopomohol k víťazstvu hospodárskemu liberalizmu s jeho zvláštnou pracovnou morálkou. Puritanizmus vzbudil v Angličanoch povedomie, že sú „vyvoleným národom", a ich merkantilizmu a imperialistickým snahám dal akési náboženské podfarbenie, podobne, ako poskytuje židovským materialistickým snahám ich náboženstvo.

Puritanizmus.

9. R. 1660 nastúpil na anglický trón syn Karola I., Karol II. (1660—85), ktorý znovu uviedol vysokú čiže episkopálnu cirkev. Voči katolíkom osobne bol blahosklonný (na smrteľnej posteli sa stal katolíkom). Masy ľudu však boly proti katolíkom — „papistom" — prchké. R. 1666 vznikol v Londýne obrovský požiar, ktorý bez najmenšieho dôkazu pripisovali katolíkom. Parlament donútil kráľa odvolať všetky tolerančné akty, vydané v prospech katolíkov, a vydať *testakt*, ktorý žiadal od každého úradníka supremačnú prísahu, prijímanie oltárnej sviatosti podľa obradov anglikánskej cirkvi. Proti jezuitom rozšírili r. 1678 falošnú zprávu, že chystajú atentát na kráľa a chcú obnoviť katolícke náboženstvo v ríši, za čo šesť jezuitov popravili a katolíkov vylúčili z parlamentu. Znovu sa napĺňaly väzenia katolíkmi. R. 1681 na základe falošnej obžaloby popravili arcibiskupa *Olivera Plunketa*, írskeho prímasa. Cirkev ho r. 1920 beatifikovala a r. 1929 rovnakej úcty sa dostalo 136 anglickým mučeníkom, ktorí zomreli za vieru do r. 1680.

Testakt.

10. Nástupcom Karola II. bol *Jakub II.* (1685—88), ktorý sa stal katolíkom ešte pred nastúpením na trón. Jeho plánom bolo sňať s katolíkov potupné jarmo, pričom však si počínal tak neopatrne, že to vyvolalo obavy aj u samých katolíkov. Protestanti povolali z Holandska Viliama Oranžského, ktorý r. 1688 detronizoval Jakuba II. a nastúpil na anglický trón ako *Viliam III.* (1689 až 1702). Testakt ostal i naďalej v platnosti (až do 19. storočia); katolíkov smrťou už síce netrestali, ale vyhnali z krajiny ich biskupov i mníchov a nepovolili im ani školy, ani verejné bohoslužby. Parlament zvláštnym nariadením r. 1692 určil, že katolícky princ nemá právo na anglický trón a anglický národ je ihneď oslobodený od prísahy vernosti, keby sa panovník stal katolíkom, alebo katolíčku si vzal za manželku. Zákon z r. 1700 pozbavil katolíkov práva zadovážiť si majetok alebo ho dediť. Tieto tvrdé nariadenia platily skoro cez celé 18. storočie a len francúzska revolúcia a americká vojna za slobodu nahnaly Angličanom strachu a stali sa povoľnejšími voči katolíkom.

Tvrdé opatrenia proti katolíkom.

F. Salomon, Englische Geschichte, 1923. — Stephens, History of the English Church, Lond. 1913. — Gairdner, Lollardy and the Reformation in England. Lond. 1913. — Seeliger, Deutsche u. englische Reformation, 1915. — Leube, Ref. u. Humanismus in England, 1930. — Pastor, Papstg. IV.—VI. — Spillmann, Geschichte der Katholikenverfolgung in England, 1905. — Camm, The English Martyrs, Lond. 1919, Pollard, Ecclesia Anglicana, Lond. 1931.

§ 168. REFORMÁCIA V ŠKÓTSKU A ÍRSKU.

1. V Škótsku bol veľký neporiadok v cirkevných veciach. Vláda dosadzovala nehodných biskupov, klérus bol zosvetárčený a ľud rástol v náboženskej nevedomosti. Tieto okolnosti kliesnily cestu novotárom. Ale za *Jakuba V.* († 1542) vláda ostro vystupovala proti hlásateľom nového evanjelia a tak protestantizmus nemohol zakotviť hlbšie. Keďže po Jakubovej smrti jeho dcéra *Mária Stuartová* mala len osem dní, regentom sa stal protestantsky smýšľajúci gróf Jakub Hamilton (čít. hämiltn). Za jeho vlády protestantizmus, podporovaný z Anglicka, sa hodne šíril. Jeho napredovanie neoslablo ani vtedy, keď sa regentstva ujala matka kráľovnej, Mária Guisová. R. 1557 združili sa protestanti v „kongregáciu Kristovu", ktorá bola preplnená fanatizmom a surovo sa vyrútila na katolíkov — „kongregáciu satanovu". Vodcom novotárov bol odpadlý kňaz *Ján Knox* (čít. noks), ktorý sa v Ženeve zoznámil s Kalvínom a stal sa jeho horlivým prívržencom. Keď sa r. 1559 vrátil do Škótska, svojimi ohnivými kázňami, bojovnou povahou a fanatiz-

Ján Knox a presbyteriálna cirkev.

mom pobúril ľud proti katolíkom. R. 1560 vypukla občianska vojna, v ktorej protestanti s pomocou Anglicka zvíťazili. Parlament v Edinburgu (čít. edinbörg) prijal kalvínske vierovyznanie (confessio scotica) a pod trestom konfiškácie majetku, väznenia, ba aj smrti zakázal katolícke bohoslužby. Pápežskú jurisdikciu v Škótsku zrušili, šľachta zhabala cirkevné majetky a namiesto biskupského zriadenia prijali *presbyteriálnu* (farár, seniori, diakoni) cirkevnú ústavu. Zatiaľ, čo sa toto v Škótsku dialo, Mária Stuartová, kráľovná vlastne len podľa mena, žila vo Francúzsku, kde bola vydatá za Františkom II. (§ 165, 1.)

2. Po smrti Františka II. vrátila sa r. 1560 do svojej vlasti, aby prevzala vládu. Mala vtedy 19 rokov. Bola múdra a dobromyseľná, pritom však prudká, náruživá a slabá na to, aby mohla zdolať ťažkosti, ktoré našla v Škótsku. Knoxom sfanatizovaná šľachta a ľud nechcel povoliť katolícku bohoslužbu ešte ani vo dvornej kaplnke kráľovnej. Mária Stuartová, aby získala silnejšiu oporu mužského, vydala sa r. 1565 za svojho strýca grófa Darnleyho (čít. danliho). Ale manželstvom si nepomohla, ba naopak, pre jej vernosť ku katolíckej Cirkvi množily sa na ňu útoky jej rodiny a intrigy anglickej kráľovnej Alžbety. R. 1567 Darnleyho zákerne zavraždili. Osnovateľ vraždy, gróf Bothwell (čít. bodvel), násilne uniesol bezmocnú kráľovnú a nízkym spôsobom donútil ju vydať sa za neho. Protestanti to využili. Obvinili ju z cudzoložstva a z vraždy Darnleyho, a tak ju obrali o všetku vážnosť a moc. Šľachta, ktorej na čele stál jej nevlastný brat, gróf Murray (čít. mari), vzbúrila sa proti kráľovnej, uvrhla ju do väzenia a donútila vzdať sa koruny v prospech jej syna Jakuba VI. Z väzenia sa vyslobodila a pokúsila sa zmocniť vlády. Ale to sa jej nepodarilo. Preto musela ujsť do Anglicka ku svojej tetke Alžbete. Alžbeta ju však miesto žiadanej pomoci 19 rokov väznila a konečne pre vlastizradu, vraždu svojho manžela a cudzoložstvo postavila pred súd. Tu ju sfalšovanými dôkazmi usvedčili a odsúdili na smrť. Smrť (r. 1587) nešťastnej kráľovnej naplnila katolícky svet hlbokým zármutkom.

Mária Stuartová

Po jej smrti regentom namiesto maloletého kráľa Jakuba VI. sa stal gróf Murray, ktorý podnikol všetko možné, aby vyhubil v Škótsku katolicizmus. Puritanizmus (presbyteriálna cirkev) sa stal štátnym náboženstvom a udržal sa, i keď sa neskorší Stuartovci viac ráz pokúšali (§ 167) uviesť v Škótsku vysokú cirkev. R. 1603 vstúpilo Škótsko do personálnej únie s Anglickom a osud katolíkov bol v ňom podobný ako v Anglicku. Ich počet sa s roka

Puritanizmus.

na rok zmenšoval, ale ani najväčšie utrpenia nemohly katolicizmus zo Škótska úplne vykoreniť. Ich osud sa zlepšil len v 18. storočí a odvtedy sa začal počet škótskych katolíkov vzmáhať.

3. *Írsko* z veľkej časti patrilo od 12. storočia pod vládu Anglicka a len menšia časť „zeleného ostrova" vedela si obrániť samostatnosť. Keď sa Henrich VIII. odtrhol od Ríma, snažil sa i časť Írska, patriaceho k Anglicku, zavliecť do schizmy. Írsky parlament, ktorý sa skladal zväčša z prisťahovaných Angličanov, šiel kráľovi poruke, ale klérus a ľud ostal verný katolíckej Cirkvi. Eduard VI. a najmä Alžbeta sa všemožne snažili uviesť v Írsku vysokú cirkev. Ale čím viac prenasledovali katolíkov, tým viac sa somkli na ochranu svojej národnej svojráznosti a starej viery. R. 1603 podarilo sa Angličanom zaujať skoro celý ostrov. Írsku pôdu okrem nepatrnej časti ($^1/_{11}$) rezervovali anglickým kolonistom, Írom obmedzili právo remesiel a obchodu, takže sa dlho nemohli dostať do lepšieho hmotného položenia. Kostoly a školy im zatvorili a katolíkov pozbavili občianskych práv. Vo svojom zúfalom stave odhodlali sa Íri r. 1641 na povstanie proti Angličanom, ale Cromvell ho potlačil veľmi krvavým spôsobom. Obyvateľstvo z veľkej časti vyhubil, ostatných pozbavil majetku a sohnal do malej provincie Connaught (čít. konaot), ktorú pod trestom smrti nesmeli opustiť. Utrpenie Írov trvalo i za Karola II., vtedy podstúpil mučenícku smrť Oliver Plunket, arcibiskup v Armaghu († 1681; 1920 blahoslavený). Po kratšej úľave za posledných Stuartovcov prenasledovanie katolíckych Írov sa zas zostrilo a trvalo až do konca 18. storočia. Táto časť írskych dejín je jedna z najboľavejších z ľudských dejín vôbec. Toto neslýchané tyranstvo musel znášať írsky národ jedine preto, že chcel byť a bol verný svojej viere.

Prenasledovanie katolíckych Írov.

Fleming, The Ref. in Scotland, Lond. 1910. — Macewen, History of the Church in Seotland. Lond. 1918. — Lang, The mystery of Mary Stuart, Lond. 1901. — Pollen, Mary Queen of Scots and the Babington Plot. Eding. 1922. — Pokorný, Irland, 1916. — Holloway, The Reformation in Ireland, Lond. 1919. — Burke, The Irish Priests in the penal Times. Cahir 1913.

§ 169. PROTESTANTIZMUS V DEDIČNÝCH KRAJINÁCH RAKÚSKYCH, V KRAJINÁCH KORUNY ČESKEJ A SLIEZSKU.

1. Cirkevné pomery v dedičných krajinách rakúskych (Rakúsko, Tirolsko, Štajersko, Korutansko, Kransko, Gorica) pred reformáciou sa podobaly nemeckým. Ani vyšší, ani nižší klérus nestál na výške povolania. Náboženské novoty v Nemecku našly živý ohlas i v dedičných krajinách, lebo bol medzi nimi úzky kultúrny

Prví šíriteliu novôt.

a hospodársky styk. Prví šíritelia novej náuky okrem vyslaných kazateľov boli remeselníci, baníci a obchodníci. Novota sa rýchlo ujala, čo vidieť z toho, že viedenská univerzita sa zdráhala vyhlásiť r. 1520 exkomunikačnú bulu Exsurge — proti Lutherovi (§ 155, 4). Vo Viedni horlivo hlásal Lutherove náhľady kazateľ *Pavol Spretter* (Speratus), v Linci učiteľ *Freienleben*, v Štajerskom Hradci *Bartolomej Pica*, v Korutansku minorita *Todt* a v Tirolsku *Karlstadt*.

Karol V. wormskou smluvou (1521) odovzdal dedičné krajiny Ferdinandovi I. (1521—64). Nový panovník postavil sa rozhodne proti protestantizmu. Zákonmi z r. 1523 a 1528 zakázal tlačiť a šíriť Lutherove knihy a prístup kazateľom. Novota sa jednako šírila a našla prívržencov i na Ferdinandovom dvore. Najmä šľachta a mestá boly za novotu a na sneme v Innsbrucku (1532) žiadaly už náboženskú slobodu podľa zásad Lutherových. Ferdinand, obávajúc sa následkov, aké mala nová náuka v Nemecku, neprivolil, ale neodvážil sa ostrejšie vystúpiť proti novotárom. Keďže videl, že na zachovanie katolíckej viery nestačí fyzická moc bez morálnych a duchovných prostriedkov, na radu zbožného biskupa viedenského *Fabera* nariadil všeobecnú vizitáciu kostolov a kláštorov. Táto vizitácia dokázala, že hlavnou príčinou protestantských úspechov je nevedomosť kléru. Preto sa Ferdinand pričinil o to, aby povzniesol výchovu kléru a úroveň viedenskej univerzity. Lenže univerzita bola už skoro úplne v rukách protestantov. Pre posilnenie katolíckej viery odhodlal sa povolať do Viedne r. 1551 *jezuitov*, medzi ktorými bol aj Peter Canisius, pôvodca veľkého a malého katechizmu (§ 176, 5). Jezuiti horlivým kázaním a najmä v školách dosiahli značné výsledky, ale protestantizmus sa i tak šíril ďalej. Stavy dedičných krajín na shromaždení vo Viedni r. 1556 nechcely poskytnúť Ferdinandovi pomoc proti Turkom, len keď sa im povolí kalich laikov a hlásať slovo božie „bez ľudského prídavku". To pohlo Ferdinanda k tomu, že r. 1562 začal rokovať s koncilom tridentským a pápežom o povolení prijímania pod oboma spôsobmi a o zrušení kňazského celibátu. Pius IV. povolil r. 1564 kalich laikom, lenže hneď sa ukázalo, že protestantov ústupky nezískajú a medzi vernými katolíkmi vyvolávajú len nové zmätky. Preto prijímanie pod oboma spôsobmi v dedičných krajinách onedlho zrušili.

Ferdinand I. za katolícke náboženstvo.

2. Po Ferdinandovi I. dostal Rakúsko *Maximilián II.* (1564 až 1576), kráľ Uhorska a Čiech. Ostatné dedičné krajiny podelili medzi jeho bratmi — Ferdinandom a Karolom. Protestantizmus

Maximilián II., náboženská koncesia.

za vlády Maximiliána II. mal voľnejšiu ruku. Dolnorakúske stavy žiadaly r. 1564 úplnú slobodu pre augsburské vierovyznanie a odstrániť všetky iné obrady, ktoré sa protivia augsburskému vyznaniu. Podobne i hornorakúske stavy žiadaly r. 1565 prijímanie pod oboma spôsobmi, obrady v nemeckej reči a zrušiť kňazský celibát. Maximilián II. nevyhovel ich žiadosti, ale zamýšľal uviesť akýsi miešaný katolicizmus. R. 1568 na viedenskom sneme sľúbil šľachte a rytierom *náboženskú koncesiu*, ak prispejú svojimi prostriedkami splácať dlhy, ktoré vznikly za tureckých vojen, a keď sa zaviažu, že tým prestanú medzi nimi všetky náboženské spory. Roku 1571 skutočne vydal tzv. *asekuráciu*, ktorou povolil šľachte a rytierom augsburské vierovyznanie v ich hradoch, mestách a k nim patriacich patronátnych farách. Naproti tomu musely stavy prisľúbiť, že nebudú rušiť katolíkov vo vyznávaní ich viery. No nedodržaly to. Katolíkov, najmä duchovných, vyháňaly a strpčovaly im život.

3. Za cisára *Rudolfa* (1576—1612) v dedičných krajinách vládol jeho brat *Ernest*. Keď sa protestanti dopustili rozličných prechmatov proti katolíkom, Ernest zakročil proti nim. R. 1578 zakázal protestantské bohoslužby vo Viedni a v panských mestách; do mestského sväzku slobodno bolo prijať len katolíka, v školách mohli vyučovať len katolícki učitelia a podľa katolíckych kníh. Ale toto nariadenie nebolo všade a jednako uplatnené. Protestantizmu postavili väčšie prekážky až vtedy, keď *Melchior Klesl* sa stal administrátorom viedenského biskupstva (r. 1588). Jeho pričinením obnovili nariadenia Ferdinanda I. Podľa nich profesorom na univerzite mohol byť len katolík a k promócii pripustili len toho, kto složil katolícke vierovyznanie. Protestantských kazateľov nahradil všade katolíckymi. Keď sa preto protestantskými kazateľmi naštvané sedliactvo vzbúrilo, dosiahol uverejnenie nových štátnych dekrétov, ktorými maly byť dedičné krajiny vrátené katolíckej viere. Onedlho sa stal Klesl viedenským biskupom a kardinálom (1598—1630) a svojím apoštolským účinkovaním dosiahol, že katolícke náboženstvo v Rakúsku znovu ožilo.

Melchior Klesl.

4. Úplná rekatolizácia Rakúska nastala len za *Ferdinanda II.* po belohorskej bitke (1620). V Hornom Rakúsku, ktoré cisár dal do zálohu Maximiliánovi Bavorskému, uverejnil r. 1624 *patent*, podľa ktorého protestantskí duchovní a učitelia do ôsmich dní mali zanechať krajinu. R. 1625 nariadil všetkým obyvateľom prijať katolícku vieru, alebo sa vysťahovať. Podobne postupoval cisár

Ferdinand II.

i v Dolnom Rakúsku. V mestách zakázal protestantskú bohoslužbu a nedovolil prijať do mestského sväzku protestantov. Viedenskú univerzitu čiastočne odovzdal jezuitom (1622) a protestantských kazateľov vypovedal z krajiny.

V Štajersku a Korutansku, kde protestanti mali prevažnú väčšinu, musel Karol (1554—90), hoci sám bol presvedčený katolík, pokračovať veľmi opatrne. Potreboval totiž pomoc protestantov proti Turkom. Smluvou *v Brucku* nad Murou r. 1578 dal protestantom značnú náboženskú slobodu. Aby však posilnil katolíkov, založil r. 1573 jezuitské kolégium a univerzitu v Štajerskom Hradci. Úplnú rekatolizáciu Štajerska, Kranska a Gorice uskutočnilo prísne katolícky vychované arcikniežа *Ferdinand*. Pomáhali mu seckauský biskup Martin *Brenner*, ľubľanský Tomáš *Chrön* a lavantský Juraj *Stobe*. R. 1598 vydal rozkaz, aby protestantskí kazatelia pod trestom smrti opustili jeho krajiny. Obyvatelia mali sa alebo vrátiť do katolíckej Cirkvi, alebo sa vysťahovať. Jezuiti a kapucíni sa zas usilovali vnútorne získať obyvateľstvo pre katolícke náboženstvo. Tak bol protestantizmus vo Ferdinandových krajinách úplne potlačený a katolícka viera reštaurovaná.

Katolícke náboženstvo v Štajersku.

V Tirolsku, ktoré protestantizmus najmenej zasiahol, rekatolizácia išla pomerne dosť ľahko. Arcikniežа Ferdinand sa staral o výchovu dobrého kňazstva. Veľmi blahodarnú činnosť v prospech katolíckej veci vyvinuli r. 1562 jezuiti, povolaní do Innsbrucku. Tirolsko sa stalo onedlho príkladnou katolíckou krajinou.

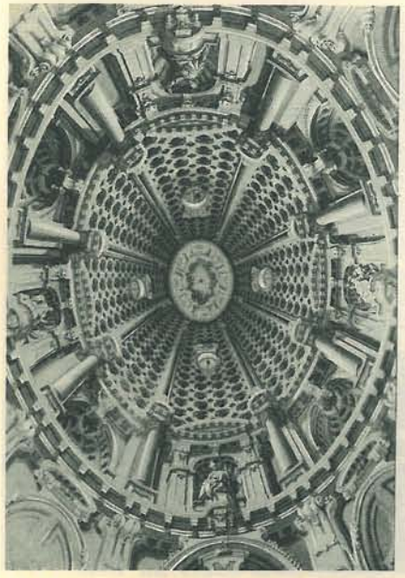
5. V krajinách *koruny českej* (Čechy, Morava, Sliezsko a Lužice) protestantizmu pripravil pôdu husitizmus. Kališníci (§ 140, 4), ku ktorým patrila väčšina českého obyvateľstva, pretože apoštolská stolica im neschválila kompaktáty, len čo sa dozvedeli o Lutherových novotách, hneď nadviazali styky s reformátormi. To isté urobila Jednota českých a moravských bratov. Česká a moravská šľachta túžila po rozmnožení svojej moci a po cirkevných majetkoch, preto sa ujala nových náuk. Nemecké mestá Čiech a Moravy boly prvé medzi zahraničnými mestami, ktoré z Nemecka povolaly luteránskych kazateľov.

Hlavným šíriteľom novôt v *Čechách* bol *Gál Cahera*, človek síce učený, ale vrtkavý a nízkych mravov. Na odporúčanie samého Luthera zvolily ho stavy za administrátora utrakvistického konzistória a za farára týnskeho kostola v Prahe. Svojimi vášnivými kázňami proti katolíkom získal pre novoty veľa prívržencov. Na Morave sa šíril protestantizmus hlavne v nemeckých mestách, a to pri-

Náboženské novoty v Čechách.

54. Sala degli Arazzi (Vatikán). Pápežská prijímacia sála, ozdobená nádhernými francúzskymi gobelínmi; tzv. Arazzi (podľa mesta Arras, kde boly prvé dielne).

55. Maľovaná kupola od bratov Bibienovcov; kostol sv. Trojice v Bratislave z XVIII. storočia.

56. Olovená socha sv. Martina od Rafaela Donnera — Dóm, Bratislava, z r. 1730.

57. Mariatálska Panna Mária, barokizujúca slovenská ľudová drevorezba pre účely pútnickej tlače.

58. Pútnický kostol v Šaštíne, zasvätený sedmibolestnej P. Márii, patrónke Slovenska. Dielo M. Vépiho. Polovica XVIII. storočia.

59. Jasna Góra, význačné poľské pútnické miesto s kláštorom paulínov; typické opevnenie ranobarokové vo forme hviezdicovitej.

činením Pavla Sprettera z Viedne. V Sliezsku, kde Husovo učenie nenašlo ozvenu, Lutherove náuky úspešne šíril augustinián Melchior Hoffman.

6. Keď *Ferdinand I.* (1526—64) dosiahol českú korunu, podobne ako v dedičných krajinách, i v Čechách sa postavil proti protestantizmu. Keďže však pre turecké vojny sa nemohol dostatočne venovať domácim veciam, protestantizmus sa vzmáhal. Protestantské stavy boly už také silné, že odoprely účasť na šmalkaldských vojnách s odôvodnením, že nebudú bojovať proti svojim spoluveriacim v Nemecku, ba vzbúrily sa proti Ferdinandovi. Kráľ vzburu potlačil a s protestantmi sympatizujúcich českých bratov vypovedal z krajiny. Asi 800 ľudí sa vysťahovalo do Poľska a Pruska. Na posilnenie katolíckej viery založil Ferdinand r. 1556 kolégium jezuitov v Prahe (u sv. Klementa), ktoré organizoval Peter Canisius. Keďže pražská univerzita bola v rukách utrakvistov, Ferdinand udelil jezuitskému kolégiu právo dávať akademickú hodnosť. Za pražského arcibiskupa povolal horlivého viedenského biskupa Antona *Brusa z Mohelnice*, ktorý urobil všetko možné, aby utrakvistov spojil s katolíkmi. Žiadal od tridentského snemu povoliť prijímanie pod dvoma spôsobmi, čo Pius IV. r. 1564 povolil pre Čechy, podobne ako pre dedičné krajiny. Lenže kališníci už úplne splynuli s protestantmi a nedali sa kalichom pohnúť do katolíckej Cirkvi.

Anton Brus z Mohelnice.

Za *Maximiliána II.* (1564—76), ktorý bol v cirkevných veciach ľahostajný (podľa vlastného výroku nechcel byť ani papistom, ani luteránom, ale kresťanom), ale z politických príčin zastával katolíkov, podarilo sa protestantom — oddeleným od českých utrakvistov — dosiahnuť r. 1575 značnú náboženskú slobodu. Sostavili české vierovyznanie, ktoré sa opieralo zčiastky o Lutherovu, zčiastky o Kalvínovu náuku. Cisár ho síce nepotvrdil, ale prisľúbil protestantom, že vo veciach viery nebude im robiť prekážky. Na Morave, kde protestantské stavy boly ešte silnejšie ako v Čechách, vec katolíkov stála ešte horšie, a nebyť horlivých olomouckych arcibiskupov — *Viliama Prusinovského* z Vičkova († 1672) a Jána *Grodeckého* († 1574), iste by bola úplne upadla. Oni uviedli jezuitov do Olomouca (1566) a Brna (1572); v Olomouci zriadili jezuiti akadémiu, ktorej Maximilián II. udelil také práva, aké maly vtedajšie univerzity.

České vierovyznanie.

Keď na český trón nastúpil *Rudolf II.* (1577—1611), prísne katolícky vychovaný na španielskom dvore, katolíci mali nádeje a

protestanti sa obávali o svoju náboženskú vec. No nesplnila sa ani nádej katolíkov, ani obava protestantov. Trudnomyseľný Rudolf II. býval trvalo na pražskom dvore a nestaral sa o panovnícke povinnosti. Obnovil síce nariadenia svojich predkov proti protestantom, ale neurobil nič, aby sa aj uskutočnily. Preto sa protestantizmus medzi šľachtou značne šíril.

Na Morave sa Cirkev katolícka utešene vzmohla. Zaslúžil sa o to najmä olomoucky arcibiskup Stanislav *Pavlovský* (1579—98). Svolal r. 1591 cirkevnú synodu do *Kroměříža*, na ktorej vyhlásil usnesenia tridentského snemu a pričinil sa, aby ich aj dodržali. V jeho šľapajách kráčal i nástupca, knieža František *Dietrichstein* († 1640), ktorý prinavrátil do Cirkvi veľkú časť vysokej moravskej šľachty. Katolícka reštaurácia na Morave mala ozvenu aj v Čechách. Pražskí arcibiskupi *Martin Medek* († 1590) a *Berka z Dubé* († 1606) sa usilovali provinciálnymi synodami prehlbovať v krajine katolícky život.

Synoda v Kroměříži.

Keďže cisár Rudolf II. bol bezdetný, bola vážna obava, že po jeho smrti česká a uhorská koruna sa dostane protestantom. Preto na radu kardinála Klesla r. 1606 uznali za hlavu habsburského domu arciknieža Mateja, Rudolfovho brata. Matej uzavrel r. 1606 vo Viedni mier s uhorskými stavmi. V ňom zabezpečil nekatolíckej šľachte, zemanom a mestám náboženskú slobodu. Rudolf II. nechcel však uznať usnesenia viedenského mieru. Preto Matej svolal uhorské stavy do Bratislavy (r. 1608) a rakúske do Viedne a zaistil ich podporu proti každému, kto by chcel ohrožovať viedenský mier. Ku konfederácii uhorských a rakúskych stavov sa pridala aj moravská šľachta pod vedením českého brata Karola zo *Žerotína*. Matej sa potom odhodlal detronizovať Rudolfa II. Vtrhol na Moravu a do Čiech. Rudolf II. bol v ťažkom položení. I svolal do Prahy české stavy a sľúbil protestantom náboženskú slobodu. Ich prostredníctvom došlo medzi Matejom a Rudolfom II. k mieru v Libni (r. 1608). V ňom cisár prepustil Matejovi Uhorsko, Rakúsko a Moravu a so svolením cisárovým i Česi prijali Mateja za budúceho kráľa. Matej sa musel odmeniť moravským stavom za poskytnutú pomoc tým, že ešte toho roku im dal náboženskú slobodu. České stavy za svoju pomoc Rudolfovi žiadaly r. 1609 od neho, aby povolil české vierovyznanie a vydal im pražskú akadémiu. Keď sa cisár zdráhal splniť ich požiadavky, vzbúrily sa proti nemu pod vedením Václava *Budovca z Budova*, spojily sa so stavmi sliezskymi a postavily proti cisárovi vojsko, ktorého veliteľom bol

Karol zo Žerotína a Matej Thurn.

Matej *Thurn* (§ 164, 1). Tak prinútily Rudolfa II. vydať r. 1609 *majestát*, v ktorom udelil českému vierovyznaniu z r. 1575 úplnú slobodu. Z ďalších náboženských škriepok katolíkov s protestantmi vyvinula sa tridsaťročná vojna (§ 164).

6. *Sliezsko*, bývalé poľské kniežatstvo, patrilo od XIV. stor. pod nadvládu českú. Kňazstvo bolo z veľkej čiastky neučené, a tak nemohlo odporovať novotám. Vratislavský biskup, knieža Ján V. udržiaval styky s Lutherom a jeho nástupca Jakub Salza bol slabý. Vo Vratislave novotu hlásal kazateľ *Valent Krautwald*. R. 1526 zdedil Sliezsko Ferdinand I., ale vtedy už novota tak zosilnela, že všetky pokusy vyhubiť ju sa stroskotaly. Vlastným reformátorom Sliezska bol šľachtic *Gašpar Schwenkfeld* († 1561), ktorý sa zpočiatku oduševňoval za Luthera, neskoršie sa však odchýlil od jeho učenia o eucharistii, založil zvláštnu protestantskú sektu (§ 159, 4) a získal, najmä v Sliezsku, veľa prívržencov.

Schwenkfeld.

Budholz, Gesch. der Regierung Ferdinands I. Wien 1838. — Denifle, Luther u. Luthertum, Wien 1904. — Kröss, Gesch. der böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu. Wien 1910. — Löscke, Der Protestantismus in der österr.-ungar. Monarchie. 1909. — Saftien, Die Verhandlungen Kaiser Ferdinand I. mit Papst Pius IV. über den Laienkelch und die Einführung desselben in Österreich. 1890. — Pekař, Bílá Hora, 1922. — Pekař, Dějiny Valdštejnského spiknutí. 1895. — Kryštůfek, Protestanství v Čechách až do bitvy bělohorské. 1906.

§ 170. REFORMÁCIA V UHORSKU. PROTESTANTIZMUS NA SLOVENSKU.

1. Nemecké reformné hnutie prenikalo i do uhorského štátu, kde pre zvláštne vnútorné pomery malo iný priebeh ako inde v Europe. V Sedmohradsku a na Slovensku boly nemecké osady; bolo teda prirodzené, že i tunajší Nemci živo reagovali na náboženský pohyb v Nemecku. Keďže kráľovský dvor v Budíne bol s nemeckým cisárskym dvorom nielen v diplomatickom styku, ale aj v rodinnom (kráľovná Mária, manželka Ľudovíta II., bola sestra Karola V. a Ferdinanda I.), nemecké hnutie dostalo sa aj na budínsky dvor. I keď kráľovná Mária ostala katolíčkou, je isté, že jej dvorný kazateľ Ján Cordatus z Hraníc na Morave a jej spovedník Ján Henkel z Levoče boli prívržencami Lutherových náuk. Ale ani to nemohlo zaistiť v Uhorsku — aspoň pred pohromou pri Moháči — záujem širších vrstiev o novotu, lebo luteranizmus vystupoval všade v znamení nenávisti proti pápežovi a odboja proti Rímu. Uhorsko však, ktoré v minulosti požívalo toľko dobrodení Svätej stolice, nemalo príčiny dať sa strhnúť k útoku proti Rímu, a nebyť ne-

Uhorsko pred bitkou pri Moháči.

šťastej bitky pri Moháči, po ktorej sa Uhorsko dostalo do celkom nového položenia, iste by sa tu nebol protestantizmus značnejšie rozšíril. Hoci cirkevných neporiadkov, pre ktoré sa protestantizmus ľahko šíril, bolo dosť aj v Uhorsku, predsa neboly hlavnou príčinou, že sa v Uhorsku ujal. Z tradičnej vernosti Uhrov ku Sv. stolici a katolíckemu náboženstvu vyplývajú zákony z r. 1523 a 1525, ktoré čo najprísnejšie zakázaly náboženské novoty v Uhorsku. (Lutherani omnes de Regno exstirpentur... libere capiantur et comburentur...) Tieto prísne zákony však neznamenaly, že v Uhorsku sa už zachytil luteranizmus v širokých vrstvách, ale maly skôr preventívny ráz a chcely dokumentovať vernosť Uhrov ku Sv. stolici. Nevieme ani o jednom prípade z predmoháčskej éry, že by boli voľakoho spálili pre otvorený luteranizmus.

2. Vnútornými rozbrojmi oslabené Uhorsko zažilo r. 1526 katastrofálnu porážku pri *Moháči*, ktorou sa začaly časy rozkladu veľkého Uhorska, a tým aj rozklad náboženskej jednoty. Na bojisku padol kráľ Ľudovít II., ochranca katolíckej viery, a šesť biskupov, medzi nimi aj ostrihomský arcibiskup Ladislav *Szalkai*. Biskupstvá ostaly zväčša neobsadené a v cirkevnej správe nastaly zmätky. Keďže kráľ bol bezdetný, v Uhorsku vznikly veľké spory o trón práve vtedy, keď náboženské novoty čakaly na politické nepokoje, aby sa mohly ľahšie zahniezdiť. Uhorské kráľovstvo sa rozdelilo na tri časti: južná sa dostala do moci tureckej; východné Slovensko s Podkarpatskou Rusou a Sedmohradskom držal v moci Ján Zápoľský, spišský župan a vojvoda sedmohradský; stredné a západné Slovensko mal Ferdinand, brat kráľovnej-vdovy Márie. V tureckej časti vítali Lutherove náboženské novoty, lebo znamenaly oslabovanie vplyvu katolíckeho nápadníka uhorského trónu, Ferdinanda. Ešte ľahší prístup mal luteranizmus na Slovensko, respektíve do Sedmohradska. I keď totiž Ferdinand a Zápoľský boli a chceli ostať katolíkmi, nemohli dosť rozhodne vystupovať proti novotárom z obavy, aby ich šľachta neopustila a nepristúpila ku protivníkovi. Protestantizmus však ani vtedy nemohol vystúpiť v Uhorsku ako masové hnutie, ale šíril sa od osoby k osobe. Ferdinand zaplavil Slovensko nemeckým vojskom, ktorého kapitáni boli prívržencami luteranizmu a vo svojom okruhu podporovali novotu. Biskupi nemohli novotám náležite čeliť, lebo ich nebolo, a kde aj ostali, museli spravovať i susedné diecézy, čo, pravda, nezvládli. Nitriansky biskup Štefan Podmanický síce ostal i po moháčskej pohrome (korunoval i Zápoľského, i Ferdinanda za kráľa), ale keď

Porážka pri Moháči.

Uhorsko bez biskupov.

r. 1528 zomrel, ostalo nitrianske biskupstvo prázdne až do r. 1557. Jeho majetky zhabali Ferdinandovi kapitáni. Podobne zas Zápoľského ľudia sa zmocnili majetkov jágerského biskupa a viacerých biskupstiev uhorských. Na uprázdnené biskupstvá síce i Ferdinand, i Zápoľský vymenovali svojich prívržencov, no boli to len politickí exponenti a ako takí, obyčajne s cirkevného ohľadu nehodní (František Thurzo v Nitre, vo Spiši prepošt Ján Horváth). Preto ich Sv. stolica ani nepotvrdila. Po Szalkaim stal sa ostrihomským arcibiskupom *Pavol Vardai* († 1527—49), človek starý, ktorý už nemal tých biskupských vlastností, aké vyžadovala vážnosť čias. Jágerské biskupstvo po odchode biskupa Vardaiho do Ostrihomu ostalo až do r. 1540 neobsadené. Celé Uhorsko 10 rokov po bitke pri Moháči malo len troch vysvätených biskupov. Kde bol súci biskup, tam sa protestantizmus do r. 1560 nemohol silnejšie ujať. A to je hlavná príčina, prečo sa luteranizmus i pri všetkých tradíciách v Uhorsku silne ujal. Protestantizmus totiž mal najľahšiu pôdu tam, kde alebo nebolo arcipastiera, alebo bol nesúci.

3. Keďže v týchto kritických časoch nebolo súcich biskupov, nebolo ani za katolícku vec oduševnených kňazov. Hádam nikdy predtým a potom nestál uhorský klérus na takom nízkom stupni ako práve vtedy, keď mal najviac čeliť nebezpečným novotám. Na nešťastie nemal sa ani kde vychovávať. Uhorské vysoké školy, ktoré vznikly ešte v predošlej perióde, už zanikly (Academia Istropolitana zanikla r. 1490). Uhorské kňazstvo sa vychovávalo zvyčajne na univerzite viedenskej, pražskej a krakovskej, ktoré už ovplyvňoval protestantizmus (§ 169, 1, 5), alebo boly bezfarebné. Odtiaľ prichádzalo kňazstvo nasiaknuté už novotami. Iní zas, ktorí študovali na talianskych školách (Padua), nepriniesli si odtiaľ dostatočnú pohotovosť proti novotám. Profesori na týchto školách totiž necítili a preto ani úplne nepoznali nebezpečenstvo novôt. Okrem toho kňazstva bolo veľmi málo, keďže v pohnutých časoch z obavy pred Turkami neverne zanechalo svojich veriacich. Kánonické vizitácie z rokov 1560-tych podávajú o tom smutný obraz. Väčšina fár nebola už dávnejšie obsadená. Najmä na západnom Slovensku. Duchovní sa totiž odtiaľ odsťahovali do bezpečnejších krajov. Podobne bolo aj na východnom Slovensku a v ostatných Turkami obsadených krajoch Uhorska. Aj tí, ktorí ostali na svojich miestach, boli nedisciplinovaní. Ostrihomský arcibiskup Vardai svolal r. 1530 a 1535 synody, aby dal kňazstvu potrebné pokyny proti bludu. Ale kňazstvo, a to práve to, ktoré by bolo najviac potrebo-

Nesúcosť nižšieho kléru.

valo poučenia, neprišlo. Ľud, pravda, nechcel ostať bez kňaza, preto ani nepozeral, ako smýšľa jeho duchovný. Kremnica r. 1533 až od viedenského biskupa žiadala farára. Keď niektorý farár prejavoval náklonnosť k novotám, cirkevná vrchnosť nebola dosť energická odstrániť ho, lebo nemala poruke lepších ľudí, ktorými by ho bola nahradila, alebo bola voči nemu už bezmocná, lebo sa ho ujal zemepán. Fary totiž zväčša patrily zemepánom alebo mestám. Viacerí farári neboli vôbec vysvätenými kňazmi. Kánonické vizitácie z týchto rokov spomínajú mnohých kňazov, ktorí nevedeli dokázať svoju ordináciu. Kláštory rad-radom zanikaly. Buď sa ich zmocnili Turci, buď zemepáni a mestá zhabali rehoľné majetky a rehoľníkov vypudili. Poniektoré kláštory v neistých časoch, podobne ako v Nemecku, sa rozišly, alebo ich bolo treba rozpustiť, lebo sa klonily k novotám (kartuziáni vo Spiši).

Nedostatok duchovenstva.

4. Uhorská šľachta obviňovala čiastočne Rím z katastrofy pri Moháči (§ 157, 3) a klonila sa vždy viac k novotám, od ktorých očakávala hmotný zisk (zhabanie cirkevných majetkov) a rozšírenie svojej moci nad poddanými. Šľachtické rody, keď sa pridaly k novej viere, podľa zásady, že zemepán má právo rozhodovať aj o viere svojich poddaných, podporovaly rozširovanie novej viery i v odľahlých dedinách. Na Slovensku takýmito protektormi reformácie boli Peter a Mikuláš *Kostka*, zemani českého pôvodu, ktorí stáli v službách kráľa Jána Zápoľského. V ich rukách boly početné hrady v Trenčianskej stolici, v Turci, v Orave, v Liptove a v stolici Zvolenskej. V Turci sa ujala protestantizmu rodina *Révayovcov*, z ktorých František — človek u Ferdinanda I. veľmi vplyvný a obľúbený — písal si so samým Martinom Lutherom. Táto rodina sa zmocnila na čas aj majetkov premonštrátskeho prepošta v Turci. V Bratislavskej a Nitrianskej stolici a vo Spiši s úspechom šíril novotu Alexius *Thurzo*, v Zemplíne Peter Perényi, vo Zvolenskej stolici a v Liptove rodina Balaššovcov. František Nyári prijal na svoje majetky okolo Holiča a Šaštína z Moravy vypudených novokrstencov (1547) — *habánov* (pôvodom Nemcov), ktorí sa neskoršie rozšírili na Považí. Podobne sa zachovala ku starej viere vysoká šľachta i v ostatnom Uhorsku. Len niektoré rodiny vytrvaly neochvejne pri katolíckej viere. (Pethe Hettes, Pálffovci, Zichovci.)

Nevernosť šľachty.

5. S náboženskými novotami oboznámili sa v Uhorsku najprv banské mestá na Slovensku a v Sedmohradsku, a to ich nemecké obyvateľstvo. Okrem Ferdinandových vojakov prinášali sem novoty nemeckí úradníci bohatej rodiny Fuggerovcov (sami Fuggerovci boli verní katolíci), ktorej patrily zčiastky slovenské bane. Banské mestá — Banská Bystrica, Kremnica, Banská Štiavnica, Pukanec, Nová Baňa, Ľubietová — maly časté styky s mestami a rodinami v Nemecku. To uľahčilo cestu luteranizmu na Slovensku.

Banské mestá.

Po moháčskej pohrome veľa študentov študovalo v Nemecku, najmä vo Wittenbergu, kde nasiakli novotami, a keď prišli domov, stali sa ich oduševnenými propagátormi. Taký bol košický kazateľ *Matej Biró z Devy* (kňaz; nazvali ho uhorským Lutherom), Ján *Tröpper*, od r. 1535 farár v Banskej Štiavnici, a *Leonard Stöckel*, rektor v Bardejove. V Nemecku ich vyučili, aby sa usilovali doma získať pre reformáciu najprv zemepánov a mestské magistráty a s ich pomocou ďalšie obyvateľstvo. Získali si aj Alexia Thurzu, čím sa luteranizmus dostal do okolia Bratislavy a Nitry. Ba, keďže Thurzo sa stal r. 1527 palatínom, maly novoty zaistenú pôdu v celom Ferdinandovom Uhorsku. Na popud Jána Henkela, bývalého farára v Levoči a v Košiciach, šíril sa luteranizmus tajne už od roku 1526 v Košiciach a Prešove. R. 1530 sa opovážil kazateľ Matej Biró už aj verejne hlásať v Košiciach protestantizmus. R. 1534 sa pridalo k nemu aj mesto Bardejov.

Matej Biró z Devy.

Vo Spiši, kde obyvateľstvo bolo zväčša nemecké, neujal sa protestantizmus hneď. Príčinou toho bolo, že Spiš mal politicky i nábožensky autonomné postavenie, a obávajúc sa o svoje privilégiá, bránil sa proti akémukoľvek cudziemu vplyvu. Kňazstvo bolo, vďaka fraternite (§ 135, 3), dobré a dlho sa protivilo novotám. Prepošt *Ján Horváth* z Lomnice (1511—44), i keď neskoršie aj sám prestúpil na protestantizmus, zpočiatku vydal proti luteranizmu veľmi ostré nariadenia. Novoty vyskytovaly sa len ojedinele, a to v kázňach spišskobelianskeho farára Vavrinca *Serpilia* (dôverný priateľ Melanchtonov), Juraja *Leutschera*, farára v Kežmarku, človeka nehodného a záhadného, a v účinkovaní Jána *Kletzka*, učiteľa v Levoči. Nešťastné pôsobenie prepošta Horvátha zavinilo, že v rokoch 1540-tych celá kňazská fraternita vo Spiši prešla ku protestantizmu a strhla so sebou i ľud. V Sedmohradsku ujalo sa nové učenie pričinením Jána *Hontera* a M. *Pemfflingera* najprv medzi Sasmi v Brašove a Sibini.

Protestantizmus vo Spiši.

6. Luteranizmus vystupoval v Uhorsku veľmi opatrne a neprízvukoval natoľko svoju odlišnú vierouku, ako skôr disciplinárnu odchylnosť. Nevystúpil ako nová náboženská spoločnosť, ale v rámci starej Cirkvi hlásal očistenie kresťanstva a evanjelium bez „ľudského dodatku“. Novotári si ponechali cirkevné obrady, omšové

Spôsoby novotárov.

rúcho, nekvasený chlieb pri omši, pôsty, ušnú spoveď, takže ľud vlastne nezbadal, že prešiel na inú vieru. Neposlušnosť duchovných oproti cirkevnej vrchnosti nemohla ľud veľmi zaraziť, lebo v pohnutých časoch, aké prežívala v 16. storočí celá Europa, bolo to všade bežné. A keby to bol ľud aj zbadal a nesúhlasil s tým, nemal poruke ráznejšie prostriedky, ktorými by bol prejavil svoj nesúhlas. Kostoly patrily zemepánom a mestským magistrátom. Tak musel prijať novoty, keď nechcel ostať bez kňaza, kostola a cintorína.

Najzjavnejšie sa ukázaly novoty v prijímaní pod oboma spôsobmi a priestupkoch proti kňazskému celibátu. Ľud sa však dal ľahko presvedčiť, že prijímanie pod jedným alebo dvoma spôsobmi a kňazský celibát patria k cirkevnej disciplíne, ktorá podlieha zmenám podľa okolností a potrieb časových a miestnych. Sám Ferdinand I. veľmi sa usiloval o to, aby v Uhorsku, ako i v ostatných krajinách jeho mocnárstva, povolili kalich a zrušili celibát — aspoň pre tých kňazov, ktorí už boli ženatí. Mnoho kňazov posmelil kráľov postup, začali sa ženiť a podávať prijímanie pod oboma spôsobmi a ani nevyčkali cirkevné rozhodnutie. Robili to i takí, ktorí vôbec nezamýšľali pripojiť sa k novotárom a stať sa Cirkvi nevernými. Z toho však, že sa kňazi ženili a podávali prijímanie pod oboma spôsobmi, nedalo sa ešte usudzovať, že odpadli od katolíckej Cirkvi a stali sa luteránmi. Podľa kánonických vizitácií z r. 1559 a 1560 na Slovensku len štvrtina kňazstva odpadla verejne k novotám. Ostatní sa pridržiavali katolíckej Cirkvi, i keď prevažná väčšina z nich žila vo verejnom manželstve. Vizitátori pri mnohých ženatých kňazoch vydali najlepšie svedectvo o ich katolíckom smýšľaní. Ženba kňazov za panovania Ferdinanda I. bola bežným zjavom, ba azda želateľným, a neprekážala zastávať kňazský úrad. Keď pápež na Ferdinandovu žiadosť povolil kalich, ženbu kňazov však nie, mnohí zo ženatých kňazov radšej prešli ku protestantizmu, ako by boli zanechali manželku a deti. A ľud ľahko mohli strhnúť za sebou, lebo so stránky dogmatickej i tak sa ešte nejavil rozdiel medzi starou a novou vierou.

Príčiny odpadu k novotám.

7. S katolíckeho hľadiska bolo pre Uhorsko veľkým nešťastím, že medzi Ferdinandom I. a Jánom Zápoľským, hoci obaja boli verní katolíckej Cirkvi, viedol sa ustavičný boj. Preto sa ani jeden nemohol na svojom území rozhodnejšie venovať upevneniu katolíckej viery. A vtedy ráznejšie zákonité opatrenie iste ľahko by bolo udusilo novoty už v zárodku. Situáciu nezlepšil ani veľkovaradínsky mier z r. 1538 medzi Ferdinandom a Zápoľským. V ňom sa dohodli, že sa navzájom uznávajú za kráľov svojich území, a ak zomrie Zápoľský bez detí, jeho územie pripadne Ferdinandovi, a naopak. Touto dohodou sa mohlo oslobodiť Uhorsko aj od Turka, ktorý mal v moci celé stredné Uhorsko a škodne vplýval na náboženský vývin krajiny. Zápoľský však po veľkovaradínskom mieri oženil sa s Izabelou, dcérou poľského kráľa Žigmunda. Z tohto manželstva sa mu narodil syn Ján Žigmund. Po smrti Jána Zápoľského (1540) Izabela sa snažila získať uhorský trón pre svojho syna Jána Žigmunda. Napomáhal ju v tom Juraj Utešenovic-Martinuzzi (známy pod menom brat Juraj), paulínsky mních a obratný štátnik. On však miesto toho, aby sa dohodol s Ferdinandom, obrátil sa k Turkom a s ich pomocou chcel zaistiť panovnícke právo pre svojho chránenca. Sultán rozhodol v Budíne (r. 1541), že vojvodom Sedmohradska a východného Slovenska je Ján Žigmund pod tureckou svrchovanosťou; stredné Uhorsko s hlavným mestom Budínom pričlenil priamo do tureckej ríše. Ferdinandovi zostala iba severozápadná časť Uhorska, severozápadné Slovensko. Po páde Ostrihoma do tureckej moci r. 1543 musel ostrihomský arcibiskup Vardai aj so svojou kapitulou utekať na sever — za Dunaj. (Za sídlo si zvolil Trnavu a Bratislavu. Ostrihomskí arcibiskupi zostali tam až do r. 1822.) Podobne jágerský biskup sa uchýlil pred Turkami do Jasova, resp. Košíc. Utešenovic (neskôr kardinál a r. 1551 ostrihomský arcibiskup) klonil sa vo svojej politike raz k Ferdinandovi, raz k Turkom. Svoju kolísavosť však zaplatil životom. Ferdinandovi vojaci ho zavraždili r. 1551.

Boj medzi Ferdinandom a Zápoľským.

V politicky takých rušných časoch Ferdinand nemohol venovať náboženskému vývinu väčšiu pozornosť. Ríšske snemy r. 1542 v Banskej Bystrici, r. 1544 v Trnave zapodievaly sa síce aj náboženskými otázkami, dožadovaly sa dobrých biskupov a kňazov, aby sa novotám mohlo čeliť, lenže ich usnesenia nemal kto uskutočniť. Je príznačné, že združenie duchovných 24 spišských kráľovských miest sa ešte r. 1543 úpenlivo dovolávalo Ferdinandovej pomoci na záchranu katolíckej viery proti nehodnému prepoštovi Jánovi Horváthovi (r. 1544 pristúpil k novotám a oženil sa). Protestantizmus sa nebadane šíril ďalej. Mestá Košice, Prešov, Bardejov, Sabinov a Levoča rokovaly r. 1546 v Prešove o náboženských veciach a dohovorily sa, že sa budú pridržiavať augsburského vierovyznania. Tým nechcely zdôrazniť natoľko odpadnutie od katolíckej viery, ale skôr to, že sa neklonia k reformovaným alebo novo-

Severovýchodné mestá za augsburské vierovyznanie.

krstencom, ktorí sa vtedy šírili už aj na Slovensku. Matej Biró z Devy totiž r. 1544 zanechal luteranizmus a pridal sa ku kalvínom. Nepozerali na nich dobrým okom ani katolíci, ani luteráni. Spoločný odboj katolíkov a luteránov proti kalvínom dosiahol, že snemy sa začaly živšie zaoberať aj náboženským stavom krajiny. Snem v Bratislave r. 1548 vydal prísny zákon proti novokrstencom a kalvínom, Ferdinand I. nariadil, aby kráľovskí vizitátori zistili náboženský stav v jednotlivých farnostiach, a keď voľakde nájdu novokrstencov alebo sakramentárov, aby postupovali proti nim so všetkou prísnosťou.

8. Nariadenia bratislavského snemu daly podnet k vzniku *vierovyznaní* na Slovensku. Kráľovskí komisári prišli r. 1549 do Prešova zistiť náboženský stav mesta. Občianstvo 5 kráľovských miest (Prešov, Košice, Bardejov, Sabinov, Levoča) z obavy, aby ich nepodozrievali z kalvinizmu, poverilo rektora bardejovskej školy Leonarda Stöckla, aby sostavil vierovyznanie piatich severoslovenských kráľovských miest. Ním složené vierovyznanie (*Confessio Pentapolitana*) kráľovskí komisári prijali, r. 1558 schválil ho aj Ferdinand I., ba aj ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh. Základom Pentapolitany je Melanchtonovo augsburské vierovyznanie a jeho Apologia (§ 159). Stöckel opatrne složil spomenuté vierovyznanie. Vynechal sporné veci, prízvukoval jedinú a všeobecnú katolícku Cirkev. Ak sa v niečom javila odchýlka, išlo zväčša o také veci, o ktorých len tridentský snem mal dať konečné rozhodnutie. Vtedy sa ešte o takých veciach mohlo dišputovať. Tak i svetská i cirkevná vrchnosť mohla aspoň dočasne prijať vierovyznanie piatich miest. Kráľovské a cirkevné schválenie vierovyznania zaručilo piatim kráľovským slovenským mestám náboženskú slobodu a chránilo ich od upodozrievania z heretického a zakázaného náboženstva.

Pentapolitana.

Keď sa stal ostrihomským arcibiskupom *Mikuláš Oláh* (1553 až 1568), celou silou sa pričinil, aby ríšske zákony z r. 1548 uviedol do života. Snažil sa, aby sa cirkevné majetky dostaly do povolaných rúk a aby sa kňazstvo, ktoré už odpadlo, vrátilo do Cirkvi. Preto poslal do všetkých fár svojich vizitátorov. R. 1558 svolal synodu do *Kláštora pod Znievom*. Tam sa mali kňazi stredného a západného Slovenska osobne zodpovedať z náboženských vecí. Najviac duchovných prišlo z Nitrianskej, Tekovskej a Turčianskej stolice, z krajov, novotami najviac ohrozených. Arcibiskup poučoval kňazstvo a posilňoval ho vo viere. Ale farári siedmich banských

Mikuláš Oláh.

miest (Kremnica, Banská Štiavnica, Nová Baňa, Pukanec, Banská Bystrica, Banská Belá a Ľubietová) sa zdráhali prísť na synodu do Znieva. Keď arcibiskup chcel proti nim pokračovať ako proti bludárom, aby odvrátili od seba podozrenie z herézy, išli sa r. 1559 do Banskej Štiavnice a na základe Pentapolitany sostavili svoje vierovyznanie, známe pod menom *Confessio Heptapolitana* (alebo Montana). Osnovateľom odboja proti arcibiskupovi bol hlavne banskobystrický farár Ulrich Cubicularius (Kammerknecht). Toto vierovyznanie už viac odbočilo od katolíckej náuky ako Pentapolitana, ale aj Ferdinand I., aj Oláh aspoň mlčky ho vzali na vedomie a ono sa stalo oficiálnym vierovyznaním banských miest. Heptapolitanu si osvojila i šľachta a duchovenstvo Liptovskej stolice, ba šírila sa aj ďalej. Na jej základe vzniklo i tretie vierovyznanie na Slovensku — *Confessio Scepusiana*. Keď totiž spišský prepošt Juraj Bornemisa chcel zaviesť jednotnosť vo všetkých spišských cirkevných obciach, svolal vrbovský farár Vavrinec *Serpilius* r. 1568 spišských kňazov na poradu do Hrabušíc. Tam poverili novoveského farára Valenta Megandera (Grossmann) a spišskopodhradského farára Cyriaka Obsopaea (Koch), aby složili oficiálne vierovyznanie spišskej fraternity. Toto vierovyznanie — Confessio Scepusiana — predostreté r. 1569, dogmaticky sa najviac odchýlilo od katolíckej náuky.

Confessio Heptapolitana; Scepusiana.

V obrane katolíckej viery Oláhovi najviac pomáhali jezuiti, ktorých osadil v Trnave r. 1561 (§ 179, 2). Nitrianske biskupstvo odňal nehodnému Františkovi Thurzovi (ktorý ani nebol vysvätený a oženil sa) a oddal ho Pavlovi Bornemisovi. Oláh bol presvedčený, že katolíckej veci v Uhorsku sa pomôže, keď sa uvedie prijímanie pod oboma spôsobmi a keď sa povolí manželstvo už dovtedy ženatým kňazom. Preto sa aj sám pričinil na tridentskom sneme, aby bol povolený kalich a zrušený celibát. Pius IV. poslal roku 1564 Oláhovi dekrét, ktorým povolil len kalich; o kňazskej ženbe nebolo v ňom ani slova. Ešte toho roku vyhlásili pápežskú bulu v Bratislave, Nitre, Trnave a Jágri. Niekoľko rodín sa aj vrátilo do Cirkvi, ale účinok buly predsa nebol taký, aký sa očakával; preto sa prijímanie pod oboma spôsobmi v Uhorsku prakticky ani neuviedlo (formálne ho zrušili na trnavskej synode r. 1611). Oláh r. 1564 znovu svolal synodu do Trnavy, aby na nej publikoval dekréty tridentského snemu, ale účasť kňazov na nej bola dosť slabá. Ferdinand I., ktorý by mu bol pomáhal pri uskutočňovaní tridentských nariadení, na nešťastie r. 1564 zomrel. Jeho smrť zna-

Jezuiti v Trnave.

menala veľkú stratu pre katolícku vec v Uhorsku. I keď totiž Ferdinand nebol človek silnej ruky, predsa bol vždy verne oddaným synom katolíckej Cirkvi.

9. Ferdinandov nástupca *Maximilián II.* (1564—76) sa už od mladosti klonil k novotám. Neskoršie ho síce Stanislav Hosius, ermlandský biskup (§ 171, 1), ako-tak získal zpät Cirkvi, predsa však sa za neho protestantom dobre vodilo. Maximilián nedovolil Oláhovi nútiť duchovných slovenských banských miest, aby prijali tridentské dekréty. Práve jeho vinou sa stalo, že tridentské dekréty za jeho panovania neboly u nás slávnostne publikované. Šľachta aj ďalej odpadávala od Cirkvi a na Slovensku vznikaly samostatné cirkevné sbory, ktoré sa znenáhla vymaňovaly zpod právomoci katolíckych cirkevných vrchností. Z nich sa vyvinuly väčšie organizačné jednotky; na ich čele stáli volení seniori.

Protestantské cirk. sbory na Slovensku.

V týchto ťažkých časoch zomrel Oláh a ostrihomským arcibiskupom sa stal dovtedajší jágerský biskup Anton *Vrančič* (1568 až 1573), ktorý mal už 65 rokov, keď sa dal vysvätiť a roku 1569 slúžil prvú sv. omšu. V celom Uhorsku boli vtedy len traja vysvätení biskupi (Vrančič, Bornemisa v Nitre a Juraj Draškovič v Záhrebe). Horšie bolo ešte, že po Vrančičovej smrti Maximilián II. nezaplnil ostrihomské arcibiskupstvo, a tak ostalo od r. 1573 do roku 1596 bez arcipastiera. Majetky ostrihomského arcibiskupstva spravovali kráľovskí komisári, ktorí trpeli i to, že aj arcibiskupskí poddaní sa stali protestantmi.

Arcib. Anton Vrančič.

10. Ani za Rudolfa II. (1576—1612) nezmenily sa hneď náboženské pomery Uhorska. On sám bol síce presvedčený katolík, ale, keďže nebýval v krajine (býval v Prahe; § 169, 5), neposkytoval katolíkom nijakú pomoc. Na ríšskych snemoch protestantské stavy získavaly prevahu. R. 1587 sa odvážily dokonca protestovať aj proti oprave kalendára, ktorú urobil pápež Gregor XIII. (§ 174, 5). Ale čím ďalej, tým viac sa ukazovalo, že katolícka Cirkev pod vplyvom reformných dekrétov tridentského snemu sa obnovuje. Katolícka renesancia sa prejavila aj v Uhorsku. Jezuiti, ktorých len nedávno vyhnali z Trnavy, mohli sa r. 1586 zas vrátiť na Slovensko (§ 179, 2). Na nitriansky biskupský stolec sa dostal František *Forgáč*, odchovaný v Ríme v duchu tridentského snemu. Rudolf tiež začal vytláčať protestantov z verejných služieb; preto sa niektoré predné rodiny vrátily k starej viere (Krištof Thurzo, Žigmund Forgáč). Ale zatiaľ, čo sa na Slovensku v prospech katolicizmu náboženské pomery zlepšovaly, v Sedmohradsku vznikly

Katolícka obroda.

veľké nepokoje. Luteráni, kalvíni a unitári zápasili medzi sebou a s katolíckou Cirkvou. Za vojvodcu Jána Žigmunda sa zdalo, že katolicizmus úplne zanikne. Ale po jeho smrti (1571) zvolily sedmohradské stavy za vojvodcu Štefana Báthoryho (od r. 1576 bol aj poľským kráľom), ktorý bol verným katolíkom. Stav katolíkov sa za neho zlepšil. Jeho syn Žigmund Báthory na nátlak protestantov vyhnal síce jezuitov (1588), ale keď sa zbavil tureckej svrchovanosti a spojil sa s Rudolfom II. (1594), nastaly pre katolíkov znova lepšie časy. I jezuiti sa mohli vrátiť do Sedmohradska. No protestanti zlým okom pozerali na vzmáhajúcich sa katolíkov i v Sedmohradsku, i na Slovensku. Sedmohradské stavy, aby sa zbavily katolíckeho Rudolfa, radšej sa znovu vrhly do náručia Turkom. Sedmohradské vojvodstvo pod tureckou svrchovanosťou ponúkly veľmožovi *Štefanovi Bočkaymu* (1604). Bočkay vyvolal v Sedmohradsku a na Slovensku proti Habsburgovcom povstanie, ktorému dal nielen politický, ale aj náboženský ráz. Vystupoval ako bojovník za *náboženskú slobodu.* Povstalci donútili *Mateja* uzavrieť s nimi r. 1606 viedenský mier (§ 169, 5), ktorý zabezpečil úplnú náboženskú slobodu katolíkom, luteránom a kalvínom. Bratislavský snem r. 1608 prijal viedenské usnesenia medzi uhorské krajinské zákony a to zabezpečilo protestantom náboženskú slobodu na Slovensku a v celom Uhorsku. Protestantom sa dovolilo vybudovať si samostatné cirkevné organizácie na čele s vlastnými superintendentmi (čo miestami už i dovtedy bolo) a boli vyňatí zpod jurisdikcie katolíckych biskupov.

Štefan Bočkay.

Bratislavský snem r. 1608.

Na základe tejto náboženskej slobody svolali protestanti roku 1610 synodu do Žiliny, na ktorej zriadili na území Slovenska tri cirkevné sbory: severoslovenský (Trenčianska stolica, Orava a Liptov), stredoslovenský (Turiec, Zvolen, Novohrad, Hont) a západoslovenský (Bratislavská, Nitrianska a Tekovská stolica). V Žiline zvolili prvých slovenských superintendentov: Eliáša Lániho, Izáka Abrahamidesa a Samuela Melika. R. 1614 sišla sa evanjelická synoda v Spišskom Podhradí a podobným spôsobom upravila cirkevné pomery na východnom Slovensku. Superintendentom fraternity sa stal spišskopodhradský senior Štefan Xylander.

Žilinská synoda.

Lányi, Magyar Egyh. tört. Esztergom 1866. — Karácsonyi, Magyarorsz. Egyh. tört. Nagyvárad 1906. — Bruckner, Die Oberungarischen Glaubensbekentnisse und die Confessio Augustana. Miskolc 1930. — Bucko, Reformné hnutie v arcibisk. ostrihomskom do r. 1564. Bratislava 1939. — Bucko, Mikuláš Oláh a jeho doba, 1940. — Kvačala, Dejiny reformácie na Slovensku. L. Mikuláš, 1935. — Zoványi, A reformáció Magyarországon. Bpest. 1922. — Varsik, Husiti a reformácia na Slovensku do žilinskej synody. Bratislava. 1932.

§ 171. NÁBOŽENSKÉ NOVOTY V POĽSKU A V BALTICKÝCH PROVINCIÁCH.

Počiatky protestantizmu v Poľsku.

1. Úzke spojenie Poľska s Čechmi, husitizmus, českí bratia a humanizmus kliesnili cestu protestantizmu do Poľska. Novoty maly v Poľsku najlepšie výhľady, lebo vysoké a nižšie duchovenstvo bolo teologicky málo školené a mravne hlboko upadlo, a tak im nemohlo dostatočne odporovať. Jednako protestantizmus nemohol v Poľsku hneď zakotviť, lebo *Žigmund I.* (1506—48) a hnezdniansky arcibiskup *Laski* († 1531) politickými prostriedkami znemožnili šírenie novôt. Kráľ bol katolíckej viere úprimne oddaný a na sneme *v Toruni* (1520) zakázal pod trestom vyhnanstva šíriť Lutherove spisy. R. 1534 zakázal navštevovať wittenberskú univerzitu a šľachte nedovolil vydržiavať protestantských kazateľov. Ale i tak sa protestantizmus ujal najmä medzi vysokou šľachtou a medzi krakovskými občanmi. Ešte silnejšie sa zakorenil v nemeckých mestách: v Gdansku, Toruni a Elbingu.

Stanislav Hosius.

Ján Laski.

Lepšie sa darilo novotám, keď nastúpil na poľský trón *Žigmund II. August* (1548—72), ktorý sa za čas aj sám klonil k protestantizmu. Protestantské stavy na ríšskom sneme *v Piotrkove* (1556) žiadaly svolať národný koncil, kde by sa protestantskí teologovia dohodli s katolíckymi biskupmi na spoločnom vierovyznaní. Žigmund II. predostrel túto požiadavku snemu. Okrem toho sa snažil vymôcť od pápeža Pavla IV. dovolenie slúžiť sv. omšu v reči poľskej, prijímať pod dvoma spôsobmi, zrušiť poľské anáty a kňazský celibát. Pavol IV. nevyhovel jeho žiadosti, ale vyzval kráľa a poľských biskupov, aby ostali verní starej viere. Pápežský nuncius Commendone po ukončení tridentského snemu sa pričinil, aby v Poľsku uskutočnili dekréty všeobecného snemu. Po ruke mu išiel horlivý biskup z Ermlandu, kardinál *Stanislav Hosius* († 1579), ktorý r. 1565 uviedol do Braunsbergu jezuitov. Onedlho vznikly ďalšie jezuitské kolégiá v Krakove, vo Ľvove, vo Vilne, Poznani a Pultusku. Tieto opatrenia znemožnily snahy hnezdnianskeho arcibiskupa *Jakuba Uchanského* († 1581) založiť poľskú národnú cirkev. Lenže protestantizmus sa i tak šíril. Zpočiatku to bol viac luteranizmus; v druhej polovici 16. storočia vzmáhal sa zas kalvinizmus a českobratské hnutie. Pričinil sa o to hlavne poľský šľachtic a humanista *Ján Laski* († 1560). Spomínané tri protestantské smery, aby sa navzájom neoslabovaly, dohodly sa r. 1570 *v Sandomierzi* na spoločnom vierovyznaní (Consensus Sandomirensis). To

ich síce vnútorne nesjednotilo, ale predsa im umožňovalo spoločný postup proti katolíkom.

Mier disidentov.

Po smrti Žigmunda II., ktorým vymrel rod Jagelovcov, združily sa sekty v konfederáciu a vymohly si na varšavskom sneme (1573) náboženský mier, tzv. *mier disidentov* (pax dissidentium), ktorý uznal ich vierovyznanie a dal im také občianske práva, aké mali katolíci. Poľskí králi pri svojom nastúpení na trón museli mier disidentov potvrdiť prísahou. K jestvujúcim sektám pristúpila v druhej polovici 16. storočia ešte antitrinitárska sekta *sociniánov* (§ 173, 3). To spôsobilo ešte väčší náboženský zmätok v Poľsku.

Nespokojnosť disidentov.

Za kráľa Žigmunda III. Wasu (1587—1632), ktorý bol súčasne i švédskym kráľom (§ 166, 2) a úprimne oddaný katolíckemu náboženstvu, začala sa v Poľsku značnejšia rekatolizácia. Kráľov dvorný kaplán, jezuita Peter *Skarga* († 1612), hnezdniansky arcibiskup Stanislav *Karnkowski* a krakovský biskup Martin *Bialobrzeski* († 1585) mali na nej hlavnú účasť. Veľký počet disidentov a mnoho šľachticov sa vrátilo do katolíckej Cirkvi. Ale čím menej bolo disidentov, tým väčšia bola ich nenávisť proti katolíkom. Náboženské nepokoje za *Vladislava IV.* (1632—48) ohrožovaly aj existenciu ríše. Kráľ chcel dosiahnuť medzi občanmi náboženskú snášanlivosť, preto usporiadal r. 1645 náboženský rozhovor v Toruni. Nemal však nijaký praktický výsledok. Za švédsko-poľskej vojny (1655—60) spojili sa poľskí disidenti so Švédmi, preto kráľ *Ján Kazimír* (1648—68) značne obmedzil ich náboženskú slobodu. Ján *Sobieski* (1673—96) znovu potvrdil mier disidentov. Keď však disidenti zneužívali svoju slobodu, na snemoch r. 1717 a 1733 vylúčili ich zo všetkých štátnych úradov a zakázali im shromaždenia. Hľadať pomoc u cudzích mocností pokladalo sa za vlastizradu. No disidenti sa jednako spájali s Ruskom a Pruskom a dosiahli za posledného poľského kráľa Stanislava Augusta Poniatowského (1764—95) veľké práva. Vlastizradné styky disidentov s cudzinou sú tiež jednou z hlavných príčin rozdelenia poľského štátu medzi Ruskom, Pruskom a Rakúskom r. 1772, 1793 a 1795.

Ukrajinci. Jozafát Kuncewicz.

2. Rekatolizačné účinkovanie jezuitov sa neobmedzilo na poľských disidentov, ale usilovalo sa sjednotiť s Cirkvou aj schizmatických Ukrajincov a či Malorusov (§ 183, 3). Maloruskí biskupi sa odhodlali na synode *v Brest-Litowsku* r. 1595 spojiť s rímskou Cirkvou na základe florentského sjednocovacieho dekrétu (§ 131, 2). Pápež Klement VIII. schválil sjednotenie; Malorusi si podržali svoje obrady a ich kňazi sa mohli ženiť. No Rusko ťažko znášalo

sjednotenie Malorusov s rímskou Cirkvou a jeho podkopnou prácou častejšie došlo k nepokojom medzi uniatmi a schizmatikmi. Tak r. 1623 schizmatici ukrutne zavraždili *Jozafáta Kuncewicza*, arcibiskupa v Polocku. Katolícka Cirkev ho kanonizovala r. 1867.

Protestantizmus v baltských provinciách.

3. *V baltských* ruských *provinciách* (Lotyšsko a Estonsko), ktoré patrily nemeckým rytierom, uviedli protestantizmus podobným spôsobom ako v Prusku (§ 158, 1). Keď sa stal arcibiskupom v Rige brat pruského kniežaťa Albrechta Brandenburského, Viliam Brandenburský, odpadol od viery a s ním celé Livonsko prešlo k protestantizmu. *V Kuronsku* podporoval novotu zas rytier Gotthard Kettler. Protestantizmus sa tu ľahko šíril, lebo biskup Ján z Mönnichhausenu predal biskupské majetky, oženil sa a sám prijal augsburské vierovyznanie.

Hanisch, Geschichte Polens, 1923. — Koniecki, Geschichte d. Reformation in Polen. 1904. — Krause, Reformation u. Gegenreform. im ehemal. Königreich Polen, 1905. — Völken, Der Protestantizmus in Polen, 1910. — Bukowski, Dzieje reformacyi w Polsce. 1883. — Elsner, Der ermeländ. Bischof St. Hosius als Polemiker, 1911. — Staemmler, Der Protestantismus in Polen, 1925. — David, Le protestantisme en Pologne jusqu'en 1570, 1927. — Lortz, Kard. St. Hosius, Beiträge zur Erkenntnis d. Persönlichkeit u. d. Werkes, 1931. — Kleeberg, Die polnische Gegenreform. in Livland, 1931.

§ 172. PROTESTANTIZMUS V ŠPANIELSKU A TALIANSKU. GRÉCKA CIRKEV A PROTESTANTIZMUS.

Južná Europa a protestantizmus.

1. Náboženská revolúcia strednej Europy mala najmenšiu ozvenu v južnej Europe. Ľud totiž tak isto ako vo Francúzsku, Anglicku alebo severných štátoch, nemal chuť k novotám. V južnej Europe ani vládcovia nemali na novotách politický záujem, preto ich ani nepodporovali a nevnucovali svojim poddaným ako inde v Europe. Ba naopak, podporovali inkvizíciu, ktorá bedlila, aby sa náboženská revolúcia nerozšírila i v tejto časti Europy. A aj tí, ktorých protestantizmus zachytil, spracovali si ho ináč, ako ho podávali reformátori. Neprijali totiž dogmatické náhľady protestantov; napodobňovali ich len v ostrom kritizovaní učiteľského úradu Cirkvi a snažili sa o neobmedzenú kresťanskú voľnosť.

V Španielsku sa protestantizmus neujal.

2. Do Španielska sa snažil protestantizmus preniknúť z Nemecka a ešte viac z Nizozemska, ktoré tiež patrilo pod žezlo Karola V. Najmä Erazmove spisy, ktoré kritizovaly a vysmievaly cirkevné obyčaje, našly v Španielsku živý súhlas. Miestami (Valadolid, Sevila) sa utvorily aj protestantské bunky, odkiaľ novotári rozvíjali horlivú propagandu. No protestantizmus v Španielsku sa nemohol značnejšie ujať, lebo cirkevné neporiadky boly už vo veľkej miere

61. Primaciálny palác v Bratislave. Dielo M. Hefeleho z r. 1781.

60. Pius VI. (1775—1799), vládol za franc. revolúcie. Z ostrihomskej arcidiecézy utvoril r. 1776 tri nové biskupstvá: spišské, rožňavské a banskobystrické.

62. Pohľad na chrám sv. Petra s kolonádami Berniniho. Dva majestátne polkruhy stĺpov tvoria dôstojnú predsieň chrámu sv. Petra.

63. Primas Alexander Rudnay, arcibiskup ostrihomský, uvedomelý Slovák a podporovateľ bernolákovského pohybu na prelome XVIII. a XIX. storočia.

64. Sv. Jozef Kuncevič, mučeník v záujme myšlienky unionizmu východných cirkví s Rímom.

vtedy odstránené. Pričinili sa o to vynikajúci španielski biskupi — najmä kardinál *Ximenes* (§ 141, 4). Aj španielska inkvizícia nemilosrdne pokračovala proti každému rušiteľovi verejného poriadku a náboženskej jednoty. Nešetrili ani najvyšších cirkevných hodnostárov, ako Bartolomeja *Carranzu*, toledského arcibiskupa, ktorého komentár ku katechizmu sa stal podozrivým z herézy. I keď sa dokázala jeho nevina, predsa pre istotu ostal vo vyšetrovacej väzbe najprv v Španielsku, potom v Ríme.

Zásluhou snaživých biskupov a s podporou katolícky presvedčených španielskych panovníkov (Ferdinand a Izabela Katolícka) kvitol katolícky život a Španielsko malo práve vtedy, keď inde vzbĺkla reformácia, dosť dobrý klérus. Preto v Španielsku nielen že nezakotvily náboženské novoty 16. storočia, ale práve ono sa stalo ohniskom rekatolizácie Europy.

3. *Taliansko* zväčša patrilo cisárovi Karolovi V. a pápežovi; menšie štáty na Apenínskom polostrove boly by sa zahrávaly so svojou existenciou, keby sa boly opovážily prijať novoty. Sami Taliani mali záujem na udržaní pápežstva, lebo im z neho plynuly rozličné výhody. Cirkevné neporiadky, pre ktoré sa inde ľahko ujal protestantizmus, v Taliansku začali vážne odstraňovať už pred vystúpením Lutherovým. Už na V. všeobecnom sneme lateránskom (1512) sa ozývaly vážne hlasy, ktoré naliehavo žiadaly reformu Cirkvi. Vynikajúci ľudia, ako Caraffa (neskorší Pavol IV.), Kajetán z Tieny, Giberti, utvorili *Oratórium božskej lásky* (z neho sa vyvinula rehoľa teatínov; § 177, 2b), ktorému sa aspoň v Taliansku skutočne podarilo dosiahnuť niektoré výsledky na poli cirkevnej reformy. Pavol III. r. 1536 sostavil reformnú komisiu, zreorganizoval inkvizíciu a utvoril St. Officium (§ 159, 5), ktoré malo dbať o čistotu viery a potlačovať novoty, ktoré sa nesrovnávaly s cirkevným učením.

Nemohol vniknúť ani do Talianska.

Jednako náboženské novoty našly skoro v každom meste prívržencov. Pravda, ostali osihotení. Novoty ohrozily vážnejšie len Benátky a okolie, a aj to len za istý čas.

K významnejším širiteľom novôt v Taliansku patrí Španiel *Juan de Valdés* († 1541), pápežský komorník a tajomník neapolského miestokráľa. Jeho žiak *Don Benedetto* napísal dielo *Del beneficio di Gesu Christo* (preložili ho do rozličných rečí), v ktorom podával Lutherovu náuku o ospravedlnení. Tých, ktorí formálne prestúpili k luteranizmu, nebolo veľa. Nemohli ostať na území Talianska, ale museli ujsť do cudziny. Peter Pavol *Vergerius*, bývalý nuncius, ušiel do Švajčiarska a zomrel r. 1565 ako profesor v Tübingách. Františkán a neskorší gene-

Španielski a talianski novotári.

rálny vikár kapucínov *Bernard* Ochino sa oženil v Ženeve, bol profesorom v Oxforde a zomrel r. 1565 v Slavkove na Morave. Marek Anton *de Dominis* († 1604), biskup v Seni, nechcel síce opustiť katolícku Cirkev, ale popieral jej „vonkajšiu" jurisdikciu podľa Lutherovej a Kalvínovej náuky. Jeho priateľ Pavol *Sarpi* z rehole servitov tiež podporoval protestantizmus. *Giordano* Bruno sa stal panteistom. Bol dominikánom v Neapole, ale potom vystúpil a túlal sa po Europe. Vo Švajčiarsku, Nemecku, Anglicku svojimi mnohými spismi tupil katolícke učenie a cirkevný život. R. 1600 spálili ho v Ríme ako tupiteľa viery. Pretože obhajoval Koperníkov heliocentrický systém, pokladajú ho, podobne ako Galileiho, za obetu „cirkevného nepriateľstva" k vede.

Grécka cirkev a protestantizmus.

4. Protestanti sa pokúsili spojiť aj *s gréckou cirkvou* a strhnúť ju do herézy. Melanchton poslal r. 1559 patriarchovi Jozafátovi II. preklad augsburského vierovyznania a snažil sa presvedčiť ho, že protestanti sa pridržiavajú sv. Písma, učenia gréckych Otcov a usnesení prvých všeobecných synôd. Patriarcha zpočiatku ani neodpovedal. Po ďalších pokusoch novotárov poslal im odpoveď. V nej sa v podstate pridržiaval zdedenej kresťanskej náuky o ospravedlnení, siedmich sviatostiach, omši svätej, úcte svätých a rehoľných sľuboch. Každú novotu pokladal za zločin na kresťanskej veci a žiadal, aby ho novotári ďalej neobťažovali.

Cyril Lukaris.

Vážnejšie nebezpečenstvo, že protestantizmus vnikne do gréckej cirkvi, bolo za patriarchu Cyrila *Lukarisa* († 1638), veľkého odporcu katolicizmu. Na svojich študijných cestách po Europe soznámil sa v Ženeve s kalvínskymi teologmi a obľúbil si kalvinizmus. Keď sa stal carihradským patriarchom, chcel ho s pomocou holandskou a anglickou uviesť v gréckej cirkvi. Sostavil Confessio fidei po latinsky a grécky, ktoré však u Grékov vzbudilo odpor a pohoršenie. Preto musel viac ráz odísť do vyhnanstva a konečne na sultánov rozkaz ho zahrdúsili a mŕtvolu hodili do mora. Z účasti na jeho zavraždení podozrievali jezuitov, čo, pravda, nie je dokázané. Carihradské synody z r. 1638 a 1642 a jeruzalemská synoda r. 1672 zavrhly Lukarisovu konfesiu a osvedčily sa za ortodoxné učenie.

Schäfer, Beiträge zur Gesch. des span. Protestantismus u. Inquisition im 16. Jh. 1902. — Buschbell, Reform. u. Inquisition in Italien um die Mitte des 16. Jh. 1910. — Louis, Giordano Bruno, seine Weltauschauung u. Lebensauffassung. Berlin 1900. — R. Janin, Les Églises orientales et les rites orientaux, Paris 1926. — Pichler, Der Patriarch C. Lukaris u. s. Zeit. 1862. — Kissling, Kard. Fr. Ximenes de Cisneros. Münster 1917.

§ 173. VNÚTORNÝ ROZVOJ PROTESTANTIZMU. SEKTY. SNAHY O SJEDNOTENIE KRESŤANOV.

Lutherova náuka.

1. Luther vo svojej náuke vychádzal z mylného predpokladu, že žiadostivosť v človeku je nepremožiteľná. Dedičným hriechom stratil človek nielen pôvodnú svätosť a spravodlivosť (nadprirodzený obraz boží), ale aj rozum a slobodná vôľa sú úplne skazené (prirodzený obraz boží). Človek vôbec nie je schopný mravne konať, ale vo všetkom je odkázaný na milosť božiu. Pod vplyvom božej milosti človek koná nevyhnutne. Tým dospel Luther k absolútnemu determinizmu a absolútnej predestinácii. Ospravedlnenie človeka nie je vnútorné (premena), ale len vonkajšie a skladá sa z toho, že Boh pre zásluhy Ježiša Krista odpustí mu hriechy, keď verí. Keďže pre spasenie stačí *ospravedlňujúca viera*, zbytočné sú vonkajšie prostriedky spásy, t. j. sviatosti. Sviatosti podľa Luthera nie sú prostriedkami milosti, len vzbudzujú vieru. Zo sviatostí — v takomto smysle ponímaných — uznáva krst, sviatosť oltárnu a prípadne pokánie. V oltárnej sviatosti — hovorí Luther — Kristus je skutočne prítomný (consubstantiatio), ale len vo chvíli prijímania, nie však pred prijímaním a po ňom; preto sviatosti oltárnej nie je dovolené sa klaňať. Keďže popieral transsubstanciáciu, nemohol pripustiť ani obetný ráz svätej omše. Keď človek dôveruje v milosrdenstvo božie, je úplne istý, že dosiahne spásu, a nepotrebuje konať za svoje hriechy zadosťučinenie — teda dobré skutky. Písmo sv. je jediným prameňom viery. Učiteľský úrad Cirkvi je zbytočný; cirkev je neviditeľná a viditeľnou sa stáva hlásaním slova božieho. Tam je cirkev, kde sa hlása čisté evanjelium. Niet rozdielu medzi klérom a laikmi a niet ani hierarchie. Predsa však je užitočné schádzať sa na vzájomné povzbudzovanie. Sídená obec môže ustanoviť zvláštne orgány, totiž duchovných, aby kázali, krstili a rozdeľovali večeru Pána. Ale čokoľvek činia, konajú to len z rozkazu obce, ktorá im môže túto moc odňať a ľubovoľne udeliť inému.

Protestantské cirk. sriadenie.

Na tomto základe je vybudované protestantské cirkevné zriadenie. V každej obci je *pastor* (kazateľ), pastori istého okruhu sú podriadení *seniorovi*; nad niekoľkými seniorátmi je *superintendent*. Najvyššia cirkevná moc niektorej krajiny patrí *panovníkovi*; vykonáva ju ním vymenované konzistórium. Táto cirkevná právomoc patrí panovníkom podľa jedných protestantských učencov preto, lebo jurisdikcia biskupov v protestantských krajinách na augsburskom sneme bola suspendovaná a prešla na svetské kniežatá

(episkopálny systém, sumepiskopát kniežat). Podľa iných teologov (Thomasius, Böhme) najvyššia cirkevná právomoc — ako integrujúca časť štátnej moci — patrí hlave štátu a biskupi ju len uzurpovali (teritoriálny systém). Keďže týmito systémami sa dáva panovníkovi neobmedzená právomoc rozhodovať vo veciach svedomia poddaných (cuius regio, illius et religio) — čoho neznesiteľnosť videli aj protestanti — snažili sa iní teologovia (Pfaff) postaviť *systém kolegiálny*. Podľa neho nositeľmi cirkevnej moci sú sbory (collegium), ktoré mlčky preniesly svoje právo na najprednejšie údy — kniežatá.

Bohoslužba.

Protestantská bohoslužba sa skladá z *kázania* ako hlavnej časti a *večere Pána*. K tomu sa poja modlitby a spevy. Pred prijímaním večere Pána je všeobecné vyznanie hriechov, ktoré nastúpilo namiesto spovede. Pastor udeľuje krst, večeru Pána chorým, koná obrady pri pohrebe a uzavieraní manželstva, ktoré nie je sviatosťou, len svetskou smluvou. Svätenie nedele si protestanti podržali; zo sviatkov si ponechali len väčšie sviatky Pána, Veľký piatok a namiesto sviatkov mariánskych a sviatkov svätých uviedli pamätné dni: 31. október (reformácia), 24. október (vestfálsky mier), 26. august (augsburský mier).

Spory.

2. Tým, že Luther zavrhol Bohom založený učiteľský úrad v Cirkvi a sv. Písmo vyhlásil za jediný prameň viery, ktoré si každý môže vykladať ľubovoľne, umožnil náboženský subjektivizmus. To spôsobilo, že protestantizmus stratil vnútornú jednotu a vznikly v ňom rozličné spory a sekty. Väčšina protestantov sa združila v troch cirkevných spoločnostiach: v luteránskej a či evanjelickej (podľa augsburského vierovyznania), kalvínskej a či reformovanej (podľa helvétskeho vyznania) a anglickej vysokej cirkvi.

Aj v jednotlivých vierovyznaniach vznikly spory. V *luteranizme: spor o sviatosť* oltárnu. Hoci Luther popieral transsubstanciáciu, uznával reálnu prítomnosť Krista v oltárnej sviatosti (impanatio). *Karlstadt* († 1541) zas podľa Zwingliho učil, že eucharistia je len spomienkou na smrť Kristovu. Luther vystúpil proti nemu, takže Karlstadt musel opustiť Sasko.

Spor *antinomistický* vyvolal Melanchton. Videl, že protestantizmus zavinil nábožensko-mravný úpadok. Preto žiadal kazateľov, aby povzbudzovali ľud k pokániu, a to pohnútkami zo *Starého zákona*. Kazateľ *Agricola* († 1566) videl v tom odklon od Lutherovej náuky a návrat k papizmu. Sám Luther popieral tento antinomistický náhľad Agricolov, hoci bol logickou výslednicou jeho náuky.

Osiander.

Spor *Osiandrov* vznikol tak, že Osiander († 1552), reformátor a kazateľ v Norimbergu, klonil sa v náuke o ospravedlnení človeka ku katolíckemu stanovisku, že Boh skutočne vnútorne posväcuje človeka, a nielen prikrýva jeho hriechy, ako učil Luther. Osiandrovi odporcovia boli najmä protestantskí teologovia *Mörlin, Chemnitz* a *Stankar*, ktorí potlačili jeho hnutie.

Spor *majoristický* vyvolal Juraj Major († 1574), sunperintendent v Eislebene, ktorý podľa Melanchtona učil, že dobré skutky sú potrebné na spasenie. Proti nemu sa postavili Matej Flacius a Mikuláš Amsdorf, ktorí tvrdili, že dobré skutky priamo škodia večnej spáse.

Spor synergistický.

Melanchton bol aj pôvodcom sporu *synergistického*. Proti Lutherovi, ktorý popieral spolupôsobenie človeka pri ospravedlnení, tvrdil, že pri diele spásy musí človek spoluúčinkovať. Tento Melanchtonov náhľad verejne hlásal Ján Pfeffinger, profesor v Lipsku. Jeho prudkými odporcami boli Amsdorf a Flacius. Sporné stránky sa navzájom kacírovaly, sosadzovaly, ba došlo aj na popravy.

Kryptokalvíni.

Melanchton bol pôvodcom i *kryptokalvínskeho sporu* a či *filipizmu* (podľa Melanchtonovho krstného mena). Nespokojný s Lutherovou náukou o oltárnej sviatosti — o *ubikvite*, klonil sa ku Kalvínovmu náhľadu o duchovnom požívaní tela Kristovho. Tento náhľad po Lutherovej smrti mal v Sasku veľa prívržencov a ich vodcom bol Melanchtonov zať, Gašpar *Peuzer*. Kurfirst August I. († 1586), ktorý bol tuhým luteránom, vypudil kryptokalvínov zo Saska. Pritom mnohých uväznili, ba i popravili.

Konkordiálna formula.

Časté spory ohrožovaly jednotu protestantizmu a jalovými dišputami obmedzovaly jeho výkonnosť. Preto sa protestanské kniežatá snažily ukončiť spory. Kázaly protestantským teologom vypracovať *konkordiálnu formulu* (formula concordiae), v ktorej sa maly stretnúť všetky sporné stránky. Z poverenia würtemberského kniežaťa Krištofa sostavil protestantský teolog *Jakub Andreä* a generálny superintendent *Martin Chemnitz* r. 1576 spoločné vyznanie v *Torgau* (Torgisches Buch). Protestantskí učenci zrevidovali Torgauskú knihu v kláštore v *Bergene* pri Magdeburgu (Bergisches Buch alebo Solida declaratio) a r. 1580 publikovali s troma starokresťanskými symbolmi (apoštolské, nicejsko-carihradské a atanázske), s augsburským vierovyznaním a jeho apologiou, so šmalkaldskými článkami a Lutherovými katechizmami. Tieto vyznania a spisy tvoria oficiálnu konkordiálnu formulu protestantizmu. Ona je základom protestantskej ortodoxie. Väčšina nemeckých protestantov ju prijala, ale predsa niektoré štáty ju odmietly a prešly ku kalvinizmu. Konkordiálna formula vlastne nesjednotila protestantov, ba naopak, stala sa v skutočnosti „formula discordiae".

Spory v kalvínizme.

Reformovaná cirkev kalvínska neposkytovala jednotlivcom v náboženských veciach takú slobodu ako luteránska. Bola disciplinovanejšia. Jednako i v nej vznikly spory. V náuke o absolútnom predurčení došlo k nedorozumeniu medzi tzv. *supralapsarii* a *infralapsarii*. Prví tvrdili s Kalvínom a Bezom, že Boh jedných ľudí predurčil na večnú blaženosť, iných zavrhol — už pred Adamovým pádom do hriechu — vlastne bez ohľadu na Adamov pád. Podľa toho Adam nevyhnutne upadol do hriechu a Boh núti hrešiť každého reprobovaného človeka, aby ho mohol nenávidieť a trestať. Infralapsarii učili, že predurčenie sa stalo len po predvídaní Adamovho pádu. V Holandsku vznikol spor *arminiánsky*. *Arminius* († 1609), kazateľ v Amsterodame, klonil sa k infralapsariom.

Podporovala ho holandská republikánska strana na čele s advokátom Jánom *Oldenbarneveldom* a učencom Hugom *Grotiom*. Proti nim prudko vystúpil profesor v Leydene František *Gomar*. Móric Oranžský bol k obom stránkam ľahostajný, neskoršie však armeniánov nemilosrdne potlačil. Synoda v *Dordrechte* r. 1619 autoritatívne sa postavila za prísnu náuku Kalvínovu.

Prenasledovanie protestantov za Márie Katolíckej dalo podnet sporom v anglickej *episkopálnej* cirkvi (§ 167, 5). Niektorí teologovia episkopálnej cirkvi ušli na pevninu, kde sa oboznámili najmä s kalvinizmom. Keď sa za Alžbety vrátili do Anglicka, nechceli sa pripojiť k anglickej episkopálnej cirkvi, lebo vraj v nej je ešte veľa papistického.

Puritáni. Žiadali odstrániť kríž, cirkevné rúcho, organ, sviatky a miesto toho dožadovali sa „čistého" cirkevníctva. Preto ich nazývali *puritánmi*. Volali ich aj *presbyteriánmi*, lebo miesto episkopálneho zriadenia vysokej cirkvi žiadali demokratickú cirkevnú ústavu, v ktorej synoda presbyterov tvorí najvyššie cirkevné fórum. Ešte ďalej išli *independenti* (alebo kongregacionalisti), ktorí zavrhli synodálne zriadenie a tvrdili, že vo veciach viery každý sbor je úplne autonomný a nezávislý od ostatných sborov. Ich vodcom bol Róbert *Brown* († 1631).

Sekty. 3. Protestantská zásada slobodného výkladu Písma sv. viedla nielen k rozličným sporom, ale aj k utvoreniu *nových siekt*. Časť novotárov sa odklonila od zjavenej viery a upadla do racionalizmu. Do polovice 17. storočia vznikly tieto protestantské sekty:

Anabaptisti a či *novokrstenci* (§ 156, 3, 157, 5). Podľa slov Písma sv.: „Kto uverí a bude pokrstený, bude spasený" (Mar. 16, 16) sa domnievali, že deti nemožno krstiť, lebo nemôžu veriť. Vodcom anabaptistov bol *Tomáš Münzer*. Jo jeho smrti († 1525) sekta sa rýchlo šírila vo Švajčiarsku, Nemecku a Holandsku. Novokrstencom podobní rojkovia boli

Anabaptisti. menoniti a schwenkfeldiáni (§ 159, 4). Anabaptisti prišli r. 1526 i na Moravu, kde sa udržali aj za prenasledovania Ferdinanda I. a Rudolfa II. Svojou usilovnosťou a najmä pestovaním remesiel sa stali vplyvnými hospodárskymi činiteľmi. Z Moravy sa dostali novokrstenci okolo roku 1547 na Slovensko. Osadili sa okolo Holíča, neskoršie i v Trenčianskej a Nitrianskej stolici (habáni). Zaoberali sa najmä hrnčiarskym remeslom (habánska keramika). Za Márie Terézie sa stali katolíkmi. Z Moravy prešli anabaptisti i do Sedmohradska.

Antitrinitári boli odporcovia náuky o Najsv. Trojici. Vyskytli sa medzi luteránmi aj kalvínmi, ale i jedni, i druhí ich prísne prenasledovali.

Unitári. Zpočiatku mali prívržencov najmä medzi Talianmi a Španielmi. Keď popravili ich vodcov lekára *Michala Servedeho* († 1553 v Ženeve) a Gentilesa († 1566 v Berne), mnohí sa uchýlili do Poľska a Sedmohradska, kde založili početné sbory *unitárov*. V Sedmohradsku im Juraj *Blandrata*, lekár Jána Žigmunda, vymohol verejné uznanie.

Antitrinitárske náhľady sostavil do náboženského systému taliansky

Sociniáni. šľachtic *Lälius Socinus* († 1562) a jeho synovec Faustus († 1604). Lälius Socinus prišiel r. 1547 do Nemecka, odtiaľ do Poľska, ktoré bolo vtedy útočiskom najrozličnejších siekt. Faustus zašiel do Sedmohradska, kde

tiež zakladali unitárske sbory; volali ich *sociniánske*. Náuka sociniánov je racionalistická. Zjavenie pozbavila všetkého tajomstva. Boh Otec je jedinou božskou osobou, Kristus je nadprirodzeným spôsobom zrodený — Bohom omilostený človek. Vykúpenie je v Kristovom dokonalom zákonodarstve; milosť božia je voľačo vonkajšieho, sviatosti sú len obrady. Strediskom socinianizmu je Rakov (Poľsko) — ich symbolickou knihou rakovský katechizmus. Dnes sú sociniáni — unitári — v Sedmohradsku (asi 60.000), v Anglicku a Severnej Amerike.

Úplnému mysticizmu sa oddávali *familisti* (familia charitatis). Ich zakladateľom bol Henrich Mikuláš *Münster* († 1580). Celkom zavrhli vonkajšie cirkevníctvo. Svojím citovým náboženstvom získali si prívržencov najmä v Holandsku a v Anglicku. Im podobní sú *kvakeri* (ang. Quakers = trasúci sa) — „synovia svetla". Ich zakladateľom bol obuvník *Juraj Fox* († 1691), ktorého neuspokojovala anglická náboženská vlažnosť. Preto chcel zreformovať verejný život. Len vnútorné svetlo, ktoré osvecuje každého človeka, je dôležité v kresťanstve. Kvakerov najviac charakterizuje náboženský entuziazmus, jednoduchosť vo viere a životná striezlivosť. Rozšírení sú v Anglicku a Spojených štátoch amerických, kde pôsobil *Viliam Penna* († 1718), ktorý r. 1682 založil štát *Pensylvániu* pod anglickou svrchovanosťou. Základným zákonom tohto štátu bola náboženská sloboda. Dnes žije asi 200.000 kvakerov.

Kvakeri.

Pietisti vznikli v Nemecku ako reakcia na prílišné dogmatizovanie Lutherových náuk. Ich vodcom bol Filip Jakub *Spener* († 1705), kazateľ v Štrasburgu. Zavrhol všetky dogmy a náboženstvo vyhlásil za vec srdca. *Hernhutania* (ochranovskí) alebo „spoločnosť bratov" vznikli pričinením grófa Ľudovíta *Zinzendorfa* († 1760) na jeho majetku v Hernhute (Ochranovce — Sliezsko; odtiaľ Hernhuťania), kde r. 1722 osadil z Moravy vypudených moravských bratov. Náboženský mystik Zinzendorf spojil moravských bratov s tamojšími luteránmi a kalvínmi v jednu samostatnú náboženskú spoločnosť. Hernhuťania si vybudovali aj cirkevnú hierarchiu; prvým biskupom bol sám Zinzendorf. Rozšírili sa v Europe, ba aj v Ázii a Amerike.

Pietisti.

Menonitom (§ 159, 4) je príbuzná sekta *baptistov*. Vznikli v Anglicku okolo r. 1608. Zavrhujú krst dietok a udeľujú ho len dospelým, a to úplným ponorením v rieke alebo nádržkách. Sväté písmo pokladajú za jediný prameň viery a za normu života. Žijú prísnym životom a vyvíjajú značnú misijnú činnosť. Dnes je asi 12 miliónov baptistov (80 % v Severnej Amerike, v Nemecku asi 70.000). Aj na Slovensku majú sbory, a to v Batizovciach, Veľkej a Kežmarku.

Baptisti.

Metodistov — tak pomenovaných podľa presne odmeraného, pedantného života (methodus vitae) — založil r. 1729 *John Wesley* (čít. Vesli), študent v Oxforde. Usilovali sa úchvatnými kázňami pohnúť ľudí k pokániu a skutkami milosrdenstva pôsobili najmä medzi nižšími triedami ľudu. V Anglicku, kde boli najsilnejšou sektou, a v Amerike si získali nemalé zásluhy vyučovaním a mravnonáboženským povznesením mravne hlboko upadnutého ľudu. Vo vierouke sa pridržiavajú anglikánskej cirkvi. Z dnešného celkového počtu metodistov (30 miliónov) väč-

Metodisti.

šina žije v Severnej Amerike a v Írsku; majú asi 20 rozličných pomenovaní. Účinkujú charitatívne a v misiách majú značné úspechy.

Svedenborgiáni.

Pôvodcom sekty *svedenborgiánov* je prírodovedec Emanuel Swedenborg († 1772) zo Štokholmu. Svojimi víziami pohnutý cítil sa povolaným založiť „novú cirkev", nový Jeruzalem a vysvetľovať vnútorný i duchovný smysel Písma sv. Swedenborgov systém je mystická teozofia s racionalistickým rázom. Ospravedlnenie podľa svedenborgiánov nie je len imputatívne, ale záleží v obnovení stratenej slobody človeka. Zo sviatostí podržali si krst a sviatosť oltárnu. Dnes je ich ešte 15.000, roztratených v Anglicku a v Amerike.

Bohoslužba.

4. Ani bohoslužby neboly v jednotlivých protestantských cirkvách jednotné. Formy katolíckej bohoslužby podržala si najviac anglická vysoká cirkev a protestanti vo Švédsku. Tam nezmenili ani výzdobu kostolov a liturgické rúcha. Ani v Nemecku neodstránili razom katolícky vonkajšok, len postupne. Reformovaná cirkev však radikálne odstraňovala katolícke obrady, obrazy, ba miestami aj organ a zvony. Z katolíckych sviatkov ponechali si skoro všetci protestanti Vianoce, Tri krále, Veľkú noc, Turíce a Nanebevstúpenie Pána, lebo ľud sa týchto sviatkov pridržiaval. Strediskom protestantských bohoslužieb sa stala kázeň, modlitby a spevy. Bohoslužobnou rečou sa stala všade reč ľudu. Vplyvom protestantizmu sa nepopierateľne zdvihla úroveň kázní, cirkevného spevu a cirkevnej hudby. Naproti tomu upadlo cirkevné umenie. Jednoduché bohoslužby, zavrhnutie úcty svätých, obrazov, menšia obetavosť ľudu na bohoslužobné ciele viedla k úpadku cirkevného umenia. *Náboženský-mravný* život protestantov nesplnil očakávania reformátorov. Mravnosť upadla a ľudské náruživosti sa rozpútaly. Nejeden reformátor na konci svojho života to bolestne musel priznať. Protestanti si vytýčili vznešený cieľ: povzniesť každodenný občiansky život na stupeň bohoslužby. Taká myšlienka a snaha, pravda, ani katolíkom nikdy nebola a nie je cudzia. Či sa ju však podarilo protestantom lepšie dosiahnuť ako katolíkom? Protestanti nepritiahli občiansky život bližšie k zbožnosti, ale naopak, zbožnosť zosvetárčili. Vidíme to na vývine modernej kultúry, ktorá nie je veru sakrálna a nenesú ju božie myšlienky. Protestanti nielen že nevedeli spojiť modernú kultúru s Bohom, ale hatili a prekážali aj katolíkom pracovať v tomto smere. Len tak sa mohla vyvinúť dnešná beznáboženská, ba protináboženská kultúra, za ktorú iste sú viac zodpovední protestanti ako katolíci.

Nábožensko-mravný život.

5. Smutné následky rozštiepenia kresťanstva a bludy, ktoré z toho vznikly, vzbudily v ušľachtilejších ľuďoch túžbu po sjednotení. V takom smere pracoval vynikajúci protestantský teolog *Juraj Calixt* († 1656), ktorý sa usiloval nielen zblížiť tri protestantské cirkvi, ale kliesnil cestu aj zblíženiu s katolíckou Cirkvou (synkretizmus). Zaslúžil sa o zblíženie luteránov s kalvínmi a vzbudil väčšie porozumenie pre katolíkov. Tým dosiahol to, že mnoho vzdelancov sa vrátilo do katolíckej Cirkvi. Keď pominuly nešťastné náboženské vojny, ožily synkretizmom vzbudené unionistické snahy. V mnohých krajinách doba a veľké národné snahy priam žiadaly spokojné spolunažívanie konfesií. Náboženské sjednotenie sa zdalo najvyšším národným záujmom niektorým z protestantov i z katolíkov. Na tom pracovali z protestantov holandský učenec, štátnik a teolog *Hugo Grotius* († 1645), veľký nemecký patriot a filozof *Viliam Leibniz* († 1716) a *Walter Molanus* († 1722), konzistoriálny direktor v Hanoveri. Na katolíckej strane za úniu horlil *Bossuet*, biskup v Moaux, a Krištof *Spinola* († 1695), biskup vo Viedenskom Novom Meste. Náboženský rozhovor v Toruni (Poľsko), na ktorom sa zúčastnil aj dobromyseľný Grotius, nemal úspech, ba vyvolal medzi protestantmi tzv. synkretistický spor a veľký odpor proti Grotiovi. Bossuet svojím dôvtipným spisom „Exposition de la doctrine catholique sur les controverses" dosiahol niekoľko vynikajúcich konverzií. Leibniz videl v rozštiepení kresťanstva porušený súlad, ktorý sa javí všade v prírode, a všetkými silami pracoval na sjednotení. Cisár Leopold I. prikázal biskupovi Spinolovi, aby rokoval s Leibnizom a Molanom. Sišli sa r. 1683 v Hanoveri. Aj na jednej, aj na druhej strane sa javila dobrá vôľa, i keď málo teologického porozumenia. Všetko sa zvrtlo na tom, že protestanti nechceli uznať tridentínum. Leibniz sa usiloval zblížiť s katolíckou Cirkvou i prostredníctvom francúzskeho dvora, ale volil si nevhodný spôsob. Lebo kým Leibniza sužovalo rozdrobenie kresťanov v Nemecku z vlasteneckých príčin, Ľudovítovi XIV. a Bossuetovi bolo to vítané práve z politických príčin. Leibnizove unionistické snahy stroskotaly i v Anglicku.

Synkretisti.

Kolde, Hist. Einleitung in die symbol. Bücher der evang.-luth. Kirche, 1913. — Weber, Die philos. Scholastik des deutsch. Protestantismus im Zeitalter der Orthodoxie, 1907. — Bornkamm, Luther u. Boehme, 1925. — Brown, The Englisch Puritans, Gambr. 1910. — Hales The Puritan's Progress. Lond. 1920. — Whiting, Studies in English Puritanism. Lon 1931. — Whitley, History of British Baptists, Lond. 1923. Krogh-Tonning, H. Grotius u. die relig. Bewegungengen im Protestantismus s. Zeit. 1904. — Schlüter, Die Theologie des H. Grotius, 1919.

HLAVA III.

Katolícka reforma. Rekatolizácia odpadnutých krajov.

Keď pozeráme na deje 16. a 17. storočia pod vplyvom protestantského dejepisectva (Ranke) len ako na reformáciu, respektíve ako na defenzívnu prácu katolíkov a či protireformáciu, bez povšimnutia nechávame tretieho, niemenej dôležitého činiteľa týchto dejín — *vnútornú katolícku reformu.*

Vnútorná katolícka reforma vznikla, živila sa a vyrástla z vlastnej katolíckej pôdy. Je *pozitívnym* výkonom Cirkvi, a nie *reakciou* na protestantský útok. Splnila dávne túžby a volania po reforme in capite et membris. Vnútorná reforma sa rozvíjala zo zárodkov, ktoré vznikly už dávno pred reformáciou (devotio moderna § 145, 5; oratórium božej lásky § 177, 2 b. — vzniklo ešte za Alexandra VI.!). Spoločnosť Ježišova (§ 176) a sv. Teréziou Ježišovou (§ 177, 3) začaté reformné hnutia vznikly na pôde, protestantizmom najmenej ohrozenej a nezávisle od reformácie. Pôsobenie týchto najdôležitejších katolíckych reformných činiteľov sa ani zďaleka nevyčerpávalo len v obrannej činnosti (tak by to bolo, keby boly vznikly len ako reakcia na reformáciu), ale malo pozitívny budovateľský program: *znovuzrodenie katolíckej zbožnosti.* Pritom, pravda, nepopierame, že katolícka vnútornoreformná činnosť sa neživila aj z protestantského útoku. Isté je, že to ju urýchlilo, dávalo jej stále tempo, budilo nové katolícke sily, ba v mnohom ohľade ju aj usmerňovalo. Silný útok protestantov ohrožoval existenciu katolíkov, na čo, rozumie sa, reagoval so strany katolíckej pud samozáchovy. Ten však nesiahol len k mocenským prostriedkom, ale — ako sa stalo už niekoľko ráz v kritických chvíľach — ku vnútornému zdokonaleniu, askéze, ktorá jedine môže zdarne zaistiť jestvovanie takej ustanovizne, ako je Cirkev. Na zosvetárčenie sa reagovalo vnútorným zdokonaľovaním. Miesto neplodných, často bezbožných kritík, aké často odznely so strany plytkých humanistov, postavila sa zásada: nie *iných kritizovať*, ale *seba zlepšiť*, nie *preináčiť cirkevné zriadenie*, ale *zmeniť ľudí.* Keďže zlo vyvieralo zo zosvetárčeného kléru, najsúrnejšia bola *reforma kléru.*

Zosvetárčenému duchu najviac podľahol klérus i ľud na juhu. Teda Taliani viac ako Nemci alebo vôbec severania. Rímska kúria bola úplne zosvetárčená. A predsa katolícka renesancia rýchlejšie pokračovala na juhu ako inde. Vysvetľuje sa to tak, že Taliani i popri svojom svetárstve sa nedotkli Bohom založeného náboženstva, Cirkvi a jej zriadení a Bohom ustanovenej cirkevnej autority. V Nemecku zas prevládal v zbožnosti subjektívny postoj. Tam nemohli a nechceli vidieť božiu autoritu v cirkevnej vrchnosti, ktorú reprezentoval nemeckému duchu cudzí Rím. Vysvetlí nám to i *cirkevné sebavedomie*, ktoré bolo inakšie na juhu a inakšie na severe. Lutherov útok zastrašil nemeckých katolíkov. I keď sa mnohí z nich vyznamenali príkladnou vernosťou k Cirkvi, vzmohli sa iba na *obranu.* Chýbalo im dostatočné sebavedomie a istota, ktorá v zápase dodáva nových síl. Celkom ináč sa maly veci na juhu. Tam až povážlive dlho si neuvedomovali vážnosť situácie a hroziaceho nebezpečenstva. Leo X. sa díval na nemecké udalosti ako na malicherné mníšske škriepky. Neskoršie sa mu zdalo, že ich zahladí obratným politickým ťahom (poslal Fridrichovi zlatú ružu a navrhoval ho za cisára, § 155, 2). Napokon bol presvedčený, že kliatba nad Lutherom definitívne potlačí revolučné hnutie. Z celého pontifikátu Klementa VII. možno vyčítať iba to, že si nechcel uvedomovať ďalekosiahlosť náboženských nepokojov. Nazdával sa, že svojou politikou (ináč veľmi nešťastnou) vykonal všetko, čo bolo potrebné v jeho časoch urobiť. Ba nesmýšľal ináč ani Pavol III. V najkritickejšej chvíli odvolal svoje vojská so šmalkaldského bojiska, a tak nepriamo podporoval protestantov (§ 161, 1). Ľahostajnosť najvyšších predstaviteľov Cirkvi zaslúžila by si najrozhodnejšie odsúdenie. Dnes však, po istom časovom odstupe, uznávame, že s ich hľadiska bola čiastočne odôvodnená a mala aj dobré stránky. Vyvierala z akejsi *slepej viery* južného človeka, že Cirkvou nič nemôže otriasť. Aj v ľuďoch, ktorí ináč dobre poznali slabosť a neporiadky v Cirkvi a rozmach protestantizmu (Contarini), žilo sväté presvedčenie o nepremožiteľnosti Cirkvi. Práve toto skalopevné presvedčenie zachránilo jej život. Nasledujúce storočia to jasne dokázaly. Reformátori Luther, Zwingli, Kalvín a iní vydali všetku svoju silu, ale ich dielo sa predsa začalo rozkladať. Tu razom vstala zdanlivo už mŕtva Cirkev v úplne obnovenej sile a svojou tvorivou prácou rozvinula taký život, aký cirkevné dejiny dosiaľ nevidely. Sila Cirkvi vyvierala práve z neochvejnej viery v jej večnosť, nepremožiteľnosť a z jej vernosti k tradíciám. Pravda, to neznamená, že ľahostajnosť a nečinnosť kúrie bola na mieste. Nie! Každý zásah v pravom čase iste by bol veľa zachránil. Predsa však neochvejná, až detská viera južného človeka v nepremožiteľnosť Cirkvi sa stala studnicou, z ktorej čerpala katolícka renesancia 17. storočia.

V stredoveku cirkevné reformné hnutia nevychádzaly priamo z pápežstva, ale z nepatrných, k hierarchii nepatriacich prvkov (Cluny, cisterciáni, žobravé rehole). Tak bolo aj teraz. Tieto ustanovizne sa staly požehnaním celej Cirkvi, ale len tak mohly vyvinúť svoju činnosť, že sa daly k dispozícii pápežstvu a postavily sa pod jeho vedenie. Tak i novoveké reformné inštitúcie mohly blahodarne pôsobiť v prospech celku *len tak*, že sa úzko primkly k pápežstvu.

Metódy reformy sa striedaly podľa osôb a miesta. Humanisticky založený kardinál Contarini a pokojamilovný kardinál Sadolet žiadali láskavo a veľkodušne pokračovať proti novotárom; Pavol IV. bezohľadne a rigoristicky používal inkvizície. Jezuiti pôsobili dôkladnou, dobre premyslenou a plánovitou prácou. V zbožnosti badať dva smery: mystický (oratoriáni, španielska mystika) a aktivistický (jezuiti). Katolícka reformná činnosť nebola hladká. Narazila na rozličné ťažkosti. Do tela Cirkvi zažratý renesančný duch sa kde-tu značne ozýval a pôsobil reakčne. Strediskom reakcie bola predovšetkým sama pápežská kúria, jej renesančná životospráva, nepotizmus a protikoncilové náhľady. Kúria nevedela pochopiť Hadriána VI. a pričinila sa o to, že vtedy, keď už v Nemecku všetko horelo, mohol sa stať pápežom taký človek, ako bol Pavol III. Farnese. Ba ešte ani prísny Pavol IV. nevedel sa vymotať z nešťastného kuriálneho nepotizmu. Už zasadal tridentský snem, ktorý mal priniesť Cirkvi obrodu na celej čiare, ale ešte vždy mohol byť pápežom mravne nie bezúhonný Július III. a dosť svetársky založený Pius IV. Bolo tak nielen v Ríme, ale podobný duch vládol aj v biskupských rezidenciách a kapitulách Talianska, Francúzska, Nemecka, Poľska a Uhorska. Duch tridentského snemu mal ťažkú úlohu, kým vytvoril nové ovzdušie a nové smýšľanie v najvyšších cirkevných kruhoch. Ani tieto prekážky nemohly však udusiť dobré semeno, zasiate tridentským snemom. Snem objasnil mnohé veci na vieroučnom poli a označil pevnú cestu, po ktorej svet dôjde k mravnej obrode. Prozreteľnosť dala Cirkvi vynikajúcich reformných pápežov (Pius V., Gregor XIII., Sixtus V.) a veľa svätcov a svätíc. Ich pôsobením sa stalo storočie, ktoré nasledovalo po tridentskom sneme, najskvelejším storočím v dejinách Cirkvi.

§ 174. PÁPEŽI TRIDENTSKÉHO SNEMU A PO ŇOM AŽ DO 17. STOROČIA.

1. Pápežstvo sa zpočiatku — okrem Hadriána VI. (§ 157, 2) — nezúčastnilo v cirkevnej reformnej aktivite. Renesančný duch ho priveľmi oslepil; muselo prísť strašné Sacco di Roma, ktoré ho prebudilo a utvorilo potrebný predpoklad pre spoluprácu pápežstva na reforme Cirkvi (Sacco di Roma — koniec renesancie). Obrat nastal za Pavla III. (§ 159, 5). Za neho pápežstvo sa stalo najprv spolunositeľom a neskoršie aj strediskom vnútornej cirkevnej reformy. Vymenoval reformných kardinálov a svolal tridentský snem. Tak premáhal starý renesančný svet a zapojil sa pozitívne do veľkého reformného hnutia. Pravda, prechod pápežstva z renesančného myšlienkového sveta do nového nebol ľahký a ani nebol hneď úplný. Pavlov nástupca *Július III.* — kardinál Ján Mária del Monte (1550—55) — bol ešte človek renesančných pápežských tradícií a nepotizmu. Jednako však, aj keď azda nie úplne z presvedčenia, musel pokračovať v začatom reformnom diele. Na žiadosť Karola V. znovu otvoril tridentský snem (r. 1551). Pre výchovu nemeckého kňazstva založil r. 1552 *Collegium Germanicum* a odovzdal ho jezuitom, ktorých hodne podporoval. Za jeho pontifikátu vrátilo sa aj Anglicko do Cirkvi (§ 165, 5), pravda, len na krátky čas.

Pavol III. a Július III.

2. Po krátkom pontifikáte Marcela II. (1555) nasledoval *Pavol IV.* (1555—59; Ján Peter Caraffa). Hoci bol už starec (mal 79 rokov, keď sa stal pápežom), predsa bol ešte veľmi energický a sebavedomý. Ako kedysi Inocent III., i Pavol IV. si nárokoval vládu nad všetkými národmi a panovníkmi. Panovníkov, ktorí odpadli od katolíckej viery, pozbavil trónu (pravda, bezvýsledne) a nad národmi vyslovil najťažšie tresty. O pokračovaní tridentského snemu nechcel ani počuť, ale chcel sám uskutočniť reformu. Neúprosnou prísnosťou postupoval proti cirkevným neporiadkom v pápežskej kúrii i mimo nej. Aby potlačil herézu, znovu oživil a ďalej vybudoval *inkvizíciu*, ktorá nemilosrdne pokračovala proti každému, kto bol čo len podozrivý z herézy. Aj takí ako kardinál Pole a Morone sa stali podozrivými; Moroneho dva roky žalárovali. Pavol IV. bol i spoluzakladateľom reformnej rehole teatínov (§ 177, 2b).

Pavol IV.

Jednako však svojou veľkou reformnou horlivosťou nedosiahol mnoho. Prekážala mu v tom najmä jeho nešťastná politika a nepotizmus. Z osobného odporu proti Habsburgovcom spojil sa s fran-

Prísnosť Pavla IV.

cúzskym kráľom Henrichom II., ba vítal aj pomoc Vysokej Porty. Zaplietol sa do vojny so španielskym kráľom Filipom II.; pracoval za sosadenie cisára Karola V. a zdráhal sa uznať Ferdinanda I. (pre augsburský mier z r. 1555). Politické veci kúrie zväčša ponechal svojmu synovcovi Karolovi Caraffovi, mravne veľmi plytkému, ktorý hanebne zneužíval svoj úrad. Výčiny Karolove a pápežova zveličená prísnosť vzbudily v ľuďoch veľkú nenávisť proti Pavlovi IV. Rozhorčený ľud po jeho smrti zboril palác inkvizície a potupil jeho sochu.

3. Pontifikát *Pia IV.* (1559—65; Angelus de Medici) bol s každej stránky šťastnejší ako Pavlov. I keď sám bol ešte svetského ducha, predsa rozumnou diplomaciou a šťastnou voľbou svojich radcov sa stal veľkým podporovateľom cirkevnej reformy. Vyrovnal sa s cisárom Ferdinandom I. a Filipom II. Španielskym, a tak ich pritiahol do záujmovej sféry svojej politiky. Zloduchov politiky Pavla IV., kardinála Karola Caraffu a jeho brata knieža z Paliana, dal popraviť. Tým sa skončil pápežský politický nepotizmus, ktorý Cirkvi tak veľmi škodil. Pravda, aj on vymenoval za kardinála svojho synovca Karola Boromejského (mal 21 rokov), ale tento nepotizmus bol napodiv veľmi šťastný a Cirkvi osožil. Karol Boromejský totiž sa stal dušou kúrie a najväčším hýbadlom reformného hnutia a ako milánsky arcibiskup dobrotivým otcom svojich veriacich. Jemu načim ďakovať, že cirkevná reforma jednako silne napredovala, hoci pápež smýšľal ešte po svetsky. Pod vplyvom Boromejského Pius IV. ustanovil zvláštnu *kongregáciu koncilu* a na ochranu viery a mravov uverejnil koncilom nariadený *Index* librorum prohibitorum (1564). Hlavnou zásluhou Pia IV. je znovusvolanie a slávnostné ukončenie tridentského snemu. Za neho sa začala ozajstná cirkevnopolitická protireformácia.

Pius IV.

4. Tridentský koncil položil zdravé základy ozajstnej katolíckej reformácie. Teraz išlo už len o to uviesť do života reformné dekréty snemu. Po koncile — vďaka Prozreteľnosti — nasledovali traja veľkí pápeži, ktorých účinkovanie sa harmonicky dopĺňalo. Svätý Pius V. zreformoval mravy a bohoslužbu; učený Gregor XIII. zakladal školy a geniálny diplomat Sixtus V. zorganizoval kúriu. Zaslúžili si pomenovanie veľkých reformných pápežov.

Pius V. — *svätý* (dominikán Ghislieri; 1565—72) stal sa pápežom pričinením Karola Boromejského. V ňom získala Cirkev opravdivého reformátora, ktorý uskutočnil reformu najprv vo vlastnej osobe; dominikánsku životosprávu zachoval aj ako pápež.

Pius V.

Zjednodušil pápežský dvor, prísne pokračoval proti nemravnosti a znesväteniu nedele. V Ríme odstránil nedôstojné hry. Veľmi sa staral o dôstojnosť bohoslužieb, na ktorých sa aj sám zúčastňoval s veľkou poníženosťou a pobožnosťou. Pre kňazstvo, účinkujúce v dušepastierstve, uverejnil r. 1566 *rímsky katechizmus*, r. 1568 opravil *breviár* a r. 1570 *misál*. Od biskupov a pastoračného kléru prísne žiadal zachovávať rezidenciu; zreformoval kláštorný život rehoľníkov a v spovednej aprobácii podriadil ich biskupom. Jeho zákrok v Anglicku proti Alžbete (§ 167, 6) nebol šťastný a vyvolal reakciu. V Piovi V. znovu ožilo stredoveké panovnícke povedomie pápežov, ale v zmenenej forme. Jeho panovníctvo bolo totiž plné vedomia zodpovednosti a vyplývalo z náboženských pohnútok. Pius V. bol svätec! Uňho politika navždy prestala hrať v pápežskom programe hlavnú a samostatnú úlohu. Má v ňom miesto len natoľko, nakoľko *slúži nábožensko-cirkevným* záujmom. Pius V. uskutočnil reformu v Ríme prakticky a teoreticko-zákonodarne

Marcel II. Pavol IV. Pius IV. Pius V. Gregor XIII.

v celej Cirkvi. Jeho príkladom povzbudení biskupi — najmä talianski — uskutočnili reformu vo svojich diecézach (u nás Mikuláš Oláh).

Pius pokračoval v starej pápežskej tradícii, keď bránil európske národy pred Turkami. Na sklonku svojho života dožil sa ešte radosti, že španielske, benátske a pápežské loďstvo pod vedením Dona Juana d'Austria r. 1571 zvíťazilo pri *Lepante* nad Turkami. Tým začalo upadať európske panstvo polmesiaca.

Víťazstvo pri Lepante.

5. Po náležitých prípravách za Pia V. v reformnom diele pokračoval — a to už aj mimo Talianska — *Gregor XIII.* (1572—85; Hugo Boncompagni). Nemal síce životnej svätosti svojho predchodcu, ale vplyvom Karola Boromejského a jezuitov sa stal vynikajúcim reformátorom, ktorý svojou vysokou učenosťou, právnickými znalosťami a organizačným talentom doplnil reformné dielo Pia V. Jeho pontifikát znamená začiatok *systematickej* a na celú Európu sa rozprestierajúcej *protireformácie*. Reformácia,

Gregor XIII.

ohrožujúca Cirkev, práve vtedy dosiahla svoj vrchol (kalvinizmus vo Francúzsku, Anglicku, Poľsku). Na šťastie v tejto kritickej chvíli kormidlo Cirkvi mal v rukách človek, ako bol Gregor XIII. Vybadal silu a význam jezuitov a upotrebil ich ako hlavný prostriedok na šírenie katolíckeho ducha v celej Europe. Doplňovali ich kapucíni, Teréziou zreformovaní karmelitáni a Filipom Nerejským založené oratórium (§ 177, 3a). Gregor XIII. si získal najväčšie zásluhy o povznesenie štúdií a vied. Pre dôkladnejšie vzdelanie kléru založil početné semináre, ako: *Collegium Hungaricum* (r. 1580 spojené s Germanikom), kolégium anglické, írske, grécke, arménske, maronické a kolégium pre obrátených židov. Ich vedenie sveril jezuitom. Zreorganizoval a bohato dotoval aj Collegium Romanum (založené Piom IV.). Preto sa po ňom, ako po druhom zakladateľovi, podnes nazýva Universitas Gregoriana. Nunciatúry, ktoré Gregor značne rozšíril, sa teraz staly *stálymi* inštitúciami. Presne informovaly Svätú stolicu o náboženskom stave jednotlivých krajín a pomáhaly uskutočniť reformy tridentského snemu. Trvalé zásluhy si získal Gregor i opravou *juliánskeho kalendára* (miesto 4. októbra počítalo sa 15. októbra 1582 — § 3, II.).

Štátne cirkevníctvo.

Gregorom XIII. vybudovaná systematická protireformácia, t. j. pokus politickými prostriedkami získať zpät stratené krajiny, žiaľbohu, viedla *k cirkevnému partikularizmu,* a tak ku vzniku *katolíckeho štátneho cirkevníctva.* To sa však podobalo cézaropapizmu so všetkými jeho zlými následkami. Štátne cirkevníctvo zachytilo sa najprv v Španielsku (Filip II.), v 17. storočí vo Francúzsku (Ľudovít XIV.) a v 18. storočí sa zahniezdilo vo všetkých štátoch Europy.

Sixtus V.

6. Za *Sixta V.* (1585—90 — Felice Peretti) pápežská stolica vnútorne zosilnela a navonok získala už dávno nevídanú autoritu. Hoci nový pápež pochádzal z najskromnejších pomerov (pastier, neskoršie františkánsky mních), mal neobyčajný panovnícky talent a bol veľmi pracovitý. Hneď po svojom nastúpení očistil cirkevný štát od nebezpečných banditov a s príkladnou sporivosťou usporiadal financie Sv. stolice. Biskupom naložil *visitatio liminum,* zriadil 15 *kardinálskych kongregácií* pre cirkevnú správu (v takej forme fungovaly až do r. 1908, keď ich Pius X. zreorganizoval) a počet kardinálov určil na 70 (6 biskupov, 50 kňazov a 14 diakonov). Peniaze, ktoré získal obratnou finančnou politikou, obrátil na prebudovanie Ríma. Sixtus V. dal večnému mestu zväčša barokový charakter. Pritom, žiaľbohu, nemal dostatočnú pietu ku starým pamiatkam. Dal dokončiť podľa Michelangelových plánov svätopeterskú kupolu a na Svätopeterskom námestí postavil obrov-

65. Vchod ku katedrálnemu kostolu v Nitre cez bránu protitureckej pevnosti.

66. Trnava, katedrálny kostol.

67. B. Bystrica, katedrálny kostol, interiér z konca XVIII. storočia.

68. Spiš. Kapitula, katedrálny kostol.

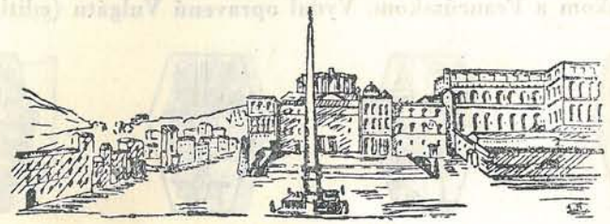

69. Košice, katedrálny kostol z konca XIV. storočia. V popredí kaplnka sv. Michala (karner) — okolo r. 1400.

ský obelisk z bývalého Nerónovho cirkusu. Založil nové ulice (Via Sistina), vodovod a zväčšil vatikánsku knižnicu (r. 1932 sa čiastočne zborila). Zriadil aj vatikánsku kníhtlačiareň, z ktorej vyšlo r. 1590 opravené vydanie *Vulgáty*. (Keďže prenáhlená práca bola plná chýb, musela byť už r. 1592 nahradená tzv. Vulgátou klementínskou, ktorá platí dodnes. Ani tá však nie je rečove bezchybná, preto Pius X. r. 1907 poveril benediktínov zrevidovať ju. Pracuje sa na nej dosiaľ.)

Jeho diplomatická činnosť.

Okrem obrovského vnútornocirkevného účinkovania nemalá bola aj Sixtova politická činnosť, v ktorej sa dokázal ako obozretný diplomat. V pomere Cirkvi a štátu zásadne nástojil na stredovekom systéme pápežskej *hierokracie* (Bellarmínov prvý sväzok Disputationes de controversiis dal na index, lebo autor popieral v ňom *priamu* pápežovu právomoc vo svetských veciach). Ale

Obelisk Sixta V.
V pozadí ešte nedobudovaný chrám Sv. Petra.

v praktickej diplomacii vedel sa múdro prispôsobiť danostiam. Aby vzmáhajúce sa Španielsko — čo znamenalo ohrožovanie slobody a nezávislosti Sv. stolice — nenarušilo rovnováhu v západnej Európe, podporoval Francúzsko (hoci bolo hugenotské!), ktoré znamenalo protiváhu Španielska.

Ľud mu nerozumel vo všetkom a po jeho smrti rozdrúzgal jeho sochu, ako kedysi sochu Pavla IV.

7. Pontifikáty troch reformných pápežov znamenaly pre Cirkev veľkú *katolícku reštauráciu*. Ich nástupcom, i keď sa vo vnútornej cirkevnej reforme pokračovalo, chýbala Piova svätosť, Gregorov rozhľad a Sixtova veľkorysosť. Preto sa v cirkevnom štáte tu a tam znova zjavily sociálne a hospodárske neporiadky. Ba hlásil sa zasa i nepotizmus. Ani v sporoch, ktoré vyvolaly štátne cirkevníctva, pápeži nemali dosť sily uplatniť svoju vôľu.

Po Sixtovi V. nasledovali Urban VII., Gregor XIV. a Inocent IX. Ich pontifikáty trvaly spolu len vyše roka. Francúzske nepo-

koje zaujaly ich pozornosť. V politike nepodporovali, ako Sixtus V., Francúzsko, ale Španielsko.

Heslá pápežov.

Pravdepodobne za dlhotrvajúcej voľby Gregora XIV. (1590) vznikly tzv. *heslá pápežov* — alebo proroctvá, pripisované sv. Malachiášovi, írskemu arcibiskupovi († 1148). Je to 111 krátkych viet, ktoré charakterizujú pápežov od Celestína II. (1143—44) až vraj do konca sveta. Heslo Lea XIII. bolo Lumen de caelo, Pia X. Ignis ardens, Benedikta XV. Religio depopulata, Pia XI. Fides intrepida, Pia XII. Pastor angelicus. Potom nasleduje ešte šesť hesiel. Posledným pápežom podľa nich bude Peter Rímsky. Po prvý raz ich uverejnil Ernest Wion (v Benátkach r. 1595) v zbierke legiend Lignum vitae. Dodnes však nezistili ani pôvodný cieľ proroctiev. Isté je, že ide o falzifikát. Proroctvá so sv. Malachiášom nesúvisia.

Klement VIII. (1592—1605), človek zbožný a múdry, pre slabé zdravie nemohol vyvinúť značnejšiu činnosť. Francúzskeho kráľa Henricha IV. prijal do Cirkvi a sprostredkoval mier medzi Španielskom a Francúzskom. Vydal opravenú Vulgátu (editio Clementina), do kardinálskeho sboru povolal *Bellarmína* a oratoriána *Baronia* (historik, § 4, 3). Jubilejný rok 1600 pritiahol do Ríma milióny pútnikov.

Urban VII.

Gregor XIV.

Inocent IX.

Klement VIII.

Pavol V.

Po krátkom pontifikáte Lea XI. (1605) nasledoval *Pavol V.* (1605—21), v náboženských veciach vážny, mecén umení, ale voči svojim príbuzným slabý. R. 1606 vyslovil nad Benátkami interdikt. Je to posledný interdikt, vyslovený nad celým štátom. Učený servita Pavol *Sarpi* († 1623) zastával štátne cirkevníctvo Benátčanov, kým pápežovo stanovisko bránil Bellarmín a Baronius. Benátske duchovenstvo okrem jezuitov, kapucínov a oratoriánov si nevšímalo cirkevných trestov. Francúzsko síce sprostredkovalo mier medzi Benátčanmi a Sv. stolicou, ale vypudení jezuiti mohli sa vrátiť do Benátok len r. 1657.

Gregor XV.

8. *Gregor XV.* (1621—23), veľký ctiteľ jezuitov, kanonizoval Ignáca z Loyoly a Františka Xaverského. Zreformoval voľbu pápeža (nariadil tajné skrutínium), ktorá ostala v platnosti až po Pia X. Staral sa o misie. R. 1622 založil *Propagandu* (Congregatio

de propaganda fide). Vatikánsku knižnicu obohatil slávnou *heidelberskou* zbierkou (Bibliotheca Palatina), ktorú dostal do daru od kurfirsta Maximiliána Bavorského.

Reforma pápežskej voľby.

Gregor XV. zaviedol nový spôsob pápežskej voľby, ktorým sa snažil zaistiť jej slobodu a nestrannosť. Katolícke štáty aj v 16. storočí sa usilovaly ovplyvňovať voľbu pápeža. Július II. vyhlásil svätokupeckú voľbu za neplatnú. Tým vylúčil akúkoľvek možnosť zasahovať do voľby. Ale cisár Karol V. použil pri voľbe pápeža neobyčajný spôsob. Kardinálom svojich krajín označil osobu, ktorú *nechcel* mať za pápeža. Proti prípadnej voľbe označenej osoby vyslovili cisárovi kardináli *veto. Exkluzívne právo* (ius exclusionis) sa v 17. storočí vyvíjalo ďalej a nárokovali si ho cisári nemeckí — resp. rakúski, kráľ španielsky a francúzsky. Pápeži sa proti nemu ohradzovali, ale i tak ostalo v platnosti až do najnovších čias. Posledný raz ho použil cisár František Jozef I. Pri pápežskej voľbe r. 1903 krakovský kardinál Puzyna podal na jeho príkaz veto proti Rampollovej kandidatúre. Pius X. pápežskú voľbu definitívne zreorganizoval (1904) a pod trestom exkomunikácie zakázal konklávistom podať veto.

Leo XI.

Pavol V

Gregor XV.

Urban VIII.

Urban VIII.

Urban VIII. (1623—44) panoval za nešťastnej 30-ročnej vojny. Pápež sympatizoval viac s Francúzskom ako s cisárom a Španielskom (§ 164, 3). Po vymretí rodu Roverovcov pripojil kniežatstvo Urbino k cirkevnému štátu. Synovci (Barberini), ktorých bohato obdaroval, zaplietli ho do dlhotrvajúcej vojny s kniežaťom z Parmy. Tým, pravda, cirkevný štát hmotne veľmi zaťažil. Kardinálov uchlácholil tým, že im udelil titul Eminencia, ktorý dosiaľ mali len duchovní kurfirsti. Urban vyvinul bohatú staviteľskú činnosť (kolonáda svätopeterského námestia, obrovská konfesia nad hrobom sv. Petra od Berniniho). Bol aj básnikom. Opravil breviár a veľkú časť hymien zmodernizoval. Žiaľbohu, často na úkor ich pôvodnej krásy. Sviatky čiastočne zredukoval (na tie, v ktoré dnes farári majú slúžiť sv. omšu „pro populo"). Za jeho pontifikátu sa skončil proces s Galileim (§ 180, 4).

Inocent X.

Inocent X. (1644—55; z rodiny Pamfili) prísne vystúpil proti príbuzným svojho predchodcu. Ušli do Francúzska a skoro vyvolali konflikt medzi Francúzskom a Sv. stolicou. Aký však prísny bol

proti príbuzným Urbanovým, taký slabý bol voči svojim. Vdova jeho brata, Donna Olympia Majdalchini, ho úplne ovládla. Inocent nesmel bez nej nič podniknúť. Dôstojnosť Sv. stolice veľa utrpela. Aká nevďačná bola Olympia, ukázalo sa po pápežovej smrti, keď nechcela hradiť ešte ani pohrebné trovy svojho švagra.

Inocent protestoval proti vestfálskemu mieru (§ 164, 5), smluvné stránky si však nevšimly pápežov protest. V tom sa už začínal javiť duch štátneho absolutizmu, v ktorom katolícke štáty sa uzavieraly pred vplyvom pápežstva do vnútorných vecí a snažily sa získať nad Cirkvou nadvládu. R. 1653 zavrhol Inocent X. janzenizmus (§ 181, 4).

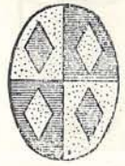
Pastor, Gesch. der Päpste, V.—XIV. — Seppelt-Löffler, Papstgesch. 1938. — Braunsberger, Puis V. u. die deutschen Katholiken, 1912. — Hirschauer, La politique de S. Pie en France, Paris 1922. — Wynen, Die päpstl. Diplomatie geschichtl. u. rechtl. dargestellt, 1922. — Pollak, Die Kunsttätigkeit unter Urban VIII. 1927. — Coville, Étude sur Mazarin et les démêlés avec le pape Innocent X. Paris 1914.

Inocent X.

Alexander VII.

Klement IX.

§ 175. TRIDENTSKÝ SNEM.

1. Ako vždy v dejinách, tak aj teraz Prozreteľnosť použila herézu na to, aby ňou obrátila pozornosť na čisté jadro božej náuky. Márne bolo volanie storočí po reforme Cirkvi „in capite et membris". S reformou sa stále odkladalo, kým neprišla veľká katastrofa náboženského rozštiepenia, v ktorej konečne dozrelo presvedčenie o nevyhnutnosti reformného snemu. Tridentský snem, r. 1545 svolaný, je jedným z najdôležitejších medzníkov v cirkevných dejinách so stránky vieroučnej i reformnej.

Potreba snemu.

Volanie po reforme Cirkvi, ktoré odznelo na kostnickom a bazilejskom sneme (§§ 129, 130), nedalo sa už udusiť. V. lateránsky koncil (§ 134, 6) nepodnikol v reformnom ohľade nič významnejšieho. Ba neporiadky v Cirkvi sa ešte viac množily. Lutherovým vystúpením sa vynorila ešte aj vieroučná otázka, ktorú tiež len na všeobecnom sneme mohli riešiť šťastne. I sám Luther a jeho prívrženci sa zpočiatku dovolávali všeobecného snemu, verní

synovia Cirkvi videli zas v ňom posledný záchranný prostriedok cirkevnej jednoty.

Zdalo by sa, že sa ľahko nájde spôsob snem uskutočniť, keď sa po ňom tak všeobecne túžilo. A predsa svolanie všeobecného snemu narazilo na tisícoraké ťažkosti. Najväčšie boly so strany samých pápežov a pápežskej kúrie. Klement VII., ba ani Pavol III. sa nevedel striasť obavy, že na všeobecnom sneme znovu ožijú konciliárne idey, a to tým skôr, keďže i protestantizmus, i národne prebudené štáty (Španielsko, Francúzsko) maly protipápežské zámery. Cisár Karol V. najviac súril svolanie snemu, a to z pohnútok ozaj čistých a náboženských, lenže svojimi opatreniami, i keď dobromyseľnými (cisárske náboženstvo, § 161, 1), vyvolal v pápežovi dojem, že chce svojvoľne zasahovať do náboženských vecí. Križovaly sa tu nielen politické záujmy cisára, Španielska, Francúzska a protestantov, ale aj s pápežskou politikou, čo, pravda, veľmi hatilo svolanie a priebeh snemu. Karol V. a Ferdinand I. chceli na sneme dosiahnuť smier medzi Cirkvou a protestantmi, a preto sa usilovali dostať na snem aj protestantov. Ale protestantské kniežatá a ich teologovia pozvanie vždy odmietli. Španielsko, jediný čistokatolícky štát, sa zasa usilovalo dosiahnuť podľa želania svojho kráľa čo najväčšie obmedzenie pápežovho vplyvu na španielskych biskupov, ktorí mali závisieť len od koruny. Francúzsko chcelo robiť cisárovi ťažkosti a uplatňovalo na koncile staré zásady o svrchovanosti koncilu nad pápežom. Už aj otázka, kde má byť koncil, dlho prekážala jeho svolaniu a rušivo pôsobila i na jeho priebeh.

Ťažkosti svolania snemu.

2. Konečne po dvojnásobnom nezdarenom pokuse (§ 159, 5) svolal Pavol III. na cisárovo naliehanie snem do nemeckého mesta (ale na talianskej pôde) *Tridentu*. Snem otvorili 13. dec. 1545 a a s dvoma prestávkami trval do r. 1563. Dva razy ho prerušili: r. 1549 pre rozpor medzi Pavlom III. a cisárom Karolom V. a r. 1552 pre prepadnutie saského kurfirsta Mórica (§ 161, 2). Druhé prerušenie trvalo až 10 rokov, lebo pápež Pavol IV. staval sa k snemu nedôverčivo a najradšej by bol sám chcel uskutočniť reformu (§ 174, 2). Hneď zpočiatku nebolo shody medzi pápežom a cisárom v otázke rokovacieho poriadku. Pápež chcel, aby sa najprv rokovalo o vieroučných otázkach, cisár zasa súril najprv reformu. Konečne (na piatom zasadnutí) sa dohodli, že otázky viery a reformy sa budú preberať súčasne.

Snem v Tridente.

Snemu vždy predsedali pápežskí legáti, a to kardináli: del

Monte (neskorší Július III.), Cervini (neskorší Marcel II.), Reginald Pole, augustinián Seripando, vynikajúci teolog Hosius a znamenitý znalec nemeckých pomerov pri kúrii Morone. Jemu sa v najkritickejších chvíľach podarilo odstrániť takmer neprekonateľné ťažkosti, ktoré sa vyskytly na konci snemu. Legáti boli v stálom styku s kúriou. V poslednej perióde tridentského snemu šťastne vplýval naňho štátny sekretár kardinál Karol Boromejský. Sekretárom snemu vo všetkých troch periódach bol jezuita *Massarelli*. Pred verejnými schôdzkami boly vždy generálne kongregácie. Látku im starostlivo pripravovali teológovia a právnici. Vynikali medzi nimi dominikáni Melchior Canus, Peter de Soto, Ambróz Catharinus a z jezuitov generál Lainez a Salmeron. Keď sa v generálnych kongregáciách dosiahlo dorozumenia o dekrétoch, na slávnostnom zasadaní (sessio) sa hlasovalo podľa hláv, a nie — ako v Kostnici a v Basileji — podľa národov. Hlasovacie právo mali len biskupi a predstavení reholí. Teológovia mali len poradný hlas. Odhlasované dekréty nadobúdaly platnosť len po pápežovom schválení. Zpočiatku zúčastnilo sa na sneme veľmi málo Otcov (33 Otcov, zväčša Talianov). Ani neskoršie, keď prišli hlavne Španieli, nebolo viac ako 280 účastníkov. Uhorsko zastupovali na tretej perióde snemu trnavskou synodou (1561) delegovaní čanádsky biskup Ján Kolosvári a kninský biskup Andrej Dudič. Okrem nich Ferdinand I. vyslal ešte aj svojho delegáta, päťkostolského biskupa Juraja Draškovića. Snem mal dovedna 25 slávnostných zasadaní, a to v prvom období (1546—49) dvanásť, v druhom (1551—2) dve a v treťom (1562—3) jedenásť.

Rokovací poriadok.

3. Látku pre *vieroučné dekréty* dávala zväčša protestantská náuka. Keďže bola namierená proti prameňom viery (sv. Písmo jediný prameň viery) a proti pochopu o Cirkvi (duchovné a subjektívne chápanie Cirkvi), dekréty tridentského snemu ju jasne podvrátily. Najdôležitejšie usnesenia sú: Okrem sv. Písma aj ústne podanie je rovnocenným prameňom viery. Sv. Písmo môže vykladať jedine Cirkev. Cirkev má sedem Kristom ustanovených sviatostí, ktoré sú opravdivými prostriedkami božích milostí. Hlavným prameňom milostí je sv. omša, ktorá je opravdivou obeťou. Ospravedlnenie človeka nie je len vonkajšie, ale záleží vo vnútornej premene a posvätení. Pôsobí tu milosť božia, ale spoluúčinkuje pri tom aj človek svojou slobodnou vôľou, ktorú dedičný hriech síce oslabil, ale nezničil. Kňazský stav je sviatostný a cirkevná hierarchia je božským ustanovením. V poslednom zasadaní vyhlásil snem dekréty o očistci, o úcte svätých, relikvií, obrazov a o odpustkoch.

Vieroučné dekréty.

V reformných dekrétoch položil snem základy opravdivej cirkevnej reformy. Pretože najväčšie neporiadky sa javily na poli cirkevných benefícií, pre ktoré kňazstvo náboženský upadlo, reformné dekréty sne-

Disciplinárne dekréty.

mu venujú obročníctvu najväčšiu pozornosť. Beneficiátom — biskupom a farárom — naložily prísne zachovávať rezidenciu, zakázaly hromadiť obročie v jednej ruke (cumulus beneficiorum) a zrušily expektancie a provízie. Biskupi mali byť čím skôr (do troch mesiacov) vysvätení a boli povinní vizitovať diecézu. Diecezálne a provinciálne synody sa majú svolávať pravidelne. Kazateľský úrad je osobnou povinnosťou biskupovou. Nijaké exempcie a apelácie nesmú hatiť biskupov pri uskutočňovaní reformy. Farári sú povinní katechizovať a každú nedeľu a sviatok kázať. Rehoľné duchovenstvo zreformoval snem tým, že sprísnil prijatie do rehole, a najmä tým, že prísne dbal o dodržanie sľubu chudoby. S odpustkami spojené milodary sbierať bolo prísne zakázané. Osobitnú pozornosť venoval snem výchove dobrého kléru, preto dekrétom o seminároch naložil každému biskupovi starať sa o zriadenie diecezálneho seminára. Univerzitným štúdiám to neškodilo.

Snem zrušil klandestinné manželstvá (dekrét Tametsi) a prísne zakázal súboj. Ale v otázke bujnejúceho čarodejníctva a povier nezaujal stanovisko.

Snem neriešil úplne otázku pápežstva, hoci po časoch a udalostiach, v ktorých pápežská autorita toľko utrpela, bolo by malo byť jeho čestnou povinnosťou posilniť pápežovu pozíciu v Cirkvi i konečným vyhlásením jeho neomylnosti. No nestalo sa to najmä pre odpor francúzskych biskupov, ktorí mali už galikánske náhľady. Pre teoretické formulovanie otázka pápežského primátu a neomylnosti ešte neuzrela. Nielen medzi právnikmi, ale aj medzi vážnymi teológmi (Tetzel, Emser, Catharinus) bola mienka, že pápež sa môže stať heretikom. V takom ovzduší sa mohla zrodiť i obava Pavla IV., ktorý vážne počítal s možnosťou, že heretik sa dostane za pápeža a heréza sa zmocní svätopeterského stolca!

Snem neriešil ani otázku reformy svetských kniežat a pomeru Cirkvi a štátu, hoci práve ony boly z veľkej časti príčinou cirkevných neporiadkov. Obával sa totiž, že reforma svetských kniežat urobila by ich nepriateľmi aj ostatných snemových dekrétov. Preto odložil túto otázku na neskoršie časy. Škoda, lebo tým sa umožnilo kniežatám miešať sa v nasledujúcej absolutistickej dobe do cirkevných vecí v takej miere ako hádam nikdy v dejinách.

Čo neriešil snem?

Niekoľko problémov ponechal snem rozriešiť priamo pápežovi (prijímanie pod oboma spôsobmi, kňazský celibát). Katechizmus, misál, breviár, index zakázaných kníh sú čisto pápežskými vydaniami.

4. Tridentský snem sa skončil 4. dec. 1563. Dekréty podpísalo 252 Otcov a pápež Pius IV. ich bulou Benedictus Deus 26. jan. 1564 bez váhania potvrdil. Otcovia snemu pri rokovaní i pri hlasovaní mali úplnú slobodu. Priebeh rokovaní bol občas dosť rušný, najmä keď sa rokovalo o dedičnom hriechu, o jurisdikcii a rezidencii biskupov (či je juris divini alebo nie) a keď generál augustiniánov chcel okrem tomizmu znovu oživiť augustinianizmus (snem to odoprel).

Zakončenie snemu.

Pre autentický výklad snemových dekrétov ustanovil Pius IV.

komisiu 8 kardinálov — Congregatio S. Concilli, ktorá sa mala starať aj o uskutočnenie dekrétov. Pápež dal sostaviť tridentské vierovyznanie (Confessio Tridentina), krátky to súhrn najdôležitejších dogmatických snemových usnesení, ktoré musí složiť každý, kto prijíma cirkevný úrad, obročie, alebo vstupuje do Cirkvi. Usnesenia tridentského snemu bez ťažkostí prijalo Taliansko, Portugalsko, Poľsko, cisár Ferdinand (jeho zvláštne požiadavky: kalich laikov a zrušenie celibátu viď v § 170, 6, 8) a Savojsko. V Španielsku prijal ich Filip II. s podmienkou, ak „neprekážajú kráľovským právam". V Nemecku katolícke stavy s cisárom Maximiliánom II. prijaly ich na augsburskom sneme r. 1566. (Na Slovensku publikoval ich Mikuláš Oláh 23. apr. 1564 na synode v Trnave; § 170, 8.) Francúzsko prijalo vieroučné dekréty hneď, ale reformné dekréty sa zdráhalo vyhlásiť (zásah galikanizmu).

Prijatie usnesení.

5. I keď sa snemu nepodarilo riešiť všetky naliehavé otázky a dosiahnuť všetko, čo si vytýčil (rozkol vo viere v Nemecku neodstránil), predsa jeho dielo je najdôležitejšie v cirkevných dejinách. Je iste najvýznamnejší medzi všetkými všeobecnými snemami. Už aj okolnosť, že po tridentskom sneme Cirkev viac ako 300 rokov nemusela svolávať nový všeobecný snem, dostatočne poukazuje na dôkladnosť a šírku práce, ktorú vykonal. Hĺbka významu tridentského snemu nespočíva natoľko v jeho dogmatických dekrétoch, hoci boly základné, ani v jeho reformných ustanoveniach, hoci boly epochálne, ale skôr v tom, že je skutočným *stelesnením katolíckeho pojmu o Cirkvi.* Tridentský snem znamená víťazné ukončenie veľkého proticirkevného boja, ktorý sa začal v 13. storočí útokmi proti pápežstvu. Tridentský snem skutočne zvíťazil nad konciliárnymi ideami a čo z nich vyplývalo — nad protestantskou ideou o Cirkvi. Obe idey obsahovaly nebezpečné snahy rozkladného partikularizmu (nacionálne, demokraticky subjektívno-individualistické snahy). Snem proti nim zdôraznil a čiastočne aj definoval, že *Cirkev je objektívnou, v pápežstve koreniacou všeobecnou ustanovizňou ľudského spasenia.* Okrem vatikánskeho je tridentský snem najpápežskejší v dejinách. K teoretickému formulovaniu pápežského primátu na ňom, pravda, ešte nedošlo, lebo nacionálno-cirkevné tendencie (episkopalizmus proti papalizmu) boly ešte prisilné.

Význam tridentského snemu.

H. Swoboda, Das Konzil v. Trient, sein Schauplatz, Verlauf u. Ertrag, 1912. — Schmidt (prot.), Studien Z. Gesch. des Konzil v. Trient, 1925. — Hefner, Die Entstehungsgesch. des Trienter Rechtfertigungsdekrets, 1909. — Mumm, Die Polemik des Martin Chemnitz gegen das Konzil v. Trient, 1905. —

H. Swoboda, Trient u. die Kirchl. Renaissance. 1915. — Šusta, Die Römische Kurie u. das Konzil v. Trient unter Pius IV. Wien 1911. — Birkner, Das Konzil v. Trient u. die Reform des Kardinalkollegiums u. Pius IV., Hist. Jahrb. 1932.

§ 176. SPOLOČNOSŤ JEŽIŠOVA.

1. Na reformnej porade za Pavla III. r. 1538 vznikla originálna myšlienka, že treba na čas zakázať všetkým reholiam prijímať novicov, aby sa neskoršie mohla utvoriť úplne nová *generácia duchovenstva* — nezaťažená minulosťou, ktorá bude môcť uskutočniť reformu. Ale takým radikálnym spôsobom sa nedalo dôjsť k novej kňazskej generácii a Cirkev práve veľmi potrebovala nový kňazský dorast. Doterajšie rehole nemohly ho vychovať jednak pre malý počet členov, verných Cirkvi, hlavne však pre predsudky, nedôveru a nenávisť kresťanského ľudu, s akou sa staval vtedy ku mníchom a kňazom. Čerstvá sila a nový duch, aký Cirkev vtedy potrebovala, len tak mohol šťastne pôsobiť, keď vyvieral z *novej*, pred kresťanským svetom nekompromitovanej ustanovizne. To bola Spoločnosť Ježišova, ktorú založil sv. Ignác z Loyoly.

Potreba novej rehole.

Katolicizmus mohol očakávať obrodu predovšetkým zo Španielska. Ono malo vtedy vedúce postavenie v politike, stálo práve na vrchole svojho kultúrneho vývinu, a čo je najdôležitejšie, protestantizmus sa ho nedotkol. Náboženská vrúcnosť a prítulnosť k Cirkvi v Španielsku bola tradičná; v dlhom boji proti maronom malo Španielsko dobre osvedčené a povedomé duchovenstvo (§ 142). Nie je preto náhoda, že sv. Ignác z Loyoly bol Španiel a sv. Terézia Ježišova, ktorá svojou mystikou znamenala obrodu náboženského cítenia, tiež pochádzala zo Španielska.

Kat. obroda prichádza zo Španielska.

Opravdivý zbožný život sa obyčajne pohybuje medzi dvoma točňami — medzi činnou a mystickou zbožnosťou. Len tam, kde obidva smery rovnako pôsobia na vývin, môžu vzniknúť zdravé, úrodné pomery. Staré rehole sa zväčša klonily buď k jednému, buď k druhému smeru. Boly jednostranné. Spoločnosť Ježišova však šťastne vedela spojiť aktivitu s mystikou, preto sa stala rozhodujúcim faktorom v ďalších dejinách Cirkvi.

Aktivita a mystika.

2. *Sv. Ignác z Loyoly* (Don Iñigo Lopez de Recaldo; 1492—1556) pochádzal z baskickej šľachtickej rodiny. Ako rytier túžil po mimoriadnych, hrdinských činoch. Vojenská služba v rytierskej forme bola v jeho rodine tradičná. Vojenská disciplína sa stala charakteristikou celého jeho životného programu a charakterizuje aj jeho nasledovateľov. Ako 30-ročného dôstojníka ho ťažko poranili pri *Pampellone* v boji s Francúzmi. V dlhom liečení si uvedomil, že už nie je súci za svetského bojovníka.

Sv. Ignác z Loyoly a jeho spoločníci.

Čítal životopis Kristov, legendy svätých (Františka, Dominika) a rozhodol sa, že sa stane duchovným rytierom. Chcel ísť do Palestíny, aby tam účinkoval za božiu vec. Svoj plán však ešte nevidel jasne. Ujasnil si ho až *v Manreze* (1523—26), kde sa pod vplyvom „bratov spoločného života" a v prísnej sebakontrole venoval duševnému cvičeniu. Tu sa zrodila jeho knižočka „Duševné cvičenia" — najvýznamnejšie dielo katolíckeho novoveku. Základ jeho programu je neustále a so všetkými silami pracovať na duševnej spáse bližných, a tak dosiahnuť aj svojej spásy. Teda čo najväčšia aktivita. Pretože nebol teologicky vzdelaný, čo mu robilo ťažkosti, začal študovať. V Španielsku študoval elementárne vedy, v Paríži teologiu. Tam svojimi exercíciami získal pre svoj cieľ šesť spolupracovníkov, medzi nimi Petra Lefèvra (Faber), Františka Xavera, Diega Laineza (okrem Lefèvra všetci Španieli). R. 1534 pri omši na Montmartri (slúžil ju Lefèvre, ktorý jediný z nich bol kňazom) uzavreli s Ignácom sväzok, že sa venujú službe duší. Počiatočná spoločnosť získala v Benátkach ďalších prívržencov. Nazvali sa španielsky „Čompaňia de Jesús" — vojakmi Ježišovými a dohodli sa ostať stále pospolu. Ignác jasne videl, že táto spoločnosť len vtedy bude môcť úspešne účinkovať, keď sa oprie o pápežstvo. Po dlhých poradách sostavili r. 1539 svoje rehoľné stanovy. Mnohí boli proti nim, ale pápež Pavol III. r. 1540 ich jednako schválil. V stanovách prevláda princíp vojenskej poslušnosti a pevného zriadenia. Členovia sa okrem troch obvyklých rehoľných sľubov zaväzujú i štvrtým sľubom úplnej poslušnosti pápežovi. Ich cieľom je dušepastierstvo, ktoré vykonávajú v akejkoľvek forme a kdekoľvek. Zaviazali sa, že na pápežovo slovo pôjdu všade — či medzi Turkov, či medzi protestantov. Spoločnosť Ježišova sa tak stala ozajstným, vždy *pohotovým pápežovým vojskom*. Za Júlia III. r. 1550 Spoločnosť Ježišovu po niektorých zmenách znovu schválili. Keď zomrel jej zakladateľ a prvý generál sv. Ignác (1556), mala Spoločnosť už 1000 členov.

Jezuitské metódy.

3. Sv. Ignác z Loyoly sa snažil vypestovať zo svojich stúpencov *silné a svojrázne osobnosti*. O to sa starostlive dbalo už pri výbere členov. K tomu smeruje aj ich mnohoraké triedenie a rozličné skúšky, ktoré jezuiti konajú. Ale, hoci jezuitským ideálom je pevná osobnosť, predsa vylučuje všetko subjektivistické. Rehoľa jezuitov je práve najväčšou reakciou na rozkladné subjektivistické snahy oných čias. Všetky sily sú sústredené v rukách *jedného — doživotne* voleného generála, ktorý je poslušným nástrojom pápežovým. To umožňuje využiť všetky sily v prospech plánu. Vylúčili všetko, čo by mohlo hatiť členov v ľahkej pohyblivosti a čo by prekážalo disponovať nimi. Neviažu sa k jednému miestu (stabilitas loci), nemajú chórovú modlitbu, ba ani osobitný rehoľný habit. Bolo to dobre premyslené, že sv. Ignác nevstúpil do voľaktorej zo starých reholí a nesnažil sa v nej uskutočniť svoj program. Reforma Cirkvi sa mohla uskutočniť len novými metódami, ktoré by sa boly ťažko uplatnily v starých rehoľných a mníšskych formách.

Poslušnosť.

Podobne ako sv. František Asiský, i sv. Ignác pojal do svojho programu absolútnu poslušnosť, ale dal jej pozitívny a vojenský ráz. Idea poslušnosti a podriadenosti mala sa stať strediskom jezuitského smýšľania (acsi cadaver essent; const. 6). Taký smer mal veľký význam v rozmaznanej renesančnej dobe a znamenal úplný odvrat od rozkladného kriticizmu Lutherovho a humanistov. Vytýčenému cieľu sa nesmú klásť do cesty nijaké prekážky, i keby boly oprávnené.

Disciplinovanosť.

Ako pri vojsku, tak aj u jezuitov daný rozkaz má sa jednoducho *splniť*. Taká poslušnosť, pravdaže, obmedzuje osobnú slobodu, ale to je pre prospech cieľa často veľmi potrebné. Už skúmať dôvody daného rozkazu znamená vzpierať sa. Cieľom takej poslušnosti je: dať sa opanovať, opanovať sa, a tak opanovať aj iných. Protestantizmus videl v tomto obetovaní vlastnej osobnosti skutok, čo sa protiví mravnosti. Pravda, podľa individualistického smýšľania je to nepochopiteľné, ale pre pospolitosť je to priam ideálne (najprv je spoločnosť a všetko je pre ňu!). Dôležitý je princíp autoritatívny. (Podľa jezuitskej zásady napr. o cirkevných predstavených sa nemá povedať nič, čo by im škodilo. S jednej strany je to až heroické, ale na druhej strane ľahko môže utrpieť pravdivosť. Akože sa dá napr. o Alexandrovi VI. hovoriť len dobré?) Podľa pokynov sv. Ignáca cieľ sa má jasne vytýčiť a každý sa má všetkými silami usilovať dosiahnuť ho. Hocijaké prekážky sa majú zdolať. Kto študuje, nemá sa dať vyrušovať inými myšlienkami, hoci by boly aj zbožné, lebo prekážajú štúdiu. Snahou sv. Ignáca bolo vypestovať z človeka muža, ktorý vie ovládnuť všetky svoje sklony, predstavy a city. Pritom však má vždy ostať katolíckym človekom, ktorého strediskom je *Boh*. Sv. Ignác to vyjadril zásadou: *„Omnia ad maiorem Dei gloriam."*

Aktivita.

4. Najvýraznejšou známkou jezuitov je ich *aktivita*. Zasiahli všade, kde sa javily nedostatky v katolíckom živote, a svojou činnosťou vykonali dôkladnú prácu. Boli činní v pastorácii, misiách domácich i pohanských, vo výchove mládeže a v pestovaní vedy. Náboženským duchom presiaknutý aktivizmus sa spájal s vojenskou disciplinovanosťou a vytrvanlivosťou. Tieto vlastnosti im najviac dopomáhaly dosiahnuť vytýčený cieľ — získať svet pre Krista. Jezuiti sa stali najmohutnejšími činiteľmi katolíckej reformy a reštaurácie v 16. a 17. storočí. Nevznikli síce priamo preto, aby potlačovali protestantizmus — ako radi hlásajú protestantskí a liberálni spisovatelia — ale skôr okolnosti ich donútily k tomu, že sa stali najväčšími protivníkmi luteranizmu a kalvinizmu. Nezriadený a neposlušný individualizmus ohrožoval stredovekú pápežskú Cirkev; zachránila ju bezpodmienečná poslušnosť a zriadenosť jezuitov.

Pri svojej príznačnej aktivite dbali najmä na praktičnosť a na to, aby čo najrýchlejšie a najľahšie dosiahli vytýčený cieľ. Už tisíc ráz podvrátili ohovárku, že pritom nevyberali v prostriedkoch (pripisovali im totiž zásadu, že cieľ posväcuje prostriedky). Ako znamenití pedagogovia stali sa vychovávateľmi a spovedníkmi najprednejších rodín a panovníkov. Tým si získaly nemalý vplyv na formovanie verejného života. Ale ich zásah do cirkevno-politického života nebol vždy šťastný a zavinil im aj katolíckemu svetu veľa nepríjemností a trpkých chvíľ. Často ťažko uznávali, že popri nich môže mať katolícky život aj iných, im rovnocenných činiteľov (preberali kláštory po starých reholiach, ktoré to ťažko znášaly). No vcelku smer Spoločnosti Ježišovej bol vždy úplne *cirkevný a náboženský*. Cieľom človeka je jeho večné spasenie. Konečnou pohnútkou každého ľudského činu má byť *sláva božia*. Kým človek žije, jeho nesmrteľná duša je v nebezpečenstve. Preto ju treba chrániť. Čas je krátky. Tu netreba hľadieť na nič, len pracovať na záchrane duší. Toto ponímanie ľudského života držalo jezuitov v stálej napätosti, v stálej aktivite. Nie div, že pritom chladno prijímali a znášali akékoľvek poznámky a mienky.

Jezuitská praktičnosť.

Ústava jezuitov je prísne monarchistická a centralistická. Na čele rehole je doživotne volený generál, ktorý má neobmedzenú právomoc. Určuje a rozdeľuje úrady, vymenúva provinciálov a rektorov jednotlivých domov. Prijímanie členov do rehole je veľmi prísne. Po dvojročnom noviciáte skladajú jednoduché večné sľuby (vota simplicia) a začnú štúdium, ktoré podľa individuálneho nadania trvá 8—15 rokov. Po ukončení štúdií je vysviacka na kňaza, a kto sa osvedčil, zloží štvrtý sľub bezpodmienečnej poslušnosti pápežskej Stolici vo veciach misijných. Členovia sa delia na klerikov a laikov. Klerici sú rozdelení na tri triedy: *professi*, ktorí majú aj štvrtý sľub (len tí sú súci pre vyššie úrady v reholi); *coadjutores spirituales* (kňazi) sa venujú pastorácii a vyučovaniu; *scholastici*, ktorí majú jednoduché sľuby, študujú a vyučujú. *Jezuiti nemajú* pachtiť po cirkevných úradoch a hodnostiach. (Cirkevnú hodnosť smú prijať len na výslovnú žiadosť pápežovu.)

Ústava jezuitov.

Okrem sv. Ignáca hlavným organizátorom jezuitov bol ich druhý generál *Lainez* († 1565), ktorý v niektorých veciach zmiernil prísnosť zakladateľa. V teologických otázkach sa odchýlil od autority sv. Tomáša Akvinského (sv. Ignác bol za smer tomášovský). Za generála *Aquavivu* († 1615) dostali jezuiti svoj definitívny študijný poriadok (Ratio et institutio studiorum) na scholasticko-humanistickom podklade. Ešte sv. Ignác založil v Ríme *Collegium Romanum* (1551), hlavný ústav jezuitov s gymnáziom, filozofickou a teologickou fakultou. Aj Collegium Germanicum (1552) viedli jezuiti.

Usadenie.

5. Spoločnosť Ježišova, vďaka svojej znamenitej organizácii, sa rýchlo šírila. Keď zomrel jej zakladateľ, mala už 12 provincií a

viac ako sto domov od Japonska po Brazíliu. Za druhého generála Laineza a najmä za tretieho — sv. Františka Borgiu († 1572) — sa šírila ďalej, hoci v niektorých európskych krajinách (Francúzsko) narazila na veľké ťažkosti. V Nemecku sa osadili v Kolíne (1544), vo Viedni (1552), v Mníchove (1559) a v Trieri (1560), v Čechách r. 1556 v Prahe. Najvýznamnejším nemeckým jezuitom bol sv. *Peter Canisius* († 1597; § 178, 2), organizátor, misionár, kazateľ, profesor teologie (vo Viedni a Ingolstadte) a poradca Ferdinanda I. Nazývajú ho právom „duhým apoštolom Nemecka". Na Slovensko prišli jezuiti r. 1561. V Trnave mali svoj prvý dom (§ 179, 2). Účinkoval tu medzi inými i brat Petra Canisia — Teodorich.

6. Isteže nijaká rehoľa nezasiahla tak živo do dejín Cirkvi a do verejného života ako Spoločnosť Ježišova. Ale ani jedna rehoľa nemala a nemá toľko protivníkov ako jezuiti. To už prirodzene vyplýva z ich veľkej aktivity. Boli činní všade a na každom poli ľudského života. A kto formuje verejný život, má nepriateľov, i keby každý jeho krok a opatrenie bolo úplne bezchybné. No jezuiti neraz dali aj oprávnenú príčinu pre útoky. Taký génius, ako bol sv. Ignác z Loyoly, vedel harmonicky spojiť aktivitu s blčiacou mystickou láskou. Ale jeho nástupcom nepodarila sa vždy taká syntéza. Niekde zveličovali v prísnosti, inde v povoľnosti, alebo boli príliš jednostranní. Preto sa na nich často ponosovali. Ani vnútorné rozkladné snahy, aké sa vari okrem kartuziánov vyskytly v každej reholi, neušetrily jezuitov (pokusy španielskych jezuitov za generála Aquavivu zmeniť monarchistickú ústavu rehole). Museli zasahovať aj pápeži. Ba došlo i k poľutovaniahodnému zrušeniu jezuitov za pápeža Klementa XIV. (§ 187, 5). Ale jezuiti mali vždy dosť sily s bezprikladnou húževnatosťou a pružnosťou sa vzkriesiť a obnoviť.

Nepriatelia jezuitov.

Výčitka, že predstavený jezuitov môže podriadeným rozkázať voľačo hriešneho a oni to musia v mene poslušnosti splniť, zakladá sa na zle pochopenom výraze rehoľných štatútov „obligatio ad peccatum" (Const. 6, 5). Podľa stredovekého vyjadrovacieho spôsobu to znamená „povinnosť pod ťarchou hriechu", a nie „povinnosť k hriechu". Tajných pokynov jezuiti nemajú. Často spomínané *Monita privata Societatis Jesu* alebo len *Monita secreta* (vytlačené v Krakove r. 1614) sú falzifikátom, ktorý sostavil poľský exjezuita Hieronym Zahorowski, aby sa pomstil na reholi.

Monita secreta.

Brucker, La compagnie de Jésus, Paris 1919. — Lippert, Zur Psychologie des Jesuitenordens, 1923. — Wiegand, Die Jesuiten. 1926. — Gundlach, Zur Soziologie der kath. Ideenwelt u. des Jesuitenordens, 1923. — Hoensbroech

(exjezuita, tendenčné), Der Jesuitenorden, 1928. — Funk, Ignat. v. Loyola, 1913. — Weinhandl, Ignat. v. L., die geistl. Übungen eingel. u. übertragen, 1921. — Bochmer, Loyola u. die Mystik, Leipzig 1921. — Zarucke, Die Exercitia spiritualia des Ignat v. L. in ihren geistesgeschichtl. Zusammenhängen, 1931. — Meszlényi, A magyar jezsuiták a 16. században, Bdpest. 1931. — Bangha, A jezsuitarend és ellenségei. Bpest. 1928. — Dr. Špirko, Ku 400. výročiu Spoločn. Ježišovej, Trnava Kultúra 1941, č. 5—6.

§ 177. ĎALŠIE NOVOVEKÉ REROLE.

1. Na začiatku novoveku najzjavnejší úpadok v katolíckom živote javil sa v rehoľníctve. Najvýbojnejší protivníci katolíckej Cirkvi vychádzali práve z kláštorov (§ 152, I. e.). Nie div, že reformná komisia za Pavla III. (§ 176, 1) navrhovala dať vymrieť všetkým starým rehoľníkom, aby mohla vzniknúť nová, nepokazená rehoľná generácia. Na šťastie však nebolo treba použiť až taký radikálny prostriedok, lebo rehoľníctvo sa samo zreformovalo prv, než zasiahla cirkevná vrchnosť. Duch zbožnosti mohol síce v reholiach časom veľmi zoslabnúť, ale úplne nevymizol. Našli sa všade Bohom omilostení ľudia, ktorí vzkriesili rehoľnícku myšlienku buď v starých, buď v novozaložených reholiach, a tak sa znovu staly požehnaním pre Cirkev a ľudskú spoločnosť. Okrem jezuitov vznikly v 16. a 17. storočí aj iné rehole a náboženské spoločnosti. Skoro výlučne sú románskeho pôvodu; charakterizuje ich *aktívny* život miesto stredovekého, prevažne *kontemplatívneho.* Venovaly sa hlavne praktickým veciam, výchove kléru; ľud vychovávaly kázňami, misiami a katechézou. Nové rehole sú zväčša *kongregáciami* s jednoduchými sľubmi; dosiaľ prevládaly rehole so slávnostnými sľubmi (ordo). Zriekly sa obvyklej prísnej klauzúry, aby sa mohly ľahšie venovať sociálno-charitatívnej činnosti.

Nové rehole.

2. Pred tridentským snemom vznikly alebo sa zreformovaly tieto rehole:

a) *Kapucíni* (OMCap). Vznikli r. 1525 ako tretia vetva rehole sv. Františka Asiského. *Matúš Bascio,* prísny observant v kláštore *Monte Falco,* snažil sa priviesť františkánov k pôvodnej jednoduchosti a prísnosti. Františkáni, ktorých zreformoval Matúš Bascio, nosievali bradu a dlhú končitú kapucňu (preto kapucíni). Klement VII. schválil ich r. 1528 ako vetvu minoritov. Rehoľa hneď zpočiatku prežila ťažkú krízu. Zakladateľ Matúš Bascio vrátil sa k observantom, druhého generálneho vikára Ľudovíta *Fossombroneho* odohnali pre jeho prísnosť a štvrtý generálny vikár, učený Bernard Ochino, odpadol k protestantizmu (§ 172, 3). Po tejto kríze v druhej polovici 16. storočia sa začali šíriť vo Francúzsku, Švajčiarsku, Nemecku a Rakúsku. Najmä v Nemecku si získali veľké zásluhy o zachovanie katolíckej viery. Pavol V. r. 1619 po-

Kapucíni.

výšil kapucínov na samostatnú rehoľu. Aj dnes hodne účinkujú v pastorácii a najmä v misiách. Na Slovensku sa osadili v Pezinku (1674) a v Bratislave (1676).

b) R. 1517 vzniklo v Ríme bratstvo duchovných a laikov, zvané „Oratórium božej lásky", ktoré malo povzniesť zbožnosť medzi ľudom. Vynikajúci ľudia, ako Peter Caraffa — neskorší Pavol IV., kardinál Sadoleto, Matej Giberti — neskoršie biskup vo Verone a sv. Kajetán z Tieny († 1547) boli tiež členmi Oratória. Z bratstva sa vyvinula klerická rehoľa *teatínov* (Caraffa bol biskupom v Chieti = Theate) alebo *kajetánov* po sv. Kajetánovi (Gaetano). Hlavným cieľom rehole bolo vychovať Cirkvi mravných, nezištných a vedecky vzdelaných kňazov. Z rehole teatínov vyšlo veľa učencov a dobrých biskupov. Kláštory mali v Ríme, Benátkach a Neapole, neskoršie v Paríži, vo Viedni a v Mníchove. Ženskú rehoľu *teatínok* založila Uršuľa *Benincasová* († 1618). Rehoľnice nesbieraly almužnu, ale žily „z prozreteľnosti božej".

Teatíni.

c) *Barnabitov* založili r. 1533 traja šľachtici v Miláne v kostole sv. Barnabáša (odtiaľ názov). Za patróna si vyvolili sv. Pavla (preto sa nazývajú aj pavlíni). Venovali sa vyučovaniu a misiám. Okrem Talianska mali kláštory v Španielsku, Francúzsku a vo Viedni.

d) *Somasci* sa tak nazývajú podľa mestečka Somasca pri Bergame, kde ich založil benátsky senátor Hieronym Aemiliani († 1537). Venovali sa výchove sirôt, ošetrovaniu chorých a vyučovaniu ľudu. Pius V. r. 1568 pridelil ich k žobravým reholiam.

e) Zakladateľom *milosrdných bratov* je Portugalec sv. *Ján z Boha* († 1550). Roku 1540 založil v Granade spolok pre bezplatné ošetrovanie chorých. Pius V. r. 1572 povýšil ho na rehoľu s augustiniánskymi pravidlami. Členovia rehole sú laici okrem jedného kňaza, ktorý vykonáva v kláštore duchovnú službu. Rehoľa sa rýchlo šírila vo všetkých európskych štátoch. Na Slovensku majú kláštory a nemocnice v Spišskom Podhradí (1650), v Bratislave (1672) a v Skalici (1796).

Milosrdní bratia.

f) Pred tridentským snemom vznikla ženská spoločnosť *uršulínok,* ktorú založila r. 1535 sv. *Angela Merici* v Brescii († 1540). Pavol III. povýšil spolok na rehoľu. Zpočiatku sa venovaly skutkom telesného a duševného milosrdenstva, neskoršie len výchove ženskej mládeže. Na Slovensku prevzaly uršulínky r. 1672 kláštor klarisiek v Bratislave, r. 1687 sa osadily aj v Košiciach a r. 1724 v Trnave (filiálka v Cíferi). Od r. 1903 majú dom aj v Modre a najnovšie i v Batizovciach.

Uršulínky.

3. Tridentský snem mal veľký význam pre ďalší vývin rehoľného života. Reformný dekrét (De regularibus et monialibus) prísne zakázal rehoľníkom mať súkromný majetok (peculium), nariadil vizitáciu kláštorov, sprísnil klauzúru ženských kláštorov, a najmä nedovolil udeľovať kláštorné majetky ako komendy (§ 143, 2). Snem predpísal pre prijatie do rehole potrebný vek, a to pri mužských najmenej 16 rokov, pri ženských 12 rokov.

Na základe tridentských nariadení zreformovaly sa staré rehole najmä v Španielsku a vo Francúzsku. Medzi francúzskymi cisterciánmi sa utvorila pričinením opáta de la Barrière vo Feuillans (pri Toulouse)

Kongregácie.

reformná kongregácia *feuillantov*. Benediktíni sa združili do niekoľkých reformných kongregácií. Je to kongregácia v *St. Vannes*, ktorú zorganizoval prior *Didier de la Cour*, a kongregácia *maurínov* (podľa sv. Maura). Mauríni si získali svojou vedeckou činnosťou svetový význam najmä na poli cirk. dejín a archeologie (§ 4, 3). U františkánov prísnejší observanti už r. 1517 sa úplne oddelili od konventuálov. Ďalšie reformné snahy observantov viedly ku vzniku kapucínov a *alkantarov* (discalceati), ktorých založil sv. Peter z Alkantary († 1562) v Španielsku.

Karmelíti.

Rehoľu karmelitánov, mužskú aj ženskú, zreformovala sv. *Terézia z Avily* († 1582) so sv. *Jánom z Kríža* († 1591). Sv. Terézia, najväčšia predstaviteľka novovekej mystiky, uskutočnila reformu rehole po tuhých bojoch najprv v ženských a potom i v mužských kláštoroch. Reformovaní karmeliti (discalceati, OCD) sa oddelili od nereformovaných (calceati, OC), čo Gregor XIII. r. 1580 schválil.

V duchu tridentského snemu vznikly aj početné nové rehole so slávnostnými sľubmi (ordo) a kongregácie. Sú to:

a) *Kongregácia oratoriánov*. Zakladateľom je svätý *Filip Nerejský* (1515—1595), apoštol Ríma. R. 1548 založil bratstvo sv. Trojice bez osobitných pravidiel. Jeho členovia snažili sa skutkami milosrdenstva a modlitbou pracovať na duševnej spáse svojej a bližných.

Oratoriáni.

R. 1556 sa združili v kongregáciu — oratórium — a Gregor XIII. ju schválil r. 1573. Nespájaly ich prísne reguly, ale skôr sväzky úprimnej lásky.

Sv. Filip Nerejský.

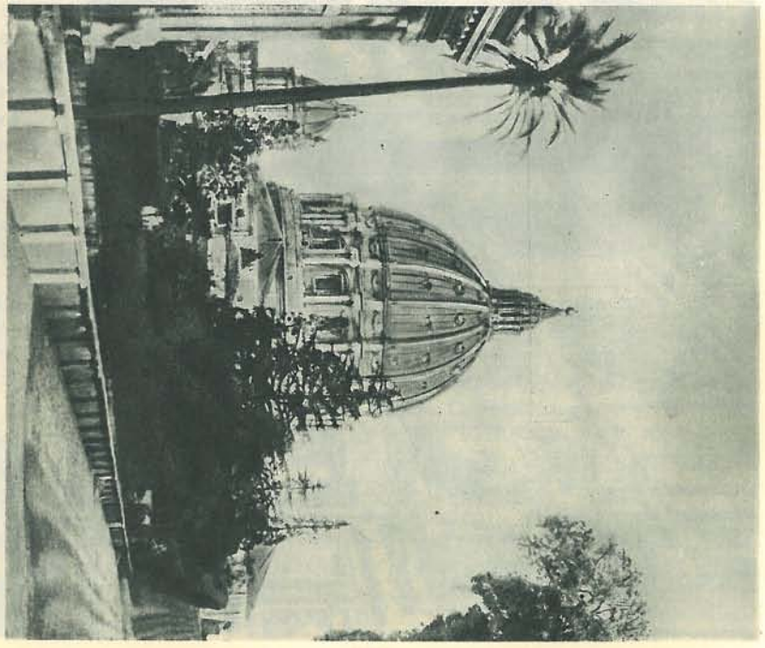
Sv. Filipom Nerejským nadhodená myšlienka a zrealizované dielo je originálne. Ono harmonicky dopĺňa to, na čo nestačili prísni reformní pápeži a vojenská disciplinovanosť jezuitov. Aj Filip schvaľoval bezpodmienečnú poslušnosť, ale snažil sa o to, aby si ju oratoriáni uložili dobrovoľne a z lásky. To, pravda, neznamenalo, že by boli proti prísnosti reformných pápežov a jezuitov. Bez takej vojenskej disciplinovanosti sotva by sa bolo podarilo zreformovať Cirkev. No od Lutherovho „slobodného kresťana" ku kresťanovi jezuitskej, absolútnej poslušnosti bol až priveľký skok. Túto priepasť krásne preklenul sv. Filip Nerejský. Jeho zásadou bolo: keď chceš byť dobrovoľne poslušný, nenalož si priveľa. Asketika sv. Filipa sa hodne odlišuje od stredovekej kláštornej asketiky. Zbožnosť, poníženosť a životnú pilnosť spojil s úprimnou veselosťou, radosťou zo života a oduševňovaním sa za všetko, čo je krásne. Zrealizoval modernému človekovi sympatickú zásadu, že asketika *nemá nič spoločného s nehygienickou nečistotnosťou tela*. Ďalším kúzlom jeho osobnosti je nenáročnosť. Nebol panovačný, ani klerikál a tak vychovával aj svojich oratoriánov. I popri svojej poníženosti a láskavosti bol človek otvorený a smelý. Odvážil sa napomenúť i najvyššieho predstaveného Cirkvi — Klementa VIII., pravda, nie tónom Savonarolovým (ktorého ináč uctieval ako svätca), ale skôr spôsobom sv. Bernarda. Oratoriáni mali značný vplyv na kultúru a vedu. Povzniesli cirkevnú hudbu a spev (Palestrina oratorián!), obrátili pozornosť na staré pamiatky Ríma i katakomb, a najmä na cirkevnú históriu. *Bosio*, žiak sv. Filipa Nerejského, objavil a vedecky preskúmal katakomby. Oratorián *Baronius* napísal epochálne dielo: *Annales ecclesiastici* (§ 4,

70. Sala Clementina, podľa Klementa VIII., ktorého erbami sú vyložené steny a podlaha. Teraz sa tam zdržuje švajčiarska garda.

71. Leo XII. (1823—1829).

72. Kupola chrámu sv. Petra, najimpozantnejší symbol Ríma. Za Júlia II. Bramante vypracoval pre ňu plány a Michelangelo ju potom skonštruoval.

3). Pokračoval v ňom tiež oratorián *Raynald*. Renesančnú zásadu „späť ku prameňom" oratoriáni uskutočnili ozaj v cirkevnom duchu.

Francúzskych oratoriánov založil v Paríži r. 1611 Peter *Bérulle*, ktorý prehĺbil francúzsky náboženský život, obracal kalvínov, a tak si získal veľké zásluhy. V Miláne vzniklo pričinením sv. Karola Boromejského združenie svetských kňazov — *obláti* — ktoré sa zaslúžilo najmä o uskutočnenie tridentských reforiem v milánskej diecéze. *Obláti.*

b) *Kamiliánov* a či *„otcov dobrej smrti"* založil v Ríme sv. Kamil z Lellis († 1614). Táto kongregácia rehoľných klerikov, potvrdená Sixtom V. r. 1584, venovala sa najmä ošetrovaniu chorých. Rozšírila sa okrem Talianska i v Španielsku, Portugalsku a v Amerike.

c) Zakladateľom *piaristov* alebo *bratov zbožných škôl* (fratres piarum scholarum) je španielsky kňaz sv. *Jozef Kalazanský* († 1648). R. 1597 založil v Ríme združenie pre výchovu mužskej mládeže. Gregor XV. povýšil ho r. 1621 na rehoľu. Piaristi sa osadili okrem Talianska v Nemecku, v Čechách, na Morave, v Poľsku a v Uhorsku, kde na poli školstva vykonali velikánsku prácu. Na Slovensku mali prvý kláštor v Podolínci (1642), potom v Prievidzi (1666), v Brezne nad Hronom (1673), vo sv. Jure (1685), v Nitre (1701), v Ružomberku (1729), v Krupine (1720), v Sabinove (1740), v Trenčíne (1776), v Banskej Štiavnici (1774) a v Leviciach (1815). *Piaristi.*

d) *Školskí bratia* vznikli r. 1680 vo Francúzsku. Ich zakladateľom je sv. *Ján de la Salle*, remeselský kanonik. Kongregácia školských bratov s jednoduchými sľubmi je rozšírená najviac vo Francúzsku a v Amerike. Zapodieva sa výchovou mládeže. Na Slovensku majú školskí bratia domy v Urmíne (1889), v Bojnej (1901) a v Močenku (1920). *Školskí bratia.*

e) *Lazaristov* (CM) alebo *misijných kňazov* založil r. 1624 v Paríži v kostole sv. Lazára (odtiaľ názov) sv. Vincent z Pauly. Rehoľu schválil pápež Urban VIII. r. 1632. Ich úlohou je misiami oživovať vieru medzi ľudom a starať sa o výchovu kléru. Blízko majú domy vo Viedni a v Štajerskom Hradci. Dnes má spoločnosť na Slovensku dva malé kláštory v Ladcoch a v Banskej Bystrici. Lazaristom sa podobá kongregácia *sulpiciánov*, ktorú založil parížsky farár Jakub Olier († 1657). Venovala sa hlavne výchove kléru a i dnes vedie zväčša severoamerické semináre. *Lazaristi.*

f) Zakladateľom *redemptoristov* (CSsR) je sv. *Alfonz Ligouri* († 1787). Zpočiatku sa venoval právnickým štúdiám. Neskoršie sa stal kňazom a venoval sa najmä misionárskej činnosti medzi ľudom. R. 1732 s niekoľkými podobne smýšľajúcimi duchovnými založil v Skale pri Melfi „kongregáciu najsv. Vykupiteľa" — spolok svetských duchovných. Ich hlavnou úlohou bolo konať misie a exercície medzi ľudom. Kongregáciu viedol sám Alfonz. R. 1775 sa stal síce biskupom v St. Agatha dei Goti, ale onedlho sa vzdal biskupstva a vrátil sa ku svojej kongregácii. Okrem sv. Alfonza vynikajúcim redemptoristom bol sv. *Klement Mária Hofbauer* († 1820; r. 1909 kanonizovaný), pochádzajúci z Moravy (Tasovice). Z pekára sa stal misionárom a s apoštolskou horlivosťou účinkoval vo Viedni („apoštol Viedne"). *Redemptoristi.*

Na Slovensku majú redemptoristi domy v Podolínci (predtým v Stráži, 1927), Stropkove (Šariš, 1921), v Kostolnej pri Trenčíne (1923),

v Michalovciach (1931), kde účinkujú medzi gréckokatolíkmi, v Bratislave a na Starých Horách.

Trapisti.

g) Ducha stredovekej asketiky a kontemplatívneho života znovu oživila rehoľa *trapistov*, ktorú založil Ján *Bouthillier de Rancé* († 1700), opát cisterciánov v La Trappe v Normandii. Po svojom svetárskom živote r. 1662 obnovil vo svojom opátstve pôvodnú prísnosť cisterciánov, ba zostril ju tým, že predpísal ťažkú telesnú prácu, zdržiavať sa mäsitých pokrmov a stále mlčať. Vedeckou činnosťou pohŕdal, lebo ju pokladal za nesrovnateľnú s rehoľným duchom. Prísna rehoľa sa zpočiatku slabo šírila. Len po francúzskej revolúcii sa značnejšie ujala vo Švajčiarsku, Nemecku, Rusku a v Severnej Amerike.

Mechitaristi.

h) *Mechitaristi* sú arménskeho pôvodu. Arménsky mních Peter Mechitar zo Sebaste († 1749) sa vrátil zo schizmy do katolíckej Cirkvi a založil v Carihrade r. 1701 kongregáciu pre misie medzi svojimi krajanmi. Pre nepriateľský postoj východniarov uchýlil sa so svojou kongregáciou do Benátok. Od r. 1810 majú mechitaristi kláštor aj vo Viedni. Podržali si pri bohoslužbách svoje obrady a arménsky jazyk. Získali si veľké zásluhy tým, že sa pričinili o úniu arménskej cirkvi s rímskou, najmä však tým, že pestovali arménsku literatúru.

Anglické panny.

i) Zo ženských kongregácií výchove dietok sa venovaly najmä *anglické panny*. Ich zakladateľkou je Mária Wardová († 1645), dcéra anglického šľachtica. Keďže zriadenie anglických panien sa podobalo jezuitskému, nazývali ich aj *jezuitkami*. Svetskí kňazi sa na ne ponosovali, a preto ich Urban VIII. r. 1631 zrušil. Len r. 1703 Klement XI. povolil znovu rehoľu anglických panien s podmienkou, že Máriu Wardovú nesmú pokladať za svoju zakladateľku. Rýchlo sa šírily a blahodarne účinkovaly pri výchove mládeže, najmä v Anglicku, Nemecku a Uhorsku. Na Slovensku majú dom v Prešove (1882).

Notrdámky.

j) Rehoľu *kanonisiek de Notre Dame* („kongregácia našej milej Panej") založil francúzsky rehoľný kanonik *sv. Peter Fourier* († 1640). Zapodievajú sa výchovou dievčat — najmä z lepších rodín. Rozšírená je najmä vo Francúzsku, Belgicku a Nemecku. Na Slovensku majú kláštor v Bratislave, kde ich povolala r. 1747 Mária Terézia pre výchovu inteligentných dievčat. Kongregácia *školských sestier de Notre Dame* uctieva ako svojho zakladateľa tiež sv. Petra Fouriera. Na Slovensku má domy v Trenčíne (1721), v Novom Meste nad Váhom (1912) a sirotínec v Kláštore pod Znievom (1920).

k) *Saleziánky* alebo *rehoľu navštívenia Panny Márie* založil r. 1610 sv. František Saleský so sv. Františkou Frémyotovou zo Chantalu. Pavol V. schválil rehoľu r. 1618. Spravujú sa podľa pravidiel augustiniánskych a venujú sa výchove dievčat.

Vincentky.

l) *Sv. Vincent z Pauly* s pomocou *sv. Lujzy de Marillac* založil v Paríži r. 1633 *milosrdné sestry* alebo *panie kresťanskej lásky* (Dames de charité, vincentky). Ich cieľom je konať skutky milosrdenstva. Na Slovensku majú ústredný dom v Ladcoch (1922). Spravujú 21 škôl, sirotíncov a chudobíncov a 17 nemocníc.

Vincentkám sa podobajú *sestry sv. Karola Boromejského* alebo

boromejky, ktoré roku 1652 založil cisterciánsky opát Ľudovít Estival v Nancy.

m) *Sestry útočišťa* pre polepšenie padlých dievčat založil *sv. Ján Eudes* († 1680; kanonizovaný r. 1925). On založil r. 1643 aj kongregáciu svetských kňazov — zvaných *eudistov* — pre ľudové misie a výchovu kléru.

Heimbucher, Die Orden u. Kongregationen der kath. Kirche, 1908. — Pisani, Les compagnies des prêtres du XVIe au XVIIIe s., Paris 1928. — Paschini, S. Gaetano di Thiene, G. P. Carafa e le origini dei Chierici regolari Teatini, Roma 1926. — Cuthbert-Wildlöcher, Die Kapuziner, 1931. — Hoornaert, S. Thérèse écrivain, Paris 1925. — Back, Das myst. Erlebnis der Gottesnähe bei d. hl. Theresia, 1930. — Hoornaert, L'âme ardente de S. Jean de la Croix, Paris 1928. — Szabó György-Pius, Ferencrendiek a magyar történelemben. Bpest. 1901.

§ 178. OBNOVA KATOLICIZMU V NEMECKU.

1. Cirkevné neporiadky v Nemecku na rozhraní 15. a 16. storočia (§ 152) boly jednou z hlavných príčin, pre ktoré vznikla nemecká politicko-náboženská revolúcia. Dlhými rokmi vžité zlozvyky sa nedaly ľahko odstrániť. Nezamedzila ich ani taká katastrofa, ako bola pre katolícku Cirkev Lutherova reformácia. Naopak, mravnosť katolíkov, na ktorých teraz vplýval aj voľnejší duch protestantizmu, veľmi klesala až do druhej polovice 16. storočia. Veľká časť duchovenstva odpadla od Cirkvi a aj tí, ktorí ostali, nemali vlastnosti, ktoré vyžadovala vážnosť doby. Kňazského dorastu nebolo, fary boly zväčša neobsadené. Výchova nového kléru bola ťažká, lebo doterajšie ústavy sa rozpadly; bohoslovci na univerzitách a ostatní študenti žili samopašne. Duchovenstvo nemalo autority, ba ľud ho priam znevažoval a prenasledoval. V kláštoroch vyzeralo to ešte horšie. Meno „rehoľník" znelo medzi ľudom veľmi zle. Biskupi boli v náboženských veciach zväčša i naďalej nečinní; boli totiž zastrašení. Príčinlivejší zas nenašli u nižšieho kléru porozumenie, podporu a potrebnú kňazskú disciplínu. V polovici 16. storočia sa zdalo, že vymizne i posledná stopa nemeckého katolicizmu.

Stav katolicizmu v Nemecku v prvej polovici XVI. st.

2. V šesťdesiatych rokoch 16. storočia nastal v nemeckom katolíckom živote obrat k lepšiemu. Katolíci začali miestami pôsobiť aktívnejšie. Túto činnosť protestanti (Ranke) pomenovali „*protireformáciou*". Bolo by však pomýlené katolícku aktivitu vysvetľovať tak, že sa vybíjala v násilnej rekatolizácii a získavaní stratených krajov. Rekatolizačná práca kráčala rovnobežne *s vnútorným náboženským prehlbovaním* a *vnútornou reformou Cirkvi* v duchu tridentského snemu. V takom duchu pôsobili najmä jezuiti, ktorí

Jezuiti v Nemecku.

hneď po svojom vzniku venovali veľkú pozornosť Nemecku. Traja z prvých spolupracovníkov sv. Ignáca účinkovali v Nemecku: v Porýnsku Peter Faber, v Bavorsku Le Jay a vo Viedni Bobadilla. R. 1543 získal Faber pre rehoľu jezuitov Petra Hondta — nazvaného obyčajne *Canisius* (§ 176, 5), ktorý sa stal „druhým apoštolom" Nemecka. Kázňami, vyučovaním v školách a v spovedelniciach sa usilovali získavať duše pre katolícku pravdu. Cieľom jezuitov nebolo bojovať priamo proti protestantizmu, ale *obnoviť* cirkevného ducha medzi katolíkmi. Duševné cvičenia, ktoré jezuiti usporiadali medzi rozličnými vrstvami ľudu, neobyčajne prajne pôsobily vo vyšších triedach i medzi jednoduchým ľudom. Eck častejšie prízvukoval, že proti novotárom sa nedá pôsobiť nenávisťou a pomstou. Opravdivý reformátor musí mať oddanosť a lásku k náboženstvu. To vzbudzuje úctu u poslucháčov a povzbudzuje k nasledovaniu. Jezuiti pôsobili práve svojou oddanosťou ku katolíckemu náboženstvu a nezištnou láskou k Cirkvi. Netúžili po vyznamenaniach a boli chudobní, preto si získali dôveru ľudu. Iní kňazi preto nemohli reformovať, lebo ľud sa nazdával, že im ide o peniaze. Jezuitom sa podarilo exercíciami zreformovať kláštory. Veľa duchovných, ktorí žili úplne svetským životom, získali pre kňazský duchovný život a ľudové masy pohli k zbožnosti. Ľud sa už nasýtil stredovekého cirkevného formalizmu a túžil po opravdivom duševnom pokrme. V nádeji, že ho nájde u Luthera, prilipol ku protestantizmu, ale nenašiel ho tam. Prijal ho ochotne, keď mu ho poskytli jezuiti. Výsledky boly skvelé. Protestanti ich pripisovali „čarodejníckym zásahom" jezuitov. Pri každom jezuitskom kolégiu boly školy, gymnáziá, ktoré boly príkladne zariadené a vedené. V nich vštepovali jezuiti žiactvu cirkevné smýšľanie. Zvláštnym prostriedkom, ktorým vzbudzovali zbožného ducha, boly *mariánske kongregácie.* Protestanti ich tiež označili za čarodejníctvo. Jezuitské školy maly takú dobrú povesť, že aj mnohí protestanti posielali do nich svoje dietky.

Peter Canisius.

Sv. Peter Canisius bol 13 rokov provinciálom hornonemeckej provincie jezuitov. Za pole svojho účinkovania vyvolil si najmä Bavorsko a Rakúsko. Pápež Gregor XIII. a cisár Ferdinand I. pokladali ho za svojho dôverného radcu. Účinkoval ako profesor na univerzitách vo Viedni a v Ingolstadte. Dva roky spravoval i viedenskú diecézu. Vo Freiburgu (Švajčiarsko) založil kolégium a tam aj zomrel r. 1597.

Ako spisovateľ získal si nesmrteľné meno svojimi latinskými *katechizmami.* R. 1555 vydal Veľký katechizmus (Summa religionis christianae) pre duchovných a vyššie triedy stredných škôl. Má 211 otázok. Pre

deti napísal *Malý katechizmus* po latinsky a po nemecky. Jeho katechizmy preložili neskoršie do všetkých europských rečí. Podávajú katolícku náuku jasne a jednoducho a dokazujú ju bez všetkej polemiky a vášnivosti. Hoci nenapádajú protestantizmus, predsa ani jedna kniha 16. storočia nevzbudila také útoky protestantov ako Canisiove katechizmy.

3. Okrem jezuitov pri rekatolizácii Nemecka úspešne účinkovali aj kapucíni (§ 177, 2a). Pôsobili najmä v južnom Nemecku a v Porýnsku. Harmonicky dopĺňali priekopnú prácu jezuitov. Ba povzbudili do práce aj niektoré staršie nemecké rehole, najmä kartuziánov a benediktínov. Z pápežov Gregor XIII. venoval Nemecku v tých časoch väčšiu pozornosť. Sostavil osobitnú komisiu kardinálov, ktorá sa mala starať o udržanie nemeckého katolicizmu. Z vlastných prostriedkov bohato zaopatril Collegium Germanicum, v ktorom sa vychovávala nemecká šľachta. Pri univerzitách vo Viedni, Fulde, Prahe, Dilingene a Braunsbergu zriadil burzy pre chudobných nemeckých študentov. Okrem viedenskej nunciatúry, určenej pre celú nemeckú ríšu, založil ešte päť nunciatúr pre jednotlivé čiastky Nemecka, aby s ich pomocou mohol ľahšie uviesť do života reformy tridentského snemu. Gregorova pozornosť k Nemecku takto rehabilitovala v očiach mnohých Nemcov zneváženě pápežstvo.

Starostlivosť pápežov o Nemecko.

4. Vzrastajúce sebavedomie nemeckých katolíkov povzbudilo do činnosti aj nemecké katolícke kniežatá, ktoré boly dosiaľ k Cirkvi indiferentné. Na svojich teritóriách použily podľa príkladu protestantských kniežat zákonom zabezpečené reformné právo (ius reformandi), a tak dopomohly katolíckemu náboženstvu uplatniť sa. *Albrecht V. Bavorský* (1550—79) prvý zo svetských kniežat zlomil moc protestantov a prísne zakázal potupovať katolícku Cirkev. Nariadil vizitácie, ľudové misie, prísnu cenzúru kníh a napomáhal jezuitské školstvo. Žiadal od úradníctva prísahu na tridentské vierovyznanie a tvrdošijných protestantov vyhnal z Bavorska. Podobne účinkoval aj jeho syn a nástupca *Viliam V. Zbožný* († 1597).

Katolícke kniežatá.

Z cirkevných kniežat na svojom území sa rozhodne postavil proti protestantizmu kardinál Oto *Truchsess z Waldburgu,* biskup augsburský († 1573). Štátnymi nariadeniami, ľudovými misiami a vizitáciami fár obnovil katolícky život. Univerzitu v Dilingene odovzdal jezuitom. Jeho príklad nasledoval knieža-opát *Baltazár Dernbach* na území Fuldy, ďalej *Ján Hoya,* biskup v Münsteri, Daniel *Brendel,* arcibiskup mohučský, knieža-biskup Július *Echter* vo Würzburgu, Teodor z *Fürstenbergu* na území Paderbornu. Reka-

Cirkevné kniežatá.

tolizácia v Nemecku našla živý ohlas aj v Rakúsku, kde Rudolf II. zakázal v mestách, a najmä vo Viedni, protestantské bohoslužby (§ 169, 3). (Rekatolizáciu ostatných čiastok dedičných krajín rakúskych viď v § 169.)

5. O rekatolizáciu Švajčiarska sa pričinil *sv. Karol Boromejský*, arcibiskup milánsky, ku ktorého provincii patrilo zčiastky i Švajčiarsko. Pomáhali mu v tom bazilejský biskup Krištof *Blarer* a pápežský nuncius pre Švajčiarsko František *Bonhomini*. Jezuiti sa osadili r. 1574 v Lucerne, neskoršie vo Freiburgu (Canisius) a kapucíni založili tiež niekoľko kláštorov.

Droysen, Gesch. der Gegenref. 1893. — Ritter, Deutsche Gesch. im Zeitalter der Gegenreformation u. des 30 j. Krieges, 1908. — Gille, Das Zeitalter der Gegenref., 1930. — Dedic, Der Protestantismus in Steiermark im Zeitalter der Ref. u. Gegenref. 1930. — Schellhasz, Gegenref. im Bistum Konstanz im Pontifikat Gregors XIII., 1925. — Veit, Kirche u. Kirchenreform in der Erzdiözese Mainz, 1920. — Weiler, Die kirchl. Ref. im Erzbist. Köln, 1931.

§ 179. REKATOLIZÁCIA SLOVENSKA. CIVKEVNÉ POMERY PO SATMÁRSKY MIER (1711).

1. Krajinské snemy v Banskej Bystrici r. 1542, v Trnave r. 1544 a najmä bratislavský snem z r. 1548 (§ 170, 7) vyniesly viac nariadení, ktoré maly zastaviť postup protestantizmu v Uhorsku a upevniť katolícke náboženstvo. Nenašiel sa však človek, ktorý by ich bol uplatňoval. Až Mikuláš Oláh, keď sa stal ostrihomským arcibiskupom (1553—68), pričinil sa o to, aby sa katolícka Cirkev v Uhorsku vnútorne zreformovala a na cirkevnopolitickom poli využila výhody, ktoré jej zaistily snemy, najmä bratislavský. Prvou starosťou Oláhovou bolo zistiť skutočný stav svojej diecézy, aby mal o nej jasný obraz. Nariadil vizitáciu fár v celej ostrihomskej arcidiecéze. Kánonické vizitácie od r. 1559 do 1564 ukázaly Oláhovi smutný obraz o katolíckej Cirkvi na Slovensku. Hoci vizitácie z prvých rokov našly ešte hodne katolíckych fár, posledné vizitácie z r. 1564 (keď Pius IV. odmietol Ferdinandovu a Oláhovu žiadosť o zrušenie celibátu) už poskytujú taký obraz, že skoro celé Slovensko je zaplavené učením novotárov. Oláh svolával synody (znievská, trnavské synody, § 170, 8), na ktorých poučovaním a osobným vplyvom sa snažil pohnúť kňazstvo k cirkevnej vernosti. Presvedčil sa, že najmä náboženská nevedomosť kňazov i veriacich priviedla mnohých na mylné cesty. Preto začal tuhý boj predovšetkým proti nej. Na pomoc si povolal jezuitov, ktorým sveril školstvo a výchovu kňazstva.

Mikuláš Oláh.

2. Prvé jezuitské kolégium v Uhorsku vzniklo v Trnave r. 1561. Ferdinand I. sa postaral o hmotné zabezpečenie jezuitov a pridelil im majetky opátstva binského a széplackého. Jezuiti sa dali horlivo do práce, a to v škole, v spovedelnici a na kazateľnici. Novotári im robili veľké ťažkosti, ale finančné nedostatky ešte väčšie. Pre ne museli na čas prerušiť svoje účinkovanie na Slovensku; r. 1567 opustili Trnavu. Len keď sa podarilo získať pre nich bývalé premonštrátske prepoštstvo v Kláštore pod Znievom, vrátili sa r. 1586 znovu na Slovensko. Pôsobením jezuitov, najmä v školách, prednejšie rodiny sa začaly prinavracať do katolíckej Cirkvi.

Jezuiti na Slovensku.

Jezuiti založili kolégium v Kláštore pod Znievom (1586), potom v Šali nad Váhom (1598), v Humennom (1614), v Trnave (1615), v Bratislave (1626), v Košiciach (1631), v Spišskej Kapitule (1646; misiu mali už r. 1604; r. 1696 prevzali bývalý cisterciánsky majetok v Štiavniku), v Banskej Bystrici (1650), v Rožňave (1659), v Skalici (1660), v Levoči (1673) a v Žiline (1685). Pri svojich kolégiách zriadili pre výchovu mládeže konvikty (v Trnave, Banskej Bystrici, Košiciach), ktoré spravovali príkladne, starostlivo a odborne.

3. Mikulášom Oláhom začatú rekatolizačnú prácu zastavily na čas nešťastné politické pomery za panovania náboženský vlažného Maximiliána II. (§ 170, 9). Ostrihomské arcibiskupstvo od r. 1573 za 23 roky ostalo neobsadené. Keď sa r. 1586 jezuiti znovu vrátili na Slovensko a najmä keď sa stal r. 1596 nitrianskym biskupom odchovanec jezuitov *František Forgáč*, niekoľko predných rodín (medzi nimi Pázmányovci) sa vrátilo do Cirkvi. Vedenie cisárskych vojsk sa dostalo prevažne do rúk zahraničných katolíkov (Jakub Belgiojoso; cudzí žoldnieri prichádzali do Uhorska preto, aby bojovali proti Turkom). I Rudolf II. sa o nich opieral, a tak mohol rozhodnejšie vystúpiť proti protestantom. R. 1603 nariadil Košičanom, aby hlavný kostol sv. Alžbety vrátili katolíkom.

Začiatky rekatolizácie.

Keď Turci zaujali mesto Jáger, tamojší biskup i s kapitulou sa uchýlil do protestantských Košíc a s pomocou cisárskeho kapitána Belgiojosa odňali protestantom hlavný kostol. Podobne chcel spišský prepošt Martin Pethe vrátiť katolíkom všetky spišské kostoly, ale narazil v Levoči r. 1604 na taký tuhý odpor protestantov, že sa musel vzdať svojho úmyslu.

Úspechy katolíkov vzbudily závisť protestantov, ktorí sa pod vedením Štefana Bočkaya vzbúrili proti Habsburgovcom a ich katolíckej politike (§ 170, 10). Viedenským (1606), resp. bratislavským mierom (1608) dostali luteráni a kalvíni v Uhorsku takú náboženskú slobodu, ako mali katolíci. Usnesenia bratislavského snemu znamenaly víťazstvo protestantskej aktivity v Uhorsku. Ale ani

František Forgáč.

katolíci neostali nečinní. Najmä keď sa stal ostrihomským arcibiskupom František Forgáč (1607—15), disciplinovaným a vedeckým vzdelaním kléru a šľachty pripravoval cestu rekatolizačnej práci veľkého uhorského protireformátora Petra Pázmánya.

4. Bratislavský mier zaistil luteránom a kalvínom náboženskú slobodu. Protestanti mohli slobodne vyznávať svoju vieru v mestách a dedinách i vtedy, keď ich zemepán bol katolík. Neplatila tu zásada: čia zem — toho náboženstvo. Snem však neriešil majetkovoprávnu otázku cirkevných objektov. Podľa uhorského majetkového práva kostoly patrily zemepánom a oni nimi voľne disponovali. Keď bol zemepán katolík, kostol dediny ostal katolícky, i keď celé poddané obyvateľstvo bolo protestantské. Uhorskí protestanti pokladali to za krivdu a čakali len na vhodnú príležitosť, aby dosiahli nápravu. Keď protestanti začali v Česku odboj proti Ferdinandovi II. (§ 164, 1), i sedmohradský vojvoda *Gabriel Bethlen* sa postavil na čelo uhorských protestantských nespokojencov. R. 1619 opanoval celé Slovensko a spojil sa s českými odbojníkmi.

Gabriel Bethlen

Košickí mučeníci.

Keď Bethlenovo vojsko pod vedením Juraja Rákócziho vniklo do Košíc, uisťovali katolíkov, že sa im nič nestane, ale kalvínski hajdúsi uväznili tam účinkujúcich jezuitov, Štefana Pongráca, Melchiora Grodeckého a ostrihomského kanonika Marka Križina. Ukrutne ich mučili, a keď nechceli zaprieť svoju vieru, 7. sept. 1619 ich zavraždili. Ich telesné pozostatky sú v Trnave v kostole jezuitov a čiastočne v kaplnke kláštora uršulínok. Cirkev ich r. 1904 vyhlásila za blahoslavených.

Mikulovský mier.

Šľachtic Juraj Drugeth z Humenného sa usiloval s pomocou ruských kozákov oslobodiť východné Slovensko od Bethlena, ale nepodarilo sa mu to. Ferdinand II. bol nútený uzavrieť s Bethlenom prímerie v Bratislave (1620). Hornouhorská nekatolícka šľachta vyhlásila na krajinskom sneme v Banskej Bystrici (1620) Bethlena za kráľa, ale on sa z opatrnosti nedal korunovať. Keď sa povstanie českých protestantov stroskotalo porážkou na Bielej hore, Bethlen musel uzavrieť s Ferdinandom II. mier v moravskom Mikulove (1622), v ktorom sa protestanti zriekli svojich zveličených požiadaviek. Na Slovensku ostaly cirkevné pomery tak, ako ich určil viedenský mier, resp. bratislavský snem r. 1608.

Peter Pázmány.

5. Bethlen neprestal bojovať proti Ferdinandovi II. ani po mikulovskom mieri. Boje boly zväčša na Slovensku. Ale ani to nemohlo zahatiť postup katolíckej reštaurácie. Jej dušou sa stal ostrihomský arcibiskup *Peter Pázmány* (1616—37). Už ako jednoduchý jezuita priviedol niekoľko predných uhorských rodín späť do Cirkvi. Ešte lepšie sa mu to darilo, keď sa dostal na primaský stolec.

So šľachtickými rodinami sa vrátily Cirkvi aj kostoly, ktoré boly majetkom šľachty. Poddaný ľud získavali jezuiti a mladý kňazský dorast, ktorý bol už prísne katolícky odchovaný, vedel sa za svoju vieru oduševňovať aj obetovať. Spiš bol okolo r. 1600, okrem Spišskej Kapituly, úplne protestantský. R. 1614 začaly sa aj tu obnovovať katolícke bohoslužby, zpočiatku len na dedinách (Spišský Hrušov), neskoršie i v mestečkách (Spišské Vlachy, Nová Ves, Ľubica). Protestanti napäli všetky sily, aby si podržali všetky kostoly, i keď zemepán prestúpil na katolícku vieru. Na krajinských snemoch stále opakovali túto svoju požiadavku, ale snemy im nemohly vyhovieť, lebo by boly porušily majetkové právo šľachty. Keď sa na čelo nespokojencov postavil Juraj Rákóczi I., kráľ Ferdinand III. musel uzavrieť r. 1645 s protestantmi mier *v Linci*, ktorý zčiastky vyhovel ich požiadavkám. Na sneme r. 1646 zvýšili svoje požiadavky. Chceli, aby všade, kde majú väčšinu, patril kostol im. Ferdinand III. chcel mať pokoj, preto zo 400 otáznych kostolov asi štvrtinu prisúdil protestantom. Kde sa však buď protestantom, buď katolíkom nedostalo kostola, mal sa im poskytnúť pozemok, aby si mohli vystavať nový. Tieto nariadenia neuspokojily ani katolíkov, ani protestantov. Ani Ferdinand III. ich nemohol dôsledne uviesť do života. Majetkovoprávna neistota, ktorú zavinil, dala podnet k mnohým a dlhotrvajúcim nesvárom medzi katolíkmi a protestantmi na Slovensku. Veľa katolíckych kňazov podstúpilo mučenícku smrť. Katolíci sa však tiež dopustili nerozvážnych činov, keď cítili za sebou štátnu moc.

Mier v Linci.

6. V doterajšom boji Habsburgovcov proti Turkom katolíci boli vždy na strane katolíckych Habsburgovcov. Protestanti však robili proti nim odboj pod vedením sedmohradských veľmožov, ktorí stáli v službách Turkov. Tento stav sa čiastočne zmenil, keď nastúpil na trón *Leopold I.* (1657—1705). To vplývalo i na ďalší vývin náboženských pomerov na Slovensku. Cisár síce porazil Turkov pri Sv. Gotharde, ale predsa uzavrel s nimi r. 1664 v Eisenstadte (Vasvár) taký mier, ktorý znamenal poškodenie uhorských záujmov. Veľká časť južného Slovenska s Novými Zámkami ostala totiž v moci Turkov. To vyvolalo nespokojnosť proti cisárovi, a to nielen u protestantov, ale aj u katolíkov. Pod vedením uhorského palatína *Wesselényiho* sa sprisahali proti Habsburgovcom, čo sa však nepodarilo, ba vyvolalo absolutistickú vládu Habsburgovcov. Leopold roku 1673 zrušil krajinskú ústavu, zlomil moc uhorskej šľachty a obmedzil slobodu protestantov, lebo ich najviac obviňoval

Sprisahanie Wesselényiho.

zo sprisahania. Cisárska komisia, ktorá na čele s ostrihomským arcibiskupom Jurajom Szelepchenym vyšetrovala sprisahanie, prísne pokračovala najmä proti protestantom (bratislavský delegovaný súd z r. 1673). Asi 300 protestantských pastorov sa muselo vzdať svojho účinkovania a 41 z nich odsúdili na smrť. Trest im neskoršie zmenili na doživotný žalár; 30 z nich predali do Neapola za galejníkov. Protestantom odňali aj bývalé katolícke kostoly, ktoré dosiaľ upotrebovali. Tak katolíci dostali kostoly v Košiciach, Bratislave, Bardejove, v banských mestách a v spišských mestečkách (1671—73).

Vynikajúcou postavou rekatolizácie týchto čias bol *Juraj Pohronec-Szelepcheny*, ostrihomský arcibiskup, rodom Slovák zo Slepčian (nar. 1595, zomr. 1685). Pochádzal z chudobnej slovenskej zemianskej rodiny. Peter Pázmány zbadal jeho mimoriadny talent. (Vynikal ako právnik, spisovateľ a aj ako grafik.) R. 1648 stal sa nitrianskym biskupom a r. 1666 ostrihomským arcibiskupom, kráľovským námestníkom a členom panovníckej rady. Bol oddaným prívržencom Habsburgovcov, no zúčastnil sa aj vo wesselényiovskom hnutí dotiaľ, dokiaľ neznamenalo revolučný postup proti panovníckemu domu. Ako dôverník panovníckeho domu snažil sa o vyrovnanie rozporov medzi povstalcami a protestantmi. Na posilnenie katolicizmu urobil bohaté základiny, založil v Trnave nový seminár a šľachtický konvikt. V Bratislave osadil rehoľu milosrdných bratov, vo Svätom Jure piaristov a v Skalici, v Levoči a v Žiline osadil a bohato obdaril jezuitov. R. 1682 svolal krajinskú synodu a na nej sa otvorene postavil proti galikánskym článkom, ktoré vnikaly už aj do Uhorska. Szelepcheny vydal r. 1682 ostrihomský rituál.

Juraj Szelepcheny.

7. Šľachta sa pre Leopoldov násilný postup vzbúrila znovu. Vodcom povstalcov bol Imrich Tököly, ktorý sa spojil s Turkami a Francúzmi (1678). Vojská Tökölyho — kuruci — a cisárske vojsko — labanci — bojovaly zväčša na Slovensku. Protestanti znovu odňali katolíkom kostoly a kruto prenasledovali kňazov i rehoľníkov. Jezuitov, ktorí sa ujali najmä školstva, vyhnali z Košíc, Prešova, Levoče, Banskej Bystrice a Banskej Štiavnice. Zhabali rehoľné majetky, odstránili z verejných služieb katolíckych úradníkov a majetky katolíckych magnátov a cirkevných hodnostárov sa dostaly do nútenej správy protestantov.

Imrich Tököly.

V týchto nepokojoch podstúpilo 22 katolíckych kňazov a rehoľníkov mučenícku smrť. Medzi nimi sú aj traja spišskí mučeníci: Ján Simonides, jezuita, rodák z Biacoviec — protestanti ho zavraždili v Turolúke (1674); Tomáš Kovalský, ktorý pochádzal zo Spišských Vlách — ako bodického farára (Liptov) zavraždili ho r. 1679; a Ján Katunský, jezuita, ktorého protestanti zabili pri Banskej Štiavnici (1683). V Dolnom Kubíne zavraždili Jána Tranovského (1680).

Spišskí mučeníci.

Cisár na zákrok Sv. stolice chcel uzavrieť s povstalcami mier

a bol ochotný ísť v niektorých otázkach protestantom v ústrety. R. 1681 svolal do Šoprona snem, ktorý povolil protestantom miernu náboženskú slobodu. Lenže Tökölyovci, ktorých posmeľovali zahraniční protestanti, sa s tým neuspokojili. Išlo im vlastne nielen o slobodu protestantizmu, ale ešte viac o to, aby sa Tököly stal samostatným pánom severného Uhorska čiže Slovenska (pod tureckou svrchovanosťou). Keď však Turci prehrali vojnu pri Viedni (1683) a keď sa museli postupne vysťahovať z Uhorska (r. 1686 oslobodil sa Budín), zlomila sa aj sila Tökölyho povstalcov. Cisárske vojsko po viedenskom víťazstve zaplavilo územie Slovenska a veľmi prísne pokračovalo proti protestantom. Na východnom Slovensku cisársky generál *Caraffa* dal popraviť mnohých protestantov, ktorých podozrievali z účasti na Tökölyho povstaní (prešovská jatka).

Šopronský snem.

Juraj Lányi, rektor evanjelického kolégia v Krupine, uverejnil r. 1676 text kliatby, ktorú vraj nanútili katolíci odriekať protestantom, keď sa vrátili do Cirkvi. Kto sa vrátil, mal vraj prekliať svojich heretických rodičov, učiteľov, sľúbiť kňazom skoro božskú úctu, ba aj to, že Matku Božiu bude viac ctiť ako Ježiša Krista. Lányi, ktorého r. 1674 odsúdili na galeje, ale cestou do Neapola sa vyslobodil, z pomsty rozšíril spomínaný text. Hoci tendenčnosť textu bola zjavná, protestanti sa predsa dlho naň odvolávali v boji s katolíkmi.

Juraj Lányi.

8. Keď sa Tökölyho povstanie stroskotalo, protestanti sa stali prístupnejšími a prijali r. 1687 podmienky, ktoré im ponúkli na šopronskom sneme. Podľa týchto podmienok, ktoré boly skoro sto rokov smerodajné v náboženských veciach na Slovensku, protestanti mali náboženskú slobodu, ale len na miestach, vyznačených zákonom, a aj tam len bez poškodenia zemepanských práv. Zákon označil miesta v Bratislavskej, Nitrianskej, Trenčianskej, Turčianskej; Zvolenskej, Oravskej, Liptovskej stolici a vo Spiši, kde si mohli postaviť drevené kostoly (artikulárne kostoly). Aj v kráľovských mestách dostali miesto pre kostol; pravda, len za hradnými múrmi. Aj tam si mohli vystavať len drevené kostoly (kežmarský drevený kostol).

Artikulárne kostoly.

Konsolidáciu náboženských pomerov však skoro prerušilo nové povstanie Františka Rákócziho II. Bolo len politickým bojom proti Habsburgovcom a nezvrhlo sa v náboženský boj. Kňazstvo východného Slovenska (Štefan Telekessy, jágerský biskup, a za čas i Ján Sigray, spišský prepošt) bolo na strane Rákócziho; ostrihomský arcibiskup Leopold Kollonič a Ladislav Matiašovský držali zas s cisárskym dvorom. Hoci odboj proti Habsburgovcom v tomto

Povstanie Františka Rákócziho II.

povstaní sjednotil katolíkov s protestantmi a vylúčil z taktických príčin náboženské srážky, predsa protestanti využili každú chúlostivú chvíľu, aby rozšírili svoje náboženské práva. Na krajinskom sneme v Sečanoch (1705) sa dohodli s katolíkmi, že v náboženských veciach budú platiť zákony z r. 1608. To ich posmelilo, preto svolali r. 1707 synodu do Ružomberka, na ktorej odstránili zo svojich obradov latinský spev a všetko, čo by upomínalo na katolíckosť. Cisársky dvor sa tiež chcel na bratislavskom sneme r. 1708 dohodnúť s protestantmi. Ale zveličené požiadavky protestantov to prekazily. Keď Rákócziho povstalcov pri Trenčíne porazili (1707), Rákóczi sa utiahol do cudziny a uhorské stavy uzavreli s cisárom Karolom VI. (ako uhorský kráľ Karol III.) r. 1711 mier v Satmári, ktorý v náboženských veciach si osvojil usnesenie snemu šopronského.

Ustanovenie cirk. hodnostárov.

9. V ustanovení uhorských cirkevných hodnostárov vznikly v tejto perióde značné zmeny. Doteraz bolo zvykom, že hodnostárov vymenúval panovník a Sv. stolica mala právo to schváliť. Pritom žiadala, aby sa vymenovaní nepokladali za biskupov a nepoužívali majetky, kým ich neschváli. Lenže uhorský biskupský sbor sa opieral o Verbőcziho „Tripartitum" z r. 1517, ktoré zdôrazňovalo neobmedzené právo panovníkov pri ustanovení cirkevných hodnostárov. Preto užívali biskupské práva i pred pápežským schválením. Tento postup bol časove na mieste. Keby totiž vymenovaný hodnostár nebol prevzal cirkevné majetky hneď po vymenovaní, bola by sa ich zmocnila kráľovská komora, ktorá by ich bola neskôr ťažko vydala. Práve preto Sv. stolica dlho trpela tieto zlozvyky; pravda, keď sa jej naskytla vhodná príležitosť, protestovala proti nim. Pápežský nuncius r. 1592 a 1610 sa snažil odvrátiť uhorských biskupov od spomínaných neporiadkov. Ale uhorský biskupský sbor svolal r. 1639 poradu do Trnavy, na ktorej sa usniesli požiadať panovníka, aby vymohol v Ríme pre uhorského panovníka neobmedzené právo pri vymenúvaní biskupov a oslobodenie od poplatkov, ktoré mali platiť Sv. stolici. Ba r. 1644 už aj sami vyslali pre túto vec do Ríma jágerského biskupa Jakusytha. Sv. stolica značne znížila poplatky, ale práva schvaľovať vymenovaného biskupa sa nevzdala.

Silvestrovská bula.

Vtedy vznikol aj známy falzifikát buly, pripisovanej Silvestrovi II., podľa ktorej sv. Štefan a jeho nástupcovia na uhorskom tróne dostali apoštolskú právomoc zriaďovať a spravovať uhorské biskupstvá (§ 71). Autorom falzifikátu je Ráfael Levakovich, františkán, ktorého kráľ vymenoval za biskupa v Korbave (Juhoslávia), ale pápež ho nepotvrdil.

Svoj falzifikát, ktorý neskoršie viedol k mnohým nedorozumeniam medzi Sv. stolicou a Uhorskom, uverejnil r. 1644 v Inchofferovom diele „Annales ecclesiastici regni Hungariae".

Ináč uhorský biskupský dvor bol vždy verný Sv. stolici. Ukázalo sa to aj za povstania Tökölyho (napomáhali ho aj Francúzi), keď poniektorí sa usilovali rozšíriť štyri galikánske články (§ 185, 2) aj v Uhorsku. Ostrihomský arcibiskup Szelepchenyi svolal do Bratislavy r. 1682 biskupskú poradu a na nej sa osvedčili, že neochvejne vytrvajú vo vernosti ku Sv. stolici.

Školstvo.

10. Pri rekatolizácii Slovenska dôležitú úlohu malo školstvo. Už bratislavský snem z r. 1548 nariadil použiť opustené cirkevné majetky na podporu škôl a chudobnej študujúcej mládeže. Mikuláš Oláh — ako ostrihomský arcibiskup — pokladal za svoju prvú povinnosť zreformovať a novým potrebám prispôsobiť trnavskú školu. Podľa úmyslu tridentského snemu, ktorý naložil biskupom zriaďovať pri biskupstvách semináre pre kňazský dorast, založil Oláh r. 1566 v Trnave prvý seminár na Slovensku. Po mnohých začiatočných ťažkostiach ho zväčšil a na pevnejšie základy r. 1632 postavil Peter Pázmány (seminarium rubrorum, lebo chovanci nosievali červenú reverendu). Na východnom Slovensku prvý seminár zriadili v Košiciach r. 1665. Jágerský seminár založili r. 1699. I v cudzine zakladali semináre pre výchovu uhorského kléru. Okrem rímskeho Hungarika (§ 174, 5) založil Pázmány r. 1623 po ňom pomenované Pazmaneum vo Viedni. Pre vyššiu svetskú vzdelanosť slúžily akadémie. Košická akadémia účinkovala od r. 1658. Peter Pázmány založil v Trnave r. 1635 univerzitu s teologickou a filozofickou fakultou; r. 1667 ju doplnili fakultou právnickou.

Bucko, Mikuláš Oláh a jeho doba, 1940. — Zipser, Dudith András a trienti zsinaton. Bpest. 1938. — Utiešenovič, Lebensgesch. des Kard. Georg Utešenovic, genannt Martinusius, Wien 1881. — Swoboda, Trient u. die kirchl. Renaissance. 1915. — Pösténvi, Z minulosti Trnavy do prevratu 1918. Trnava 1938. — Pamiatky trnavskej univerzity, Trnava 1935. — Péterffy, S. concilia ecclae Rom.-Cath. in regno Hungariae. 1742. — Ortvay, Die Schlacht von Mohács, ihre Ursachen und Folgen. Ung. Rundsch. 1914. — Meszlényi, A magyar jezsuiták a XVI. sz. Bpest. 1931. — Fraknói, Pázmány Péter. Bpest. 1886. — Pirhalla, A szepesi prépostság vázl. Története. Levoča 1899. Dr. Harčar, Historický význam protireformácie v Košiciach z r. 1604. Bpešt 1942; V. Jankovič, Dejiny jezuitov v B. Štiavnici. Bratislava 1941.

§ 180. ROZMACH TEOLOGICKEJ VEDY.

1. V novoveku niektoré okolnosti prajne vplývaly na vývin teologickej vedy a dopomohly jej k rozkvetu. Vynález kníhtlačiar-

stva poskytoval jej možnosť ľahko sa šíriť; humanizmus, hoci tuho útočil na formu i obsah teologickej vedy, súčasne vzbudzoval vo vedeckom svete nové idey a námety. Útoky novotárov však priam nútily katolíckych vedcov, aby skúmali, rozoberali a bránili katolícke pravdy. Tridentský snem im poskytol pevný podklad, označil jasne smery a dodal im sebavedomia. V obnovených reholiach, u dominikánov, benediktínov a františkánov, znovu ožila túžba po vede. Jezuiti a oratoriáni vytýčili si takmer za životný cieľ venovať sa cirkevnej vede. Vedúce postavenie zaujalo Španielsko a Taliansko. Ale teologická veda prekvitala i vo Francúzsku a Belgicku; Nemecko zastupovalo len niekoľko vynikajúcich osobností zpomedzi jezuitov a dominikánov. Zpočiatku mala teologická veda prevažne ráz apologetický a polemický, ale potom sa v novoscholastike rozvinula i filozofia a dogmatika. Keďže novotári sa opierali hlavne o sv. Písmo, aj katolícki učenci venovali zvýšenú pozornosť jeho štúdiu. Protestantizmus obviňoval katolícku Cirkev, že odbočila od prakresťanstva. Preto sa katolícki teologovia intenzívnejšie zaoberali patristikou, cirkevnými dejinami, kresťanskou archeologiou a dejinami dogiem.

Prajné okolnosti teologickej vedy.

2. *Biblické štúdium* od čias sv. Hieronyma sa nepestovalo tak horlivo ako v 16. a 17. storočí. Okrem komplutskej (§ 136, 4) vznikla i polyglota *antverpská*, ktorej autorom je Španiel *Montanus* (1569), a parížska polyglota od Michala *le Iay*. Dôkladné komentáre ku sv. Písmu zložili španielsky jezuita *Ján Maldonat*, profesor v Paríži († 1583), holandský jezuita *Kornélius a Lapide* († 1637), ktorý exegetizoval celé sv. Písmo, a Augustín *Calmet*, benediktín († 1757). Svätého Pavla dôkladne vysvetľoval *Viliam van Este* († 1613), profesor v Belgicku.

Biblikum.

V dogmatickej vede, ktorá zpočiatku mala ráz apologetický a polemický, vynikali okrem Ecka a Cochläa taliansky dominikán *Ambróz Catharinus Politus* († 1553), ermlandský biskup kardinál *Hosius* († 1579), *Peter Canisius* (§ 178, 2), *Jakub Gretzer* († 1625), *Adam Tanner* († 1632), *Fridrich Staphilus*. O prameňoch viery (Loci theologici) klasické dielo sostavil *Melchior Canus* († 1560), profesor v Salamanke. Najlepšie apologetické a polemické dielo *Disputationes de controversiis adversus huius temporis haereticos* napísal *Róbert Bellarmin* († 1621, r. 1930 kanonizovaný), jezuita a kardinál. Jeho *katechizmus* sa dôstojne pripojuje k podobnému dielu Canisiovmu. *Dionýz Petavius*, jezuita († 1652) svojím dielom *De theologicis dogmatibus* položil základy dejín dogiem. Medzi Francúzmi ako polemik vynikal *Bossuet*, biskup v Meaux († 1704).

Dogmatika.

V špekulatívnej teologii vynikali Španieli, a to i dominikáni i jezuiti. Významnú prácu na tridentskom sneme konali Peter a Dominik *de Soto*. Najlepšie komentáre k dielam sv. Tomáša sostavili španielski dominikáni *Martin Ledesma* († 1574), *Bartolomej de Medina* († 1581) a *Dominik Bañez* († 1604), veľký odporca jezuitu Molinu. Medzi jezuitami predné miesto zaujímali v tomto odbore *Leonard Lessius* († 1623; *De perfectionibus morum divinorum*), Belgičan *Martinez Ripalda* († 1648) a *Gabriel Vasquez* († 1604). *František Suarez* († 1617) patrí k najplodnejším teologom svojich čias. Povestné sú jeho komentáre ku sv. Tomášovi a polemické dielo *Disputationes metaphysicae*. Jeho vedecké diela o štáte tešia sa aj dnes veľkej pozornosti. Bystrosťou rozumu a kritickým nadaním vynikal jezuita kardinál Ján de Lugo († 1660), profesor v Ríme.

Špekulatívna teologia.

Z praktickej teologie pestovali hlavne *morálku*. Zpočiatku ju spracúvali spolu s dogmatikou, neskoršie viac samostatne. Na tomto poli vynikali teologovia: *Vasquez, Suarez, Bañez, Leonard Lessius* a *Adam Tanner* vo Viedni. Pre poľahčenie práce v spovedelniciach vydali najmä jezuiti početné *kazuistiky*, v ktorých označili základné morálne princípy a aplikovali ich v konkrétnych prípadoch. Španielsky jezuita a kardinál *Toletus* († 1596) sostavil praktickú príručku *Summa casuum coscientiae*. *Tomáš Sanchez*, jezuita († 1610), vydal dôkladné dielo o sviatosti manželstva. Najdokonalejšej formy dosiahla kazuistika v diele jezuitu Hermana *Busenbauma* († 1668): *Medulta theologiae moralis*, ktoré mnoho ráz vydali a komentovali. Zakladateľom morálneho systému probabilizmu, ktorý v 17. storočí dal podnet k mnohým sporom, bol Bartolomej *Medina*, dominikán († 1580). Ďalší moralisti sú: *Ján Azor* († 1608) a *Ferdinand de Castro Palao* († 1633), španielski jezuiti, a *Pavol Laymann* († 1635), ktorý si osvojil systém probabilizmu a budoval na ňom ďalej.

Morálka.

V pastorálnej teologii praktické pokyny, ako uskutočniť tridentské dekréty, dali *Karol Boromejský* (*Instructiones pro confessariis*), *František Saleský* († 1622) a *Bartolomej de Martyribus*.

Kazateľstvo dosiahlo tiež veľký rozkvet. Najvynikajúcejší kazatelia tých čias sú: V Taliansku jezuita *Segneri* († 1694), vo Francúzsku *Bossuet* († 1704), jezuita *Bourdaloue* († 1704) — „kazateľ panovníkov", *Massillon* († 1742), vo Viedni populárny kazateľ Abraham a *S. Clara* († 1709).

Kazateľstvo.

V asketickej literatúre vynikali *Ľudovít z Granady* († 1588), *sv. Ján z Kríža, Terézia z Avily* (§ 177, 3), *František Saleský* (*Philothea*), *Vavrinec Scupoli* († 1610), *Alfonz Rodriguez* († 1616), *Ľudovít de Ponte* († 1624) a *sv. Alfonz Ligouri* († 1787).

Cirkevné právo nemalo takých pestovateľov ako dogmatika a morálka. Vo Francúzsku, kde galikanizmus vyostril otázku pomeru Cirkvi a štátu, vynikajúci právnici, pravda, galikánskeho smeru, boli: Edmund *Richer*, Peter *Dupuy*, Ľudovít *Dupin*. Pre dejiny cirkevného práva znamenitú prácu vykonal oratorián Ľudovít *Thomassin* († 1697), Augustín *Barbosa* († 1641), *Fagnani* († 1678), *Reiffenstuel* († 1703) a *Lambertini*, neskorší pápež Benedikt XIV.

V teologii historickej usilovne pracovali katolíci, lebo chceli podvrátiť mnohé mylné náhľady a tendenčné tvrdenia protestantov (viď § 4, 3). Belgický jezuita Ján *Bollandus* († 1665) položil základy rozsiahlemu a kritickému dielu *Acta Sanctorum*, v ktorom pokračovali G. Henschen († 1681), D. Papebroch († 1714) a po ich stopách aj neskorší je-

Bolandisti.

zuiti, zvaní *bolandisti.* Ich dielo je najlepšie spracovanou vedeckou hagiografiou.

Školstvo, semináre.

3. I v školstve boly v tejto perióde značné zmeny. Generálne rehoľné štúdiá sa zväčša nezmenily, ale pre výchovu svetského kňazstva, podľa úmyslov tridentského snemu, sa zakladaly pri biskupstvách semináre. Univerzity vývinom moderného štátu strácaly svoju samostatnosť a stávaly sa štátnymi vedeckými ústavmi. Pápež a Cirkev nemali už na ne rozhodujúci vplyv. Postupne prestával i vzájomný styk medzi univerzitami. Keďže tridentský snem prísne naložil cirkevným hodnostárom povinnosť rezidencie, starší beneficiáti, ktorí doteraz vo veľkom počte navštevovali vysoké školy, nemali už na ne prístup. Univerzitné posluchárstvo sa skladalo výlučne z mladých študentov.

4. Príkladná harmónia medzi vierou a vedou, akú sme videli v stredoveku, v zmenených okolnostiach sa pomaly rozpadávala. Vo vede teologia si podržala síce aj naďalej primát, ale srážky medzi ňou a prírodovedou, ktorá sa odpútala od dovtedajšej aristotelovsko-scholastickej základne, boly čoraz častejšie. Pozoruhodné sú najmä dva prípady: Giordana Brunu a Galileiho.

Giordano Bruno.

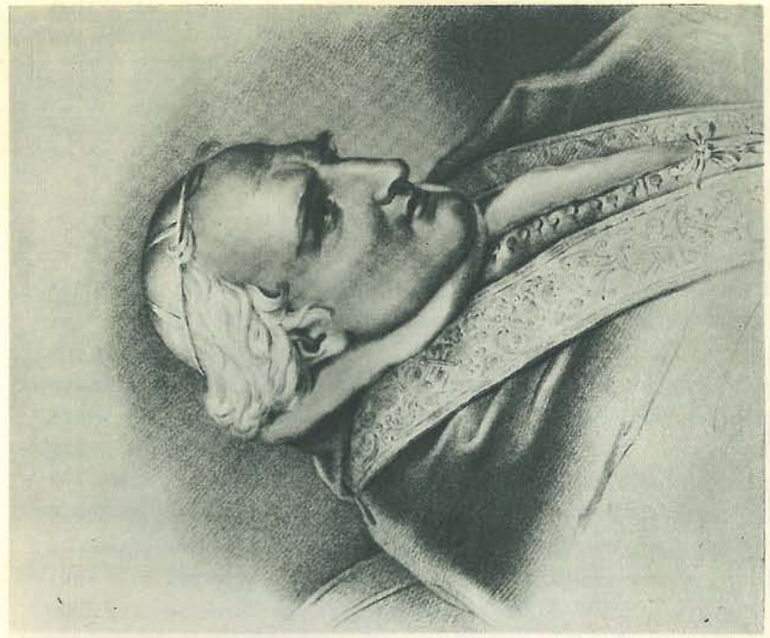
Giordano Bruno (§ 172, 3), bývalý dominikán, hlásal úplnú nezávislosť filozofie od cirkevnej autority, popieral vtelenie Krista a iné dogmy, učil akýsi naturalistický panteizmus. Keď sa ani po 7-ročnom väznení nepoddal, spálili ho r. 1600 v Ríme ako nebezpečného heretika.

Galilei.

Ťažšie boly následky prípadu slávneho fyzika a hvezdára *Galiea Galileiho* v Pize († 1642). Podľa Mikuláša *Koperníka* (kanonik vo Frauenburgu; † 1543) učil heliocentrický systém miesto dovtedy všeobecne uznávaného Ptolemajovho geocentrického. Vec sa dostala r. 1616 pred inkvizičný súd, ktorý Galileiho učenie uznal za heretické, lebo sa protiví sv. Písmu a teologii. Keď Galilei zastával Koperníkove diela, ktoré inkvizícia dala na index, r. 1633 sa znovu dostal pred inkvizičný súd. Pohrozili mu mučením a prinútili ho odvolať svoju náuku (údajný jeho výrok „e pur si muove" a mučenie nie je dokázaný). Väznili ho do konca života.

Isteže cirkevné kruhy, keď upotrebily nátlak v sporných vedeckých otázkach, prekročily hranicu svojho práva, kompromitovaly zásadu o harmónii viery a vedy a daly podnet k podozreniu, ako by Cirkev bola nepriateľkou vedy a pokroku. Čiastočne ich ospravedlňuje len to, že Galilei nevedel svoj systém podoprieť jasnými a dostatočnými dôkazmi, ale chcel si pomôcť svojvoľným výkladom Písma. Vo výklade Písma však musela byť Cirkev vždy obozretná, čo je najmä v tých časoch pochopiteľné.

Dörholt, Der Predigerorden u. seine Theologie, 1917. — A. de Backer-Sommerovgel, Bibliotèque des ecrivains de la Compagnie de Jésus. Paris 1909. — Feret, La Faculté de théologie de Paris etses le plus célèbres docteurs, Époque moderne, Paris 1910. — Polman, Die polemische Methode der ersten

74. Pius VIII. (1829—1830; rytina od Schetza).

73. Pius VII. (1800—1823; maľba od L. Davida, Louvre, Paríž.) R. 1804 založil jágerskú arcidiecézu, košické a satmárske biskupstvo. R. 1816 prešovské gr.-kat. biskupstvo.

75. Gregor XVI. (1831—1846; rytina podľa maľby od Delarochea).

76. Pius IX. (1846—1878). Najdlhší pontifikát v čase veľmi vážnych udalostí.

Gegner der Reformation, 1931. — Ehre, Grundsätzliches zur Charakteristik der neueren u. neusten Scholastik, 1918. — Eschweiler, Die zwei Wege der neueren Theologie, 1926. — Turmel, Histoire de la theologie positive du concile de Treute au concile du Vatican, Paris 1906. — Döllinger-Reusch, Gesch. der Moralstreitigkeiten in der kath. Kirche seit d. 16 Jh., 1889. — Schmitt, Zur Geschichte der Probabilismus, 1904. — Conze, Der Begriff der Metaphysik bei Suarez, 1928. — Rommen, Die Staatslehre des Fr. Suarez, 1927.

§ 181. TEOLOGICKÉ SPORY. JANSENIZMUS A KVIETIZMUS.

1. Všetky kontroverzie 16. a 17. storočia in ultima analysi sa točily okolo problému ľudského spasenia, konkrétne okolo otázky súčinnosti milosti božej s ľudskou slobodnou vôľou. Novotári 16. storočia jednohlasne popierali ľudskú slobodnú vôľu a človeka vo veci spasenia vložili úplne do rúk božích. Tento náhľad vyvrcholil v Kalvínovej náuke o predurčení. Katolíckych teologov to pohlo objasniť dôkladnejšie pomer božej milosti k ľudskej slobodnej vôli. Tridentský snem síce zdôraznil zásadu, že dobré skutky, ktoré sú potrebné pre spasenie, sú súčasne dielom božej milosti i ľudskej slobodnej vôle. Neriešil však otázku, *ako* spoluúčinkujú tieto dva faktory, ako účinná milosť dosiahne neomylne svoj výsledok a neporuší pritom ľudskú slobodnú vôľu, a naopak. Ani starší teologovia, ktorí sa otázkou milosti dôkladne zaoberali, neobjasnili úplne súčinnosť milosti božej s ľudskou slobodnou vôľou. Snaha teologov rozriešiť túto otázku viedla k dlhým a tvrdošijným sporom, najmä medzi jezuitami a dominikánmi.

Otázka súčinnosti milosti s ľudskou slobodnou vôľou.

2. Španielsky dominikán *Baňez* (§ 180, 2) hovoril: „Boh svojou milosťou tak pôsobí na ľudskú *slobodnú* vôľu (praemotio physica), že božia milosť neomylne dosiahne svoj výsledok.“ Bol presvedčený, že týmto učením stojí najbližšie k náhľadom sv. Augustína a sv. Tomáša. Toto učenie si osvojili všetci dominikáni-*tomisti*. Jezuita Peter *Fonseca* († 1559) videl v Baňezovej náuke ohrozenú ľudskú slobodnú vôľu; preto teóriou *„scintia media“* chcel zachrániť i slobodu ľudskej vôle, i neomylnú pôsobnosť božej milosti. Tento náhľad spracoval portugalský jezuita Ľudovít *Molina* († 1600) v teologický systém. Osvojili si ho hlavne jezuiti-*molinisti*. Medzi tomistami a molinistami sa strhol prudký spor. Sv. stolica určila pre riešenie sporných otázok osobitnú komisiu (Congregatio de auxiliis divinae gratiae). Ale ani ona spor nerozriešila. Pavol V. potom povolil učiť i tomistickú i molinistickú teóriu, ale prívržencom oboch náuk zakázal sa navzájom obviňovať z kacírstva.

Tomisti a molinisti.

3. Vďaka šalamúnskemu rozhodnutiu Pavla V., spor tomistov s molinistami neviedol k väčším otrasom v Cirkvi. Menej šťastne sa vyvíjal spor o milosti božej v Belgicku a vo Francúzsku, kde došlo aj k heretickým náhľadom a ku schizme. Profesori löwenskej univerzity *Michal Bajus* (de Bay; † 1589) a *Ján Hessels* sa neuspokojili s dovtedajšou náukou Cirkvi o milosti a chceli ju zreformovať na základe sv. Písma,

Michal Bajus.

a najmä diel sv. Augustína. Snažili sa sostaviť učenie Cirkvi o milosti tak, aby bolo prijateľnejšie aj pre novotárov. Dospeli k akémusi *rozriedenému protestantizmu*. Bajova náuka má tieto hlavné body: 1. Dary, ktoré mal človek pred pádom do hriechu, neboly vlastne nadprirodzené, ale patrily k jeho celistvosti a prirodzenej dokonalosti. Preto Stvoriteľ bol viazaný stvoriť človeka v stave svätosti a spravodlivosti. 2. Dedičný hriech formálne sa skladá zo žiadostivosti a zničil ľudskú slobodnú vôľu natoľko, že človek v prirodzenom stave môže iba hrešiť. 3. Ospravedlnenia sa nedostáva človekovi vliatím posväcujúcej milosti vo sviatostiach, ale tým, že zachováva zákon boží a koná dobré skutky; to však je ovocím dokonalej lásky, vliatej Duchom svätým do ľudských sŕdc. 4. Človek v prirodzenom stave môže len hrešiť, ale predsa je slobodný, pravda, len od vonkajšieho tlaku (violentia), nie od vnútorného nutkania (necessitas).

Bajus získal pre svoje náhľady nielen prívržencov, ale aj protivníkov. Parížska Sorbona r. 1560 vyhlásila 18 viet jeho učenia za heretické. Pius V. r. 1569 cenzuroval 79 viet a Bajus sa len po dlhom zdráhaní podrobil, a to po novom zákroku Gregora XIII. r. 1580. Zomrel smierený s Cirkvou ako kancelár löwenskej univerzity. Bludné náhľady na löwenskej univerzite sa tým ešte neskončily; našly totiž v jansenizme silnú ozvenu.

Milosť účinná a dostatočná.

Z Bajových protivníkov jezuiti *Leonard Lessius* a *Hamelius* dali r. 1587 podnet k novým sporom. Vyvyšovali ľudskú slobodnú vôľu na úkor milosti a hovorili, že jedine slobodná vôľa je dôvodom, prečo dostatočná milosť (gratia sufficiens) u jedných sa stáva *účinnou* (gratia efficax), u druhých zas nie (mere sufficiens). Na Bajove naliehanie löwenská univerzita zavrhla 34 vety z Lessiových spisov. Vec sa dostala i do Ríma, ale Sixtus V. ju nerozhodol. Spor pomaly utíchol.

Probabilizmus.

4. V otázke spoluúčinkovania milosti božej s ľudskou slobodnou vôľou jezuiti vo svojom aktivistickom založení silnejšie prízvukovali *ľudskú vôľu*. V tomto smysle sostavili aj svoje morálne a asketické knihy. V jednotlivých prípadoch je totiž ťažko s úplnou istotou určiť, čo je povinnosť a čo nie. V takých prípadoch, hovorili jezuiti, je dovolené rozhodnúť sa pre *vec*, keď sú pre ňu *rozumné dôvody*, i keď jej opak má hádam ešte silnejšie dôvody. Týmto systémom *probabilizmu* (pôvodca Medina, dominikán!; § 180, 2) sa snažili jezuiti vzbudiť v mravne slabších ľuďoch sebadôveru a odvahu, presvedčiť ich, že vec spásy nie je až taká príliš ťažká. To však i pri všetkej šľachetnej snahe jezuitov ľahko zvádzalo niektorých ľudí k mravnej vlažnosti.

Takéto ponímanie spoluúčinkovania milosti s ľudskou slobodnou vôľou narazilo na tuhý odpor u jansenistov. Pomenovali ich tak podľa löwenského profesora a neskoršieho biskupa v Yperne *Kornélia Jansena* († 1638).

Kornélius Jansen, nespokojný s jezuitskou laxnosťou a s tridentským snemom, so svojím priateľom opátom zo *St. Cyranu* (Ján Duvergier de Hauranne) chcel zreformovať Cirkev, obnoviť v nej pôvodnú náuku o milosti a predurčení podľa prísnych náhľadov sv. Augustína a uviesť starú ústavu a disciplínu. Svoje náhľady shrnul v diele *Augustinus*, na ktorom pracoval celý život a ktoré uverejnili len po jeho smrti. V ňom okrem obnovenej Bajovej náuky hlásal, že 1. v človekovi pri konaní dobrých skutkov rozhodujú dve pohnútky: žiadostivosť (delectatio carnalis) a láska k Bohu — milosť (delectatio caelestis). Podľa toho, ktorá je pri konaní dobrého skutku silnejšia, ľudská vôľa sa *nevyhnutne rozhodne* (delectatio victrix). Z toho vyplývalo, že 2. človek sa nemôže protiviť dostatočnej milosti a tí, ktorí budú zatratení, nedostali dostatočnú milosť a Kristus za nich nezomrel.

Kornélius Jansen a jeho náuka.

Jansenova náuka sa rýchlo šírila v Holandsku a najmä vo Francúzsku, kde ju podporoval opát cyranský. Keď Urban VIII. r. 1642 dal Jansenovu knihu Augustinus na index, jansenisti to pokladali za útok na učenie sv. Augustína. Najmä Anton *Arnauld* († 1694), profesor Sorbony, a cisterciánsky kláštor v *Port-Royal* (pri Versailles) sa usilovali brániť autoritu sv. Augustína. Pomáhali im v tom tzv. *pustovníci* (solitaires), ľudia z predných francúzskych rodín, ktorí sa osadili okolo kláštora Port-Royal, aby svoj život zasvätili rozjímaniu a vyšším štúdiám. Osvojili si najprísnejšie náhľady sv. Augustína o milosti a podľa nich chceli zariadiť svoj každodenný život. Boh vraj predurčil len veľmi málo ľudí na večné spasenie; človek sa môže blížiť k Bohu len s najväčšou bojazlivosťou, ku sv. prijímaniu môže len zriedka pristupovať, a to po najprísnejšej príprave (opak jezuitského probabilizmu a jezuitami odporúčaného častého sv. prijímania). Medzi jansenistami a jezuitami sa strhol dlhý spor. Jansenistov napomáhali galikáni (§ 185), ktorým neposlušnosť jansenistov oproti Sv. stolici prichádzala vhod v ich odboji proti Rímu. Jansenisti neumĺkli ani vtedy, keď Inocent X. r. 1653 päť viet z „Augustína" zavrhol ako heretické. Ba ešte prudkejšie napádali jezuitov a Cirkev. Ich odboj bol tým nebezpečnejší, že sa kŕčovite pridržiavali svojich heretických náhľadov, a pritom nechceli sa odlúčiť od katolíckej Cirkvi. Uznávali, že Inocentom odsúdených päť viet je skutočne heretických. No nechceli uznať, že sú naozaj Jansenovou náukou. Cirkev je vraj neomylná, keď má zistiť, či je voľačo bludné alebo nie (quaestio iuris); keď však ide o to, či niektorý autor hlása patričný blud skutočne (quaestio facti), nie je neomylná. Preto v otázkach skutku nemôže vraj Cirkev žiadať bezpodmienečné podrobenie sa a vnútorný súhlas, len nanajvýš úctivé mlčanie (silentium obsequiosum). Sv. stolici a horlivým francúzskym biskupom sa podarilo blud v 18. storočí ako-tak potlačiť, no nie úplne vykoreniť. Jansenisti mali hlavný podiel pri zrušení jezuitov (§ 187, 5).

Jansenisti.

Cirkev a jansenizmus.

Jansenizmus svojou neposlušnosťou veľmi škodil jednote Cirkvi a náboženskej veci. Nový rozklad pôsobil v nej práve vtedy, keď po trieštení za reformácie sotva sosbierala svoje sily. Okrádal ju o vážnosť, ba zosmiešňoval ju pred tými, ktorí pri vzmáhajúcom

sa osvietenstve vítali kompromitovanie Cirkvi. Menej dôležité otázky, ba malichernosti rozoberal jansenizmus veľmi vážne a dôkladne, čím nevdojak vyvolal u vážnych ľudí otázku, akú hodnotu a aký význam pre život môže mať náboženstvo, ktoré je úplne zaujaté podobnými maličkosťami. Zveličeným dogmatickým a morálnym rigorizmom jansenisti dosiahli opak toho, čo chceli. Vyvolali vlažnosť. Ľudia zvykli vo všetkom spoliehať sa na víťaznú milosť. Keď slabý človek už nemôže urobiť nič dobrého, pri príprave na prijatie sviatostí sa ani toľko nesnažili, koľko človek môže. No Cirkev vážne dokázala, že je systémom stredu. Po renesančnom zosvetárčení, v barokovej pohodlnosti, ba aj pri jezuitskom obľahčení mravného života (probabilizmus) mnohým sa mohol zdať jansenistický rigorizmus vítaným nápravným prostriedkom. Ale Cirkev vybadala jeho jednostrannosť, jeho rozkladné bunky a neprijala ho. Že jej obavy neboly bezzákladné, dokázalo sa v 18. storočí, keď jansenizmus svojou nástojčivosťou viedol k separatizmu, svojou nemilosrdnou kritikou k zrušeniu jezuitov, ba aj k útokom proti Rímu (z čoho mal veľkú radosť Voltaire). Cirkev ostala *svetovou Cirkvou*, v ktorej všetci ľudia môžu byť spasení. Dokázala svoje porozumenie pre ľudské slabosti. Neslobodno človeka chápať ináč, aký je. Jeho priemerná mravnosť neznesie jansenistický rigorizmus. Ako zdravo ponímala Cirkev veľkodušný spasiteľský plán boží, dokazuje i to, že odsúdila jansenistický náhľad, podľa ktorého nikto mimo Cirkvi nedostane milosť božiu. Cirkev teda zastávala presvedčenie o „mimoriadnych cestách božích“ (§ 151), bez ktorého by sme neporozumeli novodobé cirkevné dejiny.

Zhubnosť jansenizmu veľmi zjavne vidno v prípade Pascalovom. Veľmi hodnotní ľudia, ktorí chceli slúžiť dobru a svojimi vynikajúcimi schopnosťami boli by mohli veľa osožiť Cirkvi, práve vplyvom jansenizmu sa stali jalovými, ba škodnými. *Blaise Pascal* († 1662), geniálny matematik a filozof, človek hlboko zbožný a oddaný ochranca viery — iste proti svojej vôli — osudne poškodil cirkevný život. Pridal sa k port-royalským „pustovníkom“ a svojím spisom „Letres provinciales“ postavil na pranier nielen vtedajšiu nemravnosť vysokých francúzskych kruhov, ale i kazuistiku jezuitov. Jezuitov vo Francúzsku a aj pred verejnou mienkou celej Europy hlboko diskreditoval, ale francúzske mravy ani najmenej nenapravil. Cirkevnej veci neosožil, ba naopak, on pripravil pôdu necirkevnému osvietenstvu nasledujúceho storočia.

Pascal.

5. V podstate jansenistický je i spor *Quesnelov*. Oratoriána *Paschazia Quesnela* (čít. känäl; † 1719) upodozrievali v Paríži z jansenizmu, preto ušiel do Belgicka. Vo svojom diele o štyroch evan-

Quesnel.

jeliách, obyčajne zvanom „Reflexions morales“, ktoré viac ráz vydali, viac-menej zabalene prejavoval jansenistické náhľady. Najmä v piatom vydaní Reflexií, ktoré vyšlo so schválením chalonského biskupa Noaillesa, boly Quesnelove bludy príliš zjavné. Na žiadosť niekoľkých francúzskych biskupov na čele s Fénelonom Klement XI. zakázal r. 1708 čítať túto knihu. Ale francúzsky parlament a Noailles, ktorý sa zatiaľ stal parížskym arcibiskupom a kardinálom, nechceli uznať pápežovo rozhodnutie. Na žiadosť Ľudovíta XIV. po dlhom vyšetrovaní vydal Klement XI. r. 1713 povestnú bulu *Unigenitus*, v ktorej 101 viet z Quesnelovej knihy „in globo“ odsúdil.

Hlavné bludy Quesnelove sú: Milosť božia pôsobí neodolateľne a je vždy účinná. Bez nej nemôže človek robiť nič, len hrešiť; je schopný všetkého zla a vôbec neschopný dobrého. Podmienkou milosti je viera. Kto nemá vieru, nemôže dosiahnuť milosti. Preto všetky skutky neveriacich sú hriešne. Cirkev sa skladá len zo spravodlivých a vyvolených.

Bulu Unigenitus prijala väčšina francúzskych biskupov, ale Noailles a sedem biskupov ju nechceli prijať bez bližšieho vysvetlenia. Počet odporcov vzrástol po smrti Ľudovíta XIV. (1715) za vlády Filipa Orleánskeho, ktorý z nenávisti proti jezuitom podporoval jansenistov. Noailles apeloval so svojimi prívržencami (Sorbona) proti pápežovej bule na všeobecný snem a francúzsky klérus sa rozštiepil na *apelantov* a *akceptantov*. Keď Klement XI. vyslovil r. 1718 nad apelantmi kliatbu, čiastka sa podrobila cirkevnému rozsudku. Pred smrťou sa poddal aj Noailles († 1728)a Sorbona tiež odvolala apeláciu. Hŕstka fanatických jansenistov ďalej odporovala, ale onedlho sa rozštiepila na *konvulzionárov* a *antikonvulzionárov*. Konvulzionári sa posilňovali vo svojom presvedčení údajnými zázrakmi, ktoré sa vraj staly na hrobe horlivého apelanta diakona Františka z Paríža. Len rázny zákrok Benedikta XIV. r. 1756 skoncoval nedôstojné škriepky.

Bula Unigenitus.

Vo Francúzsku, i keď napätosť medzi katolíkmi a jansenistami bola veľká, predsa nedošlo k formálnemu rozštiepeniu. V Holandsku však, kde sa uchýlili mnohí jansenisti, došlo k tzv. *utrechtskej schizme*. V Utrechte sosadili r. 1702 apošt. vikára Petra Koddeho, lebo ho podozrievali z jansenizmu. Jeho nástupcom sa stal Teodor van Kock. Ale utrechtská kapitula, ktorá nadŕžala jansenizmu, sa s tým neuspokojila a zvolila proti právu za arcibiskupa Kornélia Steenhovena, ktorý bol tuhým odporcom buly Unigenitus. Sv. stolica voľbu neuznala, ale Steenhoven prijal biskupské svätenia od suspendovaného francúzskeho biskupa. Keď ho Sv. stolica suspendovala, zotrval v odpore. Utrechtskí schizmatici zriadili s pomocou protestantov ešte dve biskupstvá v Haarleme a Deventri a pričlenili ich k utrechtskej metropole. Utrechtská

Utrechtská schizma.

schizma trvá dodnes a má asi 10.000 príslušníkov. R. 1889 utvorili úniu s nemeckými starokatolíkmi.

Aj v Rakúsku zastávali jansenizmus niektorí profesori viedenskej univerzity a brnenského seminára. Stavali sa proti bule Unigenitus a chovancom odporúčali jansenistické knihy. Keď brnenský biskup vec vyšetroval, profesori sa odvolali na Jozefa II., ktorý r. 1781 zakázal v rakúskych krajinách dišputovať o bule Unigenitus.

6. Jezuiti príliš prízvukovali pri spasení význam slobodnej vôle človeka, a tak vyvolali dva extrémy: na jednej strane jansenizmus, na druhej tzv. *kvietizmus*. Španielsky kňaz *Michal Molinos* († 1696) vo svojich početných mystických spisoch učil, že cieľom duchovného života je úplný pokoj a pasivita duše voči Bohu. Ľudská duša sa má úplne oddať Bohu, milovať Ho bez vlastného záujmu, netúžiť ani po dokonalosti, ani po spáse, ale byť trpná. Keď sa človekovi podarí dosiahnuť toto duševné „zničenie" (annihilatio), nepotrebuje konať nijaké kajúcne skutky, nijaké ústne modlitby a nehreší ani vtedy, keby zdanlivo prestupoval božie a cirkevné zákony.

Kvietizmus.

Každá pravá mystika má voľačo z toho, po čom túžil kvietizmus. Stredoveká cirkevná mystika a mystika Terézie Ježišovej (§ 177, 3), Františka Saleského, Vincenta z Pauly sa snažila spočinúť v Bohu. Lenže u katolíckych predstaviteľov mystiky nikdy nedošlo ku krajnostiam a jednostrannosti. Kontempláciu nepokladali za jediný spôsob duchovného života a nezašli v nej tak ďaleko, že človek v obcovaní s Bohom nemá mať nijaké túžby — ešte ani po vlastnej spáse. Inocent XI. odsúdil r. 1687 z Molinových diel 68 viet.

Kvietizmus sa ujal aj vo Francúzsku, a to v najprednejších kruhoch. Rozširovala ho zbožná, ale k exaltácii náklonná vdova Mária de la Motte-Guyon († 1717) a jej rojčivý spovedník barnabita František *Lacombe*. Podľa nich človek má vypestovať v sebe taký stav, aby Boha miloval nezištne (amour désinteressé), bez ohľadu na odmenu a trest a ochotne prijal aj zatratenie, keď Boh tak určí. Lacombe, doživotne väznený, vytrval pri svojej náuke až do smrti, Guyonová sa však podrobila cirkevnému rozsudku. Ich rojčenie nebolo by vzbudilo väčšiu pozornosť, keby sa neboli doň zamiešali dvaja vynikajúci ľudia katolíckeho Francúzska: biskup *Bossuet* z Meaux a *Fénelon*, arcibiskup z Cambrai. Bossuet ostro odsudzoval jednostrannú mystiku, Fénelon zas do istej miery zastával Guynovú. Neskôr sa však ponížene podrobil rozsudku Inocenta XII., ktorý r. 1699 odsúdil 23 vety z jeho spisov.

Kvietizmus vo Francúzsku.

V kvietistických sporoch išlo o subjektivizmus, v modernom veku taký nebezpečný, ktorý mal nielen pozitívne hodnoty, ale i veľa rozkladného, anarchistického. Kvietizmus môže ľahko na-

štrbiť aj správny pojem o Bohu. Vylučuje u človeka všetky činné sily; všetko ponecháva na vôľu božiu, ktorú, pravda, mieni vidieť vo svojich predstavách.

Jansen, Baius u. die Grundlegung des Jansenismus, Louvain 1930. — Parquier, Le Jansénisme, étude doctrinale, Paris 1909. — Chaix-Ruy, Le Jansénisme, Pascal et Port-Royal, Paris 1930. — Bourlon, Les assemblées du clergé et le Jansenisme, Paris 1909. — Laporte, La doctrine de Port-Royal, Paris 1923. — Gazier, Histoire du monastère de Port-Royal, Paris 1929. — Deinhardt, Der Jansenismus in deutschen Landen, 1929. — Griselle, Bossuet et Fénelon, leur correspondance, Paris 1910. — Delplanque, Fénelon et la doctrine de l'amour pur, Lille 1907. — Wieser, Deutsche u. romanische Religiosität (Fénelon), 1919.

§ 182. MIMOEUROPSKÁ MISIJNÁ ČINNOSŤ.

1. Mimoeuropská misijná činnosť, ktorá v 15. storočí skoro úplne prestala, v 16. storočí potešiteľne rozkvitala. Čo Cirkev stratila protestantizmom v Europe, to sa jej vrátilo, aspoň číselne, v zámorských krajinách. Už koncom 15. storočia sa náboženský duch miestami obnovoval a podnecoval ľudí šíriť kresťanskú myšlienku čím ďalej. Neposledným cieľom Kolumbových ciest bolo zanášať kresťanstvo do neznámych krajín. Objavy nových svetadielov a pomorských ciest poskytovaly misijným snahám vhodné pole pôsobnosti.

Myšlienka zámorských misií.

Krištof Kolumbus z Genuy objavil r. 1492 Strednú Ameriku; Portugalec *Vasco da Gama* našiel r. 1499 pomorskú cestu do Východnej Indie; *Cabral* objavil r. 1500 Brazíliu a Ferdinand *Magelháes* r. 1519 podnikol prvú pomorskú cestu okolo sveta.

Objaviteľov a dobyvateľov nových krajov sprevádzali vždy misionári. Španielsko, Portugalsko aj Francúzsko sa usilovaly pri svojich zámorských podnikaniach nielen rozšíriť svoje državy a obchod, ale aj pokresťančiť pohanské krajiny. Katolícki panovníci Portugalska a Španielska pokladali za svoju najväčšiu kresťanskú povinnosť starať sa o šírenie evanjelia v novozískaných kolóniách. Finančne podporovali misionárov, novozaložené biskupstvá obdarili potrebnými hmotnými prostriedkami a pomáhali zakladať kláštory a školy. Staré a novozaložené rehole pretekaly sa v misijnej podnikavosti. Najmä františkáni a dominikáni horlili za misie; pomáhali im aj jezuiti (Pavol III. ich schválil práve pre misijnú myšlienku) a kapucíni. S veľkou námahou museli prekonávať prekážky a tisícoraké nebezpečenstvá medzi divochmi, ale neodstrašilo ich ani vedomie istej smrti.

Misionári.

Misionári postupovali plánovite. Priekopnú prácu konal sv. *František Xaverský* († 1552). Svojou zriedkavou aktivitou a ge-

Sv. František Xaverský.

niálnosťou dal pevné pokyny modernému misijnému hnutiu. Pracoval v Prednej a Južnej Indii, v Japonsku a zamýšľal preniesť misijnú činnosť aj do Číny. I keď rozličné okolnosti, krátkosť času a rozsiahlosť územia nedovolily mu jeho plán úplne uskutočniť, jednako František Xaverský ostáva priekopníkom novodobej misijnej činnosti. Podľa jeho smerníc v 17. storočí sa vyvinula krásna misijná organizácia. Gregor XV. r. 1622 založil Propagandu (Congr. de propaganda fide; § 174, 8) a tak dal misiám potrebné stredisko. Urban VIII. zriadil v Ríme seminár pre misijné kňazstvo (Collegium Urbanum) a r. 1663 založili podobný seminár pre vonkajšie misie aj v Paríži. Všetky novodobé misijné opatrenia Cirkvi sa niesly v znamení jej *svetového poslania.*

Ťažkosti novodobých misií.

2. Už na začiatku misijnej činnosti sa vyskytly veľké *vnútorné* ťažkosti, a to u kultúrnych pohanských národov východných, aj u primitívnych, amerických národov. Misie ich nezvládly úplne a zápasia s nimi i dnes. Sv. Pavol v Aténach (Sk. Ap. 17, 19) a apologéti prvého kresťanstva prispôsobovali sa podľa možnosti myšlienkovému svetu svojich poslucháčov, aby ich ľahšie získali. Podobne postupovali i vierozvesti včasného stredoveku. Darilo sa im preto, že duchovný svet románskych, germánskych a slovanských národov nestál tak ďaleko a v takej protive ku kresťanstvu ako myšlienkový svet východných a primitívnych národov. Ba aj kresťanstvo sa ešte len začalo rozvíjať a bolo ešte pružnejšie a ľahšie prispôsobiteľné. V novoveku však už malo storočiami vybudovanú pevnú ústavu, vybrúsenú náuku, ktorá sa vykryštalizovala pri srážkach myšlienkových prúdov západu. Kresťanstvo formovalo západnú kultúru, ale aj samo bolo preniknuté duchom západu, malo a má silný západný ráz. Toto „západné kresťanstvo" malo sa teraz presadiť medzi ľudí, duševne úplne ináč založených, ktorí mali prastarú kultúru, stá a stá rokmi vyvinuté náboženské náhľady. Misionári, najmä jezuiti, podnikli všetko možné, išli až do krajnosti, aby sa prispôsobili tamojším okolnostiam, náhľadom a zvykom. Ale ani po veľkých obetiach, i keď miestami dosiahli skvelé výsledky, dodnes nerozriešili problém Východu a Západu. Sblížiť Východ a Západ kultúrne, politicky a cirkevne ostáva ťažkou úlohou budúcnosti. Veľké ťažkosti robilo misiám aj to, že kresťanskú kultúru prinášali pohanom obyčajne európski *dobyvatelia,* ktorí im kresťanstvo často nanútili. V mnohých prípadoch bolo zjavné, že dobyvatelia chceli pohanské národy len vykorisťovať, a nie pozdvihnúť ich; utláčali ich, ba vo veľkom vyhubili.

Kresťanskí dobyvatelia žili často nemravnejšie ako sami divosi. Kresťanská kultúra sa často strašne previnila v mimoeurópskych kolóniách! Misijnú činnosť to zrejme veľmi sťažilo. Domorodci sa stali nedôverčivými voči všetkým Európanom, teda i voči misionárom. Uzavreli sa a nepripustili nijaký cudzí vplyv.

No svetová Cirkev i proti všetkým ťažkostiam znovu a znovu sa pokúšala zaniesť evanjelium do všetkých končín sveta. Videla v tom svoju úlohu, určenú jej Bohom; toto povedomie zaisťuje jej konečné víťazstvo, i keď jej námaha zdá sa miestami márna a prinesené obete neprimerané dosiahnutým výsledkom.

3. Najrýchlejšie sa šírila kresťanská viera v Novom svete — v *Amerike.* Už na druhej ceste do Ameriky sprevádzalo Krištofa Kolumba 12 misionárov. Keď Alexander VI. ustanovil demarkačnú líniu medzi državami španielskymi a portugalskými (§ 134, 3), súčasne naložil španielskemu a portugalskému panovníkovi starať sa o šírenie evanjelia v Novom svete. Najsamprv sa ujalo kresťanstvo na ostrovoch v *Západnej Indii* (Haiti, Kuba), kde už r. 1511 založili biskupstvá (St. Domingo). O pokresťančenie ostrovov sa pričinili františkáni, dominikáni a jezuiti. Cortez zaujal r. 1519—21 *Mexiko* (Nové Španielsko) a už r. 1523 zakázali v ňom modlárstvo. R. 1546 zriadili už v Mexiku metropolu. S dobyvateľmi rovnomerne postupovali do Južnej Ameriky misionári, a to do Venezuely, Kolumbie, odtiaľ do Peru, Ekvádoru, Čile, Paraguaja, Uruguaja, Argentíny a Brazílie. V Južnej Amerike už r. 1610 bolo päť arcibiskupstiev, 27 biskupstiev a vyše 400 kláštorov. Z pôvodného obyvateľstva už len malá časť bola pohanská.

Kresťanstvo v Južnej Amerike.

Pomerne ťažšie postupovala misijná činnosť v Severnej Amerike, kde pre značný odpor domorodcov a nepriaznivé klimatické pomery len po dlhšom čase dosiahla pozoruhodnejšie výsledky. V Kanade v ťažkých okolnostiach, ale so značným výsledkom účinkovali najmä jezuiti. U indiánskych kmeňov *Huronov* osem jezuitov podstúpilo r. 1646—49 mučenícku smrť (r. 1930 ich kanonizovali). V terajších Spojených Štátoch ujalo sa kresťanstvo len v 17. stor.; uviedli ho anglickí kolonisti. Lord *Baltimore* († 1632) založil katolícku kolóniu *Maryland.* Žiaľbohu, náboženský rozkol Západu sa onedlho preniesol aj do Severnej Ameriky a proti katolíkom sa postupovalo s takou nesnášanlivosťou ako v európskych krajinách.

V Severnej Amerike.

Európania zaobchádzali s domorodými Indiánmi veľmi neľudsky. Preto Indiáni znenávideli i kresťanské náboženstvo a misionári mali

Bartolomej de las Casas.

ťažšiu prácu. Európski kolonisti nevideli v domorodcoch človeka a uviedli v Novom svete otroctvo. To pohlo pápeža Pavla III., že vydal r. 1537 bulu, v ktorej zakázal americké otroctvo. Poukázal na to, že aj Indiáni majú nesmrteľnú dušu a môžu prijať sviatosti. Nešťastných domorodcov sa ujal najmä dominikán Bartolomej *de las Casas* († 1566), ktorý ešte s Kolumbom prišiel do Ameriky a bol biskupom v *Chiape* v Mexiku. Sedem ráz cestoval do Európy a na španielskom kráľovskom dvore žiadal zmierniť ťažký osud Indiánov. Na jeho zákrok zriadili miestami indiánske slobodné osady — redukcie, do ktorých Európania nemali prístup. Časov zákrok dal podnet k tomu, že pri ťažkých prácach telesne slabších Indiánov zamenili africkými černochmi. No misionári zaujali sa aj černochov. Ako las Casas celý svoj život venoval Indiánom, tak za černochov sa obetoval jezuita *Peter Claver* († 1644) — apoštol černochov. 40 rokov účinkoval medzi nimi a mnoho tisíc ich pokrstil.

Peter Claver.

Osobitnú pozornosť si zaslúži misijné dielo jezuitov v *Paraguaji*. Medzi tamojšími Indiánmi už od polovice 16. storočia účinkovali františkáni, ale pre nenásytnosť európskych dobyvateľov nedosiahli väčšie výsledky. Keď koncom 16. storočia prišli do Paraguaja jezuiti, vyžiadali si od španielskeho kráľa Filipa III. dovolenie sjednotiť domorodcov v osadách — redukciách, do ktorých cudzinci nemali prístup. Asi 150.000 Indiánov žilo v 30 redukciách pod španielskou svrchovanosťou a pod vedením jezuitov. Tak vznikol okolo r. 1610 v dejinách ojedinelý „*jezuitský štát*", ktorý trval 150 rokov. Okrem kráľovského námestníka a biskupa nikto nemal doň prístup. Jezuiti (asi 80) boli duchovnými správcami a aj politickými predstavenými. Domorodcov naučili obrábať zem a remeslá. Pôda a výsledky práce patrili všetkým (rehoľa jezuitov mala z toho tiež značné dôchodky). Bol to teda akýsi komunizmus na spôsob starokresťanského komunizmu lásky. Poniektorí mali aj súkromný majetok. Náboženstvo bolo stredom každodenného života.

„Jezuitský štát" v Paraguaji.

Jezuitský štát v Paraguaji bol praktickým pokusom zriadiť teokraticko-patriarchálne spolužitie, o akom snívali vtedy niektorí utopisti (Tomáš Morus, Utópia; dominikán Campanella, Civitas Solis). Jezuitský štát sa i hospodársky, i kultúrne dokázal a patrí k najskvelejším výsledkom misijných dejín. R. 1750 portugalský minister *Pombal* vypudil jezuitov, a tak zanikol aj ich štát. Nešťastní Indiáni sa stali predmetom portugalského vykorisťovania.

4. *V Afrike* postupovalo misijné hnutie pomerne najťažšie. Až do 19. storočia ostala na misijnom poli „tmavým svetadielom". Dominikánom, jezuitom, františkánom a kapucínom už v 16. a 17. storočí sa podarilo zakotviť medzi černochmi, a to v Kongu, Angole, Mozambiku a na Madagaskare. Misionári založili v Kongu aj niekoľko biskupstiev, ale pre vražedné podnebie a surovosť černochov zaniklo onedlho veľa misijných staníc. Trvácnejšie sa ujalo kresťanstvo na ostrovoch Atlantického oceána: na Azoroch, na Kanárskych ostrovoch a na Madeire.

Misijné hnutie v Afrike.

V Egypte pôsobením jezuitov sa podarilo uviesť sjednotenú koptickú Cirkev. Podobne sa darilo i v monofyzitistickom a mohamedánskom Abesínsku, kde r. 1626 katolícke náboženstvo vyhlásili za štátne. Ale domorodé obyvateľstvo a väčšina ľudu si nepriala spojenie s Rímom. Misionárov odohnali a mnoho z nich povraždili a Abesínsko sa vrátilo k monofyzitizmu.

V Abesínsku.

5. Osobitnú pozornosť venovali východnej Ázii. Tu dosiahli krásne výsledky, hoci pre pohanskú reakciu nemaly všade trvácnosti. V Indii, v Japonsku a v Číne šírili evanjelium najmä jezuiti.

Najprv sa ujalo kresťanstvo na *Filipínskych* ostrovoch, ktoré objavili r. 1521 (patrily Španielsku). Začiatkom 17. storočia asi 700.000 domorodcov sa dalo pokrstiť. *V Manile* zriadili arcibiskupstvo, ku ktorému patrily tri sufragánne biskupstvá. Na Filipínach pôsobili františkáni, dominikáni a svetskí kňazi. V Prednej a či Východnej Indii boli už od pradávna tzv. *Tomášovi kresťania* (§ 37), pravda, nestoriáni. Keď sa jej zmocnili Portugalci, zriadili *v Goe* biskupstvo a seminár pre domorodé obyvateľstvo. No misionárska práca františkánov a dominikánov len pomaly postupovala pre veľké prekážky so strany domorodcov. Tento stav sa zlepšil vtedy, keď misie prevzali jezuiti pod vedením *sv. Františka Xaverského*. Prišiel do Indie ako apoštolský nuncius, ale skôr, ako by bol začal pracovať na obrátení domorodého obyvateľstva, snažil sa povzniesť mravy osadených tam Európanov. To sa mu za krátky čas šťastne podarilo. Potom sa obrátil k pohanom, a to *k Paravom* na južnom polostrove. Zašiel aj na pobrežie *Travankúru*, na ostrov *Ceylon*, na polostrov *Malaku* a *Moluky*. Všade hlásal evanjelium s neobyčajným úspechom. Pomáhaly mu pri tom divotvorná moc a zvláštne rečové znalosti. Plánovite začatú prácu ponechal svojim pomocníkom a iným misionárom a r. 1549 odišiel do *Japonska*. Pohanskí kňazi — *bonzovia* — robili mu veľké ťažkosti. Úspech v Japonsku závisel od toho, či Čína prijme kresťanskú vieru. Preto František Xaverský po dvojročnom pôsobení v Japonsku sa odhodlal vstúpiť do Číny, hoci vstup cudzincom ta bol prísne zakázaný. Najprv navštívil ešte kresťanské osady v Prednej Indii, ale na ceste do Číny zomrel († 1552). Dali mu čestné meno „apoštol Indie". Vlastnou rukou pokrstil státisíce pohanov. Jezuiti pokračovali v jeho diele a rýchlo zakladali nové biskupstvá.

Vo východnej Indii.

Šíreniu kresťanstva v Indii veľmi prekážal kastový systém domorodcov. Keď sa jezuiti ujali aj nižších tried (parias), vyššie triedy, najmä *brahmani*, s opovrhnutím sa odvracali od kresťanstva. Chceli tomu

Akomodačný systém jezuitov.

predísť, preto *Róbert Nobili* († 1658), príbuzný kardinála Bellarmina, odhodlal sa použiť tzv. *akomodačný* systém. Uznal kasty za sociálnu ustanovizeň. Sám vystúpil ako brahman, oblekom i zvykmi sa prispôsobil tejto kaste a bedlivo vyhýbal styku s páriami. Z kresťanských obradov odstránil všetko, čo mohol odstrániť bez porušenia ich podstaty (*malabarské zvyky*) a čo sa nedalo srovnať s brahmanskými náhľadmi. Týmto spôsobom získal pre kresťanstvo veľa brahmanov. Ale i sami jezuiti a najmä iní rehoľníci veľmi odporovali Nobiliho akomodačnému systému. Gregor XV. ho však schválil. Keďže neskoršie františkáni a kapucíni vyvolali pre akomodačný systém s jezuitami spor, Benedikt XIV. ho r. 1744 s konečnou platnosťou zrušil. To veľmi škodilo ázijskému misijnému hnutiu. Portugalské kolónie postupne prevzali Angličania a Holanďania, s ktorými sa dostal do Indie protestantizmus. Po zrušení akomodačného systému a najmä po zrušení rehole jezuitov katolícke misijné hnutie v Indii katastrofálne upadlo.

Zadná India.

V Zadnej Indii sa pokúsil hlásať kresťanstvo už sv. František Xaverský. Ale značnejšie sa ujalo len v 17. storočí. *V Končinčine* a *v Tonkine* úspešne pracoval jezuita *Alexander Rhodes* († 1660), Francúz, ktorý už doma budil záujem o misie, a jeho pričinením vznikol parížsky misijný seminár. Koncom 18. storočia bolo v Zadnej Indii 300.000 kresťanov. Ťažšie postupovaly misie *v Siame.*

Kresťanstvo v Japonsku.

V Japonsku sv. František Xaverský nedosiahol väčšie výsledky. Ale ním zasiate semeno nevyšlo nazmar. Jezuiti, podporovaní františkánmi, pokračovali v diele, ktoré sa tak darilo, že koncom 16. storočia v „ríši vychádzajúceho slnka" bolo skoro milión kresťanov. Ľudia z najprednejších kruhov sa hlásili ku katolíckej viere, ba boly výhľady, že aj cisár sa stane katolíkom. Po krásnom rozbehu nastalo v Japonsku kruté prenasledovanie kresťanov. Bonzovia rozšírili verejnú mienku, že misionári a vôbec kresťanstvo má v Japonsku politické ciele a chce ho vydať na pospas Portugalcom. R. 1587 cisár nariadil, aby misionári opustili Japonsko. Vznikly vzbury, v ktorých zahynulo veľa kresťanov misionárov i domorodcov. V Nagasaki ukrižovali r. 1597 26 kresťanov, medzi nimi 20 domorodcov (r. 1862 kanonizovaní). Ešte prudkejšie prenasledovanie vzniklo r. 1614, keď protestantskí Holanďania z obchodnej závisti a náboženskej nesnášanlivosti očiernili misionárov. Opakovaly sa tu udalosti, aké zažilo kresťanstvo za povestných rímskych prenasledovaní, a s malými prestávkami trvaly vlastne až do 19. storočia. Od r. 1666 žiadali od každého, koho podozrievali z kresťanstva, aby pošliapal kríž alebo obraz Matky Božej (efumi). Štyritisíc kresťanov razom potopili do mora, iných 37.000, ktorí sa postavili na obranu, najukrutnejšie stýrali. V druhej polovici 17. storočia sa zdalo, že kresťanstvo v Japonsku je úplne vyhubené. Ale i tak sa udržalo až dodnes, hoci sa časom znetvorilo (nebolo kňazov a verejnej bohoslužby). Francúzski misionári našli r. 1865 okolo Nagasaki 20.000 kryptokatolíkov, ktorých väčšia časť sa hneď pripojila k Cirkvi. Ba i r. 1924 objavili misionári nové stopy starých japonských kresťanov.

Kresťanstvo v Číne.

Do *Číny* sa dostalo kresťanstvo vo forme nestorianizmu už v 7. storočí (§ 37). Mongolskí panovníci boli kresťanstvom dosť nadšení; udržiavali styky s pápežskou kúriou a s kresťanskými panovníkmi. Miestami účinkovaly v Číne žobravé rehole. I keď v širšom obyvateľstve kresťanstvo nenašlo ozvenu, predsa niektoré prednejšie mongolské rodiny prijaly krst. Minorita *Ján de Monte Corvino* na začiatku 14. storočia sa stal arcibiskupom v Číne; mal 9 sufragánnych biskupov a 50 františkánskych kláštorov. Keď upadlo panstvo Mongolov, aj kresťanstvo v Číne slablo a od 14. storočia úplne zakázali misionárom prístup.

Už sv. František Xaverský sa zaoberal plánom znovu zaviesť do Číny evanjelium, ale predčasná smrť nedovolila mu to uskutočniť. Jezuiti sa dôkladne pripravili na duchovné podmanenie „nebeskej državy", kde bola vysoká kultúra a presne vybudované náboženské systémy budhizmu, náuky Konfuciovej a Laotseho. Misionári najmä matematikou, umením a západnými vynálezmi sa snažili získať si dôveru Číňanov. Takto sa jezuitom podarilo už r. 1583 vniknúť do Číny a začať misionársku činnosť. Vodcom výpravy bol jezuita *Matúš Ricci* († 1610), „apoštol Číny", vynikajúci matematik. Naučil sa čínsku reč, prispôsobil sa miestnym zvykom a svojou vedeckou činnosťou získal si dôveru cisárskeho dvora, ktorý mu dovolil hlásať kresťanstvo v hlavnom meste a v provinciách. Ešte väčší úspech dosiahli misionári *Adam Schall* z Kolína († 1666) a *Ferdinand Verbiest* z Flámska († 1688). Stali sa dôvernými cisárovými a riaditeľmi astronomického úradu v hlavnom meste čínskom.

Čínske obrady.

Jezuiti, aby čím lepšie získali kresťanstvu čínske kultúrne obyvateľstvo, prispôsobovali sa domácim zvykom ešte viac ako v Indii. Trpeli napr. občianske a národné slávnosti na počesť Konfucia a jeho predkov, dovolili Boha nazývať *Tien* (nebo) a *Šangti* (najvyšší pán, cisár), vynechali niektoré obrady pri krste a poslednom pomazaní, zmiernili niektoré cirkevné predpisy (zasvätenie nedele, pôsty) a s dovolením Pavla V. upotrebovali pri sv. omši aj čínsku reč. Takým spôsobom získali kresťanstvu predných

Číňanov a katolícka viera sa utešene šírila, i keď miestami došlo i na prenasledovania. Koncom 17. storočia bolo už v Číne vyše milióna katolíkov s biskupstvami v Pekingu a Nankingu. Cisár Kanghi dal r. 1692 kresťanstvu úplnú slobodu. Ale s akomodačným systémom neboli spokojní ani niektorí jezuiti, a tým menej španielski dominikáni a františkáni, ktorí v 17. storočí tiež začali účinkovať v Číne. Vyvolali ostrý spor pre „čínske obrady", ktoré označovali za modloslužobné a zakazovali ich. Obidve strany však postupovaly v spore netaktne. To, pravda, vzbudilo u Číňanov nedôveru a kresťanskej veci nesmierne škodilo. Sv. stolica sa opätovne musela zapodievať touto vecou. Klement XI. vyslal legáta *Tournona*, aby vyšetril spornú vec. Tournon zakázal čínske obrady pod trestom exkomunikácie. Cisár Kanghi však žiadal prísne zachovať čínske zvyklosti. Ani jezuiti nedbali na pápežský zákaz a aj naďalej sa pridržiavali čínskych obradov. Hoci to vyvieralo z čistých pohnútok, predsa sa dá ťažko srovnať s povinnou jezuitskou poslušnosťou. Podrobili sa len definitívnemu rozhodnutiu Benedikta XIV., ktorý akomodačný systém všade zakázal. Preto a najmä pre zrušenie rehole jezuitov misijné hnutie v Číne upadalo. Miestami došlo ku krvavým prenasledovaniam. V 19. storočí bolo v Číne už len asi 200.000 kresťanov.

Schmidlin, Einführung in die Missionswissenschaft, 1917. — Schmidlin, Kath. Missionsgeschichte, 1924. — Huonder, Deutsche Jesuitenmissionäre im 17. u. 18. Jh. 1899. — Huonder, Der einheimische Klerus in den Heidenländern, 1909. — Väth, Die Frauenorden in den Missionen v. 16. Jh. bis z. Gegenwart, 1920. — Valentin, Kolonialgesch. der Neuzeit, 1915. — Brou, S. François Xavier, Conditions et méthodes de son apostolat, Bruges 1925. — Jann-Schnürer, Die kath. Missionen, 1920. Dr. Karol Kmeťko, Svetové misie. Nitra 1942.

§ 183. GRÉCKA ORTODOXNÁ CIRKEV. SCHIZMATICKÁ CIRKEV RUSKÁ. SJEDNOTENÍ UKRAJINCI.

Grécka cirkev pod nadvládou Turkov.

1. Grécka cirkev dostala sa po dobytí Carihradu Turkami r. 1453 do veľmi ťažkého položenia (§ 131, 3). Ale Gréci i v najťažších pomeroch sa zväčša pridržiavali viery svojich otcov. Patriarcha, ktorého volila patriarchálna synoda, vykonával svoju jurisdikciu, ba možno povedať, že jeho cirkevná a občianska moc aj vzrástla. Nemusel sa totiž deliť o duchovnú moc s cisárom ako dosiaľ. Turci z politickej vypočítavosti ponechali Grékom cirkevnú ústavu, kostoly, dovolili im slobodne vykonávať bohoslužby, žiadali len riadne a verne platiť daň. No náboženský život Grékov pod tureckým panstvom predsa upadal a často aj odpadli k islamu.

Duchovenstvo a ľud kultúrne upadol. Vyššieho aj nižšieho kléru sa zmocnila korupcia. Len vo vyšších triedach — a aj tam len ojedinele — sa pestovala učenosť; nižšie duchovenstvo bolo priemerne veľmi nevedomé a svoj úrad vykonávalo remeselne. Tým, pravdaže, upadlo i školstvo. Duchovné úrady sa daly kúpiť. I hodnosť patriarchu sa stala predmetom licitovania. Patriarcha si musel investitúru vykúpiť od sultána bohatými darmi. Ale predsa treba uznať, že grécka cirkev zväčša splnila ťažkú úlohu, t. j. udržala a zachovala na východe kresťanstvo a grécku národnosť. Ľud a cirkev ostaly i naďalej úzko spojené.

Okrem carihradského ekumenického patriarchu (hlava celej ortodoxnej cirkvi) sú ešte tri patriarcháty, a to alexandrijský, antiochijský a jeruzalemský. Politický prevrat sa najmenej dotkol mníšstva. Sami mohamedáni si ho vážili a ponechali v kláštoroch. I vedecký život sa zväčša len tam udržal. Biskupov volili tiež zpomedzi mníchov.

Pomer ku rímskej cirkvi.

V náuke o bohoslužbe od zrušenia florentínskej únie (§ 131, 3) grécka cirkev nič nezmenila. Vierovyznanie, ktoré r. 1643 sostavil kijevský metropolita *Peter Mogilas* a ktoré schválila aj carihradská patriarchálna synoda, zavrhuje Filioque a úzkostlivo vyhýba výrazu očistec. Pripúšťa však dvojaké peklo a z jedného z nich i vykúpenie. Akúsi prednosť rímskeho biskupa uznáva, ale zavrhuje katolícky primát. Pri omši sv. upotrebujú Gréci kvasený chlieb; ich pôsty sú prísnejšie a majú väčší počet sviatkov ako latinská cirkev. Manželstvo môže byť pre cudzoložstvo rozlúčené. Liturgickou rečou je starogréčtina; laici dostávajú kalich a kňazi môžu žiť v manželstve, uzavretom pred prijatím vyšších radov.

Pomer k rímskej cirkvi sa nezmenil; starý odpor Grékov, okrem niektorých dobromyseľných patriarchov, trval ďalej. Snahy Gregora XIII. (grécke kolégium v Ríme) a jezuitov, ktorí sa v 16. storočí pre úniu osadili v Carihrade, boly bezvýsledné. Jedine patriarchát antiochijský sa viac blížil k Rímu. Keď r. 1724 zvolili za patriarchu *Serafína Tanasa*, Sv. stolica ho uznala, lebo vyhovel všetkým jej požiadavkám. Ale schizmatici ho prenasledovali. Preto spolu s 10 biskupmi sa uchýlil do libanonských hôr. Benedikt XIV. mu udelil pálium a zriadil patriarchát *sjednotených gréko-mechitov*. Má 10 sufragánnych biskupov.

Novotári 16. storočia sa snažili aj grécku cirkev zatiahnuť do protestantizmu, ale ich pokusy sa nezdarily (§ 172, 5).

Ruská cirkev.

2. Národná cirkev ruská, ktorej strediskom bol Kijev a od r. 1328 Moskva, hierarchicky cez celý stredovek závisela od Carihradu. Keď sa grécka cirkev na II. lyonskom sneme r. 1274 sjednotila s rímskou (§ 105, 1), sjednotenie prijali aj Rusi, ale onedlho ho, podobne ako Gréci, prerušili. Na florentínskom sneme r. 1439 vážne sa usiloval o úniu kijevský metropolita *Izidor* (§ 131, 1), ale jeho snahy zmaril ruský klérus.

Ruská cirkev autokefalná.

Pre politické zmeny v 15. storočí sa zmenil pomer ruskej národnej cirkvi k Carihradu. Keď byzantskú ríšu zaujali Turci (1453) a Rusi sa zbavili mongolskej nadvlády (podliehali jej od r. 1250), uzrievalo v nich presvedčenie, že po páde Byzantska Rusko je ochrancom ortodoxie, a cirkevné práva Carihradu prešly na Moskvu — „tretí Rím". Absolutisticky založený Ivan IV. Hrozný (1533—1584), ktorý dopomohol Rusku k politickej nezávislosti a sám sa nazval cárom, snažil sa aj o cirkevnú nezávislosť. Splnilo sa to r. 1589. Vtedy carihradský patriarcha *Jeremiáš II.* udelil moskovskému metropolitovi Hiobovi hodnosť patriarchu. Tak vznikla ruská autokefalná cirkev. Carihradská synoda r. 1591 uznala moskovský patriarchát ako piaty medzi patriarchátmi gréckej ortodoxnej cirkvi. Súčasne ustanovili, že moskovského patriarchu bude voliť synoda ruských biskupov a výsledok voľby sa má ohlásiť ekumenickému carihradskému patriarchovi, ktorý prejaví súhlas. I táto malá závislosť od Carihradu prestala za cára *Alexia Michailoviča* r. 1660, keď Rusi dostali právo ustanoviť nezávislého patriarchu.

„Svätá synoda"

Keďže moskovského patriarchu si ľud veľmi vážil a u ľudu mal i značnú politickú moc, rozhodol sa absolutistický cár *Peter Veľký* (1689—1725) úplne odstrániť patriarchálnu dôstojnosť. Po smrti patriarchu Hadriána (1700) za dvadsať rokov nedovolil obsadiť moskovský patriarchát. Keď ľud na to navykol, r. 1721 zrušil ho aj formálne a miesto neho za najvyšší cirkevný úrad označil „svätú synodu". Skladala sa z ruských biskupov a iných duchovných hodnostárov (12 členov) a zo svetského prokurátora, ktorý zastupoval cára. Všetkých členov „svätej synody" vymenoval cár; tak sa stal vlastne duchovnou hlavou ruskej cirkvi. Cirkevný poriadok, ktorý ustálil Peter Veľký, sa podstatne nezmenil až po revolúciu r. 1917.

Katarína II.

Katarína II. (1762—96), ktorá bola pôvodne protestantka (princezná z Anhalt-Zerbst), len navonok sa pridržiavala ruských obradov, v skutočnosti však bola voľnomyšlienkárka. Za nej sa dovŕšila nadvláda cára nad ruskou cirkvou. Všetky cirkevné majetky

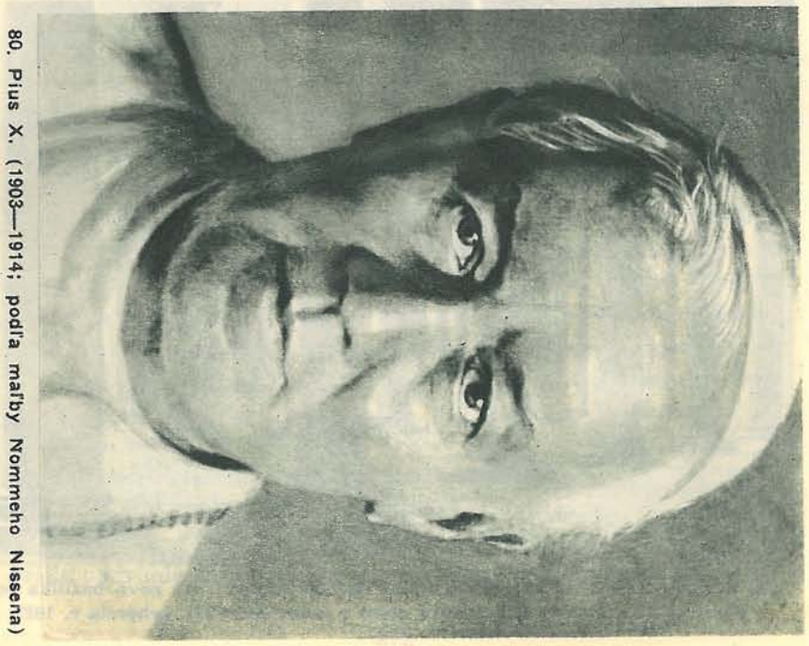
77. Sála tajného konzistória (shromaždenie kardinálov pod predsedníctvom pápeža s vylúčením všetkých iných osôb okrem kráľov). Výzdoba sálu je z časov Klementa VIII. (1591— 1605).

78. Päťloďová bazilika sv. Pavla, ktorú delí 80 stĺpov. Táto nová bazilika bola znovu vybudovaná r. 1828, keďže stará z rokov 338—397 vyhorela r. 1823.

79. Leo XIII. (1878—1903; maľba od Lenbacha). Encyklikou Grande munus (1880) rozšíril sviatok sv. Cyrila a Metoda na celú Cirkev. V bazilike sv. Klementa dal postaviť kaplnku slovanských apoštolov.

80. Pius X. (1903—1914; podľa maľby Nommeho Nissena) pápež — pastier duší — podľa svojho hesla „instaurare omnia in Christo". Jeho kanonizácia je v príprave.

vyhlásila za majetok koruny, aby „zbavila duchovných starostí o hmotné veci"; duchovných platil štát. Za jej panovania došlo k podeleniu Poľska (1772, 1793, 1795) a niekoľko miliónov katolíkov pripadlo k Rusku. Rusi sľúbili síce katolíkom latinského obradu a sjednoteným Malorusom náboženskú slobodu, ale sľub nedodržali. Zrušili všetky biskupstvá okrem polockého a sjednotených ľsťou a nátlakom nútili odpadnúť.

Rozkolníci.

Cársky despotizmus v ruskej cirkvi vyvolal početné *sekty*. Boly zväčša reakciou ľudu na utláčanie cirkvi a prejavom nespokojnosti s náboženským formalizmom, do ktorého ortodoxná cirkev čím ďalej, tým viac upadala. Starší sektári spoločným menom sa nazývajú *rozkolníkmi*. Takí sú *staroverci*, ktorí vznikli v 17. storočí, keď patriarcha *Nikon* zreformoval ruské liturgické knihy a kostolné zvyky. Niektorí to pokladali za porušenie viery, za kacírstvo a nepodrobili sa reforme. Staroverci boli najviac z ruských sedliakov. Pridržiavali sa starých cirkevných obyčají a fanaticky zavrhovali všetko, čo prinášala nová doba, ako holenie brady, požívanie kávy, fajčenie atď. Hoci ich veľmi prenasledovali, predsa sa udržali. Na začiatku 20. storočia ich bolo do 10 miliónov. Keď vymreli starí kňazi starovercov, sekta sa rozštiepila na dve skupiny. Jedna prijala kňazov zo štátnej cirkvi a utvorila sektu *popovcov*, druhá vyhlásila kňazstvo za zrušené a utvorila skupinu *bezpopovcov*. Miesto kňazov volili si laikov za starších. Obe skupiny rozdrobily sa v 18. storočí na menšie sekty, ktoré kresťanstvo spotvorily do nepoznania. Sú to *bláznivi*, gnostickí rojkovia; *chlystovia*, ktorí sa bičujú, *škopci* s najhoršími mravnými výstrednosťami; *molokáni*, ktorí v pôstnom čase proti zákazu ortodoxnej cirkvi požívajú mlieko; *duchoborci* zavrhujú učenie o sv. Trojici; *stundisti*, ktorí smýšľajú komunisticky.

Pokusy o sjednotenie s Rímom.

Keďže po páde Carihradu Rusko prevzalo vedúcu úlohu v ortodoxnej cirkvi, pozornosť pápežov, ktorí sa snažili o sjednotenie, sa tiež obracala k nemu. Leo X., Hadrián VI. a Klement VII. sa pokúsili získať Rusov, ale nič nedosiahli. Rusi sa nebránili diplomatickému spojeniu s Rímom, keď videli, že pápeži majú veľkú vážnosť na Západe a že by mohli s ich pomocou Moskvu politicky povzniesť a posilniť. Ale cirkevnému sjednoteniu moskovské kniežatá vždy rozhodne odporovaly. Ba ani Poliaci z politických príčin sa netešili prípadnému spojeniu Moskvy s Rímom. Čiastočne oni zmarili i príchod pápežských legátov, ktorí chceli pozvať Ivana IV. Hrozného na tridentský snem. Gregor XIII. poslal do Ruska jezuitu Antona *Possevinu*, aby sprostredkoval mier medzi poľským kráľom Báthorym a Ivanom IV. a kliesnil cestu únii; ale aj tento pokus bol bezvýsledný.

Ukrajinci a únia.

3. S Rusmi upadli do rozkolu aj Ukrajinci (Malorusi, Rusíni), Cirkevne záviseli od Carihradu, a to trvalo i vtedy, keď časť Ukra-

jiny v 14. storočí pripadla k Poľsku, resp. k Litve. Keď litovské knieža *Jagelo* prijal krst a stal sa poľským kráľom (ako Vladislav II., 1386—1434; jeho manželka Hedviga Poľská z rodu Anjouovcov; § 69, 2), nastaly priaznivejšie pomery pre sjednotenie Ukrajincov s Rímom. Poľskí králi z politických príčin podporovali úniu, lebo tým chceli oslabiť vplyv Moskvy na poľských Malorusov. Napomáhali i snahy Izidora, metropolitu kijevského (§ 131, 3). Hoci ich úsilie narážalo na veľké ťažkosti schizmatikov, predsa v 15. storočí kijevská sjednotená metropola mala 9 sufragánnych biskupstiev (Černigov, Smolensk, Przemyšl, Turov, Luck, Polock, Chlum, Halič). Začiatkom 16. storočia získali schizmatici v Ukrajine prevahu a potlačili úniu.

V druhej polovici 16. storočia šľachta, ktorá lepšie smýšľala, a duchovenstvo, nasýtené ruským vplyvom, začaly znovu hľadať spásu v spojení s Rímom. V Ukrajine sa osadili jezuiti (Peter Skarga) a slovom i písmom pripravovali pôdu pre zblíženie. Poľskí králi Štefan Báthory († 1586) a Žigmund III. († 1632) podporovali úniu z náboženského presvedčenia, i z politických príčin. Na vlastnú žiadosť ukrajinských biskupov došlo r. 1595 k sjednoteniu. Sv. stolica potvrdila kijevskému metropolitovi jeho dovtedajšie práva; mohol totiž voliť svojich sufragánov, ale mal žiadať pápeža, aby ich potvrdil. Ponechali im aj slovansko-grécke obrady. Synoda *v Breste Litovskom* r. 1595 úniu schválila a slávnostne vyhlásila (§ 171, 2). Pravda, nenávisť schizmatikov proti únii neprestala. Spojili sa s disidentmi (poľskí protestanti; § 171) a použili každú možnosť, aby rozbíjali sjednotených. Obeťou takých nepokojov sa stal sv. Jozafát *Kuncewicz*, polocký arcibiskup, ktorého schizmatici r. 1623 zavraždili (§ 171, 2). Pre tuhý nátlak schizmatikov únia slabla, ale za kráľa Jána Sobieskeho (1674—96), povedomého katolíka, znovu ožila. Biskupi v Przemyšli a Ľvove sa vrátili k únii a r. 1710 sa vrátilo i ukrajinské duchovenstvo.

Synoda v Breste Litovskom.

Po rozdelení Poľska kijevská metropola s podriadenými diecézami pripadla Rusku, ľvovská, przemyšlovská a chlumská diecéza Rakúsku. Úniu v Rusku potlačili. Len jezuiti, ktorých Katarína II. z pedagogických príčin strpela v Ukrajine, udržiavali za čas katolíckeho ducha (§ 189, 5). V Rakúsku sa však utešene rozvíjala. Pius VII. r. 1807 povýšil ľvovské biskupstvo na metropolu a pridelil mu biskupstvá v Chlume a v Przemyšli. R. 1885 zriadili biskupstvo *stanislavovské*.

Rusíni. *Rusíni,* ktorí bývali na východnom pohraničnom pásme Uhorska, boli tiež schizmatici. Podliehali pod jurisdikciu predstaveného mukačevského baziliánskeho kláštora, ktorý bol vysväteným biskupom (§ 135, 5). Keď r. 1595 uskutočnili brest-litovskú úniu, sjednotili sa aj uhorskí Rusíni na čele s biskupom Bazilom Tarasovičom. Sedmohradské knieža Gabriel Bethlen obsadil východné Uhorsko a nanútil Rusínom r. 1627 schizmatického biskupa. Ale už r. 1649 na trnavskej synode znovu obnovili úniu Rusínov s katolíckou Cirkvou. Upevnili ju len neskoršie, a to jezuiti pričinením baziliánov Parthena a Kosoviča. Sv. stolica vyslala k nim učeného baziliána Jozefa Rogu *Camelisa* v hodnosti biskupa, ktorý napísal aj svetské a cirkevné dejiny Rusínov. Za upevnenie únie Rusínov Camelis učinil najviac. Zomrel r. 1704 v Prešove. Za Márie Terézie zriadil pápež Klement XIV. r. 1771 mukačevskú gréckokatolícku diecézu. Na žiadosť Františka I. vykrojil z nej Pius VII. r. 1816 prešovské gréckokatolícke biskupstvo a obe diecézy podriadil ostrihomskému arcibiskupovi.

Jozef Roga de Camelis.

Podľa dohody medzi Sv. stolicou a bývalou Česko-Slovenskou republikou z r. 1928 (Modus vivendi) malo byť mukačevské biskupstvo povýšené na arcibiskupstvo. Bolo by mu podliehalo biskupstvo prešovské a biskupstvo, ktoré sa malo zriadiť v Chuste. Politické zmeny z r. 1939 zmarily tento plán.

Janin, Les Églises orientales et les rites orientaux, Paris 1922. — Janin, Les Églises separées d'Orient, Paris 1930. — Michaleescu, Die Bekenntnisse u. wichtigsten Glaubenszeugnisse der griech-oriental. Kirche, 1904. — Beck, Die russ. Kirche, ihre Gesch. u. Liturgie, 1922. — Brian Chaninov, L'Église russe, Paris 1928. — Smurlo, Le St.-Siege et l'Orient orthodoxe russe. Praha 1928. — Schaeder, Moskau, das dritte Rom, 1929. — Karácsonyi, Magyarország egyh. tört. Nagyvárad 1906.

§ 184. UMENIE.

1. V novoveku renesančné umenie vyvrcholilo najmä v architektúre. Potom však ustupovalo novej výrazovej forme, ktorá verne odzrkadľovala vnútro človeka 16. a 17. storočia. Ako každá epocha, v ktorej sa vlnily veľké myšlienky a pracovaly hlboké city, vedela si vytvoriť v umení primeranú formu, tak aj rušné 16. a 17. storočie si vytvorilo svoj sloh, svoju kultúru, ktorú dnes všeobecne nazývame *barokovou kultúrou.*

Baroková kultúra.

Vo forme je barok zväčša pokračovaním renesancie. Nemá rád rovné, triezve línie, nestrpí pri svojej prekypujúcej sile nijaké prekážky, miluje svetlo, priestrannosť, vzdušnosť a veľkoleposť. Jeho podstatou je expanzívnosť a zvýšená životná vôľa. 16. a 17.

storočie je dobou objavov, kolonizácií, náboženských novôt a cirkevnej obrany. Aká pohnutá je táto doba, taký nepokojný je aj barok. Plný aktivity a života.

Charakteristika baroku.

Ale barokové umenie — podobne ako renesančné — nenapĺňa už taký idealizmus ako umenie v stredoveku. Blíži sa skôr k realizmu a materializmu. Stačí mu často bezduchový, bezobsahový vonkajšok, plytkosť, ba aj nízkosť. Barokové umenie prestáva byť imaním širokých más, slúži viac panovníckym dvorom, bohačom a ich vrtochom. Tradičnosť, ktorej sa stredovekí umelci tak dôsledne pridržiavali, ustupuje ľubovôli umelcov. Barok ešte viac ako renesancia prestáva mať specifický náboženský ráz.

Vedúce postavenie v umení na počiatku novoveku malo Taliansko. Odtiaľ sa renesancia šírila do ostatných europských krajín a vytlačila národné umenie. V 17. storočí viedlo zas Francúzsko a Nemecko sa mu otrocky poddávalo. Náboženskými nepokojmi nedotknuté Španielsko ostalo najsvojráznejšie a v 16. i 17. storočí dosiahlo vrchol umeleckej tvorivosti.

2. *V staviteľstve* triumfovala v Taliansku vrcholná renesancia (cinquecento; asi do 1550). Kým v strednej a západnej Europe náboženské nepokoje hatily architektúru, v Taliansku, vďaka umeleckým mecénom Júliovi II. a Leovi X., vedúci architekt tej doby *Bramante* († 1514) vytvoril plán pre svätopeterskú baziliku, najväčší kostol kresťanstva.

Bazilika sv. Petra v Ríme.

Stavať sa začalo r. 1506. Bramantov plán viac ráz pozmenili. Plán pre centrálnu kupolu vypracoval Michelangelo (vystavili ju len po jeho smrti r. 1590). K centrálnej stavbe pripojil *Carlo Maderna* († 1629) dlhú loď s predsieňou. Bronzový baldachýn nad hrobom sv. Petra a kolonádu okolo svätopeterského námestia vybudoval *Lorenzo Bernini*. Kostol sv. Petra, najmä jeho obrovská baroková kupola, je najkrajším dielom architektúry a dôstojne symbolizuje katolícku *svetovú Cirkev*. Kupola je vonkoncom náboženským dielom. Jej tendencia, smerujúca do výšin, pripomína gotiku, ktorá vyjadrovala snaživosť po nadprirodzenosti. Svojimi rozmermi zas krásne symbolizuje cirkevné sebavedomie. Spočíva ako koruna na štvorramennej stavbe; tým podľa vôle Bramanteho a Michelangelovej chce vyjadriť, že Cirkev spája všetky čiastky sveta.

Barokova architektúra.

Ale v polovici 16. storočia nastúpil namiesto renesancie *barok*. Barokový sloh, najmä v architektúre, nemá sa pokladať za úpadkový zjav. Je dôstojným umeleckým výrazom zvýšenej zbožnosti a obnoveného katolíckeho sebavedomia. Je slohom náboženskej obnovy a rekatolizácie. Podporovali ho hlavne pápeži (Sixtus V., barokový Rím) a jezuiti. Je však pomýlené nazývať barok „jezuitským slohom", lebo oni sa zásadne neviazali k nijakému slohu, ale podľa miesta a času prispôsobovali sa danostiam na poli umenia.

V cirkevnej architektúre charakterizuje barokový sloh spojenie kupoly s podlhovastou kostolnou stavbou, priestorová jednotnosť (bočné lode sa zmenia na kaplnky a oltárne výklenky), mohutná fasáda a bohatá vnútorná ozdoba. Najvýraznejším dielom barokovej architektúry je Al Gesú v Ríme od *Giacoma Vignolu* († 1573). Hlavnými majstrami baroku boli *Lorenzo Bernini* († 1680), *Francesco Borromini* († 1667), ktorý s obľubou upotreboval kriviek miesto rovných čiar, a jezuita *Andrea Pozzo* († 1709), u ktorého barok prechádza už do rokokového slohu. V Nemecku barok sa vzmáhal len po 30-ročnej vojne (kostol sv. Michala v Mníchove, dvorný kostol v Dražďanoch z 18. storočia). Významní nemeckí barokoví stavitelia sú: rodina Dientzenhoferovcov, Fischer von Erlach, Prandauer, Pöppelmann, bratia Asamovci a Martin Knoller. V Anglicku kupola svätopavolského kostola sa snaží závodiť so svätopeterskou. V Španielsku barok dôstojne reprezentuje *Eskuriál* pri Madride; vo Francúzsku dóm invalidov a Panteón v Paríži; v Čechách kostol sv. Mikuláša v Prahe (vystavil ho Krištof Dientzenhofer), na Morave barokova prestavba velehradského ochrámu. V rakúskom mocnárstve bol barok ako by dvorným slohom. Najmä vo Viedni sa stavaly monumentálne cirkevné a svetské barokové stavby. Fischer von Erlach († 1723) postavil kostol sv. Karola Boromejského vo Viedni, Prandauer kláštorný kostol v Melku (1727).

Barok na Slovensku.

Z Viedne sa dostala baroková architektúra na Slovensko. Prvý raz sa uplatnil barok pri prestavbe františkánskeho kostola v Bratislave a tento vzor napodobňovaly františkánske kostoly v Hlohovci, Malackách a Nižnom Šebeši. Najskvelejšou barokovou stavbou na Slovensku je invalidný kostol v Trnave, ktorý stavali talianski stavitelia rakúskeho cisárstva (1637). Kostoly piaristov v Trenčíne (1655), premonštrátov v Košiciach (1681), sv. Trojice v Bratislave (1717), piaristický kostol v Nitre a v Prievidzi, katedrálny chrám v Nitre, pútnický kostol v Šaštíne sú dôkazmi, že Slovensko živo reagovalo na rozličné cudzozemské barokové smery.

3. V plastike bol vplyv renesančného velikána Michelangela taký silný, že dlho usmerňoval aj barokovú plastiku. Plastika sa uplatňuje v barokových kostoloch ako dekoratívny prvok, najmä ako štuková ozdoba. Hlavným predstaviteľom barokovej plastiky v Taliansku bol *Lorenzo Bernini*, v Španielsku *Juan Martinez Montanez* († 1649), v Nemecku Andrej Schlütter († 1714) a Rafael Donner v Rakúsku († 1741).

Baroková plastika na Slovensku.

Vývin barokovej plastiky na Slovensku sa pohyboval práve tak ako vývin architektúry v dielach a intenciách cudzozemských umelcov. Barokovú plastiku importovali z cudzozemska, najmä z Rakúska. *Giov. Battista Rosso* a *Jacopo Tornini* vyzdobili plastikou invalidný kostol v Trnave. Trnavskej plastike sa podobá aj plastika v zámockej kaplnke v Kežmarku. *Ján Pernegger* zo Soľnohradu vyzdobil plastikou kostoly

v Nitre (okolo 1660). Rafael Donner sa osadil na čas v Bratislave, kde vyhotovil epitaf arcibiskupa Eszterházyho a hlavný oltár v bratislavskom dóme s prekrásnou sochou sv. Martina na koni. *Šimon Griming* vyhotovil súsošie v Košiciach (1740), *Martin Vogerl* v Nitre (1750), *Dionýz Stanetti* v Kremnici (1765); *Olaf Engelholm* zhotovil oltáre v levočskom bývalom minoritskom kostole (1675). Vývin plastiky zakončuje sochár *František Messerschmidt* († 1783) so svojím krucifixom v primaciálnom paláci v Bratislave.

Barokoví maliari.

4. *Maliarstvo* v 16. a 17. storočí prekvitalo. Prevládal v ňom ešte vždy náboženský námet. Velikáni vrcholnej renesancie, ako *Michelangelo* († 1564), *Correggio* († 1534) a *Tizian* († 1570), siahali až do periódy reformácie a rekatolizácie a tvorili už prechod do baroku. Tizianovi sú príbuzní *Paolo Veronese* († 1588), majster nádherných biblických scén, a *Tintoretto* († 1594), autor dramatických náboženských obrazov. K talianskym *manieristom*, ktorí s obľubou napodobňovali starých veľkých majstrov, patria *Giorgio Vasari* († 1574), *Angelo Bronzino* († 1572) a *Frederigo Baroccio* († 1612). Talianske barokové maliarstvo malo dva smery: *eklektický* a *naturalistický*. K prvému patrili: *Lodovico Caracci* († 1619), *Domenichino* († 1641), *Guido Reni* († 1642) a sladkastý *Carlo Dolci* († 1686). Druhý smer reprezentovali *Caravaggio* († 1609) a *Jusepe de Ribera*, zvaný *lo Spagnoletto* († 1656).

Rubens.

V Nemecku po veľkom majstrovi Dürerovi († 1528) a Grünewaldovi nastal pre náboženské nepokoje v maliarstve úpadok. Väčšiu pozornosť vzbudil Lukáš *Cranach* († 1553), ktorý neprestal maľovať madony ani keď sa stal protestantom. Nemecké maliarstvo ožilo len po 30-ročnej vojne. Najmä v južnom Nemecku a Rakúsku sa stal barok ozaj ľudovým umením.

Väčší rozkvet dosiahlo maliarstvo *v Nizozemsku*, kde vynikal najmä *Peter Pavol Rubens* († 1640), jeden z najväčších maliarov vôbec. Svoju maliarsku geniálnosť postavil úplne do služieb katolíckej reštaurácie. Bol dvorným maliarom Habsburgovcov. Osadil sa v Antverpách. Bohatá fantázia, úchvatný temperament a dokonalá technika charakterizuje Rubensov severanský barok. Slávny je jeho obraz umučenia a snímania s kríža v Antverpách a jeho piety. Lyrickejší ako Rubens je jeho žiak *Anton van Dyck* († 1641) so svojimi obrazmi umučenia a piet.

Murillo.

V Španielsku, kde maliarstvo dosiahlo vysoký stupeň dokonalosti, spájal barok mysticizmus s realizmom. Najprednejší baroková maliari sú: *Velasquez* († 1660), dvorný maliar Filipa IV. Jeho žánrové obrazy charakterizuje silná farebnosť. *Murillo* († 1682), hlavný reprezentant sevilskej školy, patrí k najslávnejším cirkevným maliarom. Jeho kostolné obrazy vynikajú hlbokosťou a vrúcnosťou náboženského citu. Pozoruhodné sú najmä jeho obrazy Nepoškvrneného Počatia a Nanebevzatia Matky Božej.

Barokové maliarstvo na Slovensku.

Slovensko zrodilo v barokovej ére svetoznáme talenty, ako bol *Jakub Bohdan* z Veľkej Slatiny (pracoval na anglickom kráľovskom dvore; † 1724), *Ján Kupecký* († 1740), rodák z Pezinku, sochári a maliari *Ján a Ferdinand Brokoff* zo Spišskej Soboty (okolo 1700), *Adam Maňucký* († 1757), dvorný maliar Františka Rákócziho II. No všetci odišli do cudziny a pre umelecký vývin Slovenska boli bezvýznamní. Maliarske barokové produkty v 17. storočí pochádzajú od cudzích, a aj to menej významných majstrov. Významnejšie diela vznikly len začiatkom 18. storočia, keď zas Viedeň dávala i smer, i umelcov. Významnejšie kostolné stenové maľby sú v invalidnom kostole v Trnave od neznámeho majstra, klenbové maľby v piaristickom kostole v Trenčíne (príbuznosť s Pozzovými dielami!). Antonio Galli Bibbiena vyzdobil kostol sv. Trojice v Bratislave (1740). Rakúsky rokokový maliar *Maulbertsch* (výzdoba bohuslavickej kaplnky) a *Ján Lukáš Kracker* z Prahy (vyzdobil kostol v Jasove), *Ján Bergl*, viedenský freskár (výzdoba kostola v Lefantovciach), *Anton Schmidt* (fresky v Banskej Bystrici) značia v maliarstve vývin baroku na Slovensku.

Palestrinovská hudba.

5. Keďže *cirkevný spev a hudba* v stredoveku, najmä vplyvom Francúzska (§ 148, 6), sa zosvetárčila, tridentský snem vážne uvažoval, či by nemal polyfonný spev a hudbu vôbec vylúčiť z kostola a pripustiť len gregoriánsky spev. Usniesli sa však len na tom, že síce ponechajú viachlasný spev, ale má sa dbať na to, aby kostolný spev a hudba boly vždy dôstojné a primerané vážnosti miesta. V takomto smysle sostavil svoje skladby geniálny *Palestrina* (Giovanni Pierluigi, † 1594) a dokázal, že i polyfonný spev môže vyhovieť náboženskému a cirkevnému duchu. Bol regenschorim vo svätopeterskom chráme, kde dovtedy boli zväčša len francúzski hudobníci. Palestrina, ktorý sa sám nazval „princeps musicae", nevytvoril nový spôsob hudby a spevu, len to, čo už pred ním bolo, očistil a vysoko zdokonalil. Jeho hudbu charakterizuje sviatočná vážnosť, jasnosť na chorálovom podklade, melodičnosť a ozaj anjelská zbožnosť. Z mnohých jeho diel najvýznamnejšie sú: *Missa papae Marcelli*, *Improperia* a *Stabat Mater*. Palestrinov rovesník *Orlando di Lasso* († 1594), dvorný kapelník v Mníchove, mal síce bohatšiu fantáziu, neprevýšil ho však vo vrúcnosti a prehĺbenosti. Z Palestrinových stúpencov vynikajú: Španiel *Tomáš da Vittoria* († 1613), Taliani *Antonio Lotti* († 1740) v Benátkach a *Gregorio Allegri* († 1652; povestné Miserere v 9 hlasoch). V Nemecku Viedeň a Soľnohrad sa staly centrami hudby. Vplyvom opery vnikaly tu do cirkevnej hudby svetské prvky. Tamu sa nevedeli ubrániť ani takí géniovia, ako bol *Mozart* († 1791), *Haydn* († *1809*) a *Beethoven* († 1827).

Na Slovensku sostavil r. 1655 trnavský jezuita a vynikajúci národný buditeľ *Benedikt Szőlősy* z Rybníka († 1656) pre slovenských katolíkov spevník pod názvom „Cantus Catholici. Pýsne Katholícke. Latinské i Slovenské.". Spevník vydala trnavská univerzita. V úvode (písanom v Spišskej Kapitule!) hovorí sa o hlbokej zbožnosti slovenského národa, ktorý vždy vynikal svojimi spevmi.

„Cantus Catholici".

Pre slovenských evanjelikov sostavil *Juraj Tranovský* († 1631) sbierku náboženských piesní „Cithara Sanctorum", ktorú vydali v Levoči r. 1636.

6. *Poézia* stála ešte zväčša v službách náboženstva. Vedúce miesto malo Taliansko, kde šľachetná priateľka Michelangelova — *Vittoria Colonnová* († 1547) — svojimi vrúcnymi básňami sa usilovala povzniesť katolíckeho ducha. Podobný cieľ mal i *Torquato Tasso* († 1595) vo svojom slávnom epose „Gerusalemme liberata", v ktorom s hlbokým precítením ospieval hrdinov križiackych výprav. V Španielsku, ktorého sa protestantizmus nedotkol, dosiahla náboženská poézia výšiny, aké nikdy. Sv. *Terézia Ježišova* (§ 177) a sv. *Ján z Kríža* († 1591) patria k najvýznamnejším lyrickým básnikom všetkých čias. *Lope de Vega* († 1635) a *Calderon de la Barca* († 1681; kanonik v Tolede) so svojimi „autos sacramentales" vytvorili nesmrteľné diela mystériových hier. Vo Francúzsku *Pierre Corneille* († 1684) a *Jean Racine* († 1699), v Nemecku jezuiti Fridrich *Spee* († 1635) a *Jakub Balde* († 1668) a konvertita *Ján Scheffler*, zvaný *Angelus Silesius* († 1677), v Holandsku *Ioost van den Vondels* († 1679) sú majstrami náboženskej lyriky. *V Poľsku* jezuita *Sarbiewski* († 1640) bol znamenitým skladateľom hymnov.

Barokové poézia.

Schnürer, Katholische Kirche u. Kultur in der Barockzeit, Paderborn 1937. — Wölfflin, Renaissance u. Barock. München 1926. — Weinmann, Das Konzil v. Trient u. die Kirchenmusik, Leipzig. 1919. — Fellerer, Palestrina. Regensb. 1930. — Mayer, Gesch. der spanisch. Malerei, Leipzig 1922. — Feulner, Bayr. Rokoko, 1923. — Riesenhuber, Die Kirchl. Barockkunst in Österreich, 1924. — Wagner Dejiny výtv. umenia na Slovensku. Trnava, 1933. — Cincík, Jakub Bohdan, angl. dvorný maliar zo Slovenska, Turčiansky Sv. Martin. — Cincík, Barokové freská, Turč. Sv. Martin.

§ 185. NÁBOŽENSKOMRAVNÝ ŽIVOT.

1. Nábožensko-mravný život, v ktorom sa na konci stredoveku javily vážne nedostatky (§ 149, 2), upadol pod vplyvom náboženských nepokojov 16. storočia ešte hlbšie, najmä v severných krajinách. Ale vo všeobecnosti už v polovici 16. storočia sa javí obrat k lepšiemu. Zlepšenie dosiahlo miestami takú výšku, akú cirkevné dejiny ešte nevidely. Humanizmom a renesanciou vyvolané neporiadky zavinily hnilobu, ale tá sa premenila na kyprú pôdu, ktorá

Storočie svätých.

čakala len na oplodnenie, aby vydala zo seba bohaté ovocie. Oplodnili ju svätí a svätice, ktorých bolo toľko, že druhú polovicu 16. a 17. storočia môžeme pomenovať „storočím svätých". Nikdy v dejinách nebol taký veľký počet tých, ktorých by Cirkev mohla pre ich heroický čnostný život povýšiť na oltár. Z *jezuitov* sú to: sv. Ignác z Loyoly, František Xaverský, Alojz, Stanislav Kostka, František Borgia, Canisius, anglickí (§ 167) a misijní mučeníci (§ 182); z *kapucínov:* Félix z Cantalicia, Benedikt z Urbina, Fidelis zo Sigmaringenu († 1622), Inocent Marcinno z Caltagirone († 1655); z *františkánov:* Paschal Baylon († 1590), Vavrinec z Brindisi († 1619), Michal de Sanctis († 1625), bl. Ján Sarkander († 1620), Jozafát Kuncewicz († 1623), František z Caracciola († 1608); ďalej sv. Pius V., František Saleský, Vincent z Pauly; Katarína de Ricci († 1590), Magdaléna z Pazzis († 1607), Agnesa z Puy († 1634), Rozália z Limy, Mária Anna z Paredes († 1626).

Okrem sv Ignáca z Loyoly (§ 176, 2) a Filipa Nerejského (§ 177), sv. Terezie Ježišovej a Jána z Kríža (§ 177, 3), ktorí významne vplývali na verejný život, ešte dve osoby zasiahly do formovania svojej doby a nasledujúcich časov. Bol to *sv. František Saleský* a *Vincent z Pauly.*

Sv. František Saleský (1567—1622), podobne ako ostatní novoveký svätci, nie je univerzálnym svätcom; je typickým francúzskym a moderným svätým. Ale jeho duch jednako pôsobil široko-ďaleko. Proti kalvínskemu a jansenistickému pesimizmu hlásal radostný optimizmus. Ako dušepastier s hriešnikmi zachádzal s najväčšou láskavosťou a povoľnosťou. Pritom však nikdy nestratil s očú vytýčený cieľ a neuspokojil sa, kým ho nedosiahol. Ako kňaz a ako ženevský biskup celým svojím účinkovaním a spismi (Philothea) sa usiloval o to, aby zbožnosť imponovala, priťahovala všetky spoločenské vrstvy, najmä však vzdelaných a zámožných svetských ľudí. Kultúru, ktorá humanizmom odbočila od Cirkvi, snažil sa znovu zapojiť do nej. On vlastne vrátil humanizmus Cirkvi. Tak sa stal ozaj *kresťanským humanizmom.*

Sv. František Saleský.

Hoci úplne inou metódou, no nie menej úspešne účinkoval a pôsobil na dobu sv. *Vincent z Pauly* (1581—1660). *Činná láska medzi chudobným* ľudom bola jeho životným programom. So svojimi stúpencami (lazaristi, vincentky; § 177) sa snažil ustavične dobročiniť svojim spolubližným. Boli presvedčení, že tak spracovaní ľudia budú mať vnímavé srdce pre vôľu a hlas boží, keď sa v nich neočakávane ozve. Bol nenáročný, nikomu nič nenanucoval, preto sa nikde nestretol s protitlakom. To bolo kúzlo jeho pôsobnosti a tajomstvom jeho úspechov. S náboženskými novotármi nechcel dišputovať, lebo pri dišpute postaví sa protivník na odpor skôr, ako by sa disponoval pravdu uznať a prijať. Sv. Vincent získal pre Cirkev viac novotárov ako dišputanti.

Sv. Vincent z Pauly.

2. Okrem mnohých kanonizovaných svätcov a svätíc veľa vynikajúcich biskupov, kňazov a rehoľníkov neúnavne a úspešne

pracovalo na povznesení náboženssko-mravného života ľudu. V Nemecku: Jakub z Eltzu, Ján Schonenberg, biskupi v Trevíri, Daniel Brendel a Ján z Bickenu v Mohuči, Teodor Fürstenberg v Münsteri, Oto Truchsess v Augsburgu (§ 178, 4); v Rakúsku Klesl (§ 169, 3); v Čechách a na Morave: Martin Medek, Stanislav Pavlovský (§ 169, 6); v Poľsku Stanislav Hosius (§ 171, 1); v Uhorsku Peter Pázmány (§ 179, 5) atď. Oživený rehoľný život, početné kňazské a laické združenia (§ 177), dobročinné spolky, základiny a prekvitajúca misijná činnosť (§ 182) sú skvelými dôkazmi prebudeného a intenzívneho náboženského života. Kňazstvo bolo lepšie teologicky školené, preto aj lepšie poučovalo ľud a svedomitejšie pastorovalo. Táto náboženská renesancia trvala skoro celé storočie; potom v 18. storočí, žiaľbohu, prišiel znovu úpadok.

Pobožnosť k Božskému Srdcu.

Náboženský život ľudu prehlbovala *pobožnosť k Božskému Srdcu.* Po stopách stredovekých nemeckých mystikov založil ju vo Francúzsku sv. Ján Eudes (§ 177). Pobožnosť k Božskému Srdcu vzpružily a charakteristicky vyformovaly najmä videnia sv. *Margaréty Márie Alacoque,* saleziánky kláštora Paray-le-Monial pri Mâçone († 1690). Pobožnosti sa zaujali a šírili ju najmä jezuiti, hoci jansenisti a jozefinizmus im robili veľké ťažkosti.

V 17. storočí vznikla v Taliansku *májová pobožnosť* na počesť Matky Božej. V 18. storočí sa šírila v Španielsku a Francúzsku a na odporúčanie Pia VI. r. 1815 v celom svete.

Klement XI. uviedol r. 1708 pre celú Cirkev nový sviatok Nepoškvrneného Počatia (8. decembra). Ale pre zmenené pracovné pomery všade žiadali zmenšiť priveľký počet sviatočných dní. Pápeži (Urban VIII. — § 174, 8, Benedikt XIII., Klement XIV.) tomu vyhoveli.

3. K nedostatkom tejto doby treba pripísať, že nevykynožila poveru a nešťastné procesy proti strigám. Tento smutný pozostatok stredoveku (§ 149, 2) ani za reformácie ani za rekatolizácie neprestal mátožiť, ba ako by obnovenou silou začal zúriť medzi protestantmi i katolíkmi. Procesy proti strigám viedli, okrem Španielska, obyčajne svetskí sudcovia. Na juhu sa vyskytovaly menej, častejšie však vo Francúzsku, Anglicku, Škótsku, a najmä v Nemecku. Mnoho nevinných ľudí im padlo za obeť. Prvý, ktorý sa rozhodne postavil proti bosoráckym procesom, bol v Nemecku Ján Weyer (1563). Po ňom sa už častejšie ozývaly hlasy proti čarodejníctvu a čarodejníckym procesom so strany katolíkov i protestantov. Medzi katolíkmi jezuita *Fridrich Spee* svojimi spismi formoval verejnú mienku proti procesom; u protestantov *Thomasius,* profesor v Halle († 1728), bol až taký radikálny, že popieral aj existenciu diabla.

Poverа.

Clarus, Leben des hl. Franz v. Sales, der hl. Franziska v. Chantal u. ihrer Ordensschwestern, 1891. — Müller, Die Freundschaft des hl. Franz v. S. mit der hl. Franziska v. Ch. 1923. — Leclercq, S. François de Sales, docteur de la perfection, Paris 1928. — Coste, S. Vincent de Paul et les Dames de la Charité, Paris 1918. — Richstätter, Die Herz-Jesu-Verehrung des deutschen M. A. s. 1923. — Duhr, Die Stellung der Jesuiten in den deutschen Hexenprozessen. 1900.

HLAVA IV.

Cirkev v dobe absolutizmu a osvietenstva.

1. Skoro 200 rokov pred francúzskou revolúciou vo všetkých štátoch Europy panoval *štátny absolutizmus.* Heslo Ľudovíta XIV. *„L'état c' est moi"* sa stalo dogmou všetkých panovníkov. Renesancia oživila dávne myšlienky o štátnej všemohúcnosti; podporovalo ich aj znovuuvedené rímske právo (§ 157, 5). Reformácia dala panovníkom právomoc aj nad svedomím poddaných (cuius regio; teritoriálne cirkevníctvo § 158, 2). Miesto stredovekej jednotnej Cirkvi vplyvom reformácie vznikaly v štátoch viaceré „cirkvou" sa nazývajúce náboženské spoločnosti, ktoré niekde priamo žiadaly, aby sa ich štát ujal, inde sa navzájom hašterily, a tak vynútily štátny zákrok. Panovníci uskutočnili rekatolizáciu politickou mocou. Tým „sa zaslúžili" o Cirkev, a preto si dovolili úplne ju opanovať. To viedlo k nešťastnému cirkevnému *partikularizmu,* ktorý oberal centrálnu Cirkev o jej vplyv, o moc až do 19. storočia. Pápežstvo bolo proti mnohým katolíckym štátom skoro bezmocné.

Cirk. partikularizmus.

Zásah štátneho absolutizmu do cirkevných pomerov sa javil najprv v španielskom cézaropapizme za Filipa II. (§ 166, 1). No v Španielsku bola dlhými stáročiami vybudovaná cirkevná tradícia a katolícka Cirkev sa dokázala ako ochrankyňa záujmov nielen náboženských, ale aj národných; preto španielsky cézaropapizmus sa neodvážil Cirkev úplne zotročiť. Horšie to bolo vo Francúzsku, ktoré sa v 17. storočí vyšvihlo na prvý štát v Europe. Tam štátny absolutizmus poznal len jeden záujem, a to štátny, ktorému sa všetko muselo podrobiť — teda i Cirkev (galikanizmus; žiaľbohu, tento smer podporovali i cirkevní hodnostári, ako kardináli Richelieu a Mazarin). Francúzsko sa stalo v 17. a začiatkom 18. storočia nielen hlavným dejiskom cirkevnej histórie, ale ju aj vypĺňalo, či už bezprostredne alebo svojím vplyvom na europskú kultúru a dejiny (grand siècle; Francúzi — grande nation!). Po potlačení hugenotov a konverzii Henricha IV. (§ 165, 5) Francúzi sa stali katolíckym národom a podľa nich sa spravovaly aj iné katolícke ná-

Štátny absolutizmus a Cirkev.

rody. Francúzske hnutie pod inými menami (febronianizmus, jozefinizmus) prešlo do Nemecka, Rakúska, Talianska a aj tam uvoľňovalo cirkevnú jednotu a disciplínu. Že sa tieto hnutia, hroziace Cirkvi zničením, nestaly pre ňu osudnými, nie je natoľko zásluhou pápežov, medzi ktorými nešťastnou náhodou nebolo vtedy veľkej osobnosti, ako skôr obnoveného náboženského života, ktorý sa rovnobežne so štátnym absolutizmom vzmáhal vo Francúzsku a iných štátoch Europy. Účinky ducha, vzbudeného Františkom Saleským, Vincentom z Pauly, Bourdalouom a Fénelonom (náboženský galikanizmus!), boly silnejšie ako galikanizmus, jozefinizmus, febronianizmus a s nimi spojený jansenizmus.

2. Okrem cirkevného partikularizmu, ktorý vyvolal štátny absolutizmus, ohrožovalo Cirkev aj druhé, nie menšie nebezpečenstvo. Bolo to duchovné prúdenie, ktoré nazývame *osvietenstvom*. Vyšlo z Anglicka, zaplavilo celú Europu a dovŕšilo rozopru medzi vierou a rozumom, náboženstvom a kultúrou, ktorú začala renesancia a reformácia. Osvietenstvo znamená autonomiu duchovného života, vzrastajúce odcudzovanie sa národov zjavenej náuke a Cirkvi, sekularizovanie štátu, práva, vedy, hospodárskeho života a mravnosti. Viedlo ku všeobecnému zosvetárčeniu a k svetskému smeru celkovej kultúry. Urobilo národy zrelými pre revolúciu, ktorá vznikla koncom 18. storočia vo Francúzsku a o krátky čas prehrmela celou Europou.

Osvietenstvo.

§ 186. GALIKANIZMUS.

1. Galikanizmus je *francúzske* prílišné *sebavedomie*, prenesené na cirkevnopolitické pole; je typickým francúzskym riešením cirkevných problémov neskorého stredoveku a novoveku. Je taký starý ako „moderné" Francúzsko. Prvý raz sa zjavuje v spore Filipa Krásneho s Bonifácom VIII. (§ 125), potom ho vidíme v postoji francúzskych panovníkov za aviňonského zajatia pápežov (§§ 126, 127), v západnej schizme (§ 128), v konciliárnej teórii, ktorú prízvukovali najviac francúzski teologovia (Peter d'Ailly, Ján Gerson; § 129, 3). Bourgeská pragmatická sankcia po ferarsko-florentínskom sneme (§ 131, 4), francúzsky konkordát z r. 1516, ktorým panovník dostal temer neobmedzené právo pri vymenúvaní cirkevných hodnostárov (§ 134, 5), a konečne rezervovaný postoj Francúzska k usneseniam tridentského snemu (§ 175, 4) dokazujú, že Francúzsko — „najstaršia dcéra" západnej Cirkvi — si vždy nárokovalo zvláštne práva, „galikánske slobody", ktoré sa ťažko

Galikánske slobody.

daly srovnať so všeobecnou cirkevnou disciplínou. Galikánske slobody úplne obmedzily pápežskú moc vo Francúzsku, ba odchýlily sa od všeobecného cirkevného stanoviska nielen na poli disciplinárnom, ale aj dogmatickom (popieraly pápežskú neomylnosť).

Galikanizmus je vlastne dvojaký: cirkevnopolitický a dogmatický. Cirkevnopolitický galikanizmus žiadal ďalekosiahlu nezávislosť francúzskej cirkvi od Ríma a rozličné privilégiá. Dogmaticky zastával konciliárnu teóriu o superiorite všeobecného snemu nad pápežom. Keďže však konciliárnu teóriu formálne nevyhlásili za herézu, i keď ju Pius II. (§ 133, 4) a aj tridentský snem prakticky zamietol, dogmatický galikanizmus mohol sa šíriť a nemohli ho označiť za heretický. Dogmatická a ešte viac disciplinárna otázka sa vyostrila za Ľudovíta XIV. a viedla Francúzsko až na okraj schizmy.

Galikanizmus.

2. Za dlhého panovania *Ľudovíta XIV.* (1643—1715; Roi-Soleil) Francúzsko získalo politickú a kultúrnu nadvládu v Europe a jeho dávne povedomie sa ešte viac vystupňovalo. Nielen v politike a na poli kultúrnom malo neobyčajne vynikajúcich ľudí (Richelieu, Mazarin, Molière), ale i na poli cirkevnom, a to vedeckom i cirkevnopolitickom (Bossuet, Fénelon, Bourdaloue). Dávne napätie medzi Sv. stolicou a Francúzskom v takýchto okolnostiach a pri panovníkovi, ktorý smýšľal krajne absolutisticky, sa ľahko mohlo stať osudným. Absolutistický bol už jeho postup voči hugenotom (§ 165, 5). Ľudovít XIV., vedený zásadou „*un roi, une loi, une foi*", zrušil r. 1685 nantský edikt a žiadal od všetkých Francúzov priznávať sa ku katolíckemu náboženstvu. Hoci proti takému násilnému postupu protestoval i pápež Inocent XI., i biskup Fénelon, hugenoti, ktorí neprijali katolícku vieru, museli opustiť Francúzsko (Eglises du Refuges).

Ľudovít XIV.

Medzi Sv. stolicou a Ľudovítom XIV. vznikol spor *o právo regálií*. Podľa dávneho zvyku a konkordátu z r. 1516 francúzskemu panovníkovi patrily dôchodky uprázdnených biskupstiev a mohol okrem niektorých provincií udeľovať cirkevné benefíciá (jus regale). Toto právo rozšíril Ľudovít XIV. r. 1673 na všetky francúzske provincie. Biskupi sa podvolili kráľovskému rozkazu. Iba 2 jansenistickí biskupi neposlúchli, preto ich prenasledoval. Apelovali k Inocentovi XI., ktorý žiadal kráľa, aby sa zriekol regálií, a hrozil mu cirkevnými trestmi. Ale Ľudovít nepopustil a väčšina francúzskych biskupov súhlasila s ním. Svolal r. 1681 generálne shromaždenie kléru, ktoré uznalo s niektorými zmenami právo regálií pre celé kráľovstvo. Sv. stolici poslali list, v ktorom sa odvolávali na zvykové a konkordátom zabezpečené práva francúz-

Spor o právo regálií.

skej koruny, a tak ospravedlňovali svoje stanovisko. Keď to Rím neschválil, generálne shromaždenie kléru r. 1682 vydalo na popud Ľudovíta XIV. osvedčenie *v štyroch článkoch* (Declaratio cleri Gallicani de ecclesiastica potestate), ktorým protestovalo proti zasahovaniu Sv. stolice do slobôd francúzskej cirkvi a proti porušovaniu konkordátu z r. 1516.

Galikánske články.

Články, ktoré sostavil biskup Bossuet, znejú: 1. Pápež a Cirkev nemá moc nad časnými vecami; panovníci nie sú v nich podriadení pápežovi, ktorý nemá právo sosadiť ich, ani poddaných zbaviť prísahy vernosti a poslušnosti..

2. Všeobecný snem má moc bezprostredne od Krista, je nad pápežom, ako určil kostnický snem, a to navždy, a nielen na dobu západnej schizmy.

3. Pápežská moc je obmedzená kánonmi, ktoré prijala celá Cirkev. Zvyky francúzskej cirkvi však platia aj naďalej a pápež ich musí mať na zreteli.

4. Pápež má síce vo veciach viery najvyššiu autoritu, ale jeho rozhodnutie bez súhlasu Cirkvi nie je neopraviteľné (non irreformabile), t. j. pápežské rozhodnutia vo veciach viery sú len vtedy neomylné, keď s nimi súhlasí celá Cirkev.

Zásady štyroch článkov smerovaly k tomu, aby sa utvorila *národná cirkev*, od pápežskej stolice čo najmenej závislá. Prijal ich nielen francúzsky svetský klérus, ktorý sa vždy klonil k cirkevnému partikularizmu, ale aj *jezuiti* (ešte i r. 1762, teda bezprostredne pred zrušením rehole, 116 jezuitov uznávalo galikánske články — medzi nimi i článok o superiorite všeobecného koncilu nad pápežom!!). Kráľ nariadil, aby parlament a univerzity štyri články zaregistrovaly. Profesori teologie mali ich pred svojím ustanovením podpísať. Kandidáti akademických stupňov mali ich brániť vo svojich dišputách a biskupi mali vyhlásiť vo svojich diecézach. Rím to veľmi rozrušilo. Inocent XI. protestoval proti nim a neschválil kráľom prezentovaných cirkevných hodnostárov. Kráľ však zakázal vymenovaným uchádzať sa v Ríme o pápežské potvrdenie. Preto o krátky čas bolo vo Francúzsku 35 biskupstiev cirkevnoprávne nezaplnených. Alexander VIII. vyhlásil galikánske články r. 1690 za neplatné a Inocentovi XII. sa podarilo pohnúť Ľudovíta XIV., aby ustúpil. Ale po kráľovej smrti francúzsky parlament sa ich ďalej pridržiaval. Za Napoleona I. (§ 192, 3) sa ich dožadovali ešte väčšmi. S konečnou platnosťou odsúdil ich až vatikánsky snem (1870).

Galikánske články a Sv. stolica.

Spor o právo azylu.

3. Napätie medzi Sv. stolicou a Ľudovítom XIV. zväčšoval ešte i spor o *právo azylu.* Rímske vyslanectvá rozšírily azylné právo, ktoré patrilo len palácom vyslancov, aj na susedné obytné domy. To hatilo rímskym bezpečnostným úradom udržiavať verejný poriadok. Inocent XI. zrušil azylné právo. Prijaly to všetky vlády — okrem francúzskeho vyslanca. Pápež ho preto exkomunikoval. Ľudovít XIV. prerušil nato spojenie s Rímom. Obsadil pápežské majetky Aviňon a Venaissin a apeloval proti pápežovi na všeobecný snem. Spor sa urovnal za Inocenta XII. Pápežská stolica dostala nazpäť zhabané majetky. Ľudovít XIV. odvolal svoje nariadenia o galikánskych článkoch a zriekol sa azylného práva, pápež zas potvrdil kráľom vymenovaných biskupov, keď oľutovali svoje počínanie na generálnom shromaždení kléru r. 1682.

Hoci sa Ľudovít XIV. prakticky zriekol galikánskych článkov, predsa spor proti pápežovi a francúzskemu kléru skončil sa pre neho víťazne. Právo regálií, o čo hlavne išlo, platilo i naďalej. Jadro galikanizmu — *cirkevný partikularizmus* — stal sa vzorom pre podobné snahy v Nemecku, Rakúsku a Toskáne.

Nacionálne tendencie maly iste i kladný prínos pri vzraste Cirkvi, ale ich centrifugálne vlastnosti oslabovaly jej sosbieranosť, jednotnosť, koncentrovanosť, bez čoho Cirkev v novej a najnovšej dobe bola by jednoducho nemožná.

Platzhoff, Europäische Gesch. im Zeitalter Ludwigs XIV. u. des Gr. Kurfürsten, 1921. — Bertrand, Louis XIV. Paris 1923. — Martin, Le Gallicanisme politique et le clergé de France, Paris 1929. — M. d'Angelo, Luigi XIV. e la S. Sede 1683/93, Roma 1914. — Sévestre, Les idées gallicanes et royalistes du haut clergé à la fin l'ancien régime, Paris 1917.

§ 187. FEBRONIANIZMUS, JOZEFINIZMUS A SYNODA V PISTOJI.

1. Galikanizmom vyvolaný cirkevný partikularizmus sa usiloval onedlho uplatniť i v Nemecku. Napätie medzi nemeckým episkopátom a rímskou kúriou tlelo už od pradávna. Viedenský konkordát z r. 1448 odstránil ho len čiastočne (§ 131, 4). Za reformácie nadobudlo povážlivé rozmery (Gravamina nationis germanicae; § 157, 2) a neodstránila ho ani nemecká rekatolizácia (§ 178). Nemeckí preláti, keď porovnali svoj stav najmä s privilégiami francúzskych a španielskych biskupov, cítili sa ukrivdení. Preto vplyvom galikanizmu vzniklo medzi nemeckým vysokým klérom hnutie, ktoré sa usilovalo obmedziť pápežské práva v prospech biskupov (nemecký *episkopalizmus).* Tento episkopalizmus sa snažil právnicky odôvodniť profesor cirkevného práva na löwenskej univerzite *Bernard van Espen* († 1728). Jeho spisy, presiaknuté galikanizmom, dostaly sa, pravda, na index, ale to už nezarazilo partikularistické snahy nemeckého episkopátu.

Nemecký episkopalizmus.

2. Snahám nemeckých biskupov dal konkrétnejšiu formu trevírsky svätiaci biskup *Mikuláš Hontheim* († 1790), bývalý žiak

Febronius.

Bernarda van Espen. Keď protestanti z príležitosti cisárskej voľby r. 1742 (Karol VII. Bavorský) znovu predniesli sťažnosti nemeckého národa, odhodlal sa Hontheim preskúmať ich a porovnať so všeobecnou cirkevnou ústavou. Sostavil obšírne dielo: *De statu Ecclesiae et de legitima potestate Romani Pontificis*, ktoré vydal r. 1763 pod pseudonymom *Justína Febronia* (preto sa jeho systém nazýva *febronianizmom*). Dielo obsahuje známe zásady galikánske a belgických episkopalistov, prispôsobené nemeckým pomerom a preniknuté duchom osvietenským. Jeho jadrom je snaha dokázať, že pápežova moc nie je väčšia ako ostatných biskupov.

Zásady febronianizmu.

Febroniovo dielo, ktoré viac ráz vydali a preložili do francúzštiny, taliančiny a španielčiny, obsahuje tieto hlavné myšlienky: Všetkých kresťanov treba sjednotiť. Preto sa treba vrátiť v cirkevnej ústave k pôvodnému stavu starého kresťanstva. Kristus nedal plnú cirkevnú moc ani Petrovi, ani sboru apoštolov, ale celej Cirkvi, ktorá ju vykonáva svojimi biskupmi; medzi nimi *je pápež len prvý medzi rovnakými* (primus inter pares). Je podrobený všeobecnému cirkevnému snemu, má len čestný primát (primatus honoris), nie jurisdikcie a jeho primát nie je nevyhnutne spojený s rímskym biskupstvom. Môže vydávať zákony pre celú Cirkev, ale ony zaväzujú len vtedy, keď ich prijala celá Cirkev. Účelom primátu je zachovať jednotu, a to dozorom (primatus inspectionis) a vysielaním legátov do všetkých končín sveta. Biskupom treba vrátiť pôvodnú právomoc, ktorú im odňali pseudo-izidorskými dekretáliami (§ 87, 2). Prostriedky, ktorými si ju môžu zas získať, sú podľa Febronia tieto: pomoc panovníkov, preskúmať pápežské listiny, „placet", odvolanie „ab abusu", pasívny odpor, časté všeobecné a národné synody. Ak by sa pápež nechcel podrobiť usneseniam všeobecného snemu, treba ho sosadiť, ako sa robievalo za veľkej západnej schizmy. Febronianizmus sa len v tom líši od galikanizmu, že pápežovi odňatú moc neprenáša na svetskú vrchnosť, ale na biskupov.

Shromaždenie v Koblenci.

Hontheimove myšlienky vzbudily v Nemecku veľký rozruch. Klement XIII. vyzval nemecký episkopát, aby zakročil proti nim, Hontheimovu knihu dal na index a autora vyzval, aby odvolal svoju náuku. Hontheim zpočiatku popieral autorstvo, neskoršie sa však priznal a bol náklonný ustúpiť. No nie všetci biskupi poslúchli Rím. Duchovní kurfirsti svolali r. 1769 shromaždenie do Koblenca, kde ich zástupcovia pod vedením Hontheimovým sostavili nové sťažnosti proti apoštolskej stolici. To posmelilo Hontheima. Zdráhal sa odvolať svoju náuku a urobil to len r. 1778, keď proti nemu zakročil trevírsky arcibiskup, kurfirst Klement Václav. Ale jeho odvolanie nebolo úprimné a pochybuje sa aj o tom, či sa na konci svojho života vnútorne spojil s Cirkvou.

3. Febronianizmus tým v Nemecku nepotlačili a o niekoľko

81. Jozef Furdek, zakladateľ slovenského katolíckeho hnutia v USA. Dlhoročný predseda stotisícového združenia katol. Slovákov, rodák z Trstenej (Orava).

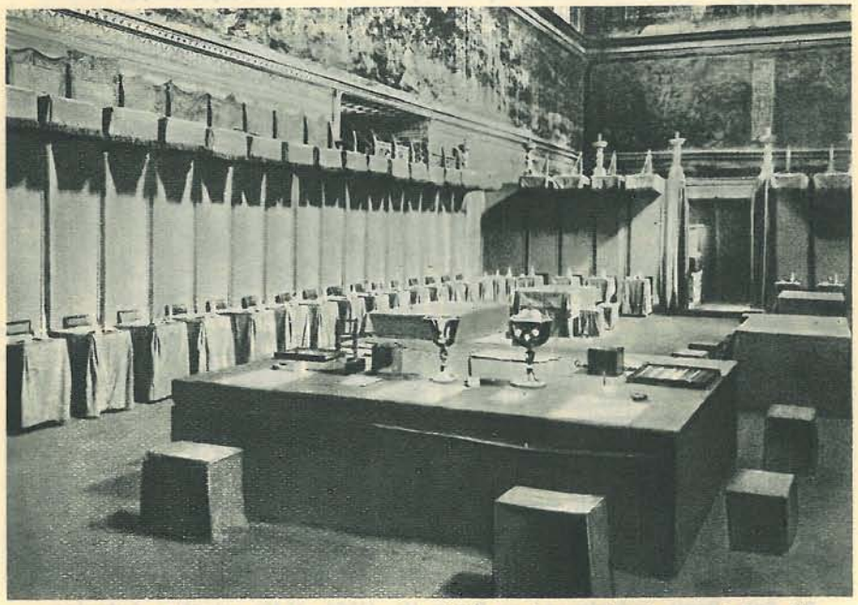
82. Andrej Hlinka, dlhoročný predseda najväčšieho spolku katolíckych Slovákov, Spolku sv. Vojtecha, predseda ľudovej strany.

83. Sala Regia, vybudovaná za Pavla III. (1534—1549) mladším Antoniom da San Gallo. Výzdoba je od Perina del Vaga a Danieleho da Volterra.

84. Pápežská kancelária. — Ozdoby na stenách sú z čias Pavla III. (1534—1549), ktorý má tu svoje erby. Pius IX. ju reštauroval.

85. Sixtinska kaplnka za konklávy; každý kardinál má pripravené kreslo pod fialovým baldachýnom. Uprostred úradný stôl skrutátorov.

rokov snažili sa nemeckí duchovní kurfirsti prakticky ho uviesť do života. Podnet k tomu dalo *zriadenie mníchovskej nunciatúry* r. 1785. Mohučský, trevírsky a kolínsky arcibiskupi, ku ktorým sa pripojilo aj knieža arcibiskup soľnohradský, sa obávali, že mníchovská nunciatúra bude zasahovať do ich jurisdikcie. Svolali r. 1786 *kongres do emských kúpeľov* (pri Koblenci), kde ich zástupcovia v 23 bodoch (*emské punktácie*) vypracovali program nemeckej národnej cirkvi. Žiadali zrušiť nunciatúru, pápežské exempcie, pre pápežské buly a dekréty biskupský placet a iné ďalekosiahle práva, ktorými by sa nemeckí arcibiskupi rovnali skoro pápežovi. Požiadali cisára Jozefa II., aby podporoval ich snahy. Cisár sa ujal ich veci a žiadal, aby pre svoje úmysly získali svojich sufragánnych biskupov. Tí však videli, že celá akcia arcibiskupov smeruje k tomu, aby dosiahli neobmedzenú moc, preto sa vzopreli. Na čele opozície sufragánnych biskupov bol speyerský biskup Limburg-Stirum, ktorý energicky bránil práva Sv. stolice. Keď sa metropoliti odvážili dispenzovať aj od manželských prekážok, ktoré nie sú v biskupských kvinkvenálnych právach, pápežský nuncius v Kolíne, Bartolomej Pacca, proti tomu energicky zakročil a okružným listom vyhlásil udelené dispenzácie za neplatné. Metropoliti konečne nahliadli, že nemôžu uskutočniť svoje zámery, a podrobili sa r. 1789 výzve Pia VI., ktorý žiadal od nich synovskú poslušnosť. Pri nasledujúcich cisárskych voľbách (1790, 1792) znovu a znovu odznely sťažnosti arcibiskupov, ale francúzskou revolúciou vyvolaná nová politická situácia a vtrhnutie Francúzov do Nemecka zatlačily nemecké episkopalistické a národnocirkevné snahy do pozadia.

Emské punktácie.

Nemeckí duchovní kurfirsti podporovali partikularistické snahy a chceli rozširovať svoju moc na úkor pápežovej vtedy, keď už stála predo dvermi veľká nemecká sekularizácia (1803), ktorá ich obrala o storočné práva a ozajstnú panovnícku moc.

4. Zvláštnu formu nadobudol cirkevný partikularizmus v Rakúsku za vlády Karola VI., Márie Terézie, a najmä za Jozefa II., po ktorom ho aj pomenovali *jozefinizmom*. Modernými ideami vedená — ináč osobne zbožná a Cirkvi verne oddaná — Mária Terézia (1740—80) uskutočnila v Rakúsku veľa cirkevných zmien. Sama chcela tým povzniesť náboženský život, no jej radcovia (lekár Gerhard van Swieten, jansenista a veľký nepriateľ jezuitov, benediktínsky opát Štefan Rautenstrauch, profesori cirkevného práva Riegger, Eybel, Pehem a nad všetkých všemohúci minister

Jozefinizmus. Reformy Márie Terézie.

Kaunitz) chceli v duchu osvietenskom a absolutistickom potlačiť Cirkev.

Dôležitejšie reformné opatrenia Márie Terézie sú: obmedzenie zriaďovať nové kláštory a rozmnožovať cirkevný majetok, podriadenie správy cirkevného majetku štátnej kontrole, zákaz skladať rehoľné sľuby pred 25-tym rokom. Zrušila oslobodenie kléru od daní, zreorganizovala školstvo, pričom obmedzila vplyv Cirkvi; na pápežské buly a breviá nariadila placetum. Jej pričinením zmenšili počet sviatkov a zriadili niekoľko biskupstiev z príliš veľkých diecéz. Tak vzniklo biskupstvo brnenské (1777), v Uhorsku spišské, banskobystrické a rožňavské (1776; § 190).

Mária Terézia sa snažila dohodnúť pri zmenách so Sv. stolicou; preto sa jej novoty mohly uskutočniť bez väčších ťažkostí a otrasov.

Kým však reformy Márie Terézie pochádzaly ozaj z náboženských pohnútok (povznesenie činnosti duchovnej správy v prospech ľudu), zatiaľ u jej syna a nástupcu *Jozefa II.* (1780—90) zvíťazily idey absolutistického štátu a osvietenského despotizmu. *Jozef II.* Osobne nesmýšľal o Cirkvi nepriateľsky a nebol neverec. No predsa jeho reformy veľmi poškodzovaly najvyššie cirkevné záujmy, i keď mnohé z nich boly dobromyseľné. Cisár smýšľal šľachetne (i keď nepochopil poslanie Cirkvi ako vychovávateľky a vodkyne národov!), ale jeho pravá ruka, voltairovsky naladený minister Kaunitz priostril nariadenia v neprospech Cirkvi.

Jozef II. vydával svoje reformné dekréty bez ohľadu na práva a vývinové danosti, získané minulosťou. Bol presvedčený, že každý nátlak na svedomie je škodlivý, preto vydal r. 1781 *tolerančný edikt*, ktorým dovolil augsburskej, helvétskej konfesii a nesjednoteným Grékom súkromne slobodne vykonávať náboženstvo a udelil im všetky občianske *Tolerančný edikt.* práva. Snažil sa podriadiť Cirkev štátu, preto zaviedol štátne placetum na všetky pápežské a biskupské výnosy, zrušil osobitné cirkevné súdy, zakázal biskupom priamy styk s pápežskou kúriou a apeláciu do Ríma. Vyhlásil, že biskupi majú neobmedzenú právomoc absolvovať a dispenzovať od všetkých prípadov a manželských prekážok, ktoré boly rezervované Sv. stolici. Jednostranne usporiadal znovu manželské právo, zrušil prekážku pokrvenstva v treťom stupni, v miešaných manželstvách určil výchovu dietok.

Jozef II. venoval veľkú pozornosť kláštorom. R. 1782 zrušil všetky rehole, ktoré „viedly len kontemplatívny život a ničím viditeľným neprispievaly k dobru bližného a občianskej spoločnosti". To sa týkalo *Zrušenie kláštorov.* kartuziánov, kamaldulov, karmelitánov a františkánok. Ostatné rehole, najmä žobravé, zrušil čiastočne. Tretina všetkých kláštorov a bratstiev, spolu asi 600, padla za obeť Jozefovým nariadeniam. Zo skonfiškovaného kláštorného majetku založil *náboženský fond*, ktorý určil cisár na rozličné cirkevné a charitatívne účely, na zriadenie nových fár v odľahlých

dedinách. Kláštory, ktoré ponechal, boly vo všetkom podriadené biskupom. Jozef určil v nich počet rehoľníkov a zakázal prijímať novicov bez svolenia vlády.

Hranice biskupstiev zaokrúhlil podľa politických okresov a zriadil nové biskupstvá (Budejovice, Tarnov, Linc). Biskupom odňal právo vychovávať kňazov, zrušil biskupské a kláštorné semináre a miesto nich založil tzv. *generálne semináre* vo Viedni, Pešti, Pavii, Löwene a Freiburgu s filiálkami v Štajerskom Hradci, Bratislave, Olomouci, Prahe, *Generálne semináre.* Innsbrucku a Luxemburgu. V nich sa podávala náuka v duchu osvietenskom. Dogmatiku a exegézu prednášali racionalisticky, cirkevné právo febroniánsky, históriu v duchu protestantskom. Práve preto patria Jozefove nariadenia o seminároch k najškodnejším zo všetkých jeho nariadení.

Jozef II. sa zamiešal i do čisto bohoslužobných a liturgických vecí. Preto Fridrich II. ho vtipne nezval „hlavným kostolníkom svätej ríše rímskej". Predpísal jednoduchý bohoslužobný poriadok, čím pozbavil bohoslužbu jej cirkevnej krásy a vznešenosti. Obrady, spojené s výdavkami, procesie, púte a mnohé iné, zakázal. Bulu Unigenitus (§ 181, 5) museli z liturgických kníh odstrániť, kazateľom zakázal kontroverzie na kancli, ba i štátne zákony publikovali s kazateľníc.

Značná časť rakúsko-uhorského episkopátu a kléru už dávno zvykla na podriadenosť štátu. Preto sa ochotne podrobila Jozefovým novotám. Len niekoľko biskupov sa odvážilo postaviť proti cisárovej svojvoľnosti v cirkevných veciach. Bol to viedenský arcibiskup kardinál *Migazzi*, ostrihomský arcibiskup, prímas Uhorska *Batthyany*, záhrebský arcibiskup knieža *Esterházy* a arcibiskup gorický gróf *Edling*. Ostatní biskupi boli nielen nečinní, ale mnohí z nich priamo bránili cisárovo stanovisko. Šľachetný Pius VI. osob- *Pius VI. vo Viedni.* ne prišiel r. 1782 do Viedne mieriť cisára. Jozef II. ho síce prijal slušne, ale Kaunitz prekazil rokovanie, ba správal sa voči pápežovi neslušne (prijal pápeža v športovom obleku!). Cisár zotrval pri svojich reformných plánoch, až konečne narazil na taký odpor, ktorý nevedel zlomiť ani jeho silný policajný systém. Keď totiž chcel uviesť novoty aj *v Belgicku*, Belgičania povstali brániť svoju slobodu a r. 1789 vyhlásili svoju nezávislosť. Jozef II. zomrel trpko sklamaný. Jeho nástupca, Leopold II., odvolal niekoľko z Jozefových dekrétov (o generálnych seminároch a bohoslužbách). Ináč jozefinizmus pôsobil v Rakúsku a Uhorsku až do polovice 19. storočia a vplýval na cirkevné pomery i v Bavorsku, Württembergu a Badene.

5. Príklad Jozefa II. sa snažil nasledovať aj jeho brat Leopold, vojvoda toskánsky (1765—90). Lenže on bol opatrnejší a usiloval *Pistojská synoda.* sa reformovať spolu s biskupmi. Poruke mu išiel najmä pistojský

biskup *Scipio Ricci*, prívrženec jansenizmu a galikanizmu. Pod jeho vedením usniesla sa diecezálna synoda *v Pistoji* (r. 1786) na niektorých reformných opatreniach (štyri galikánske články, zrušiť väčšinu reholí, odstrániť pobožnosť k Božskému Srdcu, štolárne poplatky, omšové štipendiá, odpustky, ľudové misie). Leopoldovi išlo o to, aby usnesenia pistojskej diecezálnej synody si osvojil celý toskánsky episkopát; ten sa však — okrem Ricciho — vzoprel. Leopold sa snažil uskutočniť ich sám, ale pozvanie na cisársky trón r. 1790 urobilo koniec jeho reformám. Scipio Ricci sa musel zriecť svojej diecézy a neskôr sa i podrobil Piovi VI.

Feine, Zur Verfassungsgesch. des Hl. Röm. Reiches seit d. Westfäl. Frieden, 1932. — Vigener, Gallikanizmus u. episkopalist. Strömungen im deutschen Katholizismus zwischen Tridentinum u. Vatikanum, 1913. — Zillich, Febronius, 1906. — Kušej, Joseph II. u. d. äuszere Kirchenverfassung Innerösterreichs, 1908. — Schönsteiner, Religion u. Kirche im Josephin. Staatswesen, 1912. — Schubert, Die Generalseminarien, Th. Gl. 1916. — Deinhardt, Der Jansenismus in deutschen Landen, 1929. — Rodolico, Gli amici e i tempi di Scipione de Ricci, Firenze 1920.

§ 188. PÁPEŽI V DOBE ABSOLUTIZMU. ZRUŠENIE SPOLOČNOSTI JEŽIŠOVEJ.

1. Stav pápežstva cez celý absolutizmus bol nadmieru ťažký. Nositelia tiary v tejto perióde boli rad-radom ľudia hodní, ba niektorí aj vynikajúci (hoci ani jeden z nich nebol takou osobnosťou, akú by bola doba vyžadovala), ale pri neblahých pomeroch ich cirkevná autorita a ešte viac ich politický vplyv stále upadával. Európski panovníci exkluzívnym právom (§ 174, 8) často vplývali na pápežskú voľbu, vymkli sa vedeniu Cirkvi a pápežom neraz dali príliš pocítiť svoju politickú prevahu. Dovolili si neraz absolutisticky zasiahnuť do čisto cirkevných vecí a pápeži nemali dosť moci brániť sa proti ich prechmatom. V týchto časoch tiara nelákala a nejeden zo zvolených len po veľkom zdráhaní a so slzami v očiach prijal pápežskú hodnosť. Apoštolská stolica chcela čeliť konkordátmi snahám katolíckych dvorov obmedziť jej práva. Konkordáty sa však zväčša nedodržiavaly. Duch osvietenstva hlboko podrýval mravnosť ľudu a pápeži sa často bezmocne museli dívať na úpadok cirkevného a spoločenského poriadku. Utiahli sa od politiky a venovali sa zväčša činnosti na cirkevnom poli, najmä misiám.

Ťažké položenie pápežov.

2. *Pápeži v 17. storočí.* Po Inocentovi X. nasledoval *Alexander VII.* (1655—67). Za jeho pontifikátu Francúzsko začalo svojou politikou utláčať Sv. stolicu (právo azylu, § 186, 3). Ujal sa Kristíny Švédskej, dcéry Gustáva Adolfa, ktorá prestúpila na katolícku vieru (§ 166, 2).

Pápeži druhej polovice 17. st.

Podporoval vedu a umenie. Jeho nástupca *Klement IX.* (1667—69) usporiadal financie Sv. stolice, podporoval Benátky v boji proti Turkom. V spore s jansenistami nebol dosť energický. *Klement X.* (1670—76) mal už 80 rokov, keď sa stal pápežom. Preto nemohol byť rovnakým protivníkom Ľudovíta XIV. v spore o regálie (§ 186, 2). Spor vyvrcholil za *Inocenta XI.* (1676—89), ktorý bol z najvynikajúcejších pápežov tohto obdobia. Bol zbožný, spravodlivý a rázny. Finančne a morálne podporoval Rakúsko v boji proti Turkom. Dožil sa ich porážky pri Viedni (r. 1683, Sobieski) a Budíne (1686). Z povďačnosti za víťazstvo pri Viedni nariadil sviatok Mena Panny Márie (12. sept.) v celom kresťanskom svete. Zjednodušil pápežský dvor, zreformoval rímske kláštory a duchovenstvo a zakročil proti samopašnému životu rímskej šľachty. Jeho nástupca *Alexander VIII.* (1689—91) získal pre vatikánsku knižnicu kráľovnej Kristíny Švédskej. Hodne podporoval aj svoju rodinu. Pápežskému nepotizmu, aspoň ako systému, urobil koniec *Inocent XII.* (1691—1700) bulou *Romanum decet pontificem*, ale zlozvyk sa vyskytol v jednotlivých prípadoch aj neskoršie. Ukončil dlhotrvajúci spor s Francúzskom (§ 186, 3). Vyhlásil jubilejný rok (1700);

Klement X.

Inocent XI.

Alexander VIII.

Inocent XII.

v ňom i zomrel. Celé kresťanstvo ho oplakávalo pre jeho spravodlivosť a dobročinnosť.

3. *V 18. storočí* prvým pápežom bol *Klement XI.* (kard. Albani; 1700—21). Politické udalosti, najmä vojna o španielske dedičstvo, postavily ho pred chúlostivé a nevďačné úlohy. Kurfirst brandenburský Fridrich III. prijal r. 1701 titul pruského kráľa, čím položil základ protestantskej veľmoci. Klement XI. protestoval proti počínaniu Fridricha III., keďže Prusko voľakedy patrilo reholi nemeckých rytierov. Ale nič nedosiahol. Keď Karolom II. vymrel rod Habsburgovcov v Španielsku, medzi Rakúskom a Francúzskom vznikol spor o dedičstvo. Obe sporné stránky chcely si získať pápeža. Akokoľvek sa pápež rozhodol, vždy strhol na seba pomstu protivnej strany; keď sa klonil k Bourbonovcom, cisár Jozef I. obsadil časť pápežského štátu, keď zas uznal Karola III. (brata Jozefa I.) za španielskeho kráľa, Filip V. (Bourbon) prerušil všetko spojenie s Rímom. V Taliansku sa dostal pápež do sporu pre Sicíliu so savojským vojvodom Viktorom Amadeom. Keď Amadeus nerešpektoval práva tzv. „sicílskej monarchie", pápež vyhlásil nad Sicíliou interdikt. Vojvoda ako odvetu vypudil odtiaľ celý klérus. Na konci pontifikátu potešilo ho víťazstvo Eugena Savojského nad Turkami pri Belehrade (1717) a návrat kurfirsta Fridricha Augusta Saského do katolíckej Cirkvi. — Za *Inocenta XIII.* (1721—24) cisár Karol VI. zabral

Pápeži prvej polovice 18. st.

kniežatstvá Parmu a Piačencu; ich lénnym pánom bol dovtedy pápež. Po ňom nasledoval učený, zbožný a ctihodný *Benedikt XIII.* (1724—1730). Pričinil sa o povznesenie náboženského života, usiloval sa o mier so Sicíliou a Sardíniou. Mal príliš veľkú dôveru ku kardinálovi *Cosciovi,* svojmu bývalému tajomníkovi, ktorý však hanebne zneužíval pápežovu dôveru. Keď pápež rozšíril sviatok Gregora VII. na celú Cirkev, osvietenský svet to pokladal za atentát na panovníkov. *Klement XII.* (1730 až 1740) pre politické nepokoje medzi Francúzskom, Poľskom, Španielskom a Rakúskom mal veľmi pohnutý život. Záujmy Cirkvi bránil opatrne, ale rozhodne. Rím ozdobil mnohými stavbami.

Benedikt XIV.

4. *Benedikt XIV.* (Prosper Lambertini; 1740—58) bol najučenejší medzi pápežmi vôbec. S veľkou učenosťou (najmä štátnickou) harmonicky sa spájala uňho železná pracovitosť, úprimná dobrota srdca, vrúcna zbožnosť a ustavičný humor. Najprednejšie z jeho premnohých diel a trvácu hodnotu má spis *De synodo dioecesana.* Jeho buly (o miešaných manželstvách, čínskych a malabarských zvykoch, o pokání) sú hotovými vedeckými úvahami. Vedu všemožne podporoval a mal styky s najvýznamnejšími učencami svojej doby. Pre jeho vynikajúce vlastnosti vážil si ho aj neverecký svet. Uzavrel konkordáty so Sicíliou, Sardíniou, Španielskom, Rakúskom a Benátkami. *V rakúskej dedičnej vojne* (1740—48) bol nestranný. Za cisára uznal Karola VII. Bavorského a po jeho smrti Františka I. Lotrinského, manžela Márie Terézie. Už za jeho pontifikátu sa vyostrovaly útoky na jezuitov. Krátko pred smrťou dal lisabonskému patriarchovi právo vizitovať a zreformovať rehoľu jezuitov.

Klement XI.

Inocent XIII.

Benedikt XIII.

Klement XIII. (1758—69) mal dosť sily nevyhovieť Bourbonovcom, ktorí veľmi naliehali naňho, aby zrušil jezuitov. No s bolesťou sa musel prizerať, ako ich miestami utláčajú. Márii Terézii ako kráľovnej Uhorska a jej nástupcom udelil titul „apoštolského kráľa". *Klementa XIV.* (1769—74), bývalého generála františkánov, zvolili hlavne vplyvom Bourbonovcov. On už nemohol odolať ich nátlaku a r. 1773 jezuitov formálne zrušil. *Pius VI.* (Giovanni Angelo Braschi; 1775—99) bol láskavý a jemného vzdelania. Ale najmä v druhej polovici svojho dlhého pontifikátu zažil všetky trpkosti, ktoré absolutistická a osvietenská doba pripravila vysokému pápežskému úradu. V pokojnejších rokoch zreformoval správu cirk. štátu, obohatil Rím mnohými stavbami (múzeum Pio-Clementinum) a vysušil pontské močiare. Za jeho vlády začaly sa reformy Jozefa II. a jeho brata Leopolda (§ 187, 4), emský kongres a francúzska revolúcia, ktorá vyvrátila celý štátny a cirkevný poriadok. Na konci života musel odísť do vyhnanstva, kde aj zomrel (§ 191, 4).

Pius VI.

5. *Zrušenie Spoločnosti Ježišovej.* Z proticirkevných prúdov 17. a 18. storočia najnebezpečnejšie boly: *cirkevný partikularizmus,* episkopalizmus a proticirkevné osvietenstvo. Najviac bojovali proti nim prísne centralisticky, pápežsky a cirkevne založení jezuiti. Je preto prirodzené, že z útokov proti Cirkvi *bezprostredne* najviac sa dostalo jezuitom.

Zrušenie jezuitov.

Keď došlo k poľutovaniahodnému a v dejinách zriedkavému prípadu, že Cirkev zrušila rehoľu, načim posvietiť na okolnosti a pohnútky, ktoré si vynútily (no neodôvodnily) tento krok.

Rozličné príčiny vzbudzovaly a živily nenávisť proti jezuitom. Školstvo z veľkej časti oni mali v rukách a ich školy prekvitaly. Závideli im vplyv na výchovu mládeže. Jezuiti boli vychovávateľmi a spovedníkmi viacerých panovníckych rodín. Svet sa nazdával, že oni vplývajú na politiku panovníkov a usmerňujú ju. Paraguajským „jezuitským štátom" (§ 182, 3), Lavalettovým zámorským obchodom — hoci ojedinelým prípadom — získali si nepriateľov v kruhoch hospodárskych a finančných. Paskalove kritiky (§ 181, 4) a jansenistické útoky podkopávaly autoritu jezuitov. Iných dráždila už sama jezuitská aktivita, iných popudily ich prirodzené ľudské krehkosti. Veď nie všetci dosiahli dokonalosť svojho zakladateľa. Veľa im škodili exjezuiti.

Príčiny nenávisti proti jezuitom.

Pokiaľ išlo o neodôvodnenú síce, jednako pochopiteľnú nenávisť so strany inovercov a im blízkych jansenistov, to jezuiti ľahko znášali. Keď sa však stretávali s istým chladom a až s antipatiou, hraničiacou s rezervovanosťou, aj v niektorých cirkevných kruhoch (najmä vo Francúzsku), to je ťažko pochopiteľné. Určitá dávno zakorenená žiarlivosť, ktorá jestvovala medzi francúzskymi kruhmi a rehoľou s prevažne južným, španielskym náterom, nemôže túto zdržanlivosť dostatočne vysvetliť.

Sami jezuiti vysvetľujú túto danosť onou snahou rehole, ktorou sa usilovali dosiahnuť vo všetkých svojich šľachetných podujatiach maximálne výsledky (maximalizmus, viď: Bangha Béla S. J., A négyszázéves jézustársaság. Budapest, 1940). Duch maximalizmu sa ozýva v jezuitskom hesle: omnia ad maiorem Dei gloriam; vycítiť ho z ignácovských exercícií, vyznieva z ústavy rehole. Maxima-

Slabosti jezuitov.

lizmus je rytmom účinkovania jezuitov a charakteristikou ich dejín. Dosiahnuté výsledky zastrašovaly nepriateľov. No aj do pocitov radosti a uznanlivosti, ktoré vzbudzovalo jezuitské účinkovanie v ich ctiteľoch, tu a tam primiešavala ľudská úbohosť istú dávku žiarlivosti a akejsi neodôvodnenej úzkostlivosti, ktorá vyvrcholila v tom, že sa ich vzdali vtedy, keď sa ich mali najviac zastávať.

Boj proti jezuitom sa začal *v Portugalsku*, kde ich zaťatým nepriateľom bol všemohúci minister *Pombal*. Nenávidel jezuitov, lebo mu prekážali v jeho egoistických a proticirkevných plánoch. Spracoval proti nim verejnú mienku, ba obvinil ich r. 1758 z účasti na sprisahaní a atentáte proti kráľovi. Niektorých jezuitov nato bez formálneho procesu popravili, ostatných pochytali a vylodili na pobreží cirkevného štátu.

Portugalský príklad nasledovalo *Francúzsko*. Tu boli ich nepriateľmi encyklopedisti, slobodomurári, jansenisti, minister Choiseul a Pompadourová, milenka Ľudovíta XV. (jezuita jej odoprel rozhrešenie, kým ostane na dvore). Podnet k zakročeniu proti rehoľi dal prípad prokurátora jezuitov na ostrove Martinique, *Lavalettu*. Zaplietol sa do nešťastného zámorského obchodu. Stal sa inzolventným a zavinil Francúzsku veľkú peňažnú škodu (pol druha milióna livres). Parlament žiadal náhradu od jezuitov. Keď sa zdráhali platiť za Lavalettu (ktorý nemal na obchod povolenie rehole), parlament zrušil r. 1761 francúzsku provinciu rehole. Nepomohol ani protest pápeža a francúzskych biskupov, ba ani to, že 116 jezuitských pátrov prijalo galikánske články. Kráľ ich chcel zachrániť a žiadal v Ríme zmenu rehoľnej konštitúcie. Ale pápež Klement XIII. odmietol návrh s odôvodnením: „sint ut sunt, aut non sint". Rehoľné majetky zhabal štát. Jednotlivým jezuitom dovolili účinkovať v pastorácii ako svetským kňazom pod jurisdikciou biskupov.

Prenasledovanie jezuitov v Portugalsku a Francúzsku.

Súčasne aj *Španielsko* vypovedalo jezuitov a podľa portugalského spôsobu vylodilo ich v cirk. štáte (1767). To isté urobil i *neapolský* kráľ Ferdinand IV. a vypovedal ich aj z vojvodstva *Parmského* (1768).

Ale nepriateľský svet sa neuspokojil s tým, že jezuitov vypudil zo všetkých románskych štátov. Chceli, aby zrušili celú rehoľu. Francúzsko a Španielsko sa pričinilo, aby sa na pápežský stolec dostal človek, ktorý bude v jezuitskej otázke povoľnejší. Keď sa stal pápežom Klement XIV., obnovily sa so všetkých strán útoky na jezuitov. Pápež myslel, že rehoľu, v ktorej veci došly už tak

ďaleko, treba obetovať pre cirkevný pokoj. Zpočiatku reformou rehole chcel uchlácholiť nepriateľov jezuitov. Keď sa však Bourbonovci vyhrážali schizmou, 21. júla 1773 bez predchádzajúceho vyšetrovania brévom *Dominus ac Redemptor* zrušil rehoľu Spoločnosti Ježišovej. Bréve, prajné vlastnosti jezuitov, nespomína, menej prajné vyzdvihuje a pripúšťa, že rehoľa spôsobuje stále nepokoje medzi národmi a Cirkev nemôže pre ňu dosiahnuť túžený pokoj. Členom dovolili prestúpiť do inej rehole, alebo stať sa svetskými kňazmi. Generála rehole *Vavrinca Ricciho* s niekoľkými prednými jezuitami uväznili v Anjelskom hrade, kde aj zomrel r. 1775. Klement XIV. po zrušení rehole onedlho zomrel (1774).

Klement XIV. zrušil a Pius VII. obnovil rehoľu jezuitov.

Ale dvaja panovníci nevyhoveli pápežovmu nariadeniu proti jezuitom. Katarína II. Ruská nedovolila vyhlásiť bréve v ruskom Poľsku pre veľké zásluhy jezuitov na poli školstva. Podobne i Fridrich II. Pruský (priateľ Voltairov) žiadal pápeža Pia VI., aby ponechal rehoľu, ktorú nevyhnutne potreboval pri školstve. Pius VI. dovolil jezuitom účinkovať v Prusku ako svetským kňazom a tajne aj v Rusku. Konečne Pius VII. 7. aug. 1814 vyhovel žiadosti temer celého kresťanstva a rehoľu Spoločnosti Ježišovej pre celú Cirkev obnovil. Z Pruska a Ruska, kde sa jezuiti uchýlili práve v najkritickejších chvíľach, ich vypudili (r. 1820).

Hoci zrušenie jezuitov netrvalo ani pol storočia, predsa spôsobilo reholi a katolíckej Cirkvi ohromné škody. Veľa jezuitských domov zaniklo a najmä misijnú činnosť to ochromilo, ba priamo zničilo. Najväčšia vina je pritom na jansenistoch, ktorí vo svojej rigoristickej predpojatosti sa obávali o osud Cirkvi pre údajnú jezuitskú vlažnosť. Snažili sa priviesť Cirkev k jej starodávnej čistote a prísnosti, ale výsledok bol opačný — ničili ju. Hnali nepriateľom Cirkvi vodu na mlyn. Voltaire to dobre predvídal, keď škodoradostne poznamenával, že zápasiace katolícke stránky sa onedlho navzájom zničia.

Následky zrušenia jezuitskej rehole.

Pastor. Gesch. der Päpste, XIV.—XVI. — Seppelt-Löffler, Papstgesch. 1938. — Müller, Das Friedenswerk der Kirche in den letzten drei Jh. 1927. — Hayward, Le dernier siècle de la Rome pontificale I. Paris 1927. — Durh, Gesch. der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge, 1928. — Miller René-Fülöp, Macht u. Geheimnis der Jesuiten, Leipzig. 1929. — Bangha, A jezsuitarend és ellenségei. Budapest 1828. — Witte, Friedrich d. Gr. und die Jesuiten, 1901. — Pierling, La Russie et le St. Siège, Paris 1912.

§ 189. NEVERA, RACIONALIZMUS, OSVIETENSTVO.

Osvietenstvo.

1. Stredovek vcelku bol dobou neochvejnej a živej kresťanskej viery. Hoci reformátori v prvej perióde novoveku boli preplnení náboženským individualizmom, predsa sa tiež verne pridržiavali hlavných a základných kresťanských právd. Obrat nastal v 18. storočí, keď vyššie triedy sa oddaly buď úplne rozumovému náboženstvu, buď sa priklonily k materialistickému svetonáhľadu. Ideálom nového svetonáhľadu, nazývaného *osvietenstvom*, je príroda a prirodzený rozum.

Protestantizmus a náboženská ľahostajnosť.

Sila náboženstva pred reformáciou bola v jeho jednotnosti; bola len jedna viera. *Protestantizmus* svojou zásadou, že človek si sám má určiť, čo má veriť, dôsledne viedol k mnohorakým konfesiám, k pochybnosti o jednotlivých náboženských pravdách, ktoré dovtedy uznávali za zjavené, a konečne k popieraniu celého zjavenia. Už okolnosť, že po reformácii bolo viac konfesií, mohla v ľuďoch vzbudiť pochybnosť, ktorá z nich je pravá. Ľudia, ktorí v náboženských vojnách toľko trpeli a náboženstvo pre nátlak museli meniť, stávali sa nábožensky ľahostajnými. Reformátori dali svetským vrchnostiam a kniežatám nad náboženstvom plnú moc. Kniežatá ju neraz zneužily pre mocenské a egoistické ciele. Tak sa ľahko mohlo zdať, že náboženstvo je len prostriedkom v rukách vrchnosti, aby ovládala ľudové masy.

Humanizmus a náboženstvo.

Humanizmus tiež smeroval dôsledne k náboženskej vlažnosti a zamietnutiu zjavenia. Podstatou náboženského systému Erazmovho a iných humanistov sú dve zásady: 1. obsahom každého náboženstva je Boh, ctnosť a pozemský život; 2. všetky náboženstvá sú v podstate totožné. Osvietenstvo si osvojilo tieto zásady a vyvodilo z nich logické a praktické následky.

Racionalizmus a náboženstvo.

Moderná filozofia sa začína vlastne už nominalizmom (§ 136, 2). Occamov nominalizmus prvý rozvrátil harmóniu medzi vierou a vedou, a to sa javí i vo všetkých neskorších filozofických systémoch. Základňou všetkých nových systémov je *rozum ako jediný prameň poznania;* preto zjavenie neobstojí (racionalizmus; autonomia rozumu). Na podklade tohto nesprávneho princípu niektorí prívrženci filozofie a vied došli k úplnej nenávisti kresťanstva a Cirkvi, iní zas len natoľko priznávali kresťanským náhľadom oprávnenosť, nakoľko sa daly porovnať s ich systémom. Oba smery však zavrhovaly vieru v zjavenie a žiadaly len prirodzené náboženstvo (deizmus, naturalizmus).

Anglickí racionalisti.

2. Vlasťou modernej nevery je Anglicko. *Bacon Verulamský* († 1626), anglický štátnik a filozof, hlásal už základy *empirickej metódy*. Proti scholastike rozlišoval medzi zjavením a rozumom, vierou a vedou. Bacon empirickou metódou chcel len prírodu dôkladne skúmať, aby rozšíril moc človeka (tantum possumus, quantum scimus). Ale neskorší anglickí filozofi preniesli ju i na pole náboženstva. Lord Herbert *z Cherbury* (čít. čerböri; † 1648), znechutený anglickými sektami, vychádzal z princípu, že len to je

nepopierateľná pravda, s čím všetci ľudia súhlasia. Popieral zjavenie a tvrdil, že pravým obsahom náboženstva je len to, čo je spoločné v každom náboženstve, a to viera v Boha, uctievať Boha ctnostným životom a zbožnosťou, povinnosť oľutovať hriechy, zanechať hriešny život a odplata v tomto i v posmrtnom živote. Všetko ostatné, čo náboženstvo kresťanské alebo nekresťanské okrem uvedených právd obsahuje, je len ľudským dodatkom. Cherbury sa stal takto pôvodcom *deizmu. Tomáš Hobbes* (čít. höbs; † 1619) slúčil empirizmus s deizmom a dospel k materializmu. Celý sociálny poriadok odlúčil od náboženstva a mravnosti. Za jeho základ postavil sebeckosť. Štát podľa neho vznikol v boji všetkých proti všetkým, a to na základe ľudskej smluvy. Náboženstvo je len prostriedkom držať ľudí na uzde. Gróf *Shaftesbury* (čít. šaftsböri; † 1731) oddelil mravnosť od náboženstva a tvrdil, že človek môže byť mravne dobrý, a nemusí pritom veriť v Boha a mať náboženstvo. Požiadavky smyselnosti a sebeckosti neodporujú rozumovým zákonom. *John Locke* (čít. lok; † 1704) vyhlásil smyslové dojmy za jediný prameň poznania, a tak viedol k úplnému materializmu. *David Hume* (čít. jum; † 1776) proklamoval náboženský skepticizmus. *Anton Collins* († 1729) nazval vyznavačov prirodzeného náboženstva *voľnomyšlienkármi* (t. j. v smýšľaní nehatení autoritou zjaveného Boha). Alegorickým výkladom vylúčil zo zjavenia všetky zázraky a proroctvá. *Tomáš Chubb* (čít. šab; † 1747) pochyboval o nesmrteľnosti duše, o večnej odmene, popieral Prozreteľnosť Božiu a podlomil tak základy aj prirodzeného náboženstva. *Bolingbroke* (čít. bulinbruk; † 1751) šíril deizmus vo vyšších triedach a kresťanstvo nazval dielom bláznov a podvodníkov.

Slobodomurári.

Anglickí voľnomyšlienkári sa združili v tajný spolok *slobodomurárov*. Prvá slobodomurárska lóža vznikla v Londýne r. 1717 zo staviteľov svätopavolského chrámu. Do nej mali prístup aj neremeselníci. Podržali si murárske zvyky a symboly. Stanovy združenia sostavil anglikánsky kazateľ James *Anderson* (čít. džems ändersn; † 1723) na deisticko-naturalistickom podklade. Za hlavný cieľ spolku označil pestovať humanitu a bratstvo. Tajný spolok sa rýchlo šíril v Europe i v Amerike. V Paríži založili lóžu r. 1725, v Prahe r. 1735, v Berlíne r. 1740, vo Viedni 1742, v Ríme 1735 a v Amerike (Philadelphia) 1731. Tajomnosť, do ktorej sa slobodomurárstvo starostlivo zahaľovalo, privábila početných prívržencov z najvýznamnejších ľudí. Podľa postoja k náboženstvu rozoznávame v slobodomurárstve dva smery: anglosaský a severogermánsky smer vo všeobecnosti si zachoval vieru v Boha, i keď na deistickom podklade, ale francúzsko-románski slobodomurári (v Taliansku karbonári) sú ateisti a najtuhší nepriatelia politického katolicizmu a pápežstva, ba sú anti-

monarchistickí a politickí revolucionári. Ich cieľom je náboženský a štátny rozvrat. Vedeli si získať všade najvplyvnejších ľudí. Pracujú tajne, navonok ľudomilnými prostriedkami. Preto aj boj proti nim je veľmi ťažký. Pápeži už od Klementa XII. prísne zakazovali prístup do slobodomurárskych lóží. Cirkevné tresty na slobodomurárov obnovil najnovšie Leo XIII. v encyklike „Humanum genus" (1884). V časoch osvietenstva patrilo k nim aj veľa duchovných a vysokých cirkevných hodnostárov. Dnes majú skoro päť miliónov členov v 30.000 lóžach po celom svete. Najnovšie sa postavily rozhodne proti slobodomurárom národnosocialistické a fašistické smery.

3. Z Anglicka prešiel protikresťanský a protináboženský smer do Francúzska, kde mu dobre pripravily pôdu pomery za Ľudovíta XIV. a nevážne jansenistické spory. Duchovenstvo rozdrobily teologické hádky, ba zachytil ho aj francúzsky svetársky duch. Preto mu nemohlo náležite odporovať. *Réné Descartes* († 1650) učil, že treba o všetkom pochybovať. Jediným pevným bodom je vedomie o sebe (cogito, ergo sum). *Pierre Bayle* († 1706), hugenot, vo svojom veľmi čítanom diele *„Dictionnaire historique et critique"* hlásal, že viera a rozum si odporujú. Barón Charles de Montesquieu († 1755) v diele *Lettres persanes* sa posmieva kresťanským náukám a ustanovizniam. Svojím hlavným dielom „De l'esprit des lois" je otcom moderného liberálneho štátu. *Encyklopedisti*, t. j. vydavatelia *Diderotom* († 1784) a *d'Alembertom* († 1783) redigovaného 28-sväzkového zborníka všetkých vied, hlásali čistý materializmus. Medzi nimi najviac útočil na náboženstvo a Cirkev (écrasez l'infâme — totiž Cirkev) frivolný slobodomurár *Voltaire* († 1778). Sebectvo je mu pohnútkou všetkých ľudských činov. V jeho očiach všetko pozitívne cirkevné je zaostalosť, tmárstvo, hlúposť. I popri svojej ojedinelej geniálnosti a ináč vyvinutom cite pre spravodlivosť patrí Voltaire k najobmedzenejším ľuďom dejín. Nenašiel v náboženstve a Cirkvi *nič* úctyhodného. Miernejší bol *Jean Jacques Rousseau* († 1778), pochádzajúci zo ženevskej hugenotskej rodiny. Priznával sa aspoň navonok ku katolicizmu. Jeho zásluhou je, že popri rozume zdôraznil v človekovi význam citových síl. Z dogiem uznal len tri: jestvovanie Boha, slobodnú vôľu a nesmrteľnosť. Podľa neho pravým náboženstvom je: *milovať krásu a dobro*. Vo svojich početných spisoch (La nouvelle Heloïse, Emile, Confessions, Du contrat social) hlásal prirodzené náboženstvo, od „nedorozumení" očistené kresťanstvo, suverenitu ľudu a demokraciu. Ním a ostatnými osvietencami hlásané heslá položily teoretické základy francúzskej revolúcie.

Francúzski voľnomyšlienkári.

4. *V Nemecku*, ktoré sa po 30-ročnej vojne dostalo do politickej a kultúrnej závislosti od Francúzska, šírilo sa osvietenstvo rovnobežne s francúzskym. Ale ináč sa prejavovalo medzi protestantmi a ináč u katolíkov.

a) U protestantov mu Lutherov princíp o slobodnom výklade sv. Písma dobre pripravil pôdu. Ortodoxní protestanti pridržiavali sa okrem Biblie aj symbolických kníh (§ 173, 2). Ale v druhej polovici 17. storočia javí sa u nich snaha odstrániť symbolické knihy, „ľudský to dodatok", a sv. Písmu zaistiť úplne voľný výklad („freie Bibelforschung" u Lessinga, „druhého otca protestantizmu"). Pod vplyvom anglických voľnomyšlienkárov rozum postavili nad sv. Písmo a kresťanstvo znížili na „náboženstvo humanity". *Leibniz* († 1716; § 173, 5), ktorého pokladajú za predchodcu nemeckého osvietenstva, snažil sa kresťanské cirkvi sjednotiť, ale robil ústupky i racionalizmu na úkor kresťanských zásad. Kristián *Thomasius* († 1728) napádal autoritatívnu vieru. *Matej Knutzen* (okolo r. 1670) opovrhoval sv. Písmom ako „rozprávkovou knihou" a nazval ho kresťanským koránom. Značnejšie pokračovalo medzi protestantmi protikresťanské osvietenstvo v 18. storočí. *Kristián Wolff* († 1754) postavil zásadu, že „všetko sa musí skúmať rozumom ako kameňom mudrcov", a odchýlil sa od zjavenia. *Jakub Semler* († 1791) tvrdil, že sv. Písmo platilo len pre prvé kresťanstvo, a nie je prameňom viery pre všetky časy. Profesor *Reimarus* († 1768) v diele „Wolfenbüttler Fragmente", uverejnenom Lessingom, popieral zázraky, najmä zmŕtvychvstanie Krista. Podľa *Kristiána Edelmanna* († 1767) kresťanstvo a Cirkev sú produktom nevedomosti a kňazského podvodu. Tieto smery podporoval najmä *Fridrich II. Veľký* († 1740—86), ktorého obkľúčili francúzski slobodomurári (Voltaire, Lamettrie), ba aj sám holdoval deizmu a vysmieval sa z pozitívneho kresťanstva. Vo vzdelaných kruhoch zahniezdila sa povrchná *populárna filozofia*, ktorú šírili hlavne berlínsky Žid Mojžiš *Mendelsohn* († 1786) a berlínsky kníhkupec Fridrich *Nicolai* († 1711), vydavateľ *nemeckej bibliotéky* (Allgemeine deutsche Bibliothek).

Nemecki protestanski racionalisti.

Vedúci duchovia nemeckej klasickej národnej literatúry, ako *Lessing* († 1781), *Wieland* († 1813), *Herder* († 1803), *Schiller* († 1805), *Goethe* († 1832), i keď veľmi rozdielne, boli tiež v základe prívržencami monisticko-idealistického svetonáhľadu (panteizmus), ktorý zavrhol kresťanstvo ako zjavené náboženstvo a hodnotil ho len s estetického hľadiska. Lessing v diele „Nathan der Weise" postavil židovstvo, islam a kresťanstvo na jeden stu-

Nemecký panteizmus.

peň a ani jedno z nich neuznal za pravé. Herdel chcel náboženstvo bez dogiem. Podľa neho náboženstvo je humanita. *Emanuel Kant* († 1804) znamenal v nemeckej filozofii nový smer. Miesto Wolffovho racionalistického dogmatizmu postavil *filozofický kriticizmus* (Kritik der reinen Vernunft). Jestvovanie Boha, ľudskú slobodnú vôľu, nesmrteľnosť duše žiada sám praktický rozum. Podstatou náboženstva podľa Kanta je rozumná autonomná mravnosť. V takom smere sa majú vysvetľovať kresťanské dogmy a sv. Písmo. Mravnosť je povinná činnosť na základe „kategorického imperatívu" (tak čiň, aby maximum tvojej vôle bolo princípom všeobecného zákonodarstva!). Kant neuznával pozitívne kresťanstvo. Ako zastanca idealizmu skvele bránil duchovný svet a jeho hodnoty, a to práve vtedy, keď vo všetkom sa zmocňovalo človečenstva materialistické ponímanie. Tým, pravdaže, i Cirkvi preukázal veľké služby.

Katolícki racionalisti.

b) Duch osvietenstva prenikol i do katolíckych kruhov a našiel ochrancov nielen u svetských, ale aj u duchovných kniežat. Febronianizmus a jozefinizmus mu pripravily pôdu. *Adam Weishaupt* († 1830), profesor cirkevného práva v Ingolstadte, založil r. 1776 tajný spolok „*osvietencov, iluminátorov*" proti „panujúcej tme a kňazskému klamu". Spolok mal meno „Spartakus" a sám zakladateľ bol jeho generálom. Patrili doň prední duchovní a laici. Mal veľký vplyv, keďže z neho vychádzali univerzitní profesori, vychovávatelia kniežat, radcovia a ministri. No katolícke osvietenstvo v Nemecku a Rakúsku nebolo jednoliate. Príliš sa menilo podľa miesta a osôb. Medzi katolíckymi osvietencami len máloktorí sa oddali proticirkevnému racionalizmu a na širšie masy ľudu nemali skoro nijaký vplyv. Väčšina duchovných a vzdelaných laikov si síce osvojila ducha doby, ale pridržiavala sa Cirkvi a nadprirodzeného náboženstva, hoci svojím voľnejším smýšľaním o dogmách a mravnosti kliesnila cestu aj náboženskému indiferentizmu. V ich výklade sv. Písma sa javí racionalizmus. Opovrhli scholastikou a opierali sa hlavne o Kanta. Boli presvedčení, že ostré rozlišovanie medzi vierou a vedou náboženstvu len osoží. (Wiener Kirchenzeitung, Wittoly, Tessler, Riegger, Pehem.)

Význam osvietenstva z katolíckeho stanoviska.

5. Hoci osvietenstvo veľmi rozvrátilo novoveký duchovný život a zjavenej viere spôsobilo ťažké údery, predsa sa musí uznať jeho ohromný význam na poli ľudskej kultúry, ktorá by bez neho nebola, aspoň nie tak rýchlo, pokročila. Humanisticky založení osvietenci majú veľký podiel na ľudskejšom a spravodlivejšom

usporiadaní života, o čo sa predchádzajúce časy márne namáhaly. Urobili koniec nešťastným procesom proti strigám, odstránili poddanstvo, zmiernili prísnosť súdnictva (odstránili mučenie), zlomili poveru a všetko, čo s ňou súviselo. Intenzívnejšia výchova a vzdelanie ľudu, študijné reformy, sociálne zákonodarstvo boly by bez nich ešte dlho daly na seba čakať. Ba nielen na poli všeobecnej kultúry, ale aj na náboženskom poli má doba osvietenstva svoje hodnoty. Ani z náboženského hľadiska nemáme pozerať na tento úsek dejín ako na dobu prázdnu, nehodnotnú. Sú nábožensky slabé, *chudobné časy*, ale niet nábožensky prázdnych období; najmä nie v katolíckej Cirkvi. Osvietenstvom zachytení teologovia (v Mohuči, Trevíri, Bonne, Ingolstadte, Viedni) to jasne dokazujú.

Katolícki osvietenci.

Nevybíjali sa len v polemike proti celibátu, mníšstvu, latinskej liturgii, ale mali aj vznešené ciele: sprístupniť Písmo sv. ľudu (preklady), čím lepšie sa oprieť oň v kázňach, v teologii (v barokových kázňach bolo málo slova božieho). Vzbudili hnutie o pretvorenie liturgie, ktoré sa snažilo odhaliť ľudu jej krásy a hodnoty. Žiadali zmenšiť počet sviatkov, lebo ľud i tak už úplne mechanicky odbavoval svoje pobožnosti. Súčasne však chceli, aby sa sviatky prehĺbily a boly ozaj dňami bohoslužby. Isteže im išlo o to, aby kresťanstvo neostalo len pri slove, ale vyrástlo ozaj v kresťanstvo činné, charitatívne. Nemá sa zabudnúť ani na to, že epochálne liturgické, historické a patrologické diela bratov Assemani, Bollandistov a Mansiho z Lucca (§ 4, 3) sa zrodily práve v tejto dobe.

Tolerancia.

Osvietenci zrealizovali myšlienku *tolerancie*, bez ktorej by sme si ťažko mohli predstaviť moderný život. Tolerancia je vo svojom jadre nespravodlivá, lebo rovnako hodnotí pravdu a omyl a často mylnému presvedčeniu väčšiny obetuje objektívnu pravdu. *Dogmatická tolerancia* znamená smrť každého pozitívneho náboženstva a diametrálne sa protiví podstate katolicizmu. Ale, nehľadiac na dogmatický relativizmus, idea tolerancie obsahuje i veľa zdravého. Už v kresťanskom staroveku a stredoveku rozlišovali vznešenejší duchovia (Augustín v boji s donatistami, § 41, 3; klunskí benediktíni; irenici) medzi odsudzovaním bludu a zatracovaním bludára a boli proti upotrebeniu nátlaku pri potlačovaní bludov. Bolo to iste smýšľanie, ktoré najlepšie zodpovedalo kresťanskému ponímaniu o vnútornosti náboženstva. Také chápanie kliesnilo cestu *občianskej tolerancii*, ktorá sa stala nepostrádateľnou medzi ľuďmi, konfesionálne miešanými. Ona poskytuje každej náboženskej zložke okrem úplnej občianskej slobody aj právo verejne sa priznávať ku svojmu náboženskému programu a podľa neho si zariadiť život.

Pravda, občianska tolerancia pripravuje cestu dogmatickej, ale bez nej moderný život by bol veru neznesiteľný.

Náboženská tolerancia v Amerike.

Modernú náboženskú toleranciu uzákonili po prvý raz v Severnej Amerike, v zemi bez tradícií. Americká ústava z r. 1787 s rozlukou Cirkvi a štátu uzákonila aj slobodu všetkých vyznaní. Rozluka Cirkvi a štátu nezodpovedá ideálu Cirkvi, lebo štát bez Cirkvi nemôže dokonale splniť úlohu, ktorú mu Boh určil. Podobne aj Cirkev bez pomoci štátu je hatená v plnení svojho poslania. Ale v istých okolnostiach je to jedine možné riešenie. V Spojených štátoch amerických sa to dokázalo a dopomohlo katolíckej Cirkvi k rozkvetu. Europa sa vybíjala v občianskych a náboženských vojnách, ale v Amerike občianstvo spokojne spolunažívalo; preto sa aj katolícka Cirkev utešene vzmáhala.

Slovenskí scholastici.

6. Na Slovensku duchovný život dlho zaujal zápas reformačnej a protireformačnej scholastiky. Z reformačných scholastikov vynikajú Ján Bayer († 1674), Eliáš Ladiver († 1686), Izák Caban († 1707), profesori prešovského kolégia. V protireformačnej scholastike viedli jezuiti z trnavskej univerzity: Martin Palkovič († 1662), Vavrinec Topoľčany († 1729), František Bošanský († 1726); ďalej Krištof Akai († 1766) v Košiciach, Anton Revický a František Handerla († 1783) v Trnave. Z piaristov vynikli Alojz Klobúček († 1771) zo Zlatých Moraviec a Ján Hannulík († 1816), ktorý účinkoval v Nitre. Ich scholastická filozofia nebola síce primeraná duchu doby, ale boli v nej vychovaní a dobre im slúžila v náboženskom zápase medzi katolíkmi a protestantmi.

Slovenskí osvietenci.

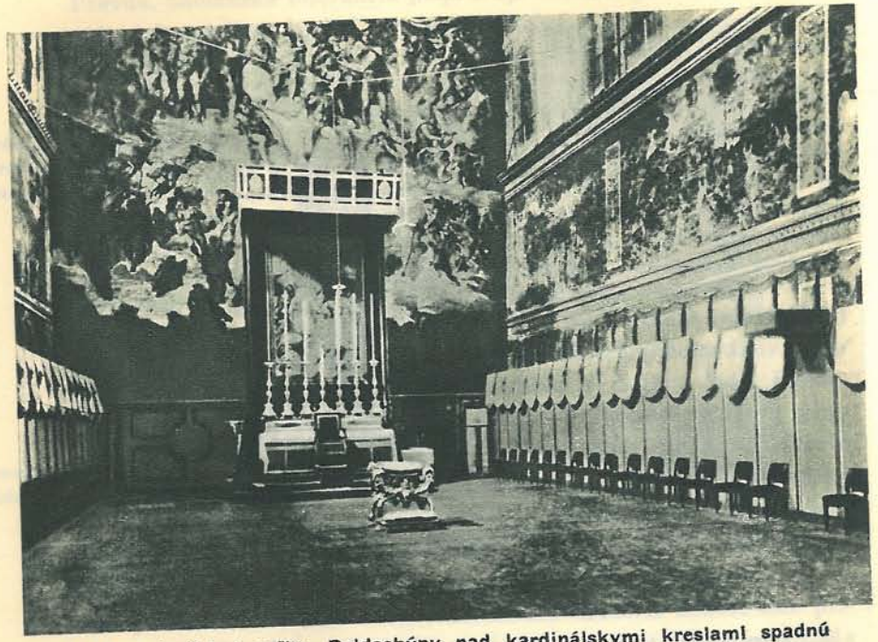
Slovenské *osvietenstvo* bolo zväčša nemeckého pôvodu; záviselo od filozofov od Leibniza po Kanta. Šírily ho i prvé slovenské časopisy, ako Prešpurské noviny (1783) a Staré noviny literárního umění v Banskej Bystrici (1786). V duchu osvietenstva účinkovaly učené a literárne spoločnosti, založené v Bratislave (1761), v Trnave (Bernolák, Slovenské učené tovarišstvo, 1792), v Banskej Bystrici (1784) a v Malohonte (1767). Slovenských osvietencov môžeme rozdeliť na trojakých: ľudových, učených a sollenistov. Ľudoví osvietenci sa snažili poskytnúť plody myslenia v ľudovej reči aj neučenému ľudu (osvetová činnosť). Takí boli Hugolín Gavlovič († 1757), františkán v Pruskom, Bohumil Medzibrodský, rektor v Modre († 1765), Juraj Fándli († 1810), kat. farár, Ján Hrdlička († 1810) a Jozef Fornet († 1809), evanjelickí farári. Medzi učenými osvietencami vynikali: Ján Farbaki († 1751), Ján Karlovský († 1794), Samuel Ambrozi († 1806), kanonik Juraj Palkovič († 1835); zo sollenistov Ján Feješ († 1823), Ján Laurentzi († 1819) a Gašpar Šulek († 1827). Títo stoja zväčša na podklade Kantovej racionálnej teologie.

86. Slovenská dievčenská akadémia sv. Cyrila a Metoda v Danville, Pa. USA. — Stredná časť budovy.

87. Slovenskí benediktíni z kláštora sv. Andreja a Benedikta v Clevelande v USA s opátom S. Gmucom.

88. Po pápežskej voľbe. Baldachýny nad kardinálskymi kreslami spadnú a ostane len baldachýn nad kreslom novozvoleného.

89. Privátna bibliotéka pápežova na druhom poschodí vatikánskeho paláca.

Merkle, Die Kath. Beurteilung des Aufklärungszeitalters, 1909. — Merkle, Die Kirchl. Aufklärung im Kath. Deutschland. 1910. — Sägmüller, Wissenschaft u. Glaube in der Kirchl. Aufklärung. 1910. — Taute, Die Kath. Geistlichkeit u. die Freimaurerei. 1895. — Anwander, Die allg. Religionsgesch. im Kath. Deutschland während der Aufklärung u. Romantik, 1932. — Osuský, Prvé slovenské dejiny filozofie. Lipt. Sv. Mikuláš, 1939.

§ 190. CIRKEVNÉ POMERY NA SLOVENSKU V 18. STOROČÍ.

Náboženské pomery v prvej polovici 18. st.

1. Satmársky mier r. 1711 určil, že v náboženských veciach katolíkov a protestantov sú smerodajné usnesenia šopronského snemu (§ 179, 7, 8). Podľa toho katolícke náboženstvo je štátne náboženstvo a protestanti majú verejnú náboženskú slobodu len na miestach, vyznačených zákonom. Súkromne však voľne môžu vyznávať svoje náboženstvo. No na krajinských snemoch i naďalej sa dovolávali práv, zabezpečených im r. 1608, resp. 1647 (§§ 170, 10; 179, 5). Ale stavy krajinského snemu bratislavského r. 1714—15 obrátily sa proti protestantom a žiadaly úplne im odňať náboženskú slobodu. Odôvodňovali to tým, že protestanti na svojej ružomberskej synode r. 1707 (§ 179, 8) odbočili od augsburského vyznania, ktoré uhorské zákony v rámci protestantizmu povolily. Kráľ Karol III. (ako cisár VI.) nevyhovel ani katolíckym stavom, ani protestantom. Neuznal usnesenia ružomberskej synody protestantov a sostavil náboženskú komisiu, ktorá mimo snemu mala vyšetriť a riešiť náboženské požiadavky protestantov. Tým chcel predísť náboženským hádkam na ríšskom sneme. Snem r. 1715 priznal panovníkovi právo v náboženských veciach protestantov voľne rozhodovať. To malo pre nich v neskorších časoch veľký význam. Keď však na sneme r. 1728 znovu vzbĺkly vášnivé náboženské hádky, vydal Karol III. r. 1730 kráľovské nariadenie (Carolina resolutio), ktoré v náboženských veciach platilo pre protestantov až do tolerančného ediktu Jozefa II.

„Carolina resolutio."

Podľa „Carolina resolutio" protestanti môžu súkromne voľne vyznávať svoje náboženstvo, verejne však len na miestach, povolených 36. článkom zákona z r. 1681 (artikulárne miesta). Protestantskí duchovní z týchto miest nesmeli sa vzdialiť, ale veriaci ich mohli voľne navštevovať. Protestanti si mohli voliť superintendentov, ktorí mali právomoc len vo vieroučných a morálnych veciach. Vo veci vysluhovania krstu podliehali dozoru katolíkov, v manželských veciach katolíckym tribunálom, miešané manželstvá mohli uzavrieť len pred katolíckym duchovným. Deti, ktoré pochádzaly z miešaného manželstva, maly byť všetky katolíckeho náboženstva.

Anabaptisti.

Pravda, protestanti s tým neboli spokojní a na Slovensku (najmä na Myjave) často došlo k ruvačkám medzi nimi a kato-

líkmi. Opätovne sa uchádzali o pomoc v zahraničí, až kým Mária Terézia r. 1751 im vážne neoznámila, že každý zahraničný zákrok by pokladala za miešanie sa do vnútorných vecí štátu. Anabaptistov, ktorí boli vo Veľkých Leváročh, Moravskom Sv. Jáne a Sobotišti (§ 173, 3), jezuiti svojimi misiami v rokoch 1760—65 prinavrátili do katolíckej Cirkvi.

Nariadenia za Márie Terézie.

2. Mária *Terézia* (1740—80) schválila náboženské nariadenia svojich predkov. Ako panovníčka, úprimne oddaná katolíckej viere, veľmi dbala na to, aby protestanti nelovili prívržencov zpomedzi katolíkov. R. 1749 nariadila, aby katolík, ktorý by chcel zanechať svoju Cirkev, bol poučený svojím duchovným vo viere, a keby to neosožilo, treba ho na rok uväzniť. Pri opätovnom pokuse opustiť katolícku Cirkev má sa uväzniť na dva roky a väzenie sprísniť mu v stredu a v piatok pôstom o chlebe a vode. Keby ani vtedy nezmenil svoj úmysel, treba ho trestať peňažitou pokutou a vyhnanstvom. Podobné tresty nariadila i na protestantov, ktorí by sa pokúsili niekoho zvábiť. R. 1768 zakázala miešané manželstvá, v ktorých by nebola dostatočne zaistená katolícka výchova všetkých dietok. Keďže protestantskí pastori pri uzavieraní manželstva protestantských stránok dopustili sa viacerých protizákonností, nariadila r. 1759, aby aj čisto protestantské manželstvá čo do manželských prekážok, súdnictva, ohlášok podliehaly právomoci katolíckych biskupov. Podľa nariadenia Márie Terézie z r. 1756 štólu (nie však iné poplatky) katolíckemu duchovnému majú platiť aj inoverci. Keď ju však zaplatili, môžu sa obrátiť ľubovoľne pre krst, sobáš a pohreb ku katolíckemu alebo protestantskému duchovnému. Ostatné cirkevné nariadenia Márie Terézie viď v § 187, 4.

Náboženské pomery za Jozefa II.

3. Absolutisticky a v osvietenskom duchu vychovaný Jozef II. (1780—90) opieral sa o usnesenie snemu z r. 1715, ktoré mu dalo právomoc rozhodovať v náboženských veciach inovercov. Preto vydal r. 1781 *tolerančný edikt* (§ 187, 4), ktorým pozbavil platnosti „Carolina resolutio“ a protestantom dal možnosť priaznivo sa vyvíjať. Všade, kde bolo aspoň 100 protestantských rodín, mohli si protestanti budovať kostoly, ale bez veže. Ich manželské veci nepodliehaly už pod právomoc katolíkov, katolícke sviatky nemuseli svätiť, protestantskí pastori mali právo voľne sa pohybovať. Jozef II. zmenil nariadenia svojej matky o miešaných manželstvách (§ 198, II. 3). To protestantov veľmi tešilo a z povďačnosti postavili v mnohých svojich kostoloch habsburský erb — dvojhlavého orla. Jozefove náboženské nariadenia rozrušily katolíkov. Mnohým sa zdalo, že panovníkovi nezáleží na katolíckom náboženstve, ktoré bolo štátnym náboženstvom. Táto mienka sa zmocňovala aj ľudu, a preto Jozef II. r. 1782 sa osvedčil, že si praje, aby jeho ľud ostal verný katolíckej viere, len nikoho nechce k nej nútiť proti presvedčeniu. Pohrozil trestami inovercom, ak by zvádzali katolíkov prestúpiť. Jednako tolerantnými zákonmi veľmi sa šírila náboženská ľahostajnosť. Vznikaly tajné spolky slobodomurárov a osvietencov, ktorí pohŕdali každým náboženstvom. Mnohé iné cirkevné nariadenia viď v § 187, 4. Pred smrťou okrem tolerančného ediktu všetky nariadenia odvolal.

Cirkevná autonomia protestantov.

4. Leopold II. (1790—92) vrátil Uhorsku ústavu a náboženské veci sa znovu dostaly pred ríšsky snem. R. 1791 svolal do Bratislavy snem, ktorý bol s náboženského stanoviska veľmi významný. Absolutizmom panovníkov katolíci veľa trpeli, preto nie div, že sa najviac usilovali zlomiť ho. Túto snahu snem náležite ocenil. Katolícke náboženstvo ostalo i naďalej štátnym náboženstvom. Pre protestantov vydal Leopold II. 7. novembra 1791 povestný *náboženský dekrét*, ktorý im zaručil úplnú nezávislosť od katolíkov, *cirkevnú autonomiu*. Podobne upravil aj náboženské veci východných schizmatikov. Gréckokatolícke duchovenstvo stalo sa rovnoprávne s rímskokatolíckym.

Kráľovský dekrét zrušil rozdiel medzi verejným a súkromným prejavom náboženstva. Odvtedy mohli protestanti v celom Uhorsku verejne vyznávať svoje náboženstvo, všade si mohli postaviť kostoly, v náboženských veciach záviseli len od svojich cirkevných predstavených. Štólu platili katolíckym duchovným len vtedy, keď im preukázali nejakú službu. Do štátnych služieb mal prístup každý, bez ohľadu na vierovyznanie. V miešaných manželstvách, kde bol otec protestantom, len chlapci mohli sledovať náboženstvo otca.

„Apoštolský kráľ.“

5. Uhorskí panovníci už dávnejšie si osvojovali titul „apoštolského kráľa“ (viď falzifikát tzv. silvestrovskej buly — § 179, 9) a nárokovali si nielen povinnosť ochraňovať katolícke náboženstvo v Uhorsku, ale takmer neobmedzené práva miešať sa do cirkevných vecí. Presvedčenie „apoštolského kráľovstva“ vštepoval do uhorských panovníkov najmä ostrihomský prímas Leopold Kollonič († 1707). Konečne Márii Terézii r. 1758 sa podarilo dostať od Sv. stolice titul „apoštolský“ pre uhorských panovníkov. Historickú oprávnenosť tohto titulu však Sv. stolica rozhodne popierala a nezriekala sa tým ani teraz v Uhorsku práv, ktoré jedine a vždy patria jej.

Už ostrihomský arcibiskup Peter Pázmány zapodieval sa plá-

nom rozdeliť rozsiahlu ostrihomskú diecézu. Celé západné a stredné Slovensko tvorilo územie diecézy, preto riadny biskupský dohľad nebol možný. Chcel z nej utvoriť štyri nové biskupstvá; k ich dotácii maly slúžiť majetky zaniknutých reholí. Tento plán v dohode so Sv. stolicou uskutočnila Mária Terézia. R. 1771 bolo založené mukačevské gr.-kat. biskupstvo (od r. 1776 so sídlom v Užhorode) a z ostrihomskej diecézy zriadila r. 1776 biskupstvá spišské, rožňavské a banskobystrické. 13 fár z ostrihomskej diecézy podľa rieky Nitry pripojila k diecéze nitrianskej. Týmto novým rozhraničením biskupské sídlo v Nitre spojila so svojou diecézou, ktorá sa rozprestierala v Trenčianskej.

Nové diecézy.

Od r. 1770 vyhradila si Mária Terézia vymenúvať kanonikov sídelných a kolegiálnych kapitúl a vymenúvanie farárov v 16 spišských mestách, prinavrátených r. 1772 z poľského zálohu.

6. Podľa nariadenia Leopolda I. z r. 1704 o výživu duchovných mali sa starať patróni. Zákon z r. 1723 dovolil, aby patróni-zemepáni túto ťarchu uvalili aj na poddaných a ľud (sosyp, párbér). Karol III. r. 1733 lepšie usporiadal kňazskú dotáciu. Nariadil, aby zemepáni prenechali zo svojich majetkov istý kúsok pozemkov pre duchovného. Toho samého roku Karol III. založil *náboženskú základinu*, z ktorej sa maly dopĺňať (kongrua) platy duchovných, keď z miestnych príjmov nedosiahly isté minimum (150, neskoršie 300 zlatých). Náboženskú základinu doplnil Jozef II. tým, že zdanil biskupské dôchodky a majetok reholí, ktoré zrušil, daroval jej.

Náboženská základina.

Z majetkov r. 1773 zrušenej rehole jezuitov spravila Mária Terézia r. 1780 *študijný fond.*

7. Rehoľníctvo v prvej polovici XVIII. storočia sa silne vyvíjalo. Tak sa rozmnožilo, že v osvietenstve proti veľkému počtu rehoľníkov a rehoľníc často sa ozývaly hlasy. Mária Terézia ustálila najvyššie prípustný počet rehoľníkov. Jezuitom a piaristom, pretože mali svoje majetky, nedovolila sbierať milodary. Ráznejšie zakročil proti reholiam Jozef II. Zrušil všetky kláštory, ktoré podľa jeho náhľadov neboly potrebné. Boly to najmä rehole kontemplatívne. U nás sa to týkalo kamaldulov, kartuziánov, karmelitov, trinitárov, pavlínov, benediktínov, augustiniánov, premonštrátov a čiastočne aj cisterciánov, františkánov a dominikánov. Zo ženských reholí zrušil karmelitky, klarisky, kapucínky a františkánky. Kňazom-rehoľníkom zaistil plat dotiaľ, kým sa neumiestili vo voľaktorom biskupstve alebo inej dovolenej reholi, a bratom dal

Zrušenie reholi.

určité odstupné. Každá hnuteľnosť zrušených kláštorov sa speňažila a s nehnuteľnosťou pripadla náboženskej základine, z ktorej sa zakladaly na odľahlých miestach nové fary (sú to všetky fary fundus religionis). Do kláštorných budov sa nasťahovaly svetské úrady alebo vojsko, mnohé kláštory sa staly skladmi, alebo spustly. Speňaženie nehnuteľností robilo sa veľmi nesvedomite, vzácne pamiatky cirkevného umenia a vedy vyšly navnivoč.

Reholiam, ktoré ostaly, znemožnil Jozef II. akúkoľvek závislosť od zahraničných predstavených. Podriadil ich dozoru biskupov alebo domácich predstavených.

8. Školstvo po satmárskom mieri, v nasledujúcich pokojných časoch, sa veľmi vyvíjalo. Cirkevní hodnostári, svetskí magnáti, mestá a bohatí občania vďačne obetovali na školy. Školy boly skoro výlučne v rukách rehoľníkov a pod dozorom biskupov. Je prirodzené, že vyučovanie bolo v duchu náboženskom podľa úmyslu Cirkvi. Okrem mnohých ľudových a stredných škôl biskupi zakladali semináre. Tak vznikol r. 1714 v Trnave svätovojtešský seminár pre gréckokatolíkov, r. 1715 sa utvoril nitriansky seminár, r. 1747 seminár v Mukačeve, preložený r. 1777 do Užhorodu. V nových biskupstvách, ktoré vznikly za Márie Terézie, až v 19. storočí založili semináre (§ 198, II., 2).

Školy.

V druhej polovici 18. storočia štátny absolutizmus všemožne sa snažil pozbaviť Cirkev vplyvu na poli školstva, ktoré patrilo Cirkvi na základe jej poslania a historického vývinu. R. 1766 kráľovská miestodržiteľská rada položila ruky na celé katolícke školstvo. „Ratio educationis“ Márie Terézie z r. 1777 určilo štát. študijný plán vo všetkých školách. Po zrušení rehole jezuitov štát prevzal trnavskú univerzitu a preložil ju r. 1777 do Budína. Jozef II. zrušil diecezálne semináre, ktoré nahradil r. 1784 generálnym seminárom v Bratislave a v Jágri (miesto jágerského vznikol r. 1786 generálny seminár v Pešti).

Semináre.

9. Na žiadosť Márie Terézie dovolil Benedikt XIV. r. 1754, aby v dni apoštolov a svätých (okrem apoštolov Petra a Pavla) po sv. omši mohli veriaci konať služobnú prácu. Klement XIV. (r. 1770) na žiadosť kráľovnej zrušil aj povinnosť počúvať sv. omšu v dni apoštolov (okrem 29. júna), svätých, vo sviatok Navštívenia Panny Márie (2. júla) a v tretí deň výročných sviatkov. Márii Terézii išlo o to, aby bolo menej sviatkov, ale aby ich katolíci dôstojnejšie zasvätili ako dovtedy. Po satmárskom mieri v pokojnejších časoch, ktoré nastaly, vznikaly pútnické miesta, ako šaštínske (od r. 1732),

v Mariatáli (najmä od r. 1742). Aj u nás sa rozšírila pobožnosť krížovej cesty (slávna kalvária v Banskej Štiavnici z r. 1744).

Jozef II. sa pokúsil zrušiť obrady vzkriesenia na Bielu sobotu, ale darmo. Po jeho smrti sa táto slávnosť odbavovala ešte okázalejšie.

10. Cirk. pomery Rusínov viď v § 183, 3.

Karácsonyi, Magyarorsz. egyh. tört. 1906. — Mihályfi, A papnevelés története és elmélete. Bpest. 1896. — Knauz, Monumenta ecclae Strigoniensis. Strigonii, 1874. — Hrušovský, Slovenské dejiny, Turč. Sv. Martin. 1940. — Lányi, Magyar egyh. tört. Esztergom 1866. — Pirhalla, A szepesi prépostság tört. Levoča. 1899.

SIEDMA PERIÓDA.

Doba po francúzskej revolúcii do prvej svetovej vojny.

1. Francúzska revolúcia utvorila novú periódu v cirkevných aj vo svetských dejinách. Znamená koniec predchádzajúceho vývinu a začiatok nového štátneho a spoločenského poriadku. Francúzska revolúcia je úplným zúčtovaním s minulosťou. Ľudská spoločnosť po francúzsku revolúciu bola vybudovaná na feudálnom systéme, ktorý ju rozčlenil na stavy s nerovnakým právnym postavením. V ňom Cirkev a štát, duchovenstvo i panovník najužšie súviseli. Cirkev mala majetky a rozsiahlu politickú moc; vysoký kléros bol privilegovaným stavom, šľachtou, ktorá mala veľkú slobodu, veľké práva a pomerne malé povinnosti. Po francúzskej revolúcii idey demokracie, konštitucionalizmu, parlamentarizmu a nacionalizmu víťazne postupovaly celým svetom. Idea rovnosti každého človeka, ktorú *teoreticky* toľko ráz hlásali filozofi, sektári a reformátori, začala sa realizovať a stala sa podkladom moderného života. Preto v štáte, vybudovanom na týchto ideách, nebolo miesta pre privilegované postavenie Cirkvi a duchovenstva. Okrem toho zriadenie modernej spoločnosti sa opieralo o idey, hlásané osvietencami 18. storočia (Voltaire, Diderot, Rousseau), ktorí boli preplnení nenávisťou proti pozitívnemu náboženstvu, Cirkvi a duchovenstvu. Teda nie div, že moderné štáty a nová ľudská spoločnosť mala zásadne proticirkevný smer. Duchovný svet človeka bol zosekularizovaný, kultúra dostala prevažne svetské zameranie. Francúzska revolúcia a vôbec revolúcie 18. a 19. storočia sú ovocím a logickou výslednicou nielen osvietenských ideí, ale aj náboženských revolúcií, protestantizmu, resp. humanizmu, z ktorého vyvieraly všetky nové hnutia. Princíp individualizmu, objektivizmu, slobodného bádania, bezuzdnej kritiky viedol svet svojou logickou dôslednosťou k revolúcii.

Veľký pokrok na poli prírodovedy, medzinárodný hospodársky život viedly k imponujúcim výkonom a výškam svetskej kultúry a civilizácie. Hneď za nimi sa šíril liberalizmus, pozitivizmus, natu-

ralizmus, socializmus a komunizmus a rozkladne pôsobily na kresťanskú ľudskú pospolitosť. Človečenstvo sa čím ďalej, tým zjavnejšie a určitejšie rozdeľovalo na dve skupiny: veriacich a neveriacich, pozitívnych kresťanov a novodobých pohanov s naturalistickým svetonáhľadom. Práve títo mali veľký, ba najväčší vplyv na formovanie moderného života. Kresťanské zásady len málo sa mohly uplatniť v štátnom, hospodárskom a kultúrnom živote národov. Moderný svet došiel tak k neslýchanej katastrofe svetovej vojny r. 1914, resp. k jej pokračovaniu r. 1939, z ktorej sa má zrodiť nové usporiadanie sveta a ľudského života. Rodí sa nová perióda svetských a cirkevných dejín, v ktorej — dúfajme — budú rehabilitované kresťanské zásady, predošlou periódou zaznávané.

2. Položenie Cirkvi v tejto perióde bolo veľmi ťažké. Ale ani v ťažkostiach a súženiach, ktoré Cirkev v najnovšej perióde zažívala, nemožno nevidieť určité prednosti. V stredoveku a novoveku až po francúzsku revolúciu bola Cirkev najužšie spojená so štátnou a svetskou mocou. Cirkevní hodnostári boli nositeľmi nielen duchovnej, ale aj politickej moci. Malo to pre Cirkev svoje výhody a pre kresťanský život svoj význam. Ale malo aj nedostatky a veľké nevýhody. Hodnostári mali blízko k zosvetárčeniu, boli náklonní k partikularizmu, a to škodilo cirkevnej jednote. V novej perióde pozbavili cirkevných hodnostárov ich politickej moci a s ňou spojených privilégií. S tým však odpadly aj všetky príťaže, ktoré im prekážaly vykonávať ich vznešený úrad. Keďže vysoké cirkevné úrady neznamenaly svetskú moc a privilégiá, ale trudnú apoštolskú prácu, plnú starostí a ťažkostí, pohodlní a nesúci ľudia nebažili už toľko po nich. Biskupské hodnosti sa dostaly ľuďom apoštolského ducha, ako to vlastne má byť (po francúzsku revolúciu boly biskupské hodnosti rezervované šľachte). Okolo cirkevného hodnostára, ktorý mal apoštolského ducha, veriaci svet sa somkol užšie ako predtým. Pomer predstaveného a podriadeného sa stal úprimnejším. Biskupi boli oddanejší pápežovi, námestníkovi Kristovmu, lebo nelákaly ich svetské privilégiá a nemali čo lichotiť svetským panovníkom. Francúzska revolúcia znamená teda aj koniec nebezpečného cirkevného partikularizmu. V najnovšej perióde, ktorú živí demokratický, vyrovnávajúci duch, môže sa lepšie uplatňovať základný princíp kresťanstva, že pred Bohom sme všetci rovnakí.

Pod vplyvom francúzskej revolúcie vznikly *konštitucionálne* štáty. Skúsenosť dokázala, že v nich i popri škodlivých reakciách (vo Francúzsku) cirkevné nároky sa mohly trvácnejšie zaistiť ako

v absolutistických štátoch. Absolutizmus, nech sa javil v dejinách v akejkoľvek forme, vždy sa snažil podmaniť si všetko — teda aj Cirkev. Cirkev v konštitucionálnych pomeroch videla, že nemá čo čakať od iných, preto sa opierala o vlastné sily (spolkový život, charitatívna a misijná činnosť), a tak sa uplatnily v nej driemajúce ohromné potencie, energie. O čo bola v novej perióde mocensky slabšia, o to bola *kresťanskejšia.*

HLAVA I.

Francúzska revolúcia a jej ozvena v Europe.

§ 191. FRANCÚZSKA REVOLÚCIA.

1. Francúzsko pre hriechy, popáchané najmä za vlády Ľudovíta XIV. a XV. (ancien régime), dozrelo pre prevrat. Zlé hospodárenie zavinilo finančný úpadok, nemravnosť sa úžasne rozrástla, vládla sociálna nespravodlivosť, voľnomyšlienkári vyvolali neveru, slobodomurári podnecovali všeobecnú nespokojnosť. To sú bezprostredné príčiny francúzskej revolúcie. Vojny Ľudovíta XIV., jeho rozmaznaný dvor, ale najmä Ľudovíta XV., priviedly štát na okraj finančného bankrotu. Za ich panovania štátny absolutizmus sa vystupňoval do nevydržania a spríkril sa francúzskemu obyvateľstvu. Ľud stonal pod neznesiteľnými ťarchami. Začal sa odušev-ňovať za republikánsku štátnu formu, ktorú videl víťaziť v severoamerickej vojne o slobodu (1775—83). V Rakúsku Mária Terézia zmiernila robotu a uvalila časť bremien i na šľachtu. Vo Francúzsku však ostalo všetko pri starom. Vysoká šľachta za absolutistického režimu stratila vedúce postavenie v štáte, a preto necítila ani zodpovednosť za ľud a vykorisťovala ho viac ako dosiaľ. Galikanizmom zgniavené duchovenstvo bolo poslušným prostriedkom absolutistického kráľovstva; neodvážilo sa ozvať proti neporiadkom. Preto a pre huckanie osvietencov stratilo úplne svoju autoritu pred ľudom.

Príčiny franc. revolúcie.

2. V takých okolnostiach svolal šľachetný síce, ale slabý *Ľudovít XVI.* (1774—92) generálne stavy — šľachtu, klérus a občiansky stav — na poradu do Versailles r. 1789 rokovať o reformných možnostiach. No vláda nemala iniciatívu. Tretí stav, ktorý mal toľko hlasov (600) ako ostatné dva spolu, strhol na seba všetku moc. Na radu abbého Sieyèsa vyhlásil sa za národné *shromaždenie* a vypovedal kráľovi poslušnosť. Mnohí duchovní, medzi nimi aj

Národné a ústavodarné shromaždenie.

autunský biskup *Talleyrand* a viacerí šľachtici na čele s grófom Mirabeauvom, vstúpili dobrovoľne do národného shromaždenia. Kráľ sa neodvážil rázne zakročiť, ale naložil prvému a druhému stavu, aby sa pridaly k národnému shromaždeniu. Stavy sa vyhlásily za *ústavodarné shromaždenie* a vytýčily si za cieľ dať Francúzsku nový politický poriadok. Tým nastúpilo Francúzsko cestu revolúcie. Nenávisť ľudu, v ktorého rukách sa sústreďovala zákonodarná moc, bola namierená proti privilegovaným triedam a z nich predovšetkým proti duchovenstvu. Náladu proti nemu pripravovali už encyklopedisti. Keďže klérus svojimi výsadami najvypuklejšie predstavoval starý znenávidený systém a jeho obrovské majetky (desiata časť všetkej pôdy!) bily do očú schudobnelého ľudu, je pochopiteľné, že ostrie revolučného hnutia sa obrátilo predovšetkým proti nemu a proti Cirkvi. Na Lafayettov návrh proklamovalo shromaždenie podľa Rousseauvových ideí v 17 článkoch *ľudské práva:* rovnosť všetkých občanov, slobodu slova a tlače a neobmedzenú *slobodu náboženskú.* Šľachta videla blížiacu sa búrku, preto sa zriekla výsad; duchovenstvo tiež prejavilo ochotu zrieť sa štólových poplatkov, podrobilo sa daňovej povinnosti, ba biskup Talleyrand podal návrh, aby štát prevzal všetok cirkevný majetok a postaral sa o výživu duchovenstva a o bohoslužobné potreby. Talleyrandov návrh sa stal zákonom. Ústavodarné shromaždenie postupovalo radikálne a r. 1790 zrušilo všetky rehole, ktoré sa nezapodievaly vyučovaním alebo ošetrovaním chorých. V budúcnosti zakázalo skladať slávnostné sľuby.

3. Bolo na mieste, že ústavodarné shromaždenie zrušilo výsadné postavenie kléru. Zoštátnenie cirkevného majetku v týchto okolnostiach bolo pochopiteľné, ba ešte ani ohromné potlačenie rehoľníctva neznamenalo pre Cirkev krajné nebezpečenstvo. To nastalo až vtedy, keď ústavodarné shromaždenie r. 1790 zrušilo starý cirkevný poriadok a namiesto neho uviedlo civilnú *konštitúciu kléru.*

Civilná konštitúcia kléru.

Civilnou konštitúciou kléru zredukovali 134 francúzskych biskupstiev podľa počtu departementov na 83 a z 18 cirkevných provincií ponechali len 10. Cirkevné úrady okrem tých, čo sa starajú o duchovnú správu, zrušili (kapituly, kanonikáty, priorstvá). Poradný sbor biskupov sa má skladať z rektora seminára a 5 vikárov katedrálneho chrámu. Biskupov a farárov volí ľud na riadnych departementových shromaždeniach, na ktorých môže každý hlasovať, teda i kalvíni a židia. Kánonické schválenie zvolenému udeľuje metropolita. Jemu zas najstarší biskup provincie. Zvolený biskup pápežovi má len *oznámiť* voľbu.

Keby boli civilnú konštitúciu kléru dôsledne uviedli do života, bola by znamenala úplné odpojenie francúzskej cirkvi od pápežstva. Cirkev by podľa nej bola úplne schizmatická. Taká forma, akú nastolilo ústavodarné shromaždenie, znamenalo rozbitie sviatostného kňazského stavu. Civilná konštitúcia uskutočňovala základnú myšlienku osvietenstva o rovnosti všetkých náboženstiev. Biskupi a farári sa mali nielen voliť ako hocktorý štátny úradník (demokratické tendencie; viď kostnický a bazilejský snem, § 129, 2), ale mali ich voliť všetci občania bez náboženského rozdielu. Podľa toho kresťanstvo nepokladali už za jediné správne náboženstvo a popierali autoritu kňazského stavu, vyplývajúcu z apoštolského poslania.

Slabý Ľudovít XVI. pod tlakom okolností potvrdil civilnú konštitúciu kléru. Veľká časť francúzskeho duchovenstva na čele s Talleyrandom a s abbém Gregoirom (spolu asi 30.000) složilo žiadanú prísahu na civilnú konštitúciu. Väčšina však (asi 70.000) ju odoprela. Tak sa francúzske duchovenstvo rozštiepilo na *konštitucionálnych* (assermantés) a *neprisahaných* (insermantés, réfractaires). Ľud bol zväčša na strane neprisahaných. Pius VI. r. 1791 zavrhol civilnú konštitúciu a exkomunikoval prisahaných duchovných. Všetky voľby, ktoré spravili na jej základe, vyhlásil za neplatné. Zákonodarné shromaždenie sa pomstilo tým, že zhabalo pápežské provincie Aviňon a Venaissin, ktoré navždy odpadly od pápežského štátu. Kostol sv. Genovévy premenili na Panteón.

Francúzske duchovenstvo a civilná konštitúcia kléru.

Zákonodarné shromaždenie (na aké sa zmenilo ústavodarné shromaždenie), v ktorom sa dostávali k slovu čoraz radikálnejší ľudia (jakobíni; viedli ich Robespierre, Marat, Danton) usilovalo sa zlomiť odpor duchovenstva, verného Cirkvi. Kňazov hromadne väznili, podozrivých deportovali (40.000 duchovných stratilo vlasť), zrušili všetky náboženské spolky a zakázali nosiť kňazské rúcho. Ba keď ani to nezlomilo ich odpor, r. 1792 došlo ku krvavému prenasledovaniu, ktoré sa miestami už i dosiaľ často vyskytovalo. V parížskych väzniciach popravili vyše 200 kňazov a vyše 1000 iných osôb (z nich 191 r. 1926 vyhlásili za blahoslavených). Príklad Paríža nasledovaly aj provincie.

Prenasledovanie duchovenstva.

4. *Národným konventom* (od aug. 1792 do okt. 1795) revolúcia vyvrcholila. Konvent zrušil kráľovstvo a vyhlásil republiku. Kráľa Ľudovíta XVI. ako občana Ľudovíta Kapeta postavil pred súd a pre vlastizradu popravil (21. I. 1793). Podobný osud stihol kráľovnú Máriu Antoinettu, dcéru cisárovnej Márie Terézie, a nie-

Kult rozumu.

koľko príbuzných kráľovskej rodiny. Člen kráľovskej rodiny, vojvoda Orleánsky (Filip Egalité), pridal sa ku krutovláde a s jej pomocou si chcel kliesniť cestu k trónu. Ale aj on skončil pod gilotínou. Všade zriadené revolučné súdy vytýčily si za cieľ očistiť verejnosť od aristokracie. Konvent rýchlo a rázne sa snažil odkresťančiť Francúzsko. Nariadil povinné civilné manželstvo, zrušil celibát. (Duchovenstvo, ktoré sympatizovalo s revolúciou, ho už jednako nedodržiavalo.) Ba 7. nov. 1793 úradne zrušili vo Francúzsku kresťanstvo a uviedli *kult rozumu.* Každú stopu kresťanstva chceli zahladiť. Odstránili aj *kresťanský kalendár* s nedeľami a nahradili ho republikánskym s dekádami.

Odstránenie kresť. tradície.

Stredovek dal celému verejnému životu kresťanský ráz a vytvoril silnú kresťanskú tradíciu. Cirkevno-nábožensky bol podelený deň (omša, Anjel Pána), týždeň (nedeľa), rok (výročné sviatky, pôsty, cirkevný rok), a tak sa všetko točilo okolo kostola. Každodenný život človeka bol presiaknutý kresťanským duchom. Táto tradícia, ktorá pomaly rástla cez

Pamätná minca Pia VI.

Pius VI.

Minca z franc. revolúcie.

celé storočia, bola pevnou oporou katolíckeho vnútorného života. Revolúcia pudove vycítila jej dôležitosť, a preto ju chcela násilne pretrhnúť. To bolo pre náboženstvo veľmi nebezpečné. Zrušenie gregoriánskeho kalendára neznamenalo len jednoduché prebudovanie občianskeho letopočtu. Bol to z hlbokej nenávisti vyvierajúci pokus vytrieť z dejín kresťanstvo a Krista. Revolúciou sa vraj začína nový svet, preto sa od nej majú počítať roky (počnúc 22. sept. 1792). Cirkvou utvorený letopočet, ktorý sa začínal narodením Krista, nejestvuje. Doba pred revolúciou znamenala pre ľudstvo len otroctvo, kňazskú panovačnosť, preto ju treba odstrániť, zastrieť neslávnu minulosť závojom zabudnutia.

Bolo prirodzeným nielen následkom, ale aj vrcholom protikresťanského bláznenia, keď v parížskej katedrále Notre-Dame postavili na oltár „bohyňu rozumu" v osobe akejsi opernej speváčky, ktorú uctievali hanebnými orgiami.

Parížsky arcibiskup Gobel a konštitucionálni duchovní zložili svoj úrad a pripojili sa ku kultu „slobody a rovnosti". Cirkevná organizácia sa úplne rozpadla. Vidiek napodobňoval hlavné mesto; zneuctili tisíce kostolov. Kresťanstvo vo Francúzsku prestalo jestvovať. Cirkvi verní kňazi len v najväčšej tajnosti tu a tam slúžili sv. omšu a vysluhovali sviatosti, čo pod trestom smrti zakázali.

5. Na šťastie bohaprázdne bláznenie netrvalo dlho. Bolo oveľa nižšie a nerozumnejšie, ako môže priemerný, ale predsa nie celkom skazený človek zniesť. Robespierre zlomil r. 1794 moc extrémistov v konvente. Na jeho návrh vydali dekrét, podľa ktorého francúzsky národ uznáva jestvovanie „Najvyššej Bytosti" (deizmus) a nesmrteľnosť duše. Hoci kresťanstvo i naďalej kruto prenasledovali, predsa r. 1794 je významný vo francúzskej revolúcii, lebo znamená odklon od radikálneho štátneho ateizmu. Po Robespierrovom páde (1794) dostali sa k veslu miernejší ľudia, ktorí dovolili konštitucionálnym kňazom konať bohoslužby, zpočiatku len v súkromných domoch, neskoršie i v niektorých nezhabaných kostoloch. Ba aj kňazom, ktorí nesložili prísahu, dovolili účinkovať, keď sa podrobili republikánskym zákonom, medzi ktorými však už neboly predpisy o civilnej konštitúcii kléru.

Obrat za Robespierra.

Keď vládu prevzalo päťčlenové direktórium (1795—99), katolíkov prenasledovali ďalej, i keď nie tak ako za konventu. Mnohých duchovných deportovali do Guyany a na južné francúzske ostrovy. Vláda podporovala sektu *teofilantropov,* ktorá vtedy vznikla (na základe deistickom), a ňou chcela odorávať z pôdy katolíckej Cirkvi. Zpočiatku k sekte húfne pristupovali, ale o krátky čas sa z nej vysmievali. Presvedčenie, že kresťanské náboženstvo je potrebné pre blaho štátu, si nezadržateľne prebíjalo cestu. Do r. 1798 asi v 40.000 francúzskych kostoloch obnovili bohoslužby. Výslovne lepšie časy pre kresťanstvo svitly až vtedy, keď *Napoleon Bonaparte* odstránil slabé direktórium a stal sa *konzulom* (1799—1804). Sekte filantropov odňal kostoly, znovu uviedol nedeľu, ale republikánsky kalendár odstránil len r. 1805.

Pomery za Napoleona.

Cirkevná politika francúzskej revolúcie podľa snahy osvietencov smerovala k tomu, aby odstránila kresťanstvo a nahradila ho iným náboženstvom. To sa jej nielen nepodarilo, ale súčasne sa aj ukázalo, aké je nebezpečné a škodlivé odňať štátu kresťanský podklad. Kresťanstvo vo Francúzsku síce najviac potupili, ale tam sa mu dostalo aj rehabilitácie. Pravda, údery, ktoré utrpel náboženesko-cirkevný život vo Francúzsku, sa hneď nezahojily, ba ani už úplne nikdy viac nezacelely. Sekularizáciou stratila Cirkev vo Francúzsku materiálny základ, civilná konštitúcia poškodila zas disciplínu duchovenstva a civilným manželstvom i prerušením kresťanskej tradície hlboko poklesol náboženský život ľudu.

Straty

6. Keďže Francúzsko v prvej (1792—97) a druhej koaličnej vojne (1799—1802) zvíťazilo nad svojimi nepriateľmi, revolučné

Revolučné idey mimo Francúzska.

idey sa dostaly aj do podmanených krajín: Holandska, Belgicka, Švajčiarska, Porýnska, severného Talianska a Neapolska. Prevrat sa citeľne dotkol aj pápežstva a cirkevného štátu. Postavenie Sv. stolice v čas francúzskej revolúcie bolo veľmi ťažké. Pius VI. uvalil na seba hnev Francúzov už tým, že zavrhol civilnú konštitúciu kléru. Napätie vzrástlo, keď odsúdil vraždu Ľudovíta XVI. Keď rímsky ľud zavraždil r. 1793 francúzskeho vyslanca Bassvilla, ktorý ho nerozumne provokoval, žiadalo už direktórium od pápeža zadosťučinenie a začalo v Taliansku organizovať koalíciu proti svetskej moci pápežovej. R. 1796 mladý Napoleon zaujal Lombardsko a napadol aj cirkevný štát. Bezmocný Pius VI. musel v bolonskom prímerí (1796) odstúpiť Francúzsku Aviňon a Venaissin (viď hore bod 2), Feraru, Boloňu, zaplatiť 20 miliónov frankov a vydať mnoho cenností a umeleckých diel. *V Tolentíne* uzavreli mier (1797), ktorý určil ešte prísnejšie podmienky. Francúzsky vyslanec v Ríme, Jozef Bonaparte (brat Napoleona), podnecoval revolučné hnutie proti pápežovi. Tak vznikly nepokoje, v ktorých zastrelili francúzskeho generála Duphota. Francúzi nato zaujali Rím a vyhlásili republiku (1798). Opakovaly sa udalosti, aké sa odohraly v Paríži za konventu. Pri Anjelskom hrade postavili sochu bohyne slobody. 80-ročného Pia VI. potupili, sosadili a odvliekli do zajatia (do Valencie); len smrť ho vyslobodila z útrap.

Flake, Die franz. Revolution, 1932. — Le Grand, Les sources de l'hist. relig. de la Révol. aux archives nationales, Paris 1914. — Bourgin, Les sources manuscripts de l'hist. relig. d la France moderne, Paris 1925. — Sicard, Le clergé de France pendant la Révol, 1917. — Gorce, Hist. relig. de la Révolution française, 1923. — Gurian, Politische u. soziale Ideen des franz. Katholizismus 1789—1914, 1929. — Pouget, Les idées relig. et reformatrices de Grégoire, Paris 1905. — Mathiez, La Théophilanthropie au le culte décadaire, Paris 1903.

§ 192. CIRKEVNOPOLITICKÁ REŠTAURÁCIA VO FRANCÚZSKU. PIUS VII. A NAPOLEON.

Napoleon Bonaparte a Cirkev.

1. Napoleon nebol nábožensky hlboko založený a tým menej cirkevne smýšľajúci človek. Ako odchovanec osvietenskej doby bol v náboženských veciach relativistom a cirkevnopoliticky stál na podklade galikánskom a absolutistickom. Keď však r. 1799 ako prvý konzul Francúzska prevzal vládu, bol presvedčený, že bez pomoci náboženstva nebude môcť obnoviť vo Francúzsku poriadok. Hoci bol nábožensky indiferentný, predsa pomýšľal len na pomoc katolíckeho náboženstva. S protestantizmom nemohol počítať, lebo sa za revolúcie neukázal mravne odolným. Nemohli mu

pomáhať ani konštitucionálni biskupi a duchovní, ktorí nemali v ľude nijakú autoritu. Naproti tomu mnohí katolícki laici a duchovní sa nezdráhali obetovať svoje majetky a životy za udržanie právneho poriadku vo Francúzsku. Len na nich sa mohol Napoleon bezpečne spoliehať, keď chcel obnoviť občiansky poriadok. Ako obozretný diplomat nemohol nevidieť rastúcu mravnú silu pápežstva, ktorú nezlomila ani doba osvietenstva a ktorú nemožno obísť pri novom usporiadaní štátu. Bol o tom pevne presvedčený a svoj náhľad vyjadril slovami, ktoré povedal svojmu vyslancovi v Ríme: „Zaobchádzajte s pápežom ako s mocnosťou, ktorej stojí za chrbtom 200.000 bajonetov."

2. Po svojom víťazstve nad Rakúšanmi pri Marengu (1800) prejavil novozvolenému pápežovi Piovi VII. ochotu rokovať s ním o usporiadaní francúzskych cirkevnopolitických vecí a že chce uzavrieť konkordát. Ale chystaný konkordát narazil na ťažkosti a prekážky so všetkých strán. Mimo Francúzska žijúci Bourbonovci pokladali konkordát za uznanie Napoleonovej vlády so strany Sv. stolice a všetkými silami to chceli prekaziť. Rakúsko a Neapolsko bolo vo vojnovom stave s Francúzskom, a preto si neprialo priateľský pomer medzi Napoleonom a pápežom. Konštitucionálni biskupi a ženatí kňazi chceli sa vo Francúzsku udržať za každú cenu. Najmä Napoleonov zahraničný minister Talleyrand (laicizoval a oženil sa) bol zaťatým nepriateľom vyrovnania s Rímom. Vo Francúzsku mali ešte značný vplyv ľudia, ktorí boli proti kresťanstvu nepriateľsky naladení a nechceli pripustiť reštauráciu katolíckej Cirkvi. Sama francúzska vláda mala také požiadavky, ktoré pápež ťažko mohol splniť. Žiadali od Pia VII. uznať za právny stav sekularizáciu cirkevného majetku, ponechať konštitucionálnych biskupov na ich miestach, prinútiť žijúcich právnych biskupov vzdať sa diecéz, uznať revolučné proticirkevné zákony. Pápež sa zásadne pridržiaval toho, aby katolícke náboženstvo uznali za štátne. Napoleon sa však neopovážil povoliť to pre kruhy vo Francúzsku, Cirkvi nepriateľské. Aby sa prekonaly rozličné prekážky, poslal Pius VII. do Paríža svojho obratného štátneho sekretára kardinála *Consalviho*, ktorému sa podarilo r. 1801 uzavrieť *konkordát*.

Ťažkosti vyrovnania s Rímom.

Francúzsky konkordát z r. 1801.

Francúzsky konkordát sa skladal zo 17 článkov. Ním uznali katolícke náboženstvo za náboženstvo väčšiny francúzskeho národa, zaistili mu slobodu vyznania, pričom sa však žiadalo, aby rešpektovali policajné predpisy, ktoré vláda pre udržanie verejného poriadku uzná za vhodné. Pápež sľúbil, že v dohode s vládou uskutoční ohraničenie diecéz (50

biskupstiev, 10 provincií), pohne, resp. prinúti všetkých francúzskych biskupov (assermantés a insermantés), aby sa vzdali svojich miest v záujme mieru a jednoty. O obsadzovaní biskupstiev sa dohodli, že prvý konzul vymenuje biskupov a pápež im udelí kánonickú inštitúciu podľa noriem, platných pred revolúciou. Biskupi majú složiť prísahu vernosti do rúk konzula. Môžu zriadiť pri svojej katedrále kapitulu a seminár, obsadzujú fary, ale len duchovnými, ktorých schválila vláda. Vláda prisľúbila odovzdať Cirkvi všetky dovtedy nezhabané kostoly a zaistiť biskupom a farárom primeranú výživu. Cirkev sa však musela zrieknuť všetkých zhabaných cirkevných majetkov.

Konkordát postavil francúzsku Cirkev znovu na právny podklad, ktorý sa však veľmi líšil od toho privilegovaného postavenia, ktoré mala Cirkev vo Francúzsku pred revolúciou. Konkordátom uvedený cirkevnoprávny poriadok platil až do r. 1905, keď uskutočnili rozluku štátu a Cirkvi (§ 193, 3). Francúzsky konkordát slúžil za vzor mnohým konkordátom 19. storočia.

Štátna dotácia duchovenstva.

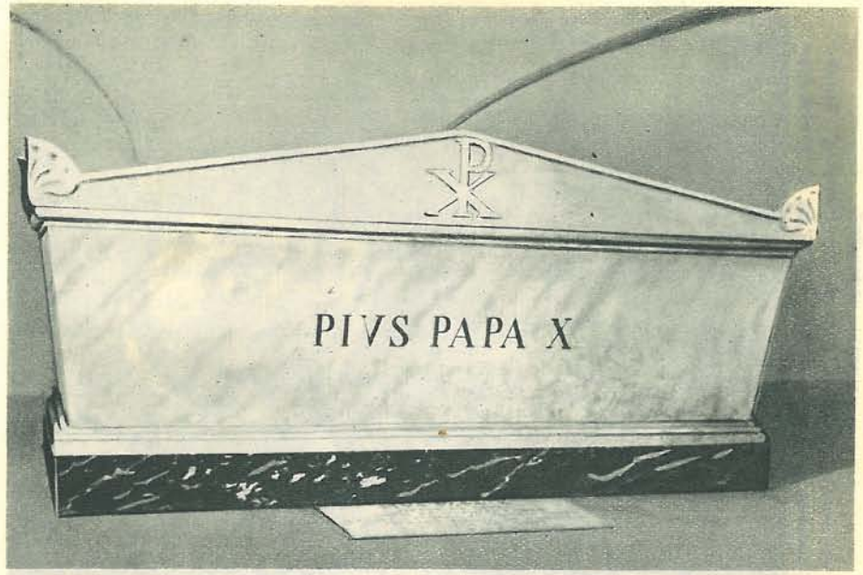
Štátom platené duchovenstvo, ako ho uviedol francúzsky konkordát, je novým zjavom v cirkevných dejinách. Podľa francúzskeho príkladu uviedli podobný spôsob v Nemecku a v mnohých európskych štátoch. Odvtedy je štátne dotovanie kléru dôležitým prvkom novodobých cirkevných dejín. Tak sa dostalo duchovenstvo do skutočnej závislosti od štátu a často sa mohlo pokúšať o cirkevný partikularizmus. Predsa však, ako svedčí skoro 150-ročná minulosť, nikde nedošlo preto ku zvláštnym výkyvom. Duchovenstvo, hoci v hmotných veciach záviselo od štátu, ostalo Cirkvi verné a oddané. Je to preto, lebo vedenie Cirkvi čoraz lepšie sa koncentrovalo v Ríme, ale hlavne preto, lebo novodobé duchovenstvo vedelo dobre rozlišovať medzi pojmom štátu a Cirkvi.

3. Pius VII. schválil konkordát, aby zachránil vo Francúzsku náboženstvo a vieru. Mnohí však pre veľké ústupky štátu (najmä pre závislosť štátom platených duchovných!) neboli s ním spokojní. Pápež poslal do Francúzska kard. legáta Capraru, aby uskutočnil konkordát. Vyzval legálnych biskupov, aby pre blaho Cirkvi rezignovali. Z nich 44 sa vzdali dobrovoľne, 36 zbavil úradu pápežský legát. Konštitucionálni biskupi rezignovali len na nátlak vlády.

Pius VII. schválil konkordát.

Francúzsky konkordát i popri všetkých svojich slabostiach a nedostatkoch mal v sebe voľačo, čo azda mimovoľne, ale tým dôraznejšie napomáhalo cirkevnú jednotu a pápežský centralizmus. Rím uskutočnil úplne nezávisle ohraničenie a *zriadenie* mnohých diecéz vo Francúzsku, krajine prastarých samostatných tradícií. Bez kánonického procesu, čisto centralistickým zásahom *vymenil celý francúzsky episkopát* a zamenil ho novou hierarchiou. Je to v dejinách ojedinelý prípad a je dobrým úvodom do storočia cirkevných dejín, ktoré na vatikánskom sneme dovŕšilo pápežský centralistický systém. Francúzske štátne cirkevníctvo a hrôzy revolúcie mimovoľne a nepriamo pracovaly pre *cirkevnú jednotu.*

Niektorí biskupi a malá časť veriacich, najmä v diecézach Lyon a Poitiers, zdráhali sa uznať konkordát. Tak vznikla schizma tzv. *malej*

90. Prostý náhrobok Pia X. vo vatikánskej hrobke. (Zomrel 20. VIII. 1914).

91. Kardinál Rampolla, štátny sekretár Lea XIII. (1887—1903).

92. Kardinál Merry del Val, štátny sekretár Pia X. (1903—1914).

93. Benedikt XV. (1914—1922; maľba od Sambergera). Prekonizoval prvých troch slovenských biskupov (1920).

94. Pius XI. (1922—1939). Ustanovil sviatok Krista Kráľa (1925), zreformoval teologické štúdium, podporoval sjednocovacie snahy.

cirkvi (Petite Église), živená jansenistickými ideami. Jej prívrženci od r. 1847 nemali kňazov a zväčša sa vrátili do katolíckej Cirkvi.

Hoci konkordát zaistil vláde ďalekosiahle práva, absolutisticky založenému Nepoleonovi to nestačilo. Z konštitucionálnych biskupov 10 znovu vymenoval a ku konkordátu tajne a svojvoľne pridal 77 tzv. *organických článkov*. Publikoval ich spolu s konkordátom, ako by boly jeho súčiastkou a zakladaly sa na dohode s Rímom. Organické články boly presiaknuté galikanizmom, protivily sa ustanoveniam konkordátu a zásadám kánonického práva. Podľa nich pápežské buly podliehajú štátnemu placetu, národné alebo provincionálne synody závisia od schválenia vlády, profesori teologie vo svojich prednáškach sa majú pridržiavať štyroch galikánskych článkov z r. 1682, dovoľuje sa apelácia od cirkevného súdu k štátnemu (l'appel comme d'abus). Miesto definitívnych farárov ustanovili výpomocných (les succursales), ktorých riadne neplatili a ktorých biskup mohol hocikedy odstrániť z ich miest (nutu amovibiles). Vláda má určiť, koľkých môže biskup ordinovať na kňazov.

Organické články.

4. R. 1804 sa dal Napoleon zvoliť za *dedičného cisára* Francúzska. Na korunováciu pozval Pia VII. do Paríža. Pápež po dlhšom váhaní splnil jeho vôľu. Myslel, že si tým nakloní Napoleona a dosiahne azda i zrušenie organických článkov. Vo Francúzsku ho všade prijali s najväčšími poctami. Ešte pred korunováciou dosiahol, že Napoleon sa dal aj cirkevne sosobášiť s Jozefínou Beauharnaisovou, s ktorou dovtedy žil len v civilne uzavretom manželstve. Po obradoch pomazania pápež mu chcel položiť korunu, ale Napoleon mu ju vyňal z rúk a korunoval sa sám. Nádeje pápežove sa nesplnily. Cisár urobil menšie ústupky, napr. poskytol podporu duchovenstvu, zrušil republikánsky kalendár, povolil niektoré rehole (milosrdné sestry, lazaristov, otcov Ducha sv.), ale organické články nezrušil a francúzske majetky cirkevného štátu nevrátil. Ba, aby mal pápeža úplne vo svojej moci, pomýšľal ho zadržať v Paríži alebo v Aviňone. No Pius VII. na to počítal a pred svojím odchodom do Francúzska podpísal abdikáciu, ak by ho Napoleon nepustil späť. Prefíkaný Korzičan sa prepočítal. Pápež sa vrátil do Ríma.

Pius VII. v Paríži. Korunovanie Napoleona.

Hneď po jeho návrate došlo k novým vážnym sporom medzi Sv. stolicou a Napoleonom. Cisár sa dal r. 1805 korunovať za kráľa talianskeho a porušil konkordát, ktorý uzavrela Talianska republika s Apoštolskou stolicou. Napätie rástlo, keď pápež nechcel podľa Napoleonovej vôle zrušiť manželstvo brata Hieronyma Bo-

Napoleon zhabal pápežský štát.

naparta, uzavreté s protestantkou. Cisár si nevšimal medzinárodné právo, obsadil Ankonu a žiadal od pápeža, aby jeho nepriateľov pokladal za svojich. Po víťazstve pri Slavkove (1805) detronizoval neapolských Bourbonovcov a za kráľa v Neapole ustanovil svojho brata Jozefa Bonaparta. Keď Pius VII. proti tomu protestoval, odňal Napoleon niektoré čiastky cirkevného štátu a dal ich ako léno svojmu ministrovi Talleyrandovi a svojim generálom. Ba pohrozil, že zaujme celý pápežský štát, ak sa Pius bude zdráhať uznať cisárove opatrenia v dolnom Taliansku. Korzický násilník pokladal sa za nástupcu Karola Veľkého a ako taký za „cisára Ríma" a najväčšieho pána cirkevného štátu. Keď Pius VII. odmietol splniť jeho požiadavky, ktorými by v Taliansku nastaly podobné pomery ako vo Francúzsku, r. 1808 francúzske vojsko obsadilo Rím. Keď ani to nepohlo pápeža, vydal Napoleon v Schönbrunne dekrét (17. mája 1809), ktorým *„na večné časy" spojil zbytky pápežského štátu s francúzskym cisárstvom* a Rím vyhlásil za slobodné cisárske mesto. Pápežovi zaistil penziu — dva milióny frankov. Nato Pius VII. Napoleona exkomunikoval a zakázal skladať prísahu vernosti uzurpátorovi. Napoleon odpovedal tým, že prepadol pápeža v Kvirináli a internoval ho v Savone. Kardinálov, okrem najstarších a chorých, dal odviecť do Paríža, a tak chcel robiť nátlak na pápeža. No Pius VII. znášal ponižovanie s heroickou zmužilosťou, a hoci násilný cisár všelijako naňho tlačil, nezriekol sa svojho svetského panstva.

Napoleon exkomunikovaný.

R. 1810 dal Napoleon zrušiť svoje bezdetné manželstvo s Jozefínou Beauharnaisovou a uzavrel nové s Máriou Lujzou, dcérou rakúskeho cisára Františka I. S Jozefínou sa civilne sosobášil r. 1796. Cirkevne ho sosobášil pred korunováciou ich strýc kard. Fesch; nedodržali však Tametsim predpísanú formu (bez svedkov a Fesch nebol parochus proprius). Pravda, pred sobášom požiadal Fesch prítomného pápeža o udelenie právomoci, akú pápež môže udeliť jeho úradu (dvorný kaplán). Neoznačil však pápežovi cieľ. Pretože nedodržal tridentským snemom predpísanú formu, parížsky metropolitský súd zrušil platnosť Napoleonovho manželstva s Jozefínou. 13 kardinálov na čele s Consalvim sa nechcelo zúčastniť na sobáši s Máriou Lujzou, pretože metropolitský súd nebol kompetentný rokovať o manželských veciach kniežat, v ktorých len pápež je príslušným sudcom. Napoleon im z trestu odňal purpur a majetky (preto „čierni kardináli") a internoval ich po dvoch v rozličných francúzskych mestách.

Druhé manželstvo Napoleonovo.

5. Ďalším despotickým činom Napoleonovým bol *nacionálny* kup má žiadať najprv potvrdenie od pápeža; keby mu ho pápež snem francúzskych a talianskych biskupov, ktorý sa sišiel r. 1811

v Paríži. Na nátlak vlády sa usniesol, že cisárom vymenovaný bisdo 6 mesiacov neudelil, má to urobiť metropolita, resp. najstarší biskup provincie. Do Savony vyslali deputáciu „červených kardinálov", ktorá dosiahla to, že telesne a duševne zlomený Pius VII. potvrdil dekrét s podmienkou, že metropolita udelí kánonickú inštitúciu vždy v mene pápeža.

Ale Napoleonovi ani to nestačilo. Zrušil konkordát z r. 1801 a rozpustil národný snem. Za ruskej výpravy dal ťažko chorého pápeža dopraviť pre väčšiu istotu do Fontainebleau pri Paríži a nazdával sa, že osobným rokovaním bude ho môcť pohnúť ešte k väčším ústupkom. Skutočne sa mu podarilo dosiahnuť, že pápež r. 1813 podpísal 11 *preliminárnych článkov*, ktoré maly tvoriť základ nového konkordátu. Podľa nich sa pápež *zriekol* svojich svetských a z veľkej časti aj duchovných práv. Zaviazal sa i na to, že bude bývať vo Francúzsku alebo v kráľovstve Talianskom. Pápežstvo malo sa takto stať francúzskou ustanovizňou ako kedysi za smutnej doby aviňonského zajatia. Napoleon nedbal na podmienku, že preliminárne články sa nemajú dovtedy publikovať, kým sa neprerokujú v konzistóriu kardinálov, a uverejnil ich ako *fontainebleauský konkordát* (1813). Pius VII. však skoro oľutoval svoju slabú chvíľu, v ktorej pod tlakom okolností dal svoj súhlas. Keď sa aj väčšina kardinálov vyslovila proti preliminárnym článkom, odvolal konkordát a Napoleona pozval na nové rokovanie. Ale k tomu už nedošlo, lebo cisára opustilo vojnové šťastie a politická situácia sa zmenila. Po bitke pri Lipsku (1813) Napoleon bol ochotný vrátiť pápežovi slobodu a časť cirkevných majetkov, ale Pius VII. odmietol rokovať s odôvodnením, že vrátiť zhabané pápežské majetky je vecou spravodlivosti. Keď nasledujúceho roku cisár stratil Taliansko a polovicu Francúzska, prepustil pápeža na slobodu. Pápež pri jasote celého kresťanského sveta sa vrátil do Ríma. Napoleon však musel r. 1814 podpísať vo Fontainebleau svoju abdikáciu a uchýliť sa na Elbu. Za „stodňového cisárstva" r. 1815 Pius VII. sa uchýlil do Janova. Keď Napoleona deportovali na ostrov sv. Heleny (kde zomrel 5. mája 1821), Pius VII. zabudol na všetky krivdy a s heroickou kresťanskou veľkodušnosťou sa staral o zmiernenie ťažkého osudu svojho veľkého utlačovateľa a bývalého pána sveta. V tuhom zápase s Napoleonom Pius VII. mravne zvíťazil. Svojou trpezlivosťou a kresťanským heroizmom položil základy mravnej autority pápežstva, ktorá tak charakterizuje novú dobu. Consalvimu, ktorého Pius VII. znovu poveril úra-

Preliminárne články.

Napoleonova abdikácia.

dom štátneho sekretára, podarilo sa *na viedenskom kongrese* roku 1815 obnoviť pápežský štát skoro v celej jeho bývalej rozsiahlosti. Len Aviňon a Venaissin ostaly i naďalej Francúzsku a časť Ferary pripadla k Rakúsku.

Feret, La France et le Siège sous le premier Empire, la Restauration et la monarchie de Juillet, Paris 1911. — Constant, L'Église de France sous le Consulat et l'Empire, Paris 1928. — Löffler, Papstgesch. von d. franz. Revol. bis z. Gegenwart 1911. — Welschinger, Le pape et l'empereur, Paris 1905. — Madelin, La Rom de Napoléon, Paris 1906. — Rinieri, Napoleone e Pio VII. Torino 1906. — Cassi Il Card. Consalvi ed i primi anni della Restaurazione pontificia, Milano 1931. — Meurthe, Histoire de la négociation du Concordat de 1801, Tours 1920. — Latreille, L'opposition religieuse au Concordat, Paris 1910.

§ 193. NÁBOŽENSKÉ POMERY VO FRANCÚZSKU V 19. STOROČÍ. ROZLUKA CIRKVI A ŠTÁTU.

Cirk. pomery za Ľudovíta XVIII.

1. Politické dejiny Francúzska v 19. storočí sú veľmi pestré a preto aj cirkevné dejiny sú bohaté na rozmanité udalosti. Po Napoleonovom páde nastúpili na francúzsky trón znovu Bourbonovci, ktorí sa usilovali obnoviť predrevolučný cirkevný poriadok a tak priviesť krajinu i k občianskej konsolidácii. *Ľudovít XVIII.* (1814—24; brat Ľudovíta XVI.) konštitúciou z r. 1814 povýšil katolícke náboženstvo na náboženstvo štátne a začal rokovať so Sv. stolicou o nový konkordát. R. 1817 došlo k dohode, ktorá odstránila Napoleonov konkordát z r. 1801 i s organickými článkami a obnovila konkordát z r. 1516. Kráľ však dohodu neuskutočnil, lebo svetské i cirkevné kruhy francúzske boly proti nej a Napoleonom uvedený cirkevný poriadok v podstate platil i naďalej. Dočasnou smluvou medzi kráľom a Sv. stolicou z r. 1822 zvýšili počet biskupstiev na 80 so 14 arcibiskupstvami a uznali niektoré rehole. Hmotné postavenie Cirkvi sa zlepšilo a Cirkev dostala právo prijímať zbožné základiny.

Karol X. a Ľudovít Filip Orleánsky.

Karol X. (1824—30; brat Ľudovíta XVIII.) bol Cirkvi verne oddaný a snažil sa, aby si francúzsky národ úprimne osvojil katolícke náboženstvo. Preto vydal niekoľko nariadení, ktorými chcel potlačiť zvyšky revolucionárskeho a proticirkevného ducha. Tým popudil proti sebe v duchu Voltairovom a Rousseauvovom odchovaných liberálov, ktorí v júlovej revolúcii r. 1830 Karola odstránili a zvolili „občianskeho kráľa" *Ľudovíta Filipa Orleánskeho* (1830 až 1848; syn Filipa Égalité). Nový kráľ zpočiatku sa nepriateľsky staval k náboženstvu a Cirkvi, lebo na trón mu dopomohly proticirkevné kruhy. V novej ústave neuznal už katolícke náboženstvo

za štátne, len na náboženstvo väčšiny francúzskeho národa. Vláda sľubovala síce slobodné vyučovanie náboženstva v školách, ale v skutočnosti dovolila to len v školách ľudových. Nenávisť liberálov za vlády Ľudovíta Filipa bola namierená proti reholiam, hlavne proti jezuitom. Dosiahli, že jezuitské kolégiá rozpustili (1848) a jezuiti mohli ostať vo Francúzsku len ako svetskí duchovní.

Cirkev za druhej republiky a za Napoleona III.

2. Februárová revolúcia r. 1848 svrhla Ľudovíta Filipa s trónu a zriadila sa *druhá republika* (1848—52). V pouličných bitkách smrteľne zranili parížskeho arcibiskupa *d'Affra*, ktorý chcel sprostredkovať mier medzi republikánmi a rojalistami. Keďže duchovenstvo, ktoré za panovania Ľudovíta Filipa nemalo prajné postavenie, nadržiavalo viac strane republikánov ako rojalistov, cirkevné pomery v druhej republike sa čiastočne zlepšily. Keď prezident Napoleon (synovec Napoleona I.) ako cisár *Napoleon III.* prevzal vládu (1852—70), nastaly pre Cirkev dosť pokojné časy. Rehole mohly nehatene účinkovať, katolícky spolkový život sa vzmáhal, pri menovaní biskupov mal cisár ohľad na blaho Cirkvi, takže za jeho panovania stali sa biskupmi ľudia súci a činní. Jeho smýšľanie a postoj k Cirkvi sa zmenil, keď sa r. 1858 dorozumel s Viktorom Emanuelom II., kráľom Sardínie (§ 199, 3). Zmenené cisárovo smýšľanie sa javilo v niekoľkých proticirkevných opatreniach. Vystúpil proti spolkom sv. Vincenta, proti pápežskej encyklike a sylabu z r. 1864. Vláda prekážala biskupom pri vykonávaní ich úradu, nečinne sa správala, keď sa Viktor Emanuel zmocnil pápežského štátu atď. Francúzsko-pruská vojna r. 1870 urobila koniec cisárstvu Napoleona III.

Francúzski romantici.

Náboženský život vo Francúzsku v prvej polovici 19. storočia sa vo všeobecnosti vzmáhal, ale aj Voltairom a Rousseauvom zasiate semená prinášaly svoje ovocie. Náboženská ľahostajnosť, ba bezbožný a protináboženský duch sa šíril nielen medzi meštiactvom (bourgeoisie), ale i medzi jednoduchým obyvateľstvom mesta a dediny. Pre náboženstvo to bolo veľmi povážlivé. Na šťastie našlo sa veľa oduševnených ľudí, laikov i duchovných. Oni sa slovom a perom snažili rehabilitovať v očiach ľudu skompromitované kresťanstvo, sblížiť a smieriť kultúru s náboženstvom a oživiť cirkevné smýšľanie. Miestami však nerozumne prepínali. Romantik *Chateaubriand* († 1848) vo svojich dielach (Génie du christianisme) vyzdvihoval citovú stránku katolicizmu, povzbudzoval sebavedomie katolíkov a Rousseauvom hlásené citové náboženstvo uviedol do sfér katolíckych. Šíril *romantický* katolicizmus, ktorý sa síce dotýkal nebezpečného subjektivizmu, ale bol živý, bezprostredný a práve tým pôsobil. Gróf Jozef *de Maistre* († 1821) sa oduševňoval za cirkevnú tradíciu a jednotu. Vo svojich dielach (Du pape, De l'Église gallicanej

dokazoval, že Cirkev je nepostrádateľná pre štát a spoločnosť, že dogmy majú nielen teologickú cenu, ale majú aj *svoju sociálnu pravdu.* Učenie o neomylnosti pápežovej — i keď ho teologicky a historicky slabo podložil — spopularizoval, pripravil náladu a vytvoril potrebné ovzdušie pre jeho definovanie na vatikánskom sneme. Abbé *Lamennais* († 1854) je typickým vzorom prepínajúceho teologa, ktorý v kritických chvíľach neobstojí. Odsudzoval najmä indiferentizmus, a to politický (náboženstvo je pre ľud), filozofický (všetky náboženstvá sú v podstate jednaké) a protestantský. Skvelo a dôvtipne dokazoval potrebu katolíckeho náboženstva. V časopise *L'Avenir,* ktorý redigoval *s Lacordairom* a *Montalembertom,* vytvoril vo Francúzsku opravdivú katolícku atmosféru. No v prepiatom oduševnení za politickú slobodu národov dokazoval potrebu rozluky Cirkvi a štátu. Keď to Gregor XVI. odsúdil, Lamennais sa rozišiel s Cirkvou, apostatoval, stal sa socialistom a voľnomyšlienkárom. Štátnik a filozof Luis *de Bonald* († 1840) bol rozhodným obrancom trónu a oltára. Biskup Frayssinous († 1841), jezuita *Ravignan* († 1858), *Gerbet,* biskup v Perpignane († 1864), literárny historik Fridrich *Ozanam* († 1853), orleánsky biskup Felix *Dupanloup* († 1867) a Louis Venillot v časopise L'Univers nadšene bránili katolícku vieru a budili v národe sympatie pre náboženstvo a Cirkev.

Cirkev za III. republiky.

3. Po krátkej vláde divých komunistov, za ktorej zavraždili parížskeho arcibiskupa Darboya so 40 kňazmi a mníchmi, vyhlásili vo Francúzsku *tretiu republiku* (od 1871). Republikánska vláda bola zpočiatku Cirkvi dosť priaznivá. Katolíci si mohli zakladať univerzity a biskupi dostali právo získavať majetky pre svoje kostoly. Lenže proticirkevná strana rástla so dňa na deň. Protináboženskú náladu šíril najmä historik a orientalista *Ernest Renan* († 1892; Vie de Jésus, Histoire des origines du christianisme) a románopisec Alexander Dumas svojimi frivolnými spismi. Republikánska strana, vedená Leom *Gambettom,* vydala heslo: „Le clericalisme, voilà l'ennemi!" Keď sa stal ministrom vyučovania Jules Ferry, začal sa proti katolíckej Cirkvi *kultúrny boj,* ktorý ju chcel úplne potlačiť. R. 1880 odňal jezuitom právo vyučovať, zavreli 261 mužských kláštorov, v ďalších rokoch zlaicizovali štátne školy, cintoríny a súdy. Zrušili vojenskú duchovnú správu a oslobodenie duchovných od vojenskej služby, uviedli rozluku manželstva a r. 1886 vylúčili náboženstvo zo štátnych škôl. Na nešťastie katolíci v týchto kritických chvíľach neboli jednotní. Veľká časť šľachty, vysokého kléru a mníšstva nesúhlasila s republikánskou štátnou formou. Preto ich republikáni pokladali za nepriateľov vlasti a pomstili sa tak, že napádali Cirkev. Márne sa snažil Leo XIII. svojimi encyklikami z r. 1884, 1890 a 1892 (éra „Ralliement") pohnúť duchovenstvo, aby bolo lojálne k republikánskej

štátnej forme; ono zväčša zotrvalo pri svojom protivnom stanovisku. Keďže však školstvo bolo zväčša v rukách reholí a kongregácií (školskí bratia), vplyv Cirkvi na výchovu a verejný život bol ešte vždy dosť značný. Preto sa útoky nepriateľov skoncentrovaly proti školám. Zákony z r. 1901 a 1904 odňaly právo vyučovať štátom uznaným i neuznaným kongregáciám. Kláštorné majetky skonfiškovali (roztratily sa zväčša v rukách likvidátorov; štát nedostal očakávanú „miliardu z kláštorov"). Zo škôl a súdnych miestností odstránili kríže. Školské opatrenia boly len prípravou na zrušenie konkordátu a na chystanú rozluku Cirkvi a štátu, ktorou sa Francúzsko chcelo zbaviť všetkej závislosti. Napätie medzi republikou a Sv. stolicou rástlo, hoci Rím bol povoľný a smierlivý. Keď prezident Loubet r. 1904 navštívil talianskeho kráľa, Pius X. proti tomu protestoval. Nato francúzska vláda Combesova zrušila konkordát a prerušila diplomatické styky so Sv. stolicou. R. 1905 odhlasoval francúzsky parlament (341 hlasmi proti 233) zákon *o rozluke Cirkvi a štátu.* Márne boly protesty pápeža, francúzskych biskupov a občianstva, verného Cirkvi. Rozlukový zákon zaručil všeobecnú slobodu náboženstva a kultu, ale zrušil akýkoľvek príspevok štátu a obcí na náboženské potreby. Naložil zriadiť do roka kultové spoločnosti (associations culturelles), ktorým štát bezplatne odovzdal „do úžitku" — ale pod štátnym dozorom — kostolné budovy, a na niekoľko rokov ponechal biskupom, farárom a seminárom obytné domy. Poslucháči teologie boli oslobodení od vojenskej služby.

Kultúrny boj.

Rozluka Cirkvi a štátu r. 1905.

Rozlukový zákon pozbavil Cirkev charakteru verejnoprávnej spoločnosti a znížil ju na úroveň súkromného spolku. Časť francúzskych katolíkov bola ochotná podrobiť sa rozlukovému zákonu a zariadiť sa podľa neho. Ale Pius X. encyklikou *Vehementer nos* z r. 1906 zavrhol francúzsky rozlukový zákon. Zakázal tvoriť kultové spoločnosti takým spôsobom, ako žiadala vláda, lebo sa to protivilo kánonickému právu. Biskupom nariadil utvoriť potrebnú cirkevnú organizáciu. Nato francúzska vláda začala proti Cirkvi bezohľadný boj. Biskupov, farárov a seminaristov donútila opustiť ich príbytky, teologov povolala do vojenskej služby. Katolíkom však ponechala kostoly a bohoslužbu, lebo sa obávala reakcie ľudu. Postavenie katolíkov vo Francúzsku pre právnu neistotu, ale najmä pre finančné nedostatky a nedostatok kňazského dorastu bolo veľmi ťažké. No katolícka Cirkev napäla všetky sily, aby sa udržala i v takom položení. S príkladnou obetavosťou Cirkvi verných ka-

Položenie Cirkvi po rozluke.

tolíkov zriadila početné charitatívne ustanovizne. Niektoré kongregácie (školskí bratia) mohly znovu otvoriť svoje školy, pravda, ako svetské a privátne. Na teologicko-vedeckom poli sa začalo usilovne pracovať. Výsledky zvýšenej katolíckej aktivity vo výchove mládeže, medzi jednoduchým ľudom a najmä medzi inteligenciou boly a sú pozoruhodné. Po rozluke biskupov vymenúva Sv. stolica nezávisle od štátu; farárov vymenúvajú biskupi.

Katolícky politik Marc *Sangnier* založil r. 1895 spolok „Sillon" pre francúzskych katolíkov. Jeho cieľom bolo smieriť pápežstvo s francúzskou demokraciou. Keď neskoršie nechcel privoliť cirkevný vplyv do politiky — Pius X. Sillon r. 1910 zakázal (§ 200, 6).

Mnohosľubné bolo aj hnutie „Association catholique de la jeunesse française" a sám Pius X. ešte r. 1913 veľa dúfal od neho pre Cirkev a Francúzsko. No pod vedením pozitivisticky založeného Karola Maurrasa zvrhlo sa v „Action française" s prepiatym rojalistickým a nacionalistickým programom, a preto ho Pius XI. r. 1927 pre katolíkov zakázal. Katolícke záujmy vo Francúzsku bráni r. 1879 založený časopis „La Croix" v Paríži. Vychádza denne v 750.000 exemplároch. Je najväčším katolíckym časopisom vôbec.

Action française.

Ollivier, L'Empire libéral, Paris 1909. — Weill, La France sous la monarchie constitutionelle, Paris 1902. — Guirand, Le christianisme de Chateaubriand, Paris 1928. — Narfon, Montalembert et Veuillot, Paris 1914. — Tavernier, Cinquante aus de politique, l'oeuvre d'irréligion, Paris 1925. — Lassere, La jeunesse de Renan, Paris 1932. — Calippe—L'attitude sociale des catholiques français au XIXe siècle, Paris 1911. — Pion, Le ralliement, son histoire, Paris 1928. — Narfon, La séparation des Églises et de l'État, Paris 1912. — Geigel, Die Trennung von Kirche u. Staat in Frankreich, 1908.

HLAVA II.

Cirkev a štát v Nemecku.

Napoleona, ktorý rozvíril hladinu Europy, deportovali na Ostrov sv. Heleny (1815). *Viedenský kongres* (1814—15) znovu usporiadal Europu. Francúzsko vtlačil do jeho predrevolučných hraníc. Panovníci, ktorých sosadila revolúcia a Napoleon, znovu zaujali svoje tróny. Pápežský štát okrem niektorých provincií obnovili (§ 192, 5) a Nemecko sa stalo spolkovým štátom. Protikresťanským duchom vyvolaná revolúcia a jej ťažké následky poučily panovníkov, že si neslobodno zahrávať s kresťanskými zásadami, lebo len na ich podklade môžu národy dôstojne a blažene spolunažívať. Preto na viedenskom kongrese traja panovníci, a to rakúsky, ruský a pruský, uzavreli *„svätú alianciu"*. Dohodli sa, že zanechajú pohanskú politiku a v budúcnosti sa budú spravovať vo vnútornej i medzinárodnej politike kresťanskými zásadami, ktoré

Svätá aliancia.

prikazujú vidieť v každom brata a všetky národy pokladať za jeden ľud boží. Svätá aliancia znamenala obrat vo verejnom smýšľaní a odčinila urážky, ktorými osvietenský duch potupil kresťanstvo. Pravda, len teoreticky, lebo prakticky svätá aliancia, hoci pristúpili k nej skoro všetci europskí panovníci, bola len peknou myšlienkou bez vnútornej životnej sily. Protivy medzi kresťanskými smermi, ktoré predstavovali traja spolčení monarchovia (katolícky, grécko-schizmatický a protestantský), boly oveľa väčšie, ako sa zdalo na prvý pohľad. Nebolo jasnosti v základných otázkach, preto sa nedorozumeli ani na spoločnom postupe. Svätá aliancia bola mŕtva idea. Protikresťanský duch osvietenstva a revolúcie sa ďalej vzmáhal a uplatňoval. Štáty sa vyvíjaly ateisticky.

Osvietenstvo, sekularizácia a ožobráčenie nemeckej Cirkvi mohutne pôsobily na jej vnútorný život a vonkajší vývin. Jej sloboda a samostatnosť bola skoro úplne zničená. Štát sa miešal do vnútorných vecí Cirkvi, i do tých najintímnejších, a to v takej miere, ako ešte nikdy v dejinách. Pravda, taký stav nemohol trvať dlho. Katolícke sebavedomie sa prebudilo, katolícke sily sa soskupily a v revolučných časoch r. 1848 svrhly so seba jarmo otroctva. Oživený katolicizmus bol dosť silný vzdorovať aj najtuhšiemu náporu kultúrneho boja.

§ 194. OZVENA FRANCÚZSKEJ REVOLÚCIE V EUROPSKÝCH ŠTÁTOCH.

Sekularizácia v Nemecku.

1. Francúzska revolúcia otriasla poriadkom celej Europy a vyvolala ťažké politické a cirkevné následky vo všetkých štátoch. Všade sa tvorily revolučné bunky a slobodomurári pracovali na tom, aby povaľali tróny a jestvujúci poriadok. Francúzske revolučné heslo „slobody a voľnosti" všade prijali s nadšením. Ale výstrednosti revolúcie otvorily oči veľkej časti europského obyvateľstva. Začalo sa brániť proti radikálnym živlom a snažilo sa, aby sa revolučné hnutie nedostalo za hranice Francúzska. R. 1792 skoro všetky europské štáty sa spojily proti Francúzsku a vypovedaly mu vojnu. Bola však pre spojencov nešťastná. Belgicko a ľavá časť Porýnska sa dostala do rúk Francúzov. Prusko a Španielsko uzavrelo r. 1795 mier v Bazileji. Rakúsko a Taliansko bojovalo proti Francúzsku ďalej, ale Napoleon zvíťazil (mier v Campo Formio pri Udine r. 1797). Koalícii (Rusko, Rakúsko, Anglicko, Portugalsko, Neapol a Vysoká Porta) sa nepodarila ani druhá

Koaličné vojny.

vojna (1799—1801). Nemecko mierom v Lunéville (1801) muselo odstúpiť Francúzsku ľavé pobrežie Rýna. Holandsko a Švajčiarsko sa stalo republikou. Na území, ktoré pripadlo ku Francúzsku, a v novoutvorených republikách uviedli onedlho ten istý cirkevný poriadok, ako bol vo Francúzsku. Keď Francúzi obsadili ľavé pobrežie Rýna, prestalo na tomto území panstvo duchovných kniežat, a to kurfirsta kolínskeho, trevírskeho a mohučského, ako i knieža-biskupa speyerského a wormského. R. 1802 vyšiel *sekularizačný dekrét*, ktorý sa týkal štyroch porýnskych departementov. Podľa neho zrušili rehole, kongregácie, ktoré sa nezapodievaly ošetrovaním chorých a vyučovaním, a všetky cirkevné ustanovizne, okrem biskupstiev, fár a kapitúl. Na celý cirkevný majetok položil ruku štát a duchovným zaistil štátny dôchodok. Cirkevným majetkom ostaly len kostoly, obytné budovy biskupa, kanonikov, farárov a seminár so záhradami. Neskoršie vrátil štát čiastočne tie majetky, ktoré boly potrebné na udržovanie kostolov (fabrica ecclesiae).

Sekularizačný dekrét.

2. Pri okupovaní ľavého pobrežia Rýna stratili svoje územia nielen duchovní kurfirsti, ale aj svetské dedičné kniežatá. Dedičným kniežatám hneď sľúbili náhradu v nemeckej ríši, a to z teritórií duchovných kniežat. Hoci Cirkev stratila reformáciou veľkú časť majetkov, predsa si zachránila štátne majetky, okrem troch porýnskych kurfirstiev v Augsburgu, Bambergu, Bazileji, Brixene, Chure, Eichstätte, Freisingene, Fulde, Hildesheime, Konstanzi, Lüttichu, Münsteri, Osnabrücku, Paderborne, Pasove, Regensburgu, Soľnohrade, Speyeri, Štrasburgu, Triente, Wormse a Würzburgu, kde arcibiskupi, resp. biskupi boli panovníkmi. Okrem toho ostalo po reformácii ešte hodne opátstiev a štiftov, ktoré bezprostredne podliehaly ríši (reichsunmittelbare Stifter). V 18. storočí malo cirkevné územie asi 1800 štvorcových míľ so 4 miliónmi obyvateľov a dávalo 21 miliónov zlatých ročného dôchodku. Už r. 1793 skrsla myšlienka (Fridrich II. Pruský) odňať cirkevným hodnostárom tieto územia a urobiť z nich svetské panstvá (od vestfálskeho mieru nazývalo sa to *sekularizovať*). Vtedy sa to nepodarilo, lebo cisár, ktorý mal v duchovných kniežatách spoľahlivú oporu, si to neprial. Keď však Prusko v bazilejskom mieri (1795) znovu navrhovalo sekularizovať duchovné kniežatstvá, našlo ochotný súhlas vo francúzskej republike. Vec takto pripravili a lunevillský mier r. 1801 ju definitívne rozhodol. Podľa neho dedičné kniežatá, ktoré stratily svoje teritóriá na území, odstúpenom Francúzsku, maly dostať náhradu zo sekularizovaných majetkov duchovných a slobodných

Duchovné kniežatstvá.

rišských miest na území nemeckej ríše. Mala to uskutočniť osobitná komisia — *rišska deputácia*, ktorej dával pokyny Napoleon a jeho minister Talleyrand. Nemecké svetské kniežatá používaly rozličné nedôstojné prostriedky, a tak sa snažily zaistiť si čím väčší prídel z cirkevného majetku. Rišska deputácia v *Regensburgu* sa definitívne rozhodla pre sekularizáciu. Jej usnesenie r. 1803 schválil aj cisár František II. Išla ďalej, ako sa plánovalo v lunevillskom mieri, a vyvlastnila skoro celý majetok nemeckej cirkvi. Určila, že všetky duchovné kniežatstvá, opátstva a kláštory sa majú odovzdať k slobodnej a úplnej dispozícii svetským kniežatám. Kniežatá sa však majú postarať o náklad na bohoslužbu, vyučovanie a o ústavy, ktoré slúžia všeobecnému dobru. Maly sa postarať o katedrálne chrámy a o plat sekularizovaných duchovných.

Sekularizácia r. 1803.

Nemecká cirkev, ktorá bola najbohatšia na svete, stratila sekularizáciou z r. 1803 majetky troch porýnskych kurfirstiev, soľnohradského arcibiskupstva, 18 biskupstiev, 80 štiftov a opátstiev a 200 kláštorov. Pre osobné dôvody ponechali dočasne dve kniežatstvá: územie nemeckých rytierov, lebo ich veľmajstrom bol arcikňaža Anton Viktor Rakúsky, a územie biskupstva regensburského (povýšené r. 1805 na arcibiskupstvo), ktoré dali osvietensky orientovanému Teodorovi Dalbergovi, Napoleonovmu miláčikovi. ako náhradu za mohučské kurfirtstvo. V Rakúsku František II. spojil len tridentské a brixenské biskupstvo so svojimi dedičnými krajinami; majetky kláštorov a štiftov ponechal.

Straty nemeckej cirkvi.

Sekularizáciu cirkevného majetku uskutočňovali v Nemecku veľmi bezohľadne a vo všeobecnosti sa v ničom nelíšila od francúzskeho revolučného vyvlastňovania cirkevných majetkov. Surovo ju uskutočňovali najmä v Bavorsku za ministra grófa Montgelasa. Mníchov bezohľadne porozháňali a zo sľúbenej penzie sa ušlo len máloktorým. Cenné cirkevné paramenty, nádoby, knihy a rukopisy ľahkomyseľne rozšantročili a starodávne kostoly sprofanizovali, nádherné budovy premenili na kasárne a väznice, alebo ich ponechali prázdne a tak spustly.

Podľa zásady lunevillského mieru svetské kniežatá mali len odškodniť za straty v Porýnsku. V skutočnosti však dostaly oveľa viac z cirkevného majetku. Miestami štyri, päť ráz toľko, koľko stratily.

3. Následky sekularizácie v Nemecku boly veľké a zväčša sú dodnes citeľné. Sekularizácia bola najväčším úderom, ktorý okrem reformácie zasiahol nemecký katolicizmus. Okrem straty hmotného majetku znamenala úplný *rozvrat cirkevnej organizácie*. Tisíc rokmi vyvinutý sväz diecéz sa rozpadol, kapituly zanikly a cirkevná

Rozvrat v cirkevnej organizácii.

správa sa rozvrátila. Katolícka Cirkev v Nemecku stratila okrem menších benefícií skoro všetok svoj majetok a vo svojom ďalšom živote bola odkázaná na milosť a nemilosť vlád. Duchovní sa stali vlastne úradníkmi, platenými štátom. Nemecké štátne cirkevníctvo sekularizácia značne posilnila.

Úpadok katolíckeho školstva.

Vlády síce prevzaly s cirkevnými majetkami aj povinnosť starať sa o kultové výdavky a náboženské vyučovanie, lenže ich neplnily, ako by boly povinné, a to nielen v protestantských, ale i v katolíckych štátoch. Cirkev nemala takú slobodu, ktorá je nevyhnutne potrebná pre normálny cirkevný vývin. V protestantských štátoch nepripustili katolíkov k vedúcim štátnym službám, ale aj tam, kde katolíci mali väčšinu, protestanti si vedeli zaistiť vedúce miesta. Katolícke sebavedomie na celej čiare ubíjali. Veľmi trpela katolícka Cirkev aj tým, že nedostatok hmotných prostriedkov veľmi obťažoval výchovu kňazského dorastu. Sekularizáciou stratila Cirkev 18 univerzít a početné kláštorné gymnáziá a výchovné ústavy. Ožobráčená Cirkev nemohla už ďalej tak napomáhať vedu, umenie a charitatívnu činnosť ako dosiaľ.

Zánik rímsko-nemeckého cisárstva.

Nemecké kniežatá sa staly poslušnými prostriedkami Napoleonovej politiky. Zánikom duchovných kniežatstiev a vylúčením Rakúska z Nemecka na ríšskom sneme dostali prevahu protestanti a katolícke cisárstvo bolo tak veľmi oslabené. „Das Heilige Römische Reich Deutscher Nation" stratilo svoj význam ako ochranca pápežstva a Cirkvi. Preto nie div, že František II. složil 6. augusta 1806 *dôstojnosť rímskeho cisára.* Po tisícročnom najužšom spolunažívaní, z ktorého plynulo veľa dobrého, ale i veľa horkosti a súženia, pápežstvo a cisárstvo sa rozišly. Rímske cisárstvo zaniklo teda aj formálne; veď skutočne už dávno nejestvovalo. František II. Rakúsky prijal r. 1804 názov dedičného cisára rakúskeho (ako František I.).

Dobré následky sekularizácie.

4. Sekularizácia v Nemecku mala popri neblahých následkoch aj dobré, a tie — pozerajúc s vyššieho stanoviska — boly *oveľa významnejšie a dôležitejšie.* Prestal politický katolicizmus a namiesto neho nastúpil prehĺbenejší, vnútornejší katolícky život. Biskupstvá a vysoké cirkevné hodnosti, keďže nemaly majetok a politickú moc, prestaly byť lákavým objektom v očiach vysokej šľachty, ktorej nešlo o cirkevný a kresťanský záujem, ale o politický vplyv. V Nemecku vznikol nový ideál biskupa, ktorý nemal príčiny kloniť sa k episkopalizmu a galikánskym náhľadom, ale snažil sa o cirkevnú jednotu a úzko sa primknúť k pápežstvu. Nižšie duchovenstvo sa viac venovalo ľudu (demokratické orientovanie), snažilo sa pohnúť ho k opravdivej zbožnosti a prebudiť v ňom driemajúce sily a hodnoty, ktoré pre dovtedajší politický katolicizmus sa nemohly dostatočne uplatniť. O čo bola katolícka cirkev v Nemecku sekularizáciou hmotne chudobnejšia, o to bola mravne bohatšia, zbožnejšia. Táto vnútorná prehĺbenosť jej bola potrebná, lebo v blízkej budúcnosti ju čakaly ťažké úlohy.

Kiszling, Gesch. d. Kath. Kirche in Deutschland im 19. Jh. 1908. — Seeberg, Die kirche Deutschlands im 19. Jh. 1909. — Steinhausen, Der Aufschwung der deutschen Kultur vom 18. Jh. bis zum Weltkrieg, 1920. — Freisen, Verfassungsgesch. der kath. Kirche Deutschlands in der Neuzeit. 1916.— Sägmüller, Der Rechtsanspruch der Kath. Kirche in Deutschl. auf finanzielle Leistungen des Staates 1913. — Schmitt, Staat u. Kirche, bürgerlich-rechtl. Beziehungen infolge von Säkularisation, 1919.

§ 195. ŠTÁTNA CIRKEV V NEMECKU. CIRKEVNÁ REORGANIZÁCIA. KONKORDÁTY.

1. Katolíci, ktorí bývali na územiach bývalých duchovných kurfirststiev a opátstiev, ktoré bezprostredne podliehaly ríši (reichsunmittelbare Abteien), dostali sa sekularizáciou zväčša pod panstvo protestantských kniežat. Protestantskí panovníci použili voči svojim novým katolíckym poddaným tie isté metódy ako voči protestantským. Podľa protestantského cirkevného práva štát má mravne vychovávať ľud. Cirkev a štát sú jedno a panovník má aj v duchovných veciach najvyššiu právomoc. Takéto náhľady maly nielen protestantské kniežatá, ale osvojili si ich zväčša i katolícki panovníci, vychovaní v duchu jozefínskom. Boli obkľúčení alebo protestantským úradníctvom, alebo katolíckym, ktoré sa však klonilo k osvietenským a jozefínskym náhľadom. (Podľa nich štát má absolútne právo i nad cirkvami a náboženstvom.) Tak sa v celom Nemecku ujal systém *štátnej svrchovanosti nad Cirkvou* (jus circa sacra, Kirchenhoheit), ktorý si nárokoval tieto práva: *Jus reformandi*, t. j. právo určiť, ktorá cirkev a pri akých podmienkach môže jestvovať v štáte; *Jus inspectionis*, t. j. štátna kontrola nad celým cirkevným účinkovaním; *Jus cavendi*, t. j. mocenskými prostriedkami znemožniť také cirkevné opatrenia, ktoré by štátu mohly byť škodlivé alebo nepríjemné (právo exkluzívy, placetum regium, apellatio ab abusu). *Jus advocationis* znamenalo poručníctvo nad Cirkvou. Podľa toho Cirkev nespravovala jej vrchnosť, ale štátni úradníci. V cirkevnom majetku nárokoval si štát najvyššie vlastnícke právo a na tomto základe aj neobmedzený dozor nad jeho správou.

Štátna svrchovanosť nad Cirkvou.

Prisilný zásah štátu do cirkevných vecí vyvolal rozvrat cirkevnej organizácie. Panovníci neplnili povinnosti, ktoré vzali na seba pri sekularizácii, a nerokovali so Sv. stolicou o novej organizácii cirkevných pomerov. Keď vymreli starí biskupi, Sv. stolica musela sveriť správu diecéz apoštolským vikárom, ktorí, pravda, nemali dostatočnú autoritu, aby zabránili ľubovôli kniežat. Obsadzovanie fár si podržala miestami vláda (Bavorsko, Württembersko). Cirkevný majetok spravovali štátni úradníci, ktorí určovali, koľko možno venovať na bohoslužobné ciele, sviečky, omšové víno a liturgické rúcha. Vlády uviedly podľa osvietenských zásad „očistenú a dôstojnú" bohoslužbu. Odstránily večné svetlo pred oltárom a Sviatosťou oltárnou ako zbytočné, predpísaly, koľko sviečok môže horieť pri omši atď. Najmä Bavorsko v tom vynikalo. Tam štátne úrady určily, ako dlho sa má zvoniť pred bohoslužbou, v ktoré dni sa treba postiť, odstránily vo Veľkom týždni svätý hrob, na Vianoce jasličky. V Hesensku museli kňazi s kancľov ohlasovať vojenské odvody.

Zasahovanie štátnych úradov do bohoslužieb.

Štátmi uvedená *parita,* podľa ktorej všetky náboženské vyznania majú rovnaké právne postavenie v štáte (paritné štáty), osožila protestantom, nie však katolíkom. Protestanti sa mohli všade voľne osadzovať, dostali sa do vedúcich štátnych úradov i v čisto alebo prevažne katolíckych štátoch, ale katolíci sa v protestantských štátoch nemohli uplatniť. V Badene a v Prusku nestrpeli katolíka na vedúcom mieste. Manželské právo sostavili podľa protestantských zásad a slúžilo na zosilnenie a rozšírenie protestantizmu. Dispenzácie udeľovaly štátne úrady. V Badene a v Bavorsku vyhlásili manželstvo katolíka s rozvedeným protestantom za platné a dovolené. Vo všetkých nemeckých štátoch dovolili miešané manželstvo bez dispenzácie. Náboženstvo dietok určily štátne zákony, pravda, ináč a ináč. V niektorých štátoch zakázali rodičom miešaného manželstva slobodne sa dohodnúť o náboženstve detí. Určili to zákonom: podľa pohlavia maly nasledovať náboženstvo rodičov.

Parita.

Sekularizáciou stratila katolícka Cirkev 18 univerzít a veľa kláštorných stredných škôl. Katolícke gymnáziá sa staly skoro všade paritnými. Ľudové školy ostaly zásadne konfesionálne, kde však bola v katolíckych školách aj menšina evanjelických detí, pravidelne im prideľovali učiteľa evanjelického náboženstva.

Paritné školy.

2. Pius VII. hneď po sekularizácii (1803) sa snažil uzavrieť s Nemeckom celoríšsky konkordát, aby zachránil, čo sa ešte dalo zachrániť. O to sa usiloval aj cisár František II., ba za celoríšsky konkordát pracoval aj knieža-prímas Dalberg, pravda, s úmyslom, aby dosiahol od Ríma skoro nezávislú nemeckú národnú cirkev a on sa stal jej hlavou. Ale pre roztržky medzi jednotlivými panovníkmi a zánik rímsko-nemeckého cisárstva (1806) na uzavretie celoríšskeho konkordátu nedošlo. Na viedenskom kongrese kardinál Consalvi sa znovu pokúsil obnoviť v Nemecku starý cirkevný poriadok, alebo uzavrieť konkordát s celou ríšou. Ale jeho námahy

Pius VII. a nemecké cirk. pomery.

boly bezvýsledné (podarilo sa mu reštaurovať len pápežský štát; § 192, 5). Ani prímas Dalberg, ktorý sa snažil prostredníctvom svojho poverenca Ignáca Henricha Wessenberga, kostnického generálneho vikára († 1860), odtrhnúť nemeckú cirkev od Ríma a založiť nemeckú národnú cirkev, nenašiel pochopenie pre svoje plány.

3. Keď sa Sv. stolici nepodarilo usporiadať cirkevné veci v Nemecku celoríšskym konkordátom, snažila sa uzavrieť konkordáty s jednotlivými štátmi. Najskôr sa dohodla s *Bavorskom,* ktoré bolo od r. 1806 suverénnym kráľovstvom.

Bavorský konkordát z r. 1817 zaisťoval katolíckej Cirkvi v celom kráľovstve „práva a výsady, ktoré sa zakladajú na božskom a kánonickom zriadení". Bavorsko rozdelili na dve provincie (mníchovsko-freisingská a bamberská) so šiestimi biskupstvami. Kráľ Maximilián Jozef I. a jeho katolícki nástupcovia dostali právo vymenúvať biskupov, ktorým pápež mal udeliť kánonickú inštitúciu. Biskupi mohli v duchovných veciach slobodne viesť svoje diecézy. Hmotné prostriedky, ktoré slúžily na dotáciu biskupstiev a seminárov, maly byť uložené v nehnuteľnostiach alebo v pevných fondoch, ktoré podliehaly biskupskej správe. Semináre mohli slobodne spravovať biskupi. Štát sa zaviazal vydržiavať kláštorné stredné školy pre výchovu kňazského dorastu. Ale proti konkordátu ozvaly sa vážne hlasy so strany protestantov i liberálnych katolíkov. Na ich uspokojenie vydala vláda r. 1818 spolu s konkordátom *náboženský edikt,* ktorý sa však čiastočne protivil usneseniam konkordátu. Také počínanie Sv. stolicu veľmi zarazilo a bavorské duchovenstvo odoprelo prísahu na štátnu ústavu. Po dlhom rokovaní vydal kráľ r. 1821 osvedčenie v *Tegernsee,* podľa ktorého prísaha duchovných sa vzťahuje len na občianske povinnosti a konkordát má byť uskutočnený vo všetkých čiastkach. Nedorozumenie tým odstránili, ale len teoreticky. Prakticky sa vláda pridržiavala viac smerníc náboženského ediktu ako predpisov konkordátu.

Bavorský konkordát.

4. *Prusko* podelením Poľska, sekularizáciou a viedenským kongresom získalo značné katolícke provincie. Skoro polovica obyvateľstva bola katolíckeho náboženstva. Katolíci, najmä v Porýnsku, nedôverovali pruskému byrokratickému úradníctvu, ktoré očividne nadržiavalo protestantom a katolíkov utláčalo. Po dlhom rokovaní (protestantský historik Juraj Niebuhr s kardinálom Consalvim) došlo r. 1821 k dohode medzi Piom VII. a Fridrichom Viliamom III., podľa ktorej v Prusku zriadili dve provincie (kolínsku a hnezdniansko-poznanskú) so štyrmi biskupstvami. Vratislavská a ermlandská diecéza ostala podriadená priamo Rímu. Právo voliť biskupa dostaly kapituly, ktorým Sv. stolica prikázala nevoliť „kráľovi nemilú osobu". Dotovanie biskupstiev, seminárov

Cirk. pomery v Prusku.

a iných katolíckych ustanovizní vláda síce veľkodušne prisľúbila, ale v skutočnosti málo dodržala.

V kráľovstve hanoverskom.

5. V kráľovstve *hanoverskom*, ktoré do r. 1837 bolo v personálnej únii s Anglickom (r. 1866 ho obsadilo Prusko), cirkevné pomery usporiadal pápež Leo XII. Podľa konkordátu z r. 1824 obnovili biskupstvo v Hildesheime a Osnabrücku a podriadili ho priamo Sv. stolici. Pri voľbe biskupa priznali kráľovi tzv. *írske veto*, podľa ktorého z predloženej listiny kandidátov mohol prečiarknuť osoby nepríjemné — okrem troch; pri tomto počte kánonická voľba je ešte možná.

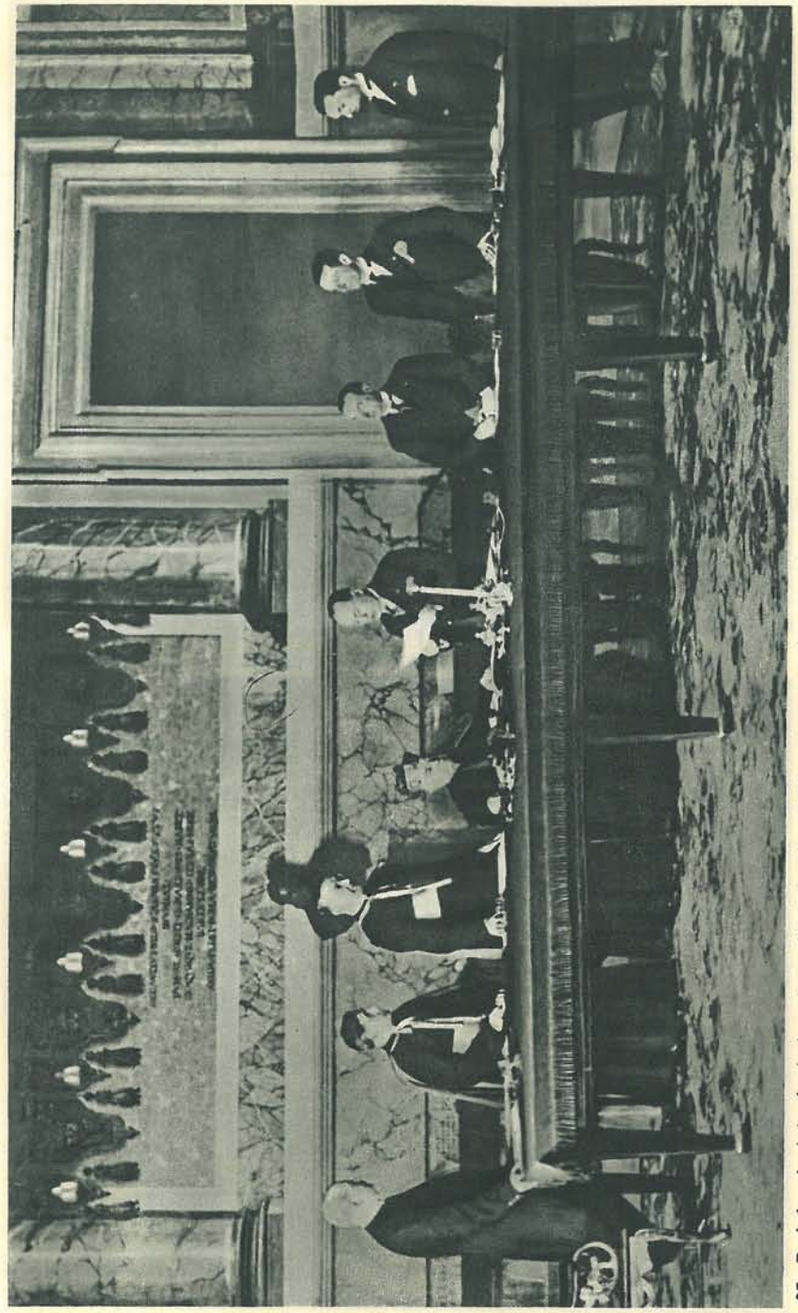
Katolíkov v juhozápadnom Nemecku, totiž vo Württembersku, Badensku, Hesensku, v Nasausku a v slobodnom meste Frankfurte spojili v hornorýnsku cirkevnú provinciu so sídlom vo Freiburgu, ku ktorej patrilo päť biskupstiev. Pri voľbe biskupov vláda mala írske právo. Hoci bol konkordát, predsa všade sa pokračovalo podľa zásad absolutistického štátu.

V kráľovstve *saskom*, ktoré bolo skoro úplne protestantské (ale dynastia katolícka), zriadili r. 1816 apoštolský vikariát so sídlom v Dražďanoch. V ostatných protestantských štátoch pridelili katolíkov susedným štátom alebo zvláštnym apoštolským vikárom, resp. prefektom.

Význam konkordátov.

6. Hoci sa konkordátmi nepodarilo cirkevné pomery v každom štáte uspokojivo usporiadať, predsa majú veľký cirkevnopolitický význam. Postavily katolícku Cirkev v príslušných štátoch znovu na *právny podklad*, takrečeno znovu ju uviedly do verejného života. Druhý, nie menej dôležitý význam konkordátov je v tom, že nimi moderné porevolučné štáty uznaly pápežstvo za *svrchovanú mocnosť*. To sa zaštepilo do povedomia národov a v budúcich medzinárodných stykoch bolo veľmi dôležité. Svrchovanosť Sv. stolice uznávali nie ako dosiaľ — pre jej svetskú moc (veď jej už teraz nemala), ale predovšetkým uznávali Sv. stolicu ako čisto *duchovnú mocnosť*. Štáty začínaly rešpektovať morálnu váhu pápežstva, ktorá tým viac rástla, čím sa viac vymotávala z čisto svetsko-mocnárskych zápletiek.

Srbik, Das österreich. Kaisertum u. das Ende des Hl. Röm. Reiches, 1927. — Bierbaum, Das Konkordat in Kultur, Politik u. Recht, 1928. — König, Pius VII, die Säkularisation u. das Reichskonkordat, 1904. — Doeberl, Max. v. Montgelas u. das Prinzip der Staatssouveränität, 1925. — Scharnagl, Bayr. Staatskirchenrecht, 1915. — Kaas, Die geistl. Gerichtsbarkeit der kath. Kirche in Preussen in Vergangenheit u. Gegenwart, 1916. — Die Diözese Rottenburg u. ihre Bischöfe, 1928.

95. Podpísanie lateránskej smluvy 11. februára 1929 v Lateránskom paláci kardinálom Gasparrim a Mussolinim. — Zriadenie Vatikánskeho štátu.

96. Kardinál Gasparri, štátny sekretár Benedikta XV. a Pia XI. (1914—1930.) Autor Codexu.

97. Klaňanie sa pastierov, maľba japonského maliara Furjitu. Poňatie a stvárenie pripomína gotických maliarov európskych 1930.

§ 196. ROZVOJ KATOLÍCKEHO ŽIVOTA V NEMECKU. ODBOJ PROTI ŠTÁTNEJ CIRKVI.

1. S vonkajšou reorganizáciou nemeckej cirkvi rovnobežne kráčalo v prvej polovici 19. storočia vnútorné obrodenie katolíckeho života, ktoré pre svoju intenzívnosť patrí k najskvelejším zjavom cirkevných dejín. Osvietenstvo a ním vyvolaná duchovná a politická revolúcia sa ťažko previnily proti náboženstvu a tradícii. Miesto sľúbeného raja priniesly človečenstvu duševnú prázdnotu a pre stále vojny nesmiernu sociálnu biedu. To, rozumie sa, vyvolalo reakciu. Ožila túžba po časoch a pomeroch, aké boly pred revolúciou. Začínali uznávať náboženstvo ako nevyhnutný podklad štátneho a spoločenského nažívania ľudí. Obdivovali najmä stredovek — klasickú dobu Cirkvi — v ktorom vraj národy pod ochranou Cirkvi žily spokojnejšie ako teraz. Nový vzťah a náhľad na náboženstvo bol zpočiatku len vnútornou vecou jednotlivcov a tu a tam sa prejavil i v literatúre. Ale onedlho si razil cestu aj v politike a spoločenskom živote. Viedol k tzv. *romantizmu* a romantizmus ku katolíckej reštaurácii.

Duševná prázdnota po revolúciach.

Romantizmus je duchovné hnutie na začiatku 19. storočia, ktoré vo viacerých európskych štátoch (vo Francúzsku viď § 193, 2), najmä však v Nemecku, sa snažilo uplatniť kresťanské zásady na poli kultúrnom, politickom a sociálnom. Vzniklo ako protiklad na prúd osvietenstva. Zpočiatku nebolo specificky katolíckym hnutím, ale všeobecným náboženským snažením dať v živote miesto mystériu, ktoré osvietenstvo vo svojej povýšenosti a duševnej prázdnote zaznávalo. Anglický metodizmus a pozostatky pietizmu (§ 173, 3), Rousseauvovo citové náboženstvo, Kantom hlásané mravné a náboženské kategórie, Herder, Klopstock a Goethe vplývali na vznik romantizmu. Neskoršie uberal sa romantizmus smerom výlučne katolíckym. *Novalis-Hardenberg* († 1801) a po ňom mnohí iní otvorene hlásali, že len vtedy sa vráti pokoj do ľudských sŕdc a spoločnosti, keď sa postaví na základy večnej a k nadprirodzeným hodnotám smerujúcej Cirkvi. Spôsob, ako sa dá spomôcť prítomnosti a budúcnosti — hovorili romantici — treba hľadať v minulosti. Tam je osvedčený kresťanský stredovek, ktorý treba oživiť.

Romantizmus.

Romantizmus s cirkevnonáboženského hľadiska mal ohromný význam. Vytvoril pevný podklad pre náboženskú a cirkevnú obrodu tým, že vzbudil túžbu po náboženstve. Jeho pôsobenie bolo až zázračné. Keď sa svet nazdával, že Cirkev je už úplne potlačená, mŕtva, romantizmus priniesol obrat. Cirkev sa zjavila vo svojej plnej sile ako mocnosť, ktorú nemožno obchádzať, s ktorou verejný a súkromný život musí počítať. A predsa nemecký romantizmus, i keď sa pre kresťanstvo tak sľubne začal, neovládal svet natrvalo. Azda nebol dosť domyslený a nepočínal si dosť reálne. I protestantizmus sa silou-mocou bránil proti tomu, aby Rím udával v Nemecku duchovný smer. Preto v druhej polovici 19. sto-

Krátke trvanie romantizmu.

ročia zmocnily sa más a verejného života iné idey (liberalizmus, kapitalizmus a socializmus), a nie kresťanskokatolícke.

2. Vo Francúzsku spôsobily obrat v smýšľaní literárne diela vynikajúcich ľudí, ktoré podvrátily osvietenské osočovanie kresťanstva (§ 193, 2). Nositeľmi katolíckej obrody v Nemecku sa staly zas „*kruhy*", skladajúce sa z duchovných a laikov. Pestovala sa v nich katolícka veda a asketickomystická snaživosť. Členovia rokovali úprimne, bez konfesionálnej predpojatosti o možnostiach oživiť zbožnosť v nemeckom národe. Taký kruh (familia sacra) sa utvoril v Münsteri okolo šľachetne smýšľajúcej grófky *Amálie Gallitzinovej* († 1806). Doň patrili: generálny vikár von Fürstenberg, konvertita gróf Fridrich Leopold Stolberg, básnik Fridrich Schlegel a jeho manželka Dorota, znamenitý pedagog a katechéta Bernard Overberg a cirkevný historik Katerkamp. V Bavorsku vznikla na obranu katolíckeho náboženstva r. 1814 „konfederácia"; viedol ju würzburský svätiaci biskup *Juraj Zirkel* († 1817). Podobná družina vznikla na mníchovskej univerzite. Jej vodcom bol vynikajúci profesor pastorálky a neskorší biskup v Regensburgu *Ján Michal Sailer* († 1832). Popri ňom najoduševnenejším priekopníkom katolíckej obrody v Bavorsku, ba vôbec v Nemecku, bol profesor histórie, publicista a veľký vlastenec *Jozef Görres* († 1848; laik). V Mohuči za katolícku obrodu pracovali biskup Ľudovít Colmar (1818), profesori teologie Liebermann a Räsz (zakladateľ časopisu „Der Katholik", 1821). O šírenie katolíckeho svetonáhľadu proti osvietenskému najviac sa zaslúžila tzv. *tübinská katolícka škola*, ktorú založili *Adam Möhler* († 1838), Drey a Hirscher. Romantici Novalis-Hardenberg, Brentano, Arnim, Schleger, Tieck, Eichendorf a iní sa snažili oživiť stredovekú nemeckú katolícku poéziu. Priekopníkov katolíckej obrody v Nemecku viedla snaha činne zasiahnuť na každom poli verejného života a pritom zachovať najväčšiu prítulnosť ku Sv. stolici. Sú to začiatky nemeckého *politického katolicizmu*, nazvaného neskôr *ultramontanizmom*. Je pozoruhodné, že v hnutí sa zúčastnili vo veľkom počte laici. Hoci mnohí z nich boli konvertiti, nejavil sa u nich obvyklý renegátsky fanatizmus.

Nemeckí romantici.

Najcharakteristickejšou postavou nemeckého romantizmu bol bezpochyby *Ján Michal Sailer*. Kresťanstvo nielen teoreticky hlásal, ale aj prakticky uskutočňoval. Nebol géniom, a predsa mohutne a dlho pôsobil na široké kruhy. Tajomstvom jeho úspechov bolo, že stále zachovával kontakt so skutočným životom (takto robil i Möhler a v Anglicku Newman). Jeho náhľady sú: Cirkev má vyhýbať najmä jednostrannosti. Má byť vodkyňou kultúry. Renesančná doba však dostatočne poučuje o tom, že nemá byť *len* vodkyňou kultúry. Cirkev bola veľká, kvitla

Ján M. Sailer.

a stala sa vodkyňou národov vtedy, keď vnútorne zvládla kultúru. Jej úlohou je i teraz stáť na výške doby, zvládnuť kultúru a postaviť ju do svojich služieb. Rozličné prúdy, ktoré hýbu človečenstvom, treba kresťanstvom oplodniť a postaviť do služieb šírenia kráľovstva božieho na zemi. Sailerovo úsilie smerovalo ku spojeniu všetkých kresťanov, bez konfesionálneho rozdielu, na obranu zjavenia a potlačenie nevery, uvedenej osvietenstvom. To neznamenalo indiferentizmus. Jednako niektorí z jeho prívržencov mu nerozumeli a odpadli k protestantizmu.

3. Nemeckí romantici boli verne oddaní katolíckej veci. Svojím účinkovaním sa snažili predovšetkým brániť zjavené náboženstvo proti „aufklärerskej" nevere, ale nechceli vyvolať v Nemecku konfesionálny boj. Onedlho však sa museli rozhodne postaviť aj proti protestantom, ktorí nielen že nebránili spoločne s katolíkmi všeobecné kresťanské zásady, napádané osvietencami, ale pri každej príležitosti porušili požiadavky náboženskej snášanlivosti. Svoj opravdivý postoj ku katolíkom prejavili pri *oslavách reformácie* r. 1817. Túto príležitosť zneužili na útoky proti katolíckej Cirkvi, a to takými nízkymi spôsobmi, ktoré poštvaly prebúdzajúcich sa katolíkov. Nato uverejnil Jozef Görres r. 1818 svoj slávny spis „Deutschland und die Revolution", v ktorom poukázal na otročenie katolíckej Cirkvi v Nemecku a žiadal pre ňu slobodu. Jeho ohnivé slová vzpružily a naplnily sebavedomím katolíkov najmä vo Vestfálsku a Porýnsku. Pod dojmom jeho slov vznikly katolícke časopisy „Katholik" (1821) a „Tübinger Theologische Quartalschrift" (1819).

Postoj romantikov k protestantizmu.

Ešte vyzývavejšie sa javila povýšenosť protestantov v tzv. *kolínskych zmätkoch* (Kölner Wirren) pre miešané manželstvá. Protestantizmom úplne ovplyvnený pruský štát tak si dovoľoval miešať sa do katolíckych vecí, že to prebudení katolíci nemohli ďalej znášať, somkli sa a svrhli so seba okovy štátnej cirkvi.

Fridrich II. († 1786) odňal Rakúsku Sliezsko — väčšinou katolícke — a pripojil ho k Prusku. Zaplavili ho pruskí protestantskí úradníci. R. 1803 vyšiel zákon, ktorý určil, že v miešaných manželstvách všetky deti majú nasledovať náboženstvo otca; nedovolili nijaké odchýlky od zákona. To zrejme prospievalo len protestantom, lebo do Sliezska katolíckych úradníkov neposielali. Hoci zákon urážal katolíkov, pre náboženskú ľahostajnosť nenarazil v Sliezsku na značnejší odpor. To posmelilo pruský kabinet, ktorý rozšíril r. 1825 spomínaný zákon i na Vestfálsko a Porýnsko. Ale tamojšie katolícke duchovenstvo odoprelo požehnávať miešané manželstvá, v ktorých podľa kánonického práva nebola zabezpečená katolícka výchova dietok. Rím schválil postup katolíckych duchovných a dovolil katolíckym farárom nanajvýš *pasívnu asistenciu* pri uzavieraní miešaných manželstiev, kde nezaručili katolícku výchovu dietok. Pruský vyslanec pri Sv. stolici, rytier *Jozias*

Kolínske zmätky.

Bunsen, snažil sa pohnúť kúriu, aby odvolala tieto nariadenia. Keď sa to nepodarilo, uzavrel r. 1834 s kolínskym arcibiskupom grófom *Spieglom* tajnú smluvu. Podľa nej duchovenstvo sa nemalo pridržiavať v miešaných manželstvách spôsobu, predpísaného Sv. stolicou, ale malo vyhovieť pruskému štátu. K tajnej dohode pristúpil aj münsterský, trevírsky a paderbornský biskup. Keď sa Rím o nej dozvedel, rytier Bunsen popieral jej jestvovanie, ale trevírsky biskup pred svojou smrťou opísal Rímu skutočný stav vecí, a tak odhalil Bunsena. Keď sa stal kolínskym arcibiskupom Klement August *Droste-Vischering* († 1845), na nátlak Ríma naložil duchovenstvu v miešaných manželstvách postupovať podľa kánonického práva. Potom ho pruská vláda vyzvala, aby sa vzdal arcibiskupstva. Vischering to neurobil, preto ho uväznila r. 1837 v pevnosti Minden. O dva roky podobný osud stihol i poznanského arcibiskupa *Martina Dunina*.

Násilný a nesprávny postup pruskej vlády hlboko zapôsobil v katolíckom svete. Droste-Vischering predtým nemal veľkú popularitu ani vo vlastnej diecéze, teraz však stal sa v očiach katolíckeho Nemecka dávno očakávaným vodcom, ktorý mal vyviesť utlačených katolíkov z poroby. Gregor XVI. v alokúcii ku kardinálom slávnostne odsúdil pruské násilnosti, Jozef Görres zas v diele „Athanasius" ostro bičoval náboženskú nesnášanlivosť Pruska.

Droste-Vischering.

V tomto čase sa začal rodiť povedomý katolícky nemecký ľud, ktorý jasne videl, že sa mu deje na celej čiare náboženská krivda, a bol pevne odhodlaný netrpieť to ďalej. Biskupi kolínskej provincie odvolali svoj súhlas s tajnou smluvou a len vratislavský arcibiskup gróf *Sedlinitzky* ostal verný pruskej vláde. Ale onedlho sa musel biskupstva vzdať (neskoršie sa stal protestantom). Vláda zostrila svoje opatrenia proti katolíkom, ale onedlho sa dôkladne presvedčila, že policajným aparátom sa náboženské presvedčenie nedá natrvalo udusiť. Preto zmiernila svoje protikatolícke nariadenia a zastavila súdne pokračovanie proti duchovným, ktorí odopreli asistenciu pri miešaných manželstvách (1840).

Víťazstvo katolíckeho stanoviska.

4. Podstatnejší obrat v cirkevnej politike Pruska nastal, keď nastúpil na trón *Fridrich Viliam IV.* (1840—61), ktorý bol spravodlivejší ako jeho predchodcovia („romantik na tróne"). Nechcel, aby od jeho poddaných žiadali to, čo podľa svojho svedomia nemôžu splniť. Arcibiskupovi Duninovi povolil vrátiť sa do svojej diecézy. Droste-Vischering dostal slávnostné osvedčenie vlády o svojej nevine. Panovník sa zriekol placetu, v ministerstve kultu zriadili osobitné oddelenie pre katolícko-cirkevné veci a katolíci dostali značnú samostatnosť. Aby si čím lepšie získal katolíkov, žiadal rozhodne dobudovať kolínsky dóm. Ústava z r. 1848—50 zaručila vyznaniam úplnú slobodu a samostatnosť. Katolícka Cirkev mohla sa v Prusku vyvíjať nehatene. Záujmy katolíkov v parlamente bránila „frakcia katolíkov", ktorá vznikla r. 1852; nazývali ju „Centrom". Kolínskymi zmätkami vyvolaný boj skončil sa víťazstvom katolíkov. Bol však len predohrou ešte tuhšieho boja, ktorý vyvolal proticirkevný liberalizmus r. 1871.

5. *V Bavorsku*, hoci náboženský edikt z r. 1818 ostal v platnosti, kráľ *Ľudovít I.* (1825—48; odchovanec Sailerov) bol Cirkvi prajne naklonený. Na mníchovskú univerzitu povolal najvynikajúcejších katolíckych učencov Nemecka: Görresa, Phillipsa a Döllingera, čím sa Mníchov stal ohniskom katolíckej vedy. Staval kostoly; nádherne dal reštaurovať regensburský, speyerský a bamberský dóm; zakladal a bohato dotoval kláštory. Jeho ministerský predseda *Karol Abel* napomáhal katolíkov vo všetkom. Pre výchovu katolíckeho kléru zakladal panovník lýceá a bol protektorom misijného hnutia (Ludwig-Missionsverein). No liberáli nepozerali dobrým okom na vzmáhajúci sa katolicizmus a čakali len na vhodnú príležitosť, aby sa zbavili „ultramontánskej" vlády. Príležitosť sa naskytla, keď sa Ľudovít I. zaplietol do aféry so španielskou tanečnicou Lolou *Montézovou*. Vláda sa musela vzdať a Ľudovít I. sa zriekol trónu v prospech svojho syna Maximiliána II. (1848—64). Niektoré opatrenia jeho liberálneho ministerstva katolíctvo veľmi poškodily. Odstránili z univerzity katolíckych profesorov, do seminárov postavili štátnych komisárov, misiám a kňazským exerciciám robili všemožné ťažkosti.

Cirk. pomery v Bavorsku.

6. Pomerne najmenšie prebudenie katolíkov sa javilo *v strednom* a *južnom* Nemecku. Duchovenstvo, vychovávané v jozefínskom duchu, bolo poslušným nástrojom vlády (proticelibátne hnutie v Badene a Württembergu!). Cirkevná pragmatika, ktorú r. 1830 uverejnili v jednotlivých štátoch, zaisťovala vládam poručníctvo nad Cirkvou. Len tu a tam sa ozvaly hlasy za cirkevnú autonomiu, pravda, bez výsledkov. Obrat nastal až po revolučnom roku 1848. Biskupi hornorýnskej provincie podľa inštrukcií prvej biskupskej konferencie vo *Würzburgu* (1848) podali vládam memorandá, v ktorých rozhodne žiadali pre Cirkev slobodu a zákonité usporiadanie cirkevných vecí. Keď si to vlády nevšímaly, niektorí biskupi začali postupovať via facti a zbavovali sa štátnych pút (Herman Vicari, arcibiskup freiburský). To pohlo vlády a začaly rokovať. Vo Württembergu (1857) a v Badene (1859) došlo aj ku konkordátu.

Würzburská konferencia r. 1848.

Funk, Von der Aufklärung zur Romantik, 1925. — Vigener, Drei Gestalten aus dem modernen Katholizismus: Möhler, Diepenbrock, Döllinger, 1926. — Lippert, Bischof Sailer u. Chr. A. Daun, 1928. — Kallen I. v. Görres u. d. deutsche Idealismus, 1926. — Reisze, Die weltanschaul. Entwicklung des jungen Görres, 1926. — Schrörs, Die Kölner Wirren, 1927. — Vigener, Ketteler, 1924. — Brauer, Ketteler, der deutsche Bischof u. Sozialreformer, 1927.

§ 197. SPOLKOVÝ ŽIVOT V NEMECKU. LIBERALIZMUS, KULTÚRNY BOJ A JEHO NÁSLEDKY.

1. Katolícka Cirkev v Nemecku v revolučnom roku 1848 svrhla so seba putá policajného štátu, ktorý si trúfal miešať sa i do najvnútornejších náboženských vecí. Nastávajúca demokratickejšia éra poskytovala katolíckym silám viac možností uplatniť sa; Cirkev tieto možnosti plne využila. Nemeckí biskupi z konferencie vo *Würzburgu* (1848) a *Freiburgu* (1853) poslali svojim veriacom spoločný pastiersky list, v ktorom ich napomínali k pokoju a poslušnosti oproti svetskej vrchnosti. V memorande však súčasne žiadali vlády, aby poskytly náboženstvu takú slobodu, aká mu patrí. Dožadovali sa svojich práv najmä na poli školstva a tlače, v spolkovom a rehoľnom živote. I keď vládam ťažko padlo vžiť sa do nových pomerov a niekde (Baden) došlo ešte k vážnym konfliktom medzi Cirkvou a štátom, predsa musely zväčša vyhovieť spravodlivým požiadavkám katolíkov. Nato sa rozvinul v Nemecku utešený katolícky život. V Prusku, ktoré bolo smerodajné i pre ostatné štáty, kráľ Viliam I. (1861—1888) r. 1866 mohol právom hovoriť o usporiadaných cirkevných pomeroch vo svojom štáte. Tento stav trval do r. 1871.

Usporiadané cirkevné pomery v polovici 19. st.

Slobodu, ktorú konštitucionálne štáty v Nemecku poskytovaly katolíkom, použila Cirkev na rozvinutie dušepastierskej činnosti a na bohatý spolkový život. Kňazské exercície prehlbovaly zbožnosť duchovenstva (v Bavorsku narazily na menšie ťažkosti; § 196, 5), ľudové misie, ktoré veľmi horlivo konali jezuiti, kapucíni a redemptoristi, nábožensky povzbudily zas široké masy ľudu. I časté generálne shromaždenia nemeckých katolíkov budily ich sebavedomie. Najmä spolkový život bol bohatý a zachytil všetky vrstvy katolíkov. Kanonik *Lennig* založil r. 1848 v Mohuči „*Piusverein*", ktorého cieľom bolo brániť cirkevnú a náboženskú slobodu. Podobné spolky vznikly v celom Nemecku a maly státisíce členov. O dobročinnosť medzi chudobným ľudom sa staraly „*Vinzenz-Verein*" (podľa francúzskeho vzoru) a „*Elisabethen-Verein*". Kaplán Kolping založil r. 1848 „*Gesellenverein*" — Tovarišský spolok, ktorý sa skoro rozšíril po celom svete. Ako protiváhu evanjelického Gustav-Adolf-Vereinu založil profesor Döllinger „*Bonifatius-Verein*", ktorý sa staral o katolícke kostoly a školy v diasporách. „*Raphael-Verein*" sa ujal katolíckych vysťahovalcov, „*Borromäus-Verein*" sa staral o ľudové knižnice a politická strana „*Centrum*" sa borila za katolícke záujmy v parlamentoch. V Nemecku skoro nebolo katolíka, ktorý by nebol býval organizovaný vo voľaktorom spolku.

Spolkový život.

2. No oživený a vzmáhajúci sa katolicizmus nebol po chuti ani protestantom, ani stúpencom „aufklärerského" svetonáhľadu — *liberálom*. Čakali len na vhodný čas, aby zastavili víťazný postup ultramontanizmu, pozbavili Cirkev vydobytých práv, rozbili jej organizáciu a vtlačili ju znovu pod štátnu svrchovanosť.

Liberalizmus je výplodom subjektivizmu (najmä na poli výchovy a hospodárstva), ktorý sa inštinktívne protiví akejkoľvek autorite. Uznáva len jednu autoritu — štát, pravda, i ten len potiaľ, kým mu neprekáža v slobodnom hospodárskom živote. Je materialisticky, pozemsky, svetsky (v protive k cirkevnému) založený. Preto sa snaží základné ustanovizne ľudstva: rodinu, manželstvo, výchovu a školy usporiadať v svetskom duchu. Liberáli v Nemecku spojili sa v politickú pokrokovú stranu (Nationalliberale Partei), ktorá sa stala dôležitým činiteľom nemeckého života a bola najtuhšou nepriateľkou sebavedomého katolicizmu.

Liberalizmus.

3. R. 1871 po víťaznej prusko-francúzskej vojne vzniklo *nemecké cisárstvo* (Rakúsko po boji pri Hradci Králové r. 1866 vylúčili zo spolku nemeckých štátov). Nová ríša na čele s Viliamom Hohenzollernom — sťa druhým Gustávom Adolfom — chcela byť protestantskou veľmocou. Vytvoril ju geniálny *Bismarck*, vedený svojou hlavnou zásadou nemeckej ríšskej jednoty. Rozhodne sa postavil proti všetkému, čo by ju mohlo narušiť. Keďže nová ríša bola prevažne protestantská a chcela si zachovať ozaj protestantský charakter, Bismarck nemohol počítať s dôverou katolíkov. Neobával sa natoľko „svätu katolíckych kniežat" južného Nemecka (tých prinútil poddať sa), ale skôr vzmáhajúceho sa katolíckeho hnutia, ktoré svojou príkladnou organizovanosťou a cieľavedomou prácou znamenalo silu a ktorého srdce bolo v Ríme. Nechcel trpieť, aby nemeckí katolíci záviseli od Ríma, ale usiloval sa vybudovať takú katolícku Cirkev, ktorá, ako v prvej polovici 19. storočia, bude úplne podrobená štátnej moci. Cieľom jeho i jeho nacionálnoliberálnej strany, o ktorú sa hlavne opieral, bolo zlomiť moc katolíkov.

Bismarck.

Podnet k otvorenému boju štátu s katolíkmi dalo vyhlásenie „štátu nebezpečnej" dogmy o pápežskej neomylnosti a uverejnenie sylabu (§ 208, 2; 209), ktorý odsúdil pokrokový liberalizmus. Liberáli vydali heslo, že pápežom „gniavených" katolíkov treba vyslobodiť z ultramontánskeho jarma. V skutočnosti však chceli pozbaviť katolíkov v Nemecku možnosti slobodne sa vyvíjať. Tak

Kultúrny boj.

vznikol „*kultúrny boj*“ (podľa prof. Virchowa: boj Cirkvi proti kultúre), ktorý znamenal pre katolíkov dlhotrvajúce a neslýchané utrpenie, ale skončil sa ich víťazstvom.

Zákony o kazateľnici a proti jezuitom.

4. Hneď na prvom ríšskom sneme (1871), keď sostavili novú ríšsku ústavu, zástupcovia katolíkov podali žiadosť, aby články pruskej ústavy, ktoré chránily slobodu Cirkvi, pribrali aj do celoríšskej ústavy. Snem návrh neprijal. Miesto toho schválil bavorským ministrom Lutzom (bol naklonený starokatolíkom) navrhnutý zákon o *kazateľnici* (Kanzelparagraph, „Maulkorbgesetz“). Podľa neho trestali väzením až do dvoch rokov každú cirkevnú osobu, ktorá verejne pri vykonávaní svojej služby alebo v budove, určenej pre bohoslužbu, a pred shromaždeným ľudom sa zmienila o štátnych veciach. Nasledujúceho roku (1872) prijal ríšsky snem zákon *proti jezuitom*, podľa ktorého ich a im príbuzné kongregácie (lazaristi, redemptoristi, otcovia Ducha sv. a rehoľnice „Sacré Coeur“) vypovedali z celého územia nemeckej ríše. Ešte krutejší bol ríšsky zákon z r. 1874 (Expatriierungsgesetz). Podľa neho duchovný pod trestom vyhnanstva z ríše nesmel vykonávať kňazské funkcie, keď ho štát pozbavil cirkevného úradu alebo keď sa k nemu dostal proti štátnym predpisom.

Májové zákony.

5. Okrem týchto zákonov, ktoré platily pre celú ríšu, vydala *pruská* vláda ešte zvláštne zákony, ktoré smerovaly k úplnej roztržke medzi Cirkvou a pruským štátom. R. 1871 zrušili katolícke oddelenie pri ministerstve kultu. Katolícke veci vybavovali jedine štátni úradníci, pravda, prevažne protestanti. Z vojska odstránili duchovnú správu a povestný minister kultu *Falk* zakázal činnosť rehoľníkov vo verejných ľudových školách a odstránil náboženské združenia pri vyšších školách. Zúrenie proti katolíckej Cirkvi dosiahlo vrchol v tzv. *štyroch májových zákonoch* z r. 1873. Prvý z nich sa týkal výchovy kléru. Len ten mohol spravovať cirkevný úrad, kto študoval teologiu aspoň tri roky na štátnej univerzite a s dobrým výsledkom složil vedeckú skúšku (Kulturexamen) pred štátnou komisiou. Študovať v teologických seminároch povolil len vo veľmi výnimočných prípadoch a pod štátnym dozorom. Druhý májový zákon určil kráľovský súdny dvor za kompetentný rokovať v poslednej inštancii o cirkevných veciach. Jemu patrilo aj právo sosadzovať duchovných. Tretí zákon zakázal cirkevným predstaveným upotrebovať iné tresty ako duchovné (vylúčiť z Cirkvi), ale ani tie nesmeli verejne vyhlásiť. Duchovný nesmel v spovedelnici odoprieť absolúciu. Podľa štvrtého májového zákona k vystúpeniu z Cirkvi stačí oznámiť to svetskému úradu a hneď prestávajú pre dotyčného všetky povinnosti k Cirkvi. Nemeckí biskupi sa spierali spomínaným zákonom, ale minister Falk nariadil úradníctvu každý odpor trestať peňažitou pokutou a väzením. Keď ani to nezlomilo katolícke duchovenstvo, r. 1875 vyhlásil za uprázdnené cirkevné úrady, keď proti ich doterajším správcom štát zaviedol trestné pokračovanie. Pius IX. encyklikou *Quod numquam* z r. 1875 vyhlásil tieto zákony za neplatné, lebo odporovaly cirkevnej ústave. Nato pruská vláda vydala nemravný zákon, ktorým zastavila platy duchovným dotiaľ, kým neprisľúbia, že budú štátne zákony presne dodržiavať (Brotkorbgesetz). Vypovedala z Pruska všetky rehole okrem tých, čo sa zaoberaly ošetrovaním chorých, uviedla povinné civilné manželstvo a civilné matriky, odňala cirkvám správu kostolných majetkov a vyučovanie náboženstva na ľudových školách sverila laikom. Kým však pruská vláda odňala katolíkom možnosť slobodne dýchať, starokatolíkom (§ 208, 5) dala neobmedzenú slobodu a pridelila im niektoré zhabané katolícke kostoly.

Brotkorbgesetz.

Prenasledovanie kresťanstva.

6. Ríšsky snem i pruská vláda z taktických príčin si tak počínaly, aby sa nezdalo, že prenasledujú kresťanov. Ich nariadenia nie sú vraj proti kresťanom, ale proti neposlušnej Cirkvi, aj to nie proti katolíckemu ľudu, len proti nepoddajnému kléru. V skutočnosti kultúrny boj prenasledoval nielen duchovenstvo, ale aj nemecký katolícky ľud, ba bol aj ozajstným *prenasledovaním kresťanstva.* Katolíkom odopreli zo štátnych prostriedkov povinnú podporu; nadržiavali starokatolíkom (nariadili spoločne užívať kostoly, cintoríny, odovzdať cirkevný majetok), vyvolali nedostatok kňazstva (zrušili semináre) a odohnali rehoľníkov — oporu svetského kňazstva (zákon proti jezuitom a iným reholiam). To sa citeľne dotklo nielen duchovenstva, ale aj nemeckého katolíckeho ľudu, ktorý to všetko pocítil i hmotne, i duševne. Pre tento zákon biskupi, farári, rehoľníci museli nastúpiť do žalárov, zanechať svoju vlasť (vyhnali ich, hoci boli štátni občania!). Niekoľko tisíc fár bolo neobsadených a nebolo slobodno v nich ani vysluhovať sviatosti (ani umierajúcim). To už bolo priame *prenasledovanie kresťanov!*

Šesť biskupov štát pozbavil úradu (Posen-Gnesen, Kolín, Vratislava, Paderborn, Münster, Limburg) a uväznil. Vyhnal vyše 1200 farárov, ich miesta nezaplnil a pod ťarchou ťažkého trstu zakázal cudziemu duchovnému odbavovať v nich služby božie a udeľovať sviatosti. Ľud pozbavili všetkej náboženskej útechy, na mnohých miestach mali laickú

bohoslužbu. V kultúrnom boji padlo 500 kláštorov, 130 detských útulní, 150 chudobíncov a mnoho katolíckych škôl. Počet bohoslovcov klesol na 220.

Húževnatosť katolíkov.

7. Ale kultúrny boj nezlomil ani nemeckých duchovných, ani katolíckych veriacich. Zo 4000 farárov len 24 složili žiadanú prísahu a stali sa „štátnymi". Katolícky ľud, a najmä šľachta s príkladnou obetavosťou sa starali o živobytie duchovných, ktorých pozbavili dôchodku. Hlavnou snahou kultúrneho boja bolo odvrátiť ľud od jeho duchovných pastierov. Ale práve to sa mu najmenej podarilo. Ľud sa pohoršil nad počínaním vlád a somkol sa okolo svojich duchovných ešte užšie ako dosiaľ. Bol to zápas silnejšieho so slabším, boj s nerovnými zbraňami, čo nezaujatému človekovi nemohlo imponovať. Spolkový život katolíkov, ktorý vlády pre ľud sa neopovážily napadnúť, dostal nový vzlet. I politická organizácia — Centrum — zosilnela. Jej vodcovia Windhorst, Reichensperger, Mallinckrodt s bezprikladnou húževnatosťou bránili katolícke záujmy v ríšskom a krajinských parlamentoch. Okrem dobre vybudovaného spolkového života Centrum sa najviac zaslúžilo o to, že katolicizmus v Nemecku šťastne prekonal i ťažkú skúšku kultúrneho boja a že v Nemecku nedošlo k tomu, k čomu došlo vo Francúzsku r. 1905 (§ 193, 3).

Z Windhorstovej iniciatívy vznikol v Nemecku r. 1890 ľudovýchovný, vedecký a kultúrny spolok „Volksverein für das katholische Deutschland" (r. 1932 mal 400.000 členov) a pre katolícke ženy „Frauenbund". Za cieľ si vytýčily obranu kresťanského spoločenského poriadku a sociálne školenie katolíkov v Nemecku. Pre pestovanie vedy založili roku 1876 „Görresgesellschaft" (v Rakúsku r. 1892 „Leogesellschaft").

Koniec kultúrneho boja.

Bismarck, hlavný strojca kultúrneho boja, sa takto presvedčil, že boj bol úplne pomýlený. Katolícku Cirkev v Nemecku v podstate neoslabil, i keď ju vážne poranil; ríša však nič nezískala, ale hodne utrpela na svojej autorite. Vnútorný pokoj ríše bol povážlivo narušený. Materialisticko-anarchistický duch sa hrozivo vzmáhal (atentát na cisára r. 1878) a sociálna demokracia, ktorú Bismarck nijako nevítal, sa nebezpečne šírila. K tomu sa Bismarck politicky rozišiel s liberálmi, ktorým na kultúrnom boji najviac záležalo. Presvedčil sa, že utláčanie náboženstva štátu neosoží; preto sa snažil zmierniť napätie medzi ríšou a Cirkvou. Vhodnú príležitosť k tomu mu poskytla zmena na pápežskom tróne r. 1878. Po „hašterivom" pápežovi, ako Nemci nazvali Pia IX., nasledoval „pokojamilovný" Leo XIII. Jeho programom bolo získať moderný svet Cirkvi. Nemohol a nechcel mať vzmáhajúcu sa ne-

meckú ríšu proti sebe, preto podal ruku na smierenie. Bismarck odstránil ministra kultu Falka, ktorý najviac prekážal pri dorozumení, a po dlhších rokovaniach so zástupcami Sv. stolice začal zrušovať zákony kultúrneho boja. Troma cirkevnopolitickými novelami z r. 1880—83. umožnil znovu cirkevnú správu, pastoráciu a štátne dotovanie duchovenstva. Keď v spore medzi Nemeckom a Španielskom o Karolínske ostrovy r. 1885 Leo XIII. ako smierny sudca (o čo ho sporné stránky požiadaly na návrh Bismarckov!) vyniesol spravodlivý rozsudok, ktorý obe stránky uspokojil, stal sa Bismarck ešte ústupčivejším a povoľnejším. Ďalšími novelami zákona zrušil štátny súdny dvor pre cirkevné veci a kultúrnu skúšku teologov. Poslucháči teologie v čas mieru boli oslobodení od aktívnej vojenskej služby a niektoré rehole sa mohly znovu vrátiť do Nemecka. No zákon proti jezuitom a o starokatolíkoch platil i naďalej. Len r. 1904 povolili jednotlivým jezuitom slobodne účinkovať; ako rehoľa mohli sa tam osadiť až r. 1917.

Morálne víťazstvo Cirkvi.

Hoci Cirkev v Nemecku kultúrnym bojom veľa trpela a veľa stratila, čo vlastne cíti podnes, predsa vo všeobecnosti vyviazla z neho morálne víťazne. Skvele obstála v druhej ťažkej skúške (prvá: kolínske zmätky). Štátna moc sa tak dôkladne poučila, že i štátu je osožnejšie, keď môže v pokoji nažívať s duchovnou mocou — Cirkvou (víťazný národný socializmus sa snažil najprv urovnať veci s Cirkvou; Tretia ríša už r. 1933 uzavrela so Sv. stolicou konkordát!).

Uspokojivé cirk. pomery pred svetovou vojnou.

8. Tridsaťročné panovanie *Viliama II.* (1888—1918; † 1941) znamenalo pre katolícku Cirkev celkove obdobie pokoja a vývinu. Dobrý pomer medzi Nemeckom a Sv. stolicou narušila na čas encyklika Pia X. z r. 1910 (Boromejská encyklika), v ktorej pápež použil ostrejšie slová o nemeckej reformácii a jej stúpencoch. Ale to sa pomerne ľahko napravilo. Skôr vnútorné nedorozumenia medzi nemeckými katolíkmi daly podnet Sv. stolici svojou autoritou tu a tam zasiahnuť. Na začiatku 20. storočia vzniklo napätie medzi nemeckým klérom a vedúcimi Centra. *Wacker,* vodca Centra, zastával náhľad, že Centrum, ako svetské združenie nemeckých katolíkov, nepodlieha dozoru cirkevnej autority. Jeho kniha, ktorá obsahovala tieto myšlienky, sa dostala na index (1914). Keď vzniklo nedorozumenie medzi krídlom berlínskych a mníchovsko-gladbašských katolíkov pre interkonfesionálne kresťanské robotnícke organizácie, Pius X. r. 1912 rozhodol, že ich treba trpieť. Benedikt XV. zakročil r. 1914 proti tzv. *integralizmu* (protiva modernizmu,

§ 217, 1), ktorý zatracoval akékoľvek prispôsobenie sa katolíkov moderným pomerom.

Moderná industrializácia vyvolala „sociálnu otázku". Nemecký katolicizmus venoval jej od počiatku veľkú pozornosť. Snažil sa ju riešiť zvýšenou charitatívnou činnosťou (charitatívne rehole, vincentínske a alžbetínske spolky, študentské sociálne hnutie Dr. Sonnenscheina), organizovaním rmeselníctva a robotníctva. Adolf *Kolping* († 1865) organizoval remeselnícku mládež na obranu stavovských záujmov, biskup *Ketteler* († 1877) svojou ostrou kritikou sociálnych pomerov obrátil zas pozornosť katolíkov na robotnícku otázku. Zaujímala ho nielen duševná stránka robotníctva, ale v mene spravodlivosti sa energicky dožadoval aj slušnej pláce pre robotníkov a ľudského zaobchádzania s nimi. Tak vzniklo v Nmecku katolícke robotnícke hnutie, ktoré sa od počiatku uberalo dvojakým smerom. Jedni prízvukovali hlavne mzdovú otázku, druhí mravnú. Katolícki biskupi žiadali, aby sa tvorily čisto katolícke robotnícke organizácie; iní zas, aby mohli ľahšie čeliť silným „červeným" robotníckym organizáciám, domáhali sa interkonfesionálnych kresťanských organizácií. Rím podľa Leovej encykliky Rerum novarum uznal i samostatnosť hospodárskeho boja, i dôležitosť spoločného frontu kresťanov proti marxistickému robotníckemu hnutiu a povolil v Nemecku aj čisto katolícke robotnícke organizácie, aj interkonfesionálne kresťanské.

Kresťanské robotnícke hnutie.

Schnütgen, Das Elsasz u. die Erneuerung des Kath. Lebens in Deutschland, 1913. — Ahreus, Lamennais u. Deutschland, 1930. — Stutz, Die kath. Kirche u. ihr Recht in den preusz. Rheinlanden, 1915. — Wegener, Die vorparlamentarische Zeit Peter Reichenspergers, 1930. — Steinhausen, Deutsche Geistes- u. Kulturgesch. vom 1870 — bis z. Gegenwart, 1931. — Duhr, Das Jesuitengesetz, sein Abbau u. s. Aufhebung, 1919. — Baumgarten, Bismarcks Glaube u. Religion, 1922. — Schweitzer, Bismarcks Stellung zum christ. Staate, 1923. — Hankamer, Das Zentrum, 1927. — Heckel, Die Beilegung des Kulturkampfes in Preuszen, 1930. — Hermelink, Katholizismus u. Protestantismus in der Gegenwart, 1926.

§ 198. CIRKEVNÉ POMERY V RAKÚSKO-UHORSKU V 19. STOROČÍ S OSOBITNÝM ZRETEĽOM NA SLOVENSKU.

I. 1. V Rakúsku Cirkev sekularizáciou pomerne najmenej stratila (§ 194, 2). Preto tam ani nevznikol zmätok v cirkevnej organizácii. Len tu a tam bolo treba uskutočniť nové ohraničenie diecéz. Ale jozefinizmom uvedená štátna svrchovanosť nad Cirkvou držala sa v Rakúsku dlhšie ako kdekoľvek inde. *Leopold II.* (1790—92) zrušil síce najkrikľavejšie Jozefove zákony o generálnych seminároch, ale ostatné jeho zákony ostaly v platnosti. Neodstránil ich ani František I. (1792—1835), hoci bol Cirkvi úprimne oddaný (po zrušení rímskonemeckého cisárstva ochrancom katolíckej Cirkvi a pápežstva bol rakúsky cisár!). Všemohúci štátny kan-

František I.

celár knieža *Metternich*, ktorý za Františka I. i za Ferdinanda I. Dobrotivého viedol rîšu, kŕčovite sa pridržiaval štátnych práv nad Cirkvou. Keďže František I. bol osobne hlboko zbožný, usiloval sa na biskupské stolce dosadiť ľudí hodných. Redemptoristom (1816) a jezuitom (1820) dovolil sa osadiť v Rakúsku. Náboženské spolky maly tiež širokú slobodu. Zakladal diecézne semináre a pre vyššie vzdelanie kléru založil (r. 1816) na radu svojho dvorného farára Jakuba *Frinta* vo Viedni ústav *Frintaneum* (Augustineum). Národné, stredné a vyššie školstvo podriadil dozoru biskupov. R. 1807 zriadil pre Ukrajincov ľvovskú metropolu. Za jeho panovania cirkevný život v Rakúsku sa pekne vzmáhal. Vo Viedni sv. *Klement Mária Hoffbauer* (§ 177, 3f) a konvertiti *Fridrich Schleger* (literárny historik) a Zachariáš *Werner* (básnik) sa zaslúžili o povznesenie náboženského života. Frintom založený časopis *Theologische Zeitschrift* (1808) a v Čechách *Časopis katolíckeho duchovenstva* (1828) vzbudzoval najmä v mladšom duchovenstve lásku a vernosť k Cirkvi. František I. zamýšľal uzavrieť so Sv. stolicou konkordát, to sa neuskutočnilo. Pred smrťou naložil svojmu synovi Ferdinandovi I., aby zrušil zákony, ktoré utláčajú katolícku Cirkev, a snažil sa usporiadať cirkevné veci v duchu tridentského snemu.

2. Za Ferdinanda I. Dobrotivého (1835—48) sa cirkevné pomery v Rakúsku celkove nezmenily. Biskupi sa domáhali zrušenia placetu, ale márne. Pod tlakom nemeckých udalostí (kolínske zmätky, § 196, 3) povolil cisár r. 1843 — v dorozumení so Sv. stolicou — rodičom v miešaných manželstvách učiť náboženstvo dietok (podľa jozefínskych zákonov všetky deti maly byť katolícke, keď otec bol katolík; ináč podľa pohlavia nasledovaly náboženstvo rodičov). Duchovného nemožno nútiť k aktívnej asistencii pri miešaných manželstvách, kde nie je zaručená katolícka výchova dietok.

Ferdinand Dobrotivý.

3. Revolúcia r. 1848 odstránila v Rakúsku policajný jozefínsky štát, čo znamenalo i pre Cirkev väčšiu slobodu. Biskupi na konferencii vo *Viedni* (1849) dôrazne žiadali usporiadať cirkevné veci. Zákonodarstvo z r. 1850 čiastočne vyhovelo ich žiadosti (zrušili placet). Ukázalo sa však, že len konkordát môže natrvalo riešiť sporné otázky. *František Jozef I.* (1848—1916) začal s Rímom rokovať a r. 1855 skutočne došlo k uzavretiu konkordátu medzi nunciom *Vialem-Prelom*, zástupcom Sv. stolice, a viedenským arcibiskupom kard. *Rauscherom*, zástupcom rakúskej vlády.

František Jozef I.

Rakúsky konkordát zúčtoval s jozefinizmom a uznal Cirkev za sa-

mostatnú, štátu koordinovanú moc. Biskupi sa mohli slobodne stýkať s Rímom a štát im nemal prekážať pri spravovaní diecéz. Ľudové školy podliehaly vedeniu Cirkvi a na stredných školách len katolíci mohli byť profesormi. Biskupom uznali právo cenzurovať knihy a právo kánonickej misie. Vedenie seminárov patrilo biskupom a benefíciá mohli obsadzovať podľa kánonického práva. Manželské veci katolíkov patrily výlučne pred cirkevný súd. Panovník dostal právo vymenúvať biskupov a kanonikov. Pri patronátnych benefíciách patrón mal voliť troch kandidátov, ktorých mu biskup navrhol (ius terni).

Rakúsky konkordát.

4. Konkordát neznamenal síce pre Cirkev zvláštne výsady a neurážal iné náboženské spoločnosti, ale predsa židovská a slobodomurárska tlač začala proti nemu ostro útočiť. Natoľko spracovala verejnú mienku, že aj sami katolíci pochybovali o jeho časovosti. Úplne ho nikdy neuskutočnili. Po porážke Rakúska v Taliansku (1859) žiadali liberáli revíziu konkordátu. Židovskoliberálne útoky zosilnely, keď Rakúsko prehralo vojnu s Pruskom (1866). Cisár podľahol nátlaku liberálov a zákony z r. 1868 zmenily usnesenia konkordátu, najmä o školstve a miešaných manželstvách. Pius IX. protestoval proti jednostrannému porušeniu konkordátu. Lincký biskup Jozef *Rudigier* v pastierskom liste mužne sa zastal práv Cirkvi; preto pastiersky list zhabali a Rudigiera odsúdili na 14 dní do väzenia (cisár mu trest odpustil). R. 1870 po vyhlásení dogmy o pápežskej neomylnosti zrušila vláda jednostranne konkordát s odôvodnením, že jeden z paciscentov (pápež) sa podstatne zmenil. Májové zákony z r. 1874 (podľa pruských) určily nový pomer Cirkvi k štátu a vôbec nevzaly do úvahy konkordát. No biskupi podali vláde pamätný spis, v ktorom vyhlásili, že pokladajú konkordát i naďalej za platný a májovým zákonom sa podrobia len natoľko, nakoľko sa shodujú s konkordátom. Cisár síce schválil májové zákony, ale súčasne žiadal ich mierne uskutočňovať, aby nedošlo v Rakúsku ku kultúrnemu boju. Novela zákona z r. 1883 o národných školách zaistila Cirkvi väčší vplyv v školstve a kongruový zákon z r. 1885 znesiteľnejšie upravil dôchodky duchovenstva.

Porušenie konkordátu.

5. V posledných rokoch predošlého storočia vzniklo v Rakúsku hnutie „Los von Rom", podporované liberálmi, starokatolíkmi a protestantmi z Nemecka, ktoré sa snažilo zviesť rakúskych katolíkov k apostáze, aby tým ľahšie dosiahlo svoj opravdivý cieľ — pripojiť Rakúsko k nemeckej ríši (do svetovej vojny vystúpilo asi 70.000 rakúskych katolíkov z Cirkvi). V prvých rokoch 20. storočia začaly sa niektoré kruhy dožadovať reformy manželského

Hnutie „Los von Rom."

práva. Chcely, aby sa katolícke manželstvá mohly rozlúčiť a ich katolícke stránky mohly uzavrieť nové manželstvo. Iní žiadali slobodnú školu, z ktorej malo byť vyučovanie náboženstva vylúčené. Ale ani katolíci neostali nečinní. Náboženské spolky (sv. Bonifáca, Pia; v Čechách sv. Vojtecha) povzbudzovaly ľud, aby bol verný Cirkvi. R. 1892 založili spolok „Leogesellschaft", ktorý blahodarne pôsobil na vedeckom poli. Politicky združili sa katolíci v kresťanskosociálnej strane, ktorá najmä za vedenia *Luegera* († 1910) a neskoršie za preláta *Seipla* († 1932) bránila katolícke záujmy v parlamente. Charitatívne spolky, kresťanské stavovské organizácie, študentské korporácie, katolícke sjazdy (viedenský eucharistický kongres r. 1912) budily a udržiavaly v rakúskom ľude katolícke sebavedomie pred svetovou vojnou.

II. 1. *V Uhorsku* po absolutizme Jozefa II. znovu platila krajinská ústava. Cirkevné veci riešil krajinský snem, ale výsad uhorského kráľa sa nedotkol (naposledy ich potvrdil Klement XIII. cisárovnej Márii Terézii ako uhorskej kráľovnej; § 188, 4). Samovládou Jozefa II. najviac trpela katolícka Cirkev a práve duchovenstvo svojím mužným správaním pomohlo odstrániť absolutizmus. Preto bolo pochopiteľné, že na najbližšom krajinskom sneme v Bratislave r. 1791 katolícky klérus mal rozhodujúce slovo. Katolícke náboženstvo sa znovu stalo štátnym, ale aj iné štátom uznané náboženské spoločnosti dostaly širokú samosprávu. No správu náboženského fondu, ktorý po zhabaní rehoľných majetkov za Jozefa II. značne vzrástol (§ 187, 4), podržal si i naďalej štát. Za napoleonovských vojen cirkevné majetky veľmi odanili. Interkalárne dôchodky 12 rokov nezaplneného ostrihomského arcibiskupstva a 8 rokov neobsadeného jágerského biskupstva pripadly tiež kráľovskej pokladnici. Devalváciou z r. 1811 katolícka Cirkev majetkove veľa stratila.

Katolícka obroda po Jozefovi II.

2. *František I.* i v Uhorsku sa snažil povzniesť cirkevný život. Pričinil sa r. 1804 o rozdelenie rozsiahlej jágerskej diecézy; vzniklo z nej košické a satmárske biskupstvo. Pius VII. ich pridelil so spišským a rožňavským novoutvorenej jágerskej provincii. Rozdelením priveľkej gréckokatolíckej diecézy mukačevskej vzniklo r. 1816 gréckokatolícke biskupstvo prešovské, ku ktorému patrili gréckokatolíci Šariša, Spiša, Gemera, Abauja a severného Zemplína. Prešovské biskupstvo s mukačevským patrilo k provincii ostrihomskej. Keďže jozefovské generálne semináre zrušili, František I. sa staral aj o výchovu kňazského dorastu. Zakladal a budoval

Nové diecézy. Výchova kléru.

diecezálne semináre. Namiesto bratislavského generálneho seminára znovu ožily diecezálne semináre v Trnave a Nitre. R. 1804 založil seminár v Košiciach a Satmári, r. 1807 v Banskej Bystrici, r. 1815 v Spišskej Kapitule, r. 1814 v Rožňave a pri viacerých uhorských biskupstvách, ktoré dosiaľ nemaly vlastné semináre. Gréckokatolícky seminár v Prešove vznikol r. 1880. Kráľovské nariadenie z r. 1803 určilo štvorročné štúdium v diecezálnych seminároch a biskupský sbor r. 1856 vypracoval študijný plán, podľa ktorého sa vyučovalo až do vydania nového kódexu (r. 1918). Kódex ho čiastočne zmenil.

Bratislavská synoda r. 1822.

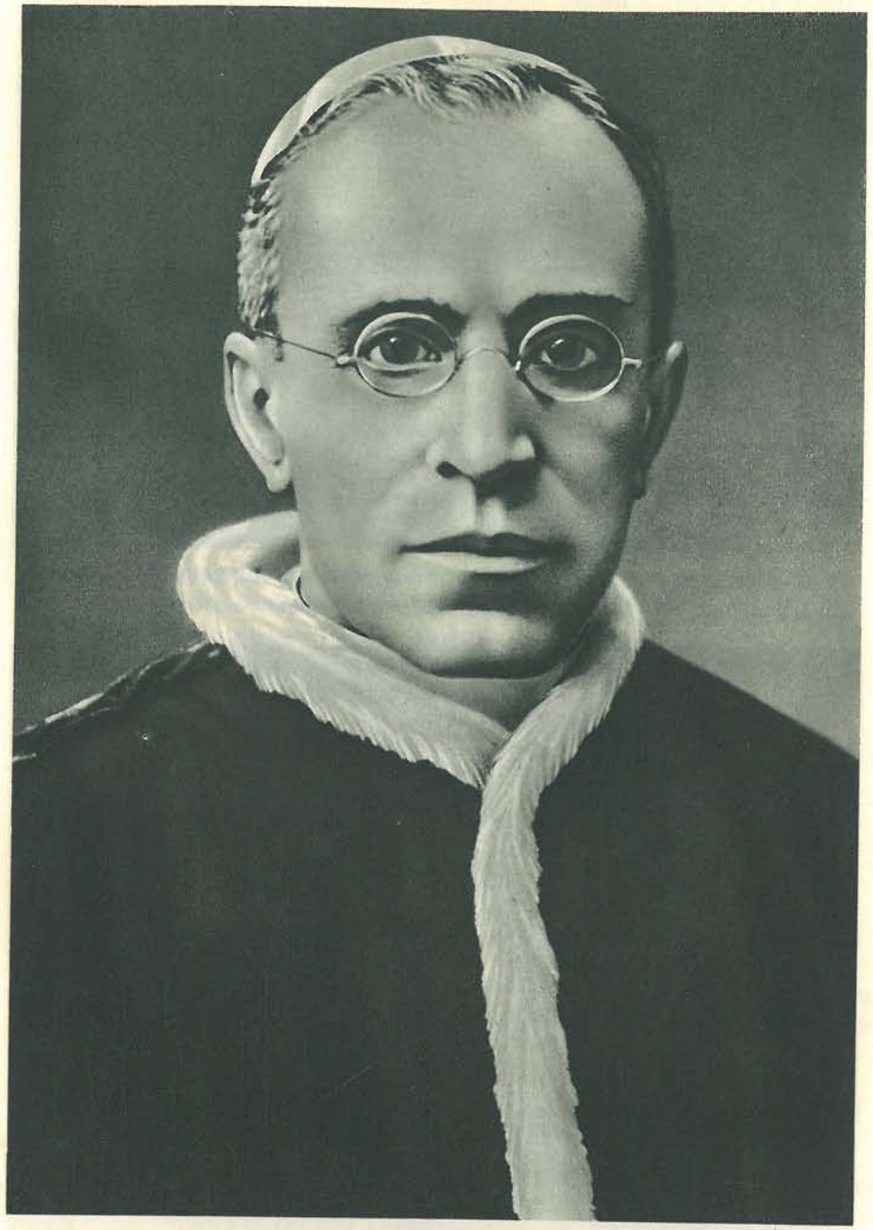
3. Osvietenstvo a mimoriadne cirkevné pomery absolutistickej éry značne porušily cirkevnú disciplínu duchovenstva a veriacich. Aby tomu odpomohol, Alexander Rudnay, ostrihomský arcibiskup a prímas uhorský, svolal r. 1822 *národnú synodu* do Bratislavy. Uhorský biskupský sbor sa na nej usniesol na niektorých opatreniach, ktorými sa snažil povzniesť náboženský život, sprísniť disciplínu svetského kňazstva a rehoľníkov a usporiadať školské pomery. Žiaľbohu, vláda bola ešte vždy absolutisticky naladená a nedovolila usnesenia synody vyhlásiť.

Zákon o zmene vierovyznania.

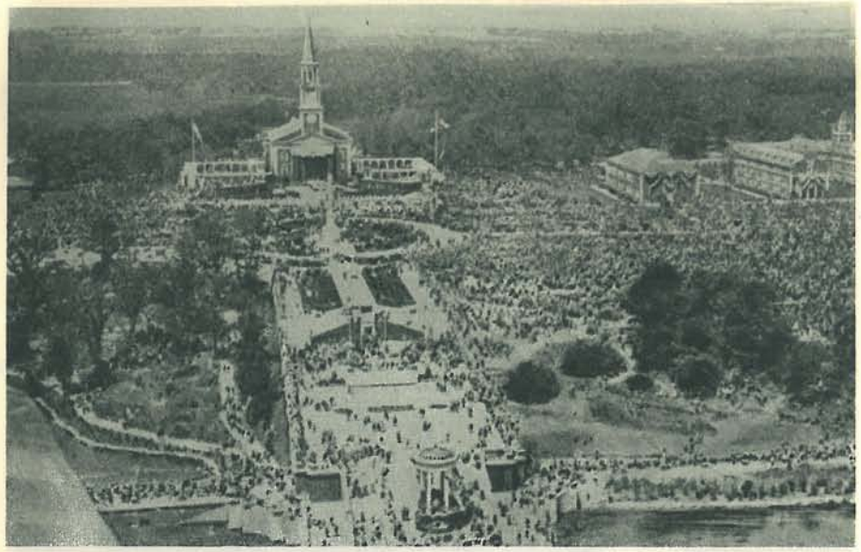
V 1830-tych rokoch vznikol v Uhorsku tuhý boj medzi katolíkmi a protestantmi pre zákon o zmene vierovyznania a o miešaných manželstvách. Zákon z r. 1791 zakázal prestúpiť s katolíckeho náboženstva na iné. Len vo výnimočných prípadoch kráľ dovolil prestúpiť, a to len tým, ktorí mali aspoň 18 rokov a pred zmenou náboženstva sa podrobili šesťtýždovému *katolíckemu* náboženskému vyučovaniu. Odstúpiť od katolíckeho náboženstva tak skoro úplne znemožnili. Neboli s tým spokojní ani protestanti, ani z katolíkov tí, ktorí si chceli zmeniť náboženstvo, aky tak ako protestanti mohli uzavrieť druhé manželstvo. Po dlhých sporoch dosiahli novelizáciu zákona: kráľovské povolenie nebolo potrebné a šesťtýždňové predbežné katolícke vyučovanie tiež odpadlo. Miesto toho prestupujúci sa mal v prítomnosti dvoch svedkov v štyroch týždňoch dva razy hlásiť pred katolíckym duchovným a oznámiť mu svoj úmysel. Potom mu vydal katolícky farár alebo prítomní dvaja svedkovia osvedčenie, že sa bol odhlásiť, a vtedy ho mohla prijať iná náboženská spoločnosť.

Miešané manželstvá.

Podľa jozefínskych zákonov miešané manželstvo mohli uzavrieť *len* pred katolíckym duchovným, ktorý mu však nesmel klásť nijaké podmienky. Náboženstvo dietok určil zákon takto: Keď je otec katolík, všetky deti budú katolícke, ináč nasledujú nábožen-

98. Pius XII.,
rod. menom Eugenio Pacelli (nar. 2. III. 1876 v Ríme). Zvolený r. 1939.
Úprimne sa usiluje dopomôcť svetu k mieru.

99. Chicagský eucharistický kongres r. 1926. Celkový pohľad na polmiliónový zástup, shromažďujúci sa k sprievodu.

100. Nástupná audiencia Karola Sidora, prvého slovenského vyslanca pri Sv. Stolici v Ríme. Vprostriedku štátny sekretár Luigi Maglione.

stvo rodičov podľa pohlavia. Protestanti neboli s týmto zákonom spokojní. Nevyhovoval však ani katolíkom. Keď totiž žena bola katolíčka, nebolo možno zabezpečiť katolícku výchovu všetkých dietok, ako žiadalo kánonické právo. Pod dojmom nemeckých udalostí (§ 196, 3) niektorí uhorskí biskupi žiadali v miešaných manželstvách dodržiavať kánonické predpisy; ináč povolili len pasívnu asistenciu duchovného. Ale protestanti na sneme r. 1840 žiadali, aby sa miešané manželstvá mohly uzavierať aj pred protestantským pastorom. Katolícku pasívnu asistenciu pokladali protestanti i liberálni katolíci za ponižujúcu a svetské úrady kde-tu pre ňu duchovných prísne trestaly. Uhorský biskupský sbor, aby vyhol srážkam, vyslal do Ríma čanádskeho biskupa Jozefa *Lonoviča* vyjednávať so Sv. stolicou. Po dlhšom rokovaní dosiahol pre Uhorsko v miešaných manželstvách výnimočné ustanovenia. Sv. stolica povolila pasívnu asistenciu, ba uznala *v Uhorsku za platné, i keď nedovolené, tie miešané manželstvá, ktoré neboly uzavreté formou, predpísanou Tametsim* (t. j. uznala za platné miešané manželstvá, uzavreté pred protestantským pastorom). Uhorský snem r. 1843—44 zmenil jozefínsky zákon o miešaných manželstvách v tom smysle, že katolícku výchovu všetkých dietok z miešaného manželstva možno zaručiť i vtedy, keď *len* matka je katolíčka. Tým vyhovel žiadosti katolíkov. Protestantom vyhovel zas tým, že povolil uzavrieť miešané manželstvo i pred pastorom. Protestantizmus v Uhorsku blížil sa takto ku svojej dávnej túžbe, aby bol postavený na úroveň katolíckeho náboženstva.

4. Revolučný rok 1848 zásadne odstránil v Uhorsku systém štátneho cirkevníctva a parlament si osvojil stanovisko úplnej rovnoprávnosti všetkých recipovaných náboženstiev. Hnutie za nezávislosť Uhorska od Habsburgovcov malo silnú ozvenu i v cirkevnom živote. Uhorská vláda dosadila na uprázdnené biskupské stolice svojich ľudí, a to: v Ostrihome Jána Háma, vo Spiši Vincenta Jekelfalussyho, do Jágra Lonoviča, do Banskej Bystrice Rudnianskeho. Nemaďarské národy v Uhorsku postavily sa na stranu cisárovu, lebo dúfaly, že splní ich národné požiadavky. Keď maďarské povstanie potlačili (1849), cisár odstránil nespoľahlivých cirkevných hodnostárov a vymenoval za biskupov zväčša Nemaďarov, na Slovensku Slovákov. Ostrihomským arcibiskupom sa stal Ján Scitovský, jágerským Vojtech Bartakovič, banskobystrickým Štefan Moyses, spišským Ladislav Zábojský, rožňavským Štefan Kollárčik, košickým Jozef Kunst, diakovským Jozef Juraj Strossmayer. Me-

Slovenskí biskupi.

novaní biskupi boli verní nielen cisárovi a svojmu národu, ale aj cirkevne stáli na výške svojho povolania. Záhrebské biskupstvo povýšil František Jozef I. na arcibiskupstvo.

Konkordát z r. 1855.

5. Konkordát, ktorý uzavreli r. 1855 medzi Sv. stolicou a habsburskou monarchiou, platil aj v Uhorsku — ako v súčiastke monarchie — a aspoň za desať rokov vplýval na usporiadanie cirkevnopolitických pomerov v Uhorsku. Pravda, keďže vznikol v čas habsburského absolutizmu, uhorskí biskupi (najmä maďarskej národnosti) sa zdráhali uznať ho. Ostrihomská provinciálna synoda r. 1858 ho však slávnostne uznala. Po uhorskom vyrovnaní (1867), podobne ako v Rakúsku, vlády ho nerešpektovaly, biskupi sa ho nedovolávali, hoci Sv. stolica sa ho pridržiavala až do zániku rakúsko-uhorskej monarchie (1918).

Liberalizmus.

Utvorením dualizmu r. 1867 obnovili v Uhorsku ústavu. Liberálny duch, ktorý sa zmocnil väčšiny uhorského parlamentu, ukázal sa onedlho i v zákonodarstve. Zákon z r. 1868 dal obciam právo určiť, či školy majú byť rázu konfesionálneho alebo obecného. Tým stratila ktolícka Cirkev mnoho škôl. V manželskom práve zákon z r. 1868 uznal kompetenciu cirkevných súdov len v čisto katolíckych manželstvách. V miešaných manželstvách dával možnosť obrátiť sa aj na nekatolícke cirkevné súdy. To dalo podnet k mnohým apostázam, lebo kto chcel uzavrieť druhé manželstvo, stal sa protestantom. V miešaných manželstvách zákon nariadil, aby deti nasledovaly náboženstvo rodičov podľa pohlavia. Márne sa snažil minister kultu barón Jozef Eötvös zaistiť rodičom právo slobodne sa dohodnúť na náboženstve dietok. Liberálni poslanci ho prehlasovali.

Návrh na rozluku Cirkvi od štátu.

Po vyhlásení dogmy o pápežskej neomylnosti uhorský parlament postupoval proti katolíckej Cirkvi ešte radikálnejšie. Obnovili placetum a len na energické zakročenie ostrihomského arcibiskupa Šimora nepublikovali odhlasovaný zákon. Keď však rožňavský biskup Juraj Schopper vyhlásil vo svojej diecéze usnesenia vatikánskeho snemu, uhorský parlament žiadal ho prísne potrestať. Ba František Deák podal návrh na rozluku Cirkvi od štátu, uvedenie civilného manželstva a štátnych matrík. Ale pre vnútorné spory o návrhu predbežne nerokovali. R. 1883 stredné školy podriadili bezprostrednému dozoru ministerstva kultu a niektoré rehoľné školy, najmä školy františkánov a minoritov, zanikly.

Pre manželský zákon z r. 1868 boly medzi katolíkmi a liberálmi stále škriepky. Konečne r. 1894 sa podarilo liberálom uzá-

koniť civilné manželstvo a štátne matriky s platnosťou od 1. okt. 1895. Odvtedy uznával uhorský štát len civilne uzavreté manželstvo a štátne matriky. Cirkevným tribunálom vynesené manželské rozsudky nerešpektoval. Zákon určil, že rodičia pred uzavretím civilného manželstva sa môžu dohodnúť o náboženstve dietok pred štátnym úradom. Židovské náboženstvo vyhlásili za recipované (občiansku rovporávnosť dostali r. 1867), ba zákon dovolil aj vystúpiť z cirkevnej spoločnosti a žiť bez vyznania.

Civilné manželstvo, štátne matriky.

6. Katolíci v Uhorsku — duchovní i laici — oddávna túžili po katolíckej autonomii (protestanti ju mali od r. 1791), ktorá by mala usporiadať pomer Cirkvi k štátu. Najmä bola by prevzala práva (voliť cirkevných hodnostárov, školské a majetkové veci), ktoré namiesto kráľa, ako najvyššieho patróna, vykonávala miestodržiteľská rada, resp. neskoršie ministerstvo kultu. Keďže po rakúsko-uhorskom vyrovnaní vláda sa tomu neprotivila a ochota bola aj v biskupskom sbore, sostavili r. 1869 prípravný výbor, ba nasledujúceho roku zvolili aj autonomných členov (240 svetských a 68 duchovných), ktorí mali vypracovať stanovy pre katolícku autonomiu. Porady sa dlho ťahaly, ale neviedly k cieľu. Nebolo pre vec dostatočného porozumenia ani v cirkevných kruhoch (biskupi sa obávali o vplyv svetských na cirkevné veci), ani vo vláde, ktorá sa kŕčovite pridržiavala najmä spravovania katolíckeho fondu a vplyvu na vymenúvanie hodnostárov. Katolícku autonomiu si vzala do programu aj ľudová strana, založená grófom *Ferdinandom Zichym* (1894). Jej cieľom bolo soskupiť uhorských katolíkov na obranu svojich práv a odrážať útoky liberálov. Ale ani ona nič nedosiahla a otázka autonomie r. 1897 definitívne padla.

Katolícka autonomia.

7. Katolícke duchovenstvo v Uhorsku do r. 1848 pokladali za šľachtu a ako také malo veľké výsady. Neplatilo daň a clá, nepodliehalo vojenskej povinnosti a verejnému súdnictvu. Vyšší hodnostári sa zúčastňovali na ríšskych snemoch, farári hlasovali na župných zasadnutiach, i keď rodom neboli šľachtici. Nižšie duchovenstvo živilo sa z príspevkov veriacich (lectica, párbér, ktorý platili len poddaní), miestami z desiatkov a z vlastných cirkevných majetkov. Keď to nestačilo, dostávali doplnok (kongruu) z náboženského fondu.

Dôchodky duchovenstva.

R. 1848 uviedli v Uhorsku všeobecnú daňovú a r. 1868 aj všeobecnú vojenskú povinnosť. Bohoslovci dostali na obdobie štúdií odklad aktívnej služby, ale po vysviacke zaraďovali ich do soznamu poľných kurátov. Keďže hmotné postavenie nižšieho kléru

Kongruový zákon.

bolo dosť biedne, vzniklo r. 1885 hnutie pre usporiadanie farárskych a kaplánskych platov. Po dlhom rokovaní r. 1909 uskutočnil sa kongruový zákon, ktorý zaistil nižšiemu kléru minimálny dôchodok.

Rehoľníctvo.

8. Rehoľníctvo opatreniami Jozefa II. (§ 187, 4) veľmi preredlo. František I. r. 1803 čiastočne vrátil majetky benediktínom, cisterciánom a premonštrátom (s povinnosťou vyučovať na gymnáziách v Levoči, Užhorode, Rožňave a neskoršie v Košiciach). Ostrihomský arcibiskup Ján Scitovský r. 1853 znovu osadil v Uhorsku jezuitov. Na Slovensku im dal miesto v Trnave a r. 1855 v Bratislave. Scitovský sa snažil presadiť z Poľska aj pavlínov, ale to sa mu nepodarilo.

Spolok Sv. Vojtecha.

Náboženský život veriacich v 19. storočí pre veľké politické nepokoje a ešte viac pre vzmáhajúci sa liberalizmus bol dosť slabý. Intenzívnejší spolkový život sa začal len v druhej polovici 19. storočia. O šírenie katolíckej tlače sa zaslúžil r. 1853 v Budapešti založený Szent-István Társulat a o slovenskú katolícku spisbu roku 1870 Andrejom Radlinským založený Spolok sv. Vojtecha v Trnave. Medzi Slovákmi vzpružila náboženský a súčasne i národný život r. 1863 oslava pamiatky príchodu sv. Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu. Politicky bránila katolícke záujmy Zichyho ľudová strana, ktorú podporovali aj Slováci.

Mayer, Gesch. Österreichs mit bes. Rücksicht auf das Kulturleben, 1909. — Hussarek, Grundrisz des Staatskirchenrechtes 1907. — Bahr, Rudigier, 1917. — Fraknói, Magyarország egyh. és polit. összeköttetései a róm. szentszékkel. Bpest 1903. — Hóman-Szekfü, Magyar történet. Bpest 1938. — Karácsonyi, Magyarország egyh. tört. 1906. — F. Hrušovský, Slovenské dejiny, 1940. — Rapant, Slovenské povstanie. Turč. Sv. Martin. — Lukas Filip, Strossmayer i Hrvatstvo. Zagreb, 1926.

HLAVA III.

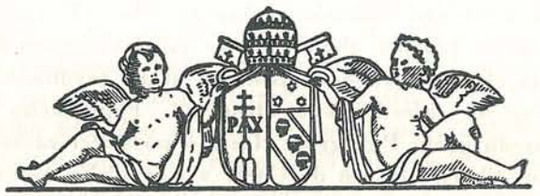
Katolícka Cirkev v ostatných štátoch.

§ 199. POMERY V TALIANSKU. ZÁNIK PÁPEŽSKÉHO ŠTÁTU.

Cirk. pomery v Taliansku v prvej polovici 19. st.

1. Keď sa Pius VII. r. 1814 vrátil do Ríma, čakala ho ťažká úloha. Mal usporiadať revolúciou a Napoleonovým panovaním rozhárané pomery v cirkevnom štáte i v ostatných štátoch Talianska. So štátmi, ktoré rozhodnutím viedenského kongresu znovu dostaly samostatnosť, snažil sa pápež uzavrieť konkordáty. S talianskou republikou (Lombardskom), kreatúrou Napoleonovou (§ 192, 4), ešte roku 1803 uzavrel konkordát, podobný ako s Francúzskom.

S Viktorom Emanuelom I., kráľom Sardínie a Piemontu, uzavrela Sv. stolica konkordát r. 1817 a podobne i s kráľovstvom sicílskym (1818). Tak nastaly v celom Taliansku znesiteľné cirkevné pomery, hoci stopy Napoleonovho poručníctva nad Cirkvou bolo všade badať. Ale politicky prežívalo Taliansko ťažkú krízu. Bolo rozdrobené na malé štáty, zväčša s cudzími dynastiami (francúzska, španielska, rakúska), a zápasilo s neznesiteľnými hospodárskymi a sociálnymi ťažkosťami. Preto nie div, že sa v celom Taliansku uvažovalo o spôsoboch, ako zlepšiť položenie. Vznikol tajný spolok *karbonárov*, ktorý sa dožadoval všade konštitucionálnej vlády. Vytýčil si za cieľ vypudiť z Talianska cudzincov — najmä Francúzov a Rakúšanov (Tedeschi) — a konečne sjednotiť celé Taliansko. Národné hnutie zachytilo nielen civilov, ale našlo silnú ozvenu aj v duchovenstve (Gioberti, Rosmini). Išlo hlavne o dve veci: uviesť všade duchu doby primerané konštitucionálne vlády a odstrániť cudzincov. Keďže pápež mal značný štát, hnutie sa týkalo predovšetkým jeho.

Pius VII.

Pápežský štát a demokratické hnutie.

Viedenským kongresom (1814—15) reštaurovaný pápežský štát so svojím zastaralým vnútorným zriadením bol jediný, ktorého panovníkom bola duchovná osoba. Už táto okolnosť pôsobila anachronicky. Bolo zjavné, že cirkevný štát sa v zlaicizovanom a zosekularizovanom svete dlho neudrží. Doba žiadala demokratickejšiu vládu, Taliani sa chceli sjednotiť a vypudiť z krajiny cudzincov. Pápežskému štátu sa zdalo, že nemôže splniť ani jednu z týchto požiadaviek. Svetský panovník ťažko sa delil so svojimi poddanými o panovnícku moc. Tým ťažšie to išlo pápežstvu s jeho stredovekou absolutistickou tradíciou a konzervatívnymi zásadami. Na cirkevnom poli išlo pápežstvo dobudovať svoj dogmatický absolutizmus (primát, neomylnosť), čo vplývalo aj na jeho politické smýšľanie. Ťažko chápalo demokratické myšlienky o konštitucionálnej vláde, najmä preto, lebo vychádzaly z nepriateľského liberalizmu. Ďalej pápežstvo malo pomáhať vytlačiť z Talianska cudzincov, teda i katolícke Rakúsko, ktoré bolo jeho najpevnejšou oporou po zaniknutí rímsko-nemeckého cisárstva (§ 198, 1). Talianske národné prebudenie bolo by pohlo Inocenta III. (§ 102, 4) alebo Júlia II. (fuori i barbari), ale pápežom 19. storočia bolo neprijateľné.

2. Európske veľmoci opätovne radily pápežovi uskutočniť potrebné reformy v cirkevnom štáte. Ani Leo XII., ani Gregor XVI. (najmä nie ich štátni tajomníci Bernetti a Lambruschini) nedali sa k tomu pohnúť. Najmä nechceli pribrať do dôležitejších štátnych úradov civilov a nedovolili samosprávu obcí. Ba v cirkevnom štáte zakázali uviesť moderný premávkový prostriedok — železnice a plynové svetlo.

Keď nastúpil na trón *Pius IX.* (1846—78), vyhovel moderným požiadavkám, ale bolo už neskoro. R. 1847 zriadil konštitucionálnu monarchiu s dvoma komorami. Ministerstvá, okrem štátneho sekretariátu, sprístupnil aj laikom. Národné hnutie prijalo novú ústavu veľmi nadšene. Onedlho však žiadalo pápeža, aby sa postavil na čelo celonárodného hnutia a pomohol vytlačiť cudzincov, najmä Rakúšanov. Pius IX. po krátkom váhaní to odoprel. Radikálna strana „Mladotalianov" (La Giovane Italia; Risorgimento) sa od pápeža odvrátila a hľadala nového vodcu. Obrátila sa ku *Karolovi Albertovi*, panovníkovi Sardínie a Piemontu, ktorý už oddávna nenávidel Rakúsko a pápeža. Pius IX. razom stratil svoju popularitu, ktorú si získal tým, že dal cirkevnému štátu konštitucionálnu vládu. R. 1848 sa strhla i v Ríme revolúcia, ktorá sa snažila zbaviť sa „klerikálneho otroctva". Pápežského ministerského predsedu grófa Pellegrina Rossiho povstalci zavraždili. Pápež sa zachránil len útekom do Gaety v Neapolsku. Generál Garibaldi zaujal Rím. Národné shromaždenie vyhlásilo *rímsku republiku* a zhabalo celý cirkevný majetok.

Rímska republika.

Pius IX. vo svojom ťažkom položení žiadal Francúzov a Rakúšanov o pomoc. Talianskych nacionalistov tým ešte viac podráždil. Francúzske a rakúske vojská zachránily pápežské panstvo (1849) a povstanie nemilosrdne potlačily. Pravda, ukrutnosti, ktoré pritom popáchaly, pripísaly sa na účet pápežovi. Pius IX. o konštitucionálnej vláde nechcel potom ani počuť a veľmi prísne obnovil starý absolutizmus. Bol to základný omyl a neopatrnosť, ktorá len urýchlila blížiacu sa katastrofu. Ľud začal nenávidieť v Piovi IX. nielen panovníka, ale aj pápeža. Márne sa snažil amnestiou a reformnými opatreniami hojiť rany revolúcie. Do ľudového povedomia sa hlboko vžilo presvedčenie, že pápež je nepriateľom pokroku a slobodného Talianska. Tajné spolky karbonárov maly tak ľahkú prácu. Poriadok mohly udržať len cudzie vojská, ktoré sa natrvalo osadily v pápežskom štáte.

V cirk. štáte absolutizmus obnovený.

3. Kým v cirkevnom štáte pri asistencii francúzskych a rakúskych bajonetov vládol krutý absolutizmus, v Sardínii a v Piemonte nový panovník *Viktor Emanuel II.* (1849—79) vedel utvoriť moderné, talianskemu ľudu imponujúce politické pomery. Hlavný podiel na tom mal jeho geniálny ministerský predseda *Cavour*, ktorého podporovaly tajné spolky karbonárov. Piemont sa stal útočiskom všetkých politických zbehov a strediskom hnutia za „sjednotené Taliansko". Zákonodarstvo Piemontu bolo presiaknuté nielen duchom nacionálnym, ale aj proticirkevným. R. 1848 vypovedali jezuitov, zrušili kňazské výsady a všetky kongregácie, ktoré sa nezaoberaly vyučovaním alebo ošetrovaním chorých. Konečne r. 1866 zosekularizovali všetok cirkevný majetok a duchovným dali plat zo štátnej pokladnice.

Pomery v Piemonte.

Minister Cavour sa tajne dohodol s Napoleonom III. vytlačiť Rakúšanov z Talianska. Lombardsko pripadlo r. 1859 Piemontu, a keď rakúske vojsko opustilo obsadené čiastky pápežského štátu, tamojší občania sa hneď vzbúrili a pripojili sa k sardínsko-piemontskému kráľovstvu. R. 1860 pripojily sa k nemu i Parma, Modena a Toskána. Sardínsko-piemontský kráľ Viktor Emanuel II. prijal r. 1861 názov „kráľa Talianska". R. 1860 zaujal Garibaldi kráľovstvo neapolské, Rakúsko stratilo r. 1866 benátske kráľovstvo, ktoré sa tiež dostalo talianskemu kráľovi. Ostal len o dve tretiny svojho bývalého rozsahu zmenšený pápežský štát (Rím a najstaršia časť dedičstva sv. Petra; § 73). Ináč celé Taliansko bolo sjednotené pod žezlom Viktora Emanuela II. V pripojených čiastkach všade uviedli taký cirkevný poriadok, aký bol v Piemonte. Zhabali cirkevný majetok, uviedli civilné manželstvo a štátne školy.

Taliansko okrem cirk. štátu sjednotené.

4. Pápežský štát bránila ešte malá posádka Francúzov, ktorá niekoľko ráz zmarila pokusy Garibaldiho zmocniť sa aj ostatku cirkevného štátu. Viktor Emanuel II. prisľúbil síce Napoleonovi III., že ostatok štátu ponechá pápežovi, ale nemienil to vážne. Okyptený pápežský štát mal znášať všetky bývalé ťarchy. Tak sa ľahko zahniezdila v ňom nespokojnosť. Celkove pápežský štát už nebol životaschopný. Keď Francúzsko za prusko-francúzskej vojny r. 1870 odvolalo svoje vojsko z cirkevného štátu a Napoleon III., ktorý už len jediný držal nad ním ochrannú ruku, musel odstúpiť, piemontské vojsko vtrhlo do Ríma a po krátkom boji ho obsadilo (20. sept. 1870). Rímsky ľud napochytre urobeným plebiscitom sa osvedčil za pripojenie Ríma a ostatku pápežského štátu ku kráľovstvu talianskemu. Viktor Emanuel sa osadil v Kvirináli. Pápežovi ponechali Vatikán, Laterán a vilu Castel Gandolfo.

Pápežský štát obsadený.

Pius IX. protestoval proti neprávosti, a tak vznikol medzi Sv. stolicou a talianskym kráľovstvom dlhotrvajúci trápny spor. Pápež sa stal „vatikánskym väzňom" (pápeži po Pia XI. po svojej voľbe neopustili už budovy Vatikánu) a tzv. „rímska otázka", ktorú si osvojil celý kresťanský svet, bola otvorenou ranou na tele talianskeho kráľovstva. *Garančným* zákonom z r. 1871 poskytla talianska vláda pápežovi 3 a ¼ milióna frankov ročne ako odškodnú rentu, dovolila slobodne užívať vatikánsky a lateránsky palác a vilu Castel Gandolfo, zaručila práva a pocty suveréna, neporušiteľnosť osoby, telesnú stráž, vlastný poštový a telegrafný úrad, slobodné spojenie s vyslancami cudzích mocností a iné. Ale Pius IX. ponuku talianskej vlády neprijal, aby týmto nepriamo nesúhlasil s bezprávím, ktoré na ňom spáchali. Výdavky cirkevnej správy hradil z milodarov veriacich celého sveta, z tzv. „svätopeterských halierov". R. 1874 potvrdil dekrét Penitenciárie „Non expedit", podľa ktorého katolíkom talianskeho kráľovstva zakázali zúčastniť sa na politických voľbách (r. 1876 povolili im zúčastniť sa na obecných a provinciálnych voľbách). Katolícky svet pri každej príležitosti protestoval proti násilenstvu talianskeho štátu. Leo XIII. r. 1887 bol ochotný vyrovnať sa s talianskym kráľovstvom s podmienkou, „aby pápež nebol podriadený svetskej moci a mal opravdivú slobodu". Ale kráľ Humbert odpovedal svojím kategorickým „Roma intangibile".

Rímska otázka.

Cirkevnopolitické zákony, ktoré boly platné v Piemonte a ostatných pripojených štátoch, vláda rozprestrela aj na cirkevný štát, takže v celom sjednotenom Taliansku postup oproti Cirkvi bol jednotný. Cirkevné majetky — nevynímajúc ani majetky Propagandy — všade zhabali.

Vo všeobecnosti vládol v Taliansku až do svetovej vojny liberálny duch so silným protináboženským a proticirkevným zahrotením. Leo XIII. a najmä Pius X. sa všemožne pričinili o povznesenie talianskeho náboženského života, pravda, takým spôsobom, aký bol v nových pomeroch možný. Ich snahy nevyšly nazmar. Vytvorilo sa ovzdušie, v ktorom vláda po svetovej vojne uznala za dobré vyrovnať sa so Sv. stolicou (lateránska smluva r. 1929) a konkordátom urovnať cirkevné pomery v Taliansku. V novom konkordáte zriekol sa taliansky štát svojej dovtedajšej politiky, utlačujúcej Cirkev, a katolícke náboženstvo uznal za štátne. Biskupom zaručil úplnú slobodu pri vykonávaní úradu, zaviazal sa chrániť kresťanské manželstvo, školy a náboženské ustanovizne. Svetskému

Cirk. pomery v sjednotenom Taliansku.

a rehoľnému duchovenstvu je účasť na politike zakázaná. Štát sa snaží s Cirkvou ruka v ruke pracovať na ozdravení verejného života. Na Kapitole postavili kríž, ktorý symbolicky hlása, že v Taliansku sú dané možnosti, aby sa začala nová náboženská éra a vytvoril sa „katolícky národ".

5. Pápežský štát po svojom vyše tisícročnom jestvovaní zanikol 20. sept. 1870, teda niekoľko týždňov po vyhlásení dogmy o pápežskej neomylnosti a primáte (18. júla 1870; § 209, 3). Nápadne sa tu *stretly na prvý pohľad nesúvisiace dejinné udalosti.* V skutočnosti však úzko súvisely. Pápežský politický štát nemohol mať cieľ sám v sebe; bol len prostriedkom, potrebným lešením vo vývine a dobudovaní pápežskej duchovnej moci. Keď ju dogma o neomylnosti a primáte dovŕšila, pápežský štát stratil (aspoň vo forme politickej) svoj smysel a bol zbytočný. Politický štát v takej forme, v akej bol v stredoveku a v novej dobe, nielen že by nebol napomáhal duchovnú moc, ale priamo by jej bol prekážal uplatniť sa vo svete s každej stránky. Strata politického pápežského štátu Cirkvi priamo *osožila.* Zrušením politickej moci pápežovej odpadly všetky balasty, prestaly všetky príkoria, ktoré kresťanstvo v stredoveku a novoveku muselo znášať len preto, lebo pápežstvo bolo aj politickou mocou. Pápež sa vyslobodil z krážov politiky, vymanil sa z myšlienkového sveta svetských politikov (často veľmi podivného a nemravného). Nebol suverénom ako ostatní panovníci, a predsa bol ním úplne zvláštnym a jedinečným spôsobom. Jednotlivcom a národom, ktorí často pre politického pápeža nemali prístup k duchovnému pápežovi, teraz už nič nestálo v ceste k ich otcovi a námestníkovi Kristovmu. To, že ho bez práva obrali o jeho politickú moc, že bol „vatikánskym väzňom", neodňalo mu autoritu, ba naopak, ešte zvyšovalo jeho príťažlivosť. Medzi pápežom a veriacim svetom vznikol znovu duchovný srdečný pomer, ktorý má byť medzi otcom a dietkami. Rokom 1870 sa začala nová, čisto cirkevná doba v dejinách západného kresťanstva.

Strata pápežského štátu Cirkvi neškodila.

Pravda, to všetko nič nemení na skutočnosti, že spôsob, akým odňali pápežovi jeho štát, bol nedôstojný a uponižujúci. Preto pápežstvo sa zpočiatku pridržiavalo — zodpovedne svojej tradícii — reštitúcie cirkevného štátu ako podmienky sine qua non smierenia s Talianskom. Ale už Leo XIII. diplomaticky geniálne zredukoval svoje požiadavky na teritoriálne minimum (kuriálne kruhy sa však kŕčovite pridržiavaly celistvosti pápežského štátu a niektorí prihorliví teológovia sa usilovali odôvodniť to aj dogmaticky, čo,

Vatikánsky štát.

pravda, bolo nemúdre). Čas pomaly ochladil jednu i druhú stránku. Kúria nahliadla, že nie je možné, ba ani radné, aby sa vzkriesil starý pápežský štát (úplne nábožensky založený Pius X. málo dbal na politiku!). Talianska vláda zas pochopila, že pápež — hlava celého kresťanstva — nemôže podliehať svetskej moci. Hľadal sa teda na oboch stranách spôsob, ako riešiť rímsku otázku, a konečne sa i našiel. Fašistické Taliansko na čele s Mussolinim, liberalizmom nezaťaženým, a ďaleko do budúcnosti hľadiaci Pius XI. v lateránskej smluve z 11. februára 1929 našli pre obe stránky prijateľné riešenie. Vznikol reálnopoliticky bezvýznamný *Vatikánsky štát* (Città del Vaticano), ale so všetkými atribútmi suverénnosti. Tým prestalo 60-ročné napätie medzi Talianskom a Sv. stolicou.

Lateránska smluva z r. 1929.

Lateránska smluva medzi talianskym kráľovstvom a Sv. stolicou (bez medzinárodnej garancie!), o ktorú sa v medzinárodnom práve opiera pápežský štát, zaistila suverénnosť vatikánskeho mesta, exteritoriálnosť troch hlavných bazilík (Laterán, S. Maria Maggiore, Sv. Pavol), kuriálnych úradov a vily Castel Gandolfo. Pápež sa zriekol cirkevného štátu v jeho starej rozsiahlosti a uznal talianske kráľovstvo na čele s dynastiou Savoyovcov so sídlom v Ríme. Taliansky štát sa zaviazal splatiť pápežovi odškodné 1750 miliónov lír (miliardu v cenných papieroch, ostatok v hotovosti).

Rozsiahlosť Vatikánskeho štátu.

Città del Vaticano meria 44 hektárov a má asi tisíc obyvateľov. Je teda najmenším štátom sveta. Jeho ročný rozpočet je asi 180 miliónov lír, čo sa kryje z úrokov, ktoré podľa finančnej dohody platí Taliansko a z milodarov celého katolíckeho sveta (obulus s. Petri). Americkí a kanadskí katolíci sa dobrovoľne zaviazali raz navždy, že budú hradiť chybujúci ostatok v pápežskom rozpočte.

Poloúradným orgánom Vatikánu je „Osservatore Romano" (založ. r. 1861), ktoré pritom, že bráni záujmy kat. Cirkvi — podáva spoľahlivé zprávy o Vatikáne celému svetu.

Orsi, L'Italia moderna, Milano 1900. — Rinaudo, Il risorgimento italiano, 1911. — Gay, Un siècle d'-histoire italienne, Paris 1931. — Sternfeld, Die nationale Einigung Italiens im 19. Jh., 1920. — Ruffini, La vita religiosa di Al. Manzoni, Bari 1931. — Padovani, V. Gioberti ed il Cattolicismo, Milano 1928. — Rinaldi, Gioberti e il problema del Resorgimento, Firenze 1930. — Paléologue-Baudisch, Cavour, 1928. — Salata, Per la storia diplomatica della questione romana, Milano 1929. — Lecanuet, Les dernières années du pontificat du Pie IX., Paris 1931. — Heiner, Der Syllabus, 1905. — Stefenelli, Die Warheit über die römische Frage, 1928.

1. Keďže po smrti Pia VI. Francúzi obsadili Rím, sišla sa konkláva v Benátkach pod rakúskou ochranou. Zvolili kardinála Chiaramontiho z rehole benediktínov ako *Pia VII.* (1800—23), človeka láskavého a poníženého, pritom pevného a prezieravého. Napoleon sa snažil dohodnúť s novým pápežom, ale onedlho urobil ho svojím väzňom. Pius VII. prežíval ťažké chvíle pokorovania, kým sa neskončila Napoleonova sláva. Po svojom návrate do Ríma (1814) snažil sa pápež usporiadať Napoleonovým panovaním rozhárané pomery v cirkevnom štáte. Odstránil Napoleonov kódex a reformnými zákonmi uviedol v pápežskom štáte novú organizáciu. Jeho pravou rukou bol štátny sekretár kard. Consalvi. Usporiadal financie štátu a čiastočne súhlasil s vyvlastnením majetku Francúzmi. R. 1814 obnovil rehoľu jezuitov (§ 188, 5). Konkordátmi usporiadal cirk. pomery v Bavorsku, Prusku a niektorých talianskych štátoch. Napoleonovej rodine poskytol v Ríme azyl.

Pius VII.

Leo XII. Pius VIII.

2. *Leo XII.* (1823—29), kard. Hanibal della Genga, človek zbožný a rozhodný, pokračoval v reštauračnom diele svojho predchodcu. Usporiadal v cirkevnom štáte školstvo, *založil Congregatio Studiorum*, ktorá mala dozerať na katolícke školstvo, jezuitom vrátil Collegium Romanum, podporoval írske a nemecké kolégium. Ostro vystúpil proti šíriacej sa nemravnosti a proti tajným spolkom slobodomurárov. Obnovil inkvizíciu! I keď bol vysoko učený, nebol dosť prezieravý. Neuhádol vždy to, čo doba vyžadovala, a nebol dosť šťastný ani vo voľbe svojich spolupracovníkov (jeho štátnym sekretárom bol 80-ročný kard. Della Somaglia!). Indiferentizmus, ktorý ničil pozitívnu vieru, a protestantské biblické spoločnosti, ktoré v ohromnom množstve šírily skomolené preklady sv. Písma, rozhodne odsúdil. R. 1825 veľkolepo slávil „svätý rok", ktorý priviedol do Ríma státisíce pútnikov. Bola to od dávnych rokov prvá medzinárodná manifestácia katolíkov, ktorá dokazovala, že Cirkev i pri všetkých pohromách poslednej doby žije a

Leo XII.

chce žiť. Leo XII. vážne odporúčal biskupom, aby sa menej miešali do vrtkavej svetskej politiky a miesto nej aby sa starali o vnútorné prebudovanie človeka. Tejto zásady sa pridržiaval aj vtedy, keď videl, že mnohým biskupom sa nepáči.

Pius VIII. Leov nástupca *Pius VIII.* (1829—30) bol stále chorý a panoval sotva 20 mesiacov. Obnovil nariadenia svojho predchodcu proti tajným spolkom a zasiahol do nemeckého sporu pre miešané manželstvá (§ 196, 3).

3. *Gregor XVI.* (1831—46), kard. Bartolomej Cappellari z rehole kamaldulov, bol teologicky a právnicky vysoko vzdelaný a skromný. Smýšľal prísne cirkevne, ale neskúsil svet a v politike sa vôbec nevyznal. Za neho sa vzmáhalo národné hnutie, ktoré chcelo sjednotiť celé Taliansko a vytlačiť Rakúšanov z Apenínskeho polostrova. Ani pápež, ani jeho štátni sekretári Bernetti a Lambruschini nezaujali však k hnutiu primerané stanovisko (§ 199, 2). V cirkevnom štáte uviedol niektoré novoty na podporu

Gregor XVI.

obchodu a priemyslu, čím sa blahobyt poddaných zvýšil, ale o demokratickejšom vládnom zriadení nechcel ani počuť. Každý pokus o to s pomocou Rakúšanov potlačil. Tým popudil proti sebe a proti pápežstvu vôbec prívržencov „Mladého Talianska". Revolucionári advokát Mazzini a lekár Turini ešte odhodlanejšie pracovali za sjednotenie Talianska.

Gregor XVI. a veda. Na cirkevnom poli rozvinul Gregor XVI. rozsiahlu činnosť. Vo svojich encyklikách vystúpil proti náboženskej ľahostajnosti, racionalizmu, tradicionalizmu a neobmedzenej slobode svedomia (encyklika *Mirari vos* z r. 1832). Odsúdil mylné náuky Hermesa, Bautaina a Lamennaisa. Podporoval misijné hnutie, umenie (egyptské múzeum v Lateráne) a vedu. Do kardinálskeho sboru povolal veľkého znalca rečí *Mezzofantiho* († 1849) a polyhistora Angela *Maia* († 1854).

Pius IX. 4. *Pius IX.* (1846—78), gróf Ján Mastai-Ferretti, zo všetkých pápežov panoval najdlhšie (32 roky; Annos Petri non videbis!?).

Bol pokojamilovný, ale okolnosti ho zatiahly do najprudkejšieho politického boja tak v Taliansku, ako i v Nemecku a inde. V cirkevnom štáte vyhovel žiadosti ľudu a r. 1848 zriadil konštitucionálnu vládu (§ 199, 2). Keď sa však nechcel postaviť na čelo hnutia za sjednotenie Talianska, a najmä keď nechcel vypudiť Rakúšanov, vznikla revolúcia a musel utiecť do Gaety v Neapolsku. Po svojom návrate obnovil absolutizmus, čím urýchlil zánik cirkevného štátu (§ 199, 4). Pre Sylabus (§ 208, 2) a dogmu o pápežskej neomylnosti dostal sa do sporu s panujúcim liberalizmom. Tak na konci jeho pontifikátu nebolo v Europe vlády, ktorá by bola mala priateľské styky s Vatikánom.

Cirkevná centralizácia. Najcharakteristickejším znakom jeho pontifikátu bola *centralizácia* duchovnej moci v Ríme a v osobe pápežovej. Je to ovocie dlhého vývinu, ktoré dozrelo za panovania Pia IX. Sekularizáciou biskupi stratili svoju politickú moc a tak viac záviseli od pápeža. Konkordáty 19. storočia ako smluvy štátnych vlád so Sv. stolicou a moderné premávkové prostriedky, ktoré umožnily Rímu stýkať sa ľahko aj s najodľahlejšou cirkevnou jednotkou, prajne pôsobily na cirkevnú centralizáciu.

Cirkevná činnosť Pia IX. Cirkevná činnosť Pia IX. je veľkolepá a zasluhuje obdiv. Konkordátmi s europskými a americkými štátmi urovnal všade cirkevné pomery. V Anglicku (r. 1850) a Holandsku (1853) obnovil hierarchiu. Zriadil 29 nových arcibiskupstiev, 132 biskupstiev a 33 apoštolských vikariátov. Štyri razy shromaždil okolo seba biskupov celého sveta, a to r. 1854 (dogma o Nepoškvrnenom Počatí Matky Božej), r. 1862 (kanonizovanie japonských mučeníkov), z príležitosti výročia mučeníckej smrti apoštolských kniežat — (1867) a vatikánskeho koncilu (1870). Encyklikami vyzýval biskupov k bedlivosti, katolíckych svetských činiteľov horlive a neohrozene brániť cirkevné práva.

Sylabus a vatikánsky snem. Pius IX. všemožne napomáhal filozofické hnutie *novoscholastické*, ktoré malo tlmiť prílišný vplyv modernej antimetafyzickej filozofie na katolícky duchovný život. Sylabus a encyklika *Quanta cura* z r. 1864 sa snažily čeliť týmto prúdom doby (indiferentizmus, socializmus, komunizmus), ktoré chcely vytlačiť Cirkev z verejného života. Pre Sylabus liberálny svet sa osopil na pápeža, ale pre katolíkov znamenal maják, ktorý bezpečne ukazoval cestu cez úskalia moderných bludov. Počet beatifikácií a kanonizácií za Pia IX. je väčší ako za posledných 150 rokov spolu. Najslávnejším pápežovým činom bol vatikánsky všeobecný snem r.

1869—70 (§ 209), na ktorom vyhlásili dogmu o primáte a o neomylnosti rímskeho biskupa.

Čím viac útočil naňho liberálny svet, tým oddanejší mu boli katolíci, čo skvele dokázali pri jubileu jeho 25-ročného pápežstva (1871) a 50-ročného biskupstva (1877). Zomrel 86-ročný. Keď r. 1881 prenášali jeho telesné pozostatky do kostola San Lorenzo, hlúčok talianskych nacionalistov chcel hodiť jeho rakvu do Tibera.

Leo XIII.

5. *Leo XIII.* (1878—1903), rodinným menom Joachim Pecci, zdedil po svojom predchodcovi rozhárané pomery v celej Cirkvi („vatikánsky väzeň"). Ale s neobyčajnou múdrosťou a pevnou rukou sa mu podarilo na mnohých miestach zlepšiť stav Cirkvi alebo nedovoliť ho aspoň zhoršiť. Len v Taliansku ani pri najlepších snahách nemal úspech. Bol ozajstným „učiteľom národov". Za hlavný cieľ svojho pontifikátu si vytýčil uskutočniť dorozumenie medzi Cirkvou a modernou kultúrou. Už Leo XII. konštatoval, že slabosť

Pius IX.

Ríma je v tom, že sa mu odcudzily národy. Leo XIII. získal ich späť dôkazom, že Cirkev je matkou kultúry a stĺpom spravodlivosti. Vo svojich mnohých encyklikách dokazoval, že svet na poli vedy a vynálezov nadmieru pokročil, ale súčasne sa odcudzil aj Bohu, preto je vo svojich sociálnych základoch otrasený. K ozdraveniu sveta odporúčal pobožnosť k najsv. Srdcu Ježišovmu, ktorému zasvätil celé ľudstvo, ďalej pobožnosť k najsv. sviatosti oltárnej (eucharistické kongresy), úctu Kráľovnej sv. ruženca a sv. Jozefa. Staral sa o obnovu kresťanského života rodinného, o mariánske kongregácie, katolícku tlač a spolky.

Encykliky Leo XIII.

Leo XIII. s podivuhodnou istotou zaujal stanovisko k mnohým otázkam svojej doby. Encyklikou *Aeterni patris* (1879) v otázke viery a vedy poukázal na syntézu prirodzeného a nadprirodzeného vo filozofii sv. Tomáša. Tomizmus odporúčal za základ filozofických štúdií (sv. Tomáš, patrón kresťanských škôl). Biskupom naložil starať sa o náležité vedecké vzdelanie a asketickú

výchovu kléru. V encyklike *Immortale Dei* (1885) poučoval kniežatá a národy o potrebe kresťanského zriadenia štátu a o pomere Cirkvi k štátu. Katolíkom kázal byť dobrými vlastencami, nech je štátna forma akákoľvek, keďže Cirkev nemá záujmu na jej akosti (encyklika Libertas, 1888). Preto odporúčal aj francúzskemu kléru neprotiviť sa republikánskej štátnej forme (encykl. Sapientiae christianae, 1890). V srdciach všetkých Slovanov postavil si pomník nehynúcej vďačnosti encyklikou *Grande munus* (1880) o slovanských apoštoloch sv. Cyrilovi a Metodovi, ktorých sviatok uviedol v celej Cirkvi (navrhol mu to djakovský biskup Strossmayer). Najväčší ohlas v kresťanskom svete vzbudila jeho sociálna encyklika *Rerum novarum* (1891). Podal v nej kresťanské smernice, ako riešiť pálčivú robotnícku otázku. Ani Cirkev, ani štát ju nemôže riešiť osobitne, ale obe spoločnosti si musia podať ruky pri usporiadaní sociálnych pomerov. R. 1883 sprístupnil vatikánsky archív vedeckému bádaniu celého sveta, pričom naznačil práva a povin-

Leo XIII.

nosti historika: nepísať nepravdu, nezamlčať pravdu ani vtedy, keby bola Cirkvi a pápežstvu nepríjemná. Aj biblickým štúdiám ukázal správne cesty (encykl. Providentissimus Deus, 1893). R. 1903 zriadil osobitnú *biblickú komisiu* pre štúdium biblických otázok.

Zriaďovanie hierarchie.

Ako jeho predchodca, aj Leo XIII. zriaďoval hierarchiu v rozličných štátoch (spolu 248 arcibiskupstiev a biskupstiev), medzi nimi v Bosne a Hercegovine, v Bulharsku, Škótsku, Japonsku a v Afrike. Jeho múdrosť a spravodlivosť uznal nielen katolícky svet, ale aj inoverci. Nemecko a Španielsko mu sverilo rozriešiť spor o Karolínske ostrovy (§ 197, 7). Láska katolíkov a úcta panovníkov katolíckych aj inovereckých prejavila sa vo vrúcnych blahoželaniach a bohatých daroch, ktoré mu posielali z príležitosti jeho zlatého a diamantového kňazského jubilea, a najmä keď slávil 25. výročie svojho pápežstva (1903).

Leo XIII. až do poslednej hodiny svojho vysokého veku (94 roky) bedlivo pozoroval život a usiloval sa kladne rozriešiť jeho spletité problémy. Hoci pápežstvo pozbavili svetskej moci, predsa za jeho pontifikátu získalo nový lesk a Cirkev sa stala vplyvnejšou a váženejšou ako predtým.

Pius X. a boj proti modernizmu.

6. Kým Lea XIII. pokladali „za pápeža diplomacie, kráľov, cisárov a biskupov", jeho nástupca *Pius X.* (Jozef Sarto; 1903—14) bol „pápežom teologie, chudobných a farárov" (Fèvre), ozaj „pápežom pastorácie". Pochádzal z chudobnej roľníckej rodiny. Prešiel všetkými stanicami pastoračného života a bezprostredne pred svojím pontifikátom bol benátskym patriarchom. Svoj program označil slovami sv. Pavla k Efezanom „Instaurare omnia in Christo". Uskutočnil ho tak, že ho môžeme pokladať za najväčšieho reformného pápeža od tridentského snemu. Cez celý svoj pontifikát rozhodne bojoval proti *modernizmu* — súhrnu to moderných bludov (dekrét „Lamentabili", encykl. „Pascendi") a proti talianskej (Romolo Murri) a francúzskej (Sillon; § 193, 3) kresťanskej

Medaila Pia X. vydaná z príležitosti založenia Biblického ústavu.

demokracii, ktorá bola zpočiatku dobre myslená, ale sa zvrhla. Keďže práve pri jeho voľbe došlo k smutným neprístojnostiam (exkluzíva cisára Františka Jozefa I. proti Rampollovi, podaná krakovským kard. Puzynom), konštitúciami „Commissum nobis" a „Vacante Sede Apostolica" z r. 1904 znovu zriadil pápežskú voľbu a pod trestom exkomunikácie zakázal svetskej moci miešať sa do nej. R. 1908 zreorganizoval rímsku kúriu (Sapienti consilio), súdny dvor oddelil od kongregácií, správnych to orgánov, presne vymedzil ich agendu a kompetenciu. Založil „Acta Apostolicae Sedis" ako úradný orgán pápežskej kúrie. Motu propriom „Arduum sane" (1904) nariadil nové kodifikovanie cirkevného práva (Codex juris canonici), čo samo v sebe stačí, aby jeho pontifikátu dalo epochálny význam. Pre dôkladné biblické štúdiá zriadil pri gregoriánskej univerzite „Pontificium Institutum Biblicum" a benediktínov poveril zrevidovať text Vulgáty (do r. 1940 vyšlo: Pent.

Jos., Jud.). Zreformoval bohoslužbu, liturgiu, cirkevnú hudbu a spev (gregoriánsky), breviár, sviatky a semináre (1911). Úctu k oltárnej sviatosti dvíhal odporúčaním každodenného sv. prijímania a svetovými eucharistickými kongresmi. Uskutočnil veľa kanonizácií a beatifikácií.

Cirk. politika Pia X.

Menej šťastný bol Pius X. vo svojej cirkevnej politike. Ani sa o ňu veľmi nestaral. No nie dosť šťastne si vybral za štátneho sekretára sotva 38-ročného kardinála *Merryho del Val* († 1930). Pomer k talianskemu kráľovstvu zpočiatku ostal taký ako za Lea XIII. Neskoršie pri určitých podmienkach dovolil katolíkom zúčastniť sa na parlamentných voľbách. Veľmi bolestne sa ho dotkla francúzska (§ 193, 3) a portugalská (§ 203, 2) rozluka Cirkvi od štátu. Dožil sa vypuknutia prvej svetovej vojny, ktorú už dávnejšie predvídal. Zomrel 20. aug. 1914. Proces o jeho kanonizáciu sa začal r. 1923.

Seppelt-Löffler, Papstgesch. 1938. — Hartmann, Hundert Jahre italienischer Gesch. 1916. — Crispolti, Pio IX, Leone XIII, Pio X, Benedetto XV, Milano 1932. — Schilling, Die Staats- u. Soziallehre des Papstes Leo XIII, 1925. — Soderini, Il Pontificato di Leone XIII. Milano 1932. — Cigala, Vie intime de Pie X, Paris 1926. — Grohmann, Die wichtigsten Reformen Pius X, 1916. — Vercesi, Tre Segretari di Stato: Consalvi, Rampolla, Gasparri, Venezia 1932.

§ 201. CIRKEV VO ŠVAJČIARSKU, BELGICKU, HOLANDSKU A ŠKANDINÁVII.

Cirkev vo Švajčiarsku.

1. Francúzska revolúcia viedla aj vo *Švajčiarsku* k politickému a cirkevnému rozvratu. Keď ho r. 1798 obsadili Francúzi, zriadili v ňom „nerozdeliteľnú helvétsku republiku" a cirkevné majetky zosekularizovali. Proti novej vláde vznikla vzbura, a preto Napoleon — ako protektor — zmenil Švajčiarsko na *federatívnu* republiku (1803). Cirkevné majetky sa zväčša prinavrátily a v náboženských veciach podľa novej ústavy mala rozhodovať spolková rada väčšinou hlasov. Pius VII. r. 1815 a Leo XII. dali Švajčiarsku nové cirkevné podelenie, podľa ktorého má 5 biskupstiev.

Badenské články.

Do r. 1830 neudaly sa vo Švajčiarsku v cirkevnom živote zvláštne výkyvy. Odvtedy však protestanti a liberáli prudko útočili proti Cirkvi a len v najnovších časoch sa pomery miestami zlepšily. Radikálni vyslanci niektorých kantónov sostavili na schôdzke v Badene r. 1834 tzv. *14 badenských článkov*, ktoré zväčša prijaly všetky kantóny. Podľa nich je Cirkev vo Švajčiarsku úplne podriadená štátu. V kantónoch, kde mali väčšinu protestanti, zrušili všetky kláštory (1841) a len keď ľud prejavil svoju nevoľu, povolili

tri ženské rehole. Nato sa začali katolíci organizovať a snažili sa dosadiť v kantónoch katolícku vládu. Keď lucernský kantón povolil jezuitom osadiť sa vo Freiburgu, radikáli sa vzbúrili proti „jezuitskej vláde" a aj v iných kantónoch sa snažili odstrániť katolíkom prajné vlády. Na obranu svojich práv utvorilo sedem katolíckych kantónov *Zvláštny spolok* (Sonderbund; r. 1845). Ale švajčiarsky spolkový snem žiadal ho rozpustiť. Keď katolíci tomu nevyhoveli, r. 1847 sa strhla vojna, v ktorej Zvláštny spolok podľahol. Katolíci museli zaplatiť 6 miliónov frankov odškodného; víťazi zrušili asi 50 kláštorov a vo Švajčiarsku nastalo všeobecné utláčanie katolíckej Cirkvi. Podľa ústavy z r. 1848 a 1874 jezuitom
Sonderbund. a im príbuzným reholiam je zakázané osadiť sa vo Švajčiarsku a účinkovať v kostoloch a vo verejných školách. Zrušené kláštory nie je dovolené obnoviť a cintoríny podliehajú správe civilných úradov. Po vatikánskom sneme proticirkevné opatrenia vo viacerých kantónoch ešte zostrili. V bernskom kantóne odňali katolíkom kostoly a pridelili ich starokatolíkom. V Berne zriadili r. 1874 starokatolícke biskupstvo s teologickou fakultou. Len v 80-tych rokoch predošlého storočia dosiahli katolíci v niektorých kantónoch väčšiu slobodu. Vo freiburskom kantóne r. 1889 zriadili katolícku univerzitu (ostatné švajčiarske univerzity sú protestantské). V kantóne ženevskom (1907) a bazilejskom (1910) došlo k rozluke medzi Cirkvou a štátom.

2. *Belgicko* sa odtrhlo od Rakúska r. 1790 (patrilo k nemu od r. 1714) práve pre pomýlenú cirkevnú politiku Jozefa II. (§ 187, 4). Na viedenskom kongrese utvorilo s Holandskom samostatné *Nizozemské* kráľovstvo pod žezlom kalvínskeho panovníka Viliama I. Hoci kalvíni tvorili len tretinu obyvateľstva, utláčali
Nizozemské kráľovstvo. katolíkov. Ústava z r. 1815 mala výslovne protikatolícky ráz. Napoleonove organické články prijali do ústavy, dôležitejšie štátne úrady rezervovali kalvínom a liberálom, školstvo úplne pozbavili katolíckeho rázu. Rozhorčenie najmä medzi belgickými katolíkmi viedlo k vzbure. Kráľ sa preto odhodlal v dohode so Sv. stolicou usporiadať kat. cirk. pomery. R. 1827 uzavretú dohodu s Rímom však nedodržal. Preto nespokojnosť katolíkov trvala ďalej a viedla k revolúcii r. 1830, v ktorej sa Belgicko odlúčilo od Holandska.

a) V samostatnom *Belgicku* ústava z r. 1831 zaistila náboženskú slobodu. Katolícka Cirkev použila túto príležitosť a založila
Cirk. pomery v Belgicku. katolícke školy a semináre; r. 1835 založili belgickí biskupi povestnú katolícku univerzitu v *Löwene*. Rozprúdil sa aj rehoľný a

spolkový život. Náboženský život ľudu prehlbovaly časté ľudové misie a duševné cvičenia. No liberáli a slobodomurári závideli katolíkom tieto úspechy a začali tuhý boj proti Cirkvi a kresťanstvu vôbec. Zakladali ateistické spolky a snažili sa vytlačiť duchovenstvo zo škôl. Keď sa r. 1877 dostali k veslu (Frère Orban), zriadili štátne nekonfesionálne školy a prerušili diplomatické styky so Sv. stolicou. To povzbudilo katolíkov k väčšej aktivite. Všade zakladali slobodné katolícke školy, politicky sa organizovali, a tak pri voľbách r. 1884 sa znovu dostali k vláde a odstránili proticirkevné zákony. Rehoľníctvo a spolkový život sa utešene vzmáhal. Katolíci, ktorí do r. 1919 mali stále väčšinu v parlamente, snažili sa podľa pokynov arcibiskupa *Merciera* († 1926), prímasa Belgicka, riešiť hlavne sociálne otázky v kresťanskom duchu. Najnovšie sú belgickí katolíci politicky rozštiepení na konzervatívnych a kresťanských demokratov, čo iste nevplýva prajne na ich náboženský život.

b) *V Holandsku* ostaly cirkevné pomery tak, ako boly pred rozlukou s Belgickom. Len revolučný rok 1848 priniesol katolíkom väčšiu slobodu. Pius IX. obnovil r. 1853 hierarchiu. Zriadil v Holandsku jednu provinciu so štyrmi sufragánnymi biskupstvami. Ná- *Katolíci v Holansku.*
boženský život počal kvitnúť a počet katolíkov sa vzmáhal. Keď podľa zákona z r. 1863 vylúčili za škôl náboženské vyučovanie, katolícki biskupi vyzvali ľud zakladať súkromné školy. Príkladne organizovaní holandskí katolíci dosiahli začiatkom 20. storočia pre svoje školy štátnu podporu. Málokde tak prekvitá charitatívna činnosť, spolkový život a katolícka tlač ako v Holandsku.

c) Veľkokniežatstvo *Luxembursko* (r. 1940 obsadené Nemeckom), skoro úplne katolícke, do r. 1890 bolo s Holandskom v personálnej únii. Od r. 1870 tvorí jednu diecézu.

Zo škandinávskych štátov *Dánsko* prvé vrátilo r. 1849 katolíkom väčšiu slobodu, o ktorú ich obralo za reformácie (§ 166, 2). *Dánsko.*
Pius IX. zriadil v Dánsku apoštolskú prefektúru, ktorú Leo XIII. povýšil r. 1892 na vikariát. Katolíci, najmä po konverzii slávneho básnika Joergensena (1892), začali sa vzmáhať, ale i dnes ich je len so 30-tisíc (0,7 % celkového obyvateľstva). Na *Islande* zriadili r. 1923 nezávislý apoštolský vikariát.

Ešte menej katolíkov je vo *Švédsku* (0,07 %), kde len r. 1860 zrušili krutý protikatolícky zákon (vyhnanstvo, strata majetku). Zákaz tvoriť samostatné farské obce trvá i naďalej. I rehole sú zakázané. V Štokholme je apoštolský vikariát.

V Nórsku majú katolíci (0,1 %) slobodu od r. 1873. Rehoľníkom, okrem jezuitov, povolili prístup r. 1897. Podarilo sa im *Škandinávia.* získať aj niektoré šľachtické rodiny. Od r. 1892 je v Oslo apoštolský vikariát.

Vo *Fínsku* r. 1920 pre tamojších asi 15.000 katolíkov zriadili apoštolský vikariát.

Katolícke hnutie v Škandinávii je ešte len v plienkach, ale usilovnosť tamojšieho duchovenstva a vážnosť škandinávskeho obyvateľstva sľubuje peknú budúcnosť.

Lampert, Kirche u. Staat in der Schweiz 1929. — Der Jesuitenorden in der Schweiz, 1923. — Moreau, Le Catholicisme in Belgique, Liège 1928. — Brom, Romantick en Katholicisme en Nederland, Groningen 1926. — Basedow (protest.) Der röm. Katholizismus in den nord. Reichen, 1908. — Assarsson, L'Église catholique en Suède, Paris 1926.

§ 202. KATOLÍCKA CIRKEV V RUSKO-POĽSKU A NA BALKÁNE.

1. V Rusku boli katolíci obidvoch obradov len v tých provinciách, ktoré podelením Poľska koncom 18. storočia (§ 183, 2) pripadly k Rusku. Ich život až do prvej svetovej vojny bol ťažkou kalváriou. Cárovná *Katarína II.* (1762—96) sľúbila síce katolíkom *Katarína II.* latinského rítu a sjednoteným náboženskú slobodu, ale sľub nedodržala. Sjednotených Ukrajincov nútila do schizmy a katolíkov latinského obradu sa snažila Rímu čo najviac odcudziť. Okrem arcibiskupstva v Polocku zrušila všetky biskupstvá sjednotených Ukrajincov. Slepým nástrojom absolutistickej cárovnej pri praktikovaní jej cirkevnej politiky bol biskup latinského obradu Stanislav *Siestrzeńcewič* z Mogileva. Katolíckej Cirkvi oboch obradov urobil viac škody ako sami schizmatici. Cárovná sa všemožne usilovala zničiť úniu. Úplne sa jej to síce nepodarilo, ale predsa 8 miliónov sjednotených odpadlo ku schizme. Katarína zhabala katolíkom 10.000 kostolov a 150 kláštorov.

2. Za vlády *Pavla II.* (1796—1801) prestalo prenasledovanie katolíkov. Sjednoteným vrátil dve biskupstvá (lucké a brestské) a niekoľko klášorov; katolíkom latinského rítu obnovil alebo znovu *Cár Pavol II.* vyznačil 5 biskupstiev (Vilno, Minsk, Luck, Kamenec, Samogit). Zriadil mogilevské arcibiskupstvo (so sídlom v Petrohrade) a r. 1798 varšavské biskupstvo. K Piovi VI. bol veľmi úctivý. Ba keď ho Napoleon sužoval, ponúkol mu vo svojom štáte útočište. Povolil účinkovať kapucínom, ba aj jezuitom(!), ktorých povolal i do Petrohradu. Tam zriadil aj „rímskokatolícke kolégium" ako najvyšší cirkevný úrad pre katolíkov. Rím však neuznal túto ustanovizeň, lebo boli v nej zväčša svetskí ľudia, ba aj schizmatici.

Pavlov syn a nástupca *Alexander I.* (1801—25) bol celkove ku katolíkom spravodlivý. Klonil sa k náboženskému mysticizmu („svätá aliancia" bola hlavne jeho myšlienkou). Mal vážny *Alexander I.* úmysel konvertovať (či na smrteľnej posteli konvertoval, nie je isté). Za neho varšavské biskupstvo povýšili na arcibiskupstvo a pridelili mu sedem latinských biskupstiev. Neskôr však vplyvom Siestrzeńcewiča zakázal biskupom spojenie s Rímom a jezuitov vypudil nielen z Petrohradu (1815), ale i z celého Ruska (1820).

3. Položenie katolíkov sa podstatne zhoršilo za *Mikuláša I.* (1825—55), ktorý kráčal v šľapajach Kataríny II. Použil všetky prostriedky, aby do schizmy vnútil nielen sjednotených, ale aj katolíkov latinského obradu. Miesto mogilevskej metropoly zriadil v Petrohrade „gréckokatolícke kolégium", zrušil 4 sjednotené biskupstvá a zriadil dve *eparchie* (metropoly) pre Malorusko a Litvu. Poľské povstanie r. 1830 poskytlo cárovi vhodnú príležitosť pre nové násilnosti proti katolíkom. R. 1832 zrušil rehoľu baziliánov *Mikuláš I.* a ich majetky použil na schizmatické ciele. Vydal 5 *ukázov*, ktorých cieľom bolo zničiť úniu a sjednotených prinútiť k rozkolu. Podľa nich deti miešaného manželstva maly byť vychované v schizmatickom náboženstve. Kňazi latinského obradu ani v prípade nevyhnutnosti nesmeli vysluhovať sjednoteným sviatosti. Všetky sjednotené školy zrušili a gréckokatolícki bohoslovci mali študovať v schizmatických seminároch. Cirkevný majetok zosekularizovali, hierarchiu zrušili a miesto nej postavili „cirkevné kolégium". Jeho predsedom bol k schizme naklonený litovský biskup *Jozef Semiačko.* Každé protivenie sa cár kruto potlačil. Po takýchto prípravách vyhlásil Semiačko s dvoma sjednotenými biskupmi na synode v Polocku r. 1839, že sa odlučujú od katolíckej *Biskup Semiačko.* Cirkvi, a žiadali cára o prijatie do schizmatickej. 1300 gréckokatolíckych duchovných a pol druha milióna veriacich opustilo katolícku Cirkev. Zo sjednotených diecéz ostala iba chlumská, ale aj tá len do času. Niektorí rím. katolíci nevydržali nátlak a prestúpili tiež k štátnej cirkvi. Pápež Gregor XVI., keď ho r. 1845 navštívil cár Mikuláš I., vážne mu vyčitoval prenasledovanie katolíkov. Cára to dojalo a prisľúbil nápravu. R. 1847 uzavreli konkordát, ktorý zaisťoval katolíkom latinského obradu náboženskú slobodu. Ale cár ho nedodržal, ba ani nepublikoval.

4. Keď nastúpil na trón *Alexander II.* (1855—81), sľúbil pá- *Alexander II.*

pežovi chrániť katolíkov. V skutočnosti však pokračoval v politike svojho otca, Mikuláša I. Publikoval konkordát, ale sfalšovaný, a aj ten ostal len mŕtvym písmenom. Snažil sa poruštiť aj latiniakov. Poľské povstanie r. 1863 prinieslo katolíckej Cirkvi ešte väčšie prenasledovanie. Varšavského arcibiskupa Felińského vyhnali, mnohých kňazov uväznili, mnoho kláštorov zrušili a veľa poľských katolíckych šľachticov odvliekli na Sibír. Spojenie s Rímom prísne zakázali a ruštinu nanútili za bohoslužobnú reč. R. 1875 zrušil cár aj poslednú gréckokatolícku diecézu chlumskú a pripojil ju k štátnej cirkvi. Vnútorné nepokoje v Rusku pohly cára hľadať dorozumenie s Rímom, ale nedošlo k tomu, lebo nihilisti ho r. 1881 zavraždili. *Alexander III.* (1881—94) uzavrel so Sv. stolicou konkordát (1882), ktorý mal aspoň čiastočne zmierniť ťažký osud katolíkov. Vláda ho však sfalšovala a katolíkov, najmä Poliakov, utláčala ďalej. Nesnášanlivý ruský cézaropapizmus zakončila revolúcia r. 1905. *Mikuláš II.* (1894—1917) zrušil aspoň najkrikľavejšie protikatolícke nariadenia a nová konštitucionálna ruská ústava zaistila poddaným slobodu svedomia. Tým padla samovláda ortodoxnej cirkvi. Svätá ruská synoda sa snažila zúžiť náboženskú slobodu katolíkov, ale ich počet rýchlo rástol (od 1905 do 1910 bolo 250.000 konverzií).

Alexander III.

Mikuláš II.

R. 1903 vznikla medzi katolíkmi v Rusko-Poľsku sekta *mariavitov*. Jej zakladateľkou je Mária Kozlowská a kňaz Ján Kowalski. Sekta uctieva Kozlowskú (pre jej údajné videnia) ako „najsvätejšiu matku" a chce čo najdokonalejšie napodobňovať život Matky Božej (odtiaľ pomenovanie). Po smrti Kozlowskej (1922) vedenie prevzal Kowalski. R. 1909 spojil sa so starokatolíkmi a v Utrechte sa dal vysvätiť za biskupa. Základom učenia mariavitov je kvietizmus. Všetko možno dosiahnuť bez učenia a modlitbou k Duchu svätému. Sociálne sú činní. Novšie sa uberali príliš poľským národným smerom, preto starokatolíci pretrhli s nimi styky (1924). V Poľsku a v Litve r. 1910 ich bolo do 200.000. Pius X. r. 1906 prívržencov sekty exkomunikoval.

Mariaviti.

4. V balkánskych štátoch ortodoxná cirkev je všade štátnou cirkvou. Začiatkom 20. storočia sa javila značná snaha po sjednotení. Na unionistickom sjazde na *Velehrade* (Morava) r. 1907 a 1909 sa zúčastnili aj zástupcovia ruskej, bulharskej, chorvátskej, dalmátskej a bosniackej ortodoxie, aby uvažovali o možnosti sjednotenia. Najmä v Bulharsku bola nádej, že únia sa uskutoční. Ale svetová vojna utvorila nový stav. Medzi kresťanskou mládežou Balkána je unionistická snaha, lenže nie smerom k Rímu, ale k Carihradu.

Unionistické sjazdy.

V Bulharsku (po prvej svetovej vojne) žije asi 50.000 katolíkov obradu latinského a staroslovienskeho. Katolíci latinského obradu majú biskupstvo v Nikopolise a apoštolský vikariát v Sofii. Kapucíni a školskí bratia (z Francúzska) zdarne účinkujú, ale ortodoxné duchovenstvo žiarli na nich a sťažuje im prácu.

Katolíci v Bulharsku.

Rumunsko pred prvou svetovou vojnou bolo misijným územím. Pripojením Sedmohradska počet katolíkov vzrástol na pol druha milióna. Preto rumunská vláda zaistila zákonom z r. 1923 všetkým vyznaniam rovnoprávnosť. R. 1929 uzavrela so Sv. stolicou konkordát, podľa ktorého v Rumunsku mala sa utvoriť cirkevná provincia so sídlom v Bukarešti. Najnovšie udalosti však tieto plány zmarili.

V Rumunsku.

V Srbsku pred prvou svetovou vojnou ortodoxná cirkev mala samovládu. Keď po prvej svetovej vojne vznikol juhoslovanský štát, pripojením Chorvátska, Slovinska, Dalmátska, Bosny a Hercegoviny dostalo sa doň päť a pol milióna katolíkov so 4 arcibiskupstvami, 13 latinskými a jedným sjednoteným biskupstvom. R. 1929 zaistili náboženstvám rovnoprávnosť a r. 1935 uzavrela Juhoslávia so Sv. stolicou konkordát. Srbská ortodoxná cirkev proti nemu fanaticky protestovala. Napätie medzi ortodoxnými Srbmi a ostatným katolíckym obyvateľstvom (najmä Chorvátmi) neprestalo, ba sa ešte zväčšilo. Vláda r. 1938 zriekla sa konkordátu. Neusporiadané cirkevné veci boly jednou z viacerých príčin rozpadnutia sa Juhoslávie r. 1941. Tohože roku vzniklo samostatné Chorvátsko ako kráľovstvo s dynastiou savoyovskou.

Cirkev v Juhoslávii.

V Grécku je asi 25.000 katolíkov, ktorí majú tri arcibiskupstvá a päť biskupstiev. Asi milión katolíkov v Albánsku má dve arcibiskupstvá (Durazzo, Skutari) a 4 biskupstvá.

Grécko a Albánsko.

Carihradský patriarchálny vikariát, ku ktorému patrí Macedónsko, Trácia a severná časť Malej Ázie, má asi 40.000 katolíkov. Rehole, účinkujúce v tureckých misiách, majú sídlo v Carihrade.

Boudou, Le St.-Siège et la Russie, leurs relations diplomatiques au XIX.e siècle, Paris 1925. — Gondal, Der Katholizismus in Ruszland, 1906. — Haase, Die Kath. Kirche Polens unter russ. Herrschaft, 1917. — Korczok, Die griechisch-kath. Kirche in Galizien, 1921. — Gajkowski, Mariawitensekte, Krakov 1911. — Algermissen, Konfessionskunde, 1930. — Kalić Lovre, Pregled povijesti Hrvata. Zagreb, 1938. — Šišić F., Pregled hrv. naroda. Zagreb 1916.

§ 203. CIRKEVNÉ POMERY V ŠPANIELSKU A PORTUGALSKU.

Cirkev na Pyrenejskom polostrove.

V oboch štátoch Pyrenejského polostrova zahniezdily sa za vlády Bourbonovcov galikánske náhľady, a tak vzniklo aj štátne

cirkevníctvo, ktoré s malými prestávkami utláčalo katolícku Cirkev až do najnovších čias. Slobodomurárstvo rozvrátilo štátny a cirkevný poriadok. Revolúcia za revolúciou rúcala tróny a oltáre, oberala Cirkev o slobodu a majetky, vyvolávala medzi katolíkmi, ba i medzi kňazmi, zmätok, takže neraz stála španielska a portugalská cirkev na okraji schizmy.

Revolúcia v Španielsku a kat. cirkev.

1. *V Španielsku* vplyvom osvietenstva vyvinulo sa koncom 18. storočia silné štátne cirkevníctvo, ktoré často napomáhal aj vysoký klérus. Keď sa r. 1808 zmocnil trónu Napoleonov brat *Jozef Bonaparte*, uviedol cirkevné pomery, podobné francúzskym. Španieli s pomocou Anglicka donútili r. 1814 Francúzov odísť a trón zaujal legitimný panovník *Ferdinand VII.* (1814—33). Proticirkevné zákony čiastočne odstránil. Ináč však vládol despoticky, čo viedlo k revolúcii r. 1820. Liberáli sa zmocnili vlády a boli k Cirkvi otvorene nepriateľskí. Keď Ferdinand VII. s pomocou Francúzov potlačil revolúciu, zrušil proticirkevné zákony, ktoré vznikly za revolúcie. Po jeho smrti vznikol dlhý spor o španielsku korunu medzi jeho dcérou *Izabelou* (1833, resp. 43—68) a jeho bratom *Donom Carlosom*. Španielsko sa rozdvojilo. Došlo k občianskym vojnám, v ktorých katolícka Cirkev veľa trpela. Izabela hľadala pomoc u liberálov, ktorí však v jej kráľovstve Cirkev úplne potlačili. Mužské kláštory zrušili. Zo ženských ponechali len niektoré. Cirkevný majetok poštátnili, kňazom nedovolili kázať a spovedať bez štátneho schválenia. Biskupov ustanovovala vláda bez pápežského potvrdenia. R. 1836 Španielsko prerušilo aj diplomatické styky so Sv. stolicou. Revolúcia r. 1840 prinútila Izabelu vzdať sa trónu. Vlády sa ujal minister generál *Espartero*. Postavil sa ešte otvorenejšie proti Cirkvi, ba snažil sa zatiahnuť Španielsko do schizmy. Tomu zabránilo len mužné vystúpenie niektorých kňazov a štátnikov. Taký bol učený Jakub *Balmes* († 1848) a *Donoso Cortés* († 1853). R. 1843 generál Narváez odohnal Espartera a Cirkev mohla si aspoň na čas vydýchnuť. Biskupov povolali z vyhnanstva zpät a so Sv. stolicou uzavreli konkordát (1851), podľa ktorého katolícke náboženstvo bolo v Španielsku panujúcim náboženstvom. Cirkev znovu dostala právo nadobúdať majetky a duchovenstvu zaistili štátne platy.

Pomery v druhej polovici 19. st.

Revolúciou *progresistov* r. 1854 znovu sa dostal ku vláde Espartero a hneď obnovil prenasledovanie Cirkvi. Ale Narvaez ho r. 1856 premohol. Obnovil konkordát, ba doplnil ho niekoľkými

bodmi, ktoré zabezpečovaly Cirkvi slobodu. Revolúcia r. 1868 pozbavila Izabelu trónu. V nasledujúcich revolučných časoch Cirkev zas prenasledovali. Pokojnejšie časy sa začaly len vtedy, keď nastúpil na trón Izabelin syn *Alfonz XII.* (1875—85). Španielska ústava z r. 1876 uznala katolícke náboženstvo za štátne a ostatným náboženským spoločnostiam poskytla miernu náboženskú slobodu (verejnú len r. 1910). Podobné cirkevné pomery boly za regentky *Márie Kristíny* Rakúskej (namiesto maloletého Alfonza XIII.) a podstatne sa nezmenily ani za Alfonza XIII. (1902—31). Neusporiadané sociálne pomery podnecovaly stále vnútorné nepokoje, ktoré maly vždy proticirkevný ráz. Vzmáhajúca sa liberálna strana (minister *Canalejas*, 1910—12) sa domáhala revízie konkordátu z r. 1851, ba aj rozluky Cirkvi od štátu, čomu sa len horkoťažko dalo zabrániť. Vyrútila sa najmä proti reholiam, ktorých, pravda, v Španielsku bolo viac, ako bolo treba. Nedorozumenie medzi biskupmi a kňazmi v politike hnalo ešte vodu na mlyn nepriateľov.

Cirk. pomery v Portugalsku v 19. st.

2. *V Portugalsku* boly cirkevné pomery ešte nepriaznivejšie. Za francúzskej invázie r. 1808 utláčali Cirkev podobne ako v Španielsku. Kráľovská rodina odišla do Brazílie a tam ostala do r. 1821. Keďže najstarší syn kráľa Jána VI., následník trónu *Dom Pedro*, ostal v Brazílii, stavy zvolily za kráľa jeho brata *Doma Miguela*, ktorý bol Cirkvi úprimne oddaný. Dom Pedro si však nárokoval trón pre svoju dcéru *Máriu* (1834—53) a s pomocou Francúzov a Angličanov odohnal r. 1833 Miguela. Keďže duchovenstvo stálo na strane Miguela, hnev víťaza sa obrátil proti nemu. Odstránil biskupov, dosadených Domom Miguelom. Ich miesta zaujali ľudia z liberálnych a slobodomurárskych kruhov. Rytierske rehole zrušili, jezuitov r. 1834 vyhnali a zhabali všetky rehoľné majetky. V Portugalsku zavládlo najtvrdšie štátne cirkevníctvo. V 60-tych rokoch predošlého storočia sa už zdalo, že portugalská cirkev upadne do schizmy. Pius IX. vážne vyčítal biskupskému sboru jeho slabosť a vlažnosť. Od tých čias sa pomery aspoň čiastočne zlepšily. Za kráľa *Doma Carlosa I.* (1899—1908) Leo XIII. dal Portugalsku nové hierarchické zriadenie (tri arcibiskupstvá s deviatimi biskupstvami). Slobodomurári vyvolávali stále nepokoje a snažili sa poväľať oltáre a trón. R. 1908 zavraždili kráľa Carlosa I. i následníka trónu a r. 1910 vyhlásili republiku, ktorá bezohľadne prenasledovala Cirkev. R. 1911 došlo k rozluke medzi Cirkvou a štátom, ktorá bola oveľa horšia ako vo Francúzsku a porušila slobodu

a najživotnejšie záujmy Cirkvi. R. 1913 prerušilo Portugalsko diplomatické styky so Sv. stolicou.

Pastor, Weltanschauung u. geistiges Leben in Spanien (nemecky od Henninga) 1931. — Feszler, Handbuch der Spanienkunde, 1932. — Giacometti, Quellen zur Gesch. der Trennung vom Staat u. Kirche, 1926. — Koch, Revolution u. Kulturkampf in Spanien, 1933.

§ 204. KATOLÍCKA CIRKEV VO VEĽKEJ BRITÁNII.

1. Postavenie katolíkov na britských ostrovoch do konca 18. storočia bolo veľmi ťažké (§ 167, 9; 168). Len pod vplyvom severoamerickej vojny za slobodu a francúzskej revolúcie sa im trocha uľavilo. Najmä v Írsku dosiahli katolíci aktívne volebné právo a prístup do nižších štátnych úradov. Keď r. 1800 írsky parlament sa spojil s anglickým, katolíkom sľúbili rovnoprávnosť s protestantmi. Katolíci museli však ešte tvrdo bojovať za skutočnú rovnoprávnosť. Vláda bola ochotná poskytnúť katolíkom emancipáciu, ale len za cenu tzv. *„írskeho práva"*, ktorým si chcela zaistiť vplyv na voľbu biskupov (§ 195, 5). Katolíci Anglicka boli náklonní prijať podmienku, ba aj Sv. stolica sa tým uspokojovala, ale írski katolíci chceli bezpodmienečnú náboženskú slobodu. Vedení advokátom Danielom *O'Connelom* († 1847), začali tuhý boj. Vybojovali pre katolíkov úplnú rovnoprávnosť nielen v Írsku, ale aj v celej britskej ríši. Dovtedy pracovala O'Connelom založená „Catholic Association" zpočiatku len medzi ľudom, neskoršie i v parlamente. Pracovala zákonitým spôsobom a dotiaľ, kým vláda nevydala r. 1829 *emancipačný zákon*. Ním získali katolíci občiansku rovnoprávnosť a prístup ku všetkým štátnym úradom a hodnostiam, okrem úradu lorda kancelára Anglicka a Írska a vicekráľa Írska. Otroctvo katolíckych Írov tým úradne prestalo, ale nesplnily sa ešte všetky ich oprávnené požiadavky. Minulosť ich obrala o majetok a možnosť získať si ho. Íri boli teda veľmi chudobní. Pritom museli ešte platiť desiatky protestantským duchovným. R. 1838 sa zbavili tejto povinnosti a vláda im zo štátnej pokladnice prispievala na kultové výdavky. Len r. 1845 dostala katolícka Cirkev právo získavať v Írsku majetky. R. 1845 bola v Írsku veľká neúroda (vyhnily zemiaky), čo zavinilo hlad. Vyše milióna Írov v ňom zahynulo a pol druha milióna sa vysťahovalo do Spojených štátov amerických, Anglicka a Austrálie. S biedou spolu kráčalo aj opilstvo, najmä v nižších vrstvách. Kapucínsky páter Teobald *Mathew* († 1856) zakladal proti nemu spolky striezlivosti, a tak

Katolíci v Írsku. O'Connel.

zachránil svoj ľud od tejto skazy. (Podobné „spolky miernosti" na popud Štefana Závodníka, farára vo Veľkej Divine (1844), vznikaly po celom Slovensku.)

Anglická vláda využila hmotnú tieseň Írov a obrala ich o získané náboženské práva. Biskupom ponúkla hmotnú pomoc zo štátnej pokladnice, ak jej za to priznajú vplyv na ich voľbu. Ale Íri to odmietli. Neprijali ani návrh vlády, podľa ktorého vláda chcela zriadiť tri vysoké školy, ale bez náboženského vyučovania. Z dobrovoľných príspevkov si sami založili slobodnú *katolícku univerzitu* v Dubline (jej prvým rektorom bol Newman). Vláda videla, že proti katolíckym Írom nič nedosiahne, preto zrušila r. 1869 vysokú cirkev v Írsku a jej majetok čiastočne pripadol katolíkom. Týmto sa stav katolíkov značne zlepšil. Centrálny seminár v Maynooth dostal štátnu subvenciu. R. 1908 zriadila vláda írsku národnú univerzitu (katolícka univerzita pre nedostatok hmotných prostriedkov zanikla) s troma kolégiami v Dubline, Corku a Galway. Maly prevažne katolícky charakter. Národná synoda r. 1900 a r. 1932 svetový eucharistický kongres (obidvoje v Dubline), na ktorom sa zúčastnil celý írsky národ, skvele dokázaly, že Íri sú najvernejší synovia katolíckej Cirkvi. Írsko má 4 cirk. provincie s 24 sufragánnymi biskupstvami a asi 3,700.000 katolíkov.

Katolícke školstvo v Írsku.

2. *V Anglicku* emancipáciou katolíkov z r. 1829 nastala pre katolícku Cirkev nová epocha. Počet katolíkov prisťahovaním Írov a konverziou mnohých Angličanov stále rástol. Namiesto predošlej utiahnutosti nastúpila sebavedomá katolícka zmužilosť a čerstvý náboženský život. V nemalej miere ho napomáhalo *teologické hnutie* anglikánskej vysokej cirkvi, ktoré sa snažilo sblížiť s katolíckou Cirkvou. Vyšlo z Oxfordu (1833), kde prední protestantskí teológovia, ako *Newman* (čít. ňumen), *Pusey* (čít. piusi) a *Palmer* hlbším teologickým štúdiom dospeli k presvedčeniu, že náuka katolíckej Cirkvi sa shoduje s učením starej cirkvi (traktarianizmus, puseyzmus, ritualizmus). Prestala stará predpojatosť voči katolíkom, blížili sa k nim, ba niektorí, medzi nimi Newman, Manning (čít. mening), aj konvertovali. Newman († 1890), Manning († 1892) s apoštolským vikárom v Londýne Mikulášom *Wisemanom* (čít. vaismen; † 1865) sa stali stĺpmi anglického katolíckeho života. Svojím vedeckým a dušepastierskym účinkovaním zmenili protikatolícku verejnú mienku, ktorá sa za stá rokov ustálila v anglickej duši. Dovtedy bolo Anglicko misijným územím. Pre zmenený stav Pius IX. obnovil v 16. storočí zrušenú cirkevnú hierarchiu.

Pomery v Anglicku v 19. st.

Traktarianizmus.

Zriadil vo Westminsteri (Londýn) arcibiskupstvo s 12 sufragánnymi biskupstvami (1850). Parlament síce protestoval svojím fanatickým „no popery", ba zakázal katolíckym biskupom titul biskupa a kňazom nosiť cirkevné rúcho, ale to už nezarazilo katolícky postup. Prvým westminsterským arcibiskupom sa stal kard. Wiseman. Po ňom bol kard. Manning, ktorý zriadil v Londýne katolícku akadémiu a uviedol do Anglicka niektoré rehole. Pre svoje sociálne účinkovanie mal najmä v anglických robotníckych kruhoch veľkú úctu. Keď Leo XIII. vyhlásil anglikánsku ordináciu za neplatnú (1896), spôsobilo to v Anglicku rozruch, ale len prechodne. Kard. Vaughan (čít. vaon, † 1903) dobudoval westminsterskú katedrálu a jeho nástupca Bourne (čít. born, † 1935) častými katolíckymi shromaždeniami dvíhal katolícke povedomie. Pius X. r. 1911 zriadil dve nové provincie (Birmingham, Liverpool) a Benedikt XV. štvrtú pre Wales (Newport-Cardiff); od r. 1916 westminsterský arcibiskup má hodnosť prímasa Anglicka. Pri nastúpení kráľa Juraja V. r. 1910 zmenili v kráľovskej prísahe miesta, ktoré urážaly katolíkov. V posledných 25 rokoch prestúpilo 320 anglikánskych duchovných ku katolicizmu. Katolíkov sú 2 milióny.

Obnovená hierarchia v Anglicku.

Najcharakteristickejšou postavou anglického katolicizmu, ba hádam aj celej kat. Cirkvi v druhej polovici 19. storočia, je John Henry *Newman* (1801—90). Veľké problémy Lea XIII. (príroda, nadpríroda; viera a veda; Cirkev a kultúra) sa u neho synteticky spájaly a prekonával ich tvorivou geniálnosťou. K takej syntéze určil ho už aj jeho rasove a nábožensky miešaný pôvod (po otcovi bol holandsko-židovského a po matke francúzsko-kalvínskeho pôvodu). Veľkým problémom a základnou chorobou 19. storočia bol relativizmus. Vedecké skúmanie zistilo v mnohých filozofických systémoch a vierovyznaniach hodnoty, ktoré hlboký myslitel' nemôže ľahko obísť a nevšimnúť si ich. Človek, obklopený týmito ťažkosťami, je ľahko náklonný veriť, že niet absolútnej pravdy; je len relatívna pravda (relativizmus). Tieto ťažkosti nik neskusoval tak ako Newman. Nepopieral ich, ba naopak, uznal ich a snažil sa ich vnútorne premôcť. Pohnútky a dôvody, ktoré hovoria proti katolíckemu stanovisku a za protivnú mienku, Newman dobre poznal. Prekonal ich však v sebe a v tom je vzorom pre každého, kto je rozorvaný a vnútorne bojuje. Výslednicou jeho vnútorného zápasu bolo vážne a mužné presvedčenie: nič nie je také isté ako existencia Boha; sú len dve cesty, po ktorých človek môže kráčať; a to cesta k ateizmu a cesta vedúca do Ríma.

Kard. Newman.

Newman r. 1845 konvertoval, odišiel do Ríma, stal sa kňazom a zakladateľom anglického oratória (prvý dom zriadil v Birminghame r. 1847). Ale v katolíckych kruhoch mu dlho neverili, hoci bol otvorený a úprimný, a dokonca ho aj upodozrievali. Tak isto ani vo vysokej cirkvi, ktorú opustil, neverili v úprimnosť jeho rozhodnutia. Leo XIII. ho však

Jeho konverzia.

predsa povýšil r. 1879 na kardinála. Svoj vnútorný zápas opísal v diele „Apologia pro vita sua", ktoré sa podobá Augustínovým Vyznaniam. Vôbec Newman sa v mnohých veciach podobá sv. Augustínovi.

3. *V Škótsku* konverziami, ale najmä prisťahovaním sa Írov počet katolíkov stále rástol. Preto Leo XIII. obnovil r. 1878 katolícku hierarchiu. Zriadil glasgowské a edinburské arcibiskupstvo s 5 sufragánnymi biskupstvami. Konverzie v prospech katolíkov sú i teraz časté. Katolíkov je pol milióna.

Kanada sa dostala r. 1765 pod moc Anglicka (dovtedy bola francúzskou kolóniou). Hoci protestantizmus odporoval, katolícka Cirkev sa rýchlo vzmáhala, a to čiastočne veľkou populáciou francúzskych kolonistov, čiastočne prisťahovaním sa Írov. Z Indiánov sa však len málo obrátilo ku kresťanstvu. R. 1819 povýšili biskupstvo v *Kvebeku* na arcibiskupstvo. Pius IX. zriadil tri provincie a Leo XIII. ďalšie štyri, Pius X. a Benedikt XV. po jednej. Dnes má Kanada 12 arcibiskupstiev, 28 biskupstiev, 8 apoštolských vikariátov a prefektúr. Katolíkov sú asi 4 milióny. Časté synody bedlia, aby náboženský život neupadol. Cirkev a štát, podobne ako v Spojených štátoch (§ 205), sú rozlúčené.

Katolicizmus v Kanade.

Do *Austrálie*, patriacej k britskému impériu, vysielalo Anglicko v prvej polovici predošlého storočia len svojich zločincov. Medzi nimi boli aj katolíci a nejedného z nich jedinou vinou bola práve jeho katolícka viera. Boli tam aj dvaja kňazi, ktorí začali účinkovať prechodne aspoň medzi väzňami. R. 1834 zriadili v Austrálii apoštolský vikariát a zásluhou benediktínov Ullathorna a Poldinga rozprúdil sa katolícky život v Austrálii. R. 1842 založili dve biskupstvá (Sydney a Adelaide). Dnes má Austrália šesť arcibiskupstiev, 14 biskupstiev a 4 apoštolské vikariáty s celkovým počtom katolíkov 1,3 milióna (protestantov je 5 miliónov). Kresťania v Austrálii sú výlučne vysťahovalci, resp. ich potomci. Misijné výsledky medzi domorodcami sú dosť slabé. Popri štátnych školách (medzi Cirkvou a štátom je rozluka) majú katolíci svoje vlastné, ktoré sú v každom ohľade vzorné. Katolíkov si vo verejnom živote veľmi vážia. R. 1928 bol v Sydney svetový eucharistický kongres.

Cirkev v Austrálii.

V Oceánii, ostrovoch, patriacich k anglickému impériu, je zriadené arcibiskupstvo s dvoma biskupstvami na *Novom Zélande*, kde sú podobné cirkevné pomery ako v Austrálii. Na ostatných ostrovoch Oceánie, patriacich k Austrálii, sú apoštolské vikariáty

Oceánia.

a prefektúry. Katolicizmus sa všade vzmáha. V Oceánii je dnes asi 300.000 katolíkov. Protestantské misie sú silnejšie.

Gardner, Englisch Catholicism in the present day, Lond. 1920. — Bolten, Katholisches aus England, 1920. — Arns, Katholisches England, 1928. — Pokorny, Irland, 1916. — Bonn, Irland u. die irische Frage, 1918. — Phillips, The Revolution in Ireland, Lond. 1926. — Thurean-Dangin, Le Card. Vaughan, Paris 1911. — Wolf v. Dewall, Der Insel d. Heiligen. Frankfurt a. Main. — Filip Lukas, Zapadna Evropa, Zagreb 1935 — Jos. Andrić — Cubínek, Írsko. Bratislava 1943.

§ 205. KATOLÍCKA CIRKEV V AMERIKE.

1. Amerika, svet „neohraničených možností", i v náboženstve dosiahla v predošlom storočí najväčší pokrok (najmä Severná Amerika). Z 10 miliónov obyvateľov *Kanady* je 36 % katolíkov a 56 % protestantov. Náboženský život obyvateľstva, o ktorý sa starajú zväčša rozličné rehole, je veľmi čulý. Katolícke univerzity v Kvebeku, Montreale a v Otave sa snažia udržiavať medzi katolíkmi potrebnú kultúrnu výšku. Eucharistický kongres r. 1910 poskytol verný obraz príkladného spoludržania kanadských katolíkov, i keď sú národnostne veľmi miešaní (cirk. sriadenie: § 204, 3).

Kanada.

2. Najmohutnejší vývin z amerických štátov dosiahla Cirkev v *Spojených štátoch* severoamerických. Keď katolícky konvertita lord *Baltimore* založil kolóniu Maryland (§ 182, 3), počet katolíkov bol minimálny a aj tých protestanti prenasledovali podobne ako v Anglicku. Americká vojna za slobodu (1775—83), v ktorej sa zúčastnili katolíci aj protestanti, doniesla úplnú náboženskú slobodu. Dovtedy panovala v Spojených štátoch anglická vysoká cirkev a svojou náboženskou nesnášanlivosťou sužovala nielen katolíkov, ale aj rozličné protestantské sekty. Spoločné utrpenie ich neurobilo nábožensky ľahostajnými, ale *tolerantnými*, čo vyjadrili v novej ústave z r. 1787. Podľa nej Cirkev a štát sú rozlúčené a americký kongres sa zaviazal nikdy nevyniesť taký zákon, aby voľaktorá cirkev bola panujúcou. Naproti tomu ústava zaistila úplnú slobodu samostatného rozvoja každej náboženskej spoločnosti, ale okrem právnej ochrany odoprela akúkoľvek inú podporu. Duchovných všetkých vyznaní oslobodila od vojenskej služby a cirkevný majetok od daní.

Katolícke počiatky v Spojených štátoch amerických.

Neobmedzená náboženská sloboda bola protestantizmu na skazu. Viedla k veľkému množstvu siekt, ba aj k nevere. No katolíckej Cirkvi poskytovala pevnú základňu utešeného rozvoja. Katolíkov v Spojených štátoch koncom 18. storočia bolo sotva 30.000

Hierarchické zriadenie.

(zo 4 miliónov celkového počtu obyvateľstva). Podliehali Propagande v Ríme. Pius VI. zriadil prvú diecézu v Baltimore. Na začiatku 19. storočia prisťahovalectvom (paroplavba!) sa počet obyvateľstva Spojených štátov rýchlo dvíhal a tým aj počet katolíkov. Od r. 1829 veľa Írov, Nemcov, Poliakov, Talianov, Čechov a Slovákov hľadalo lepšie živobytie za morom a osadilo sa v Spojených štátoch. Počet biskupstiev vzrástol na 10. Patrily k arcibiskupstvu v Baltimore, ktoré zriadil Pius VII. (1808), a v *Cincinnati* (č. sinsinati), zriadenom r. 1833. Pri ohromnej rozsiahlosti sporadicky obývaných krajov a miešanosti obyvateľstva budovanie hierarchie narážalo na veľké ťažkosti a vyžadovalo najväčšiu obetavosť duchovenstva i veriacich. Ale prisťahovaní katolíci sa skoro prispôsobili americkému demokratickému duchu a s príkladnou obetavosťou prekonali také ťažkosti, ktoré by sa podľa europskej miery zdaly nemožnosťou. R. 1850 bolo už 6 cirkevných provincií s 27 biskupstvami, r. 1900 14 provincií, 69 biskupstiev a r. 1940 už 18 arcibiskupstiev so 115 sufragánnymi biskupstvami. Dnes je v Spojených štátoch 20 miliónov katolíkov (16 % zo 122 miliónov celkového počtu) a na amerických ostrovoch Filipínach, Porto Rico a Havaji je 12 miliónov katolíkov. Baltimorský arcibiskup r. 1858 dostal hodnosť prímasa Severnej Ameriky. Leo XIII. zriadil v Baltimore stálu apoštolskú delegatúru. New-yorský arcibiskup John *Closkey* a po ňom veľmi obratný James *Gibbons* (č. gibns; † 1921) boli prví Američania v kardinálskom sbore. Dnes majú Spojené štáty štyroch kardinálov. Skoro niet rehole, ktorá by nebola v Severnej Amerike zastúpená. Najmä ženských reholí je neprehľadné množstvo. V predošlom storočí bol veľký nedostatok kňazstva, čím pastorácia značne trpela, a americkí biskupi opätovne pýtali z Europy pomoc. Dnes majú 150 seminárov doma a v Europe americké kolégium v Löwene (od r. 1853) a Ríme (od 1860). Biskupov pre celú Severnú Ameriku vymenúva pápež z kandidátov, predostretých každé dva roky provinciálnymi synodami. Provinciálne synody sostavujú kandidačnú listinu z kandidátov, predostretých jednotlivými diecézami. Časté provinciálne a plenárne synody sa starajú, aby katolícki veriaci ani pri zvláštnom americkom živote nestratili spojenie s Cirkvou. Otázky, ktoré sa na nich pretriasavajú, týkajú sa praktického života: tlače, spolkov, miešaných manželstiev, cirkevnej disciplíny, konfesionálnych škôl, zakladania nových fár a biskupstiev a prijímania cudzích kňazov. Keďže štátne školy sú nábožensky neutrálne, americkí katolíci vydržiavajú

Americkí kardináli.

Katolícke školstvo.

z vlastných prostriedkov vyše 8.000 ľudových, 2.000 stredných škôl, niekoľko sto akadémií a 16 katolíckych univerzít na čele s univerzitou vo Washingtone (založená r. 1889).

Náboženský život amerických katolíkov je celkove dobrý. Pravda, treba ho posudzovať z amerického zorného uhla. Tamojší katolík ako by mal dve duše: jednu pohrúženú do tohto sveta a druhú naplnenú katolíckym ideálom. Hoci majú príliš vyvinutý smysel pre blahobyt a pohodlie, sú organizovaní aj v najrozmanitejších náboženských spolkoch a príkladne konajú náboženské povinnosti (sv. omša, hromadné pristupovanie ku sviatostiam). Pomer medzi duchovnými a veriacimi je srdečný. Kňaz (Father) a farníci sú najužšie spojení. Katolíci sa sami odaňujú, a to primerane veľmi vysoko. Z toho udržiavajú svoje početné náboženské inštitúcie, školy, sociálne a charitatívne ustanovizne a napomáhajú aj cudzozemské misie (Američania ich vydržujú najviac) a prispievajú najväčšou sumou na udržiavanie pápežskej kúrie. Na eucharistický svetový kongres v Chicagu r. 1926 sa sišlo vyše milióna účastníkov. Bol imponujúcou prehliadkou sily amerického katolicizmu.

Svojráznosť amerického katolicizmu.

V druhej polovici 19. storočia sa vysťahovalo do Spojených štátov amerických aj veľa Slovákov (r. 1940 ich bolo asi 670.000, z toho 80 % katolíkov). Osadzovali sa najmä v západnej časti USA, kde pracovali ako baníci a továrenskí robotníci. Zpočiatku sa pridružovali cirkevne k Poliakom a Čechom. Neskoršie však prisťahovavší sa slovenskí kňazi alebo takí, ktorí už v Amerike vyštudovali, zorganizovali slovenské katolícke farnosti, vybudovali kostoly a postavili si svoje katolícke školy. Slovenský kňaz *Štefan Furdek* v Clevelande založil r. 1889 „Prvú slovenskú katolícku jednotu", ktorá sa starala o náboženský život a o národnú výchovu a kultúrne povznesenie amerických Slovákov. Slovenskí kňazi založili aj osobitnú slovenskú rehoľu sestier sv. Cyrila a Metoda, ktorej sverili výchovu slovenskej mládeže.

Katolícki Slováci v Amerike.

Katolícka Cirkev mala v Amerike zákonom zabezpečenú slobodu a pri nej sa utešene rozvíjala. No súkromne hodne trpela od nesnášanlivých tajných spolkov. Už okolo r. 1830 vznikol politicko-náboženský tajný spolok fanatických protestantov. Jeho ostrie bolo namierené hlavne proti katolíkom. Niekoľko kostolov, ba aj veľa katolíckych životov padlo mu za obeť. Okolo r. 1860 síce zanikol, ale miesto neho založili fanatici ateistický spolok „American protective Association", ktorý sa snažil poškodzovať katolíkov na poli literárnom a sociálnom. Ba aj medzi samými katolíkmi došlo k sporom. Pri ich miešanosti, rýchlom vzraste bez tradičnosti a najmä pri ich zvláštnom cirkevnomajetkovom systéme niet sa tomu čo diviť. Podľa amerického zvyku cirkevný majetok bol prepísaný na

Protikatolícke spolky.

niekoľkých laikov (Trustels), ktorí mali právo dozerať na cirkevné objekty a dôchodky. Dovolili si však miešať sa i do cirkevnej správy, najmä dosadzovať a odstraňovať duchovných. Do jednotlivých biskupstiev patrily rozličné národnosti, a tak ťažko našly spôsob pokojne spolunažívať. Najmä v druhej polovici 19. storočia vznikly dlhé trápne procesy a novinárske vojny.

V posledných rokoch predošlého storočia silne sa vzmáhalo medzi katolíkmi hnutie tzv. *amerikanizmu*. Zvláštny americký život, rýchle tempo a beztradičnosť pôsobily na smýšľanie tamojšieho katolíckeho človeka, preto nie je div, keď tu a tam odbočili od prísnych katolíckych smerníc. Američanovi, vychovanému v demokratickej slobode, bolo ťažko pochopiť katolícky autoritatívny princíp; i v zbožnosti chcel mať nedotknutú svoju individuálnosť a osobnosť. Amerikanizmus žiadal, aby sa katolicizmus úplne vyrovnal s modernou kultúrou, prispôsobil sa americkým zvláštnostiam, viac cenil prirodzené ctnosti: aktivitu, snahu po blahobyte a neobmedzenú snášanlivosť s inovercami. Žiadal zmierniť v Cirkvi modernému demokratickému človekovi neznesiteľný autoritatívny systém. Hlavnými širiteľmi amerikanizmu boli Izák Tomáš *Hecker* († 1888), zakladateľ kongregácie pavlistov (1858), ktorej cieľom bolo obrátiť protestantov, ďalej arcibiskup John *Ireland* († 1918) a kardinál Gibbons. Leo XIII. r. 1899 uznal veľké zásluhy amerického katolicizmu, pritom však duchovenstvo otcovsky napomenul, že katolícku vierouku a mravouku pre nikoho nemožno meniť. Potom amerikanizmus pomaly zapadol.

Amerikanizmus.

R. 1865 založený tajný politický spolok *Kuklux-Clan* (č. kjuklaxkläп), zpočiatku namierený bol proti černochom, po prvej svetovej vojne bojuje proti prisťahovalcom, katolíkom a židom.

Slabou stránkou amerického katolicizmu je pomerne malý záujem o misie medzi tamojšími Indiánmi a černochmi. Indiáni rýchlo vymierajú. Z 200.000 celkového ich počtu je 100.000 katolíkov (protest. 36.000). Černochov zas pribúda. Domáhajú sa ako americkí občania svojich práv vo verejnom živote. Katolíci im však venujú málo pozornosti. Z 12 miliónov černochov je len 300.000 katolíkov. Ujaly sa ich protestantské sekty metodistov a baptistov. K nim patrí 6 miliónov černochov.

Indiáni a černosi.

Od r. 1898 Spojeným štátom americkým patria Filipíny. Majú 14 miliónov obyvateľov, z nich 11 miliónov katolíkov. Keďže španielski mnísi (ostrovy patrily predtým Španielsku) sa museli r. 1903 vysťahovať, nastal veľký nedostatok duchovenstva. Medzi Cirkvou a štátom je rozluka. Pius X. znovu usporiadal cirkevnú

Filipíny.

hierarchiu. Podľa toho v Manile je arcibiskupstvo, ku ktorému patrí 8 diecéz a jedna apoštolská prefektúra. Dominikáni majú v Manile univerzitu. Dosiaľ sa katolíkom podarilo založiť 60 stredných škôl. 33. svetový eucharistický kongres r. 1937 v Manile bol prvý na ďalekom Východe. Vzpružil tamojší katolícky život, najmä na poli školskom. (Najnovšie sú Filipíny obsadené Japoncami, ktorí vzhľadom na tamojších katolíkov hľadajú styky so Svätou stolicou.)

Katolicizmus v románskej Amerike.

3. V latinskej a či románskej *Strednej a Južnej Amerike* bolo katolícke náboženstvo dovtedy štátnym náboženstvom, kým patrily Španielsku, resp. Portugalsku (§ 182, 3). Cirkevné pomery išly rovnobežne s pomermi materských štátov. Domorodcov v Južnej Amerike neprenasledovali tak ako v Strednej, ale snažili sa získať ich pre kresťanstvo a civilizáciu. Bieli sa miešali s domorodcami (mestizo — kríženec), čo zavinilo mravný a kultúrny úpadok. Materské štáty, žiaľbohu, sa veľmi nestaraly o svoje americké kolónie, vykorisťovaly ich a nedaly im vôbec alebo len veľmi málo politických práv. To vyvolalo začiatkom 19. storočia mohutné hnutie za slobodu (Šimon Bolivar, „el Libertador"). V boji za slobodu Južnej Ameriky Sv. stolica držala so Španielskom a Portugalskom, preto nové štáty boly k Cirkvi rezervované, ba aj otvorene nepriateľské.

V boji za nezávislosť Južnej a Strednej Ameriky (1808—24) vzniklo 18 republík. V nich žije dnes so 100 miliónov katolíkov popri nepatrnom počte protestantov (700.000) a 2—3 miliónoch pohanov. V latinskej Amerike je dnes 46 arcibiskupstiev so 152 biskupstvami a 26 apošt. vikariátmi. Ľud je zväčša náboženskej veci oddaný, ale vlády vo všeobecnosti vplyvom liberalizmu a slobodomurárstva nie sú Cirkvi priaznivé. Stále revolúcie znemožňujú konsolidačnú prácu Cirkvi. Severoamerická protestantská propaganda pracuje v latinskej Amerike čulo a s bohatými prostriedkami, ale dosiaľ nikde nedošlo k značnejšiemu a hromadnému odpadu od katolíckej Cirkvi. Skoro vo všetkých štátoch je rozluka Cirkvi a štátu. Celkove je v latinskej Amerike málo duchovenstva, a aj čo je, nestojí na výške svojho povolania.

Cirkev v Mexiku.

a) *Mexiko* sa r. 1821 vyhlásilo za republiku. Stálymi vzburami, nepriateľským postojom liberálov a slobodomurárov Cirkev veľa trpela a trpí aj dnes. Za prezidenta Benita *Iuareza* (1861—72) štát zhabal všetok cirkevný majetok, biskupov vyhnal a duchovenstvu zakázal nosiť kňazské rúcho. Napoleonom III. zriadené cisárstvo trvalo veľmi krátko. Cisára *Maximiliána Rakúskeho* (1864—67) povstalci popravili. R. 1874 uskutočnili veľmi prísnu rozluku Cirkvi a štátu a zakázali vyučovať náboženstvo na verejných školách. Diktátor Porfiris *Diaz* (1877—1911) bol síce trochu miernejší k Cirkvi, ale zákony z kultúrneho boja platily aj naďalej. Po Diazovom páde vznikly občianske vojny a za prezidenta *Carranzu* (1915—20) došlo znovu k otvorenému boju proti katolíkom. Prenasledovanie s menšími prestávkami trvá podnes. I teraz má Cirkev najsmutnejšie položenie v Mexiku — okrem Ruska. Čiastočne to zavinili sami katolíci, ktorí tvoria síce 95 % celkového obyvateľstva, ale nevedeli sa vo vhodnom čase dostatočne postaviť za usporiadanie rozháraných politických, sociálnych a cirkevných pomerov.

Ústava z r. 1917 (Querétaro) katolícku Cirkev v Mexiku nielen zotročila, ale priam ohrozila jej existenciu. Všetky kostoly a akékoľvek objekty sú štátnym majetkom. Bohoslužobné obrady mimo kostola sú zakázané. Rehole a rehoľné sľuby nie sú povolené. Kňazov cudzieho pôvodu vykázali a domácich pozbavili občianskych práv (aktívne a pasívne volebné právo, dedičné a majetkové právo).

Prenasledovanie Cirkvi v Mexiku.

Po prvej svetovej vojne postavili sa katolíci na odpor. Ale keď sa ujal vlády radikálny socialista *Calles* (1924—28), začal prísne uskutočňovať všetky proticirkevné zákony. Veľa kostolov, škôl a seminárov zatvorili a len 330 kňazom (z 3000) povolili účinkovať. Tí mali obslúžiť 15 miliónov katolíkov v Mexiku! Cirkev miestami interdiktom, veriaci zas so zbraňou v ruke sa snažili pohnúť vládne kruhy k ústupu, ale pomery sa nezmenily. Mnohí biskupi, kňazi a laici podstúpili mučenícku smrť. R. 1929 uzavrela Sv. stolica s mexickou vládou modus vivendi, ktorým bohoslužba mala byť znovu povolená. Keď sa však r. 1935 stal prezidentom Lazaro *Cardenas*, znovu vzbĺklo prenasledovanie katolíkov. Jeho cieľom je úplne vyhubiť katolícku Cirkev v Mexiku. Vo svojom pláne postupuje úlisne, chce budiť zdanie, že nie je proti náboženstvu, ale proti zpiatočníckemu a nesociálne smýšľajúcemu kléru. Mexické udalosti vzbudily nielen v katolíkoch, ale aj v nevereckom svete veľké pohoršenie.

V Mexiku aj dnes je 9 arcibiskupstiev a 33 biskupstiev. Pravda, teraz sú zväčša neobsadené.

Guatemala.

b) V Strednej Amerike päť provincií (Kostarika, Guatemala, Honduras, Nicaragua a Salvador) sa odtrhlo r. 1823 od Španielska a spojilo sa v republiku *Spojených štátov stredoamerických.* Konkordátom z r. 1853—61 cirkevné pomery v jednotlivých štátoch

sa usporiadaly. V Guatemale vplyvom liberalizmu už r. 1871 sa začal kultúrny boj; r. 1922 sa veľmi vyostril. Rehoľníkov a duchovných vyhnali, katolícke školy pozatvárali. R. 1926 sa katolíci postavili na odpor, a tak r. 1928 došlo k uspokojivej dohode medzi Sv. stolicou a republikou Guatemalou. V Strednej Amerike žije dnes asi 6 miliónov katolíkov (140.000 protestantov), ktorí majú 6 arcibiskupstiev, 7 biskupstiev a 4 apoštolské vikariáty.

c) Na ostrovoch *Veľkoantilských* a *Maloantilských* (Kuba, Portoriko, Jamaika), obývaných zväčša katolíkmi, sú cirkevné pomery dosť uspokojivé. Podľa severoamerického spôsobu medzi Cirkvou a štátom je rozluka. 8 miliónov katolíkov (popri 1,8 miliónov nekatolíkov) má 4 arcibiskupstvá, 14 biskupstiev a 1 apošt. vikariát. Najnovšie je silné prisťahovalectvo na Antily z Ázie, čím sa dostala do popredia misijná otázka.

Antily.

d) *Kolumbia* (predtým Nová Granada) má 8 miliónov obyvateľov (36 % bielych, 5 % Indiánov, 43 % mesticov, 16 % černochov a mulatov); skoro všetci sú katolíci. V 19. storočí bol tu tuhý boj medzi konzervatívnymi a liberálmi. Ústava z r. 1886 vyhlásila katolícke náboženstvo za štátne. Dohodou medzi vládou a Sv. stolicou z r. 1893 sa cirkevné pomery uspokojivo upravily. I keď teraz Cirkev so štátom dosť dobre spolupracuje, nábožensko-mravný život neuspokojuje. Kolumbia má dnes 4 arcibiskupstvá, 12 sufragánnych biskupstiev, 4 apošt. vikariáty a 8 prefektúr. Arcibiskup *v Bogotá* je prímasom krajiny. Dohodou medzi Sv. stolicou a Kolumbijskou republikou z r. 1942 zaviazal sa štát ročne prispievať na udržiavanie kňazských seminárov, aby napomáhal výchovu národného kňazského dorastu.

Kolumbia.

e) *Venezuela* má 3 milióny obyvateľov, takmer výlučne katolíkov. V častých revolúciách zborili kláštory a zhabali cirkevné majetky. Pius IX. konkordátom z r. 1862 usporiadal cirkevné pomery, ale za diktátora *Blanca* r. 1870 vznikly nové nepokoje. Uviedli civilné manželstvo, jezuitov vypovedali, kláštory a školy čiastočne použili na svetské ciele. Duchovným zakázali vyučovať v školách, kostolom získavať majetky, ba konečne vyhlásili venezuelskú, od Ríma nezávislú cirkev. V novších časoch je vláda k Cirkvi priateľskejšia. Hierarchickým zriadením z r. 1907 má dnes Venezuela 2 arcibiskupstvá s 8 biskupstvami.

Venezuela.

f) V republike *Ekvador*, ktorá sa osamostatnila r. 1830, vplyvom liberálov boly cirkevné pomery veľmi biedne. Obrat nastal za prezidenta *Garcia Morenu*, ktorý bol katolíckej viere úprimne

Ekvador.

oddaný. R. 1863 uzavrel so Sv. stolicou konkordát, povolal späť jezuitov, zriaďoval nové biskupstvá a zakladal školy. Slobodomurári ho zavraždili z pomsty r. 1875. Arcibiskupa Ignáca *Checa* otrávili (1877). Tým dali znamenie na otvorený kultúrny boj, ktorý ešte trvá. Domáce duchovenstvo nestálo veľmi o katolícku vec. Biskup z Guayaquil Peter *Schumacher*, človek apoštolského ducha, musel väčšinu tamojšieho duchovenstva suspendovať a nahradiť ho europským. R. 1904 uskutočnili rozluku Cirkvi od štátu. R. 1927 vláda zakázala cudzozemským duchovným účinkovať v Ekvadore a tým domácim, ktorí v cudzine študovali, nepovolila návrat do vlasti. 1,8 milióna katolíkov je zadelené do 6 biskupstiev na čele s arcibiskupstvom v *Quito*, 3 apošt. vikariátov a dvoch prefektúr.

g) *V Peru* je asi 6 miliónov obyvateľov; zpolovice sú domorodci, ostatok bieli a kríženci. Sú skoro všetci katolíci. Katolícke náboženstvo podľa novej ústavy nie je síce panujúce, ale má prednostné právo pred inými, len trpenými vierovyznaniami. Arcibiskupstvo je v *Lime*. Patrí k nemu 10 biskupstiev. Podľa dohody so Sv. stolicou z r. 1928 voľba biskupov sa koná tak, že biskupi predostrú svojich kandidátov prezidentovi, ktorý jedného z nich odporúča Sv. stolici, aby ho vymenovala. Najnovšie je medzi tamojším duchovenstvom intenzívne hnutie o povznesenie náboženského života. Patrónkou krajiny je sv. Rozália z Limy. († 1617).

Peru.

h) *Čile* má 4,5 miliónov obyvateľov, zväčša krížencov a skoro všetkých katolíkov. Zpod španielskej nadvlády sa oslobodilo r. 1810. Časté revolúcie škodne vplývaly na Cirkev a náboženský život. Ústava z r. 1926 proklamovala rozluku Cirkvi od štátu, ale cirkevný majetok nesekularizovala. Ba štát sľúbil i mierne prispievať na kultové výdavky. Cirk. hierarchia sa skladá z jedného arcibiskupstva, 10 biskupstiev, 3 apoštolských vikariátov a jednej prefektúry. Katolíci majú dve vysoké školy. Nedostatok kléru je značný.

Čile.

i) *Bolívia* bola pomenovaná podľa osloboditeľa Južnej Ameriky, Šimona Bolivara. Má 3 milióny obyvateľov, z väčšej polovice Indiánov, potom krížencov a bielych. Obyvatelia sú okrem 200.000 divých Indiánov všetci katolíci. Katolícka Cirkev je štátnym náboženstvom, ale častými revolúciami veľmi trpí. Jedno arcibiskupstvo so 6 biskupstvami, 2 apošt. vikariátmi a 1 prefektúrou tvoria cirkevnú hierarchiu. Hoci školská dochádzka je povinná, predsa 80 % obyvateľov je negramotných.

Bolívia.

j) *V Argentíne, Paraguaji* a *Uruguaji* je 13 miliónov obyvateľov, ktorí sú skoro všetci katolíci. Liberalizmus, slobodomurárstvo a náboženský indiferentizmus spôsobily Cirkvi nemalé škody. Domáce duchovenstvo nekonalo svoju povinnosť vždy tak, ako bolo treba. Prezident *Rosas* (1835—52) uviedol diktatúru a kultúrny boj. Ústava z r. 1860, resp. 1893 upravila cirkevné pomery podľa vzoru Spojených štátov severoamerických. Hierarchia sa skladá z 1 arcibiskupstva (v Buenos Aires) a 10 biskupstiev. R. 1910 zriadili katolícku univerzitu. Svetový eucharistický kongres v Buenos Aires r. 1934 sa konal v znamení spolupatričnosti národov Južnej Ameriky a ich príbuznosti s materským katolíckym štátom Španielskom, ktorý práve vtedy veľa trpel občianskou vojnou.

Argentína.

k) *Brazília* sa r. 1825 odtrhla od Portugalska. Bola cisárstvom, od r. 1889 konfederatívnou republikou 20 provincií. Má 40 miliónov obyvateľov (40 % bielych, 32 % krížencov, 15 % černochov). Z nich je 95 % katolíkov. Majú 16 arcibiskupstiev s 50 biskupstvami a 18 misijnými okruhmi. Stredné školy vedú rehole. 80 % obyvateľstva je negramotných. Ústava z r. 1881 odňala rehoľnému duchovenstvu aktívne a pasívne volebné právo; ináč poskytuje všeobecnú náboženskú slobodu. Medzi Cirkvou a štátom je rozluka (1891), ale cirkevný majetok nezhabali. Novšie prisťahované duchovenstvo sa všemožne pričiňuje o náboženské povznesenie Brazílie. Najnovšia štátna ústava (1937) čiastočne zrušila proticirkevné zákony, rehoľníkom vrátili volebné právo, no náboženské vyučovanie v školách ľudových a stredných nie je dosť zaistené.

Brazília.

Garrison, Catholicism and the American Mind, Chicago 1928. — I. Ireland, The Church and modern Society, Paris 1897. — Houtin, L'Américanisme, Paris 1904. — Akers, A History of South America, Lond. 1930. — George-Kaufmann, Garcia Moreno, 1891. — Elsner, Die deutschen Franziskaner in Brasilien, 1912. — Divinie Les phases de la persécution en Mexique, Paris 1929. — Müller, Das relig. Leben in Amerika, 1911. — Haupt, Staat u. Kirche in den Ver. Staaten, 1909. — Tardivel, La situation relig. aux États-Unis, Brux. 1900. — J. Cíger-Hronský, Cesta slovenskou Amerikou, Turč. Sv. Martin 1940. — K. Körper, z Bratislavy do Chicaga, Trnava 1941. — K. Čulen, Slováci v Amerike. Turč. Sv. Martin 1938.

§ 206. KATOLÍCKE MISIE V 19. A 20. STOROČÍ.

Oživené misijné hnutie v 19. st.

1. Misijná činnosť 18. storočia revolúciami, zrušením reholí — najmä jezuitov — skoro úplne zasekla. Európske štáty, ktoré si dovtedy pokladaly za povinnosť šíriť kresťanstvo vo svojich zámorských kolóniách, previnily sa proti kresťanskej viere aj doma

a o misie nedbaly. Počet misionárov poklesol a nebolo ani potrebných hmotných prostriedkov. Ale v 19. storočí sa náboženský život vzkriesil, s ním ožila i misijná podnikavosť a dohnala to, čo sa zameškalo v búrlivých časoch koncom 18. a začiatkom 19. storočia. Pius VII. po svojom návrate zo zajatia znovu zriadil *Propagandu* a bohato ju zaopatril potrebnými hmotnými prostriedkami. Pius IX. utvoril v Propagande popri latinskom oddelení sekciu pre misie východného rítu (1862). Benedikt XV. povýšil ju r. 1917 na samostatnú kongregáciu (Congregatio pro Ecclesia Orientali). Staršie rehole uvoľnily časť svojich členov pre misie, vznikly aj nové kongregácie len pre misie. V niekoľkých európskych štátoch zakladali nové misijné semináre, spolky, noviny, misijnú myšlienku šírili kalendármi a letákmi. Odpadly síce bohaté podpory štátov, ale nahradily to milodary veriacich celého sveta. Duchovenstvo celej Cirkvi v určité dni má kázňami poučovať ľud o misiách a povzbudzovať veriacich, aby sa modlili za misie a hmotne ich podporovali. Nové premávkové prostriedky, najnovšia koloniálna politika európskych veľmocí (získať čím viac záujmových sfér!) a svetový obchod poskytujú modernému misijnému hnutiu vhodné okolnosti a príležitosť dostať sa i do najodľahlejších krajín. Je rozdiel medzi postupom dávnejších a novších misií. Do 19. storočia sa mohlo zdať, ako by misie boly len prostriedkami politických a hospodárskych ašpirácií európskych štátov. Misie 19. a 20. storočia sú zas samostatnejšie. Nebudia v domorodcoch podozrenie, že misionári prichádzajú s európskymi dobyvateľmi vykorisťovať ich a politicky utlačiť. K hromadným obráteniam teraz neprichádza. Misionári pôsobia viac individuálne, duchovne. Preto výsledky sú pomalšie, ale zato trvácnejšie ako voľakedy. Akomodácia k miestnym zvykom, smýšľaniu a mravom je i teraz prepotrebná, najmä v Číne, Japonsku a Indii. No miesto predošlých akomodačných systémov (§ 182, 5) misionári sa teraz snažia priberať domorodých rehoľníkov a kňazov. Im domorodci viac dôverujú. Najnovšie sú aj domorodí biskupi. Príprava katechumenov je dlhšia a dôkladnejšia. Hlavným misijným prostriedkom je *škola*. Ona žiadala pribrať do misií aj rehoľnice. Vzniklo veľa ženských kongregácií, ktoré v školách a dobročinných ústavoch konajú neoceniteľnú misijnú prácu.

Nové misijné spôsoby.

Veľkú účasť v misiách malo Francúzsko, ktoré bolo protektorom všetkých východných misií. Túto úlohu — aspoň do r. 1880 — dobre vykonávalo. I dnes dodáva, najmä východným misiám,

Štáty a misie.

najviac ľudí a značné hmotné prostriedky. Zmenený cirkevný postoj Francúzska vplýva však aj na misie a namiesto ochrany robí neraz misionárom značné prekážky. Okrem Francúzska Taliansko sa intenzívne zúčastňuje na misijnej činnosti. Spojené štáty americké poskytujú bohaté hmotné prostriedky. Misijná podnikavosť Španielska a Portugalska v porovnaní s minulosťou veľmi upadla. Číselný výsledok katolíckych misií medzi pohanmi (podľa štatistiky z r. 1939) viď v § 218, 11.

Moderné misijné hnutie má aj nové problémy a ťažkosti. Vnáša sa doň národný princíp. Misijnú myšlienku často zatieňujú krížiace sa politické a hospodárske záujmy zainteresovaných námorných mocností. Moderné štáty sa snažia uplatniť svoj vplyv široko-ďaleko a získať čím viac záujmových sfér. Na to používajú aj misijné hnutie. To síce na jednej strane podnecuje obetavosť katolíkov, ktorí ochotnejšie a bohatšie podporujú misie vo „svojich kolóniach" ako v cudzích. Ba aj samy vlády, hoci by boly proticirkevne založené, z národných príčin podporujú misie. Ale na druhej strane má to povážlivé následky. Tratí sa u katolíkov nezištné, čisto kresťanské oduševnenie šíriť *všade* kráľovstvo Kristovo. Je nebezpečné spájať univerzálny katolícky princíp s národnými prvkami. V misijnom hnutí ľahko to môže viesť k pohanskej reakcii proti kresťanstvu. Štáty z politických príčin nechcú povoľovať cudzím misionárom pôsobiť vo svojich kolóniách. Toto pletenie politiky s náboženstvom, rozumie sa, veľmi škodí misijnému hnutiu. (Anglicko sa najnovšie tejto zásady nepridržiava.) V prípade politického sporu automaticky sa prenáša nenávisť sporných stránok aj na misijné dielo (africké nemecké misie po prvej svetovej vojne).

Ťažkosti moderných misií.

Ešte väčšie ťažkosti robia katolíckym misionárom protestantské misie. Šírily sa už v 19. storočí, ale najnovšie v 20. stor. značne napredujú. (Víťazstvo Anglicka a Ameriky v prvej svetovej vojne osožilo protestantským misiám a škodilo katolíckym.) Treba uznať, že aj protestanti dosť hodne vykonali na tomto poli (metodisti, baptisti). Aj oni plnia Kristom naloženú úlohu hlásať evanjelium každému stvoreniu (dnešný výsledok protest. misií je asi 12 mil. duší). Aj oni šíria kresťanskú dobročinnosť, hoci veľká časť protestantských misionárov sa odváži pôsobiť len tam, kde misijná činnosť nie je nebezpečná životu. No „dvojaké kresťanstvo" vnáša do misií zmätok. Pohania sú v pomykove, ktoré z nich je pravé, pre ktoré sa majú zrieť svojich pohanských zvykov. Stávajú sa povrchnými a často chcú zo ziskuchtivosti vyhovieť obom (ráno idú na katolícku omšu, popoludní na protestantskú kázeň, aby mohli požívať hmotné výhody i jednej, i druhej konfesie!). Dvojakými misiami sa rozštiepenie kresťanstva ďalej šíri a nádejné sjednotenie sa tak sťažuje. Protestantskí misionári sú zväčša nesnášanliví a nežičliví a hmotnými prostriedkami (sú bohatšie vystrojení ako katolíci) často vedia zmariť obetavú prácu katolíckych misionárov, ktorým vážne a úprimne ide o to, aby získali pohanské duše pre Krista.

Protestantské misie.

Okrem misijného seminára v Ríme a v Paríži (§ 182, 1) vznikly v 19. storočí nové misijné sémináre v Miláne (1850), v Lyone (1856), v Anglicku (Mill-Hill, 1866), v Spojených štátoch severoamerických (Maryknell, 1911) a inde. Misijné hnutie prestalo byť len vecou reholí a zachytilo celý kresťanský ľud, ktorý sa združoval v rozličných misijných spolkoch. Také boly: Spolok na rozšírenie kat. viery v Lyone (1822), Spolok sv. Františka Xaverského v Ächene (1832), Spolok sv. Leopolda v Rakúsku (1829), Misijný spolok Ľudovítov v Bavorsku (1839), Detinstvo Ježišovo v Nancy (1843), Apoštolát modlitby (1844), Spolok sv. Petra v Paríži (1889), Spolok sv. Bonifáca v Paderborne a Sodalita sv. Petra Claverského (1894). R. 1916 vznikol v Miláne kňazský misijný sväz (Unio cleri pro missionibus), ktorý sa rozšíril v celej Cirkvi. Pápež Pius XI. preniesol do Ríma francúzsky misijný spolok a pod názvom „Pápežské dielo šírenia viery" rozšíril ho na celý svet. (Na Slovensku jestvuje misijná organizácia od r. 1929 s ústredím v Nitre.)

Misijné spolky.

V misionárskej práci sa horlivo zúčastnily nielen staršie rehole jezuitov, františkánov, kapucínov, lazaristov, trapistov a benediktínov, ale aj nové kongregácie, založené najmä pre misijné ciele. Sú to: *Spoločnosť Ducha sv.* alebo *čiernych otcov* (1848), *Kongregácia Nepoškvrneného Srdca Panny Márie* v Belgicku (1863), alžírskym arcibiskupom Lavigeriem založená Spoločnosť *bielych otcov* (1868) a *Spoločnosť Božieho Slova* (Verbi Divini), ktorú založil r. 1875 zbožný nemecký kňaz *Arnold Janssen* († 1909) v Steyle (Holandsko). Táto spoločnosť má veľký dom v Mödlingu pri Viedni. Na Slovensku má domy v Nitre, Štiavniku a vo Vidinej pri Lučenci.

Misijné rehole.

2. *Na Východe,* obývanom mohamedánmi a prívržencami gréckej schizmy, má misijná činnosť veľmi ťažkú úlohu. Pre fanatizmus Turkov a nesnášanlivosť schizmatikov činnosť katolíckych misionárov sa obmedzuje na udržanie doterajšieho stavu a opatrovanie posvätných miest. Vysoká Porta po krymskej vojne poskytla kresťanom občiansku rovnoprávnosť s mohamedánmi (1856), ale aj tak došlo ku krvavým prenasledovaniam *maronitov* v Damašku a Libanone (1860) a masovým popravám Arménov r. 1895—96 a r. 1909. V prvej svetovej vojne Mladoturci 600.000 Arménov, medzi

Katolíci v Malej Ázii a na Balkáne.

nimi 30.000 sjednotených, s neslýchanými ukrutnosťami deportovali a mnohých z nich stýrali. Katolíkov a sjednotených bolo za svetovej vojny v ázijskom Turecku 750.000 a asi 800.000 na Balkáne, hlavne v Bosnii a Hercegovine. R. 1904 sa vrátilo do Cirkvi asi 50.000 nestoriánov v Kurdistane. Na Balkáne vplyvom Ruska bolo pred prvou svetovou vojnou medzi sjednotenými (najmä mládežou) značné hnutie za orientálnu schizmu. Leo XIII. sa všemožne snažil získať Východ pre Cirkev. Pritom sa veľmi dbalo o zachovanie východného obradu. V Ríme založil niekoľko kolégií pre výchovu orientálnych kňazov. Aj francúzski jezuiti založili na to v Beyrute v Sýrii univerzitu sv. Jozefa. V *Malej Ázii* položenie kresťanských menšín sa po prvej svetovej vojne značne zhoršilo. Po porážke Grécka (1922—23) kresťanstvo v Malej Ázii skoro úplne vymizlo. *Palestínu* rezervovalo Anglicko r. 1918 židom za domovinu; vyvinulo sa tam židovskonárodné hnutie — sionizmus. Národné hnutie Arabov sa mu však postavilo na odpor. Vo Svätej zemi je dnes 600-tisíc mohamedánov, 170-tisíc židov, 31-tisíc katolíkov a 55-tisíc iných kresťanov.

3. *Afriku* si v 19. storočí európske námorné mocnosti skoro úplne rozdelily. Prisťahovaním Európanov katolicizmus zosilnel, ale u domorodcov misijné hnutie postupovalo pomerne veľmi pomaly. Keď sa Francúzi zmocnili *Alžírska* (1830), Pius IX. zriadil tam arcibiskupstvo s dvoma biskupstvami. Arcibiskupom sa stal Lavigerie († 1892), predtým biskup v Nancy, ktorý sa veľmi zaslúžil o scivilizovanie severnej Afriky. Keď sa *Tunis* dostal pod francúzsky protektorát (1881), Lavigerie sa stal arcibiskupom aj v Kartágu a prímasom Afriky. V Kartágu bol r. 1930 svetový eucharistický kongres.

Misie v Afrike.

V *Maroku* (od r. 1911 pod francúzskou svrchovanosťou) zriadili biskupstvo v *Ceute*. V *Tripolise* (od r. 1912 patrí Taliansku) založil Pius XI. r. 1926 biskupstvo. Počet katolíkov je nepatrný. V Egypte, pod anglickou svrchovanosťou, bola náboženská sloboda a kvitol bohatý rehoľný život i školstvo. Z monofyzitických Koptov asi 20.000 sa sjednotilo s Rímom a Leo XIII. zriadil pre nich patriarchát v Alexandrii s dvoma biskupstvami. *Abesínsko* bolo až do vojny s Talianmi (1887) katolíckym misiám neprístupné. Po uzavretí mieru s Talianmi negus Menelik povolil katolícke misie, a tak vznikol apošt. vikariát v *Erytreji* (17.000 katolíkov) a v Abesínsku (20.000 katolíkov). R. 1936 Taliani okupovali Abesínsko. Nasťahovalo sa ta veľa katolíkov a katolícka Cirkev mala tam ná-

Maroko, Tripolis, Abesínsko.

dejné položenie. Od výsledku terajšej vojny závisí osud katolíckej Cirkvi v Abesínsku.

Strednú a južnú Afriku v druhej polovici 19. storočia podelily si európske veľmoci a odvtedy sa tam vzmáha aj misijná činnosť. Prajne vplývalo na ňu kardinálom Lavigeriem uvedené hnutie za zrušenie otroctva. Pravda, vražedné podnebie, surovosť a nemravné zvyky černochov a islamská protipropaganda robia misijnému postupu takmer neprekonateľné ťažkosti. Zdarne tam pracujú otcovia Ducha svätého a bieli otcovia. Najlepšie sa im darí *v Ugande* (britská kolónia), „perle afrických misií", kde r. 1932 bolo 270.000 pokrstených. Benedikt XV. r. 1920 beatifikoval 22 mladých černochov z Ugandy, ktorí r. 1885—6 podstúpili mučenícku smrť. Prvá svetová vojna misijnému hnutiu nesmierne škodila. Veľa misijných staníc zaniklo. Rozšírenie prvej svetovej vojny aj na Afriku a najmä to, že domorodcov hromadne hnali na európske bojiská, vzbudilo v nich nenávisť ku všetkému, čo pochádzalo z Európy. Medzi domorodcami vzniklo národné hnutie (etiópizmus), ktoré misiám iste nebude prajné. Na *Madagaskare* od r. 1820 sa šírily protestantské misie, ale r. 1834 ich vyhnali („mučeníci" z Madagaskaru). V polovici 19. storočia sa ujali s pekným výsledkom misijnej práce jezuiti, ale onedlho sa dostal Madagaskar pod anglickú svrchovanosť a protestantizmus sa stal štátnym náboženstvom (1868). Pre fanatizmus protestantov misijná činnosť narazila na veľké ťažkosti. Odkedy je Madagaskar pod francúzskou svrchovanosťou (1895), katolícke misie majú väčšiu slobodu a vykazujú pekné výsledky, hoci Francúzsko im nedáva nijakú hmotnú podporu.

Uganda, Madagaskar.

Teraz je v strednej a južnej Afrike asi 180 miliónov obyvateľstva, z toho len 4 milióny katolíckych pohanokresťanov (protestantov 3 milióny). Majú vyše 100 apoštolských vikariátov a prefektúr. V celej Afrike spolu s ostrovmi je asi 8 miliónov katolíkov (5 miliónov protestantov).

4. *Predná India* sa dostala v 18. storočí do rúk Angličanov a dovtedajší páni Indie — Portugalci — okrem územia *Goa* stratili všetok vplyv. I Ceylon získali Angličania od Holanďanov. Portugalsko malo v Prednej Indii už od 16. storočia patronátne právo a pridržiavalo sa ho i vtedy, keď územie pripadlo Angličanom. Keď Sv. stolica zriadila r. 1832 na britskom území Prednej Indie apoštolské vikariáty a vyňala ich zpod právomoci portugalského arcibiskupa v Goa, Portugalsko nechcelo tieto zmeny uznať. Svoje patronátne povinnosti však nijako neplnilo. Došlo *k portugalsko-*

Misie v Indii.

indickej schizme, ktorú len Leo XIII. horko-ťažko odstránil uzavretím konkordátu s Portugalskom (1886; doplnenie r. 1928). Len vtedy bolo možno znovu zriadiť indickú hierarchiu. Portugalsko sa zrieklo patronátneho práva v britskej dŕžave, ale arcibiskupa v Goa povýšili na titulárneho patriarchu, ktorý mal právo predsedať na národnom koncile celej Prednej Indie. V britskom cisárstve Prednej Indie zriadila Sv. stolica sedem cirkevných provincií. Dnes je v Prednej Indii (spolu s Ceylonom) 11 arcibiskupstiev a 38 biskupstiev s 3,4 miliónmi katolíkov; celkový počet obyvateľstva je 355 miliónov. Pre sjednotených Tomášových kresťanov (§§ 37; 182, 5) zriadila Sv. stolica r. 1923 vlastnú hierarchiu (arcibiskupstvo v Ernakolame s troma biskupstvami). Sýrskomalabarské obrady si však podržali. Sjednotených Tomášových kresťanov je 450.000 a schizmatických ešte vždy asi 400.000.

Misijné ťažkosti u Indov.

Hoci anglická vláda dodržiava svoj sľub náboženskej slobody Indie, predsa misijná činnosť pre rasovú, rečovú a náboženskú miešanosť obyvateľstva je veľmi ťažká. Obrátení Indovia patria zväčša k nižším sociálnym triedam. Len novšie sa podarilo jezuitom získať pre kresťanstvo prednejších brahmanov. Misionári pôsobia na Indov hlavne vyučovaním a charitatívnou činnosťou. Roku 1869 založili nemeckí jezuiti *v Bombay* kolégium sv. Františka Xaverského, ktoré je na vysokej úrovni. V prvej svetovej vojne museli jezuiti svoje účinkovanie v Indii prerušiť, čo, pravda, misiám veľmi škodilo.

Zadná India.

5. *V Zadnej Indii*, v Aname, v cisárstve, spojenom roku 1802 s Tonkingom a *Kočinčínou*, kresťanov v 19. storočí veľmi prenasledovali. Prenasledovania vyvolal zväčša odboj domorodcov proti dobyvačnej politike Francúzov. Ale aj tak v polovici 19. storočia bolo v Aname ešte vždy asi pol milióna kresťanov. Staral sa o nich parížsky misijný seminár. V 80-tych rokoch predošlého storočia znovu vzbĺkly prenasledovania a trvaly dotiaľ, kým sa Francúzi (1884) a Angličania (1885) nezmocnili územia. Odvtedy je v Aname náboženská sloboda, ale francúzsky nepriateľský postoj k Cirkvi pociťujú aj indické misie. Dnes je v Aname 1.2 milióna katolíkov. Starajú sa o nich zväčša domorodí kňazi.

V Siame, v Britskej Malake a *v Indonézii* (Jáva, Sumatra, Celebes, Borneo) je spolu sotva pol milióna katolíckych pohanokresťanov. Do Indonézie Holanďania pripustili katolíckych misionárov len začiatkom 19. storočia.

Cirkev na Filipínach — viď § 205, 2.

Misie v Číne.

6. *V Číne* koncom 18. a v prvej polovici 19. stor. kresťanstvo všeobecne prenasledovali. Čína sa bedlivo uzavierala pred cudzím

vplyvom. Lepšie časy pre kresťanstvo nastaly až po ópiovej vojne (1840—42). Po nej si európske mocnosti vynútily prístup do „nebeskej ríše". Misijná činnosť sa rozprúdila. Po druhej ópiovej vojne (1857—60) donútili Angličania a Francúzi Čínu k mieru v Pekingu r. 1860, ktorým zrušili všetky čínske zákazy proti kresťanstvu a misionárom zaručili voľný prístup a ochranu. Ale aj takto sa vzmáhala v Číne nenávisť proti cudzincom, a tak aj proti misionárom. Miestami došlo ku krvavým prenasledovaniam (masakra v Tiencine r. 1870), a najmä pri *boxerskom povstaní* (1900) zahynulo veľa misionárov a tisíce kresťanských Číňanov. Od r. 1911 je Čína republikou a nová ústava zaisťuje všeobecnú náboženskú slobodu. Ale stále politické otrasy a živelné pohromy (povodne, hlad, choroby) hatia misijnú činnosť. Ruská boľševická propaganda a západná neverecká literatúra tiež škodia misiám. Ale aj tak ročný prírastok kresťanov je vyše 100.000 a Čína je najnádejnejším misijným územím. Zvýšenú pozornosť venujú misionári školstvu. Americkí benediktíni v Pekingu majú univerzitu (1925) a francúzski jezuiti pri Šanghaji. Značný je aj počet domorodého duchovenstva. R. 1926 vysvätil Pius XI. šiestich čínskych kňazov na biskupov. Dnes je v Číne 3,5 mil. katolíkov (protestantov pol milióna). Biskupstvo v Makao patrí k arcibiskupstvu v Goa. R. 1922 zriadili pre Čínu apoštolskú delegatúru, ku ktorej patrí 75 apošt. vikariátov a 25 prefektúr. R. 1924 bol prvý čínsky plenárny koncil v Šanghaji.

Katolíci v Japonsku.

7. V *Japonsku* po vyše 200-ročnej prestávke (§ 182, 5) v druhej polovici 19. storočia sa znovu otvorily brány náboženstvu kríža. Podľa dohody Japonska s Amerikou, Anglickom a Francúzskom z r. 1856 Japonci povolili v niektorých prístavoch prístup cudzincom, resp. kresťanom. Misionári objavili r. 1865 na okolí Nagasaki potomkov starých japonských kresťanov. V 70-tych rokoch predošlého storočia znovu vznikly prenasledovania kresťanov, ale na naliehanie západných mocností konečne odstránili protikresťanské zákony. Ústava z r. 1889 poskytla všeobecnú náboženskú slobodu. Japonsko rýchlym tempom si osvojuje európsku civilizáciu a stáva sa kultúrnym štátom. Ale jeho pokresťančenie postupuje oveľa pomalšie. Hatí ho prílišné rasové a národné sebavedomie Japoncov, ktorí vo svojom pohanskom náboženstve (šintoizmus = kult predkov) vidia čiastku národnej histórie. Sú materialisticky založení. Najnovšie sa príliš oddali západnej pozitivistickej filozofii, a tak je práca misionárov značne sťažená. R. 1891 zriadil

Leo XIII. arcibiskupstvo v Tokiu s troma biskupstvami (Nagasaki, Osaka, Hakodate). V Tokiu je katolícka univerzita. Misionári v Japonsku účinkujú školami, tlačou a rádiom. Asi zo 102 miliónov obyvateľstva je len 100.000 katolíkov (protestantov 180.000). Pius XI. vysvätil r. 1927 prvého japonského biskupa.

Kórea.

Do kráľovstva *Kórey* vniklo kresťanstvo z Číny, ale v 19. storočí ho veľmi prenasledovali. Mnohí podstúpili mučenícku smrť. (Pius XI. kanonizoval r. 1925 82 kórejských mučeníkov z r. 1839 až 1846.) R. 1910 anektovalo Kóreu Japonsko. Odvtedy má katolícka viera väčšiu slobodu. Ale z 23 miliónov obyvateľov je dnes len 138.000 katolíkov (protestantov 328.000). O katolíkov sa starajú tri apoštolské vikariáty a jedna prefektúra.

8. Misie v Austrálii a Oceánii — viď § 204, 3.

Misie v Severnej Amerike — viď § 205, 2.

Južná Amerika.

V Strednej a Južnej Amerike zaobchádzali katolícki kolonisti s Indiánmi oveľa šetrnejšie ako v Severnej Amerike. I dnes je tam asi 15 miliónov Indiánov. Sú z prevažnej väčšiny katolíci (i keď zväčša len navonok). Nepokrstených Indiánov v Strednej Amerike je pol milióna a v Južnej Amerike dva milióny. Na ich obrátení pracujú európski misionári, ale ich práca pre územnú rozsiahlosť a vražedné podnebie je veľmi ťažká.

Sú misie rentabilné?

9. Pohanské misie trvajú už stáročia, obetujú sa pre ne mnohé ľudské životy, zdravie, námahy a ohromné majetky, ale výsledok je pomerne dosť malý! Už Leo XIII. spomínal skromné misijné výsledky, najmä medzi kultúrnymi východnými národmi. Často odznejú ponosy so strany netrpezlivých, či sa to rentuje, či dosiahnuté výsledky stoja za prinesené obety a námahy. Na to načim poznamenať, že misijné hnutie nie je budované na princípe rentability. Vyviera z kresťanskej lásky a povinnosti hlásať Kristovo evanjelium každému stvoreniu. Tu odpadá otázka dosiahnutého výsledku. Nič nevychádza nazmar. Cirkev je mystickým telom Kristovým, ktoré živí kresťanský duch sebazaprenia, žertvovania, ba aj mučenícka krv! Ťažkosti v misijnom hnutí *môžu a musia byť*. Veď tu sa stretávajú dva úplne odlišné duchovné svety. Sv. Pavol zamieril s kresťanstvom na Západ. A ono je vo svojom nepodstatnom, *ale aj podstatnom vystrojení* prispôsobené západnému duchu, myšlienkovému svetu gréckorímskemu. Tento je však úplne *cudzí* národom čínskym a indickým. Túto myšlienkovú rozdielnosť ako misijnú prekážku misionári dávno zbadali (najmä jezuiti), a preto sa snažili akomodačným systémom ju zvládnuť. Most na Východ

sa musí budovať i pri všetkých obetiach. Azda na Východe sa kresťanstvo občerství a vzpruží vo viere aj Západ, Európu. Je vôbec otázka, či a dokedy kresťanská Európa bude viesť svet, či sa neblíži doba, keď znovu Východ bude učiť Západ. Možno, že budúce dejiny Cirkvi budú prevažne dejinami Východu, ako dosiaľ boly skoro výlučne dejinami Západu. Cirkev si všíma aj túto možnosť a primerane k univerzálnosti a svetovému poslaniu sa podľa toho aj zariaďuje. Dosiaľ mali domorodí duchovní len podradnú úlohu pri európskom misijnom klére. Ale Cirkev čím ďalej, tým viac sa dáva uplatniť tamojšiemu čínskemu, indickému kléru, lebo len domorodý klérus môže zdarne využiť všetky misijné možnosti. Preto svätenie čínskych a japonských biskupov Piom XI. má epochálny význam.

Východné myšlienkové prúdy v Európe.

Pravda, nielen kresťanský Západ sa snaží dostať na Východ, ale aj východné pohanské náboženstvá sa vtierajú do Európy, čo predošlé časy nepoznaly, ba boly by pokladaly za absurdné. Mohamedánske mešity sú skoro v každom väčšom európskom meste. Náboženská lyrika Rabindranatha Tagoreho vzbudila živý ohlas u Európanov. Na európskych vysokých školách študujúci početní čínski, japonskí a indickí študenti oboznamujú tunajší svet s budhizmom a ich vplyv sa javí v moderných myšlienkových prúdoch (teozofia, antropozofia), životospráve a moderných zvykoch. Kresťanstvo v budúcnosti bude mať do činenia nielen s európskymi bludmi, bude sa musieť vyrovnať a dohodnúť nielen s kultúrou európskych národov, ale aj s pestrou kultúrou Východu.

Schmidlin, Kath. Missionsgeschichte, 1925. — Schwager, Die Kath. Heidenmission der Gegenwart, 1909. — Brou, Les Jésuites missionaires au XIX.e siècle, Brux 1908. Goyau, Les prêtres des Missions Étrangères, Paris 1932. — Huonder, Der Verein der Glaubensverbreitung, 1913. — Arens, Die Kath. Missionsvereine, 1922. — O'Brien, The dawn of Catholicism in Australia, Lond. 1930. — Dr. K. Kmeťko, Svetové misie. Nitra 1941. — E. Bindáč, Výhľady východných misií v súčasnom politickom vare. Kultúra 1942, č. 8—9.

HLAVA IV.

Vnútorný život Cirkvi.

Začiatkom 19. storočia ujal sa v širokých kruhoch vplyvom osvietenstva racionalizmus a nevera. Cirkev im čelila tak, že ujasnila pomer rozumu a viery, prírody a milosti, vzťah filozofie k teológii, prírody k nadprírode. Musela presne určiť, pokiaľ siaha vo vieroučných pravdách prirodzené poznanie a čo ľudský rozum nemôže poznať bez nadprirodzeného zjavenia. V zápase s neverou aj niektorí katolícki učenci dospeli vplyvom modernej filozofie k mylným náhľadom, ktoré protivníka nielen nepremohly, ale ho

priamo podporovaly. Vo Francúzsku vznikol tradicionalizmus, v Belgicku ontologizmus. V Nemecku Hermes a Günther úplne alebo čiastočne podriaďovali vieru ľudskému poznaniu. Pápeži Gregor XVI., Pius IX. a rímske kongregácie svojimi rozhodnutiami upravovali teologickú vedu na správnu cestu.

Keďže liberalizmus sa snažil zlaicizovať, odpútať vnútorný a vonkajší život človeka od nadprirodzených noriem, Cirkev sa usilovala zdôrazniť právo nadprirodzeného vplyvu a poriadku na spoločenský a štátny život. Materializmom a kapitalizmom vyvolaný socializmus svojím úplne tuzemským zameraním snažil sa odviesť od Cirkvi široké masy, vzbudzovať v nich stálu sociálnu a cirkevnú nespokojnosť. Moderná filozofia a zmechanizovaný život urobily ľudí nielen indiferentnými, ale priam nepriateľmi náboženstva a Cirkvi. No Cirkev i pri týchto ťažkostiach sa všemožne snažila udržiavať v človečenstve nadprirodzenú vieru. Toto úsilie vypĺňuje jej vnútorný život v 19. a 20. storočí.

§ 207. CIRKEV V OBJATÍ MODERNEJ KULTÚRY.

Moderná kultúra.

1. 19. storočie a hlavne jeho druhá polovica (asi od 1850) vytvorilo pomery, v ktorých ešte aj dnes žijeme a menujeme ich „modernými". Ich hlavným prvkom je *realizmus* a *naturalizmus*. Veda 19. storočia dôkladne preskúmala svet okolo nás, nad nami (prírodoveda: fyzika, chémia, biologia, astronomia, fyziologia) a za nami (história). Zvládla prírodné sily a postavila ich do služieb človeka. Človek do istej miery stal sa ozaj pánom prírody a sveta. Moderná veda spôsobila v ľudskom živote veľký obrat. To vplývalo i na duchovný svet človeka a na jeho svetonáhľad. Moderná veda viedla prakticky k podivuhodnému vývinu techniky (stroje, paroplavba, železnice, telefon, telegraf, gramofon, rádio), teoreticky k naturalizmu a materializmu.

Pozitivizmus.

Vo filozofii vznikol *pozitivizmus*, ktorý preceňoval prírodovedu, popieral zjavenie a metafyziku. Uznáva iba empirické poznanie. Založil ho Francúz August *Comte* († 1857), ďalej vyvíjal Angličan John Stuart *Mill* († 1873) *a* Nemec Herbert *Spencer* († 1903). Pozitivizmu podľahol Ernest *Renan* († 1892) a Emil *Zola* († 1902) a svojimi dielami (Renan: La vie de Jésus, Histoire des origines du christianisme; Zola svojimi naturalistickými románmi) vniesli ho medzi široké masy ľudu. Darwinov († 1882) biologický *evolucionizmus* sa fanaticky popularizoval a *agnosticizmus* (Dubois Reymond: Ignoramus et ignorabimus) sa stal svetonáhľadom učencov, najmä prírodovedcov a lekárov. *Kriticizmus*, evolucionisticky a relativisticky založený *historizmus* (všetko je dejinne

podmienené), nepoznajúc večné normy v práve, mravnosti, náboženstve a nadprirodzené hodnoty, vyvolal anarchiu v kultúrnom svete. Ľudovítom Feuerbachom († 1872) hlásaný *materializmus* znížil Boha a posmrtný život na ľudské predstavy („homo homini deus est"). Protestantský teolog Dávid Fridrich Strauss (1844) uznáva, že moderný svetonáhľad už vôbec nie je kresťanský (Wir sind keine Christen mehr). Podľa svojich panteistických náhľadov hovorí, že nie sme a nemáme byť kresťanmi v starom smysle slova (kresťanstvo: kult chudoby, opovrhuje svetom a vzdelanosťou), ale nové náboženstvo má byť citom závislosti od univerza a má uskutočniť ideál človeka, ľudskosti a humanity. Materialistický svetonáhľad dovŕšil Ernest Haeckel († 1919) svojím *monizmom* (niet Boha, Boh je príroda). Ostrými útokmi na kresťanstvo (v hlavnom diele Welträtsel) obral široké ľudové masy o kladnú vieru. Myšlienkový zmätok ešte zväčšovala *pesimistická* a úplne proticirkevná filozofia Artura Schopenhauera († 1860) a jeho nasledovníka Eduarda Hartmanna (1906). Fridrich Nietzsche († 1900) nazval kresťanskú morálku morálkou otrokov (Sklavenmoral). Kresťanstvom „skazenému" ľudstvu vytýčil nový ideál v „nadčlovekovi" (Übermensch), ktorý pevnou a mocnou vôľou zveľaďuje svoju moc a ostatní mu slúžia. Kresťanstvo vraj treba odstrániť a pokračovať v začatých ideáloch pohanstva. Šíritelia ateizmu pod vedením Haeckela a neskoršie Viliama Ostwalda († 1932) sa somkli *v monistické spoločenstvá* (Monistenbunde) a utvorili tzv. voľnú *myšlienku*. Voľnomyšlienkárske občianske a proletárske organizácie vznikly vo všetkých štátoch. Sú však medzinárodne spojené a napádajú kresťanstvo, predovšetkým katolícku Cirkev. Protivníkmi pozitívneho kresťanstva sú najnovšie aj *teozofické, antropozofické* a *okultistické* hnutia, ktoré svojím prevážne budhistickým mysticizmom odcudzujú ľudí náboženskému životu a cirkevnému smýšľaniu. Vplyvom modernej filozofie svetonáhľad väčšiny europského človečenstva sa natoľko odklonil od kresťanstva, že Europa začiatkom 20. storočia bola kresťanská skôr len podľa mena ako v skutočnosti. Ľudstvo je rozdvojené na veriacich a neveriacich, ktorí zápasia o bytie a nebytie. Nečudo, že pod vplyvom takýchto zjavov niektorí predpovedali blížiaci sa zánik západnej kresťanskej kultúry (Spengler: Untergang des Abendlandes, 1918).

Voľnomyšlienkári.

Moderný človek.

2. Moderná kultúra sa stala teda naturalisticko-materialistickou a odklonila sa od kresťanstva a Cirkvi. Pravda, materializmus by nebol natoľko zachytil široké vrstvy ľudu a tak katastrofálne rozkladne pôsobil, nebyť sociálnej biedy a neporiadkov 19. storočia. Ľud v biede sa chytal všetkého, od čoho čakal zmenu svojho zúfalého stavu. Moderného človeka obklopuje technika, ustavične prichádza do styku so strojmi, zázračnými to vynálezmi ľudského umu, a tak pomaly sa aj zmechanizuje. Jeho pozornosť sa sústreďuje len na pozemskosť, na to, čo je výtvorom jeho rúk a jeho umu. Tvoria sa veľké mestá, vznikajú továrne, kde na malom priestore soskupené robotníctvo deň po deň koná tú istú prácu bez rozmýšľania

— mechanicky. Ovocie práce však nepatrí jemu. Dostáva len zlú plácu, zisk patrí kapitalistom. Moderný človek stratil spojenie s pôdou a ľudovou tradíciou. Jeho rodinný život je rozháraný, byt malý a nezdravý, strava chudobná. Vo svojom rodinnom kruhu sa necíti dobre, bočí od neho, stráca smysel pre vyššie životné hodnoty, vo chvíľkových pôžitkoch a alkohole sa snaží zabudnúť na svoj smutný stav. Odumiera v ňom indivíduum a stáva sa nepatrnou složkou masy. Moderný človek už nerozmýšľa. Myšlienky preberá z dennej tlače, ktorú však majú v rukách liberáli a neverci.

Nespokojnosť moderného človeka.

Takýto stav veľmi zaťažuje vychovávateľskú prácu, ba úplne ju znemožňuje. Človek, ktorého pozornosť sa sústreďuje na techniku, na stroj, ktorý musí denne bojovať o svoje živobytie, ťažko chápe slovo božie. Náboženský život, ako vždy, aj teraz sa môže točiť okolo kostola. Ale v moderných veľkomestách je nedostatok kostolov. Moderný človek sa stále sťahuje, a to znemožňuje jeho riadnu a plánovitú pastoráciu. Aj duchovné ovzdušie, ktoré ho obkľučuje, je preniknuté neverou. Je zmechanizovaný, pastorácia ho nemôže dostatočne zachytiť a k tomu periodická tlač ho stále štve a udržiava v politickej, sociálnej a náboženskej nespokojnosti. Dozrel pre veľkú sociálnu revolúciu, ktorú si vytýčila vo svojom programe *sociálna demokracia.*

Socializmus.

Socializmus nevznikol nečakane. Je logickou výslednicou predchádzajúceho myšlienkového a hospodárskeho vývinu. Utláčaný štvrtý stav (proletariát) urobil z liberalistickej náuky dedukciu, ktorú potreboval on. Liberalizmus neobmedzenou konkurenciou a bezohľadným vykorisťovaním ľudských síl sa ťažko previnil proti spravodlivosti. Proletariát sa musel brániť. Kým sociálna demokracia (politická strana socialistického systému) žiadala pre proletariát len primerané životné podmienky, dotiaľ mala s kresťanstvom podobné stanovisko. Ale hospodárske požiadavky socializmu sú spojené s určitým svetonáhľadom, s materializmom, ktorý má tuzemské zameranie. Ani prostriedky a spôsoby, akými chcel svoj cieľ („Zukunftstaat") dosiahnuť, nesrovnávajú sa s kresťanskou morálkou (komunizmus násilia miesto starokresťanského komunizmu lásky). Keďže základom socialistického systému je *historický materializmus* (všetko, i duchovný svet, právo, mravnosť, náboženstvo sú derivátmi hospodárskeho života), stal sa hlavným nositeľom protikresťanského a proticirkevného hnutia novej doby (agitácia za vystúpenie z Cirkvi). Už pred prvou svetovou vojnou, najmä však po nej, sociálna demokracia si získala v mnohých štátoch vedúce politické postavenie alebo značné zastúpenie v parlamentoch, tým rozhodujúci vplyv na verejný, a tak aj náboženský život.

Socialisti.

Pôvodcom socializmu je Francúz gróf *Henrich de Saint-Simon* († 1825), ktorý z kresťanských pohnútok žiadal zlepšiť postavenie niž-

ších tried a spravodlivo rozdeliť tuzemské majetky. Radikálnejší socialisti boli Peter Jozef *Proudhon* († 1865, „súkromný majetok je krádež"), v Anglicku Róbert Owen († 1858) a v Nemecku *Karol Marx* († 1883), tvorca vedeckého socializmu (hlavné dielo: Das Kapital), ďalej Fridrich Engels († 1895), Ferdinand Lassalle. Socialisti sa neskoršie rozštiepili na miernejších socialistov (revizionisti) a na radikálnych komunistov. Medzinárodné vedenie komunistov prevzalo r. 1919 Rusko (tretia internacionála), ktoré už dávnejšie bolo hniezdom extrémnych anarchistických hnutí (Michal Bakunin, pôvodca ruského nihilizmu).

Ioël, Wandlungen der Weltanschauung, 1929. — Przywara, Ringen der Gegenwart, 1929. — Kesseler Die relig. Bewegung der Gegenwart, 1921. — Jaspers, Die geistige Situation der Zeit, 1931. — Heussi, Die Krisis des Historismus, 1932. — Ruggiero, Gesch. des Liberalismus in Europa, 1930. — Stammler, Die materialist. Geschichtsauffassung, 1927. — Briefs, Der Untergang des Abendlandes, Christentum und Sozialismus, 1941. — Naumann, Sozialismus und Religion, 1921. — Heitmann, Groszstadt u. Religion, 1925.

§ 208. TEOLOGICKÉ SPORY. SEKTY.

1. Niektorí katolícki učenci v snahe brániť vieru a Cirkev proti moderným bludom racionalizmu, materializmu a panteizmu opustili cirkevnú vedu minulosti a vedome alebo nevedome sa postavili na pôdu filozofie svojej doby. Tým upadli do rozličných bludov, ktoré sa týkaly hlavne pomeru viery a vedy. Hlavnejšie bludy 19. storočia sú:

Hermes.

a) *Hermesianizmus,* ktorého pôvodcom je *Juraj Hermes* († 1831), profesor dogmatiky v Bonne. Bol učený, nábožensky hlboko založený a snažil sa smieriť katolícku teologiu s nemeckou filozofiou. Vplyvom Kantových a Fichteho spisov sostavil teologický systém, ktorý bol v podstate racionalizmom. Viera podľa Hermesa nie je prijatím zjavených právd pre autoritu zjavujúceho Boha, ale výsledkom ľudského rozumu. *Rozum mu je hlavnou normou pravdy* a jediným prostriedkom, ktorým človek môže poznať nadprirodzené pravdy. Opovrhol scholastikou, nepoznal charakter zjavenia kresťanských právd a preceňoval ľudský rozum. Mal veľa prívržencov, najmä na nemeckých univerzitách. Po Hermesovej smrti Gregor XVI. zavrhol r. 1835 jeho náhľady a jeho spisy dal na index. Hermesianizmus pomaly umĺkol.

Günther.

b) Podobne ako Hermes preceňoval ľudský rozum vo veciach viery i viedenský kňaz a filozof *Anton Günther* († 1861). So sv. Klementom Hoffbauerom sa zaslúžil o katolícku reštauráciu Rakúska, ale vo filozofii opovrhoval scholastikou a pod vplyvom Descartesovým (metodická pochybnosť) sa snažil rozumove vysvetliť všetky tajomstvá viery. V Rakúsku a Nemecku mal početných prívržencov. Pius IX. r. 1857 zavrhol jeho náuku a Günther sa hneď poslušne podrobil.

Tradicionalizmus.

c) Hermes a Günther v zápase s racionalizmom a materializmom preceňovali ľudský rozum vo veciach viery. Do opačného extrému padol abbé Ľudovít *Bautain* († 1867), profesor filozofie v Štrasburgu. Po stopách filozofa a štátnika *Bonalda* (§ 193, 2) popieral, že by ľudský roz-

um mohol poznať Boha, a *všetky* ľudské znalosti na náboženskom a mravnom poli pripisoval *zjaveniu a tradícii (tradicionalizmus)*. Gregor XVI. zavrhol jeho učenie a Bautain sa r. 1840 poddal. Tradicionalistom bol aj Augustín *Bonnetty* († 1879), profesor filozofie a redaktor časopisu „Annales de philosophie chretiénne" v Paríži. Kongregácia indexu predložila mu r. 1855 štyri vety, ktorými odsúdili tradicionalizmus. Sú to: Medzi vierou a rozumom nemôže byť rozpor. Ľudský rozum môže dokázať jestvovanie Boha. Duchovnosť duše a slobodnú vôľu človeka, používanie rozumu predchádza viera. Filozofia sv. Tomáša a scholastikov nevedie k racionalizmu a materializmu. — Bonnetty predostreté vety podpísal.

Ontologizmus.

d) *Ontologizmus* sa snažil dokazovať, že bezprostredná *intuícia* je prameňom a princípom všetkých rozumových poznaní. Idey ponímal ako večné reality v Bohu (odtiaľ pomenovanie). Stúpencom ontologizmu v Taliansku bol kardinál *Gerdil* († 1802), *Gioberti* († 1852) a Anton *Rosmini-Serbati* († 1855), z ktorého spisov Leo XIII. r. 1887 zavrhol 40 viet. Vo Francúzsku ho šírili *Fabre*, profesor Sorbony v Paríži, sulpicián *Branchereau* a *Hugonin*, biskup v Bayeux. V Belgicku hlásali ontologizmus *Laforet* a *Ubaghs*, profesori v Löwene. Kongregácia sv. Ofícia r. 1861 označila sedem viet ontologizmu za nebezpečné pre čistotu viery.

Amerikanizmus.

e) V Amerike snahou získať protestantov pre katolícku Cirkev vznikol tzv. *amerikanizmus*. Jeho pôvodcom je konvertita Izák Tomáš *Hecker* († 1888; § 205, 2), zakladateľ spoločnosti *pavlistov*. Nazdával sa, že protestanti sa ľahšie vrátia do Cirkvi, keď sa v nej bude viac prízvukovať osobná sloboda, zvláštne pôsobenie Ducha sv. v duši človeka a vôbec subjektívny prvok miesto príliš zdôrazňovanej cirkevnej autority. Pre blaho Cirkvi dá sa vraj viac očakávať od dobrovoľnej činnosti jej členov ako od autoritatívneho vedenia biskupov a kňazov (minimizmus). V morálke treba viac prízvukovať aktívne a prirodzené ctnosti (vytrvanlivosť, organizačnú schopnosť, pohotovosť), pre ktoré americký človek má viac porozumenia, ako tzv. pasívne (poslušnosť, poníženosť). Pre ľahší prístup protestantov treba vraj zmierniť katolícku disciplínu a odsunúť niektoré menej významné dogmy. Tieto náhľady, ktoré viedly k liberálnemu katolicizmu, Leo XIII. odsúdil r. 1899 ako mylné a necirkevné v liste kardinálovi Gibbonsovi v Baltimore.

Reformný katolicizmus.

f) V Nemecku sa snažili zblížiť katolicizmus s modernou kultúrou a pozdvihnúť katolíkov z vedeckej a sociálnej inferiórnosti. Tak vznikol tzv. *reformný katolicizmus*. Jeho prívrženci (Fr. Kraus, H. Schell, A. Ehrhard, Joz. Müller; v Taliansku básnik Fogazzaro s románom „Il Santo"; v Anglicku Fridrich Hügel) bičovali neporiadky v Cirkvi a v teológii chceli uviesť nové metódy, aby sa teológia viac prispôsobila modernému duchovnému smeru. Ale ich návrhy neboly dosť jasné a v kritike pomerov zašli priďaleko. Najvynikajúcejší medzi nimi bol *Herman Schell* († 1906), profesor teológie vo Würzburgu, ktorý svojimi apologetickými spismi preukázal Cirkvi veľké služby, poukázal na nové úlohy teológie, ktoré sú aj dnes smerodajné. Ale jeho teologický systém, najmä náuka o Bohu (Deus causa sui), nebol bezchybný. Niektoré jeho spisy sa dostaly na index. Schell sa poslušne podrobil učiteľskému úradu

Cirkvi. Nepridal sa k nijakému modernému filozofickému systému, ale so stanoviska aristotelovsko-scholastickej filozofie sa snažil vniknúť do hlbšieho porozumenia dogiem.

2. Učiteľský úrad Cirkvi pri vzniku každého bludu a teologickej kontroverzie zaujal hneď potrebné stanovisko a označil veriacemu svetu správny smer. Poblúdenia doby opätovne shrnul a odsúdil Gregor XVI. svojou encyklikou „*Mirari vos*" z r. 1832 a Pius IX. svojím *Sylabom* z r. 1864.

Encyk. „Mirari vos".

Gregor XVI. hlavnú príčinu filozofických poblúdení a spoločenských neporiadkov videl v náboženskom indiferentizme a z neho vyplývajúcej neobmedzenej slobode svedomia. Indiferentizmus by bol chcel zdegradovať Cirkev na úplne ľudskú ustanovizeň. Gregor XVI. označil hranice slobody svedomia, urobil markantný rozdiel medzi filozofiou, v ktorej sa vždy dá dišputovať a zjavením, ktoré viaže vždy a bezpodmienečne. Ostro odsúdil aj neobmedzenú tlačovú slobodu.

Sylabus.

Proti bludom „svojej doby" vydal Pius IX. encykliku *Quanta cura* (8. dec. 1864), ku ktorej pripojil *Sylabus* (soznam) 80 téz, týkajúcich sa hlavne panteizmu, racionalizmu, naturalizmu, socializmu, komunizmu, nekresťanského nacionalizmu, štátneho cirkevníctva a autonomnej morálky. Sylabus sa končí slovami: „Rímsky pápež sa nemôže a nesmie smieriť s pokrokom, liberalizmom a modernou civilizáciou." Celý Sylabus, najmä však jeho posledná veta, vyvolala v liberálnom svete veľký rozruch, hlavne vo Francúzsku, Taliansku a Rusku. Pokladali ho zo otvorený útok Cirkvi na modernú kultúru a civilizáciu. Pravda, neprávom, lebo Pius IX. len natoľko zavrhol modernú kultúru, nakoľko sa odklonila od nadprirodzeného zjavenia a stala sa heretickou.

Sylabus v pôvodnej forme pochádza od biskupa Pecciho z Perugie, neskoršieho pápeža Lea XIII. Už táto okolnosť dostatočne podvracia domnienku, ako by Sylabus bol proti kultúre a civilizácii vôbec. Veď nikomu tak nezáležalo na vyrovnaní pomeru medzi Cirkvou a modernou kultúrou ako práve Leovi XIII. (§ 200, 5).

Prispôsobovanie teológie k modernej vede.

3. Prispôsobovanie sa katolíckej filozofie a teológie k modernej vede neprestalo. Najmä koncom 19. a začiatkom 20. storočia sa snažili niektorí teológovia a laici vo Francúzsku (exegéta Alfréd Loisy, historik Albert Houtin, apologéta Móric Blondel), v Nemecku (Joz. Schnitzer, Hugo Koch, Fr. Wiegand, Engert), v Anglicku (exjezuita Tyrrell), v Taliansku (Romolo Murri, Minocchi, Umberto Fracassini) vniesť do teológie racionalistické prvky. Vplyvom novokantizmu (agnosticizmus), historizmu a Schleiermacherovej ima-

nentistickej alebo citovej teologie chceli „zreformovať" Cirkev. Pritom oslabovali jej nadprirodzený charakter a vychovávali k citovému náboženstvu. Nepopierali učiteľský úrad Cirkvi a ich náuku bolo ťažko označiť za heretickú. Skôr spôsob ich smýšľania bol heretický. Vplyvom historizmu pripúšťali časovú menlivosť dogiem.

Pius X. pomenoval nové hnutie v teologii *modernizmom* a zaviedol proti nemu ako „súhrnu všetkých bludov" najtuhší boj. Sv. Ofícium dekrétom *Lamentabili* r. 1907 zavrhlo 65 téz modernizmu (nový sylabus), posbieraných najviac zo spisov Loisyho. Pius X. vydal hneď nato encykliku *Pascendi* (1907), v ktorej tieto tézy odsúdil ako heretické. Niekoľkých autorov, ktorí zotrvali pri svojom stanovisku, exkomunikoval (Loisy, Tyrrell, Murri, Schnitzer, Koch, Wiegand). R. 1910 nariadil (motu proprio Sacrorum antistitum) všetkým kňazom, ktorí účinkujú v pastorácii a na katedrách, složiť *antimodernistickú prísahu.* Majú ju složiť aj klerici pred prijatím vyšších radov.

Pius X. odsúdil modernizmus.

Aby nedošlo k sporom, antimodernistickú prísahu nežiadali od nemeckých profesorov teologie, účinkujúcich na štátnych univerzitách. Vo všeobecnosti len málo kňazov odoprelo prísahu. Hnutie modernizmu upadá. Loisy a Houtin sa odvrátili nielen od Cirkvi, ale aj od pozitívneho kresťanstva. Ako modernisti boli exkomunikovaní profesori teologie Jozef Wittig (1925) vo Vratislave, Ján Hehn († 1932) vo Würzburgu, Ernesto Buonaiuti (1924) v Ríme a abbé Jozef Turmel (1930) v Rennes.

Medzi teologmi, ktorí bojovali proti reformnému katolicizmu a modernizmu, vznikol tzv. *integralizmus,* ktorý zazlieval akékoľvek (i metodické) prispôsobenie sa katolíkov k modernej kultúre. Benedikt XV. odsúdil ho ako zveličený r. 1914.

Integralizmus.

4. R. 1844 vzniklo v Nemecku sektárske hnutie tzv. *nemeckého katolicizmu.* Keď trevírsky biskup Viliam Arnoldi obnovil púť k *rúchu Krista Pána,* ktorá sa už dosť dlho nekonala, suspendovaný sliezsky kňaz kaplán Ján *Ronge* († 1887) použil túto príležitosť a demonštroval proti trevírskemu biskupovi a proti úcte pozostatkov vôbec. Liberálny svet ujal sa Rongeho a zveleboval ho ako druhého Luthera. Onedlho sa pripojil k nemu druhý sliezsky kňaz Ján *Czerski* († 1893) a iní odpadlíci. Na viacerých miestach Sliezska založili náboženské obce, nezávislé od Ríma, a nazývali sa *nemeckými* alebo *kresťanskými katolíkmi.* Našli prívržencov i v Berlíne, Lipsku a Dražďanoch. R. 1845 mali v Lipsku „prvý nemecko-katolícky koncil", ktorý vyhlásil Písmo sv. za jediný prameň viery, odstránil ušnú spoveď, úctu svätých, relikvií, pôsty, púte, celibát, zo sviatostí nechal len krst a sviatosť oltárnu, ktorú

Nemecký katolicizmus.

vysluhovali pod dvoma spôsobmi. Liturgická reč bola nemecká. Nemecké vlády ich zpočiatku podporovaly, ale neskoršie pre radikálnosť a revolučného ducha snažily sa ich zbaviť. R. 1850 mali nemeckí katolíci asi 60.000 prívržencov a 260 cirkevných obcí. Odvtedy postupne upadali. Väčšina sa pripojila „k voľnonáboženským" protestantom (Lichtfreunde). Pozostatky nemeckých katolíkov sa udržaly v Sasku až do r. 1918.

5. V súvise s vyhlásením dogmy o pápežskej neomylnosti (§ 209, 4) vznikla schizma *starokatolíkov.* Už pred vatikánskym snemom sa začala prudká opozícia, najmä medzi nemeckými profesormi teologie, proti pripravovanej dogme o pápežovej neomylnosti. Na čele opozície stál slávny mníchovský profesor *Ignác Döllinger.* Nemecký biskupský sbor, hoci na sneme nebol za dogmu, poslušne sa podrobil rozhodnutiu a spoločným pastierskym listom vyzval nemeckých veriacich, aby urobili podobne. Ale Döllinger a niektorí profesori teologie (vo Vratislave Baltzer, Reinkens, Weber; v Bonne Hilgers, Langen, Knoodt, Reusch; v Braunsbergu Michelis a Menzel; v Prahe Schulte) odopreli podrobiť sa, preto ich exkomunikovali. Odporcovia neomylnosti na mníchovskej porade r. 1871 sa rozhodli, hoci ich Döllinger vystríhal, odlúčiť sa od „neomylnej Cirkvi" a založili cirkevnú organizáciu starokatolíkov. Najviac sa pritom exponoval kánonista Fridrich Schulte z Prahy (neskoršie v Bonne, † 1914). Na druhom kongrese starokatolíkov v Kolíne zvolili si za biskupa profesora Huberta Reinkensa z Vratislavy. R. 1873 sa dal jansenistickým biskupom v Holandsku ordinovať, a tým schizmu dovŕšili. Schizmatická cirkev starokatolíkov v nemeckom kultúrnom boji (§ 197, 6) prichádzala viacerým vládam vhod, preto ju podporovaly, aby tým oslabovaly katolíkov. V Prusku, Badene a Hesensku povolily vlády starokatolíkom spoluužívať katolícke kostoly a cintoríny. Keď to Sv. stolica zakázala, pripadly im úplne. Hnutie sa onedlho rozštiepilo na dva smery. Jeden chce ostať katolíckym a neprijíma len dogmu o pápežskej neomylnosti, druhý sa vlastne blíži protestantizmu. Zrušil povinnú spoveď, pôstnu disciplínu a povinný celibát kňazov. Pri omši zpočiatku čiastočne, neskoršie úplne povolil nemeckú reč. Tieto novoty vzbudily u niektorých, najmä z lepších tried, nevoľu. Sám Döllinger sa utiahol (zomrel však v exkomunikácii r. 1890). Sekta po kultúrnom boji stratila v očiach Nemcov svoj smysel. Sama v sebe nemala dosť vnútornej sily udržať sa. Preto upadá. Pokusy sjednotiť sa s gréckou schiz-

Starokatolíci.

Starokatolíci rozštiepení.

matickou, resp. anglikánskou cirkvou ostaly bezvýsledné. Iba s holandskými jansenistami sa jej podarilo r. 1889 uzavrieť úniu. Sídlo cirkevnej správy je v Bonne.

Okrem Nemecka starokatolíckej podobná *„kresťansko-katolícka"* cirkev sa utvorila aj vo Švajčiarsku, kde ju podporovaly viaceré protestantské kantóny. V Berne majú starokatolíci teologickú fakultu. V Rakúsku dostali povolenie založiť starokatolícku cirkev r. 1877. Hnutie „Los von Rom" (§ 198, 5) ich podporovalo. Dnes má starokatolicizmus sotva 200.000 prívržencov (z toho v Nemecku asi 55.000, vo Švajčiarsku 35.000, v Severnej Amerike 40.000).

Pokusy po vatikánskom sneme utvoriť národné cirkvi v Taliansku (gróf Ricciardo a apostati Panelli, Giurleo, Trabucco) a vo Francúzsku (Église catholique gallicane na čele s apostatom Hyacintom Loysom) nenašly ozvenu.

Ehrhard, Der Katholizismus u. das 20. Jh. 1902. — Kiefl, Herm. Schell, 1907. — Hennemann, Schell im Lichte zeitgenöss. Urteile, 1909. — Heiner, Der neue Syllabus Pius X, 1907. — Kübel, Gesch. des Kath. Modernismus, 1908. — Petre, G. Tyrrell's Lettres, London 1921. — Buonaiuti, Le Modernisme cath., trad p. R. Monnot, Paris 1927. — Kopp, Altkatholizismus u. Protestantismus, 1925. — Demmel, Gesch. des Altkatholizismus in Österreich, 1914.

§ 209. VATIKÁNSKY SNEM: DOBUDOVANIE CIRKEVNEJ ÚSTAVY.

1. Tridentský snem objasnil mnoho vieroučných otázok a usporiadal disciplínu tak, že Cirkev dlho necítila potrebu nového koncilu. Ale za 300 rokov po tridentskom sneme prežila Cirkev také prevraty, nakopilo sa toľko nových problémov, že bolo na čase, aby sa znovu sišla učiaca Cirkev a zaujala k nim potrebné stanovisko. Hoci iné neriešené otázky boly by sa daly odložiť na neskorší čas, otázka pápežského jurisdikčného postavenia a jeho osobnej neomylnosti, ktorej riešenie (dogmatické definovanie) bolo časové na tridentskom sneme (ale z oportúnnych príčin sa jej nedotkli; § 175, 5), sa už nedala odďaľovať. Predsa však, keď Pius IX. oznámil katolíckemu svetu, že zamýšľa svolať všeobecný snem, okrem veľkej oduševnenosti vzbudila táto zvesť aj prekvapenia a obavu. Príčinou vzrušenia bola čiastočne okolnosť, že sa nevedelo určite, o čom bude budúci snem rokovať (vatikánske kruhy to neprezradily), ale zväčša zavinil to nekatolícky svet. Už Piov Sylabus pokladal za neslýchaný útok na modernú kultúru. Keď sa dopočul, že na budúcom sneme sa má rokovať o neomylnosti pápeža, ponúkol „klerikalizmom gniaveným" katolíkom

Predohry snemu.

svoju nežiadanú pomoc. Bavorský ministerský predseda knieža Hohenlohe sa pokúsil zorganizovať európske vlády, aby odvrátily „nebezpečenstvo", ktoré hrozí svetu na budúcom koncile.

2. V takom ovzduší nie div, že aj medzi samými katolíkmi sa našli ľudia, ktorí boli proti chystanému dogmatickému definovaniu pápežskej neomylnosti. Jedni z vecných príčin (v Nemecku profesor Döllinger, biskupi Ketteler, Hefele; vo Francúzsku Maret), druhí zas preto, lebo to nepokladali za časové a obávali sa reakcie vlád, ba aj schizmy medzi katolíkmi. Keď uvážime veľký morálny tlak, aký vedel v tých časoch vyvinúť na verejné smýšľanie liberalizmus, isteže takáto obava nebola bezzákladná. Ale otázka pápežskej neomylnosti bola oveľa zrelšia, aby také obavy boly mohly zmariť jej dogmatické definovanie. O čo tu vlastne išlo? O to, či je pápež aj *osobne*, t. j. bez opýtania sa Cirkvi, resp. všeobecného snemu, vo veciach viery a mravov *neomylný*. Teologická veda (sv. Augustín, koncily, scholastika, sv. Tomáš atď.) sa už dávno rozhodla pre pápežovu osobnú neomylnosť. V 12. a 13. storočí, keď pápežstvo stálo na vrchole svojej moci, už len-len že nedošlo aj k dogmatickému definovaniu tejto pravdy (§ 98, 4). Neskoršie konciliárna teória, teritoriálne cirkevníctvo, galikanizmus a episkopalizmus zatlačily ju do pozadia. Ale romantici v 19. storočí (De Maistre, Lamennais; § 193, 2) ju spopularizovali natoľko, že ani liberalizmus, ani ním zastrašený klérus nemohol prekaziť jej dogmatizovanie.

Obavy katolíkov i nekatolíkov.

Vhodnou predohrou vatikánskeho snemu, na ktorom sa mala dogmatizovať pápežská neomylnosť, bolo slávnostné vyhlásenie dogmy o Nepoškvrnenom počatí Matky Božej r. 1854. Hoci biskupi celého sveta podali o nej svoju mienku a publikovali ju v prítomnosti asi 200 cirkevných hodnostárov, predsa pápež sám, *bez opýtania sa cirkevného snemu, tézu vyšetril* a ju aj definoval. Tento spôsob vyhlásenia dogmy, ktorý predpokladal pápežskú osobnú neomylnosť, katolícky svet prijal bez váhania, čo bolo znakom, že učenie o osobnej neomylnosti pápežovej bolo v Cirkvi všeobecne uznané.

Definovanie dogmy o Nepoškv. počatí M. B.

3. Po dôkladných prípravách Pius IX. bulou Aeterni Patris Unigeniti z 29. júna 1868 svolal snem. Pozvali aj schizmatikov a protestantov, ktorí však s pohoršením pozvanie odmietli. 8. dec. 1869 pápež otvoril synodu vo svätopeterskom chráme. Zúčastnilo sa na nej asi 700 prelátov s hlasovacím právom (276 Talianov, 84 Francúzov, 41 Španielov, 17 Nemcov, 28 z Rakúska, 20 z Uhorska). Štyri deputácie otcov (pre otázky viery, disciplíny, rehoľníctva a misií) pracovaly na návrhoch, o ktorých neskoršie roko-

Účasť na sneme.

vali všetci otcovia na generálnych zasadnutiach. Verejné hlasovanie a publikovanie dekrétov bolo na slávnostnom zasadnutí. Už na treťom verejnom zasadnutí (24. apr. 1870) otcovia jednohlasne prijali dogmatickú konštitúciu *De fide catholica*, ktorá obsahovala základné náuky kresťanstva (o Bohu Stvoriteľovi, o viere a prameňoch viery, o pomere medzi vierou a rozumom) a zavrhla bludy ateizmu, racionalizmu, materializmu, panteizmu, tradicionalizmu atď. Skôr, ako by boli otcovia snemu prikročili k porade i schéme *De Ecclesia Christi*, ktorej 11. hlava obsahovala náuku o ustanovení, podstate a trvaní primátu, 480 biskupov podalo návrh, aby sa súčasne s primátom rokovalo aj o neomylnosti *rímskeho pápeža*. Tento návrh rozdvojil otcov na zastancov a protivníkov pápežskej neomylnosti. Tábor zastancov mal prevažnú väčšinu. Na strane protivníkov bolo 13 nemeckých biskupov (Ketteler, Hefele z vecných, ostatní z oportúnnych príčin), z rakúskych dvaja (Rauscher, Schwarzenberg), z uhorských najmä Šimor, ostrihomský, Haynald, kaločský, a Strossmayer, djakovský, z francúzskych tretina (hlavne Dupanloup, Darboy, Maret) a niekoľko severoamerických biskupov. Oba tábory sa usilovne schádzali, debatovali a svoje stanovisko propagovali. Protivníkom nešlo natoľko o samu dogmu pápežskej neomylnosti, ale skôr o jej nečasovosť. Obávali sa totiž pre ňu útokov na Cirkev a pápežstvo. Na 85. generálnom zasadnutí, ktoré síce nebolo definitívne, ale predsa rozhodujúce, zo 601 prelátov hlasovalo 451 „placet", 88 „non placet" a 62 podmienečne (placet juxta modum). Pred slávnostným zasadnutím pokúsila sa opozícia ešte raz urobiť všetko možné, ba 6-členová deputácia (medzi nimi aj Ketteler) sa snažila aj pápeža odvrátiť od definovania neomylnosti. Pius IX. ostal neochvejný. Nato 57 biskupov z protivného tábora požiadalo pápeža o dovolenie odcestovať, aby nerušili hladký priebeh snemu. Na štvrtom slávnostnom a poslednom zasadnutí (18. júla 1870) hlasovalo za neomylnosť 533 a dvaja proti (tí sa však hneď podrobili väčšine). Pius IX. schválil a v dogmatickej konštitúcii „Pastor aeternus" proklamoval náuku o primáte rímskeho biskupa a o neomylnosti pápeža.

Otázka páp. neomylnosti rozdvojila Otcov.

Vatikánska definícia obsahuje dve veci: 1. plnosť jurisdikcie rímskeho pápeža a 2. neomylnosť.

Ad 1. Pápež má najvyššiu riadnu bezprostrednú právomoc v celej Cirkvi nad všetkými biskupmi a všetkými veriacimi vo všetkých cirkevných veciach, a to nielen vo viere a v mravoch, ale aj v disciplíne a cirk. správe (sumepiskopát).

Ad 2. Keď rímsky pápež hovorí „ex cathedra", t. j. keď vykonáva úrad najvyššieho pastiera a učiteľa všetkých kresťanov (keď upotrebuje najvyšší stupeň učiteľskej autority), v náuke o viere a mravoch prisluhovaním Ducha svätého je *neomylný*. Jeho rozhodnutia sú ako také nezmeniteľné (ex sese irreformabiles), a nie hádam preto, že s nimi súhlasí kresťanský svet (non ex consensu Ecclesiae).

Dogma o neomylnosti.

Vatikánsky snem konštitúciou De Ecclesia skončil len dve schémy z vytýčených 51. Pre francúzsko-nemeckú vojnu a pre obsadenie Ríma (20. sept. 1870; § 199, 4) nemohol pokračovať v práci. Pápež ho preto odročil 20. okt. 1870 na neurčitý čas.

4. Význam vatikánskeho snemu s historického, dogmatického, ústavnoprávneho a cirkevnopolitického stanoviska je nezvyčajne veľký. Ním sa končí, resp. začína nielen menší úsek cirkevných dejín, ale vlastne celá dovtedajšia cirkevná história dospela k dôležitému, ba vrcholnému bodu. Definovanie pápežského „sumepiskopátu" a jeho neomylnosti ukončilo veľkolepý vývin, ktorý sa začal primátom sv. Petra a jeho rímskym biskupstvom v prvom storočí. Za dlhé storočia dostal sa do všelijakého položenia (najmä v stredoveku), ale vždy sa ho pridržali s bezprikladnou dôslednosťou. Snaha Gregora Veľkého a Gregora VII. pripútať jednotlivé národné cirkvi k Rímu sa úplne splnila *koncentrovaním všetkej cirkevnej moci v rukách pápeža*. Ďalšie stupňovanie je už nemožné. (Kodifikovanie cirkevného práva za Benedikta XV. je zrealizovanie plánu vatikánskeho snemu.) Všetky hnutia, rozdrobujúce Cirkev, a centrifugálne tendencie (partikulárne cirkvi), ktoré ju v 14. a 15. storočí, za reformácie a najmä v 17. a 18. storočí (galikanizmus, episkopalizmus), priviedly skoro na okraj zániku, sú nabudúce definitívne odstránené. Dogmou o pápežovej neomylnosti dostal cirkevný učiteľský úrad pevné ohnisko, ktoré s konečnou platnosťou a rýchlo (nie je viazané na zriedkavé a zdĺhavé všeobecné snemy) rozhoduje, čo je katolíckou náukou. V budúcnosti sa takmer nemôže vyskytnúť prípad dlhotrvajúcej neistoty a naťahovania vo vieroučných a mravoučných otázkach, aký sa vyskytol napr. za reformácie.

Význam dogmy.

Vatikánskou definíciou dosiahnutá väčšia vieroučná istota je spojená, pravda, aj s väčšou viazanosťou, ba do istej miery zúženosťou katolicizmu. Povatikánsky katolicizmus je síce ten istý, ktorý bol pred snemom, ale v dogmatických veciach iste nemá takú *pomernú* neviazanosť, akú mal v predošlých storočiach. Táto viazanosť môže viesť k určitej skostnatelosti a jednostranné-

Vieroučná istota.

mu výkyvu. Teologovia a katolíci vôbec majú použiť všetky dovolené tvorivé a činné možnosti, aby Cirkev nezmeravela.

Výhody centralizácie cirk. moci.

Neobmedzený primát rímskeho pápeža značne obmedzuje skutočnú moc biskupov a odstraňuje veľa cenných a dlhým historickým vývinom dobre vybudovaných svojrázností. Ale oproti týmto relatívnym stratám nepomerne hodnotnejšie sú výhody a zisky, ktoré plynú kresťanskému náboženskému životu z cirkevnej centralizácie. Na Cirkev nemáme pozerať s úzkeho národného alebo západokultúrneho stanoviska. Katolícka Cirkev vo svojich úlohách a snahách bola síce vždy svetová, ale skutočne a doslovne *svetovou Cirkvou* stala sa len teraz, keď geografické objavy, moderné technické vymoženosti umožnily jej objať celý svet. Rýchlo a podľa dobre premyslených plánov musí rozprestierať svoju sieť a budovať diecézne organizácie i v krajinách ohromných rozmerov (Amerika, Ázia, Afrika), ktoré vôbec nemajú cirkevnú tradíciu. Túto prácu by nemohla vykonať nijaká menšia ustanovizeň. Úspešne ju môže zvládnuť len taká centrálna vláda, ako je pápežstvo, ktoré má dvetisícročné bohaté skúsenosti a ktoré víťazne prekonalo všetky možné partikularistické odpory a snahy. *Jednota* je podstatou Cirkvi. Ale jednota pri terajšej územnej rozsiahlosti, rasovej, národnej a kultúrnej rozmanitosti je bez *neomylnosti a univerzálneho episkopátu* (sumepiskopát) *rímskeho pápeža* nemysliteľná.

Dogmu o primáte a pápežskej neomylnosti všade riadne vyhlásili (i tí biskupi, ktorí či už z vecných alebo oportúnnych príčin boli proti nej). Obavy, že pre ňu katolíci hromadne opustia Cirkev, boly prepiate. Döllingerova akcia a *starokatolícka cirkev* (§ 208, 5) znamenajú ozaj minimálnu stratu.

Práve keď na vatikánskom sneme bola dobudovaná cirkevná ústava, keď pápežstvo dosiahlo vrchol svojej duchovnej moci, stratilo svoju svetskú moc a pápežský štát (§ 199, 5). Podivný zásah Prozreteľnosti! Vo svojej duchovnej moci neobmedzené, neomylné pápežstvo, zbavené politických a svetských starostí, mohlo sa úplne venovať cirkevným a náboženským povinnostiam.

Granderath, Gesch. des Vat. Konzils, 1906. — Butler, The Vatican Council, Lond. 1930. — Monret, Le Concile du Vatican d'après des documents inedits, Paris 1919. — Karl Manning-Bender, Die wahre Gesch. des Vat. Konzils, 1877. — Hörmann, Zur Würdigung des Vatikan. Kirchenrechts, 1917.

1. Vývin cirkevnej vedy začiatkom 19. storočia narazil na značné ťažkosti. Revolúciou a sekularizáciou zaniklo vo Francúzsku a Nemecku veľa katolíckych univerzít a kláštorných škôl. Moderné univerzity, ktorých vedenie všade prevzal štát, vymkly sa zpod vplyvu Cirkvi a prestaly byť ohniskami kresťanského svetonáhľadu. Teologické fakulty, i keď ich v tom-ktorom štáte ponechali pri univerzitách, boly prislabé na to, aby formovaly ducha celej univerzity. Čoraz viac sa im dávalo pociťovať, že sú cudzím a trpeným telesom v organizme moderných univerzít. No predsa teologické fakulty pri štátnych univerzitách, najmä v Nemecku, pomaly sa vyvinuly na znamenité ohniská teologickej vedy. V Nemecku ostalo niekoľko zo starých slávnych fakúlt (Freiburg, Vratislava, Würtzburg, Landshut, Mníchov) a viaceré vznikly v 19. storočí (Tübingen, Bonn, Münster, akadémia v Braunsbergu). Okrem fakúlt vzniklo v Nemecku, a to hlavne v Bavorsku, niekoľko filozoficko-teologických vysokých škôl (philos.-theolog. Hochschulen, dnes ich je 8).

Univerzity a teologické fakulty.

V románskych krajinách a v Rakúsko-Uhorsku vychovávalo sa duchovenstvo zväčša v biskupských seminároch (na Slovensku teologická fakulta vznikla r. 1936 so sídlom v Bratislave), kde nešlo natoľko o pestovanie teologickej vedy, ale hlavne o praktickú výchovu kňazského dorastu. Teologické fakulty na štátnych univerzitách dostaly sa do úzkeho styku s modernou vedou, ba aj s protestantizmom (v Nemecku), čo miestami viedlo ku prispôsobovaniu, zväčša však prajne pôsobilo na teologickú vedu a vyvolalo živú literárnu a polemickú činnosť (najmä v historickej teologii, v cirkevných dejinách, patrologii, v dejinách dogiem, v symbolike). Nový Codex jur. can. upravil teologické štúdium a od všetkých kandidátov kňazského stavu žiada 2-ročné filozofické a 4-ročné teologické štúdium (can. 1365), čo však ešte nie je všade uskutočnené. Pius XI. konštitúciou *Deus scientiarum Dominus* (1931) predpísal nový študijný plán pre všetky univerzity a bohoslovecké školy, čím sa má dosiahnuť jednotný postup vo filozoficko-teologických štúdiách všade.

Teologické štúdium.

Keďže univerzity vo všetkých krajinách staly sa štátnymi a neobmedzenú vedeckú voľnosť viaceré z nich zneužily na to, že sa staly ohniskami nevery, veriaci čoraz viac cítili potrebu katolíckych univerzít. Tak došlo v 19. storočí na založenie 17 katolíckych univerzít v Europe, Ázii a v Amerike, ktoré, pravda, katolíci museli udržiavať z vlastných prostriedkov. Prvá a najslávnejšia medzi nimi je katolícka uni-

Katolícke univerzity.

verzita v Löwene (1835). V 20. storočí založili katolícku univerzitu v Španielsku (Madrid, 1908), v Japonsku (Tokio, 1913), v Číne (Peking, 1924), v Poľsku (Lublín, 1918), v Holandsku (Nijmegen, 1923), v Taliansku (Miláno, 1920). Svätá stolica nalieha na katolíkov jednotlivých krajín, aby všade zakladali katolícke vysoké školy.

2. *Teologická veda* po zdolaní rozličných prekážok v prvej polovici 19. storočia najmä po vatikánskom sneme značne rozkvitala. Nadviazala na cirkevnú vedu minulosti, na *scholastiku*, najmä na sv. Tomáša (*tomizmus*), ktorou osvietenstvo pohŕdalo a zatlačilo ju. O renesanciu scholastiky — *novoscholastika* — pričinil sa už Pius IX. Vatikánsky snem vo svojej dogmatickej náuke (zjavenie, viera a rozum, dôkazy o jestvovaní Boha) opieral sa úplne o učenie sv. Tomáša. Leo XIII. encyklikou *Aeterni Patris* (§ 200, 5) označil sv. Tomáša za smerodajného teologa, urobil potrebné opatrenia, aby v Cirkvi, najmä vo výchove kléru, uplatnily sa zásady sv. Tomáša (C. J. C. can. 1366, § 2).

Novoscholastika.

Priekopníkmi novoscholastiky v Taliansku boli najmä jezuiti Perrone, Franzelin, Liberatore, Palmieri, svetský kňaz Sanseverino a dominikán Zigliara. V Ríme žijúci nemecký jezuita Kleutgen presadil ju za Alpy, kde našla duševných prívržencov vo Freiburgu, Münsteri, Bonne (Schäzler † 1880, Fr. Clemens † 1862), v Mohuči (Kr. Moufang † 1890, J. Heinrich † 1891, P. Haffner † 1899), v Eichstätte (A. Stöckl † 1895), v Kolíne (J. Scheeben † 1888), vo Würzburgu (J. Denzinger † 1883). Güntherovo počínanie (§ 208, 1b) a rezervované stanovisko tübinskej školy (A. Erhard) nevedelo zaraziť jej postup. Dorozumenie medzi dvoma smermi márne sa snažil sprostredkovať mníchovský profesor Döllinger (mníchovská schôdzka učencov r. 1863; kontroverzia tübinského dominikána Kuhna s Clemensom a Schäzlerom o filozofii a teologii). Ak novoscholastika vzbudila u niektorých teologov odpor, zavinila to okolnosť, že priekopníci novoscholastiky oživili — okrem správnej scholastickej metódy — v prvom rade jej suchý, jednostranný doktrinársky systém, hoci ani Pius IX., ani Leo XIII. *nechceli* jednoduché *zopakovanie* 13. storočia, ale to, aby *v duchu* vrcholnej scholastiky sa ďalej budovalo vo filozofii a teologii. Len koncom 19. storočia lepšie pochopili intencie pápežov, a to najmä löwenská škola, ktorá pod vedením profesora *Désirého Merciera* (neskoršie prímasa Belgicka a kardinála; † 1926) sa snažila o zdravý ďalší vývin tomistickej filozofie. Po dôkladnom historickom preskúmaní scholastiky (Werner † 1888, Fr. Ehrle, kard. † 1934, Denifle O. Pr. † 1905, Grabmann, Mandonnet, Fr. Šanc [Chorvát], Št. Zimmermann [Chorvát], Mik. Russnák [Rusín], laici filozofi Hertling † 1919, Bäumker † 1924) došlo sa k terajšiemu nádejnému rozkvetu tomizmu zásluhou najmä dominikánov (Garrigou-Lagrange, Roland-Gosselin, Sertillanges), jezuitov (Przywara, Maréchal, Boyer, Tonquédec), františkánov (Gemelli, Minghes), svetských kňazov (Steinbüchel, Meyer, Masnovo) a civilov (Jacques Maritain, J. Geyser). A ako v minulosti nebolo to náhodou, keď pri vrcholnej scholastike i pápežstvo bolo na vrchole svojej slávy (13. st.) a jej úpadok znamenal aj klesanie pápežskej autority (15. st.), tak aj dnes vidíme medzi scholastikou a pápežstvom túto rovnobežnosť.

Novoscholastici.

Medzinárodné kongresy katolíckych učencov (r. 1888 a 1891 v Paríži, 1897 vo Šv. Freiburgu, 1900 v Mníchove) poskytly krásny obraz obrovskej práce, ktorú katolicizmus koná na každom poli duchovného a kultúrneho života. V mnohosľubných kongresoch katolíckych učencov sa nepokračovalo. Bolo by žiadúce, aby sa obnovily, a iste by nemálo prispely k upokojeniu v nedorozumeniach sa svíjajúcej Europy a celého človečenstva.

Kongresy kat. učencov.

3. V jednotlivých odboroch teologickej vedy vynikli títo:

V biblickej vede: P. Schanz († 1905), J. Belser († 1916) v Tübingen, Fr. Kaulen v Bonne, nemeckí jezuiti R. Cornely († 1908), Knabenbauer († 1911), Fr. Hummelauer († 1890), vo Viedni H. Zschokke († 1918), Fr. X. Pölzl († 1915), v Taliansku Bernardo de Rossi († 1832), Fr. Patrizi S. J. († 1881), Ubaldo Ubaldi († 1885), vo Francúzsku F. Vigouroux († 1915), Louis Claude Fillion († 1927), v Uhorsku Jozef Dankó (prof. vo Viedni † 1895), Mich. Kmoško, v Čechách Sušil († 1868), Hejčl; v Chorvátsku P. Vlašić; na Slovensku Št. Zlatoš, J. Búda, A. J. Šurjanský.

Biblicisti.

V *apologetike* a *dogmatike:* V Taliansku kard. Joz. Franzelin († 1885), Dominico Palmieri S. J. († 1909); v Nemecku Hettinger († 1890), H. Schell († 1906), Alojz Schmid († 1910), K. Gutberlet († 1928), Kristián Pesch S. J. († 1925), Stanislav Dunin Borkowski, H. Hurter; vo Francúzsku Théodore de Regnon S. J. († 1893), v Belgicku Lambrecht († 1889), Dechamps († 1883); v Holandsku J. V. de Groot († 1922); v Anglicku Wiseman († 1865), John H. Newman († 1890); v Spojených štátoch Fracis Patrick Kenrick († 1863), Martin John Spalding († 1872); v Španielsku Juan Donoso Cortés († 1861), Ceferino Gonzales y Diaz Tuñón († 1904); v Uhorsku Juraj Fejér († 1851; od neho je aj codex dipl. Hungariae), nitriansky biskup Aug. Roskovány († 1892), Ján Dudek (prof. v Nitre), Otokar Prohászka († 1927); v Čechách a na Morave M. Procházka († 1889), Borový († 1897), Eugen Kadeřavek († 1922); v Poľsku Stanislav Chotoniński (1846), Piotr Semenenko (1886), Štefan Pawlicki († 1916); v Chorvátsku H. Bošković; v Slovinsku Fr. Grivec.

Dogmatici.

V morálnej a pastorálnej teologii: Hirscher († 1865), Sailer († 1832), Fr. Linsenmann († 1898), Schüch († 1893), Lehmkuhl S. J. († 1918), Noldin († 1922), Prümmer O. P. († 1931), Cathrein († 1931); v Taliansku Antonio Ballerini S. J. († 1881), Pietro Scavini († 1869); vo Francúzsku Pierre Gury S. († 1866), Joseph Carriere († 1864); v Belgicku E. Génicot († 1900); v Anglicku John Dobree Dalgairns († 1876); v Uhorsku J. Simor († 1891), Gieszwein († 1923), Mihályfy. Zo Slovákov Štefan Radlinský († 1889, farár v N. Lipnici, Theologia Pastoralis III) a Frant. Jehlička († 1938), A. Spesz, Št. Faith.

Moralisti.

V cirkevnom práve: v Nemecku Phillips († 1872), Vering († 1896), Scherer († 1918), Wernz S. J. († 1914); v Taliansku Camillo Tarquini († 1874), Cappello S. J.; vo Francúzsku Michal Bargilliat († 1926); v Bel-

Cirk. právnici.

gicku F. Moulart († 1904), H. Feije († 1894), Vermeersch S. J. († 1936); v Čechách Borový († 1897), Jirák († 1907); na Slovensku E. Funczik.

Cirk. dejepisci.

V cirkevných dejinách, patrologii a archeologii sa dosiahol v 19. a 20. storočí pomerne najväčší pokrok. V Nemecku vynikali Döllinger († 1890), Hefele († 1893), Hergenröther († 1890), Fr. X. Funk, Denifle († 1905), Kraus († 1901), L. Pastor († 1928), H. Grisar († 1932), A. Ehrhard († 1940), I. P. Kirsch († 1941), S. Merkle, Lortz; v Taliansku B. Pacca († 1844), Angelo Mai († 1854), G. B. Rossi († 1894); vo Francúzsku Louis Duchesne († 1922), Pierre Batiffol († 1929), kard. I. B. Pitra († 1889), I. P. Migne († 1875), I. Tixeront († 1925); v Španielsku Vicente de la Fuente († 1889), Marcelino Menéndez y Pelayo († 1912); v Anglicku Joz. Stevenson S. J. († 1895), James Spencer Northcote († 1907); v Belgicku Fr. X. de Ram († 1865), G. Kurth († 1916), V. Buck († 1876), Ch. de Smedt († 1911); v Uhorsku K. Lányi († 1856), I. Fejér, V. Fraknói († 1924), Karácsonyi; v Čechách Dobrovský († 1829), Fr. Krasl († 1917), A. Podlaha († 1931), A. Naegle († 1932), Fr. Stejskal, Ráček S. J.; v Poľsku M. Buliński († 1877), S. Martinov († 1894); v Chorvátsku J. P. Bock.

Teologické časopisy.

Vynikajúcim prostriedkom pestovania teologickej vedy sú rozličné časopisy a encyklopedie, na ktoré je 19. a 20. storočie veľmi bohaté. V Nemecku vychádzajúci v Tübingen: Theologische Quartalschrift (od 1819), v Mohuči: Katholik (od 1821), Stimmen aus Maria-Laach (1869), ich pokračovanie Stimmen der Zeit, v Linci Theologisch-praktische Quartalschrift (1847), v Innsbrucku Zeitschrift für katholische Theologie (1877), Hochland (1903), Gral (1906), Das Neue Reich (1918), Die Schönere Zukunft (1925). Görres-Gesellschaft (Mníchov) a Leo-Gesellschaft (Viedeň) združujú katolíckych učencov Nemecka. Z teologických lexikonov najlepšie sú Grosser Herder, Lexikon für Theologie u. Kirche a pre historickú vedu Staatslexikon. V Taliansku vyniká Bulletino di Archeologia cristiana (1863), Civiltà cattolica (1850). Vo Francúzsku Revue des questions historiques (1866), Revue d'histoire et de littérature réligieuses (1896), Bulletin d'ancienne littérature et d'archéologie chrétienne (1896), Dictionnaire de droit canonique, Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique, Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie. V Belgicku Revue d'histoire ecclésiastique (1900), Analecta Bollandiana (1882). V Anglicku The catholic Encyklopedia (New York 1907 sq). V Severnej Amerike týždenník America (1909), v Južnej Amerike A Ordem. V Uhorsku Religio és Nevelés (1841), Hittudományi Folyóirat (1890), Uj Magyar Sion (1870), Katholikus Szemle (1887). Na Slovensku Duchovný Pastier (1917), Kultúra (1920), Filozofický sborník (1940), Smer (1940), Svetlo (1940), Theologica cath. slovaca (časopis Slovenskej učenej spoločnosti). V Čechách Časopis katolického duchovenstva (1828), Vlasť (1882), Sborník historického kroužku (1899), Řád (1933). Na Morave Hlídka (1896), Filosofická revue (1928), Na Hlubinu, Český slovník bohovědný (vydal Podlaha a Tumpach, 1909 a n.). V Poľsku Przegląd Powszechny, Przegląd Biblijny, Przegląd Teologiczny. V Chorvátsku a Slovinsku Bogoslovska Smotra (1912), Bogoslovni Vestnik (1920), Život, Slovenec.

4. I vo svetskej literatúre je značný počet diel, písaných v duchu kresťanskom a katolíckom. Medzi najvynikajúcejšími duchovnými tvorcami všetkých národov v blízkej minulosti a dnes sú katolícki učenci a literáti zastúpení v hojnom počte a svoj svetonáhľad vnášajú a rozširujú v duchovnom a kultúrnom svete. Takí sú v Nemecku K. Muth, Herm. Bahr, Richard v. Kralik († 1933), Pet. Wust, Hans Eibl, H. Lützeler, J. Bernhardt, T. Haecker, J. Eberle, Gertrud von le Fort.

Katolícki literáti.

Vo Francúzsku básnik P. Claudel, P. Bourget, Mauriac, Bernanos, Francis Jammes, Green, Cocteau, Jacques Maritain, Gilson, Léon Bloy, Le Roy, M. Blondel, historici Hanotaux, De la Gorce Madelin; v Španielsku Benavente, Marquina, Azorín, Muñoz Pabón, Coloma; v Taliansku Papini, Borghese, Fogazzaro, Arturo Farinelli; v Anglicku Chesterton, Belloc, Evan Morgan, Villa Cather, Maurice Baring; v Nórsku Undsetová; v Poľsku H. Sienkiewicz, Rostworowski, Staff a lyrička Kossaková-Szczuczká; v Čechách Jaroslav Durych, Zd. Kallista, Rud. Voříšek; v Chorvátsku Djuro Arnold, Josip Andrić; u Slovincov Silvin Sardenko; v Maďarsku historici Hóman, Szekfű, z románopiscov Zoltán Nyisztor, Belo Just, Boris Balla.

Katolícki učenci, literáti a umelci (hnutie „katolícka moderna") vo všetkých oblastiach ľudskej tvorby postupne prekonávajú dlhými rokmi vžitú antipatiu proti katolíckym vedeckým a literárnym produktom („catholica non leguntur"). Jednako — i keď dosiahli všeobecne uznané výsledky — bolo by ešte priskoro hovoriť dnes o triumfe katolicizmu v európskej literatúre.

Pápežská akadémia vied.

R. 1936 založil Pius XI., po prípravách za Pia IX. a Lea XIII., Akadémiu vied (Pontificia Academia Scientiarum). Jej cieľom je pestovanie vied prírodných, matematiky, fyziky a histórie. Členov (70) volí pápež z učencov celého sveta, pričom sa nehľadí ani na konfesiu. Predsedom teraz je Aug. Gemelli.

Schrörs, Gedanken über die zeitgemässe Erziehung u. Bildung der Geistlichen, 1910. — Haring, Das Lehramt der Kath. Theologie, 1906. — Baudrillart, Les universités catholiques de France et de l'etranger, Paris 1909. — Ehrle, Die Scholastik u. ihre Aufgaben in userer Zeit, 1933. — Adam, Glaube u. Glaubenswissenschaft im Katholizismus, 1923. — Messer u. Pribilla, Katholizismus u. modernes Denken, 1924. — Przywara, Ringen der Gegenwart, 1929. Grabmann, Gesch. d. Kath. Theologie, 1933. — Faith, Probabilizmus, Bratislava 1939.

1. Druhá polovica 18. storočia bola pre rehoľníctvo priam katastrofálna. Už pred francúzskou revolúciou došlo miestami k radikálnemu zrušovaniu kláštorov (v Rakúsku a Uhorsku, § 187, 4), no po revolúcii zrušili rehoľníctvo vo Francúzsku, Nemecku, Belgicku úplne, v Taliansku, Švajčiarsku aspoň zčasti. I keď tu a tam kláštory znovu ožily, stále opakujúce sa vzbury a nepokoje znovu zničily čiastočne alebo úplne, čo sa medzitým vybudovalo. No rehoľnú myšlienku ani táto najväčšia pohroma v dejinách rehoľníctva nezabila, ba naopak, vzpružila ju a viedla k novému rozkvetu kláštorného života, nie menej slávnemu, ako bol v stredoveku. V druhej polovici 19. storočia počet kláštorov a rehoľníkov rýchlo rástol, v 20. storočí, najmä po prvej svetovej vojne, skoro možno hovoriť o „novej jari" mníšstva. Zmechanizovaný, vnútorne prázdny moderný život vzbudil reakciu a vyvolal väčšie porozumenie pre rehole, pestujúce vnútorný život; kultúru ničiace novodobé vojny vnukly človečenstvu viac úcty a sympatie pre rehoľníkov, prvotriednych to pionierov duchovnej kultúry. Stúpajúca ľudnatosť a väčšia voľnosť pohybovania, ktorú si rehoľníci v rozličných krajinách vydobyli, prajne pôsobila na rehoľníctvo. A sama Cirkev sa starala, aby vhodnými opatreniami, reformami a predpismi udržala rehoľný stav na potrebnej výške a nedala mu upadnúť do chýb, pre ktoré svet v minulosti stratil úctu k rehoľníkom. Pius IX. nariadil r. 1862, že v mužských reholiach po noviciáte možno zložiť najprv len jednoduché a len po troch rokoch slávnostné sľuby. Pius X. venoval zvýšenú pozornosť rehoľnému stavu (motu proprio z r. 1906). Konečne nový cirkevný zákonník (can. 487—672) priniesol dôležité predpisy, týkajúce sa disciplíny, teologického štúdia a duševného života rehoľníkov.

Rozkvet rehoľníctva v 20. st.

Staré, veľké rehole obnovily svoju tradičnú vedeckú a dušepastiersku činnosť. Početné nové kongregácie venujú sa hlavne vyučovaniu a skutkom lásky k bližnému. Pôsobenie kongregácií, ktoré sa venujú ošetrovaniu nemocných, je také veľkolepé, že si vynucujú uznanie a úctu aj u nekatolíkov a neveriacich.

2. Staršie rehole: a) Rehoľa *benediktínov* (OSB) združená je od r. 1893 do 14 kongregácií na čele s opátom prímasom, sídliacim v medzinárodnom benediktínskom kolégiu Sant' Anselmo v Ríme. Touto centralizáciou dosiahla sa v benediktínskej reholi väčšia jednota, pritom samostatnosť jednotlivých opátstiev nebola dotknutá. Z kongregácií vyniká hlavne *francúzska*, zriadená r. 1837 solesmeským opátom Guérangerom, a kongregácia beuronská (Bavorsko), ktorú založili r. 1863 bratia

Benediktíni.

Maurus a Placidus Wolterovci. Beuronská kongregácia vytýčila si za hlavný cieľ pestovanie liturgie, chorálneho spevu a cirkevného umenia. Benediktínske opátstvo v Maria-Laach (Porýnsko) stáva sa duchovným centrom nielen Nemecka, ale aj širšieho okolia. Celá benediktínska rehoľa má dnes 187 kláštorov a asi 10.000 členov.

b) Rehoľa *cisterciánov* (O. cist.), ktorú Pius X. zreformoval (1905), má dnes len 37 kláštorov. Cisterciáni prísnej observancie, čiže *trapisti*, tvoria od r. 1892 osobitnú rehoľu so 60 kláštormi.

c) *Františkáni observanti*, obsahujúci štyri rodiny (observanti, reformovaní, rekolekti, diskalceati), boli Leom XIII. spojení v jednu spoločnosť pod menom Ordo Fratrum Minorum. Konventuálom (minoriti) a kapucínom dal Pius X. tiež nové úpravy. Nariadil, aby tieto vetvy synov sv. Františka spoločným menom sa označovaly ako „menší bratia" a Leom XIII. spojené rodiny ako „O. Fr. Min. de unione Leonina", minoriti „O. Fr. Min. Conventualium" a kapucíni „O. Fr. Min. Capucinorum". Medzi sebou sú tieto tri rehole úplne rovnaké.

Františkáni.

d) *Jezuiti* (S. J.). Po obnovení rehole Piom VII. (§ 188, 5) snažili sa znovu zakotviť v krajinách, z ktorých boli vypudení. Pod cieľavedomým vedením svojich generálov, najmä Beckxa (1853—84), Wernza (1906—1914) a Wl. Ledóchowského († 1942), rozvíjajú rozsiahlu činnosť v misiách, pastorácii, vede a vyučovaní. Dnes sú najväčšou rehoľnou rodinou katolíckej Cirkvi. Majú 26.500 členov (12.600 kňazov), zadelených do 8 asistencií a 50 provincií (štat. z r. 1942). Na Slovensku je 180 jezuitov (44 kňazov) v 7 domoch (Bratislava, Trnava, Ružomberok, Spišská Nová Ves, Piešťany, Levoča a Banská Bystrica).

Jezuiti.

e) Z reholí podľa regúl sv. Augustína premonštráti (O. Praem.), augustiniáni eremiti (OESA) a serviti (OSBMV) v predošlom storočí počtom veľmi upadli. Premonštráti majú 42 kláštorov, aug. eremiti asi 200 a serviti 64. Zo žobravých reholí *dominikáni* (OP) stratili v revolúcii skoro všetky kláštory, ale v 19. storočí znovu sa osadili takmer vo všetkých krajinách (na Slovensku od r. 1939 v Trenčíne). Piaristi sú najviac rozšírení v Španielsku, Taliansku a strednej Europe. *Trinitári*, zreformovaní kanonikom Olivierim, venujú sa od r. 1853 hlavne misijnej práci medzi černochmi. (O misijných reholiach pozri § 206, 1.)

Dominikáni.

f) Z kongregácií pomerne najšťastnejšie prežili revolučné časy *školskí bratia*. V 19. storočí stali sa najrozšírnejšou mužskou kongregáciou a na poli výchovy mládeže získali si všeobecné uznanie.

Redemptoristi (CSsR) svojou misijnou a dušepastierskou činnosťou dosiahli skvelé výsledky v európskych štátoch a Severnej Amerike.

Domácimi a zámorskými misiami vynikajú aj *lazaristi* (dnes je ich asi 4000).

g) Zo ženských reholí počtom silne upadly *klarisky*. Rehoľa *anglických panien*, konečne potvrdená r. 1877, rozšírila sa najmä v strednej Europe a Východnej Indii. Najsilnejšou ženskou kongregáciou sú v nových časoch *milosrdné sestry sv. Vincenta*. (Stav rehoľníctva na Slovensku pozri v § 177.)

Ženské rehole.

3. Počet kongregácií, ktoré vznikly v 19. a v 20. storočí, je hodne vyše 400. Skoro v každej krajine vznikla nejaká nová kon-

Nové kongregácie.

gregácia, no najviac vo Francúzsku. Novodobé rehole venujú sa misiám, výchove a vyučovaniu. Charakterizuje ich všeobecne veľká pohyblivosť, smysel pre duchovnú kultúru a snaha odpomôcť duševným a sociálnym biedam.

Z mužských kongregácií významnejšie sú:

a) *Spoločnosť z Picpus* (pomenovaná podľa ulice v Paríži, kde mala prvú osadu) alebo kongregácia najsv. Srdca Ježišovho a Márie. Založil ju kňaz Joz. Coudrin r. 1805. Má i ženské oddelenie. Venuje sa výchove mládeže a misiám.

b) Kongregácia *oblátov nepoškvrnenej Panny Márie* (O. M. J.). Založil ju marseillský biskup Eugen Mazenod r. 1816. Zaoberá sa domácimi a pohanskými misiami.

c) *Sp. maristov* alebo kňazov Márie. Založil ju kňaz Ján Claude Colin v Lyone r. 1824. Rehoľné pravidlá sú podobné jezuitským. Venujú sa vyučovaniu a misiám.

Mužské kongregácie.

d) *Spoločnosť Božieho Slova* (Soc. Verbi Divini, SVD) založil roku 1875 v Steyle nemecký kňaz Arnold Janssen. Účinkuje v misiách vo všetkých svetadieloch. Na Slovensku v. § 206, 1. Podobná je i misijná spoločnosť *palotinov* alebo kongregácia kat. apoštolátu (PSM), založená Vincentom Palottim († 1850) v Ríme.

e) *Spoločnosť saleziánov* alebo oratórium sv. Františka Saleského. Založil ju sv. Ján Bosco († 1888) v Turíne r. 1859. „Apoštol opustenej mládeže". Venuje sa nábožensko-mravnej výchove mládeže, najmä sirôt, a misiám. Veľmi rýchlo sa šíri v európskych a amerických štátoch a rozvíja všade požehnanú činnosť. Saleziáni majú dnes 40 provincií, asi 700 domov a asi 12.000 členov. Na Slovensku osadili sa doteraz v Šaštíne (1924), v Hronskom Sv. Beňadiku (1929), v Bratislave, Trnave, Žiline, Michalovciach, Topoľčanoch a v Nitre.

f) *Spoločnosť salvatoriánov* (S. D. S.) založil r. 1881 v Ríme badenský kňaz Ján Jordan, aby slovom a písmom bránili vieru. Podobný cieľ má i kongregácia *asumpcionistov*, založená r. 1840 generálnym vikárom v Nimes, d'Alzonom.

g) *Spoločnosť tešiteľov Božského Srdca* z Getsemani — slovanskú to rehoľu — založil r. 1922 kňaz biskupstva pražského, Jozef Litomiský. Jej cieľom sú misie medzi Slovanmi a pastorácia chudobných vo veľkých mestách. Generál kongregácie sídli vo Viedni. Na Slovensku má kláštor v Mariatáli, Pajštúne, Bratislave a v Lome n/Rim.

Významnejšie ženské kongregácie:

a) *Dames du sacré coeur*, sestry najsv. Srdca Ježišovho, založila r. 1800 sv. Žofia Baratová v Paríži pre výchovu dievčat lepších rodín. Spoločnosť je rozšírená v Europe a v Amerike.

Ženské kongregácie.

b) Kongregáciu *sestier sv. Kríža* založil r. 1852 Teodos Florentini, kňaz rehole kapucínov vo Švajčiarsku. Cieľom kongregácie je výchova dietok, ošetrovanie chorých a misijná činnosť. Slovenská provincia tejto kongregácie utvorila sa r. 1927 so sídlom v Biskupiciach pri Bratislave a má dnes 24 pôsobísk (10 ľud. škôl, 6 nemocníc, 6 chudobíncov).

c) Kongregáciu *dcér Božskej lásky* založila vo Viedni roku 1869 zbožná Františka Lechnerová. Jej cieľom je výchova ženskej mládeže a opatera slúžok. Na Slovensku má ľudové školy vo Veľkých Leváročh, v Dolnej Krupej, detské útulne v Prievidzi, gazdinskú školu v Spišskej Sobote a v Trnave sirotínec.

d) V Bratislave má svoj materínec kongregácia *salvatoriánok* alebo dcér najsv. Spasiteľa, založená r. 1914. Cieľom jej je výchova mládeže, opatera chrámov (oprava kostolného šatstva). Na Slovensku má 8 domov, v Maďarsku 3 a v Nemecku 8.

Kongregácie na Slovensku.

Druhá vetva tejto kongregácie, zvaná „Spoločnosť dcér Božského Vykupiteľa", s provinciálnym sídlom v Nových Zámkoch, má na Slovensku 16 domov. Zaoberá sa ošetrovaním chorých (nemocnice v Prešove, Spišskej Sobote, Bardejove), vedením ústavov (Charitas v Bratislave a v Spišskej Kapitule) a škôl (Spiš. Nová Ves, Dobšiná).

e) Slovanského pôvodu je kongregácia *sestier nep. počatia Bl. P. Márie*, založená v Přerove na Morave r. 1851. Jej hlavným cieľom je výchova dievčat, najmä z tried chudobnejších. Na Slovensku má domy v Spiš. Vlachoch a v Levoči (ženský učit. ústav).

f) V Amerike založili slovenskí kňazi rehoľu *sestier sv. Cyrila a Metoda* pre výchovu slovenskej mládeže.

(Staršie ženské kongregácie na Slovensku viď § 177, 3 i—m.)

Schütz, Das segensreiche Wirken der Orden u. Kongregationen der Kath. Kirche in Deutschland. 1926. — Molitor, Aus der Rechtsgeschichte benediktinischer Verbände, 1933. — Mehler, Don Boscos soziale Schöpfungen, 1893. — Amadei, Il servo di Dio Michele Rua, Torino 1932. — Lüthen, Die Gesellschaft des Göttlichen Heilandes, 1911. — Záhorec, Almanach Spoločnosti Ježišovej, Trnava 1940. — Heimbucher, Die Orden u. Kongregationen der Kath. Kirche, 1933. — Braunsberger, Rückblick auf das Kath. Ordenswesen in 19. Jh., 1901. — Katolícke Slovensko, Trnava 1933. — P. Xav. Stan. Čík C. C., Dejiny Mariatálu. Marianka 1942. — P. Arnold Janssen (životopis), Nitra 1943. — P. Alberti — J. Koza Matejov, Don Bosco. Bratislava 1942.

§ 212. CIRKEVNÉ UMENIE.

1. 18. storočie charakterizuje úpadok viery a oduševnenia za náboženské ideále. Na poli umenia prejavilo sa to v slohu *rokokovom* (ak ho vôbec možno pomenovať slohom), ktorý sa vzdal prísnych umeleckých pravidiel a vyžíval sa v duchovne prázdnej dekoratívnosti a mäkkých vonkajškovostiach. Jeho kolískou je Francúzsko (za Ľudovíta XV.). Vplýval aj na nemecké umenie (drážd'iansky Zwinger) a u nás zjavil sa za Márie Terézie (výzdoba premonštrátskeho kostola v Jasove, kostol v Šaštíne, piaristické kostoly v Nitre a Prievidzi a mnohé profánne stavby).

Rokoko.

Oživenie náboženského života v 19. storočí viedlo aj v umení k väčšej intenzívnosti a prehĺbenosti. No, žiaľbohu, 19. storočie nevzmohlo sa na originálny, svojrázny sloh. Napodobňovalo minulosť, a to buď tak, že sa snažilo o znovuzrodenie tvarov staroklа-

Klasicizmus, romantizmus, eklekticizmus.

sických (na základe štúdií Jána Winckelmanna, † 1768), čo viedlo ku *klasicizmu* a či *empíru*, buď oživovalo stredoveké umenie (romantizmus). Oba smery boly len prípravou k *eklekticizmu*, smeru pred prvou svetovou vojnou, ktorý použitím všetkých historických slohov a moderných technických vymožeností staval svoje veľké, no duchovne prázdne objekty.

I keď časy pred prvou svetovou vojnou nevytvorily nový, originálny sloh, jednako sú s cirkevnoumeleckého stanoviska veľmi dôležité. V nich sa zrodil potešiteľný, živý záujem o umenie nielen u málo vyvolených, ale aj v širších ľudových kruhoch. Pre rozvoj umenia vznikly všade umelecké akadémie, spoločnosti pre kresťanské umenie (Beuron, Mníchov, Düsseldorf, Praha, Budapešť) a početné umelecké múzeá. Na ochranu umeleckých pamiatok vo všetkých štátoch vznikly pamiatkové úrady. Rozličné umelecké odborné časopisy, ktorých dnes už má nadostač každý vzdelaný národ, šírily záujem o umenie a snažia sa zdokonaľovať umelecký vkus. Najviac snaživosti v tomto ohľade vykazuje Nemecko; radostný umelecký ruch sa rozvinul aj v Taliansku, vo Francúzsku, v Anglicku, v Čechách, Poľsku a iných štátoch.

Ochrana umeleckých pamiatok.

Už pred prvou svetovou vojnou, najmä však po nej, sme svedkami rodenia sa nového, moderného cirkevného umenia (iniciatíva vyšla z beuronskej umeleckej školy benediktínov), ktoré je ešte neurčité, farbavé, ešte prepína, no v jadre je neodškriepiteľne zdravé a sakrálne. Používa modernú techniku a nový stavebný materiál, prísne hľadí na účelnosť cirkevných stavieb, na jednoduchosť vo formách a vecnosť, čo úplne zodpovie smýšľaniu moderného človeka. Oživené liturgické hnutie novej doby bedlivo sprevádza a usmerňuje moderné umenie, aby sa neskĺzlo s cesty sakrálnosti. V maliarstve (najmä v maľbe na sklo) a v staviteľstve dosiahlo aj niekoľko osvedčených vzorov. Pravda, po takej dlhej prestávke (od baroku podnes) nemožno žiadať, aby moderný sloh bol hneď hotový a s každej stránky vyvretý. Treba mu dať čas a voľnosť, aby dozrel. Čím viac sa prehĺbi náboženský život moderného človeka — o čo sa Cirkev v terajších časoch tak intenzívne stará — tým konkrétnejšie formy dostane moderné cirkevné umenie, aby bolo verným odzrkadlením vnútra moderného katolíckeho človeka.

Moderný cirk. sloh.

2. *Architektúra.* V Nemecku po klasicizme, ktorý s obľubou pestoval Karol *Schinkel* († 1841), obrátila sa pozornosť na stredoveké slohy, najmä na gotiku, ktorú chceli mať za jediný kresťanský sloh. Významnými staviteľmi tohto smeru sú Augustín *Reichensperger* († 1895), ďalej

Architekti.

dobudovatelia kolínskeho dómu *Zwirner* a *Voigtel*. Vo Viedni *Müller, Ferstel, Statz*, a najmä *Schmidt* († 1898), ktorý reštauroval katedrálu sv. Štefana. Kostol sv. Víta na pražskom hrade reštauroval *Mocker* († 1899). Na Slovensku reštaurovali gotické chrámy architekti *Storno* (Kremnica, Hronský Sv. Beňadik, Nová Ves, Spišská Kapitula) a *Šulek* (Bardejov, Bratislava). Vo Francúzsku tento smer zastával *Viollet-le-Duc* († 1879), ktorý reštauroval parížsku a amiensku katedrálu.

Prvý pokus s moderným slohom urobil Dezider *Lenz*, benediktín, r. 1870 pri kaplnke sv. Maura v Beurone. Krok ďalej zašiel Oto *Wagner* vo Viedni (Steinhofkirche). Z kostolov, postavených po prvej svetovej vojne v modernom slohu, zmienku si zasluhujú najmä kostol sv. Bonifáca vo Frankfurte n. M. (architekt Martin *Weber*), kostol sv. Antona v Bazileji (od Karola *Mosera*), v Čechách chrám sv. Václava v Prahe (Vršovice, od arch. Jána *Gočára*), na Morave kostol v Hejčíne pri Olomouci.

Moderná architektúra.

3. *Náboženská plastika* je v týchto časoch pomerne chudobná. Sochári obracali pozornosť na náboženské predmety len ako na veci vedľajšie, bez hlbšieho náboženského citu a nadšenia pre kresťanské ideále. Takí boli Antonio *Canova* († 1822; pomníky pápežov), Bertel *Thorwaldsen* († 1844; žehnajúci Kristus v Kodani), Ľudovít *Schwanthaler* v Mníchove († 1848), Ján *Dupré* zo Sieny († 1882) a *Achtermann* († 1883) z Münstera, ktorý žil v Ríme. V Uhorsku bratislavský rodák Viktor *Tilgner* († 1896; pôsobil vo Viedni) a *Fadrusz*, zo Slovákov Vavrinec *Dunajský* z Ľubietovej († 1833). Zo žijúcich slovenských majstrov cirkevnému sochárstvu zvýšenú pozornosť venujú: *Ihriský, Štefunko, Gibala, Koniarek*. V Poľsku vyniká Stanislav *Szukalski*.

Sochárstvo.

4. *V maliarstve* významnejší stúpenci klasicizmu boli Anton Rafael *Mengs* († 1779), Henrich *Fuger* a Jozef *Bergler* († 1829). Neplodný klasicizmus vyvolal onedlho odpor na viedenskej maliarskej škole, ktorej zakladateľ Fridrich *Overbeck* († 1869) prestúpil s protestantizmu na katolícku vieru, uchýlil sa do Ríma, kde so zakladateľom mníchovskej maliarskej školy, Petrom *Corneliom* († 1867) a niekoľkými talianskymi majstrami utvoril maliarsku školu vrúcneho náboženského smeru (zvaný *nazaréni* alebo bratia Lukášovi), čerpajúcu zo stredovekých talianskych majstrov. V tomto smere pokračovali Viliam *Schadow* († 1860) v Düsseldorfe, židovský konvertita Filip *Veit* († 1877) vo Frankfurte n. M., Móric *Schwind* v Mníchove, ďalej Eduard *Steinle*, Jozef *Führich*, Henrich *Hesz*, Július *Schnorr, Kaulbach, Deger* a iní. V Čechách k tomuto smeru patril Ľudovít *Kohl* a František *Tkadlík* († 1840), v Poľsku Ján *Matejko* († 1893). Neskoršie uplatňoval sa v cirkevnom maliarstve realizmus a impresionizmus a v najnovších časoch i expresionizmus a neraz prekročil cirkevno-liturgickú objektívnosť. Proti týmto smerom *beuronská* maliarska škola, založená Deziderom *Lenzom* († 1928), prísne sa pridržiavala liturgických zásad a svojou vznešenou monumentálnosťou a mystickou obsažnosťou v katolíckych kruhoch urobila hlboký dojem, i keď nie vždy vedela vyhnúť nebezpečenstvu istého zúženia a strnulosti.

Maliarstvo. Nazaréni.

Slovenskí majstri.

V Uhorsku najslávnejšími majstrami 19. storočia boli: Michal *Munkácsi* († 1900; obrazy: Kristus pred Pilátom, Ecce homo), Július Benczúr († 1857). Zo Slovákov vynikali Jozef B. *Klemens* († 1883), Peter *Bohúň* († 1879) a ich pokračovateľom je realista Jozef *Hanula*. Z mladších slovenských majstrov i cirkevnému umeniu sa venujú: Martin *Benka*, *Fulla*, františkán *Tekeľ*.

V Chorvátsku vyniká Ivan *Meštrović*, v Čechách *Urban*, Felix *Jenevein*, v Poľsku Męcina *Krzesz*, Stan. *Wyspiański*, Wlastimil *Hofman*, Jacek *Malczewski*.

Poézia.

5. *Náboženská poézia* v 19. storočí sa tiež utešene rozvíjala. V Nemecku romantickí básnici boli Fridrich *Schlegel* († 1829), Klement *Brentano* († 1842), Jozef *Eichendorff* († 1857), biskup *Diepenbrock* († 1853). Zo ženských grófka *Hahn-Hahn* († 1880) a Amália *Ringseisová*. Z neskorších Richard *Králik*. Vo Francúzsku *Chateaubriand* a *Lamartine*, v Taliansku Alexander *Manzoni* († 1873), Silvio *Pellico* a Giacomo *Leopardi* († 1837). U nás Ladislav *Pyrker* († 1847), spišský biskup a neskorší jágerský arcibiskup (biblický epos: Perlen der hl. Vorzeit, Tunisias).

Náboženské hry miestami udržaly sa i v nepriaznivej dobe racionalizmu. Najznámejšie sú pašiové hry *v Oberammergau* (Bavorsko), ktoré od r. 1634 opakujú sa každých 10 rokov a privábia cudzincov z celého sveta.

Cirk. hudba.

6. *Cirkevná hudba* za *Händla* († 1759), *Bacha* († 1750), *Haydna* († 1809), *Mozarta* († 1791) a *Beethovena* († 1827) slávila svoju klasickú periódu. I keď spomínaní majstri boli veriaci ľudia a i keď vo svojich oratóriách a omšiach (Mozartove omše, jeho Ave verum; Beethovenova omša C-dur a D-dur, 9. symfonia) dosiahli vrchol hudobno-kultúrnej výšky, jednako ich kompozície nie sú katolícko-náboženské v užšom smysle slova. Preto v polovici 19. storočia vzniklo zdravé hnutie (Mníchov, Regensburg) obmedziť, keď nie úplne vytlačiť inštrumentálnu hudbu, oživiť smer palestrinovský (§ 184, 5) a vrátiť sa k chorálu, už skoro zabudnutému. V tomto smere účinkoval bavorským farárom Frant. X. Wittom r. 1868 založený „Cecilián sky spolok" a onedlho podobné hudobné spolky vznikly v celom katolíckom svete. Benediktínsky opát *Guéranger zo Solesmes* († 1875) znovu uviedol gregoriánsky chorál a beuronskí benediktíni sa najviac zaslúžili o jeho spopularizovanie. Pius X. nariadil všeobecnú reformu cirkevného spevu (1904), ktorej úpravou poveril francúzskych benediktínov zo Solesmes.

Z majstrov modernej hudby, ktorí majú aj cirkevno-náboženské kompozície, vynikajú: František *Liszt* (pochádzal z Uhorska, † 1886) so svojou korunovačnou omšou, oratóriom „Kristus" a „Rekviemom", mysticky založený Anton *Bruckner* († 1896) a Max *Reger* († 1916), po Bachovi najväčší komponista pre organ. Priekopníkom slovenskej cirkevnej hudby je Mikuláš *Schneider-Trnavský* (Jednotný kat. spevník) a Mikuláš *Moyzes* st. V Čechách ako praktický reformátor cirkevnej hudby vynikal Jozef *Foerster* († 1907).

Hildebrandt, Die Kunst des 19. u. 20. Jh., 1931. — Heise, Overbeck u. sein Kreis, 1928. — Kuhn, Cornelius, 1921. — Scheffler, Die europ. Kunst des 19. Jh. — 1927. — Kreitmaier, Beuroner Kunst, 1923. — Schwind, Desid. Lenz, 1932. — Wieschebr,nk, Die Kirchl. Kunstbewegung in der Zeit des Expresionismus, 1932. — Gröber. Kirche u. Künstler, 1932. — Lützeler, Führer zur Kunst, 1940. — Wagner, Dejiny výtv. umenia na Slovensku, Trnava 1933. — Cincík, Barokové freská, Turč. Sv. Martin 1938. — Dr. L. Hanus, Úvaha o cirk. umení v Sborníku spišského seminára. Spišská Kapitula. 1943. — I. Kresánek, Dejiny hudby. Turč. Sv. Martin, 1941. — K. Lyka, Magyar müvészet 1800—1850. Bpest 1942.

§ 213. PRÁVNE POMERY, CIRKEVNÁ ÚSTAVA, DISCIPLÍNA A BOHOSLUŽBA. NÁBOŽENSKO-MRAVNÝ ŽIVOT.

Spoločenské postavenie duchovenstva.

1. Revolúciami a sekularizáciou Cirkev iste mnoho trpela a veľa stratila v hmotných veciach, no mravne veľa získala. Mnohé neporiadky v Cirkvi, ktoré ani reformy tridentského snemu nevládaly odstrániť, teraz sa odstránily. Konfiškáciou kláštorných majetkov prestaly *komendy* (prepožičiavanie opátstiev svetským kňazom alebo laikom), ktoré najmä vo Francúzsku i po tridentskom sneme sa ešte dlho zachovaly. Keďže cirkevní hodnostári najmä vo Francúzsku, Nemecku a Taliansku stratili politické výsady a cirkevné privilégiá, vysoké cirkevné úrady prestaly byť lákavým objektom pre šľachtu a dostali sa na ne ľudia ozaj apoštolského ducha (v Rakúsko-Uhorsku starý stav v tomto ohľade zväčša potrval až po svetovú vojnu). Demokratický duch doby a moderné ústavy štátov odstránily *stavovské privilégiá*. Klérus stratil oslobodenie od daní a privilégium fori. Desiatky boly všade zrušené alebo zamenené. Štátnymi platmi, resp. prídavkami pre duchovenstvo (ako náhrada za zosekularizované cirkevné majetky) odstránená bola, aspoň čiastočne, krikľavá majetková nerovnosť medzi klérom. Sv. stolica, i keď zásadne trvala na nezávislosti kléru od štátu, vzhľadom na zmenené okolnosti (temporum ratione habita) v uzavretých konkordátoch podrobila sa novým opatreniam. I v inom ohľade, kde sa kánonické právo nedalo uplatniť pre štátne zákony, pomohla si Cirkev *tolerovaním* právneho stavu („tolerari posse") a disimulovaním, len keď jus divinum nebolo ohrozené.

Cirkevná ústava.

2. *Cirkevná ústava* na vatikánskom sneme dosiahla svoj vrchol (sumepiskopát rímskeho pápeža a jeho neomylnosť, § 209, 4). Centralizovaním cirkevnej moci a správy v Ríme odstránilo sa nebezpečenstvo cirkevného partikularizmu a episkopalizmu. Blahodarné účinky sústredenia cirkevnej správy sa prejavily onedlho na každom poli cirkevného života. Svätá stolica, hoci prestala byť svetskou mocou, tešila sa po vatikánskom sneme takej mravnej moci a mala takú autoritu, akú predošlé storočia nepoznaly. Laický svet

sa užšie somkol okolo pápeža, biskupov a kňazov a začal vo verejnosti smelšie brániť záujmy a práva Cirkvi.

3. Cirkevnú disciplínu dôrazne napomáhaly vo všetkých krajinách často usporadované *provinciálne a diecézne synody*. Biskupi jednotlivých krajín od polovice 19. storočia sa pravidelne schádzali na biskupské *konferencie*.

Epochálny význam pre cirkevnú disciplínu má nové kodifikovanie cirkevného práva — *Codex juris canonici* (platný od 19. mája 1918). Kodifikovať ho nariadil Pius X. (1904) a publikoval ho Benedikt XV. (1917). Kodifikovanie robil pri spolupráci najvýznamnejších juristov Cirkvi slávny kánonista *Pietro Gasparri* († 1934).

Kódex.

Nový cirkevný zákonník znamená praktické uplatnenie pápežského *plnomocenstva*, uskutočneného na vatikánskom sneme. I keď obsahuje zväčša staré cirkevné právo a pri jeho kodifikovaní aj biskupi celého sveta mali veľkú možnosť predostrieť svoje návrhy, predsa je kódex formálne a exkluzívne „pápežským právom".

Kódex čiastočne zmiernil, čiastočne sprísnil cirkevnú disciplínu. Zrušil tortúru a trest smrti za herézu, odstránil niektoré manželské prekážky a iregularity a zmiernil pôstnu disciplínu. Cirkevným funkcionárom dal ďalekosiahle dispenzačné práva od manželských prekážok v určitých prípadoch. Sprísnil trestné predpisy pre podozrenie z bludu, porušenie spovedného tajomstva, zneuctenie sv. hostie atď. Prísnejšie sú aj jeho predpisy o teologických štúdiách (trienálky) a kňazskom duševnom živote (exercície). Nový cirkevný zákonník je vzorom zákonodarnej dokonalosti. Popri základnej konzervatívnosti neznemožňuje zdravý pokrok; zosilňuje cirkevnú jednotu a podporuje vývin cirkevného života.

4. *V bohoslužbe a liturgii* sa v 19. storočí dosiahla väčšia jednota odstránením partikularizmu, ktorý sa i po tridentskom sneme udržal na mnohých miestach. Guéranger, benediktínsky opát zo Solesmes, vo svojich „Institutions liturgiques" ostro vystúpil proti zvláštnym liturgiám a ním vyvolané hnutie viedlo k prijatiu rímskej liturgie vo Francúzsku aj v iných štátoch. Len Lyon si podržal starý rítus, ambroziánska liturgia udržala sa v Miláne a mozarabská v Toledo. Na základe liturgických reforiem Pia X. vzniklo pred prvou svetovou vojnou najprv v Nemecku (benediktínske opátstvo v Maria Laach) a podľa jeho príkladu i v iných krajinách mnohosľubné *liturgické hnutie*, ktoré sa usiluje uskutočniť starokresťanskú ideu spoločnej bohoslužby, klérus a ľud lepšie zapojiť do obradov sv. omše (misál vo forme modlitbovej knižky v ľudovej reči!).

Liturgické hnutie.

V počte sviatkov bola v jednotlivých krajinách veľká rozdielnosť pre zvláštne nariadenia Sv. stolice. Najviac boly zredukované vo Francúzsku a Nemecku. Úprava sviatkov bola potrebná aj v iných krajinách pre rozličné novodobé sociálne a hospodárske pomery. Pius X., všímajúc si zmenených pomerov doby a chtiac odstrániť nerovnosť v rozličných krajinách, r. 1911 (motu proprio: Supremae disciplinae) zredukoval počet zasvätených sviatkov okrem nedieľ pre celú Cirkev na 8 (Vianoce, Nový rok, Tri krále, Nanebevstúpenie Kr. P., sviatok Petra a Pavla, Nanebevzatie P. M., Všetkých svätých a sviatok Nepoškvrneného počatia). Kódex pripojil k nim sviatok Božieho tela a sv. Jozefa (can. 1247), ale výslovne podotkol, aby sa bez povolenia Sv. stolice nič nemenilo na tom, ak by voľakde niektorý z týchto 10 sviatkov bol zrušený alebo preložený. R. 1925 uviedol Pius XI. sviatok Krista Kráľa na poslednú októbrovú nedeľu. Benedikt XV. r. 1915 rozšíril na celú Cirkev španielske a portugalské privilégium: slúžiť tri sv. omše v deň Dušičiek, podobne ako na Vianoce.

Redukcia sviatkov.

5. *Nábožensko-mravný* život vplyvom neblahých pomerov za osvietenstva na začiatku predošlého storočia bol plytký. Ale romantizmom sa kresťanské povedomie posilnilo a obnovilo sa rozhodnejšie cirkevné smýšľanie u duchovenstva aj u laikov. Prejavovalo sa to v častejšom pristupovaní ku sviatostiam, v ľudových misiách, duševných cvičeniach, púťach, zakladaní náboženských spolkov a väčšej obetavosti na charitatívne ciele, kostoly a katolícke školy. Výsledkom intenzívnejšieho náboženského života je aj veľký počet konvertitov v 19. storočí, a to najmä medzi inteligenciou (gr. Stolberg, Overbeck, Fr. E. Hurter, Newman, Manning, R. Brentano). Rehabilitovaním katolicizmu vo verejnom živote nastala v nábožensky miešaných krajoch plodnejšia spolupráca prívržencov rozličných konfesií na poli sociálnom a kultúrnom. Pravda, miešanie sa katolíkov s inovercami postavilo Cirkev, najmä v liberálnej ére, pred nové, doteraz neznáme ťažkosti (miešané manželstvá a školy). Znovu dovolené rehole jezuitov a redemptoristov, novozaložené kongregácie (§ 211, 3), ktoré sa špecializovaly na určitý cieľ a maly porozumenie pre sociálne potreby doby, získavaly katolicizmu úctu v širokých masách ľudu. Lepšie vzdelaný klérus sa uplatnil najmä v školách (intenzívnejšie katechizovanie). Autorita duchovenstva rástla, a tým aj autorita Cirkvi. Laický a zámožnejší svet sa teraz živšie zaujímal o náboženstvo a zastával záujmy Cirkvi vo verejnom živote. No v modernej dobe liberalizmus, zindustrializované veľmestá, neusporiadané sociálne po-

Konzverzie.

mery, moderné zábavy (kino, divadlo, rádio) vyvolaly veľký náboženský indiferentizmus a neveru, ktorá sa zahniezdila nielen vo vyšších kruhoch, ale v nemalej miere sa šírila a šíri i v nižších ľudových vrstvách (robotníctvo) a opanúva modernú spoločnosť. Neverecká tlač, spolky, politické a stavovské hnutia sa snažia odkresťančiť manželstvo, školy a celý verejný život. Ľudská spoločnosť je rozdvojená na tábory veriacich a neveriacich. Kresťanstvo a protikresťanstvo, viera a nevera tuho zápasia. Cirkev sa usiluje čeliť týmto moderným nebezpečenstvám prehĺbenejším pastoračným a spolkovým účinkovaním.

Ťažkosti v dušepastierstve.

Katolícka akcia svojimi laickými apoštolátmi sa snaží pomáhať duchovenstvu v modernej ťažkej pastorácii. Ľudové misie, a najmä duševné exercície pre rozličné stavy vychovávajú spoľahlivé katolícky smýšľajúcich a ozaj po kresťansky žijúcich jednotlivcov, ktorí svojím príkladom majú získavať indiferentných pre katolícku vec. *Eucharistické svetové kongresy* (od r. 1881, posledný tridsiaty štvrtý v Budapešti r. 1938) sú zas impozantné manifestačné prejavy náboženskej jednoty a viery v centrálne tajomstvo kresťanstva. Podobný cieľ majú aj krajové eucharistické kongresy a katolícke dni. Katolícka ľudová a výchovná literatúra, usilovne šírená medzi ľudom (hoci obsahove v mnohých prípadoch dosť plytká), dosahuje svoj cieľ. Intenzívnejšia pastoračná práca prináša svoje dobré ovocie. Javí sa živšie a vrúcnejšie uctievanie eucharistie, Božského Srdca Ježišovho a Matky Božej, čo tak vrele odporúčali Leo XIII. a Pius X. (ruženec, májové pobožnosti, mariánske kongregácie, púte do Lourdes od r. 1858). Zvýšená pozornosť sa venuje v pastorácii aj robotníkom a vysokoškolskej študujúcej mládeži. Pomerne najmenej riešeným problémom modernej pastorácie je, ako získať Cirkvi inteligenciu. Ťažkosti čiastočne robí aj okolnosť, že katolícke duchovenstvo dnes obyčajne pochádza z jednoduchších spoločenských tried, a preto, i keď má vysokú vzdelanosť, ťažšie sa dostáva do vyšších kruhov (predsudky na jednej i druhej strane), ako by sa dostávali tí, ktorí by pochádzali z vyšších kruhov. Dnes sa kňazský dorast nedopĺňa z vyšších kruhov pre ich náboženskú indiferentnosť (v minulosti šľachta posielala synov za kňazov, pravda, zväčša z vypočítavosti).

Katolícka akcia.

Euch. kongresy.

Pastorácia inteligencie.

Katolícky *spolkový život* (spolky: náboženské, charitatívne, kultúrne a sociálne), využijúc modernými demokratickými a parlamentárnymi pomermi poskytovanú slobodu, v najnovších časoch sa všade veľmi vzmohol. Skoro by sa dalo hovoriť o istom spolkovom a organizačnom presýtení katolíckeho života na úkor tichej, zbožnej dušepastierskej práce. Ale kultúrne boje v minulosti a aj dnes v rozličných krajinách dokázaly ohromný význam a dôležitosť konfesionálneho somknutia pre Cirkev a jej práva. (Pravda, spolkami dostáva sa náboženstvo často nielen do sociálnych, ale aj stranníckopolitických krútňav. Popri mnohých výhodách pre náboženstvo spolky poskytujú aj istú možnosť nebezpečného pletenia politiky s náboženstvom.) Všetky katolícke spolky majú slúžiť veľkej, Piom XI. vzbudenej myšlienke: Katolíckej akcii, ktorej cieľom je všade, vo verejnom i súkromnom živote, uplatniť kresťansko-katolícke zásady a vrátiť ľudskú spoločnosť Kristovi.

Spolkový život.

Dôležité katolícke spolky na Slovensku:

Nábožensko-cirkevné: Spolok ružencový, Božského Srdca, škapuliarsky, Mariánske kongregácie, oltárne spolky „Veronika“, misijné spolky („Pápežské dielo šírenia viery“, „Detinstvo Ježišovo“, „Unio cleri pro missionibus“), Apoštolát združenia mužov B. Srdca (1923; s odbočkami: Sbor eucharistických križiakov a pre mládež Légia Božského Srdca), Katolícka jednota žien (založená 1920, má 70.000 členiek, časopisy „Katolícka jednota“, „Listy rodičom“, „Veniec“), Unionistický spolok „Apoštolát sv. Cyrila a Metoda“ (1922).

Náb. spolky na Slovensku.

Spolky pre mládež: Združenie katolíckej mládeže (SKM — zahrnuje v sebe bývalú Omladinu, členov Orla a Katolíckych skautov), Legio angelica (pre miništrantov), Ústredie slovenského katolíckeho študentstva (založené 1919). Slovenskí vysokoškoláci v Brne mali spolok „Tatran“, v Prahe „Považan“, v Bratislave „Moyses“. Pre katolíckych vysokoškolákov je založený internát „Svoradov“ (1922; iniciátor Dr. E. Filkorn; časopis „Svoradov“).

Spolky pre mládež.

Charitatívne spolky: Ústredná charita na Slovensku so svojimi odbočkami v jednotlivých farnostiach (časopisy: Caritas, Srdiečko. Ústredný dom Charitas v Bratislave), Chlieb sv. Antona, Rafael (pre vysťahovalcov), spolky katolíckych slúžok, Domov katolíckych vojakov (v Bratislave vedú saleziáni), spolky miernosti, pohrebné spolky.

Ľudovýchovné a literárne spolky: Spolok sv. Vojtecha, založený Dr. Andrejom Radlinským r. 1870. Dnes má vyše 110.000 členov. Okrem množstva kníh vydáva časopisy: Kultúra, Pútnik, Duchovný Pastier, Katechéta, Plameň. R. 1940 utvorila sa pri Spolku sv. Vojtecha Katolícka akadémia. Čítacie kruhy, katolícke domy, katolícke kruhy a katolícke tovarišské spolky sú skoro v každej farnosti na Slovensku. Šíria sa katolícke spevokoly, verejné katolícke knižnice, katolícke kiná a divadelné spolky, najnovšie i katolícke športové kluby.

Kat. literárne spolky.

Sociálne a stavovské spolky: úradníci, učitelia, železničiari, poštári, remeselníci, obchodníci, roľníci a robotníci sú organizovaní v kresťanských odborových združeniach, ktoré sú odbočkami všeodborového združenia Hlinkovej slov. ľud. strany.

Ľudové náboženské časopisy: Posol B. Srdca J., Sv. Rodina, Krá-

ľovná mája, Serafínsky svet, Hlasy z domova a misií, Náš priateľ, Priateľ Dietok, Nová žena, Mladý katolík, týždenník Katolícke noviny a i.

Slov. kat. spolky v Amerike.

Americkí slovenskí katolíci sú združení v spolkoch: Prvá katolícka slovenská jednota (zal. 1890), Kat. slov. ženská jednota (zal. 1890), Pensylvánska rímsko- a gréckokatolícka jednota (zal. 1893), Slov. kat. Sokol (1905), Rímsko- a gréckokat. slov. bratstvo (1909), Slov. kat. kadetská jednota (1911). Kultúrne spolky: Združenie slov. katolíkov v Amerike (1911), Združenie slov. kat. študentov (1921). Najväčšie katolícke slovenské časopisy v Amerike: Jednota (45.000 exempl.), Katolícky sokol (25.000 exempl.), Ženská jednota (40.000 exempl.).

Svätí a svätice.

6. Svätý život členov je najlepšou apologiou Cirkvi. Aj 19. a 20. storočie má veľa ľudí zo všetkých stavov, vynikajúcich v kresťanských ctnostiach, ktorých Cirkev uznala za hodných poctiť oltárom, alebo ktorí, i keď nie kanonizovaní, ostávajú večnou pýchou katolíckej Cirkvi a ľudskej spoločnosti. Takí sú: Alžbeta Setonová († 1821), prvá milosrdná sestra v Severnej Amerike, Anna Mária Taigi, Alžbeta Canori Mori († 1825), obe z tretej rehole sv. Františka, Mária G. Rossellová († 1880, blahorečená 1939), Mária Mazzarellová († 1881, blah. 1939), Žofia Baratová († 1865), jezuiti P. Pignatelli († 1811), Alojz Solari († 1829), P. Ginhac († 1895), zakladateľ saleziánov sv. Ján Don Bosco († 1888, kanoniz. 1934), neúnavný farár z Arsu sv. Ján Vianney († 1859, kan. 1926), Roza Pelletier († 1868, kanoniz. 1940), Karol Antoniewicz († 1852), pravý apoštol Poľska a Sliezska, T. Florentini († 1859), dobrodinec Švajčiarska, Fr. J. Rudigier († 1884), biskup v Linci, Terézia Ježiškova z Lisieux († 1897, kan. 1925), pápež Pius X. († 1914, kanonizovanie v príprave). Ako nerozriešené záhady pre materialistickú a ateistickú spoločnosť 19. a 20. storočia ostávajú početné

Nadprirodzené zjavy.

nadprirodzené (cirkevne však nepreskúmané) zjavy doby, a to extázy a stigmatizácie Kataríny Emmerichovej z Dülmenu († 1824), Dominiky Lazzari z Tirolska, Gemmy Galgani († 1903, kanoniz. 1940), žijúcej ešte Terézie Neumannovej z Konnersreuthu (Bavorsko), zjavenie Matky Božej konvertitke Márii Ratisbonne v Ríme (1842), sv. Bernardetke v Lourdes (1858), zázračné a početné uzdravenia na týchto miestach, zázrak s krvou sv. Januára v Neapole, kríž v Lympias (Španielsko) atď.

Náboženské postavy.

Vynikajúce *náboženské postavy* 19. a 20. storočia sú: Klement Mária Hoffbauer (§ 198, 1), apoštol Viedne, Adolf Kolping (§ 197, 1), regensburský biskup Sailer (§ 196, 2), ľudový spisovateľ Alban Stolz († 1883) a jezuita Peter Lippert († 1936), ktorého význam dnešná doba ešte nadostač neocenila. O duševnej a telesnej biede

našej doby hovoril rečou nám dosiaľ neznámou. Vo Francúzsku Dominik Lacordaire († 1861), Fréderic Ozanam († 1853), profesor v Paríži, ktorý neúnavne pracoval na riešení problému: Cirkev a vzdelanie. V Taliansku Ján Don Bosco (§ 211, 3c), šľachetný Anton Rosmini († 1855). V Anglicku Wiseman, Newman a Manning (§ 204, 2), v Maďarsku biskupi Otokar Prohászka († 1927), Tihamér Tóth († 1938). Na Morave Anton Cyril Stojan († 1923). Na Slovensku Ondrej Radlinský († 1879; Spolok sv. Vojtecha, Nábožné výlevy!), A. Duchnovič († 1865), gr. kat. kanonik v Prešove, Fr. Richard Osvald († 1926, Kazateľňa!) a svätého života košický biskup Augustín Fischer-Colbrie († 1925).

Statz, Der Geist des Codex juris can. 1918. — Birnbaum, Die Kath. liturgische Bewegung, 1926. — Schulte, Die Kirche u. die Gebildeten, 1919. — Heiler (protest.), Der Katholizismus, 1923. — Adam, Das Wesen des Katholizismus, 1924. — Bertram, Im Geist u. Dienst der Kath. Aktion, 1929. — Kempf, Die Heiligkeit der Kirche im 19. Jh., 1928. — Monti, Internationales Handbuch der Kath. Organisationen, 1924. — Retzbach, Das moderne Kath. Vereinswesen, 1925. — Naumann, Die Presse u. der Katholik, 1932. — Katolícke Slovensko, Trnava 1933. — Fridrich Vašek, Dejiny kresť. charity. Olomouc 1941. —

HLAVA V.

Kresťanstvo mimo katolíckej Cirkvi.

§ 214. GRÉCKO-ORTODOXNÁ A RUSKÁ CIRKEV. BOĽŠEVIZMUS.

1. Carihradskí patriarchovia podržali si síce vo veciach cirkevných a svetských svoju moc, akú mali v predošlej dobe (§ 183, 1), ale územie, nad ktorým vykonávali svoju jurisdikciu, v 19. storočí sa značne zmenšilo. Národy Balkánskeho polostrova vplyvom politických udalostí sa odtrhly od carihradského patriarchátu a proti všetkým jeho protestom sa vyhlásily za autokefálne cirkvi. Carihradskí patriarchovia boli nútení uznať skutočný stav. A keďže aj ostatní grécki patriarchovia: alexandrijský, antiochijský a jeruzalemský, skoro úplne sa osamostatnili, carihradský ekumenický patriarchát stratil svoj význam a v gréckej ortodoxnej cirkvi prestala dávnejšia jednota a uzavretosť. Je konglomerátom nezávislých patriarchátov a krajinských cirkví, ktoré s carihradským patriarchátom a medzi sebou udržiavajú len akési zdvorilostné spojenie na spôsob diplomatického spojenia štátov.

Autokefalné cirkvi.

2. *Grécko* — Helada s pomocou Ruska, Anglicka a Francúzska dosiahlo r. 1830 politickú nezávislosť od Turkov. Ortodoxná cirkev helénska na ruský spôsob (§ 183, 2) sa odtrhla od carihradského patriarchátu a ako autokefálna cirkev sa spravovala stálou syno-

Grécka autokef. cirkev.

dou (metropolita v Aténach a 4 biskupi) pod kráľovskou svrchovanosťou. Carihradský patriarchát uznal jej autokefálnosť r. 1850.

Po rusko-tureckej vojne (1877—78) na berlínskom kongrese sa oslobodilo zpod tureckej nadvlády Rumunsko, Srbsko a Čierna Hora, neskoršie i Bulharsko a podobne ako Helada sa osamostatnily. (Rumunsko r. 1881, Srbsko 1882, Bulharsko 1908 a Čierna Hora 1910 staly sa kráľovstvami.) Rumunsko r. 1885 (resp. už 1865), Srbsko r. 1879 staly sa autokefálnymi cirkvami, ktoré úplne opanoval štát. Bulharsko stalo sa samostatným exarchátom (1870). Anexiou Bosny a Hercegoviny Rakúskom (1908) stratil carihradský patriarcha jurisdikciu i na tomto území. V Juhoslávii, vzniklej po prvej svetovej vojne, utvoril sa r. 1921 vlastný patriarchát, r. 1925 prisľúbili titul patriarchu aj metropolitovi v Bukurešti (k nemu patrili aj orient. Rumuni zo Sedmohradska). R. 1922 stala sa autokefálnou aj albánska ortodoxná cirkev. Z územia Malej Ázie nacionálna turecká vláda v Ankare neľudsky vyničila ortodoxných Grékov (1922—23), takže carihradský ekumenický patriarcha skutočne môže vykonávať jurisdikciu len asi nad 400.000 veriacimi.

Autokefálne cirkvi na Balkáne.

Grécka orientálna a či anatólska cirkev, v ktorej carihradský patriarcha má už len akési čestné prvenstvo, počíta okrem Ruska asi 30 miliónov veriacich v 20 autokefálnych cirkvách. Živší duchovný život je len v helénskej cirkvi, ktorá má aj akú-takú teologickú vedu, čiastočne závislú od nemeckej a anglickej protestantskej teologie. Klérus, účinkujúci v dušepastierstve, je zväčša nevzdelaný; má iba prakticko-liturgické vedomosti. Pomer gréckej ortodoxnej cirkvi ku katolíckej je nepriaznivý. Pokusy Lea XIII. o úniu ostaly bez výsledku. V Bulharsku bola nálada pre sjednotenie (1861 a 1907), ale sa bezvýsledne pominula.

Anatólska cirkev.

Pozostatky ostatných heretických národných cirkví Východu (asi 100.000) sú v úbohom stave. Nestoriánov v Kurdistane v prvej svetovej vojne a najmä r. 1933 mohamedáni z Iraku neľudsky prenasledovali. Tomášovi kresťania v Prednej Indii (asi 550.000) sú dnes skoro všetci sjednotení s Rímom. Sýrska cirkev (jakobitská, asi 80.000), roztratená v Sýrii, Kurdistane a v Mezopotámii, má svojho patriarchu v Jeruzaleme. Koptská cirkev (900.000) v Egypte má patriarchu v Káhire. Abesínsku (asi tri milióny veriacich) vedie metropolita v Addis Abebe, ktorý je podriadený koptskému patriarchovi v Káhire. Najsilnejšia z nich bola arménska (gregoriánska) cirkev, ktorú však Turci prenasledovali najviac. Dnes má asi tri milióny veriacich, roztratených v Egypte, Europe a Amerike.

Národné cirkvi Východu.

Všetky tieto národné cirkvi sú monofyzitické. O sjednotených viď §§ 38; 202; 206; 2, 3.

3. *Ruská cirkev*, ktorá je druhá hlavná vetva východnej ortodoxnej cirkvi, má s gréckou cirkvou spoločnú vierouku a bohoslužbu, ale od r. 1589 je úplne samostatná (§ 183, 2). Hlavou ruskej cirkvi bol autokratický cár a „sv. synoda" bola jeho poslušným nástrojom. Pri tomto tlaku cirkevný život nemohol prekvitať, hoci ruský národ je od prírody hlboko nábožensky založený. Náboženské utláčanie, s ktorým rovnobežne kráčalo aj sociálne, vyvolalo veľa horkosti, rozsiahle sektárstvo, anarchistické hnutie (nihilizmus) a krvavé revolúcie. I keď tu a tam urobili ruskí cári voľajaké ústupky cirkvi a národu (cár Alexander II. r. 1861), vcelku pomery sa do konca 19. storočia nezmenily.

Ruská cirkev.

V 19. storočí malo Rusko niekoľko spisovateľov svetového mena, ktorých vplyv i s náboženského hľadiska zanechal v ruskom človekovi hlboké stopy. Fedor *Dostojevskij* († 1881) zveleboval rustvo a ortodoxiu oproti „západnej skaze". Gróf Lev *Tolstoj* († 1910), zpočiatku slávny románopisec, stal sa neskôr rojčivým sociálnym reformátorom. Propagoval myšlienky proti každému pozitívnemu náboženstvu, proti vojne, proti štátu a súkromnému majetku. Pripravoval cestu ruskému komunizmu. Náboženský filozof Vladimír Solovjev († 1900) dôvtipne písal o cirkvi a o poslaní Východu na bezbožnom Západe. Roku 1896 stal sa katolíkom a usilovne pracoval na sjednotení celého kresťanstva pod rímskym pápežstvom.

Ruski spisovatelia

Značnejšia zmena nastala v ruských vnútorných pomeroch len r. 1905, keď cár Mikuláš II. poskytol ruskému národu konštituciálnu ústavu a slobodu svedomia. Lenže tieto opatrenia, ktoré i tak neboly dosť úprimné, nezabránily už blížiacej sa katastrofe. Roku 1917 zrútil sa carizmus a s ním padla aj štátna cirkev. Všeobecná ruská synoda obnovila moskovský patriarchát, ktorý Peter Veľký zrušil r. 1721 (§ 183, 2). Patriarchom sa stal Tychon, moskovský metropolita. V revolúcii r. 1917 komunistická strana robotníkov strhla na seba všetku moc a pod vedením Lenina († 1924) zaujala proticirkevné stanovisko.

Boľševická revolúcia.

Ľudový komisariát vyhlásil r. 1918 rozluku cirkvi a štátu, a zhabal majetok všetkých ruských konfesií. Kresťanstvo zažilo v Rusku ťažké navštívanie, ktoré bolo o toľko povážlivejšie, keďže na ruské pomery živo reagoval aj proletariát mimo Ruska (kominterna). Pre svetové kresťanstvo vznikla bolestná situácia. Pius XI. v encyklike *Divini Redemptoris* z roku 1937 (De communismo atheo) poukázal na nebezpečenstvá, ktoré ohrožujú kresťanský svet.

Predsa však veriaci svet prechováva nádej, ktorú podporujú určité príznaky. Prevalivšia sa svetová kataklizma má v božích plánoch svoj smysel. Myslíme, že tento ťažký operatívny zákrok Božej Prozreteľnosti donesie svetu trvalejšie uzdravenie. Čakáme, že nastane väčšie vyrov-

nanie na poli hospodárskom a sociálnom a všeobecná renesancia na poli náboženskom (Fatima).

4. Pápeži sa vždy starali o sjednotenie východných schimatických cirkví. Po prípravách za Leva XIII. (§ 206, 2) a Benedikta XV. (Congregatio pro Ecclesia orientali) venoval sa únii najmä Pius XI., ktorý v jozafátskej encyklike z r. 1923 vážne napomenul orientálne cirkvi, katolíkom však v okružnom liste „Rerum orient. studiis" z r. 1928 naložil usilovne študovať kresťanský Východ, aby boli pripravení na prácu, keď príde očakávaná hodina sjednotenia. R. 1929 nariadil pápež kodifikovanie východného cirkevného práva, pričom upozornil, aby sa dbalo na privilégiá, tradície a najmä rečové zvláštnosti východných národov. K orientálnemu inštitútu, zriadenému Benediktom XV., pripojil oddelenie rusko-slovanské a pridelil ho Gregoriane (publikácie „Orientalia Christiana"). Pre výchovu orientálneho kňazstva zriadil v Ríme kolégiá, a to Russicum r. 1929 a rumunské 1930. Sýrskeho patriarchu Tappuniho vzal do kardinálskeho kolégia r. 1935 (od dávnych čias prvý východný cirkevný hodnostár v kardinálskom sbore), čím dal výraz svojmu živému záujmu o Východ. Roku 1924 založený spolok „Catholica unio" modlitbami a milodarmi napomáha unionistickú myšlienku. Potrebné je, pravda, aby aj katolícke národy pracovaly v intenciách Vatikánu a pomáhaly Rusku, ináč zas by mohly vzniknúť odstredivé náhľady, hlásajúce, že katolíctvo je v rozpore so životnými záujmami vlasti. (Porovnaj: Vilinskij, Unionizmus. Trnava 1932, str. 350.)

Úsilie pápežov o sjednotenie kresťanstva.

Na Velehrade na Morave vznikly r. 1907 *unionistické kongresy*, ktoré sa usilujú o dorozumenie medzi katolíkmi a východnými Slovanmi (r. 1936 bol VII.). R. 1910 bola založená „Academia Velehradensis", ktorá združuje všetkých slovanských vynikajúcich teologov, pracujúcich za úniu. Podobné unionistické konferencie boly v Lublíne, Vilne, Benátkach, Paríži a Lille.

Unionistické kongresy.

Constantinides, The Orthodox. Church, London 1931. — M. d'Herbigny, L'Anglicanisme et l'Orthodoxie gréco-slave, Paris 1922. — Hollnsteiner, Die Union mit den Ostkirchen, 1928. — Dr. Valerij S. Vilinskij, Unionizmus. Trnava, 1932. — Adorjan Boudou S. J., Stolica święta a Rosja. Kraków. 1930. — M. d'Herbigny, Après la mort du patriarche Tychon, Rom 1925. — Emhardt, Religion in Soviet Russia, Milwaukee, 1929. — Ziegler, Die russ. Gottlosenbewegung, 1932. — Aufhauser, Asien am Scheideweg, Christentum, Buddhismus, Bolschewismus? 1933. — Acta Conventuum Velehradensium. Olomucii. 1908—36.

§ 215. PROTESTANTIZMUS.

1. Vnútorný rozklad v protestantizme sa javil hneď po jeho vzniku (§ 173, 2). Pod vplyvom osvietenstva nadobudol hrozivé

rozmery. Nevera a náboženský indiferentizmus sa šíril medzi vzdelanými, ba zachytil aj pospolitý ľud. Romantizmus vzbudil aj u lepšie cítiacich protestantov snahu po náboženskej obrode (v Nemecku pietistické a konfesionálne hnutie, v Anglicku traktarianizmus), ale táto snaha nenašla vážnejšiu ozvenu. Ba svoj cieľ nedosiahla ani „*evanjelická aliancia*", založená r. 1846 v Londýne preto, aby vnútorne posilnila protestantizmus a usmerňovala jeho jednotný postup v jednotlivých štátoch. Protestantský svet je rozdelený dnes na tri skupiny: a) na veriacich, cirkevne smýšľajúcich, ktorí sú v menšine, b) na liberálnych, ktorí sa ešte aspoň za kresťanov pokladajú, a c) na indiferentných racionalistov, ktorí nestoja ani o cirkev, ani o náboženstvo; a tých je najviac. Kým náboženská sloboda a sloboda svedomia, ktorú zaistily moderné ústavy štátov svojim občanom, slúžila katolicizmu v mnohých štátoch na obrodu a zosilnenie, zatiaľ u protestantov viedla ešte k väčšej rozdrobenosti a bezuzdnému sektárstvu. Z charakteristického súvisu protestantizmu a štátu vyplýva rozličnosť jeho stavu a dejín podľa rozličnosti štátov.

Rozdrobenosť protestantov.

2. *V Spojených štátoch* severoamerických, kde sa štát nezaviazal nijakej konfesii, mohol protestantizmus dokázať, aký je životaschopný bez štátnej opory a podpory. No a jeho stav v Amerike je na poľutovanie. Kým na východe Spojených štátov sa pridržiavajú ako-tak kresťanských zásad, na západe je väčšina protestantov neverecká, ba ani nepokrstená. Ostatní, najmä dospelí, sú náboženský indiferentní. Chudobné triedy, ktoré nemôžu prispievať na udržiavanie cirkevnej správy, sú z nej skoro vylúčené. Bohaté triedy sú združené v rozličných sektách. Spojené štáty americké sú semeniskom najrozmanitejších siekt (denominácií), ktorých je vyše 220. Najsilnejšia je sekta metodistov, rozštiepená na 11 denominácií. Po nej nasleduje sekta baptistov. Príznačná je pri americkom protestantizme nadvláda laikov, silné sociálnopraktické zameranie (boj proti alkoholizmu, otroctvu, prechmatom kapitalizmu; vnútorné a pohanské misie) a až epidemicky vystupujúca náboženská rojčivosť (revivals). I keď protestantizmus v Amerike je nábožensky veľmi slabý, v národnom a verejnom živote vôbec má ešte vždy dôležitú úlohu a veľkú moc. Keď ide o meranie sa s neprotestantmi (najmä katolíkmi), cíti sa jednotný, hoci je rozdrobený. Ba najnovšie sa spájajú rozličné protestantské denominácie vo väčšie svázy (Y. M. C. A. a Y. W. C. A. = Young Men's resp. Women's Christian Association, spolok kresťanských mladých mu-

Protestantizmus v USA.

žov, resp. žien). V prvej svetovej vojne a po nej organizovaním pomocných akcií v prospech trpiaceho človečenstva v Europe a Ázii veľa vykonaly.

Pomery v anglikánskej cirkvi.

3. *V Anglicku*, keď tolerančným ediktom z r. 1828 dostalo katolícke náboženstvo a sekty slobodu, anglická vysoká cirkev veľmi upadla. Ostala cirkvou bohatej triedy, ktorej duchovní úplne podľahli materializmu (simónia, zastupovanie cirkevných úradov najatými kurátmi), ľud náboženskému indiferentizmu. Nie je už vlastne ustanovizňou zbožnosti a jej úplný rozklad je len otázkou času. Zosvetárčenie vysokej cirkvi vyvolalo u čiastky anglického protestantizmu silnú reakciu v tzv. *oxfordskom hnutí*. Profesori oxfordskej univerzity (Eduard Pusey, John Henry Newman, § 204, 2) silne prízvukovali dogmy, sviatosti, apošt. sukcesiu hierarchie, nezávislosť cirkvi od štátu, teda to *katolícke* v anglikánskej cirkvi (traktarianizmus, puseizmus). Jedni z prívržencov traktarianizmu žiadali oživenie starokresťanskej viery a cirkevnej poslušnosti (Newman, Manning spojili sa s katolíckou Cirkvou). Druhí, tzv. *ritualisti*, videli záchranu v obnovení katolíckych obradov (krásne kostoly, ozdobené oltáre, slávnostné bohoslužby), v zavedení ušnej spovede, rehoľníctva a celibátu. Toto hnutie narazilo na prudký odpor najmä strednej triedy (low-church), ba vznikol i tretí smer (broad-church = nízka cirkev), ktorý sa usiloval chápať kresťanstvo v duchu nemeckej racionalistickej filozofie. Ritualizmus alebo anglokatolicizmus nedal sa udusiť, i keď ho prísne prenasledovali. Konverzie ku katolicizmu sú časté, ale hromadná konverzia sa teraz nedá očakávať. V Škótsku sa utvorila r. 1843 „škótska cirkev", nezávislá od presbyteriálnej, štátnej cirkvi, ale r. 1929 sa znova s ňou spojila.

Oxfordské hnutie.

Protestantizmus v Holandsku a v severných štátoch.

4. *V Holandsku*, kde bol voľakedy kalvinizmus najsilnejší, neskoršie skoro úplne odstúpili od neho. Je tam náboženský chaos. Každý káže a verí, čo chce, a jednota medzi kazateľmi je vlastne len v tom, že sú platení zo spoločnej pokladnice. Krajinská synoda žiadala už len „úctu ku sv. Písmu a vieru v Spasiteľa hriešnikov".

V severných štátoch škandinávskych je luteranizmus úradným náboženstvom. V Dánsku a Nórsku sa racionalizmus silne ujal. Vo Švédsku sa luteranizmus zachoval najčistejšie, no duchovní sú dosť zaostalí, vedecká činnosť nijaká. Náboženský život ľudu je povrchný a suchý.

Vo Francúzsku medzi protestantmi sa silne ujal racionalizmus

a tí, ktorí sa pridržiavajú pozitívnej viery, stále sa hašteria. Prakticky nežijú náboženským životom.

Vo Švajčiarsku

Vo Švajčiarsku na začiatku 19. storočia prevládal medzi protestantmi racionalizmus. Pod vplyvom kázní rojčivej ženy Krüdenerovej († 1824) vzniklo veľa pietistických sborov (Mormiers), proti ktorým štátna moc ostro vystupovala. Alexander Vinet († 1847) založil vo francúzskom Švajčiarsku „slobodnú cirkev". Kalvínova náuka nemá skoro vôbec prívržencov. Protestantizmus vo Švajčiarsku sostúpil na najnižší stupeň vnútorného rozkladu.

V Nemecku.

5. *V Nemecku*, ktoré si osvojilo vedúcu úlohu v protestantizme, prevládal začiatkom 19. storočia tiež racionalizmus. Neskoršie rovnobežne s patriotickou národnou obrodou sa javila aj istá náboženská renesancia, väčší záujem o vieru, ale medzi teologmi a laikmi, medzi ortodoxne cirkevne smýšľajúcimi a liberálnymi racionalistami boly príliš veľké protivy. Staroprotestanti sa snažili zachovať vieru, „dedičstvo reformátorov", novoprotestanti však, ako sa liberálni nazývali, pokladali protestantizmus len za akýsi kultúrno-duchovný smer, ktorým sa majú líšiť od katolíkov a pozitívne veriacich staroprotestantov. Pre vieroučnú nevyjasnenosť oddala sa menšia časť pietizmu a rozličným sektám, väčšina však prepadla úplnej nevere a indiferentizmu. V posledných rokoch pred prvou svetovou vojnou odcudzili sa mnohí, najmä z robotníckych tried, protestantizmu a buď vystúpili z cirkvi úplne, buď sa uspokojili len vonkajším príslušenstvom k nej. Najnovšie vzniklo národnosocialisticky zamerané hnutie „nemeckých kresťanov", ktorého postoj ku kresťanstvu ešte nie je dosť vyjasnený (§ 218, 2c).

Pokusy o sjednotenie protestantov.

Spojiť rozličné protestantské konfesie v Nemecku sa snažila r. 1817 utvorená *únia*, o ktorú sa neskorsie veľmi staral v Prusku Fridrich Viliam IV. No nedosiahlo sa ňou nič, podobne, ako sa nepodarilo sjednotiť všetkých protestantov sveta v Londýne utvorenej „evanjelickej aliancii" (1846). Diferencie medzi nimi rástly a vyostrily sa najmä v rokoch 1860-tych. Kazateľ Bluntschli v Heidelbergu sa pokúsil r. 1863 sjednotiť konfesie utvorením *spolku protestantov* (Protestantenverein). Keďže však popieral nadprirodzený ráz kresťanstva, protestantské cirkevné úrady ho zakázaly. Rudolf Kögel († 1896) a Adolf Stöcker († 1909) založili „pozitívnu úniu", profesor Beyschlag v Halle „Evangelische Vereinigung" (1875, s ostrým zahrotením proti katolicizmu), liberálni protestanti smeru Ritschlovho (p. n. 7. c.) sa organizovali v spolku „Freunde der christlichen Welt" (1903), resp. ešte v liberálnejšom

združení „Freunde evangelischer Freiheit". Prísne konfesionálne smýšľajúci protestanti utvorili v Lipsku r. 1908 sväz „Lutherischer Bund". R. 1911 vznikol „Deutscher evang. Volksbund"; na podporu protestantov, osadených medzi katolíkmi, vznikol ešte r. 1842 v Lipsku „Gustav Adolf-Verein". Ale všetky pokusy nevedely a nevedia sceliť protestantov. Jediné, v čom sa všetci stretávajú, je ich nesnášanlivosť a spoločný postup proti Rímu a katolíkom.

Nemecký protestantizmus sa spravoval krajinskými cirkvami. Prevrat r. 1918 priniesol v tomto ohľade základné zmeny. Odstránením monarchie zanikol podklad, na ktorom boly vybudované nemecké krajinské cirkvi (Landeskirchentum, sumepiskopát kniežat, § 158, 2). Weimarská ústava (1919) zrušila úzke spojenie štátu s cirkvou, a preto protestantské štátne cirkvi maly sa premeniť na ľudové cirkvi s demokratickým zriadením. Do r. 1925 z 28 nemeckých krajinských cirkví 27 zmenilo svoju ústavu a uzavrelo na spôsob konkordátov smluvy so štátom, ktoré riešily ich právne a finančné otázky. Správcovia jednotlivých krajinských cirkví prijali titul „biskup". Nemecké krajinské cirkvi sa spojily v „Deutscher evang. Kirchenbund", utvorený vo Wittenbergu r. 1922, ktorý, ponechajúc jednotlivým krajinským cirkvám vieroučnú, ústavnú a správnu samostatnosť, bránil len ich spoločné záujmy oproti štátu a iným náboženským korporáciám. No tu a tam javila sa snaha utvoriť v Nemecku namiesto prežitých krajinských cirkví celoríšsku cirkev. Keď r. 1933 zvíťazil v Nemecku národný socializmus, ožila snaha po utvorení ríšskej cirkvi. „Deutscher evang. Kirchenbund" sa zmenil na „Deutsche evangelische Kirche". Doterajšie krajinské cirkvi čo do vierouky a bohoslužby ostávajú samostatné, spoločnú majú len správu a pomer ku štátu. Na čele nemeckej evanjelickej cirkvi stojí s ďalekosiahlou právomocou *ríšsky biskup*. V zákonodarnom a správnom účinkovaní napomáha ho „ministerstvo" (traja duchovní pre luteránske, reformované a sjednotené vierovyznanie a jeden právnik) a zo 60 členov sa skladajúca *národná synoda*, ktorá sa schádza raz do roka. Prvým ríšskym biskupom sa stal r. 1933 pruský krajinský biskup Ľudovít Müller.

Pomery po prvej svetovej vojne.

Národná synoda.

6. *V Uhorsku* sa protestanti v 18. storočí vymanili zpod zahraničnej (nemeckej) nadvlády a zákonom z r. 1791 dostali samosprávu. Superintendentom a pastormi uhorských miest sa mohli stať len príslušníci uhorského štátu. Protestantskí duchovní študovali obyčajne na nemeckých vysokých školách, a tak ostal i naďalej živý kontakt medzi uhorským a nemeckým protestantizmom.

Slovenskí protestanti študovali alebo v cudzine, alebo na bratislavskom evanjelickom lýceu (dnes ev. teologická fakulta). Bohoslužobnou rečou je čeština (biblická, podľa Kralickej biblie). Najnovšie majú preložené sv. Písmo i do slovenčiny a je medzi nimi hnutie za slovenskú bohoslužobnú reč. Slovenskí protestanti zatracujú moderné protestantské prúdy a sú ešte starého razenia, iba menšia časť je racionalistická. Zadelení sú do dvoch dištriktov (západný a východný) a r. 1940 nemeckí protestanti na Slovensku utvorili osobitný dištrikt. Nábožensko-kultúrnou ustanovizňou slov. protestantov je spolok Tranoscius v Lipt. Sv. Mikuláši. Unionistické snahy pre katolicizmus so strany protestantov sú minimálne (Vajanský, Sládkovič, Kukučín — katolizoval, Hroboň). Vynikajúce protestantské postavy boly Michal Hodža († 1870) a superintendent K. Kuzmány († 1866).

Slovenskí protestanti.

7. *Protestantská teologia* v 19. storočí sa horlive pestovala a stála pod vplyvom súčasnej filozofie. Najmarkantnejšie vplýval na ňu Heglov panteizmus a filozofia Schleiermacherova († 1834). Ďalekosiahly vplyv na protestantskú teologiu mal aj Kant, zvaný „protestantský filozof". Vedeckú protestantskú teologiu (hlavne nemeckú) možno zadeliť do troch tried (nakoľko pri protestantskom bezuzdnom individualizme také tvorenie skupín je možné!):

Protestantská teologia.

a) *Racionalistická* trieda má mnohé smery. Dávid *Strauss* (§ 207, 1) zavrhol zjavenie a vieru v osobného Boha. *Tübinská škola* v súhlase s hegelianizmom v otázke sv. Písma postavila sa na stanovisko historicko-kritické. Jej hlavným predstaviteľom bol Ferdinand Kristián *Baur* († 1860), podľa ktorého len štyri väčšie listy sv. Pavla a Apokalypsa pochádza od apoštolov, štyri evanjeliá však vznikly neskoršie, a to v zápase cirkvi pavlovskej s petrovskou. K tomuto smeru patrili teologovia Schwegler, Zeller, Köstlin a iní. *Liberálny teologický smer* mal hlavne spolok „Únia". K nemu patrili Karol Bunsen († 1860), Schenkel († 1885), Lipsius, Hilgenfeld, Pfleiderer a i. Kritike podrobili najmä knihy Starého zákona.

Racionalisti.

b) *Trieda konfesionalizmu*, zastupovaná Klausom-Harmsom, delí sa na *staroluteránov* a *novoluteránov*. Prví sa usilujú pridržiavať sa symbolických kníh (§ 173, 2), novoluteráni namiesto kázne vidia vo večeri Pána stredobod bohoslužby, žiadajú svätenie kňazstva, ušnú spoveď (nemeckí puseyisti). K nim patria teologovia Vilmar († 1868), Thomasius († 1875), Kahnis, Stahl a iní. Konfesionalisti sa zaslúžili najmä o exegézu. K vynikajúcim exegétom patria Tholuck v Halle († 1877), Tischendorf († 1874) a

Konfesionalisti.

Mayer († 1873). Konfesionalisti boli aj Keil († 1888), Oettingen († 1905), Delitzsch († 1890) a Zöckler († 1906), cirkevný historik Albert Hauck († 1918), exegéta a patrolog Teodor Zahn († 1933). Vodcom modernej pozitívnej teologie je Reinhold *Seeberg* v Berlíne.

c) Takzvaná *sprostredkujúca teologia* sa snaží dosiahnuť vyrovnanie kresťanstva s modernou neverou. Neuznáva síce úplne nadprirodzený ráz kresťanstva, ale nechce ho ani bezpodmienečne zavrhnúť. Hlavnými zástupcami tohto smeru sú Ullmann († 1865), Dorner († 1884), Julius Müller († 1878), Nitsch, Hase, Beyschlag, v Dánsku Kierkegaard († 1855) a čiastočne aj Albrecht Ritschl († 1889), profesor v Bonne, najvplyvnejší protestantský dogmatik od čias Schleiermacherových. Jeho systém (ritschlianizmus), ktorý je vlastne historicko-kriticky a biblicky prehĺbeným systémom Schleiermacherovým, získal v boji s cirkevnou ortodoxiou a extrémnou školou Baurovou veľa prívržencov. K tomuto smeru sa pridal aj najväčší protestantský teolog nových čias, Adolf Harnack († 1930). Bol váženou autoritou najmä na poli cirkevných dejín a dejín dogiem. Karol Holl († 1926), tiež toho smeru, vynikal v patristike. Koncom predošlého storočia v súvise s ritschlianizmom vznikla *nábožensko-historická škola* (Pavol de Lagarde, † 1891), ktorá odvádza kresťanstvo zo židovstva a helenizmu a usiluje sa vysvetľovať ho naturalisticky s pomocou modernej filozofie. Zastupoval ju hlavne Ernest Troeltsch († 1923). Začiatkom 20. storočia ujal sa medzi nemeckými protestantmi smer „bezdogmového kresťanstva“. ktorý nechce uznať nijaké dogmy v kresťanstve, len morálne predpisy, ale i tie len podľa ľubovôle. Medzi najnovšími protestantskými teologmi (Karol Barth v Bonne, Fridrich Gogarten vo Vratislave a Emil Brunner v Zürichu) sa javí živší záujem o metafyzické a špekulatívne otázky, čomu sa možno s katolíckeho stanoviska len tešiť.

Sprostredkujúca teologia.

8. K rozličným starším *protestantským sektám* (§ 173, 3), ktoré sa ešte udržaly, pristúpily v 19. a v 20. storočí početné nové, zväčša smeru chiliasticko-rojčivého. Najviac vznikaly v Severnej Amerike a Anglicku. Známejšie sú:

a) *Irvingiáni*, ktorých založil presbyteriánsky kazateľ Eduard Irving († 1834) v Londýne. Hlásal blízky príchod Kristov, zjavenie Antikrista a potrebu novej apoštolskej cirkvi (nazývajú sa aj: cirkev apoštolsko-katolícka). O Kristovi učil, že mal dedičný hriech, ale premohol ho úplnou svätosťou. Podobne môže i každý človek s pomocou Ducha svätého zvíťaziť nad hriechom. Hierarchia sa skladá z 12 Bohom bezprostredne povolaných apoštolov, ktorí sú učiteľmi celého sveta. Na čele

Irvingiáni, darbysti.

jednotlivých cirkevných sborov stoja apoštolmi ustanovení anjeli (biskupi), šesť presbyterov a šesť diakonov. Bohoslužba je podobná katolíckej. Irvingiánom sa podobajú *darbysti* alebo „bratia z Plymouthu“, ktorých založil anglikánsky duchovný John Nelson Darby († 1882) v Plymouthe. Irvingiáni sú v Anglicku, Amerike, vo Švajčiarsku a voľačo ich je aj v Nemecku. Dovedna ich je asi 50.000, ale upadajú.

b) Chiliasticky založených *mormonov* alebo „svätých posledných dní“ založil nevzdelaný, bláznivý Američan Jozef Smith. Vraj našiel r. 1827 spis z konca 4. storočia, ktorý napísali prorok Mormon a jeho syn Moroni, potomci židov, ktorí sa v dobe babylonského zajatia vysťahovali do Ameriky. V skutočnosti bol to kazateľom Spaldingom napísaný román, ktorý Smith uverejnil pod názvom „Book of Mormon“. Pokladal sa za povolaného založiť cirkev „svätých posledných dní“. Prívržencov našiel v štáte Ohio. R. 1844 zavraždili Smitha pre fanatizmus a náboženskú nesnášanlivosť mormonov. Sekta pod vedením nového proroka Brighama Younga sa osadila v krajine Utah pri Slanom jazere, kde založili teokraticky zriadený štát. Náuka mormonov je miešaninou panteistických a polyteistických náhľadov. Komunizmus a mnohoženstvo je náboženskou povinnosťou. Americká vláda opätovne ostro vystúpila proti nim. Dovedna ich je aj dnes 600.000. Prívržencov majú aj v Europe, vo Švajčiarsku a v Nemecku.

Mormoni.

c) V Amerike vznikla aj sekta *adventistov*. Farmár Viliam Miller († 1849), bývalý baptista, hlásal druhý príchod Pána na deň 22. októbra 1844. Hoci jeho predpovede sa nesplnily, získal mnohých prívržencov pre svoje náhľady. Sviatočný deň je u nich sobota. Krst udeľujú dospelým, požívanie alkoholu a tabaku je zakázané. Voľným výkladom sv. Písma a najmä bezohľadnými útokmi proti katolíkom získali medzi zaostalejšími ľuďmi veľa prívržencov. Rozštiepení sú na šesť denominácií. Je ich asi 200.000 (v Nemecku 30.000).

Adventisti.

d) Zvláštnym zjavom anglického metodizmu je *armáda spásy* (Salvation Army), ktorú založil v Londýne r. 1878 kazateľ Viliam *Booth* († 1912), aby zachránil zúfalých a zvrhlých v ľudskej spoločnosti, na ktorých už neúčinkuje nijaké náboženstvo. Booth sa stal generálom armády a r. 1880 vyslal svojich „dôstojníkov a vojakov“ do Ameriky, Francúzska, Nemecka a iných štátov zachraňovať ľudí. Armáda spásy má dnes asi 16.000 skupín v 85 štátoch, 160.000 dôstojníkov a asi 150.000 pomocných síl. Ich rovnošata a neobyčajný spôsob vystupovania (hudba, prápory, niekoľko frapantných slov, povedaných na uliciach, v parkoch), i keď tu a tam vzbudí posmech, na mnohých predsa pôsobí. Vierouka je u nich vedľajšia, náuka o sviatostiach podceňovaná. Hlavná vec je *obrátenie hriešnika*, čo dosahujú psychologickými a citovými prostriedkami a dobrou organizáciou („Angstbank“). Rozsiahlou charitatívnou a sociálnou činnosťou (boj proti opilstvu a nemravnosti, starostlivosť o nezamestnaných a ľudí bez prístrešia) najmä vo veľkých mestách si veľmi zaslúžili sympatie verejnosti. Potrebné finančné prostriedky získavajú usilovnou industriálnou prácou a z darov najmä nimi zachránených ľudí.

Armáda spásy.

Špiritizmus, ktorý vznikol v Amerike v polovici predošlého storočia a rozšíril sa aj v Europe, nestojí vlastne na kresťanskej pôde a má len natoľko náboženský náter, že presvedčil široké kruhy, ktoré upadly do nevery a materializmu, o nesmrteľnosti duše. Charles Russel († 1916) založil v Amerike r. 1872 racionalisticko-rojčivú sektu: „medzinárodnú spoločnosť vážnych skúmateľov Biblie". Je chiliastická. Príchod Krista očakávala r. 1874, 1914 a 1925. Voľným výkladom Písma a svojím proticirkevným a pacifistickým zameraním získala najmä po prvej svetovej vojne vyše 100.000 prívržencov po celom svete.

Špiritizmus.

9. *Misijná činnosť.* Rozšírenej náboženskej ľahostajnosti a nevedomosti usilovali sa horlivejší protestanti čeliť *vnútornými misiami*, ktoré vznikly v prvej polovici predošlého storočia. Zakladali medzi ľudom rozličné spolky, aby sa ľahšie žilo prakticko-kresťansky. Otcom vnútorných misií v Nemecku je kazateľ J. H. Wichern († 1881), ktorý založil v Horne pri Hamburgu dom na záchranu a výchovu detí („Das rauhe Haus"). Podobné domy zakladali onedlho v celom Nemecku a aj v zahraničí. Na poli sociálnocharitatívnom rozvíjal úspešnú prácu pastor Teodor Fliedner († 1864), ktorý založil v Kaiserswerthe (pri Düsseldorfe) dom ošetrovateliek, *diakonisiek*. Dnes patrí k tomuto sväzu asi 25.000 sestier (majú dom aj v Bratislave). Podobnú ustanovizeň založil aj pastor Fridrich *Bodelschwingh* († 1910) v Betheli pri Bielefelde. Dvorný kazateľ Adolf *Stöcker* a Adolf *Wagner* († 1917) v Berlíne založili r. 1878 kresťanskosociálnu robotnícku stranu, ktorá úspešne čelila šíriacej sa sociálnodemokratickej strane medzi protestantmi. Budiť a upevňovať sociálny a kresťanskopolitický cit protestantov snažil sa r. 1929 vzniklý „Christlicher Volksdienst". Všetky tieto protestantské ustanovizne, čo do výkonnosti a významu, ďaleko sú za podobnými katolíckymi ustanovizňami.

Vnútorné misie u protestantov.

O pohanské misie sa protestanti až do konca 18. storočia skoro vôbec nestarali. V Londýne založili r. 1795 protestantskú misijnú spoločnosť a onedlho podobné spoločnosti vznikly medzi protestantmi v každom europskom štáte, a hlavne v Amerike. V obetavosti pre pohanské misie protestanti prevyšujú katolíkov, ale čo do oddanosti, vytrvanlivosti misionárov, i keď sa aj protestantským uzná veľká námaha, predsa sa nevyrovnajú katolíckym (§ 206, 1).

Pohanské misie.

Druhom protestantských vnútorných misií sú i *biblické a traktátové spoločnosti.* V Londýne vznikla r. 1804 „Britská všeobecná biblická spoločnosť", ktorej cieľom bolo čo najlepšie sprístupniť ľudu sv. Písmo. Onedlho podobné spoločnosti založili i v Bazileji (1804), Štutgarte (1812), Berlíne (1814) a v New Yorku (1816). Britská spoločnosť sama vydala sv. Písmo, resp. jeho čiastky v 385 miliónoch exemplárov v 610

Biblické spoločnosti.

rečiach, resp. nárečiach (text je uverejnený bez vysvetliviek). Je otázne, či taký ohromný náklad a námaha dosahuje primeraný praktický výsledok. Na spôsob biblickej spoločnosti vzniklo v Nemecku veľa traktátových spoločností, ktorých cieľom je šíriť náboženskú literatúru vôbec.

10. Americký protestantizmus už pred prvou svetovou vojnou sa snažil o zblíženie rozličných protestantských cirkví, i keď nie na teologickom podklade (YMCA, YWCA). Keď sa prvou svetovou vojnou zväčšila priepasť medzi anglosaským a nemeckým protestantizmom, vzniklo *„ekumenické hnutie"* zblížiť protestantské národy, ba sjednotiť celé svetové kresťanstvo. Z iniciatívy amerických teologov a najmä protestantského arcibiskupa z Upsaly Nathana Söderbloma († 1931) sišla sa r. 1925 v Štockholme „svetová konferencia praktického kresťanstva" (World Conference for Life and Work), na ktorej sa zúčastnilo asi 600 zástupcov kresťanských cirkví celého sveta, medzi nimi aj zástupcovia gréckoortodoxnej cirkvi. Rokovalo sa na nej o pomere cirkví k sociálnym a hospodárskym pomerom prítomnosti, o výchove mládeže a o spolupráci cirkevných spoločností. Rezultáty rokovania publikovali vo forme „Posolstva celému kresťanstvu". Druhú konferenciu usporiadali r. 1937 v Oxforde, na ktorej sa zúčastnilo 45 národov. Ortodoxná cirkev bola zastúpená. Rozoberali otázky cirkvi, národa a štátu. Predsedal canterburský arcibiskup Lang, ktorý veľmi ľutoval neprítomnosť katolíckej Cirkvi, lebo jej spoluprácu pokladal za nepostrádateľnú. Na popud anglikánskych teologov vznikla aj druhá ekumenická organizácia, „svetová konferencia pre vierouku a ústavu" (W. C. Faith and Order), ktorá mala svoj prvý svetový kongres r. 1937 *v Lausanne*. Zúčastnilo sa na nej 400 delegátov. Medzi účastníkmi boly nesrovnateľné diferencie o podstate cirkvi, svätosti, vierouky a cirkevnej ústavy. Preto sa nevzmohla na konkrétne rezultáty. Zástupcovia orientálnej cirkvi opätovne prízvukovali svoje zvláštne postavenie v súvislosti s vieroukou a cirkevnou ústavou.

Ekumenické hnutie.

Katolícka Cirkev, ktorú tiež pozvali, zo zásadných príčin sa nezúčastnila na konferencii ani v Štokholme, ani v Oxforde, ani v Lausanne. Rozumie sa, víta a teší sa túžbe kresťanských srdc po únii, ba jej celé účinkovanie smeruje ta, aby sa splnily slová Spasiteľa „Ut omnes unum sint" a aby zrealizovala ideu o jednom ovčínci a pastierovi. No Pius XI. v encyklike „Mortalium animos" z r. 1928 naznačil jedinú cestu k opravdivej jednote, a to „vrátiť sa k matke, katolíckej Cirkvi".

Stanovisko kat. Cirkvi.

Privátne rozhovory o možnosti únie boly aj v rokoch 1921—25

Rozhovory medzi katolíkmi a anglikánmi.

medzi menšou skupinou katolíkov a anglikánov. Vodcami týchto boli kard. D. Mercier, arcibiskup z Mechelnu a anglický lord Halifax. Rokovanie malo veľmi zdvorilý priebeh, ale nedošlo k praktickým výsledkom. Veľkú ťažkosť robilo uznať pápežský jurisdikčný primát. No veľká časť anglikánskeho duchovenstva a veriaceho ľudu úprimne túži po únii s katolíckou Cirkvou.

„Evanjelické katolíctvo."

Ku katolicizmu sa mierne blížiaca časť nemeckých protestantov utvorila r. 1924 pod vedením teológa Fridricha Heilera z Marburgu sväz „Hochkirchlicher ökumenischer Bund", ktorý sa usiluje dosiahnuť akési „evanjelické katolíctvo". Keďže účasť katolíkov v ňom je zakázaná, zmenil sa sväz na „Oekumenische Arbeitsgemeinschaft".

Jörgensen-Wentz-Fleisch, Die lutherischen Kirchen der Welt in unseren Tagen, 1930. — Rieder, Zur innerkirchl. Krisis des heutigen Protestantismus, 1910. — Rost, Der Protestantismus nach protest. Zeugnissen, 1920. — Harnack, Protestantismus u. Katholizismus in Deutschland, 1907. — Tillich, Die religiöse Lage der Gegenwart, 1926. — Beth, Die Krisis des Protestantismus, Werdermann, Das relig. Angesicht Amerikas, 1926. — Sasse, Amerikanisches Kirchentum, 1927. — Barnáš, Filozofia v modernej protest. teologii, Sp. Kapitula, 1938.

NAJNOVŠÍ VEK.

Cirkevné dejiny od prvej svetovej vojny podnes.

Dnešné prelomové časy.

Prvá svetová vojna so svojím pokračovaním — dnešnou druhou svetovou vojnou — je najväčšia katastrofa, aká sa odohrala v ľudských dejinách. Je ukončením starého a začiatkom nového sveta. Je mohutným medzníkom v histórii. Preporod, ktorý sa deje pred našimi očami, je zúčtovaním a reakciou na duchovné prúdy a faktory, ktoré utvorily novú dobu a až po prvú svetovú vojnu ju stvárňovaly a opanúvaly. Vidíme začiatky *výstavby* nového sveta. V tejto výstavbe badať záblesky rozhodne zdravších, spravodlivejších a konštruktívnejších prvkov, ako mala minulosť. To budí v človečenstve optimizmus a nádej v lepšiu budúcnosť. No v tomto preporode sa javia aj prvky rozkladné, deštruktívne, aké poznáme z minulosti, najmä z 19. storočia, ktoré svet ešte v sebe neprekonal. To napĺňa ľudstvo vážnou obavou.

Preporod.

Príznaky zdravej výstavby sa javia predovšetkým v tom, že svet sa presvedčil o klamlivosti kultúrneho optimizmu predošlej periódy a ožila túžba po pevných večných hodnotách. Vo filozofii badať odklon od skepsy, kriticizmu, historizmu, subjektivizmu a príklon k väčšiemu objektivizmu (fenomenologia Schelerovej školy; † 1928) a k metafyzike (novoidealizmus). V etike sa svet vracia od bezuzdnej voľnosti k autorite; egoizmus individualizmu dáva miesto záujmu o pospolitosť. V politike razia si cestu demokratické

idey, ktoré — keď sa dobre pochopia a zrealizujú, najlepšie vyhovujú kresťanskému ponímaniu o zriadení verejného života (viď vianočnú alokúciu Pia XII. z r. 1944 o demokracii).

Čo sa týka špeciálne budúcnosti náboženstva a Cirkvi, časy po prvej vojne boly a aj dnešné ešte sú príliš nepokojné, kolísavé, takže sa nedá ustáliť, čo i len približne, pravdepodobný smer budúceho vývinu. Ešte je všetko vo vare. Jednako sú isté fixné body, o ktoré sa pri určení smeru môžeme bezpečne opierať, sú isté zjavy, ktoré nám dávajú tušiť, akým smerom sa bude uberať náboženská budúcnosť. Sú asi takéto:

Príznaky lepšej budúcnosti pre Cirkev.

Morálna moc pápežstva nikdy nebola taká veľká, ako je dnes. V povojnovej politickej a sociálnej trme-vrme, keď sa všetko zakolísalo, pápežstvo, ktoré sa neopiera o nijakú svetskú moc, bolo jedinou mocou sveta, ktorá stála neochvejne, príkladne sosbieraná a sjednotená. Neopiera sa o teritórium, pre ktoré by sa mohlo dostať do konfliktov so svetskými mocnosťami. Svoju suverénnosť má šťastne riešenú (lateránska smluva), čo mu umožňuje nehatený styk s celým svetom. Keď stojí pevne pápež, ktorý ako námestník Kristov drží v rukách kormidlo, možno sa úfať, že dobre povedie Cirkev a šťastne ju vyvedie i z najväčšieho vlnobitia, keby sa prípadne doň dostala. Dogmou o primáte a pápežskej neomylnosti (§ 209, 4) je zredukovaná na minimum možnosť vnútorných rozkolov a separatizmu v Cirkvi. Kódexom (§ 213, 3) je upevnená disciplinovanosť kléru a veriacich. Akú autoritu má pápežstvo v jednotlivých štátoch, vidieť z rozmnožených diplomatických zastúpení Sv. stolice (dnes v 37 štátoch), z úcty, ktorá sa dostáva pápežovým zástupcom všade (prednostné postavenie nunciov v dipl. sboroch), z mnohých uzavretých konkordátov, zo vzrastajúceho zdvorilého postoja ku Sv. stolici i takých štátov, ktoré uskutočnily rozluku Cirkvi a štátu (Francúzsko, Portugalsko). Je príznakom vzostupujúceho náboženského smeru, že vo svetovej literatúre sa čoraz častejšie rozoberajú náboženské idey (§ 210, 4). Na to poukazujú aj konverzie vynikajúcich literátov a filozofov (Bourget, Claudel, Bernanos, Papini, Maritain, Langbehn, Chesterson a iní). Pekné nádeje nám vlieva živé liturgické hnutie (najmä medzi inteligenciou), vzmáhajúci sa rehoľný život so svojím sociálnym zameraním, teologická veda so svojím vyrovnaným novoscholastickým smerom. Medzinárodné katolícke sjazdy, svetové eucharistické kongresy svojím imponujúcim priebehom, medzinárodné hnutie katolíckych študentov (Pax Romana), žien, robotníkov, katolíckych pacifistov vyjadrujú dôveru ľudí ku katolíckym smerniciam a že ich pokladajú za súce, aby formovaly budúci život človečenstva. Veľké jubilejné slávnosti najnovších čias (Dante, Tomáš Akv., František Asiský, Augustín, založenie Spoločnosti Ježišovej) poskytly svetu príležitosť lepšie uvažovať o životnom diele týchto hérosov človečenstva, ktorí boli všetci katolíci, a svet s uznaním kvitoval ich zásluhy pre ľudský život a kultúru. Po dlhom rozpore medzi náboženstvom a kultúrou predošlých storočí ako by sa začínal uskutočňovať Leom XIII. vytýčený program vyrovnania kultúry s náboženstvom a Cirkvou. Dnes sa všeobecne ochotnejšie pripúšťa možnosť, aby sa na kresťanských základoch budoval

celý náš verejný život. Uznáva sa, že náboženstvo nemá byť len osihotenou nečinnou zložkou ľudského života, ale že svojimi kresťansko-katolíckymi ideami a zásadami má oplodňovať každý životný prejav. Veľká časť človečenstva sa vážne zasadila za odstránenie alebo otupenie faktorov verejného života, ktoré najviac prekážaly uplatneniu sa kresťansko-katolíckych princípov (tajné spolky, protináboženské štvanie).

Pravda, to sú len slabé príznaky obratu k lepšiemu. Ale ani nemožno očakávať rýchly obrat. Od 13. storočia sa pomaly odvracalo človečenstvo od náboženstva a Cirkvi. Nemožno očakávať, aby 700-ročnú rozkladnú procedúru zmenilo niekoľko rokov alebo desaťročí. Storočia budú na to potrebné. Popri konštruktívnych príznakoch vidieť, že mravná a náboženská deštrukcia sa nezadržateľne valí ďalej. Veľká časť vzdelaných katolíkov podlieha ešte stále subjektivizmu. Je príliš náklonná vykladať si cirkevné zákony podľa svojich náhľadov a ľahkomyseľne sa zpod nich sama dišpenzuje (hlavne v manželskom živote). A čo je najhoršie, také chápanie sa prenáša od vzdelaných do širokých más ľudu. Vidiek, dedinský ľud, ktorý bol vždy rezervoárom kresťanských tradícií a mravnosti, pomaly tratí svoj kresťanský ráz, osvojuje si zvyky a mravy veľkých miest. Nebezpečne sa rozrastajú rozličné okultistické a teozofické sekty, v ktorých sa subjektivizmus môže nehatene vyžívať. Vzdelaní a nevzdelaní nahrádzajú si nimi kresťanskú a cirkevnú zbožnosť. A nacionalizmus, ktorý je dnes takým závažným, ba rozhodujúcim faktorom života, prijíma vlastnosti nanajvýš povážlivé. Neraz už snížil náboženstvo lásky na služobnicu nenávisti. Nacionalizmus všade, kde vedie k zbožňovaniu štátu (Nemecko!), je nebezpečný, ba je naturalizmom, a tak heretický. Nemá nič spoločného so zdravým patriotizmom, prúdiacim z kresťanskej lásky. — To sú mraky, ktoré prekážajú slnečným lúčom brieždiacej sa kresťanskej jari.

Zjavy odstrašujúce.

§. 216. SVETOVÁ VOJNA, JEJ NÁSLEDKY A VÝZNAM.

1. Strašná katastrofa — prvá svetová vojna, ktorú Pius X. predvídal a pre ktorú sa obával o národy sveta — vzbĺkla v lete r. 1914. Právom sa nazýva svetovou, lebo proti centrálnym mocnostiam (Nemecko, Rakúsko-Uhorsko a ich spojenci) Dohoda (Antanta [Francúzsko, Anglicko, Rusko]) strhla do vojny skoro všetky štáty sveta, ba pritiahla na európske bojisko aj černochov, Indiánov, Maročanov a Austrálcov. Keď sa do nej zaplietla aj Amerika (1917), centrálne mocnosti po 4-ročnom boji sa zrútily. Ich pádom sa zmenila tvárnosť Európy. Prvá svetová vojna, keď skúmame

príčiny jej vzniku, priebeh alebo následky, je prelomom a rozhraním vo svetových a cirkevných dejinách. Je zrelým ovocím osudného vývoja 19. storočia; v nej prepukly duchovné a sociálne krízy, ktoré sa vliekly už oddávna. Jej následky zasiahly a zmenily politický, sociálny, hospodársky, kultúrny a náboženstvo-cirkevný život celého sveta. Náboženstvá a konfesie ako také nemaly účasť na jej vzniku, no jej hlbšie príčiny sú predsa svetonáhľadové. Štáty a národy v novších a najnovších časoch odvrátily sa od Boha, od kresťanských ideálov a od ducha ľudskej spolupatričnosti; namiesto toho preceňovaly hmotné dobrá a oddaly sa zveličenému, nekresťanskému národnému egoizmu. V konečnej príčine toto zavinilo svetový požiar. A ako z bezbožných príčin vznikla táto katastrofa, taký strašný bol aj jej priebeh: nemilosrdná a bezohľadná snaha zničiť nepriateľský národ a jeho jednotlivcov, zničiť vyspelú technickú kultúru. A výsledok prvej svetovej vojny: 10 miliónov mŕtvych, 20 miliónov ranených, všeobecné schudobnenie človečenstva, hlad, mor a mravné zosurovenie. Základy ľudskej spoločnosti sa zatriasly, národy zahorely bezuzdnou nenávisťou proti sebe, snahou po pomste, a neminulo ani 20 rokov, keď tie isté národy potom v druhej svetovej vojne viedly najtragickejší zápas dejín na život a smrť.

Prvá svetová vojna a jej príčiny.

Na počiatku prvej svetovej vojny paralelne s národným oduševnením a prebudenou rodoláskou javila sa aj zvýšená zbožnosť a cirkevná aktivita u všetkých národov. Usilovnejšia bola návšteva kostolov a častejšie pristupovanie ku sviatostiam, zvýšená obetavosť a konanie skutkov milosrdenstva. Vojenskí kňazi na bojiskách a v lazaretoch konali bohumilú a v mnohých prípadoch misionársku prácu. Medzi politickými stranami a konfesiami nastalo na čas prímerie. No čím dlhšie trvala vojna, čím väčšie obete žiadala od jednotlivcov, tým hlbšie klesal náboženský život. Ľudí sa zmocnila náboženská ľahostajnosť, nenávisť proti cirkvám a náklonnosť k prevratom. Svedomie ľudí otupelo, tratily sa pojmy „moje a tvoje“, využíval sa núdzový stav spolublížneho, vojnoví zbohatlíci vykorisťovali ľudí a ľud sa oddal pôžitkárstvu a nemravnosti.

Mravné klesanie človečenstva.

2. Hoci cieľom Dohody bolo len štátne, vojenské a hospodárske zoslabenie Nemecka, výsledok 4-ročného zápasu bol oveľa rozsiahlejší a viedol k oveľa vážnejším zmenám. V Rusku vypukla r. 1917 revolúcia, ktorá detronizovala cára Mikuláša II. (r. 1918 ho popravili s celou rodinou). Toho istého roku vznikla pod vedením Leninovým diktatúra proletariátu (soviety). Boľševizmus nastolil v Rusku čo do náboženstva novú situáciu, ktorá sa týkala predovšetkým pravoslávnej cirkvi, ale dotkla sa aj katolicizmu

Tvárnosť Európy po prvej svetovej vojne.

ruského i zahraničného. Zrútila sa aj rakúsko-uhorská monarchia a z nej vznikly samostatné ľudové štáty: rakúsky, maďarský, československý, poľský, juhoslovanský (so Srbskom). Mladý cisár monarchie Karol I. (ako uhorský kráľ Karol IV., † 1922), ktorý nastúpil po cisárovi Františkovi Jozefovi I. († 1916), stratil trón. V Maďarsku vypukol komunizmus (1919), Rakúsko a Taliansko (hoci posledné bolo medzi víťazmi) bolo ním tiež vážne ohrozené. Socialistická revolúcia v Nemecku r. 1918 vyhlásila spolkové republiky, cisár Viliam II. sa zriekol trónu a utiahol sa v Holandsku do vyhnanstva († 1914). Nemecko s versaillským, Rakúsko so st.-germainským a Maďarsko s trianonským mierom nebolo spokojné. Porazené štáty dožadovali sa revízie mierových smlúv a začaly sa pripravovať na odvetu. Benedikt XV. 16. decembra 1919 poukázal na slabiny mierových smlúv a upozorňoval svet na možnosť novej katastrofy. Dojímavo napomínal národy víťazné i porazené, aby nestratily so zreteľa kresťanské princípy, o ktoré jedine sa môže opierať spokojné spolunažívanie národov. Vyzýval svet, aby uzavrel spravodlivý a trvalý mier, taký, v ktorom si národy môžu navzájom odpustiť a sblížiť sa. V turíčnej encyklike z r. 1920 znovu upozorňoval Benedikt XV., že len náboženská obnova sveta a prehĺbená láska ku Kristovi môže priniesť znepriateleným národom spásu a ukázať východisko z chaosu.

Kritické položenie sveta.

3. Z iniciatívy prezidenta USA Wilsona vznikla r. 1919 ***Spoločnosť národov*** so sídlom v Ženeve, podobná ustanovizeň, ako mala byť Svätá aliancia z r. 1815 (viď úvod k hlave II.). Mala zabezpečiť svetu trvalý mier a riešiť miernou cestou nedorozumenie, ktoré by vzniklo medzi národmi. Ale úplne sklamala. Zpočiatku patrily k nej len víťazné národy a išlo jej len o udržanie stavu, vzniklého mierovými smluvami. Neskoršie pristúpily k nej skoro všetky štáty, aj sovietske Rusko, okrem USA. No Spoločnosť národov sa ani tak neosvedčila a nevedela vyviesť svet z politického a hospodárskeho chaosu, ktorý vznikol v tridsiatych rokoch. Národy sa vzájomne podozrievaly a kým v Ženeve hovorily o mieri, doma sa ustavične ozbrojovaly a Spoločnosť národov nevedela to prekaziť. Ak mala byť Spoločnosť národov ozajstnou ustanovizňou svetového mieru, mala mať v nej prvé miesto Sv. stolica, ktorá už i tak je najideálnejším reprezentantom opravdivej spoločnosti kresťanských národov a za mierový program pracovala vždy; oň jej vždy najvážnejšie išlo, lebo prirodzene vyplýva z jej poslania. Ale Sv. stolica v Spoločnosti národov nebola zastúpená, a to nie z vlastnej viny. Pravda, pri takom složení a ideologii Spoločnosti národov účasť Sv. stolice sotva by aj bola bývala možná.

Spoločnosť národov.

Schrörs, Der Krieg u. der Katholizismus, 1915. — Dreiling, Das relig. u. sittl. Leben der Armee unter dem Einfluss des Weltkrieges, 1922. — Ehrhard, Weltkrieg u. Nachkriegszeit in relig. Beleuchtung, 1924. — Krebs,

Die Kirche u. das neue Europa, 1924. — Pribilla, Kulturwende u. Katholizismus, 1925. — Steffes, Religion u. Religiosität im Zeitalter des Hochkapitalismus, 1933. — Algermissen, Die Gottlosenbewegung der Gegenwart u. ihre Überwindung, 1932. — Pekař, Světová válka, 1921. — T. G. Masaryk, Světová revoluce, 1925.

§ 217. PONTIFIKÁT BENEDIKTA XV. A PIA XI.

1. Už zúrila prvá svetová vojna, keď po smrti Pia X. sišla sa konkláva v septembri 1914 na voľbu nového pápeža. Ťažká svetová situácia vyžadovala, aby sa pápežom stal človek skúsený, zbehlý a obozretný v diplomacii. Ním sa stal bolonský arcibiskup kard. Jakub della Chiesa, diplomat zo školy rampollovskej, ako *Benedikt XV.* (1914—22). Za svojho štátneho tajomníka vymenoval slávneho kanonistu kardinála Gasparriho.

Hlavnú úlohu jeho pontifikátu diktovala svetová vojna, t. j. usilovať sa smieriť bojujúce národy a vrátiť svetu mier. Aby mohol v tomto smere zdarne pracovať, zachoval najprísnejšiu neutralitu, hoci stránky, najmä Dohoda, všemožne sa usilovaly dostať pápeža na svoju stranu. Hneď po svojej voľbe a aj neskoršie viackrát klopal na svedomie zodpovedných činiteľov, aby upustili od bratovražednej vojny, ba r. 1917 odhodlal sa vystúpiť ako sprostredkovateľ medzi bojujúcimi a poslal stránkam mierovú nótu s konkrétnymi návrhmi. Podľa nich Nemci mali vyprázdniť obsadené Belgicko, privoliť korektúru hraníc v Alsasku a Lotrinsku v prospech Francúzska, Dohoda mala vrátiť Nemecku kolónie, reštaurovať sa malo Poľsko, Srbsko, zaistiť sloboda na mori a iné. Pápežova mierová akcia bola bezúspešná. Keď sa Benediktovi nepodarilo sprostredkovať mier, snažil sa aspoň mierniť vojnové ukrutnosti, utrpenie zajatých (vzájomná výmena zajatých) a biedu civilného obyvateľstva, trpiaceho blokádou. V tomto smere pracoval i po uzavretí mieru, zriaďoval sbierky, peniazmi a inými milodarmi sa usiloval pomáhať v ukrutnej biede najmä porazeným národom. Inoverci a i predpojatí protivníci museli uznať jeho veľké zásluhy v dobročinnosti a mierových snahách. Anglicko, Holandsko a Francúzsko nadviazalo užšie diplomatické spojenie so Sv. stolicou. Východ uznal jeho zásluhy pomníkom v Carihrade, ktorý má nápis: „Veľkému pápežovi tragických čias, Benediktovi XV., dobrodincovi národov bez rozdielu národnosti a viery — postavil Orient.“ Jeho postavenie sa sťažilo, keď r. 1915 Taliansko vstúpilo do vojny. Vyslanci Pruska, Rakúsko-Uhorska, Bavorska pri Sv. stolici a nemeckí cirkevní hodnostári v Ríme boli nútení opustiť Rím. Sv. stolica

Benedikt XV.

Mierová akcia pápeža.

Rímska otázka.

mohla komunikovať s katolíkmi centrálnych mocností len cez neutrálne štáty. Teraz sa prakticky dokázala nedokonalosť a nedostatočnosť garančného zákona (§ 199, 5) a neriešená *rímska otázka* dostala sa do popredia svetovej pozornosti. Benedikt sa však hneď osvedčil, že si nepraje, aby ju riešily zbrane svetovej vojny, a odmietal aj každú medzinárodnú garanciu. Apeloval jedine na svedomie talianskeho národa. Na mierovú konferenciu, hoci toľko pracoval v prospech mieru, ho nepozvali. Zavinilo to vtedajšie Taliansko z obavy, aby sa tam nenastolila otázka pápežského štátu. Nepozvali ho ani do Spoločnosti národov (§ 216, 3).

Zmenený postoj pápežstva voči Taliansku.

Benedikt vzhľadom na zmenené okolnosti a aby prispel k zblíženiu národov, zmiernil prísne predpisy svojich predchodcov o návšteve cudzích vladárov v Ríme. Do istej miery zrušil Piovo „non expedit" (§ 199, 4), dovolil kňazovi Don Sturzovi založiť taliansku ľudovú stranu, ktorá onedlho získala hodné zastúpenie v parlamente. Tým kliesnil cestu vyrovnaniu medzi Sv. stolicou a Talianskom.

Staroslivosť o vnútornú reformu Cirkvi.

Pre rušnosť doby nemohol sa venovať vnútorným reformám Cirkvi v takej miere, v akej účinkoval v diplomacii a v charite. Jednako i s tejto stránky sa viažu k jeho pontifikátu vážne uda-

Volebný lístok v konkláve.

losti. Dokončil a uverejnil Piom X. začatý Kódex cirkevného práva (§ 213, 3), zasiahol v spore integralizmu (§ 197, 8), prispel k ďalšiemu vybudovaniu pohanských misií, pozdvihol úroveň teologických štúdií založením kongregácie pre semináre a univerzity (1915). O úniu sa zaslúžil založením kongregácie pre východnú cirkev a

orientálneho inštitútu (§ 214, 4). Zomrel po krátkej nemoci neočakávane 22. januára 1922 v 67. roku svojho života.

Pius XI.

2. Leo XIII. bol pápežom diplomacie, Pius X. pápežom dušepastierstva, Benedikt XV. bol znovu viac diplomatom, a preto sa žiadalo, aby po ňom prišiel pápež, ktorý sa venuje viac vnútornej reforme Cirkvi. Ale povojnové ťažké medzinárodné položenie vyžadovalo, aby nový pápež bol aj obozretným diplomatom. Voľba kardinálov padla na milánskeho arcibiskupa, bývalého prefekta ambroziánskej a vatikánskej bibliotéky a bývalého nuncia v Poľsku — Achilla Rattiho, ktorý prijal meno *Pius XI.* (1922—39). Pius XI. harmonicky spájal v sebe obe vlastnosti, ktoré vážne časy vyžadovaly rovnako. Vynikal hlbokou učenosťou, bol naplnený aktivistickým optimizmom, vrúcnou zbožnosťou, a tak sa stal veľkým reformátorom na poli cirkevno-náboženskom. A bol aj obozretným, hladkým diplomatom, ktorému sa podarilo rozriešiť ťažké cirkevnopolitické zápletky. Prvé svoje pápežské požehnanie „urbi et orbi" udelil s balkóna svätopeterského chrámu (od r. 1870 udeľovali ho pápeži vo vnútri kostola), čím krásne symbolicky naznačil, že si žiada riešiť nielen „rímsku otázku", ale aj ostatnému svetu chce venovať zvýšenú pozornosť. Program svojho pontifikátu vyjadril slovami: „Pax Christi in regno Christi."

Encykliky Pia XI.

Svoj program už určitejšie formuloval v prvej svojej encyklike „*Ubi arcano*", v ktorej zjavne rozoberá pojem „kráľovstva Kristov-

Vatikánska minca.

Pius XI.

Vatikánska minca.

ho". V nej sa jednoducho, ale jasne hovorí, že pápežstvo je *mravným* činiteľom, ktorý chce, a na to má aj suverénne právo, *formovať život celého sveta.* K uskutočneniu tohto programu plánovite pristúpil v ďalších encyklikách. V encyklike „Quas primas" (o sviatku Krista Kráľa z r. 1925) povedal, že Kristus je kráľom človečenstva. Nielen život Cirkvi, ale aj život celej ľudskej spoločnosti je kráľovstvom Kristovým. Na uskutočnení kráľovstva Kristovho má pracovať nielen cirkevná hierarchia, ale do tejto apoštolskej práce sa majú aktívne zapojiť aj katolíci laici každého veku,

pohlavia a stavu (Katolícka akcia). Základnou bunkou ľudskej spoločnosti je rodina, ktorá však bola vážne napadnutá moderným smýšľaním o manželstve. Preto pápež v encyklike „Casti connubii" z r. 1930 dôrazne upozornil na sviatostný ráz manželstva a povinnosti z toho vyplývajúce. Neodcudziteľné právo Cirkvi na výchovu mládeže prízvukoval v encyklike „Divini illius Magistri" z r. 1924. V záujme spravodlivého usporiadania hospodárskych vecí a riešenia sociálnej otázky potrebné smernice dal v encyklike „Quadragesimo anno", vydanej r. 1931 z príležitosti 40. výročia Leovej encykliky „Rerum novarum". Ako otec celého kresťanstva shromaždil okolo seba ľudí z celého sveta vo svätých rokoch 1925, 1929 a 1933. Uskutočnil veľa kanonizácií a beatifikácií (Terézia Ježiškova, Baratová, Ján Eudes, Vianney, Ondrej Bobola, Bellarmin, Albert Veľký, Don Bosco a i.).

Cirkevné jubileá.

Za jeho pontifikátu sa sbehlo veľa cirkevných jubileí, ktoré použil na slávnostné prejavy, aby poukázaním na slávnu minulosť vzpružil prítomnosť a budúcnosť (300 rokov od smrti Františka Saleského, 700 r. Tomáša Akv., 700 r. Františka Asiského, 300 r. mučeníka z Plocku, Jozafáta, 200 r. kanonizácie sv. Jána Nepomuckého, 1500 r. sv. Augustína, 700 r. sv. Antona Paduánskeho, 1000 r. sv. Václava, 900 r. sv. Imricha a sv. Štefana, kráľa uhorského, 1600 r. snemu nicejského a 1500 r. snemu efezského).

Konkordáty.

Najväčším úspechom jeho diplomatickej činnosti je rozriešenie „rímskej otázky" uzavretím lateránskej smluvy a konkordátom s talianskym štátom r. 1929 (§ 199, 5). Podporovaný svojím štátnym sekretárom Gasparrim a neskoršie Pacellim (Pius XII.), urovnal cirkevnopolitické veci konkordátmi s Lotyšskom (1922), Bavorskom (1924), Poľskom (1925), Litvou (1927), Rakúskom (1933), Nemeckom (1933). Modus vivendi uzavrel s Československou republikou (1928), priaznivejšie vzťahy vznikly medzi kúriou a Francúzskom i Portugalskom a po nešťastnej občianskej vojne aj so Španielskom. Len v Mexiku a Rusku nemohol dosiahnuť usporiadanie cirkevných pomerov. Založil veľa nových arcibiskupstiev, biskupstiev, apošt. vikariátov a prefektúr a zriadil nunciatúry. Zvýšenú pozornosť venoval misiám (§ 206, 1) a únii (§ 214, 4). Ako vynikajúci učenec na pápežskom tróne pamätal najmä na cirkevnú vedu a umenie. Založil v Ríme početné kolégiá (Nepomucénum!), katolícke univerzity (Nijmegen, Peking), teologické fakulty (r. 1935 trnavská so sídlom v Bratislave) a konštitúciou z r. 1931 základne zreformoval filozoficko-teologické štúdiá na celom svete (§ 210, 1).

K ťažkým telesným bolestiam, ktoré ho navštívily na konci života, pristúpila aj najväčšia, že videl, ako človečenstvo sa rúti znovu do svetovej vojny. Predvídal to hneď na začiatku svojho pontifikátu, keď v encyklike „Ubi arcano" poznamenal, že versaillskou smluvou nie je zaistený opravdivý mier medzi národmi. On, ktorý mal v programe pracovať za „pokoj Kristov v kráľovstve Kristovom", ťažko to znášal a často upozorňoval, že smluvy, ktoré ukladajú voľaktorej stránke neznesiteľné ťarchy, majú sa zavčas modifikovať (konštitucionálna alokúcia 1. IV. 1935). Krátko pred svojou smrťou v mierovom posolstve 29. septembra 1938 ešte posledný raz úpenlivo prosil svet, aby lojálnym rokovaním o náprave mierových smlúv predišiel katastrofe. Ba svoj život obetoval Pánu Bohu, keď tým môže zachrániť svetu mier. Verme, že Pán života a smrti láskavo prijal túto jeho obetu. Zomrel 10. jan. 1939.

Posledné dni Pia XI.

3. Po neobyčajne krátkej konkláve (22 hodiny; od Gregora XV. r. 1621 nebolo takej krátkej voľby) stal sa pápežom 2. marca 1939 štátny sekretár Pia XI. Eugen Pacelli ako *Pius XII.* Hlboká zbožnosť (harmonicky spojená s krásnou asketickou postavou) a široký svetový rozhľad (bol pravou rukou Benedikta XV. v sprostredkovaní mieru z r. 1917; dlhoročný nuncius v Nemecku) ho predurčily na najvyššiu hodnosť Cirkvi v nových historických časoch. Svoj prvý apoštolský pozdrav a požehnanie poslal Nemecku a nemeckému národu, chtiac ho i týmto odvrátiť od jeho osudných

Pius XII.

Benedikt XV.

Pius XII.

úmyslov. Jeho heslo „Opus justitiae pax" vyjadruje, akým smerom sa mieni uberať jeho pontifikát. V prvej encyklike „Summi Pontificatus" z r. 1939 za hlavnú príčinu novej svetovej katastrofy označil odkresťančenie sveta, zlaicizovanie spoločnosti a odpojenie sa od Krista. Trvalý svetový mier možno budovať len na pevných základoch spravodlivosti. Nech mu ho pomôže vybudovať dobrotivý Boh!

Arnauld d'Agnel, Benoît XV. et le conflit européen, Paris 1916. — Struker, Die Kundgebungen Benedikts XV. zum Weltfrieden, 1917. — Quirico-Simeon, Das Wirken P. Benedikts XV. im Weltkrieg, 1919. — Lama, Papst u. Kurie in ihrer Politik nach dem Krieg, 1926. — Hoeber, Der Papst u. die Römische Frage, 1915. — Massarette, Neu-Italien u. die päpstl. Souveränität, 1920. — Bierbaum, Pius XI. 1922. — Will, Die kath. Aktion, 1931. — Olgiati, La questione romana e la sua soluzione, Milano 1929. — Hagen, Die Rechtsstellung des Hl. Stuhles nach den Lateranverträgen, 1930. — Schmidlin, Papsttum u. Päste im XX. Jr., München 1939.

§ 218. STAV CIRKVI PO SVETOVEJ VOJNE V JEDNOTLIVÝCH ŠTÁTOCH.

1. *V Taliansku* tradičný liberálny duch (§ 199, 4) po prvej svetovej vojne slabol. Smierna politika Benedikta XV. a vážne vystupovanie talianskej ľudovej strany (Partito popolare Italiano, § 217, 1), založenej Ľudovítom Sturzom, kliesnily cestu dorozumeniu medzi Cirkvou a Talianskom. R. 1922 zvíťazil v Taliansku fašizmus a vlády sa ujal „Duce" *Benito Mussolini.* Nový režim od počiatku sa obrátil proti demokracii (totalitný štát), proti liberalizmu a slobodomurárom, ale k Cirkvi sa staval priateľsky, vážil si Cirkev ani azda nie natoľko ako náboženskú ustanovizeň, lež viac ako dôležitý národnokultúrny faktor. Uviedol do ľudových škôl povinné náboženské vyučovanie, zo súdnych siení, škôl a nemocníc odstránené kríže znovu postavili na ich miesta, čiastočne sa vrátily kostoly a kláštory a cirkevné sviatky sa uznaly zákonne. Priateľské smýšľanie vlády o Cirkvi vrcholilo v lateránskej smluve, uzavretej 11. febr. 1929 medzi Vatikánom a Kvirinálom (§ 199, 5). Súčasne s tým uzavretý *konkordát* medzi Sv. stolicou a talianskym štátom určil katolícke náboženstvo za štátne náboženstvo Talianska; štát zaistil biskupom úplnú slobodu vo vykonávaní ich úradu, katolícke školy, náboženské spolky, katolícke manželstvá vzal pod svoju ochranu. Svetské a rehoľné duchovenstvo však sa muselo zrieť politizovania. (Sturzova strana musela likvidovať.) Jednako vzniklo r. 1931 nemalé nedorozumenie medzi fašizmom a Cirkvou pre Katolícku akciu a katolícke spolky mládeže. Onedlho nastalo dorozumenie v tom smysle, že činnosť katolíckych spolkov sa v budúcnosti obmedzí na veci čisto duchovné, ináč mládež sa môže organizovať len v národných spolkoch. 2000 kaplánov sa stará o duchovné potreby národne organizovanej mládeže, pre ktorú nedeľné bohoslužby boly povinné. Opätovné uisťovania Mussoliniho (r. 1935), že vláde ide vážne o to, aby medzi Cirkvou a talianskym štátom bol dobrý pomer, oprávňovaly dúfať, že taliansky národ je na ceste stať sa ozaj „katolíckym národom".

Cirk. pomery vo fašistickom Taliansku.

2. A) *Nemecko* odstúpením Alsaska a Lotrinska Francúzsku a Poznanska Poľsku s prevažne katolíckym obyvateľstvom stratilo 4 ½ milióna katolíkov a 1·9 milióna protestantov. Tým tábor katolíkov v Nemecku značne oslabol. (Katolíci z 37 % celkového obyvateľstva pred prvou svetovou vojnou klesli po nej na 32 %.) Prehratá vojna uvalila Nemecko do biedy, čo, pravdaže, znášala i katolícka Cirkev v Nemecku. Ale i pri všetkých ťažkostiach katolícka Cirkev v Nemecku po prvej svetovej vojne si vydýchla. Katolícke Centrum vedelo zabezpečiť vo *weimarskej* ríšskej ústave (z 11. aug. 1919) pre Cirkev v porovnaní so starým stavom v Nemecku značné výhody. Štátne cirkevníctvo, ktoré nadržiavalo protestantizmu a vo viacerých spolkových štátoch utláčalo katolíkov, sa novou ústavou odstránilo.

Weimarská ústava a Cirkev.

Podľa weimarskej ústavy v Nemecku niet nijakej štátnej cirkvi. Všetci občania majú v Nemecku nehatenú náboženskú slobodu a náboženské spoločnosti v rámci ríšskych zákonov bez štátneho vplyvu samostatne spravujú svoje vnútorné veci a so strany štátu majú rovnakú ochranu. Štát uznáva zákonité a zmluvné záväzky oproti jednotlivým náboženským spoločnostiam. Náboženské ustanovizne majú neobmedzené majetkové právo. Nedeľa a štátom uznané sviatky sú zákonom chránené ako dni pokoja a duševného povznesenia. Občanmi vydržiavané ľudové školy sú podľa obyvateľstva konfesionálne s povinným vyučovaním náboženstva. Teologické fakulty na vysokých školách ostávajú i naďalej.

Novou ústavou získala katolícka Cirkev väčšiu slobodu a v plnej miere ju využila. Vznikly alebo obnovily svoje účinkovanie viaceré rehole a kongregácie, ktoré dovtedy neboly dovolené. Okrem mníchovskej nunciatúry vznikla r. 1920 nová nunciatúra v Berlíne pre celé Nemecko (nunciom bol Eugen Pacelli, neskorší pápež Pius XII.). Na viacerých pruských univerzitách zriadili svetonáhľadové profesúry (v Berlíne profesor Guardini) a príkladne zorganizovali katolícku vysokoškolskú mládež. Sv. stolica obnovila pre Sasko meissenské biskupstvo (1922) a v Danzigu založila exemptné biskupstvo (1925, sídlo Oliva). Novouzavreté konkordáty s Bavorskom r. 1924, s Pruskom 1929 a Badenskom 1932 uspokojivo riešily pomer medzi Cirkvou a štátom v dotyčných krajinách. V Prusku biskupstvá v Paderborne a vo Vratislave boly povýšené na arcibiskupstvá, pričom sa zmenilo dovtedajšie cirkevnoprovinciálne zadelenie. Biskupov vymenúva Sv. stolica, a to z kandidátov, navrhnutých biskupským sborom, resp. kapitulami jednotlivých krajín. Štát má podať svoju mienku o politickej spoľahlivosti kandidáta, ale bez vylučovacieho práva. Nový právny stav katolicizmu

Vzmáhanie sa katolicizmu po prvej svetovej vojne.

v Nemecku onedlho prejavil svoj prajný vplyv na celý verejný život, najmä na vedu, literatúru a umenie. Ťažké položenie Nemecka vzbudilo v dušiach túžbu a väčšie porozumenie pre náboženské hodnoty. Znovuzrodený katolícky život imponoval aj inovercom. a hoci k masovým konverziám, ako niektoré kruhy očakávaly, nedošlo, jednako katolíci sa početne zveľaďovali a vnútorne zosilňovali.

B) R. 1933 prevzal vládu Nemecka *národný socializmus* a tým sa dostala aj katolícka Cirkev do úplne nového položenia. Podobne ako taliansky fašizmus, i národný socializmus uskutočňoval „totalitný štát", bol výslovným nepriateľom demokracií, parlamentarizmu, liberalizmu, marxizmu a nepriateľom židovstva. Princíp národného štátu (völkisch) a germánsko-rasovú ideu staval nadovšetko. Pod vedením *Adolfa Hitlera* začala nová vláda „gleichschaltovanie" celého verejného života podľa národnosocialistických zásad. Komunistickú a sociálnodemokratickú stranu rozpustili, ostatné politické strany, medzi nimi aj katolícke Centrum, pod tlakom okolností zlikvidovaly. Nemecký biskupský sbor a duchovenstvo stavalo sa k národnosocialistickému hnutiu rezervovane, ba negatívne. Ale keď Adolf Hitler vyhlásil na sneme strany (23. marca 1933), že národný socializmus pokladá kresťanské konfesie za najdôležitejšie faktory ľudovosti štátu, že novej vláde záleží na priateľskom pomere so Sv. stolicou, a keď národný socializmus zdôraznil, že stojí *na základe „pozitívneho kresťanstva"*, biskupský sbor, dúfajúc, že to myslí úprimne, zmiernil svoj zamietavý postoj k nemu. Nemecká vláda dala sa do styku so Sv. stolicou a pričinením vicekancelára Fr. Papena a štátneho sekretára Pacelliho (zaslúžil sa o to najmä prelát Dr. Ľudovít Kaas, býv. predseda Centra) uzavrelo Nemecko so Sv. stolicou 20. júla 1933 *ríšsky konkordát.*

Národný socializmus.

Nový konkordát tak, *ako zneje*, je dôležitým mierovým dielom a od viedenského konkordátu r. 1448 (§ 131, 4) je prvým celoríšskym konkordátom. Cirkvi zaisťuje ešte väčšie práva ako weimarská ústava, a keby ho boli dodržali, mohol byť pevným základom harmonického spolunažívania Cirkvi a štátu. Uzavreté konkordáty s Bavorskom, Pruskom a Badenskom nezrušuje, ale ich doplňuje. Je dôležitý najmä pre tie krajiny Nemecka, ktoré doteraz nemaly konkordát. Podľa neho Nemecko na celom svojom území zaručuje katolíckemu náboženstvu úplnú slobodu vyznania. Sv. stolica sa môže nehatene stýkať a korešpondovať so všetkými biskupmi a príslušníkmi katolíckej Cirkvi v Nemecku. Dovtedajšia diecezálna organizácia a cirkumskripcia ostáva i naďalej. Zriaďovanie nových diecéz a cirkevných provincií sa deje v dorozumení s príslušnou krajinskou vládou. Nové cirkevné úrady môže Cirkev zriaďovať voľne,

Ríšsky konkordát.

pokiaľ nežiada pre nich štátnu subvenciu. V obsadzovaní cirkevných úradov je zásadne úplne slobodná a len pri obsadzovaní prelatúr má sa spýtať príslušného štátneho úradu, či nemá proti kandidátovi námietky rázu všeobecne politického. Rehole a kongregácie čo do usadzovania, majetkového práva, účinkovania v dušepastierstve, vyučovaní, ošetrovaní nepodliehajú zvláštnemu obmedzovaniu. Náboženské vyučovanie v školách ľudových, stredných a vysokých je zaistené. Teologické fakulty ostávajú. V ríšskej armáde je postarané o pastoráciu. Náboženské a charitatívne spolky stoja pod ochranou štátnych zákonov. Sv. stolica sa zaväzuje, že zakáže svetskému a rehoľnému duchovenstvu stranícko-politickú činnosť, vláda sa však zaväzuje dať podobný zákaz aj duchovenstvu iných konfesií.

Nemecký katolicizmus do uzavretia konkordátu bol vo veľmi chúlostivom položení. Kolísal sa medzi povinnosťami, ktoré mu nakladala katolícka Cirkev s jednej strany, a povinnosťami, ktoré žiadal splniť vlastný národ a štát. Po uzavretí konkordátu si vydýchol. A ako Svätá stolica dúfala v úprimnosť a dobrú vôľu druhej smluvnej stránky, i nemecký katolicizmus nesmel neveriť, že vláda jeho národa mohla by mať s konkordátom iné úmysly, ako čestne dodržať medzinárodné dohody. Preto nemecký episkopát a nemeckí katolíci po uzavretí konkordátu čiastočne upustili od svojho rezervovaného stanoviska proti vláde.

C) Dnes, keď národný socializmus ako prekonaný fakt patrí už histórii, i jeho zástoj v cirkevných dejinách možno posúdiť lepšie.

Národný socializmus mal dvojakú tvár i oproti náboženstvu a Cirkvi. Úradný program národného socializmu hovorí: Strana ako taká stojí na základe *pozitívneho kresťanstva.* To sú slová ďalekosiahleho významu, a strana, ktorá si nárokovala pojať celý nemecký národ, smela používať tieto slová len s patričnou seriózností a pocitom zodpovednosti pred celým kresťanským svetom. Pozitívne kresťanstvo znamená vieru v osobného, transcendentného, všemohúceho Boha. Znamená vieru v Ježiša Krista, v Jeho synovstvo božie, vykupiteľské dielo a spásu skrze Jeho meno (Sk. ap. 4. 12). Kto by týmto pojmom dával iný obsah, nie je pozitívnym kresťanom. Okrem uisťovania vodcov národného socializmu o pozitívnom kresťanstve mal vlastný program národnosocialistický aj iné klady, ktoré podčiarkuje prirodzený zákon a ktoré môže akceptovať aj kresťanstvo. Pokiaľ program je na stanovisku súkromného majetku, ktorý má sociálne poslanie, pokiaľ hovorí, že súkromný záujem má ustúpiť verejnému záujmu, pokiaľ prízvukuje, že úlohou národného hospodárstva je kryť spotrebu, a nie starať sa jedine o rentabilnosť kapitálu, pokiaľ nepozná v národe rozličné triedy, ale ochraňuje

Národný socializmus a náboženstvo.

a pestuje ľudovosť — je zrejmé, že dotiaľ môže s ním súhlasiť aj katolícky sociálny program. Svätá stolica, vedená starosťou o katolícke duše v Nemecku a „majúc súčasne aj úprimnú snahu prospieť pokojnému vývinu a blahobytu nemeckého národa", i keď s istými obavami, uzavrela s národnosocialistickým Nemeckom konkordát r. 1933 a tým umožnila nemeckým katolíkom aktívne sa zapojiť do práce za blaho svojho štátu.

No iné je, ako presadzoval národný socializmus svoj program v skutočnosti. Nemecký biskupský sbor po uzavretí konkordátu pozorne sledoval vývin vecí, a keď po 4-ročných skúsenostiach r. 1937 podával pápežovi Piovi XI. zprávu o položení katolicizmu v Nemecku, musel i pri kvitovaní určitých faktov pospomínať skutočnosti, ktoré boly trpké. Z týchto pohnútok vydal Pius XI. okružný list k nemeckému episkopátu *Mit brennender Sorge*, v ktorom poukázal na úžasný rozpor, javiaci sa medzi usneseniami konkordátu a skutočnosťou v Nemecku. Upozornil nemeckých veriacich, aby zachovali čistotu viery a nedali sa pomýliť nikým, lebo „veriaci nie je ten, kto slovo Boh rečnícky upotrebuje, ale kto s týmto vznešeným slovom spája opravdivý a vlastný pojem Boha". Kto by rasu, ľud, štát alebo štátnu formu pokladal za najvyššiu normu všetkých hodnôt, i náboženských, nie je kresťan. Pápež s bolesťou poukazuje na vládne zásahy, ktorými sa znemožňuje náboženská výchova mládeže, svätenie sviatkov a hlásajú sa zásady, ktoré sa protivia prirodzenému zákonu (napríklad: právo je to, čo národu osoží).

Okr. list „Mit brennender Sorge".

Vedúce kruhy v Nemecku nepovšimly si týchto vážnych napomenutí pápežových. Kým sa rad-radom zatváraly katolícke ustanovizne alebo hatily vo svojom účinkovaní, zatiaľ voľne vznikaly hnutia, ktoré poprely celú kresťanskú tradíciu nemeckého národa. Všimnime si len nekresťanské, ba priam pohanské „nemecké náboženské hnutie" („Deutsche Glaubensbewegung", Hauer, Reventlow, Bergmann) a náboženské náhľady Alfréda Rosenberga, vedúceho národnosocialistického ideologa. V jeho knihe „Der Mythus des 20. Jahrhunderts" uložené myšlienky sú nekresťanské, pohanské (§ 6, 1; 8, 2). Toutou apoteózou germánskej rasy malo byť prekonané kresťanstvo s celou jeho tradíciou. Jeho náboženské vývody (Welt—Gott—Einheit = monizmus), ako v knihe sám podotýka, nechcú byť síce úradným náhľadom národného socializmu, no v skutočnosti predsa ním boly. Nemecký národ bol na ceste utratiť svoju kresťanskú postať, premrhať svoje kresťanské dedičstvo. Umierajúci Hindenburg ako by na závet nemeckej budúcnosti povedal Hitlerovi

„Nemecké náboženské hnutie."

slová: „Sorgen Sie dafür, dass Christus verkündet werde!" No celé dielo Hitlerovo je poprením tohto závetu. Na skazu vlastnú a svojho národa!

3. Po rozpadnutí sa rakúsko-uhorskej monarchie vznikla samostatná *Rakúska republika* s počtom obyvateľov 6½ milióna, ktoré bolo z 90% katolícke. Mala dve cirkevné provincie: viedenskú (sufr. bisk. Linc a St. Pölten) a soľnohradskú (sufr. bisk. Gurk, Seckau). Pomery po prvej svetovej vojne boly podobné nemeckým: hospodárske zruinovanie, zdivenie mravov. Sociálna demokracia („austromarxizmus") chopila sa vlády a uplatňovala svoj proticirkevný vplyv najmä v školstve a manželskoprávnom zákonodarstve. Voľnomyšlienkári najmä vo Viedni plánovite pracovali za vystupovanie z Cirkvi. Keď sa stal spolkovým kancelárom vodca kresťanskej sociálnej strany prelát Ignác *Seipel* († 1932), podarilo sa mu usporiadať vnútorné pomery v Rakúsku a zastaviť proticirkevný prúd. R. 1933 uzavrelo Rakúsko konkordát so Sv. stolicou, ktorý zaisťoval Cirkvi všetky predpoklady šťastného vývinu. Pre Tirolsko malo sa zriadiť biskupstvo v Innsbrucku a pre Burgenland prelatúra nullius v Eisenstadte. Prezident Viliam Miklas a spolkový kancelár Engelbert Dollfuss (zavraždený r. 1934) po úplnom odstránení austromarxizmu sa usilovali vybudovať z Rakúska ozajstný kresťanský štát na stavovskom základe podľa smerníc pápežských encyklík (najmä Quadragesimo ano). Na prehĺbenie katolíckeho života v Rakúsku mala slúžiť znovuoživená soľnohradská katolícka univerzita. Nádejný katolícky rozbeh sa však zastavil pripojením Rakúska k Nemecku roku 1938. Viedenský arcibiskup kard. Teodor Innitzer, aby uľahčil postavenie Cirkvi v nových pomeroch, vyzval katolíkov lojálne prijať národnosocialistický smer. Revolúcii v obeť padly viaceré katolícke inštitúcie (jezuitské kolégium Kanizianum v Innsbrucku) a pre Cirkev nastaly pomery ako v Nemecku.

Cirk. pomery v Rakúskej republike.

4. *Francúzsko* v prvej svetovej vojne veľa trpelo. Morálna sila katolicizmu pri povojnovej reštaurácii štátu sa zdala nepostrádateľná. Katolíci svojím patriotizmom vo vojne získali si všeobecnú úctu, a preto i na katolícku Cirkev sa hľadelo priateľskejšie. Štát neforsíroval „laické zákony" tak ako pred vojnou. Veľká časť rehoľníkov sa mohla vrátiť do Francúzska a účinkovala v súkromných školách a nemocniciach. Kanonizovanie Jeanne d'Arc (1920) a viacerých Francúzov a Francúzok (§ 213, 6) prijala verejnosť s veľkým oduševnením. Francúzska vláda obnovila r. 1921 oficiálne

diplomatické styky so Sv. stolicou. Namiesto zakázaných „kultových spoločností“ (§ 193, 3) zriadili diecezálne združenia, ktoré sa maly starať o kultové veci. Sv. stolica schválila tieto združenia (1924) a uznala ich i francúzska vláda, a tým sa položenie Cirkvi i pri rozlukovom zákone trocha zlepšilo. Vláda povolila r. 1929 osadzovanie ďalších reholí a kongregácií. (R. 1942 vrátila im aj majetky, ktoré ešte neboly zlikvidované.) Veľa starostí dalo Sv. stolici rojalistické hnutie „Action française“ pre svoje zveličené nekresťanské nacionálne snahy, ktoré podporovali aj mnohí duchovní. Pius XI. ho r. 1926—27 katolíkom zakázal (§ 193, 3). Misijné hnutie vo Francúzsku i teraz je najsilnejšie. Katolícka veda sa sľubne vyvíja a Kat. akcia, najmä medzi inteligenciou, je na silnom postupe. Mládež sa začína zriekať liberalizmu a laicizmu otcov. V Alsasku-Lotrinsku, pripojenom po prvej svetovej vojne ku Francúzsku usilovali sa slobodomurári uviesť laicizmus, čomu sa však tamojší katolíci vzopreli. R. 1935 úradne navštívil minister zahraničia Pierre Laval Svätú stolicu (prvý prípad od 70 rokov), čo znamenalo obrat vo francúzskej cirkevnej politike. Katastrofa druhej svetovej vojny uvrhla aj francúzsky katolicizmus do biedy a zavinila nesmierne mravné a hmotné škody.

Povojnové cirk. pomery vo Francúzsku.

5. Staré katolícke *Španielsko*, hoci ostalo ušetrené pred svetovou vojnou, popri Rusku a Mexiku zavinilo Cirkvi v najnovších časoch najviac starostí. Nezriadené vnútorné pomery viedly k ťažkým politicko-sociálnym krízam a nešťastnej občianskej vojne, v ktorej Cirkev zažila osudné časy. Po vojenskej diktatúre generála Prima de Rivera (1922—30) stalo sa Španielsko revolúciou r. 1931 republikou a Alfonz XIII. († 1941) musel ísť do cudziny. Pádom monarchie stratila Cirkev svoju najpevnejšiu oporu. R. 1932 zrušila vláda rehoľu jezuitov, zhabala ich majetok a členov vypovedala zo Španielska. Nová ústava uskutočnila rozluku Cirkvi a štátu, zvláštne nariadenia pozbavily Cirkev verejnoprávneho charakteru. Cirkevné budovy, kláštory, semináre vyhlásili za národný majetok, všetkým reholiam zakázali nielen verejné, ale aj súkromné účinkovanie vo všetkých školách. Na verejné procesie a cirk. pohreby bolo treba dovolenie štátnych úradov. Prímas Španielska, kardinál Segura, toledský arcibiskup, pre údajné protirepublikánske smýšľanie musel odstúpiť. Pius XI. encyklikou „Dilectissima nobis“ z r. 1933 protestoval proti španielskemu prenasledovaniu kresťanstva a vyzval katolíkov na obranu. Nový prímas Španielska Tomáš Goma nariadil katolíkom pasívnu rezistenciu, čo donútilo ministerského predsedu

Zrušenie kráľovstva v Španielsku a Cirkev.

Azaňu k demisii. Pod vedením Gila Roblesa vzniklo politické hnutie (Accion Popular) na ochranu katolíckych záujmov a súženie katolíkov na čas poľavilo. Pričinením katolíckych členov kabinetu sa už pomýšľalo na revíziu ústavy a na obnovenie diplomatických stykov so Sv. stolicou, ale voľby r. 1936 priniesly náhly obrat k horšiemu. Ľavičiarske strany, združené v „ľudový front“, dostaly väčšinu, mierny štátny prezident Alcalà Zamora musel odstúpiť a jeho nástupcom sa stal radikálny ľavičiar Manuel Azaña. Po zavraždení monarchistického vodcu Calva Salvetu (14. júla 1936) povstal v španielskom Maroku generál Franco proti vláde, a tým vznikla španielska občianska vojna, ktorá trvala skoro tri roky a bola predovšetkým náboženskou vojnou. Po občianskej vojne nová vláda snažila sa reštaurovať Španielsko na základe katolíckych tradícií. R. 1939 odstránili proticirkevné zákony, vyvesili znovu kríž v školách, rehoľníkom a rehoľniciam dovolili vyučovať a zhabané cirkevné majetky vrátili. Medzi Sv. stolicou a španielskou vládou sa pripravuje konkordát. Duchovenstvo a vláda ruka v ruke sa usilujú o náboženskú reštauráciu Španielska a odstránenie stôp trojročnej občianskej vojny, najsmutnejšej v španielskej histórii.

Občianska vojna a prenasledovanie Cirkvi.

Generál Franco.

6. *V Portugalsku* nastal po prvej svetovej vojne obrat k lepšiemu. Vláda zanechala kultúrny boj (§ 204, 2), zmiernila rozlukový zákon a obnovila diplomatické styky so Sv. stolicou. Benedikt XV. napomenul katolíkov, aby boli lojálni k republike a spolupracovali vo verejnom živote s republikánmi. Za prezidenta Carmonu došlo r. 1928 k dohode medzi Portugalskom a Vatikánom o novej cirkumskripcii diecéz, menovaní biskupov a ich jurisdikcii. Keď sa stal r. 1933 ministerským predsedom praktický katolík Oliveira Salazar, pričinil sa o kultúrne a náboženské povznesenie Portugalska. Opatrne vyhýba politickému katolicizmu, lebo je presvedčený, že by škodil náboženskému životu. Náboženský život v Portugalsku je na vzostupe. Časť kléru je kultúrne veľmi zaostalá, čo do istej miery hatí užšie spoluúčinkovanie štátu a Cirkvi. Rozluka Cirkvi od štátu ešte trvá.

Náboženský vzostup v Portugalsku.

7. *V Anglicku* odstránili r. 1926 pozostatky výnimočných zákonov, namierených proti katolíkom (zákaz procesie, kléru brániť nosiť cirkevné rúcho mimo kostola). Len z nástupníctva trónu a úradu lorda kancelára sa katolíci zákonom vylučujú. Náboženský život katolíkov, ktorých počet konverziami sa vzmáha (za posledných 25 rokov 500 anglikánskych duchovných prestúpilo na katolicizmus), je všeobecne uspokojivý. Medzi anglikánmi vzmáha sa

Katolicizmus v Anglicku.

túžba po únii s kat. Cirkvou (§ 215, 10). Katolícky biskupský sbor má veľkú úctu a autoritu u katolíkov i u inovercov.

Írsko vydobytím nezávislosti od Anglicka (1921) získalo i v náboženskom ohľade, lebo írsky národ, ktorý je skoro celý katolícky, môže nehatene zriaďovať svoj štát podľa katolíckych zásad. Cirkev v Írsku je úplne slobodná. Svetový eucharistický kongres v Dublíne r. 1932 poukázal na vernosť Írov ku katolíckej Cirkvi. Severná časť Írska (Ulster) s prevažne protestantským obyvateľstvom patrí i naďalej k Anglicku a katolícka menšina je utláčaná. Hierarchické rozdelenie viď § 204, 1.

Írsko.

8. *V Belgicku* voľbami z r. 1919 stratili katolíci dlhoročnú prevahu v parlamente. Príčinou úpadku bolo to, že sa na sociálnom poli neusilovali dostatočne vyhovieť požiadavkám doby. Pri voľbách r. 1925 získali prevahu v parlamente socialisti. Na záchranu robotníckej mládeže založil abbé Jozef Cardyn r. 1925 spolok J. O. C. (Jeunesse Ouvrière Catholique), ktorý za krátky čas získal v Belgicku 100.000 členov. Jocisti sa šírili aj vo Francúzsku, Anglicku, Holandsku a Španielsku. Prevažná väčšina belgického obyvateľstva je i teraz nielen podľa mena, ale aj prakticky katolícka. Je to zásluhou duchovenstva, stojaceho na výške svojho povolania. Vzhľadom na prekvitajúci katolicizmus r. 1930 dva medzinárodné kongresy si volily Belgicko za miesto zasadania, a to prvý medzinárodný liturgický kongres v Antverpách a prvý svetový kongres katolíckej tlače v Bruseli, na ktorom sa zúčastnilo 45 národov. R. 1940, podobne ako v prvej svetovej vojne, stalo sa bojiskom a bolo obsadené nemeckým vojskom.

Belgicko.

V Holandsku (z 8 miliónov celkového obyvateľstva 37 % katolíkov) katolíci po prvej svetovej vojne príkladne pracovali na poli nábožensko-cirkevnom, cirkevnopolitickom a sociálnom. Katolícka akcia je tam najlepšie organizovaná. Z vlastných prostriedkov postavili si katolíci na stá škôl a v Nijmegen kat. univerzitu (1923). V posledných rokoch fašistické a národnosocialistické hnutie vnieslo nedorozumenie aj medzi katolíkov a biskupský sbor sa namáha urovnať medzi nimi diferencie. Holandsko veľa trpelo vojnou r. 1940 a bolo obsadené nemeckým vojskom.

Holandsko.

Vo Švajčiarsku, odkedy spolkovým prezidentom je praktický katolík Motta (od r. 1915), cirkevné pomery sa zlepšujú. R. 1920 bola Mottovou zásluhou zriadená apoštolská nunciatúra v Berne. Jezuiti, ktorí sa r. 1938 odsťahovali z Innsbrucku, našli útulok vo Švajčiarsku (pravda, sekularizovaní).

9. Vzkriesenie samostatného *Poľska* už v prvej svetovej vojne (1916 centrálnymi mocnosťami) sa vyhovelo dejinnej spravodlivosti a katolícka Cirkev získala v ňom silnú baštu proti proticirkevným púdom, hroziacim od východu, i proti západnému protestantizmu. Mierovými smluvami po prvej svetovej vojne reštituované Poľsko sa skladalo z troch čiastok, ktoré dlhé roky stály pod cudzími vládami a ovplyňovaly ich rozličné smery. Galícia (Halič) patrila ku katolíckemu Rakúsku, východná časť k Rusku a trpela od ruskej ortodoxie, severozápadnú časť pruská vláda germanizovala a protestantizovala. Ale i pri ťažkých úderoch osudu poľský národ ostal verný katolíckej viere. Ústava nového Poľska z r. 1921 zaistila katolíckej Cirkvi slobodu, ba výsadné postavenie. Konkordát z r. 1925 zadelil poľských katolíkov latinského obradu do 5 provincií so 6 arcibiskupstvami (poznanské a hnezdnianske arcibiskupstvo len personálne sjednotené) a 15 sufragánnymi biskupstvami (nové biskupstvá v Lodži, Lomži, Čenstochovej a Katoviciach). Sjednotení gréckokatolíci mali arcibiskupstvo vo Ľvove s dvoma sufragánnymi biskupstvami. Tam bolo aj arménske biskupstvo. V nových pomeroch sa rehoľný život veľmi vzmáhal, vznikaly nové kláštory, šírila sa Katolícka akcia (najmä pričinením krakovského arcibiskupa Sapiehu a kard. Kakowského [§ 1938] z Varšavy). Kardinál Hlond z Poznane horlil najmä za misie. V Lublíne zriadili katolícku univerzitu (1918), vo Varšave, Lublíne a Vilne nové teologické fakulty. Teologická veda najlepšie kvitla zpomedzi slovanských štátov v Poľsku. Duchovenstvo venovalo zvýšenú pozornosť vysokoškolskej mládeži. Medzinárodný kongres Krista Kráľa r. 1937 v Poznani niesol sa v znamení odhodlanosti poľského národa bojovať proti bezbožníctvu a novopohanstvu. Len sekta mariavitov (§ 202, 3), ako aj v Spojených štátoch vzniklá a aj do reštaurovaného Poľska vovlečená „národná poľská cirkev“ narušovala sľubný vývin nábožensko-cirkevného života.

Cirk. pomery v reštaurovanom Poľsku.

Šesťročné obsadenie Poľska za druhej svetovej vojny, ukrutné zaobchádzanie s duchovenstvom a vôbec poľským obyvateľstvom (katynská masakra) vzbudilo súcit celého sveta. Kardinál Hlond opustil Poľsko, aby v zahraničí pracoval v prospech svojho národa a štátu.

Najnovšia tragédia Poľska.

Z baltských republík, ktoré vznikly po prvej svetovej vojne, Lotyšsko (z dvoch miliónov obyvateľov pol milióna katolíkov) uzavrelo r. 1922 konkordát so Sv. stolicou. V Rige sa r. 1918 ob-

novilo biskupstvo a r. 1923 povýšili ho na arcibiskupstvo. V Litve, ktorá je skoro úplne katolícka (85 % z 2·2 mil. obyv.), zriadili r. 1926 cirk. provinciu (Kovno) so 4 biskupstvami s exemptnou prelatúrou pre krajinu v Memeli (Kleipeda). R. 1927 uzavretý konkordát so Sv. stolicou usporiadal cirkevné pomery v Litve, ale pre obsadenie Vilna Poliakmi (1920) vznikaly časté konflikty aj s Vatikánom. Na náboženskom poli Litva ostala verná svojmu historickému pomenovaniu „Lituania devota".

Pomery v baltských republikách.

10. *Maďarsko* po prvej svetovej vojne stratilo $^2/_3$ svojho územia a obyvateľstva. Po rozpadnutí rakúsko-uhorskej monarchie za éry politického dobrodruha Michala Károlyiho a kňaza Jána Hocka stalo sa na čas republikou. Časť revolučným duchom zachyteného maďarského kňazstva utvorila „kňazskú radu", ktorá chcela radikálne zmeniť cirkevnú disciplínu. Zakročením Ríma a ostrihomského arcibiskupa kard. Jána Černocha podarilo sa udusiť nebezpečné hnutie. 21. marca 1919 vypukol v Maďarsku komunizmus, ktorý, i keď sa vedel udržať len tri mesiace, vyžiadal si veľa obetí z duchovných a veriaceho ľudu. Revolúcia vyvolala reakciu v duchovenstve, a najmä v maďarskej inteligencii, presiaknutej liberálnym duchom. Záchranu hľadali v tradičnej vernosti ku kresťanskej viere. Dobrým biskupským sborom povzbudzované kňazstvo príkladne sa venovalo dušepastierstvu, a najmä starostlivosti o výchovu mládeže. Plánovitou vytrvanlivou prácou sa mu podarilo ozaj reštaurovať maďarský katolicizmus. Veľké slávnosti z príležitosti deväťstoročného výročia smrti sv. Imricha r. 1930 a ešte viac 34. svetový eucharistický kongres v Budapešti r. 1938 (deväťstoročné výročie smrti sv. Štefana kráľa) dokazovaly, že praktický katolicizmus základne premiesil všetky vrstvy maďarského ľudu.

Cirkev v Maďarsku.

V r. 1938—41 časť južného a východného Slovenska a územia z Rumunska a Juhoslávie dočasne pripadly k Maďarsku. Slovenskí katolíci prešli za ten čas ťažkou kalváriou.

Cirkevné pomery v balkánskych štátoch viď § 202, 4. Stav kat. Cirkvi po prvej svetovej vojne mimo Europy viď §§ 205, 206.

11. *Misijné dielo* v pohanských krajoch ťažko poškodila svetová vojna, ba miestami ho úplne zničila (§ 206). Veľká časť misionárov musela nastúpiť vojenskú službu, národná nenávisť a nesnášanlivosť Europanov votrela sa aj do misií, čím upadla autorita bielej rasy pred pohanmi. Europské vlády navzájom vyháňaly misionárov z okupovaných zámorských kolónií a na dlhý čas zahatily misijnú činnosť v týchto územiach. Anglicko-americké protestantské

misijné hnutie využilo po svetovej vojne vzniklý politický stav a okupovalo katolícke misijné stanice. Benedikt XV. misijnou encyklikou „Maximum illud" z r. 1919 povzbudzoval katolícky svet k obnoveniu vojnou zastaveného misijného diela, dal praktické pokyny a smernice, ako ho vybudovať, a ostro odsúdil do misijného hnutia sa vtierajúce nacionálne snahy. Veľkú pozornosť venoval pohanským misiám Pius XI. (§ 214, 4). Nacionálnym hnutiam, ktoré poškodzovaly misijné dielo, čelil tak, že sa usiloval o výchovu domorodého kléru. R. 1926 vysvätil na biskupov šesť Číňanov a jedného Japonca. To má epochálny význam v misijnom postupe. R. 1926 vydal misijnú encykliku „Rerum Ecclesiae gestarum", v ktorej za jednu z najväčších povinností biskupov, kňazov a veriacich označil starať sa o pohanské misie. Misijnú myšlienku mohutne pozdvihol medzinárodný katolícky misijný kongres v Ríme (1922), potom misijné výstavy vo Vatikáne v r. 1925 a 1937, v Lateráne založené (1927) stále misijné múzeum a misijnovedecký inštitút v kolégiu Propagandy a gregoriánskej univezity (1932). Najnovšie dobre slúži misiám lietadlo (organizácia Miva). Číselný výsledok pohanských misií podľa štatistiky z roku 1939 je asi 18 miliónov duší, o ktoré sa stará 14.000 zahraničných, 7000 domorodých kňazov, 11.000 zväčša domorodých rehoľných bratov a 55.000 misijných sestier. Benediktom XV. a Piom XI. začatá akcia, aby sa čím viac domorodých kňazov postavilo do misijných služieb, sa dobre darí. Roku 1939 v misijných oblastiach sa pripravovalo 16.000 domorodých mladíkov na kňazský stav. Veríme, že táto okolnosť aspoň čiastočne zachránila v druhej svetovej vojne misijné dielo od takých otrasov, aké zažilo pred 25 rokmi. Ako v prvej svetovej vojne, aj v druhej veľká časť zahraničných misionárov musela nastúpiť vojenskú službu (z francúzskych misionárov 2000). Ale keďže bol už veľký počet domorodých misionárov, možno dúfať, že ľahšie zdolali vojnou zavinené ťažkosti ako v minulosti.

Misie po prvej svetovej vojne.

Domorodé duchovenstvo.

Stále sa zosilňujúci domorodý element v pohanských misiách dokazuje, že kresťanská idea si nezadržateľne razí cestu v dušiach pohanských ľudí. Národy pociťujú silu, ktorá vyžaruje z Krista!

Giannini, I concordati postbellici, Milano 1929. — Schneider, Die konfessionelle Schichtung der Bevölkerung Deutschlands, 1928. — Ehrle, Neu-Deutschland u. der Vatikan, 1919. — Ebers Staat u. Kirche im neuen Deutschland, 1930. — Schneider, Das Konkordat zwischen dem Hl. Stuhl u. dem Deutschen Reich, 1933. — Gehl, Die nationalsocialist. Revolution, 1933. — Eibl, Vom Sinn der Gegenwart, 1933. — Lortz, Katholischer Zugang zum National-sozialismus, 1934. — Böhm, Kath. Glaube u. deutsches Volkstum in Österreich, 1933. — Maritain, Ch. Maurras et le devoir des catholiques, Paris 1926. — Hatzfeld, Reli-

giöser Aufbruch im geistigen Frankreich von heute, 1933. — Völker, Kirchengesch. Polens, 1930. — Koch, Revolution u. Kulturkampf in Spanien, 1933. — J. Šima, Právo konkordátní a konkordáty po světové válce, Praha 1934.

§ 219. CIRKEVNÉ POMERY V ČEKOSLOVENSKEJ REPUBLIKE A V SLOVENSKOM ŠTÁTE.

1. Z rozpadnuvšieho sa Rakúsko-Uhorska vznikla 28. októbra 1918 Československá republika, ku ktorej sa r. 1919 pripojila ako samosprávny celok Podkarpatská Rus. Zo 14·7 miliónov obyvateľov (štat. z r. 1930) mala Republika 3·2 mil. Nemcov, 2·2 mil. Slovákov, 0·6 mil. Maďarov, 0·5 mil. Rusínov. Národnostná pestrosť od počiatku vyžadovala veľmi obozretné štátne vedenie. Katolícke náboženstvo mohlo byť šťastným spojivom medzi rozličnými národmi, lebo zprvoti patrilo k nemu 85 % obyvateľstva Republiky. *Vznik ČSR.* Pravda, Republika práve oproti katolíckej Cirkvi hneď na začiatku svojho dejstvovania nebola dosť šetrná. Pomýlené kroky zasadily hlboké rany do srdc veľkej časti obyvateľstva, ktoré sa viac zaceliť nedaly a maly pre ňu vážne následky. Sv. stolica prvá uznala novú Čsl. republiku, už i preto, lebo videla v československom katolicizme šťastlive spojujúci most medzi katolíckym západom a schizmatickým východom. Tieto nádeje vzbudzovaly velehradské unionistické kongresy (ako vyhovel československý katolicizmus týmto nádejam Sv. stolice, viď § 214, 4). Sv. stolica vyslala do Republiky svojho nuncia Micaru. Značná časť českého národa už pred prvou svetovou vojnou veľmi zvlažnela vo viere. Inteligencia, odchovaná na pražskej univerzite, bola nielen nábožensky ľahostajná, ale Cirkev priam nenávidela a pohŕdala ňou, lebo ju obviňovala spolu s habsburským dvorom, a to neprávom, zo svojej dlhoročnej národnej poroby. Široké vrstvy českého robotníctva presiakly materializmom. Kultúrny boj, ktorý sa snažil vyvolať slobodou opojený *Sv. stolica a ČSR.* český národ, začal sa hneď 3. novembra 1918, keď pražskí socialisti strhli a zneuctili mariánsku sochu na Staromestskom námestí. Hlboký bôľ naplnil všetkých verných katolíkov v Republike, najmä Slovákov. Svetom preletela zvesť, čo sa deje v Prahe a na čo zneužíva český národ svoju slobodu. R. 1919 odstránili pražskí učitelia zo škôl kríže a ich príklad nasledoval i vidiek. Zneucťovali kríže, sochy a svätostánky. U Slovákov vzbudilo to hlboký odpor. Českí katolíci, pamätajúc sa z dejín, že bohorúhanie neostáva bez trestu — Deus non irridetur! — bohoslužbami sa usilovali urazenej Velebnosti Božej zadosťučiniť a odvrátiť hroziaci trest od národa. V kritických chvíľach práve české duchovenstvo, ktoré zdvojnásobenými silami by bolo malo zachraňovať vieru, zlyhalo. V časti českého kléru už pred prvou svetovou vojnou sa javilo povážlivé vrenie. Po vojne českí kňazi, združení v „Jednote", začali celé *Československá cirkev.* kňazstvo nebezpečne poburovať. Vedúci hnutia boli kňazi (Zahradník-Brodský, Farský, Pavlík a iní), ktorých cirkevné smýšľanie z rozličných príčin už dávno odumrelo. Pod vplyvom revolučného ducha a zle vysvetľovaných demokratických zásad väčšina kňazov, organizovaných v „Jednote", vyslovila sa hlasovaním za radikálnu cirkevnú reformu (zdemokratizovanie cirk. ústavy, česká liturgická reč, zrušenie celibátu a iné). Ba najradikálnejší z nich založili 8. januára 1919 *schizmatickú „československú cirkev"*. Nový pražský arcibiskup František Kordač ráznou rukou zasiahol proti revolučnej kňazskej Jednote a Rím dekrétom z 18. januára 1919 exkomunikoval všetkých prívržencov národnej cirkvi. Sv. stolica vyhovela niektorým prípustným liturgickým pažiadavkám českých katolíkov (§ 70). Proticirkevným duchom presiaknuté štátne vedenie ochotne sa ujalo odštiepencov a všemožne ich podporovalo. Odpadlí duchovní (počtom 288) spolu so socialistami začali heslom prezidenta Masaryka „Řím musí být souzen a odsouzen" veľmi agitovať proti katolíckej Cirkvi. V Čechách a na Morave 1·4 milióna ľudí opustilo r. 1921 Cirkev. Z nich čiastka sa hlásila k čsl. cirkvi, ostatní ostali bez vyznania. (R. 1930 bolo v ČSR 793.000 prívržencov čsl. cirkvi a 853.000 bez vyznania.)

„Čsl. cirkev vznikla z motívov nízkych, vonkajších, a nie z ‚hlboko precítenej a zažitej potreby vnútornej'," — hovorí historik Pekař. Svoj ideový smer vlastne určite nikdy nepodala. Od počiatku bol v nej chaos, myšlienková nevyjasnenosť. Zprvoti chcela byť vieroučne pravoslávna s podmienkou neobmedzenej slobody svedomia a slobodného náboženského vývinu podľa českých národných tradícií. Klonila sa ku pravoslávnej autokefálnej cirkvi srbskej, ktorá jej vysvätila za prvého biskupa Gorazda-Pavlíka. Keď radikálne reformné krídlo, vedené zvoleným patriarchom čsl. cirkvi Farským, vydalo svoj „československý katechizmus", vznikol medzi pravoslávnym a radikálne reformným smerom tuhý zápas, ktorý sa skončil víťazstvom smeru Farského. Čsl. katechizmus nestojí na základe pozitívneho kresťanstva, popiera objektívne nadprirodzené zjavenie a kloní sa k panteizmu. Kristus nie je Boh. Je popredným prorokom medzi ostatnými, akí boli Mojžiš, Sokrates, Mohamed, Zaratustra, Budha, Konfucius, z českých Cyril a Metod, Hus, Komenský. Neskoršie svoj bohorúhavý smer trocha miernili, ale aj tak ostal úplne racionalistický. Čsl. cirkev ponechala síce sedem sviatostí, ich pojmy však vyprázdnila a zbavila nadprirodzenej reality. Prameňom viery je Biblia, vykladaná voľne. Československá cirkev v Čechách, na Morave a v Sliezsku bola zadelená do troch diecéz. *Československý katechizmus.*

Slovenský národ so svojím duchovenstvom, hoci v Uhorsku tiež prešiel érou liberalizmu, pri prevrate nezakolísal sa vo viere a vo vernosti ku katolíckej Cirkvi. Duchovenstvo pozorne sledovalo cirkevné udalosti v Čechách a na Morave, ale len nepatrná čiastka duchovenstva budila náladu pre radikálnu cirkevnú reformu. Prevažná väčšina však toto hnutie onedlho zahlušila. Je to tým chvályhodnejšie pre slovenský klérus, lebo v tých časoch nemal vlastne ani arcipastierov, ktorí by boli bedlili nad cirkevnou disciplínou. Dvoch biskupov, nitrianskeho Battyániho a banskobystrického Radnaiho, politická moc vykázala zo Slovenska, spišský biskup Alexander Párvy zomrel v Pešti r. 1919 a onedlho i rožňavský Ľudovít Balás (1920). Košický biskup Augustín Fischer-Colbrie, hoci už za Maďarska bol ochrancom slovenských kňazov, v nových pomeroch nemohol nadostač uplatniť svojho apoštolského ducha. Slovenské duchovenstvo v prevratových časoch sa častejšie schádzalo, ba vznikla r. 1918 aj „kňazská rada" (predsedom bol Andrej Hlinka), ale jej reformné snahy sa vybíjaly najviac v tom, aby slovenský katolicizmus dostal Slovákov za biskupov. Dňa 22. januára 1919 v Žiline shromaždené kňazstvo protestovalo proti „československému" pomenovaniu schizmatickej cirkvi českej, keďže v nej Slováci neboli. Na Slovensku k nej patrili len niekoľkí prisťahovaní Česi (sbory mali v Michalovciach a v Nových Zámkoch) a r. 1925 násilným spôsobom vznikla v Liptovskej Osade. R. 1939 bola čsl. cirkev na Slovensku zlikvidovaná, v Čechách a na Morave prijala meno „českej národnej cirkvi".

Vernosť Slovákov ku kat. Cirkvi.

2. Slovensko malo v Uhorsku katolícke gymnáziá. Po prevrate 21 katolíckych gymnázií poštátnili (evanjelické ostaly) a ľudové konfesionálne školstvo, na ktoré sa stále čihalo, podarilo sa katolíkom udržať len s vypätím všetkých síl. Sám prezident Masaryk povedal, že „katolíci budou mít tolik práv, kolik si jich uhájí". Na ochranu cirkevných a národných práv vznikla pod vedením Andreja Hlinku († 1938) Slovenská ľudová strana. V Čechách a na Morave bránila katolícke záujmy Šrámkom vedená strana lidová a u Nemcov a Maďarov kresťanskosociálna strana.

Kat. školstvo v ČSR.

Na ústavodarnom shromaždení Čsl. republiky (1918—20) bol podaný návrh na rozluku Cirkvi od štátu, ale pre odpor katolíckych zástupcov, a hlavne vzhľadom na Slovensko, nebol prijatý. Zaviedli fakultatívne civilné manželstvo. Štát uznáva cirkevne i občiansky uzavreté manželstvo, ale oboje pokladá za rozlučiteľné. Kňazský stav neuznal za manželskú prekážku. Fakultatívne civilné manželstvo do istej miery znamenalo na Slovensku nápravu (kde podľa uhorských zákonov bolo civilné manželstvo povinné, § 198, 5), ale v historických krajinách zrušilo dovtedajšie pre katolíkov povinné cirkevné manželstvo. Ústavný zákon zrušil povinné vyučovanie náboženstva vo všetkých školách. Ale vzhľadom na veľké pobúrenie medzi katolíkmi onedlho ho pozmenili v tom smysle, že v Čechách a na Morave do 12. roku dieťaťa je náboženstvo povinným predmetom (nebolo povinné vtedy, ak rodičia bez vyznania písomne požiadali o oslobodenie od vyučovania náboženstva), na Slovensku však ostalo náboženstvo povinným predmetom vo všetkých školách. Pozemková reforma a dávka z majetku, i keď sa uznáva jej veľký sociálny význam, značne poškodila Cirkev v ČSR.

Kultúrny boj v ČSR.

Pre usporiadanie cirkevných pomerov v Republike veľký význam malo obsadenie biskupských stolcov ľuďmi, rodom Čechmi, respektive Slovákmi, ktorým štátny režim s národného stanoviska nemohol nič vyčítať. Na uprázdnený arcibiskupský stolec pražský sa dostal František Kordač (po vykázanom Huynovi), na olomoucký (po kard. Skrbenskom) Ant. Cyril Stojan, ľudia vysoko vzdelaní a opravdivého apoštolského ducha. R. 1920 na uprázdnené biskupské stolce v Banskej Bystrici, Nitre a vo Spiši vymenovala Sv. stolica prvých slovenských biskupov (Mariána Blahu [† 1943], Karola Kmeťku, Jána Vojtaššáka) a slovenská časť ostrihomskej arcidiecézy dostala apoštolského administrátora v Trnave (Pavla Jantauscha). Apoštolským administrátorom v uprázdnenom rožňavskom biskupstve sa stal biskup Jozef Čársky, resp. po jeho odchode za apoštolského administrátora do Košíc biskup Michal Bubnič.

Obnovená hierarchia.

Veľké náboženské nepokoje vznikly na východnom Slovensku a Podkarpatskej Rusi medzi gréckokatolíkmi. Do prevratu nebolo tam pravoslávnych cirkevných obcí (§ 183, 3). Ruskí (Alexej Kabaljuk) a srbskí (biskup Dositej) agitátori a z čsl. cirkvi smer Gorazda-Pavlíka rozvírili medzi rusínskym obyvateľstvom boj proti karpatoruskému uniatstvu a po prevrate 90 gréckokatolíckych obcí prestúpilo na pravoslávie v Podkarpatskej Rusi a na východnom Slovensku. Juhoslovanský biskup Njáradi, prešovský gréckokatolícky apoštolský administrátor, jeho nástupca Pavol Gojdič a v užhorodskej diecéze biskup Peter Gebej († 1932) obozretnou a vytrvanlivou prácou zastavili šírenie pravoslávia.

Nepokoje medzi gréckokatolíkmi.

3. Opätovné proticirkevné nariadenia vlády na poli školstva (malý školský zákon) donútily slovenský episkopát, s ktorým sa

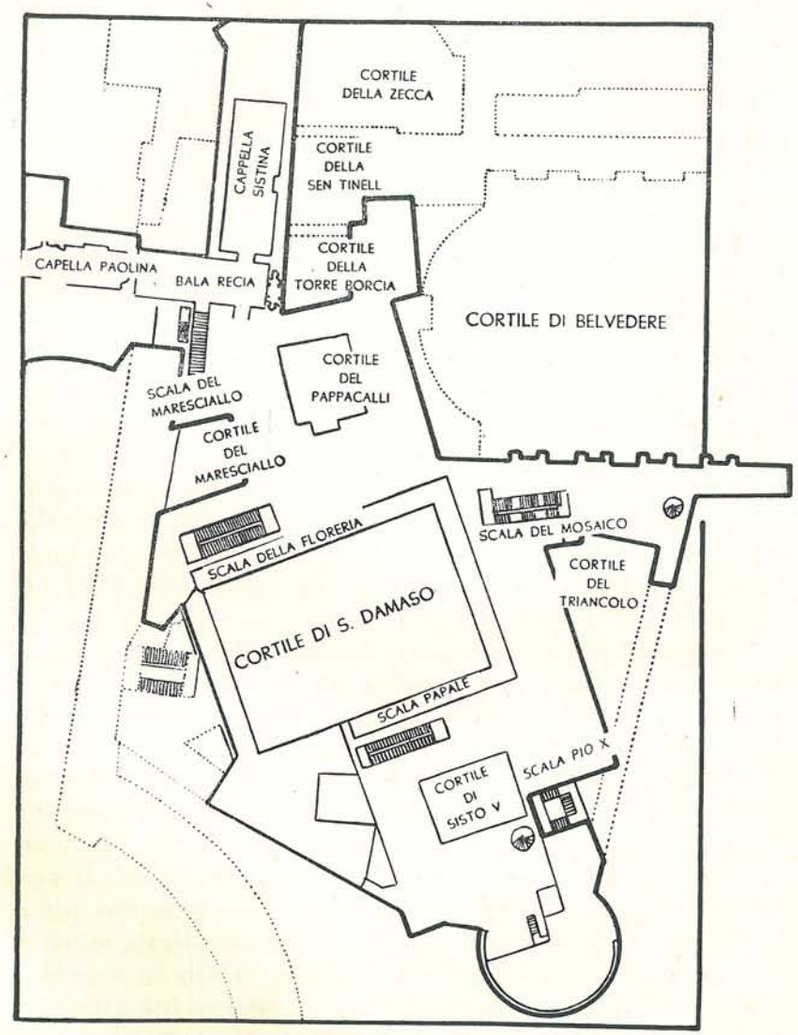
solidárne stotožnil aj biskupský sbor český, vydať r. 1925 ostrý pastiersky list, v ktorom pod ťarchou ťažkých cirkevných trestov zakázal veriacim účasť v takých spolkoch a politických stranách, ktoré vo svojom programe majú zlaicizovanie škôl. Pastiersky list obsahoval aj iné vážne nariadenia a úpravy. V dušepastierstve účinkujúce kňazstvo, ktoré prečítalo s kancľov pastiersky list, vystavilo sa dlhým súdnym nepríjemnostiam. R. 1925 odhlasoval pražský parlament zákon o úprave sviatkov. Mariánske sviatky (2. febr., 25. marec, 8. sept.) a druhý deň výročitých sviatkov, ktoré kódex nepredpisuje, sa zrušily. V Čechách zrušil zákon krajinský sviatok sv. Jána Nepomuckého, ale sviatok sv. Cyrila a Metoda a sv. Václava rozšíril aj na Slovensko. 6. júl, deň Husovho spálenia, zaviedli ako pamätný deň v celej Republike. Keď však r. 1925 úradne oslavovali tento deň pri účasti pezidenta a vlády, pričom došlo k urážlivým prejavom proti katolíckej Cirkvi, nuncius Marmaggi demonštratívne opustil Prahu. Diplomatické styky medzi Čsl. republikou a Vatikánom úplne sa síce neprerušily, ale napätie medzi nimi sa stupňovalo. Nato vláda zmiernila do istej miery svoj postoj ku katolíckej Cirkvi. R. 1926 vyšiel kongruový zákon, ktorý, i keď veľmi skromne, predsa upravil dôchodky duchovenstva. Vláda sa chcela dorozumieť so Sv. stolicou, a keďže na oboch stranách sa javila dobrá vôľa, došlo r. 1928 k uzavretiu smluvy: *Modus vivendi*. Modus vivendi obsahoval okrem ohraničenia diecéz (§ 193, 3) hlavne dohodu o zrušení nanútenej štátnej správy cirkevných majetkov. Pri vymenovaní cirkevných hodnostárov Sv. stolica sa zaviazala oznámiť vláde kandidáta, či nemá proti nemu námietky politického rázu. R. 1929 slávila Republika s veľkou pompou 1000. výročie smrti sv. Václava a r. 1933 1100. výročie posviacky prvého kresťanského kostola v Nitre. Keď aj bol medzi štátom a Sv. stolicou uzavretý Modus vivendi, predsa jeho uskutočnenie úmyselne odkladali. Až r. 1935 pristúpila vláda k jeho realizovaniu a odvtedy vznikol ozaj srdečnejší pomer medzi ČSR a Sv. stolicou. V takomto ovzduší bol v Prahe r. 1935 celoštátny eucharistický kongres, na ktorom pápežským legátom bol parížsky arcibiskup kard. Verdier. Eucharistický deň sjednotil všetky národy národnostne pestrej Republiky. V tom istom roku poctila Sv. stolica pražského arcibiskupa Kašpara († 1941) purpurom a v Trnave zriadila teologickú fakultu so sídlom v Bratislave.

Malý školský zákon.

Kongruový zákon.

Modus vivendi.

A práve, keď sa pomery začaly šťastlivo upravovať v ČSR, vypukla druhá svetová vojna, ktorej prvou obeťou sa stal tento štát.

Čiastka Vatikánu, v ktorej sa odbavuje voľba pápeža. Hrubo označená časť — konkláva — je v čas voľby pápeža nepovolaným osobám neprístupná.

Vojna uvrhla Republiku do národnej poroby a veľa škody narobila aj katolíckej Cirkvi. Po okupovaní Sudet Nemecko zaujalo celé Čechy a Moravu a český národ zažil za tejto vojny najsmutnejšie roky svojich dejín (Lidice, Ležáky). Drakónske opatrenia Nemecka na poli českého vysokého školstva týkaly sa aj teologických fakúlt v Prahe a Olomouci, čím bola výchova kléru a rehoľníckeho dorastu obmedzená. Nie menej trpela výchova kňazského dorastu aj pre všeobecnú pracovnú povinnosť. Zrušením mnohých kláštorov a kat. ustanovizní, deportovaním mnohých duchovných do koncentračných táborov, v ktorých viacerí podstúpili mučenícku smrť, ochromilo riadne pastorovanie duší vtedy, keď ťažko navštívenému národu jedinou potechou mohla byť jeho viera a kostol. Kňazstvo však, ktoré ostalo, s príkladnou horlivosťou konalo svoje povinnosti a poslúžilo tým najlepšie svojmu národu.

Slovenský štát.

Slovensko, okyptené o južné kraje, stalo sa pričinením Nemecka samostatným štátom, ktorého prezidentom bol katolícky kňaz Dr. Jozef Tiso. Slovenská republika nadviazala diplomatické styky s Vatikánom, ktorý vyslal sem chargé d'affaires Msgr. Burziu. Školstvo bolo zreformované na spôsob holandský. Štátne ľudové školy prestaly, ostaly len konfesionálne a obecné školy. Vzniklo niekoľko nových kat. stredných škôl. Teologickú fakultu včlenili do bratislavskej univerzity. Na povznesenie vedy vznikla roku 1940 pri Spolku sv. Vojtecha Katolícka akadémia.

Slovenský štát v smysle svojej ústavy chcel sa spravovať kresťanskými princípmi a večným božím zákonom. Keď však vplyvom nemeckým, ktorý bolo možno vycítiť na každom poli verejného života, vyskytly sa prípady a chystaly sa opatrenia, protiviace sa kresťanským zásadám a porušujúce prirodzený zákon (obmedzovanie osobnej a majetkovej slobody, židovský zákon), slovenský biskupský sbor pozdvihol svoj rozhodný a vystríhavý hlas proti týmto opatreniam. 8. marca 1943 vydal obežník, ktorý nariadil prečítať vo všetkých kostoloch. V ňom, poukazujúc na ústavu, podľa ktorej „všetci obyvatelia bez rozdielu pôvodu, národnosti, náboženstva a povolania požívajú ochranu života, slobody a majetku", protestoval proti opatreniam, „ktorými sa masove, bez náležitého zistenia viny každého jednotlivca postihujú naši spoluveriaci a iní naši spoluobčania na ich osobnej, rodinnej a majetkovej slobode".

Národ, ktorý už raz žil v demokracii, túžil po nej. Aj katolíci. Zriadenie verejného života podľa demokratických zásad — keď je demokracia správne pochopená a dôsledne uplatňovaná — aj katolicizmu najlepšie vyhovuje (viď vianočnú alokúciu Pia XII. z r. 1944). Po prevládaní Nemecka Spojencami obnovená bola Československá republika.

Raček, Československé dějiny, Praha 1933. — Pekař, Světová válka, 1921, Pekař, Smysl českých dějin, 1929. — Neuman, Katolictví a naše národní osvobození, 1922. — Cinek, K náboženské otázce v prvních letech naší samostatnosti 1918—25, Olomouc 1926. — T. G. Masaryk, Světová revoluce, 1925. — Freiszler, Der Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staat, 1921. — Steffler, Die neuen Nationalkirchen der Tschechoslowakei, 1931. — Medvecký, Slovenský prevrat, 1930. — Chaloupecký, Staré Slovensko, 1923. — Seton-Watson, Slovensko kedysi a teraz, 1931. — Chmelař, Podkarpatská Rus, 1923. — F. Hrušovský, Slovenské dejiny, 1940.

DOSLOV.

Za nami je skoro dvetisícročná minulosť katolíckej Cirkvi. Bezmála dvadsať storočí pracovala Cirkev na ľudskom spasení, mravnom povznesení a zdokonalení človečenstva. A čo dosiahla doteraz? Isté je, že tí, ktorí sú spasení, s jej pomocou dosiahli spasenie. A tých nie je málo. „... videl som zástup veľký, ktorý nikto nemohol spočítať, zo všetkých národov a pokolení, a ľudí i jazykov stáť pred trónom a pred tvárou Baránka, oblečený do bielych šiat, a palmy v ich rukách ...“ (Apok. 7, 9.) — I pozemský život človečenstva urobila Cirkev bezpochyby dokonalejším, mravnejším, ľudskejším. O nej možno povedať to, čo o Spasiteľovi: pertransiit benefaciendo. Prechádzala stáročiami medzi rozličnými národmi a štátmi, plným priehrštím deliac kultúru, civilizáciu a ozajstnú humanitu každému, kto sa jej blížil, počúval ju a jej pokyny prijal. Ani okolnosť, že práve tam, kde účinkovala najintenzívnejšie — v Európe — prelievalo a prelieva sa najviac ľudskej krvi a sĺz (svetové vojny!), nesvedčí proti nej. Život kresťanského človeka v riadnych okolnostiach je iste mravnejší a usporiadanejší ako život nekresťanov. Pravda, vystupňované nároky európskeho človeka — nie vždy správne chápanou civilizáciou opojeného — žiaľbohu, temer nevyhnutne vedú ku srážkam a výkyvom. No a corruptio optimi pessima. Ináč proces pôsobenia kresťanstva ešte nie je ukončený. A napokon — keď je svet pri dobrotivom pôsobení kresťanstva taký, aký je, akýže by bol bez neho?

Žijeme v prelomových časoch. I v cirkevných dejinách stojíme na prahu novej veľkej periódy. Aká bude pre Cirkev? ... Kto by to vedel s istotou povedať? Katolícka Cirkev na začiatku tejto novej periódy stojí iste lepšie pripravená ako hocikedy v minulosti. Jej viditeľný kormidelník — pápež — zbavený svetských, politických starostí, môže sa nehatenejšie venovať duchovným veciam ako v minulosti. I biskupi a kňazstvo majú pomerne menej zápletiek so svetskými vecami ako voľakedy. Môžu oddanejšie slúžiť svojmu povolaniu. Preto mohlo by sa dúfať v lepšiu budúcnosť. — Jednako — Cirkev i v budúcnosti bude musieť kráčať po ceste nie menej tŕnistej ako v minulosti. Pretože tak to musí byť. Kristus mal svoju krížovú cestu, i Cirkev ju mala a bude mať. Tajomstvo utrpenia — to mysterium crucis — je zakalkulované do života každého človeka, a tobôž do života Cirkvi, mystického tela Kristovho. Utrpenie nielen bolí, ale aj oživuje. Cirkev v ňom iste nepodľahne. Kristus je s ňou až do konca sveta ... preto ani brány pekelné ju nepremôžu.

DOSLOV K DRUHÉMU VYDANIU.

Cirkevné dejiny v prvom vydaní prešly ohňom skúšky. Vcelku boly prijaté prajne a ukázaly sa byť užitočnými, i keď, ako to býva osudom najmä priebojnej knihy, nevyhly nedorozumeniam na viacerých stranách.

Medzitým sa ukázala potreba druhého vydania.

Dielo sa nepretlačilo celé, iba osem hárkov úplne alebo čiastočne (4, 8, 9, 10, 19, 28, 29, 30). V ostatných hárkoch kniha predbežne ostáva nezmenená. Ale, aby sa vyhlo ďalším nedorozumeniam, aj dovtedy, kým bude môcť byť pretlačené a opravené celé dielo, pokladám za potrebné formulovať alebo vysvetliť ináč aspoň niektoré vety, prípadne výrazy:

„Rímsku kúriu" možno chápať v užšom a širšom smysle slova. V užšom smysle znamená osoby a úrady, ktoré pomáhajú pápežovi pri vykonávaní jeho povinností, vyplývajúcich z primátu. V širšom smysle „rímska kúria" obsahuje aj rozsiahly politický aparát na spravovanie cirkevného štátu. Kým jestvoval pápežský štát, „rímska kúria" ponímala sa obyčajne v širšom smysle.

V Cirkevných dejinách upotreboval som výraz „rímska kúria" v širšom smysle a činil som posudky, ktoré sa na ňu nehodia, keď ju chápeme v užšom smysle.

Výrazy: pápežská moc, pápežská politika, pápežstvo na vrchole svojej moci a p. upotrebujem v smysle mravnom, nie politickom.

Z tenoru a ducha celého diela láskavý čitateľ vybadá sám pravý smysel súdov, a to niekde aj príkro formulovaných. Keď sa čítajú v kontexte a v širších súvislostiach (ten istý fakt na rozličných miestach diela hodnotím s viacerých strán, ktoré treba spojiť), ukážu sa jasne moje najvlastnejšie intencie. Hoci v detailoch dá sa ešte miestami čo-to opraviť (veď ktoré ľudské dielo je dokonalé?), na celkovej koncepcii diela trvám i naďalej.

V historických chvíľach, ktoré dnes prežívajú národy, ale aj Cirkev, cirkevné dejiny presvedčujú o fakte Prozreteľnosti, ktorá napokon spravuje osudy sveta. Preto kresťan, náležite oboznámený s dejinnou skutočnosťou svojej Cirkvi, tajomného tela Kristovho, i v týchto apokalyptických časoch je optimistom viery a života.

Spišská Kapitula 30. marca 1947.

AUTOR.

PÁPEŽI.

(Kurzívou písaní sú protipápeži.)

1. Sv. Peter +67 (?)
2. Sv. Linus 67—79 (?)
3. Sv. Anaklét 79—90 (?)
4. Sv. Klement 90—99 (?)
5. Sv. Evarist 99—107 (?)
6. Sv. Alexander 107—116 (?)
7. Sv. Sixtus (Xystus) 116—125 (?)
8. Sv. Telesfor 125—136 (?)
9. Sv. Hyginus 136—140 (?)
10. Sv. Pius 140—154/5 (?)
11. Sv. Anicet 154/5—166
12. Sv. Soter 166—174
13. Sv. Eleuter 174—189
14. Sv. Viktor 189—198
15. Sv. Zefyrin 198—217
16. Sv. Kalixt 217—222
    Sv. Hipolyt 217—235
17. Sv. Urban 222—230
18. Sv. Poncián 230—236
19. Sv. Anter 235—236
20. Sv. Fabián 236—250
21. Sv. Kornel 251—253
    Novacián 251—258 (?)
22. Sv. Lucius I. 253—254
23. Sv. Štefan I. 254—257
24. Sv. Sixtus (Xystus) II. 257—258
25. Sv. Dionýz 260—268
26. Sv. Felix I. 269—274
27. Sv. Eutychián 275—283
28. Sv. Kájus 283—296
29. Sv. Marcelín 296—304
30. Sv. Marcel 307—308
31. Sv. Euzebius 308
32. Sv. Miltiades (Melchiades) 311—314
33. Sv. Silvester 314—335
34. Sv. Marek 336
35. Sv. Július I. 337—352
36. Sv. Libérius 352—366
    Felix II. 355—365
37. Sv. Damaz 366—384
    Urzín 366—367
38. Sv. Siricius 384—399
39. Sv. Anastáz I. 399—402
40. Sv. Inocent I. 402—417
41. Sv. Zozimus 417—418
42. Sv. Bonifác 418—422
    Eulalius 418—419
43. Sv. Celestín I. 422—432
44. Sv. Sixtus III. 432—440
45. Sv. Leo I. 440—461
46. Sv. Hilár 461—468
47. Sv. Simplicius 468—483
48. Sv. Felix II. *(III.)* 483—492
49. Sv. Geláz 492—496
50. Sv. Anastáz II. 496—498
51. Sv. Symachus 496—498
    Vavrinec 498—505
52. Sv. Hormizdas 514—523
53. Sv. Ján I. 523—526
54. Sv. Felix III. (IV.) 526—530
55. Sv. Bonifác II. 530—532
    Dioskor 530
56. Ján II. (Merkúr) 533—535
57. Sv. Agapét I. 535—536
58. Sv. Silver 536—537
59. Vigil 537—555
60. Pelagius I. 556—561
61. Ján III. 561—574
62. Benedikt I. 575—579
63. Pelagius II. 579—590
64. Sv. Gregor I. 590—604
65. Sabinián 604—606
66. Bonifác III. 607
67. Sv. Bonifác IV. 608—615
68. Sv. Deusdedit 615—618
69. Bonifác V. 619—625
70. Honorius I. 625—638
71. Severín 640
72. Ján IV. 640—642

73. Teodor I. 642—649
74. Sv. Martin I. 649—653
75. Sv. Eugen I. 654—657
76. Sv. Vitalián 657—672
77. Adeodatus 672—676
78. Donus 676—678
79. Sv. Agato 678—681
80. Sv. Leo II. 682—683
81. Sv. Benedikt II. 684—685
82. Ján V. 685—689
83. Konon 686—687
Teodor 687
Paschal 687—692
84. Sv. Sergej 687—701
85. Ján VI. 701—705
86. Ján VII. 705—707
87. Zizinius 708
88. Konštantin I. 708—715
89. Sv. Gregor II. 715—731
90. Sv. Gregor III. 731—741
91. Sv. Zachariáš 741—752
Štefan II. 752
92. Štefan II. *(III.)* 752—757
93. Sv. Pavol I. 757—767
Konštantín II. 767—768
Filip 768
94. Štefan III. *(IV.) 768—772*
95. Hadrián I. 772—795
96. Sv. Leo III. 795—816
97. Štefan IV. *(V.)* 816—817
98. Sv. Paschal 817—824
99. Eugen II. 824—827
100. Valentín 827
101. Gregor IV. 827—844
Ján 844
102. Sergej II. 844—847
103. Sv. Leo IV. 847—855
104. Benedikt III. 855—858
Anastáz 855
105. Sv. Mikuláš I. 858—867
106. Hadrián II. 867—872
107. Ján VIII. 872—882
108. Marínus I. 882—884
109. Hadrián III. 884—885
110. Štefan V. *(VI.)* 885—891
111. Formozus 891—896
112. Bonifác VI. 896
113. Štefan VI. *(VII.)* 896—897
114. Roman 897
115. Teodor II. 897
116. Ján IX. 898—900
117. Benedikt IV. 900—903
118. Leo V. 903
119. Krištofor 903—904
120. Sergej III. 904—911
121. Anastáz III. 911—913
122. Lambert 913—914
123. Ján X. 914—928
124. Leo VI. 928
125. Štefan VII. *(VIII.)* 929—931
126. Ján XI. 931—935
127. Leo VII. 936—939
128. Štefan VIII. *(IX.)* 939—942
129. Marínus II. 942—946
130. Agapét II. 946—955
131. Ján XII. 955—964
132. Leo VIII. 936—965
133. Benedikt V. 964
134. Ján XIII. 965—972
135. Benedikt VI. 973—974
Bonifác VII. (Franco) 974
136. Benedikt VII. 974—983
137. Ján XIV. 983—984
138. Bonifác VII. 984—985
139. Ján XV. 985—996
140. Gregor V. 996—999
Ján XVI. 997—998
141. Silvester II. 999—1003
142. Ján XVII. 1003
143. Ján XVIII. 1003—1009
144. Sergej IV. 1009—1012
145. Benedikt VIII. 1012—1024
Gregor 1012
146. Ján XIX. 1024—1032
147. Benedikt IX. 1032—1044
148. Silvester III. 1045
149. Gregor VI. 1045—1046
150. Klement II. 1046—1047
151. Damaz II. 1048
152. Sv. Leo IX. 1049—1054
153. Viktor II. 1055—1057
154. Štefan IX. *(X.)* 1057—1058
155. Benedikt X. 1058—1059
156. Mikuláš II. 1058—1061
157. Alexander II. 1061—1073
Honorius II. 1061—1072
158. Sv. Gregor VII. 1073—1085
Klement III. 1084—1100
159. Viktor III. 1086—1087
160. Urban II. 1088—1099
161. Paschal II. 1099—1118
Teoderich 1100—1102
Albert 1102
Silvester IV. 1105—1111
162. Geláz II. 1118—1119
Gregor VIII. 1118—1121

163. Kalixt II. 1119—1124
164. Honorius II. 1124—1130
Celestín II. 1124
165. Inocent II. 1130—1143
Anaklét II. 1130—1138
Viktor IV. 1138
166. Celestín II. 1143—1144
167. Lucius II. 1144—1145
168. Eugen III. 1145—1153
169. Anastáz IV. 1154—1154
170. Hadrián IV. 1154—1159
171. Alexander III. 1159—1181
Viktor IV. 1159—1164
Paschal III. 1164—1168
Kalixt III. 1168—1179
Inocent III. 1179—1180
172. Lucius III. 1181—1185
173. Urban III. 1185—1187
174. Gregor VIII. 1187
175. Klement III. 1191—1198
176. Celestín III. 1191—1198
177. Inocent III. 1198—1216
178. Honorius III. 1216—1227
179. Gregor IX. 1227—1241
180. Celestín IV. 1241
181. Inocent IV. 1243—1254
182. Alexander IV. 1254—1261
183. Urban IV. 1261—1264
184. Klement IV. 1265—1268
185. Sv. Gregor X. 1271—1276
186. Inocent V. 1276
187. Hadrián V. 1276
188. Ján XXI. 1276—1277
189. Mikuláš III. 1277—1280
190. Martin IV. 1281—1285
191. Honorius IV. 1285—1287
192. Mikuláš IV. 1288—1292
193. Sv. Celestín V. 1294
194. Bonifác VIII. 1294—1303
195. Benedikt XI. 1303—1304
196. Klement V. 1305—1314
197. Ján XXII. 1316—1334
Mikuláš V. 1328—1330
198. Benedikt XII. 1334—1342
199. Klement VI. 1342—1352
200. Inocent VI. 1352—1362
201. Bl. Urban V. 1352—1370
202. Gregor XI. 1370—1378
203. Urban VI. 1378—1389
Klement VII. 1378—1394
204. Bonifác IX. 1389—1404
Benedikt XIII. 1394—1423
205. Inocent VII. 1404—1406
206. Gregor XII. 1404—1415
207. Alexander V. 1409—1410
208. Ján XXIII. 1410—1415
209. Martin V. 1417—1431
Klement VIII. 1423—1429
Benedikt XIV. 1423—?
210. Eugen IV. 1431—1447
Felix V. 1439—1449
211. Mikuláš V. 1447—1455
212. Kalixt III. 1455—1458
213. Pius II. 1458—1464
214. Pavol II. 1464—1471
215. Sixtus IV. 1471—1484
216. Inocent VIII. 1484—1492
217. Alexander VI. 1492—1503
218. Pius III. 1503
219. Július II. 1503—1513
220. Leo X. 1513—1521
221. Hadrián VI. 1522—1523
222. Klement VII. 1523—1534
223. Pavol III. 1534—1549
224. Július III. 1550—1555
225. Marcel II. 1555
226. Pavol IV. 1555—1559
227. Pius IV. 1559—1565
228. Sv. Pius V. 1566—1572
229. Gregor XIII. 1572—1585
230. Sixtus V. 1585—1590
231. Urban VII. 1590
232. Gregor XIV. 1590—1591
233. Inocent IX. 1591
234. Klement VIII. 1592—1605
235. Leo XI. 1605
236. Pavol V. 1605—1621
237. Gregor XV. 1621—1623
238. Urban VIII. 1623—1644
239. Inocent X. 1644—1655
240. Alexander VII. 1655—1667
241. Klement IX. 1667—1669
242. Klement X. 1670—1676
243. Inocent XI. 1676—1689
244. Alexander VIII. 1689—1691
245. Inocent XII. 1691—1700
246. Klement XI. 1700—1721
247. Inocent XIII. 1721—1724
248. Benedikt XIII. 1724—1730
249. Klement XII. 1730—1740
250. Benedikt XIV. 1740—1758
251. Klement XIII. 1758—1769
252. Klement XIV. 1769—1774
253. Pius VI. 1775—1779
254. Pius VII. 1800—1823
255. Leo XII. 1823—1829

256. Pius VIII. 1829—1830
257. Gregor XVI. 1831—1846
258. Pius IX. 1846—1878
259. Leo XIII. 1878—1903
260. Pius X. 1903—1914
261. Benedikt XV. 1914—1922
262. Pius XI. 1922—1939
263. Pius XII. 1939 - 1958

264 Jan XXIII 1958-

RÍMSKÍ A BYZANTSKÍ CISÁRI.

Augustus 30 pr. Kr. — 14 po Kr.
Tiberius 14—37
Cajus Caligula 37—41
Claudius 41—54
Nero 54—68
Galba, Otho, Vitellius 68—69
Vespasián 69—79
Titus 79—81
Domitián 81—96
Nerva 96—98
Trajan 98—117
Hadrián 117—138
Antoninus Pius 138—161
Markus Aurélius 161—180
Kommodus 180—192
Pertinax 193
Septimius Severus 193—211
Karakalla 211—217
Makrinus 217—218
Elagabal 218—222
Severus Alexander 222—235
Maximinus Thrax 235—238
Pupienus a Gordiánus 238
Gordiánus III. ml. 238—244
Filip Arabs 244—249
Décius 249—251
Gallus a Volusiánus 251—253
Valerián 253—260
Gallienus 260—268
Klaudius II. 268—270
Aurelián 270—275
Tacitus 275—276
Probus 276—282
Karus 282—284
Diokletián 284—305
Maximianus Herkuleus 286—305
Konstantius Chlorus 305—306
Galerius 305—311
Konštantín Veľký 306—337
Maximinus Daza 307—313
Licínius 308—323
Konštantius 337—361
Konštantín II. 337—340
Konštans 337—350
Julián Apostata 361—363
Jovián 363—364
Valentinián I. 364—375
Valens 364—378
Gracián 375—383
Valentinián II. 383—392
Theodosius I. Veľký 379—395
Honorius 395—423
Ján Tyrannus 423—425
Valentinián II. 425—455
Avitus 455—456
Majoriánus 457—461
Severus 461—465
Ricimer 465—467
Anthemius 467—472
Olybrius 472
Glycerius 473
Július Nepos 474
Romulus Augustulus 475—476

*

Arkádius 395—408
Theodoius II. 408—450
Marcián 450—457
Leo I. 457—474
Leo II. a Zeno 474—491
Basiliskus 475—476
Anastásius 491—518
Justin I. (Slovan) 518—527
Justitián I. (Upravda, Slovan) 257—565
Justin II. 565—578
Tibérius II. 578—582
Maurícius 582—602
Phocas 602—610
Heraklius 610—641
Konštantín III. a Herakleonas 641
Konstans II. 641—668
Konštantín IV. Pogonatus 668—685
Justinián II. 685—695
Leontius 695—698
Tiberius III. 698—705
Justinián II. (po druhý raz) 705—711
Philippikus Bardanes 711—713
Anastásius II. 713—716
Theodosius III. 716—717
Leo III. Isaurský 717—741

Konštantín V. Kopronymus 741—775
Leo IV. 775—780
Konštantín VI. 780—797
Iréna 797—802
Niceforus I. 802—811
Michael I. Rhangabe 811—813
Leo V. Armenský 813—820
Michael II. Balbus 820—829
Theofilus 829—842
Theodora 842—856
Michael III. Pijan 842—867
Basilius I. Macedonský 867—886
Leo VI. Filozof 886—912
Konštantín VII. 912—959
Alexander 912—913
Romanus I. 919—944
Romanus II. 959—963
Niceforus I. Phokas 965—969
Ján I. Tzimisces 969—976
Basilius II. 976—1025
Konštantín VIII. 976—1028
Zoe 1028—1050
Romanus III. 1028—1034
Michael IV. 1034—1041
Michael V. 1041—1042
Konštantín IX. Monomachus 1042—1054
Theodora 1054—1056
Michael VI. 1056—1057
Izák I. Komnenus 1057—1059
Konštantín X. Dukas 1059—1067
Romanus IV. Diogenes 1067—1071
Michael VII. Parapinakes 1071—1078
Niceforus III. Botaniates 1078—1081
Alexius I. Komnenus 1081—1118
Ján II. Komnenus 1118—1143
Emanuel I. Komnenus 1143—1180
Alexius II. Komnenus 1180—1183
Andronikus I. Komnenus 1183—1185
Izák II. Angelus 1185—1195
Alexius III. 1195—1203
Alexius IV. 1203—1204
Alexius V. Murzuflus 1204

Latinskí cisári.

Balduín I. 1204—1206
Henrich z Anjou 1206—1216
Peter z Courtenay 1216—1217
Jolanta 1217—1219
Róbert z Courtenay 1219—1228
Balduín II. 1228—1261
Ján z Brije 1230—1237

Trapezunt a Nicea.

Theodor I. Laskaris 1204—1222
Ján III. Vatatzes 1222—1254
Theodor II. Laskaris 1254—1258
Ján IV. Laskaris 1258—1261
Michael VIII. Paleologus 1261—1282
Andronikus II. 1282—1328
Andronikus III. 1328—1341
Ján V. Paleologus 1341—1391
Ján VI. Kantakuzenus 1347—1355
Matej 1354—1356
Emanuel II. Paleologus 1391—1425
Ján VII. Paleologus 1425—1448
Konštantín XI. Paleologus 1448—1453

ZÁPADNÍ, RESP. NEMECKÍ CISÁRI A KRÁLI.[1]

Karol I. Veľký 800—814
Ľudovít I. Pobožný 814—840
Lotar I. 840—855
Ľudovít II. 850—875
Karol II. Holý 875—877
Karol III. 881—887
Gvído Spoletský 891—894
Lambert Spoletský 892—898
Arnulf 896—899
* Ľudovít III. Dieťa 900—911
Ľudovít III. Provensálsky 901—902
* Konrád I. 911—918
Berengár Furlandský 915—924
* Henrich I. 919—936
Oto I. Veľký 936—973
Oto II. 973—983
Oto III. 983—1002
Henrich II. Svätý 1002—1024
Konrád II. 1024—1039
Henrich III. 1039—1056
Henrich IV. 1056—1106
Henrich V. 1106—1125
Lotar II. Saský 1125—1137
* Konrád III. 1138—1152
Fridrich I. 1152—1190
Henrich VI. 1190—1197
* Filip Švábsky 1198—1208
Oto IV. Braunšvajský 1198—1215

[1] Nemeckí králi, ktorí neboli súčasne i cisármi, sú označení *.

Fridrich II. 1215—1250
* Henrich Raspe 1246—1247
* Viliam Holandský 1247—1256
* Konrád IV. 1250—1254
Interregnum (Richard Kornvaliský, Alfonz Kastilský) 1256—1273
* Rudolf Habsburský 1273—1291
* Adolf Nasavský 1292—1298
* Albrecht I. Rakúsky 1298—1308
Henrich VII. Luxemburský 1308—1313
* Ľudovít IV. Bavorský 1314—1347
* Fridrich Rakúsky 1314—1330
Karol IV. Český 1346—1378
* Václav Český 1378—1400
* Ruprecht Falcký 1400—1410
Žigmund Uhorský 1410—1437
* Albrecht II. 1438—1439
Fridrich III. 1440—1493
Maximilián I. 1493—1519
Karol V. 1519—1556
Ferdinand I. 1556—1564
Maximilián II. 1564—1576
Rudolf II. 1576—1612
Matej 1612—1619
Ferdinand II. 1619—1637
Ferdinand III. 1637—1657
Leopold I. 1657—1705
Jozef I. 1705—1711
Karol VI. 1711—1740
Karol VII. 1742—1745
František I., manžel M. Terézie 1745—1765
Jozef II. 1765—1790
Leopold II. 1790—1792
František II. 1792—1806

Rakúski cisári.

František I. 1806—1835
Ferdinand I. 1835—1848
František Jozef I. 1848—1916
Karol I. 1916—1918

Cisári nemeckej ríše.

Viliam I. 1870—1888
Fridrich I. 1888
Viliam II. 1888—1918

FRANCÚZSKI PANOVNÍCI.

Karlovci.

Karol II. Holý 840—877
Ľudovít II. Koktavý 877—879
Ľudovít III. 879—882
Karloman 879—884
Cisár Karol III. 885—887
Oto (Eudes) 887—898
Karol III. 893—923
Robert I. 922—923
Rudolf 923—936
Ľudovít IV. 936—954
Lotar 954—986

Kapetovci.

Ľudovít V. le Fainéant 986—987
Hugo Kapet 987—996
Róbert 996—1031
Henrich I. 1031—1060
Filip I. 1060—1108
Ľudovít VI. 1108—1137
Ľudovít VII. 1137—1180
Filip II. August 1180—1223
Ľudovít VIII. 1223—1226
Ľudovít IX. Svätý 1226—1270
Filip III. 1270—1285
Filip IV. Krásny 1285—1314
Ľudovít X. 1314—1316
Ján I. 1316
Filip V. 1316—1322
Karol IV. Krásny 1323—1328

Dom Valois.

Filip VI. 1328—1350
Ján II. Dobrý 1350—1364
Karol V. Múdry 1364—1380
Karol VI. 1380—1422
Karol VII. 1422—1461
Ľudovít XI. 1461—1483
Karol VIII. 1483—1498
Ľudovít XII. 1498—1515
František I. 1515—1547
Henrich II. 1547—1559
František II. 1559—1560
Karol IX. 1560—1574
Henrich III. 1574—1589

Burbonovci.

Henrich IV. 1589—1610
Ľudovít XIII. Spravodlivý 1610—1643

Ľudovít XIV. Veľký 1643—1715
Ľudovít XV. Obľúbený 1715—1774
Ľudovít XVI. 1774—1793

*

Prvá republika 1792—1804
Konvent 1792—1795
Direktorium 1795—1799
Konzulát 1799—1804
Cisár Napoleon I. 1804—1814
Ľudovít XVIII. 1814—1824
Karol X. 1824—1830
Ľudovít Filip Orleánsky 1830—1848
Druhá republika 1848—1852
Cisár Napoleon III. 1852—1870
Tretia republika 1870—?

ŠPANIELSKÍ PANOVNÍCI.

Ferdinand Katolícky Aragonský 1479—1516
Izabela Katolícka Kastilská 1474—1504
Janka a Filip I. Kastilskí 1504—1507
Karol I. 1516—1556
Filip II. 1556—1598
Filip III. 1598—1621
Filip IV. 1621—1665
Karol II. 1665—1700
Filip V. Burbonský 1700—1746
Ferdinand VI. 1746—1759
Karol III. 1759—1788
Karol IV. 1788—1808
Jozef Bonaparte 1808—1813
Ferdinand VII. 1814—1833
Izabela II. 1833—1868
Don Karlos V. 1833—1845
Regentstvo Seranovo 1869—1871
Amadeus Savojský 1871—1873
Republika 1873—1875
Don Karlos 1869—1876
Alfonz XII. 1875—1885
Alfonz XIII. 1885—1931

ANGLICKÍ PANOVNÍCI.

Anglosasi.

Egbert 800—837
Etelvolf 837—856
Etelbald 856—860
Etelbert 858—866
Etelred 866—871
Alfred Veľký 871—900
Eduard I. 900—924
Atelstan 924—940
Edmund I. 940—946
Edred 946—955
Edwy 955—959
Edgar 959—975

Dáni a Anglosasi.

Eduard II. Mučeník 975—978
Etelred II. 978—1016
Sweya (Suanon) 1014—1015
Knut Veľký 1015—1036
Edmund II. 1016—1017
Harald I. 1036—1040
Knut II. 1040—1042
Eduard III. Vyznávač 1042—1066
Harald II. 1066

Normani.

Viliam I. Dobyvateľ 1066—1087
Viliam II. Červený 1087—1100
Henrich I. 1100—1135
Štefan z Blois 1135—1154

Plantagenet.

Henrich II. 1154—1189
Richard Levove Srdce 1189—1199
Ján Bezzemok 1199—1216
Henrich III. 1216—1272
Eduard I. 1272—1307
Eduard II. 1307—1327
Eduard III. 1327—1377
Richard II. 1377—1399

Dom Lankasterský.

Henrich IV. 1399—1413
Henrich V. 1413—1422
Henrich VI. 1422—1461

Dom Yorský.

Eduard IV. 1461—1483
Eduard V. 1483
Richard III. 1483—1485

Dom tudorovský.

Henrich VII. 1485—1509
Henrich VIII. 1509—1547

Eduard VI. 1547—1553
Mária Katolícka 1553—1558
Alžbeta 1558—1603

Stuartovci.

Jakub I. 1603—1625
Karol I. 1625—1649
Republika 1649—1660
Karol II. 1660—1685
Jakub II. 1685—1688
Viliam III. a Mária II. 1689—1702
Anna 1702—1714

Dom hanoverský.

Juraj I. 1714—1727
Juraj II. 1727—1760
Juraj III. 1760—1820
Juraj IV. 1820—1830
Viliam IV. 1830—1837
Viktoria 1837—1901
Eduard VII. 1901—1910
Juraj V. 1910—1936
Eduard VIII. 1936
Juraj VI. 1937—?

PANOVNÍCI VEĽKOMORAVSKEJ RÍŠE.

(Na Slovensku Pribinovo kniežatstvo do r. 836)
Mojmír 836—846
Rastislav 846—870
Svätopluk 871—894
Mojmír II. 894—906

UHORSKÍ PANOVNÍCI.

A. Arpádovci.

Sv. Štefan 1000—1038
Peter (po prvý raz) 1038—1041
Aba Samuel 1041—1044
Peter (po druhý raz) 1044—1047
Ondrej I. 1047—1061
Bela I. 1061—1063
Šalamún 1063—1074
Gejza I. 1074—1077
Sv. Ladislav 1077—1095
Koloman 1095—1114
Štefan II. 1114—1131
Bela II. Slepý 1131—1141
Gejza II. 1141—1161
Štefan III. 1161—1173
Ladislav II. 1161—1162
Štefan II. 1162—1163
Bela III. 1173—1196
Imrich 1196—1205
Ladislav III. 1205
Ondrej II. 1205—1235
Bela IV. 1235—1270
Štefan V. 1270—1272
Ladislav IV. Kuman 1272—1290
Ondrej III. 1290—1301

B. Panovníci z rozličných dynastií.

Václav 1301—1304
Oto 1304—1308

Anjouovci.

Karol Róbert 1308—1342
Ľudovít I. Veľký 1342—1382
Mária 1382—1385
Karol Malý 1385—1386

*

Žigmund Luxemburský 1387—1437
Albert Habsburský 1437—1439
Vladislav I. Jagelovec 1440—1444
Ladislav V. Habsburský 1445—1457

Huňadyovci.

Ján Huňady (Vojvoda) 1446—1452
Matej Huňady 1458—1490

Jagelovci.

Vladislav II. 1490—1516
Ľudovít II. 1516—1526

C. Habsburgovci.

Ferdinand I. 1526—1564
Ján Zápoľský 1526—1540
Maximilián 1563—1576
Rudolf 1576—1608
Matej II. 1608—1619
Ferdinand II. 1619—1637
Ferdinand III. 1637—1657
Leopold I. 1657—1705

Jozef I. 1705—1711
Karol III. 1711—1740
Mária Terézia 1740—1780
Jozef II. 1780—1790
Leopold II. 1790—1792
František I. 1792—1835
Ferdinand V. 1835—1848
František Jozef I. 1848—1916
Karol IV. 1916—1918

ČESKÍ PANOVNÍCI.

Bořivoj 870?—894?
Spytihnev 894—912?
Vratislav 912—921
Václav Svätý 921—935
Boleslav I. 935—967
Boleslav II. Pobožný 967—999
Boleslav III. Ryšavý 999—1002
Boleslav Chrabrý Poľský 1002—1004
Jaromír 1004—1012
Oldrich 1012—1034
Břetislav 1034—1055
Spytihnev II. 1055—1061
Vratislav II. 1061—1092
Břetislav II. 1092—1100
Bořivoj II. 1100—1107
Svätopluk 1107—1109
Vladislav I. 1109—1125
Soběslav I. 1125—1140
Vladislav II. 1140—1173
Soběslav II. 1174—1178
Fridrich 1178—1189
Konrád Oto 1189—1191
Václav 1191—1192
Henrich Břetislav 1193—1196
Vladislav III. 1196—1197
Přemysl Otakar I. 1197—1230
Václav I. 1230—1253
Přemysl Otakar II. 1253—1278
Václav II. 1278—1305
Václav III. 1305—1306
Rudolf Habsburský 1306—1307
Henrich Korutánsky 1307—1310
Ján Slepý Luxemburský 1310—1346
Karol I. 1346—1378
Václav IV. 1378—1419
Žigmund 1419—1437
Albrecht II. Rakúsky 1437—1439
Interregnum 1439—1452
Ladislav Pohrobok 1452—1457
Juraj Poděbradský 1458—1471
Vladislav II. Jagelovec 1471—1516
Ľudovít 1516—1526
Ferdinand Habsburský 1526—1564

POĽSKÍ PANOVNÍCI.

Piastovci.

Mečislav I. 960—992
Boleslav I. Chrabrý 992—1025
Mečislav II. 1025—1034
Kazimír I. Obnoviteľ 1040—1058
Boleslav II. Smelý 1058—1080
Vladislav I. Herman 1080—1102
Boleslav III. Krivoústy 1102—1138
Vladislav II. 1138—1146
Boleslav Kučeravý 1146—1173
Mečislav III. Starý 1173—1177
Kazimír Spravodlivý 1177—1194
Vladislav Lieskonohý 1202—1206
Leško I. Biely 1206—1227
Henrich I. Bradatý 1233—1238
Henrich II. Pobožný 1238—1241
Boleslav V. Stydlivý 1243—1279
Leško II. Čierny 1279—1288
Henrich Pohrobok 1288—1290
Premyslav 1290—1296
Václav, kráľ český 1300—1305
Vladislav Lokietok 1306—1333
Kazimír III. Veľký 1333—1370
Ludvik, kráľ uhorský 1370—1382
Jadviga 1384—1386

Jagelovci.

Vladislav Jagelo 1386—1434
Vladislav Varnenčik 1434—1444
Kazimír IV. Jag. 1447—1492
Ján Olbracht 1492—1501
Alexander 1501—1506
Žigmund I. Starý 1506—1548
Žigmund II. August 1548—1572

Volení panovníci.

Henrich Valois 1573—1574
Štefan Báthory 1576—1586

Žigmund III. Vasa 1587—1632
Vladislav IV. 1632—1648
Ján Kazimír 1648—1668
Michal Korybut 1669—1673
Ján III. Sobieski 1673—1696
August II. Mocný 1697—1733
Stanislav Leszczyński 1704—1709
August III. Sas 1733—1763
Stanislav August Poniatowski 1763—1795

SOZNAM OBRÁZKOV A MÁP S VYSVETLIVKAMI.

Štvorfarebná príloha: Alegória Starého a Nového zákona, neskoré barokové fresko A. F. Maulbertscha v Trenč. Bohuslaviciach z r. 1763.

1. Hrob Bonifáca VIII. vo vatikánskej krypte. Tiara má dve koruny, ktoré zaviedol práve Bonifác ako symbol duchovnej a svetskej moci. Tretiu korunu pridal neskoršie pápež Urban V.

2. Aviňon, pápežský palác. Gotická stavba, vybudovaná Benediktom XII. a Klementom VI. v r. 1334—1364 na spôsob pevnosti. Katedrála, stojaca vedľa, zdá sa v porovnaní s pápežskou rezidenciou nepatrná. Tento nepomer dobre znázorňuje prevahu svetských záujmov vtedajšieho pápežstva nad cirkevnými.

3. Korunovanie Karola Róberta z Anjou, nástenná maľba zo Spiš. Kapituly z r. 1317. Na maľbe vľavo kráľ Karol Róbert, kastelán Spišského hradu František Semsey, napravo Tomáš, arcibiskup ostrihomský, a Henrich, prepošt spišský.

4. Aviňon, veľká prijímacia sála. Aj vnútro niekdajšieho pápežského paláca (odhliadnuc od zle zachovalého stavu) pôsobí i pri svojom čistom gotickom slohu stiesnene a pochmúrne, ako aj celá história „babylonského zajatia". Aviňon (ktorý kúpil Klement VI. r. 1348 od Johanny I. neapolskej) bol pápežským sídlom v r. 1309—1377. Do r. 1408 bol sídlom protipápežov Klementa VII. a Benedikta XIII. S Venaissin bol majetkom cirkevného štátu až do r. 1790, i keď predtým bol niekoľko ráz na čas obsadený. Mierom v Tolentino r. 1797 i formálne prestal byť majetkom cirkevného štátu.

5. Gotická kaplnka Zápoľských zo Spiš. Štvrtku, 1473. Budovali ju majstri z Košíc.

6. Busta Bonifáca VIII. (1294—1303). Toto dielo, zhotovené krátko po jeho smrti Arnolfom di Lapo, je jedným z najvčasnejších portrétov stredovekých pápežov. (Vatik. krypta.)

7. Ľudovít Bavorský (1314—1347). Čiastka z náhrobka od Grassera, Mníchov.

8. Karol IV. Luxemburský (1346—1378).

9. Návrat Gregora XI. (1370—1378) z Aviňonu. (Náhrobný relief v S. Francesca Romana, Rím, P. P. Olivieri 1584.) Nebezpečenstvo, že sa Taliansko vzoprie francúzskej cirkevnej nadvláde a výzva sv. Kataríny Sienskej spôsobily, že 70 rokov trvajúce babylonské zajatie pápežstva sa skončilo. Chrám sv. Petra, ktorý cez dve generácie nevidel pápeža, prijal Gregora XI. za svetla 18.000 lámp.

10. Gotický oltár sv. Jakuba v Levoči. Dielo majstra Pavla z Levoče asi z r. 1518. Stredná časť oltára.

11. Náhrobok Mikuláša V. (1447—1455) vo vatikánskej krypte. Prvý humanista na pápežskom tróne, z ktorého urobil stredisko umeleckej i vedeckej tvorby na celé jedno storočie. Od čias antiky nevznikaly v Ríme mohutnejšie stavby ako za jeho pontifikátu.

12. Náhrobok Pavla II. (1464—1471) vo vatikánskej krypte. (Mimo da

Fiesole a Giovanni — Duknović Dalmata, 15. stor.). Bol štedrý, miloval nádheru, ale nepriateľsky sa staval oproti pohanskému humanizmu (zrušil akadémiu Pomponia Laeta).

13. Eugen IV. (1431—1447). Ferrara-Florentský snem. (Detail zo svätopeterskej bronzovej brány.)

14. Július II. (1503—1513). (Rafael, galeria Uffizi, Florencia.) Bojovník (il terribile), štátnik a mecenáš, zanedbával vnútornú reformu Cirkvi. Zakladateľ nového cirkevného štátu. Začal stavať svätopeterský chrám.

15. Cisár Maximilián I. (1493—1419). (Maľba od Albrechta Dürera v umelecko-historickom múzeu vo Viedni.) Najľudovejší cisár, podobný svojmu predkovi Rudolfovi Habsburskému. Zvolený za rímskeho kráľa proti vôli svojho otca (1486), bol tento „posledný rytier" najsilnejšou oporou pápeža proti Francúzsku.

16. Inocent VIII. (1484—1492). (Náhrobok v chráme sv. Petra od Pollajoula.) Typický renesančný pápež. Slabý proti kuriálnej korupcii a zosvetárčeniu pápežského dvora. Bulou o bosoráctve (Summis desiderantes) r. 1484 napomáhal vlastne poveru.

17. Bramante (1444—1514), staviteľ a maliar, žil od r. 1499 v Ríme. Pod dojmom antiky vypracoval svoje monumentálne návrhy na stavbu svätopeterského chrámu. Jeho myšlienka je centrálna stavba s kupolou.

18. Leonardo da Vinci (1452—1519) (Kresba, Turín), staviteľ, maliar, prírodovedec a technik florentsko-talianskej vrcholnej renesancie. V rokoch 1513—1516 pracoval v Ríme.

19. Raffael (1483—1520) (Florencia, Uffizi), žiak Peruginov, maliar a staviteľ vrcholnej renesancie. Už ako 25-ročného prijal do svojich služieb Július II., potom aj Leo X. 1509—1517 maľoval stance, 1514 staviteľ svätopeterského chrámu, 1515 viedol vykopávky. Maliar madon (Sixtínska madona v Drážďanoch).

20. Michelangelo (1475—1564), sochár, maliar, staviteľ a básnik vrcholnej talianskej renesancie. Dvorný umelec pápežov: Júlia II., a Lea X. a Klementa VII. Od r. 1547 viedol stavbu svätopeterského chrámu (plán pre kupolu).

21. Pius IV. potvrdzuje usnesenia tridentského koncilu bulou zo 6. jan. 1564. (Fresko v kaplnke Altemps v St. Maria in Trastevere.)

22. Sv. Ignác z Loyoly, zakladateľ a prvý generál Spoločnosti Ježišovej (1541—1556). Najväčšia postava katolíckej obrody XVI. stor.

23. Posledný súd (fresko od Michelangela v Sixtínskej kaplnke 1536—1541). Uprostred Kristus s prísnym gestom vyslovuje výrok nad zatratencami, pri ňom P. Mária a vyvolení, ktorí sa vznášajú do večnej blaženosti, kým odsúdení padajú do pekla. Badať tu masový pohyb nahor a nadol. Uprostred dolnej zóny trúbia anjeli. Vľavo dolu vstávajú mŕtvi, vpravo vyhadzuje Charon zatratených z loďky. Nad Kristom a vyvolenými sú anjeli, držiaci nástroje umučenia. Pre obraz bol hrob Júlia II. najprv len odsunutý, neskoršie odstránený.

24. Náhrobník biskupa a humanistu Zachariáša Rohožníka-Mošovského (1542—1578), katedrála v Nitre. Obetavý obranca Slovenska proti tureckému nebezpečenstvu, slovenský milovník kníh a právnej vedy.

25. Pius V. (1566—1572) dáva nové knihy do vatikánskej bibliotéky. Posledný kanonizovaný pápež (1712). Voči iným láskavý a mierny, voči sebe prísny a asketický, stelesňoval ideál zbožného pápeža. Energickým uskutočňovaním usnesení tridentského snemu má vynikajúci podiel na cirk. reforme.

26. Architekt Fontana predkladá Sixtovi V. plán vatikánskej bibliotéky. (Fresko od P. Fachettiho, Vatikán.) Sixtus V. (1585—1590) — skvelý vladársky duch, je najmocnejším pápežom cirkevnej obrody).

27. Obálka prvej trnavskej tlače z r. 1578, tlačenej na byte arcibiskupa Telegdyho, s tlačiarenským zariadením, kúpeným po jezuitoch z Viedne.

28. Mikuláš Šubić Zrínsky na Sihoti. Hrdinný chorvátsky obranca kresťanskej kultúry európskeho západu. Podľahol tureckej presile r. 1566.

29. Juraj Pohronec-Slepčiansky (1595—1669), arcibiskup ostrihomský, námestník kráľovský, vynikajúci slovenský grafik. Vlastná podobizeň rytá do medi vo forme ex librisu.

30. Košickí mučeníci, Štefan Pongrácz S. J., Menhardt Grodec S. J., a Mark Körösy, kanonik ostrihomský. Umučení r. 1619, za blahoslavených vyhlásení r. 1905.

31. Frant. Tavelič, národný svätec chorvátsky, reliéf Lad. Majerského.

32. Čenstochovská P. Mária, zázračný obraz kráľovnej koruny Poľskej zo XIV. storočia.

33. Vatikánska bibliotéka, založená r. 1417 Martinom V., zveľadená pápežmi Mikulášom V. a Sixtom IV., rozšírená Sixtom V., nádherná sála od architekta Fontanu, r. 1932 sa čiastočne poškodila a r. 1933 ju opravili. Vatikánska bibliotéka, bohatá najmä na rukopisy (vyše 53.000), je jednou z najdôležitejších biblioték na Západe.

34. Peter Pázmány, kardinál, ostrihomský arcibiskup. Roku 1635 založiac univerzitu v Trnave, podpisuje zakladačnú listinu.

35. Trnava, pohľad na mesto počiatkom XVII. storočia.

36. Univerzitná budova v Trnave, vpravo univerzitný kostol. Postavil ho Peter Spaz a ukončili ho okolo r. 1700.

37. Canthus Catholici, obálka prvého jednotného slovenského spevníka, vydaného v Trnave r. 1655. V preslove s odvolávaním sa na tradíciu cyrilometodejskú.

38. Vnútro univerzitného kostola v Trnave. Ranobarokový oltár z r. 1640 patrí medzi najväčšie drevené oltáre európske.

39. Príchod benediktínskych misionárov do Mexika v slávnostnom sprievode. Stará rytina z diela Philoponi, Nova Typis Transacta Navigatio 1621.

40. Ján Tranoscius S. J., Slovák, dolnokubínsky mučeník. Súčasný obraz — Dolný Kubín.

41. Z katalogu kníh trnavskej univerzity, ktoré vydala a tlačila vo svojej tlačiarni do r. 1710. Stránka so slovenskými knihami.

42. Trnavská knižná väzba. Trnavské knihárstvo sa vyvinulo popri univerzitnej tlačiarni, nadobudnúc svojský ozdobný štýl.

43. Ján Josef Roga de Kamelis, rodom Grék, ktorého kardinál Leopold Kollonich priviedol do Uhorska, aby ako misionár účinkoval medzi Podkarpatskými Rusmi. Stal sa gréckokatolíckym biskupom v Munkačeve. Zomrel r. 1704 a pochovaný je v Prešove. Zaslúžil sa o sjednotenie Podkarpatských Rusov na poli náboženskom a vynikol ako ich dejepisec.

44. „Katechisis", vydaný z popudu J. J. Roga de Kamelisa r. 1698 v Trnave pre gréckokatolíckych Slovákov a Podkarpatských Rusov. (Zmenšená ukážka titul. listu a tlače).

45. Socha sv. Františka Borgia od Jána F. Brokoffa, rodáka zo Spišskej Soboty (Spišské Podhradie?) — Praha, Karolov most.

46. Sv. Ján Nepomucký, svätec český. O jeho kanonizáciu r. 1729 zaslúžila sa Spoločnosť Ježišova.

47. Armand Jean du Plessis, knieža Richelieu, od r. 1622 kardinál, zomrel r. 1642. (Štúdia od Campaignea, Paríž, Luovre.) Najmocnejší a najúspešnejší minister Ludovíta XIII., viac politik a Francúz ako kresťan a kňaz, rozšíril moc Francúzska na úkor katolíckych stavov. V tridsaťročnej vojne spojil sa s Gustávom Adolfom. Nedbal na napomínania pápeža Urbana VIII.

48. Ján Sobieski, kráľovský osloboditeľ Viedne od Turkov r. 1683, ktorý na príhovor Inocenta XI. značne prispel k definitívnemu odvráteniu tureckých nájazdov na Európu, trvajúcich 150 rokov.

49. Kráľovná Kristína Švédska (1626—1689). (Maľba od D. Becka, Viedeň, Galeria.) Dcéra Gustáva Adolfa, vládla od r. 1664 samostatne, r. 1654 vzdala sa trónu a r. 1655 v Innsbrucku konvertovala. R. 1668 usadila sa natrvalo v Ríme, kde ju pápež Alexander prijal veľmi slávnostne.

50. Klement XI. (1700—1721) veľmi pobožný a vzdelaný, ale nie najšťastnejší v zahraničnej politike (vojna o španielske dedičstvo). Podporoval boj proti Turkom. Vydal bulu „Unigenitus" proti Quesnelovmu janzenizmu.

51. Klement XIV. (1769—1774) (súčasná rytina od A. Capellana), zaujímal sa o vedu a umenie (založil Museo Pio-Clementino), na nátlak Bourbonov zrušil jezuitskú rehoľu r. 1773.

52—53. S. Giovanni, Laterán. Hlavná fasáda (východ), vybudovaná za Klementa XII. Alessandrom Galileim (1735), súčasne s muzeálnym palácom. Od r. 1928 je exteritoriálnym miestom.

54. Sala degli Arazzi (Vatikán). Pápežská prijímacia sála, ozdobená nádhernými francúzskymi gobelínmi, zv. Arazzi (podľa mesta Arras, kde boly prvé dielne). Znázorňujú Kristove zázraky podľa Jouvenetových kresieb. Tieto tri slávne koberce odviezol Napoleon do Paríža.

55. Maľovaná kopula od bratov Bibienovcov. (Kostol sv. Trojice v Bratislave z XVIII. storočia.)

56. Olovená socha sv. Martina od Rafaela Donnera — Dóm, Bratislava, z r. 1730.

57. Mariatálska Panna Mária, barokizujúca ľudová slovenská drevorezba pre účely pútnickej tlače.

58. Pútnický kostol v Šaštíne, zasvätený Sedmobolestnej P. Márii, patronke Slovenska. Diela M. Vépiho; vyzdobený maľbami J. J. Chamanta a J. L. Krackera v druhej polovici XVIII. storočia.

59. Jasná Góra, celkový pohľad na významné poľské pútnické miesto s kláštorom pavlínov. Typické opevnenie ranobarokové vo forme hviezdicovitej s bastiónmi zo XVII—XVIII. storočia.

60. Pius VI. (1775—1799) vládol za franc. revolúcie. Strata cirkevného štátu, obsadenie Ríma Francúzmi. Z ostrihomskej arcidiecézy utvoril r. 1776 tri nové biskupstvá: spišské, rožňavské a bankobystrické. — Zomrel vo vyhnanstve.

61. Primaciálny palác v Bratislave. Postavil ho r. 1781 v neskorobarokovom slohu M. Hefele. V ňom uzavreli mier s Napoleonom I. r. 1805.

62. Pohľad na chrám sv. Petra s kolonádami Berniniho. Dva majestátne polkruhy stĺpov tvoria dôstojnú predsieň chrámu sv. Petra.

63. Prímas Alexander Rudnay, arcibiskup ostrihomský, uvedomelý Slovák a podporovateľ bernolákovského pohybu na prelome XVIII. a XIX. storoč.

64. Sv. Jozef Kuncevič, mučeník v záujme myšlienky unionizmu východných cirkví s Rímom.

65. Vchod ku katedrálnemu kostolu v Nitre cez bránu protitureckej pevnosti.

66. Trnava, katedrálny kostol.

67. B. Bystrica, katedrálny kostol, interiér z konca XVIII. storočia.

68. Spiš. Kapitula, katedrálny kostol.

69. Košice, katedrálny kostol z konca XIV. storočia. V popredí kaplnka sv. Michala (karner) — asi z r. 1400.

70. Sala Clementina. Sála je nazvaná podľa Klementa VIII., erbami ktorého sú vyložené steny a podlaha. Teraz sa tam zdržuje Švajčiarska garda. Kto chce ísť do prijímacích sál pápeža, do Konzistória a Loggií, musí tade prejsť.

71. Leo XII. (1823—1829) pokračoval v politike vyrovnania (Consalvi) najmä uzavretím početných konkordátov s rozličnými štátmi. Mal síce porozumenie pre moderné dúšpastierstvo, ale vo vedení cirk. štátu bol prísne absolutistický.

72. Kupola chrámu sv. Petra, najimpozantnejší symbol Ríma. Za Júlia II. Bramante vypracoval pre ňu plány a Michelangelo ju potom skonštruoval. R. 1588—1590 dokončievali ju Giac. della Porta a Dom. Fontana a r. 1590 ju vysvätil Sixtus V. Do vrchnej gule sa zmestí 28 ľudí a pozlátený kovový kríž nad ňou má skoro 6 metrov.

73. Pius VII. (1800—1823; maľba od I. L. Davida, Louvre, Paríž) úctyhodný dúšpastier, zocelený utrpením za Napoleona, spolu so svojím veľkým štátnym sekretárom Consalvim obozretne a pevnou rukou viedol Cirkev k väčšiemu rozmachu. Najdôležitejšie dáta jeho pontifikátu: r. 1801 konkordát s Napoleonom, r. 1804 korunovácia Napoleona, r. 1808 obsadenie cirk. štátu, r. 1809 anexia cirk. štátu a pápežovo zajatie (od 1812 vo Fontainebleau), r. 1814 prepustenie na slobodu; obnovenie jezuitskej rehole a cirk. štátu. R. 1804 založil jágerskú arcidiecézu, košické a satmárske biskupstvo a r. 1816 prešovské gr.-kat. biskupstvo.

74. Pius VIII. (1829—1830; rytina od Schetza), plný dobrých úmyslov, ktoré však nemohol uskutočniť pre krátke panovanie. Anglická katolícka emancipácia, uznanie Ľudovíta Filipa, spor o miešané manželstvá v Prusku.

75. Gregor XVI. (1831—1846; rytina podľa maľby od Delarochea), jednoduchý a skromný kamaldulský mních stále bojoval s nepokojmi v cirk. štáte. Založili múzeum, po ňom pomenované (Gregor. Museum).

76. Pius IX. (1846—1878). Najdlhší pontifikát v čase veľmi vážnych udalostí. R. 1870 zaujaly Rím talianske vojská. Pápež odmietol garančný zákon. Stratu cirkevného štátu nahradil pápež pozdvihnutím morálnej sily pápežstva. Dogmatizoval náuku o Nepoškvrnenom Počatí, vydal Syllabus (1864). R. 1869—1870 vatikánsky koncil, dogmatizovanie pápežskej neomylnosti. Uzavrel konkordáty s viacerými krajinami (s Rakúsko-Uhorskom r. 1855).

77. Sála tajného konzistória (shromaždenie kardinálov pod predsedníctvom pápeža, s vylúčením všetkých iných osôb okrem kráľov). Tuná bývajú pápežské alokúcie a čítavajú sa dekréty o blahorečení a kanonizáciách. Výzdoba sály je z časov Klementa VIII. (1591—1605).

78. Päťloďová bazilika sv. Pavla (St. Paul), ktorú delí 80 stĺpov. Táto nová bazilika bola znova vybudovaná r. 1828, keďže stará z rokov 338—397 vyhorela r. 1823.

79. Leo XIII. (1878—1903; maľba od Lenbacha) i pri svojej telesnej slabosti bol veľmi pracovitý, pritom človek skromný a zbožný. Múdry, cieľavedomý a elastický pápež-diplomat i keď zostal verný svojim zásadám, predsa sa dohodol temer so všetkými štátmi. — V Nemecku sa zmiernil kultúrny boj, v Rakúsku zrušenie väčšiny proticirkevných jozefínskych zákonov, vo Francúzsku smierenie sa katolíkov s republikou. Umožnil vedecké skúmanie pápežských archívov, zriadil biblickú komisiu. Významné sú jeho sociálne Encykliky (Rerum novarum, 1891), ktoré duchaplne pokračujú v sociálnej náuke Sv. Tomáša. Encyklikou Grande munus (1880) rozšíril sviatok sv. Cyrila a Metoda na celú Cirkev. V Bazilike sv. Klementa dal postaviť kaplnku slovanských apoštolov.

80. Pius X. (1903—1914; podľa maľby od Mommeho Nissena) pápež, dúšpastier podľa svojho hesla „instaurare omnia in Christo". Zakázal mie-

šanie sa svetskej moci do pápežskej voľby. Syllabom a Enc. Pascendi z r. 1907 vystúpil proti modernizmu. R. 1910 uviedol antimodernistickú prísahu. Zriadil biblickú komisiu pre opravu Vulgáty, vysokú školu pre biblické štúdiá, zreorganizoval pápežskú kúriu, dal impulz na nové kodifikovanie cirk. práva. Prehĺbil náboženský život dekrétmi o sv. prijímaní, novým usporiadaním breviára a reformou cirk. hudby, mnohými blahorečeniami a kanonizáciami. Zomrel krátko po vypuknutí svet. vojny. Jeho kanonizácia je v prúde.

81. Štefan Furdek, vodca a zakladateľ slovenského katolíckeho hnutia v USA. Dlhoročný predseda stotisícového združenia katol. Slovákov v USA, rodák z Oravy.

82. Andrej Hlinka, dlhoročný predseda najväčšieho spolku katolíckych Slovákov, Spolku sv. Vojtecha.

83. Sala Regia, vybudovaná za Pavla III. (1534—1549) mladším Antóniom da San Gallo. Výzdoba je od Perina del Vaga a Daniieleho da Volterra.

84. Pápežská kancelária. — Ozdoby na stenách sú z čias Pavla III. (1534—1549), ktorý má tu svoje erby. Pius IX. ju reštauroval.

85. Sixtínska kaplnka počas Konklávy. Každý kardinál má pripravené kreslo pod fialovým baldachýnon. Pred nimi je stôl s písacím náčiním a so všetkým, čo je potrebné na zapečatenie hlasovacích lístkov. Uprostred je úradný stôl skrutátorov. Kardináli svoje hlasovacie lístky vkladajú do kalichov. Lístky sa po skončení voľby spália.

86. Slovenská dievčenská akadémia sv. Cyrila a Metoda v Danville, Pa USA. — Stredná časť budovy.

87. Slovenskí benediktíni sv. Andreja a Benedikta v Clevelande v USA s opátom S. Gmucom.

88. Po pápežskej voľbe. Keď aspoň dve tretiny lístkov hlasujú na jedno meno, nový pápež je zvolený. Baldachýny nad kardinálskymi kreslami stiahnu a ostane len baldachýn nad kreslom novozvoleného. Keď sa nový pápež oblečie, preukazujú mu (sediacemu na tróne pred oltárom) kardináli svoje poklony.

89. Privátna bibliotéka na druhom poschodí vatikánskeho paláca. Veľka študovňa, kde sa pápež cez deň zdržuje, pracuje a udeľuje súkromné audiencie.

90. Náhrobok Pia X. vo vatikánskej hrobke. Nápis pred prostým mramorovým sarkofágom, pútnikmi stále obkľúčeným, zneje: Pápež Pius X., chudobný, a predsa bohatý, mierny a pokorný srdcom, neohrozený obranca práv Cirkvi so snahou všetko obnoviť v Kristu, zomrel 20. VIII. 1914.

91. Kardinál Rampolla, štátny sekretár Lea XIII. (1887—1903). Má veľké zásluhy o zveľadenie významu pápežstva.

92. Kardinál Merry del Val, štátny sekretár Pia X. (1903—1914). Netalian, rečove nadaný, nepriateľ kompromisov.

93. Benedikt XV. (1914—1922; maľba od Sambergera). Pápež mieru, za svetovej vojny vytrvalo a s úspechom sa snažil o zmiernenie utrpenia civilného obyvateľstva, postihnutého vojnou, a zajatcov. Bohužiaľ jeho snaha o usmiernenie bojujúcich nemala úspech. Po vojne výdatne podporoval krajiny, postihnuté biedou (aj Rusko). Uverejnil už Piom X. pripravovaný Codex (1917), r. 1919 vydal Encykliku o misiách a podporoval sjednocovacie snahy s Východom. Prvý uznal Česko-Slov. republiku. Prekonizoval prvých troch slovenských biskupov (1920).

94. Pius XI. (1922—1939). Roku 1918 bol pápežským vizitátorom v Poľsku, r. 1919 pápežským nunciom vo Varšave. Uzavrel 12 dôležitých konkordátov, medzi nimi cirkevno-politicky najdôležitejšia je lateránska smluva s Talianskom z r. 1929. Diplomatické zastúpenia vzrástly z 28 na 37. Pričiňoval sa o vzbudzovanie laického apoštolátu, hlavne Encyklikou o Katolíckej akcii

(1922). Ustanovil sviatok Krista Kráľa (1925), zreformoval teologické štúdium, podporoval sjednocovacie snahy.

95. Podpísanie lateránskej smluvy 11. februára 1929 v Lateránskom paláci kardinálom Gasparrim a Mussolinim. — Rozriešenie vatikánskej otázky, zriadenie vatikánskeho štátu a usporiadanie cirkevno-politických pomerov v Taliansku bolo predmetom troch smlúv. (Štátna smluva, finančná dohoda, konkordát.) Tieto boly slávnostne podpísané.

96. Kardinál Gasparri, štátny sekretár Benedikta XV. a Pia XI. (1914—1930). Autor Codexu.

97. Klaňanie sa pastierov, maľba japonského maliara Fu-jitu. Poňatie a stvárnenie pripomína europských gotických maliarov. Asi z r. 1930.

98. Pius XII., rod. menom Eugenio Pacelli (nar. 2. III. 1876 v Ríme). Zvolený r. 1939. Za jeho pontifikátu tlačilo sa prvé vydanie tohto diela.

99. Chicagský eucharistický kongres r. 1926. Celkový pohľad na polmiliónový zástup, shromažďujúci sa do sprievodu.

100. Nástupná audiencia prvého slovenského vyslanca Karola Sidora pri Sv. Stolici.

MAPOVÉ PRÍLOHY.

1. Cirkevný štát za Júlia II.
2. Dnešný stav diecéz na Slovensku.
3. Plán Citta di Vatikáno.
4. Schematické znázornenie rozšírenia náboženstiev po svete.

UKAZOVATEĽ MENNÝ.

ABA AMADEUS 56
Abel Karol minister 341
Abraham a S. Clara 255
Abrahamides Izák, superint. 205
Adolf Nassauský 11
Aemiliani Hieronym, senátor 239
d'Affre Denis Aug. arcb. 325
Agnesa z Puy sv. 281
Agricola Ján, teol. 158
Rudolf, humanista 70, 212
Achtermann Viliam, sochár 423
Aichspalter Peter, archt. 89
d'Ailly Peter 26, 29, 64, 77, 84
Akai Krištof, schol. 304
Akvinský Tomáš sv. 39, 236, 266, 446, 453
Alacoque Margita Mária 282
Alba, vojv. 179
Albert, kr. uh. 58
Karol, panov. 358
Veľký sv. 39, 453
Alberti Battista, archt. 100
Albini, kard. 293
Albornoz Egid, kard. 21
Albrecht Brandenburský, arch. 128
(Ausbach) 145
V. Bavorský kr. 245
I. Rakúsky kr. 11
Alexander Hieron. leg. 133, 135
d'Alembert Jean encyklop. 300
d'Allemand, kard. 34
Alexander Hegius, pedagog 70
Alexander
I., cár 373
II., cár 373
III., cár 374
V., páp. 27
VI., páp. 49
VII., páp. 292
VIII., páp. 293
Alfeld August. OFM 133
Alfonz XII., kr. špan. 377
XIII., kr. špan. 377, 461
Alkantara Peter sv. 240
Allegri Gregorio, komponista 279
Allen Viliam, kard. 185
Alverus Pelagius, teolog 18
d'Alzon E., gen. vikár 420
Alžbeta, kr. ang. 184
Amadeus Aba 56
Savojský (Felix V.) 35
Ambróz Traversari, kamaldul 36
Ambrozi Samuel, spis. 304
Amsdorfer Mikuláš, prot. teol. 153, 213
Anderson James 299
Andrea del Verrochio 101
Pisano 100
Andreä Jak., prot. teol. 213
Ján, právnik 67
Andrič Josip, spis. 417
Angela z Foligna sv. 65
Angelus Carletus FM. 67
Anna Boleyn 181
Anton, arcb. florent. 67. 84, 89
Anton Paduánsky 95, 453
Viktor Rakúsky, arciknieža 331
Antoniewicz Karol, bisk. 430
Antonio Beccadeli, hum. 68
de Guevara, bisk. 71
Aquaviva Claudius SJ 236
Aragonská Katarina 181
Aragonský Ferdinand, kr. 85
Arbues Peter, inkv. 85
Aresen (Arason) Ján, bisk. 180
Aristoteles 69
Arminius Jak., prot. teol. 213
Arnauld Anton, jans. 259
Arnim Harry, gr. 338
Arnold Djuro, spis. 417
Arnoldi Viliam, bisk. 406
Arnošt Bavorský, arcb. 161
Asamovci, umel. rod. 277

Asiský František sv. 68, 155, 235, 446
Assemani bratia 303
August I., kurf. 213
Augustín sv. 72, 126, 303, 446, 453
  Käsebrod 71
  Triumphus 18
d'Austria Don Juan, vojv. 223
Azaña, politik 461, 462
Azor Ján, teol. 255
Azorín spis. 417

BACON VERULAMSKÝ 298
Bach Sebast. 424
Bahr Herm. spis. 417
Bajus (de Bay) Michal, teol. 257
Bakócz Tom., arcb. ostr. 62, 71
Bakunin Michal, nihilista 403
Balás Ľud., bisk. 469
Balaššovci, šľacht. rod. 198
Balde Jakub S. J. 280
Balla Boris, spis. 417
Ballerini Anton SJ 415
Balmes Jakub, štátnik 376
Baltazár Cossa 28
Baltimore, lord 265
Baltzer, prot. teol. 407
Baňez Dominiko, teol. 254, 257
Barátová Žofia sv. 420, 430, 453
Barbo Ľudovit, opát 92
Barberini, rím. šľach. 227
Barbosa Augustín, teol. 255
Bargilliat Michal, cirk. práv. 415
Baring Maurice, spis. 417
Barnabáš z Terni FM. 103
Baroccio Frederigo, maliar 278
Baronius, kard., hist. 206, 240, 254
Barrière de la, opát 239
Bartakovič Vojtech, arcb. 353
Barth Karol, prot. teol. 441
Bartolomej de Martyribus, teol. 255
  Pizanský, teol. 67
Bascio Matúš OMCap. 238
Bassvill, vyslanec 318
Báthory Štefan, kr. poľ. 274
  vojv. 205
Batiffol Pierre, teol. 416
Batthyány Jozef, arcb. 291, 469
Baur Ferd. Kristián, prot. teol. 440
Bautain Ľudovít. filoz. 364, 403
Bayer Ján, scholast. 304
Bayle Pierre, osv. 300
Baylon Paschal sv. 281
Bäumker, filoz. 414
Beatrice, kr. uh. 59
Beauharnaisová Jozefina 321, 322
Bebel Henrich, human. 70
Beccadeli Anton, hum. 68
Becket Tomáš sv. 182
Beckx S. J., gen. 419
Beethoven 279, 424
Belgiojoso Jakub, gen. 247
Bellarmin Rób. sv., kard. 226, 254, 453
Bellay du Viliam, fr. minist. 173
Belloc, spis. 417
Belser J., teol. 415
Benavente, spis. 417
Benedetto Don, spis. 209
Benedikt XI., páp. 12
  XII., páp. 19
  XIII. (Peter z Luny), páp. 25, 27, 294
  XIV., páp. 294
  XIV., protipáp. 30
  XV., páp. 450
Benincasová Uršula 239
Benczúr Július, maliar 424
Benka Martin, maliar 424
Bergl Ján, mal. 279
Bergmann, filoz. 459
Berka z Dubé, arcb. 194
Bernanos Georg., spis. 417, 446
Bernard de Saisset, bisk. 9.
  Tolemei, opát 92
Bernardin Sienský sv. 91
Bernardetka sv. 430
Bernardo de Rossi, teol. 415
Bernetti, št. taj. 364
Bernhardt J., spis. 417
Berhardin Samson FM 162
Bernini Lorenzo 276, 277
Bernolák Anton, spis. 304
Bertrand de Got (Klement V.) 12
Bessarion, metrop. nicej. 35, 45, 69
Bérulle Peter, oratorián 241
Bethlen Gabr., vojv. 248, 275
Beyschlag Viliam, ev. teol. 438, 440
Beza Teodor 165
Bialobrzeski Martin, bisk. 207
Bibbiena Antonio Galli, maliar 279
Bicken z Ján, bisk. 282
Biel Gabriel 64, 126
Biró Matej z Devy 199
Bismarck Otto, kanc. 343, 346

Blaha Marián, bisk. 470
Blanco, diktátor 388
Blandrata Juraj, lekár 214
Blarer Krištof, bisk. 163, 246
Blondel Maurice, spis. 405, 417
Bloy Leon, spis. 417
Bluntschli Ján, kazat. 438
Bobadilla Mik. Alf. SJ 244
Bobola Ondrej sv. 453
Boccaccio Ján 68
Bock P. J., teol. 416
Bočkay Štefan, vojv. 205, 247
Bodelschwingh Fridrich, ev. past. 442
Bodenstein Andrej (Karlstadt) 130
Bohdan Jakub, maliar 279
Bohúň Peter, maliar 424
Boleynová Anna 181
Bolingbroke, filoz. 299
Bolivar Šimon, politik 386
Bollandus Ján SJ 255
Bolsec Hieronym 165
de Bonald Luis, filoz. 326, 403
Bonaparte Hieronym 321
  Jozef, 318, 376
  Napoleon viď Napoleon
Boncompagni Hugo (Gregor XIII.) 223
Bonhomini Frant., nunc. 246
Bonifác VIII. páp. 6.
  IX. páp. 25
Bonnetty Aug., filoz. 404
Booth Viliam 442
Bora Katarina 138
Borghese, spis. 417
Borgia Cézar 49, 50
  Frant. SJ sv. 237, 281
  Ján 49
  Lukrécia 49
  Rodrigo (Alexander VI.) 49
Borkowski Dunin Stanislav, bisk. 415
Bornemissa Juraj, prep. 203
Borový, teol. 415
Boromejský Karol sv., kard. 163, 222, 230, 241, 242, 246, 255
Borromini Frant. 277
Bosco Don sv. 420, 430, 431, 453
Bossuet, bisk. 177, 217, 254, 262, 285, 286
Bošanský Frant., schol. 304
Boškovič. H., teol. 415
Bothwell, gr. 188
Botticelli Sandro 101
Bourbon Ľudovít, kard. 176
Bourbonovci 85, 174, 293, 324, 375
Bourdalaue Ľudovít SJ 255, 285
Bourget, spis. 446, 417
Bourne, kard. 380
Bouthillier de Rancé 242
Boyer SJ 414
Boza — Sambucus Ján 71
Böhme Jak., prot. teol. 212
Bracciolini Poggio 68
Bradvardinus Tomáš 64, 72
Bramante 54, 100, 276
Brandenburský Albrecht, arcb. 128, 208
  Ján Juraj, arcb. kol. 161
  Joachim, kurf. 145
  Viliam, arcb. 208
Braschi Angelo (Pius VI.) 294
Branchereau, sulpicián 404
Brendel Daniel, bisk. 245, 282
Brenner Martin, bisk. 192
Brentano, bás. 338, 424
Brigham Young, sektár 441
Brigita Švédska 22, 65, 93, 103
Brodský, čsl. sektár 468
Brokoff Ferdinand, sochár 279
  Ján, sochár 279
Bronzino Angelo, maliar 278
Brown Róbert 214
Bruckner Anton 424
Brunner Emil, prot. teol. 441
Bruno Giordano 210, 256
Brunoleschi Filippo 100
Brus Anton z Mohelnice, bisk. 193
Bubnič Michal, bisk. 470
Bucer Martin 149, 152, 154, 183
Buck V., teol. 416
Búda Jozef, teol. 415
Budha 469
Budovec V. z Budova 194
Bugenhagen Ján, prot. teol. 180
Bulinger Henrich, teol. 163
Buliński M., hist. 416
Bunsen Jozias, rytier 339
Buonaiuti Ernest, prof. teol. 406
Burzio Joz., chargé d'affaires 472
Busenbaum Herman, teol. 255

CABAN IZÁK, prot. schol. 304
Cabral Pedro, námorník 263
Cahera Gál 192
Calderon de la Barca 280
Calixt Juraj, prot. teol. 217
Calles, prezid. 387

Calmet Augustín OB 254
Caltangirone Inocent Marcinno de 281
Camelis de Roga Jozef, bisk. 275
Camoes Vaz Luis de 71
Campanella Tomáš OP. 266
Campeggio Lor., leg. 142
Campion Edmund SJ 185
Canalejas, minister 377
Canisius Peter 160, 163, 190, 237, 244, 254, 281
Canisius Teodorich SJ. 237
Canori Mori Alžbeta 430
Canova Antonio, sochár 423
Cantius Ján 103
Canus Melchior 230, 254
Capellari Bartolom., kard. 364
Capello Felice SJ. 415
Capranica, kard. 32
Caprara, leg. 320
Capreolus Ján, scholast. 64
Caracci Lodovico, maliar 278
Caraffa, gen. 251
Karol, kard. 222
nunc. 169, 209
Peter (Pavol IV.) 151, 221, 239
Caravaggio, maliar 278
Cardenas Lazaro, prez. 387
Cardyn Jozef, abbé 463
Carletus Angelus FM. 67
Carmona, prez. 462
Carranza, prez. 387
Carranza Bartolom., arcb. 209
Carriere Joseph, teol. 415
Carvajal, leg. 45, 47
Casas de la Bartolomej, misionár 266
Cassander Juraj, teol. 160
Catharinus Politus Ambróz 230, 254
Cather Villa, spis. 417
Cathrein, teol. 415
Cauchon z Beauvais, arcb. 44
Cavour, min. preds. 359
Ceferino Gonzalesy Diaz Tuñón 415
Celestin V. páp. 6.
Celtis de Konrád 70
Cervini, rím. šľacht. 230
Cesarini Julián, leg. 32, 37, 80
Cézar Borgia 49, 50
Cibo Battista (Inocent VII.) 48
Cimabue 101
Clandini, kard. 47
Claudel spis. 446, 417
Claver Peter, misionár 266
Clemanges Mikuláš, teol. 26, 84
Clemens Fr., novoschol. 414
Clément Jacques, OP 176
Closkey John, arcb. 383
Cocteau, spis. 417
Cochläus Ján, kanonik 128, 132, 135, 149, 254
Cola di Rienzo 21
Coligny, admir. 173
Colin Claude Ján 420
Collins Anton, filoz. 299
Colmar Ľudovt, bisk. 338
Coloma, spis. 417
Columbini Ján 92
Colonna Jakub, kard. 7
Oto (Martin V.) 30
Colonna Peter, kard. 7
Sciarra 11, 16
Colonnová Viktoria 280
Combes Emil, minister 327
Commendone, nunc. 206
Comte August 400
Condé Ľudovít 173
Coldulmieri Gabriel (Eugen IV.) 33
Consalvi, kard. 322, 323, 334, 363
Cordara SJ 295
Cordatus Ján z Hraníc, kaz. 195
Contarini Gašp., kard. 151, 220
Corneille Pierre, básnik 280
Correggio 278
Cortés Donoso, štátnik 376
Cortés Donoso Juan, teol. 415
Cortez Ferd. 265
Coscia, kard. 294
Cosimo Medici 69
Cossa Baltazár 28
Coudrin Joz., zakl. reh. 420
Cranach Lukáč 278
Cranmer Tomáš, arcb. 182
Cromvell Oliver, štátnik 186
Cromwel Tomáš, štátnik 181, 189
Ctibor, bisk. jáger. 58
vojv. 61
Cues Mikuláš de 41, 64, 69, 84, 128
Cyril a Metod sv. 367
Czérski Ján, kňaz 406

ČÁK MATÚŠ 56
Čákovci 61
Čaky Móric OP. 61
Čársky Jozef, bisk. 470
Černoch Ján, kard. 465

DALBERG, prímas 331, 334
Dalgairus Dobree John 415
Dankó Jozef, teol. 415
Dante Alighieri 7, 11, 38, 68, 102, 446
Danton, revol. 315
Darboy, arcb. 326, 410
Darby John Nelson 441
Darnley, lord. 188
Darwin 400
Davidson, hist. 11
Deák Frant., minist. 354
Deger Ernest 423
Dehring Matej FM. 66
Delitzsch Frant. Jul., prot teol. 440
Della Somaglia, kard. 363
Denifle O. Pr. 414, 416
Denzinger J. 414
Dernbach Baltazár, bisk. 245
Descartes Réné 300, 403
Dětřich, maliar 101
Diaz Porfiris, diktátor 387
Diderot Denis, encykl. 300
Didier de la Cour, prior 240
Dientzenhofer Krištof, archt. 277
Diepenbrock, bisk. 424
Dietenberger Ján, bisk. 149
Dietrich z Nieheimu 84
Dietrichstein Fr., arcb. 194
Dionýz z Ryckel, mystik 65, 66
Széchy, arcb. 89
Dobrovský, hist. 416
Dolci Carolo 278
Dollfuss Engelbert, štátnik 460
Dom Carlos I., kr. 377
Domenichino, maliar 278
Dominici Ján 65, 89, 91
Dominis de Anton Marek, bisk. 210
Dom Miguel, kr. 377
Pedro, kr. 377
Donatello, sochár 100
Don Carlos 376
Donč, župan 57
Donner Rafael, sochár 277
Dorner, prot. teol. 440
Dositej, bisk. 471
Dostojevskij Fedor 433
Dózsa Juraj 143
Döllinger Ignác 341, 342, 407, 416
Draškovič Juraj, bisk. 204, 230
Drey, teol. 338
Droste-Vischering August, arcb. 340
Drugeth Juraj, šľacht. 248
Dubois Peter, advokát 17
Dubovský Michal, humast. 71
Duchesne Louis, hist. 416
Duchnovič Alexand., kanonik 431
Dudek Ján, teol. 415
Dudíč Andrej, bisk. 230
Dumas Alexander, spis. 326
Dunajský Vavrinec, sochár 423
Dunin Martin, arcb. 340
Duns Scotus Ján 63
Dupanloup, bisk. 330, 339, 410
Duphot, gen. 318
Dupin Ľudovít, teol. 255
Dupré Ján zo Sieny 423
Dupuy Peter, teol. 255
Durandus zo St. Pourcain, bisk. 64
Viliam, bisk. 84
Durych Jaroslav, spis. 417
Duvergier de Hauranne Ján, opát 259
Dürer Albrecht 101
Dyck van Anton 278

EBENDORFER TOMÁŠ, kronikár 26
Ebnerová Kristina, dominikánka 65
Ebnerová Margita, dominikánka 65
Echter Július, bisk. 245
Eck Ján 128, 130, 149, 152, 163, 254
Eckhart, majster 65
Edelmann Kristian, prot. teol. 301
Edling, gr. bisk. 291
Eduard I., kr. ang. 8.
III., kr. ang. 72
Egalité Filip 316 324
Egid Albornoz 21
Rímsky 18
Egmond, gr. flam. 178
Ehrhard A., teol. 404, 414
Ehrle Fr., kard. 414
Eibl Hans, spis. 417
Eichendorff Jozef, básnik 338, 424
Eltz Jakub, bisk. 282
Emanuel Veľký, kr. port. 71
Viktor I., kr. 357
Emerichová Katar. z Dulmenu 430
Emser Hieron. 133, 231
Eneas Silvius Piccolomini 44, 69
Engelbert z Admontu 18
Engelholm Olaf, sochár 278
Engels Fridrich, socialist 403
Engert, teol. 405
Eötvös Jozef, minist. 354

Erazmus Roterdamský 66, 70, 104, 135, 138, 162
Erich XIV., kr. švéd. 180
Ernest, knieža rakús. 191
z Pardubíc 74, 89
Esparto, gen. 376
Espen van Bernhard 287
Este Hipolyt, arcb. ostr. 59
van Viliám 254
Estival Ľudovít, opát 243
Estouteville, kard. 43
Eszterházy Karol, arcb. 291
Pavol, arcb. 278
Eudes Ján sv. 243, 282, 453
Eugen Savojský, vojv. 293
IV. páp. 33
Eugenikus Markus, arch. 36
Eustach du Bellay 173
Euzebius, kan., zakl. pavlínov 61
Eyck Hubert 101
Ján 101
Eymericus Mikuláš, inkv. 67

FABER, bisk. vieden. 190
Peter SJ 244
Stapulensis 173
Fabre, teol. 404
Fabricius, taj. cis. 167
Fabry Ján, bisk. 149, 163
Fadrusz Ján, sochár 423
Fagnani Prosper, teol. 255
Faith Štefan, dr. teol. 415
Falk, minist. 344, 347
Fandli Juraj, spis. 304
Farbaky Ján, spis. 304
Farel Viliam, kazat. 164
Farinelli Arturo 417
Farnese Alexander (Pavol III.) 151, 179
Farský Jozef, sektár 468
Faustus, socinián 214
Febronius Justin 288
Fejér Juraj, hist. 415, 416
Feješ Ján, spis. 304
Feliński, arcb. varšav. 374
Felix z Cantalicia 281
V. protipáp. 35, 44
Fénelon, bisk. 177, 261, 262, 285
Ferdinand Aragonský 85, 209
de Castro Palas, teol. 255
I. Dobrotivý, cis. 349
I. Rakúsky, cis. 143, 146, 160, 200
II., cis. 81, 168, 191, 248
III., cis. 249
IV., kr. neap. 296
VII., kr. špan. 376
Fesch, kard. 322
Feuerbach Ľudovít 401
Fidelis zo Sigmaringenu 281
Fischer Ján z Rochesteru, bisk. 151, 182
Fichte Ján Gottl. 403
Fiesole da Giovani 43, 101
Filip Egalité (Orleánsky) 316, 324
Hesenský, kurf. 145, 147, 149, 153
Nerejský 224, 240
II., kr. špan. 178
IV., Krásny 8
V., kr. špan. 293
Filippo Lippi 101
Filkorn Eugen dr. 429
Fillion Claude Luis, teol. 415
Fischer-Colbrie Augustín 431, 469
v. Erlach, archt. 277
Flacius Matej, prot. teol. 213
Florentský Anton, arcb. 84, 89
Fliedner Teodor, pastor 442
Florentini Teodor 420, 430
Florentius Radewijns 92
Flug Július, bisk. 152, 153
Foerster Jozef, komponist 424
Fogazzaro Ant., bás. 404, 417
Fonseca Peter SJ 257
Forgáč František, arcb. 204, 247
Žigmund, šľacht. 204
Fornet Jozef, spis. 304
Fossombrone Ľudovít, kapucín 238
Fourier Peter sv. 242
Fra Angelico (Fiesole) 101
Fracassini Umberto, teol. 405
Franco, gen. 462
Fraknói Viliam, hist. 416
František Asiský 68, 155, 235, 446
Borgia 237, 281
Jozef I., cis. rak. 227, 349, 351, 368, 448
Saleský, bisk. 255, 262, 281, 420
Xaverský 226, 234, 263, 267, 281
z Caracciola 281
I., cis. rakús. 275, 322, 332, 348
I., kr. franc. 123, 134, 141, 165, 348
II., cis. 331
Františka Rímska 92, 103
Franzelin Jozef, kard. 414, 415

Frayssinous, bisk. 326
Freienleben, prot. uč. 190
Frère Orban 371
Fridrich August, kurf. 171, 293
Krásny Rakúsky 15, 29
Múdry Saský, kurf. 131, 134
Viliam III. 335
Viliam IV. 340
zo Spee 104, 280
II., cis. 37, 43
II. Pruský 330, 339
II. Veľký 297, 301
III., cis. 37, 43
III. Pruský 293
Fridrich IV. Falcký 161
V. (Zimný) kr. 168
Frint Jakub, farár 349
Fuger Henrich, maliar 423
Fulla Ľudovít, maliar 423
Funk X. Fr., hist. 416
Funczik Emil, c. právnik 416
Furdek Štefan, kňaz 384
Fürich Jozef, maliar 423
Fürstenberg, gen. vikár 338
Teodor, bisk. 245, 282

GABRIEL CONDULMIERI (EUGEN IV.) 33
Gaetani, kard. 6
Galilei Gal. 210, 256
Gallas, gen. 170
Gallitzinová Amália, gr. 338
Gambetta Leo, politik 326
Gams Pius, hist. 86
Garcia Moreno, prez. 388
Garibaldi, gen. 358, 359
Garnet SJ 185
Garrigou-Lagrange 414
Gasparri Peter, kard. 426, 453
Gavlovič Hugolin, spis. 304
Gebej Peter, bisk. 471
Gebhard, arcb. kol. 161
Geiler z Kaiserbergu 70, 122
Gemelli August. OFM 414, 417
Gemistus Plethon 69
Génicot E., teol. 415
Gentiles, antitrinit. 214
Gentilis Montefiore, leg. 56, 61
Gerdil, kard. 404
Gerson Ján 26, 29, 64, 84, 99, 104
opát vo Vercelli 65
Geyser J., filoz. 414
Ghiberti Lorenzo 100
Ghirlandajo Domenico 101
Ghislieri (Pius V.) 222
Giacopone da Todi 7
Gibala Fraňo, sochár 423
Gibbons, kard. 383, 385, 404
Giberti J. M., bisk. 209
Matej, kard. 239
Gieszwein, teol. 415
Gilson, spis. 417
Ginhac P. 430
Gioberti, kard. 404
polit. 357
Giordano Bruno 210, 256
Giotto 11, 101
Giovanni da Fiesole 43, 101
Pisano 100
Giurleo, apostata 408
Gobel, arcb. 316
Gočár Ján, architekt 423
Goethe 301, 337
Gogarten Fridrich, prot. teol. 441
Gojdič Pavol, bisk. 471
Goma Tomáš, arcb. 461
Gomar Frant., prof. teol. 214
Gorazd-Pavlík, pravosl. bisk. 469
Görres Jozef, prof. 338, 341
Grabmann Martin, teol. 414
Granvella, kard. 178
Green, spis. 417
Gregoire, bisk. 315
Gregor XI„ páp. 22
XII., páp. 26, 27
XIII., páp. 175, 204, 223
XIV., páp. 226
XV. páp. 226
XVI. 358, 364
Gretzer Jakub, teol. 254
Griming Šimon, sochár 278
Grisar H., hist. 416
Grivec Fr., teol. 415
Grodecký Ján, arcb. 193
Melchior SJ. 248
Groot Gergard 65, 92
de Groot J. V., teol. 415
Gropper Ján, teol. 152
Grotius Hugo, prot. teol. 214, 217
Grünewald Matej 278
Guardini Romano, prof. 456
Guéranger, opát 418, 424, 426
Guevara de Antonio, bisk. 71
Guise Henrich 175

František 173
Karol, kard. 173
Guisová Mária 187
Gury Pierre, teol. 415
Gustav Adolf, kr. švéd. 169, 180
Vasa, kr. švéd. 179
Gutberlet K., teol. 415
Gutenberg Ján 69
Günther Anton, teol. 403

HABSBURGOVCI 249
Hadrián VI., páp. 138, 139
patr. mosk. 272
Haeckel Ernest, spis. 401
Haffner P., teol. 414
Hahn-Hahn Ida, gr. spis. 424
Hájek, kronikár 26
Haller z Bernu, teol. 163
Hám Ján, bisk. 353
Hamelius Ján, teol. 258
Hamilton Jakub 187
Handerla Frant., schol. 304
Hanibal della Genga, kard. 363
Hannulík Ján, schol. 304
Hanotaux, hist. 417
Hanula Jozef, maliar 424
Harnack Adolf, prot. teol. 440
Hartmann Eduard, filoz. 401
Hase, ev. teol. 440
Hauck Albert, hist. 440
Hauer, spis. 459
Hausschein Ján (Oecolampadius) 163
Haydn Jozef, komp. 279
Haynald, bisk. 410
Händel Juraj Frid., komp. 424
Hecker Tomáš Izák, zakl. pavlist. 385, 404
Hefele Karol Joz., bisk. 409, 416
Hegius Alexander, pedagog 70
Hehn Ján, prof. teol. 406
Heiler Fridrich, prof. teol. 444
Heinrich J., teol. 414
Hejčl Ján, teol. 415
Henkel Ján, farár 195, 199
Henrich de Saint-Simon 402
Guis 175
Isaak, hudobník 102
Luxenburský, knieža 15
Navarský 174
Seuse 66
z Anjou 175
z Nördlingenu 65
II., kr. franc. 173
III., kr. franc. 176
IV., kr. ang. 73
IV., kr. franc. 161, 176, 283
VIII., kr. ang. 135, 181
Henschen G., hist. 255
Herder Ján, filoz. 301, 337
Hergenröther Joz., kard. hist. 416
Herman z Fritzlaru 65
Hermes Juraj, teol. 364, 403
Hertling, filoz. 414
Hesenský Filip, kurf. 145, 147, 149, 153
Hessels Ján, teol. 257
Hesz Henrich, maliar 423
Hettinger Frant., teol. 415
Heylin Ján, teol. 64
Hieronym Pražský 77
Hilgenfeld, prot. teol. 440
Hilgers, prof. teol. 407
Hindenburg, prez. 459
Hiob, metrop. 272
Hipolit Este, arcb. ostr. 59
Hirscher, teol. 338, 415
Hitler Adolf 457, 458
Hlinka Andrej 469
Hlond, kard. 464
Hobbes Tomáš, 299
Hock Ján, kňaz 465
Hodža Michal 439
Hoffbauer Klement Mária sv. 119, 241, 403, 430
Hoffman Melchior, augustinián 193
Hofmann Wlastimil, maliar 424
Hohenlohe, arcb. ostr. 58
knieža, min. preds. 409
Hohenzollern 343
Hochstraten Jakub OP 133
Holbein Ján 101
Holl Karol, prof. teol. 440
Hóman Valent, hist. 417
Hondt Peter (Canisius) 160, 163, 190, 237, 244, 254, 281
Honter Ján, kazat. 199
Hontheim Mikuláš (Febronius) 287
Horn, gr. 178
Horváth Ján, prep. 197, 199
Hosius Stan., bisk. 204, 206, 230, 254, 282
Houtin Albert, hist. 405, 406
Howardová Kat. 183
Hoya Ján, bisk. 245

Hrdlička Ján, spis. 304
Hroboň Samo Bohd., spis. 439
Hugonin, bisk. 404
Hugues Besançon, hugenot 173
Humbert, kr. 360
Hume David 299
Hummelauer Fr., teol. 415
Hunyadi Ján 37, 43, 45
Hurter Frant. 415
Hus Ján 31, 74, 469
Hutten Móric, bisk. 122
Ulrich, humanist. 70, 122, 133
Huyn, arcb. pražský 470
Hügel Fridrich, teol. 404
Hynko, bisk. nitrian. 58

CHATEAUBRIAND, SPIS. 325, 424
Chec Ignác, arcb. 389
Chelčický Peter 81
Chemnitz Martin, prot. teol. 213
Cherbury Herbert, lord. 298
Chesterton, spis. 446, 417
Chiarramonti, kard. 363
Chieregati Frant., leg. 139, 143
Choisseul, kard. 296
Chotoniński Stanisl., teol. 415
Chrön Tomáš, bisk. 192
Chubb Tomáš, filoz. 299

IGNÁC Z LOYOLY SV. 233, 281
Ihriský Vojt. Pav., soch. 423
Imrich sv. 453
Inchoffer, hist. 253
Innitzer Teodor, kard. 460
Inocent VI., páp. 21
VII., páp. 26
VIII., páp. 48
X., páp. 227
XI., páp. 293
XII., páp. 293
XIII., páp. 293
Ireland John, arcb. 385
Irving Eduard, kazat. 441
Isaak Henrich, hud. 102
Isvalies Peter, leg. 59, 88
Iuarez Benito, prez. 386
Ivan II. Vasiljevič 37
IV. Hrozný, cár 271
Izabela, kráľ. špan. 376
Kastílska 85, 209
vd. J. Zápolského 201
Izidor, metrop. kijev. 35, 37, 272
JAGELO, knieža lit. 274
Jakoubek zo Stříbra 78
Jakub Deuze z Cahors (Ján XXII.) 15
z Hüterboghu 84
z Viterbo 18
I., kr. ang. 187
II., kr. ang. 187
V., kr. škót. 187
Jakusyth, bisk. 252
Jammes Francis, spis. 417
Ján Andreä, c. právnik 67
Boza Sambucus 71
Colombini, zakl. rehoľ. 92
Ján de la Salle sv. 241
de Monte Corvino, misionár 269
Dominici 65
Eudes sv. 243, 282, 453
Fridrich, kurf. 153
Gerson 26, 29, 64, 84
Hus 31, 74
Jenzenstein 25, 89
Kanižay, arcb. ostr. 59
Kapistrán 43, 91
Kazimír, kr. poľ. 207
Luxemburský 20
Nepomucký 25
Paleologus VIII. cis. 35
Pannonius, human. 71
Parížsky 17
Rokycana 80
Ruysbroeck 66
Saský, knieža 145
Sforza 49
Torquemada 36, 45, 47
Vitéz, arcb. ostr. 59, 71
z Boha sv. 239
z Jandunu 16, 17, 86
z Kríža 240, 280
z Babsteinu, human. 71
z Trittenheimu 70
zo Stredy 71
zo Želiva 79
Železný 76
Žigmund, vojv. 205, 214
Žižka z Trocnova 79
Ján III., kr. švéd. 180
VI., kr. 377
XXII., páp. 15, 18, 91
XXIII., páp. 28
Jannuár sv. 430
Janssen Arnold 420
Jansen Kornelius 258

Jantausch Pavol, bisk. 470
Jay Le (Jajus) Klaudius SJ 244, 254
Jeanne d'Arc 44, 52, 103, 460
Jehlička Fr., teol. 415
Jekelfalussy Vincent, bisk. 353
Jenzenstein Ján 25, 89
Jeremiáš II. patr. 272
Jirák, teol. 416
Jiskra Ján z Brandýsa 58, 82
Joachim Brandenburský, kurf. 145
de Fiore 113
Joergensen, bás. 371
Joost van den Vondels 280
Jošt Moravský, šľacht. 58
Jörg Syrlin, soch. 100
Jozafát Kuncewicz sv. 208, 274, 281 453
I., patr. car. 210
Jozef sv. 366
Kalazanský 241
II., cis. 290, 293, 306, 351
Július Cesarini 32, 80
Július II., páp. 53
III., páp. 221
Juraj Bradatý, knieža 132
Kežmarský, spiš. prep. 82, 89
Salza, bisk. 195
Just Belo, spis. 417

KAAS Ľudovít, prelát 457
Kabeljuk Alexej, agitátor 471
Kadeřavek Eugen, teol. 415
Kahnis, prot. teol. 440
Kajetan-Tomáš de Vio 56, 64, 66, 131
z Tieny 209, 239
Kakowski, kard. 464
Kalazanský Jozef 241
Kalixt III., páp. 43
Kallista Zd., spis. 417
Kalvin Ján 165
Kamil z Lellis sv. 241
Kanghi, cis. čínsky 270
Kanižay Ján, arcb. ostr. 59
Kant Imanuel 302, 403
Kapet Ľudovít (Ľudovít XVI.) 315
Kapistrán Ján 43, 91
Karácsonyi Ján, hist. 416
Karlstadt (Andr. Bodenstein) 130, 137, 212
Karlovský Ján, spis. 304
Karnkowski Stanislav, arcb. 207
Karol Boromejský, kard. 163, 222, 230, 241, 242, 246, 255
Róbert, kr. uh. 57
z Durazza, kr. 25
z Valois, leg. 7
I., cis. 448
I., kr. angl. 186
II., kr. angl. 189
III., kr. uh. 305
IV., Luxemb, cis. 20, 74, 86
IV., kr. angl. 448
V., cis. 134, 160, 178
VI., cis. 252, 293, 305
VII., kr. franc. 44
VIII. Bavorský, cis. 288, 294
VIII., kr. franc. 51
IX., kr. franc. 174
X., kr. franc. 324
Károlyi Michal, politik 465
Kašpar Karol, arcb. 472
Katarína Aragonská 181
Medici 173, 175
Sienská 22, 24, 65, 103
Švédska 65
z Bolone 65
z Bory 138
z Genuy 65
II., cárovná 272, 297, 372
Katerkamp, cirk. hist. 338
Katunský Ján SJ 250
Kaulbach, maliar 423
Kaunitz Václav Ant., minist. 290
Kazimír sv. 103
Käsebrot August, hum. 71
Keil, prot. teol. 440
Kempenský Tomáš (Hemerken) 65
Kenrick Patrick Tracis, teol. 415
Kerek Tomáš z Lipníka 82
Ketteler Vil. Em., bisk. 409
Kettler Gotthard, rytier 208
Kierkegaard, ev. teol. 440
Kirsch I. P., hist. 416
Klaus-Harms, prot. teol. 440
Klemens B. Jozef, maliar 423
Klement Mária Hoffbauer sv. 119, 241, 349
Klement Václav, kurf. 288
V., páp. 12
VI., páp. 20
VII., páp. 141, 181
VII., protipáp. 24
VIII., páp. 226, 240

VIII., protipáp. 30
IX., páp. 293
X., páp. 293
XI., páp. 293
XII., páp. 294
XIII., páp. 294, 296
XIV., páp. 294
Klesl Melchior, bisk. 191, 282
Kletzko Ján, učit. 199
Kleutgen SJ 414
Klobúček Alojz, scholast. 304
Klopstock Fr. G., spis. 337
Kmeťko Karol, bisk. 470
Kmoško Michal, teol. 415
Knabenhauer SJ 415
Knoller Martin, archt. 277
Knoodt, prof. teol. 407
Knox Ján, kazateľ 187
Knutzen Matej, prot. filoz. 301
Kohl Ľudovít, maliar 423
Koch Hugo, spis. 405
Kollarčík Štefan, arcb. 353
Kollonič Leopold, arcb. 251, 307
Kolosvári Ján, bisk. 230
Kolping Adolf 342, 430
Kolumbus Krištof 263
Komenský, pedagog 469
Konfucius 269, 469
Koniarek, sochár 423
Konrád Celtis 70
z Vechty, arcb. 78
z Waldhausenu 74
Konštantín XI., cis. 37
Koperník Mikuláš 122, 210, 256
Kordač Frant., arcb. 468, 470
Korjatovič Teodor 62
Kornélius a Lapide 254
Korvín Matej 44, 48, 58, 82, 86
Kosovič, bazilián 275
Kossaková-Szczucká, spis. 417
Kostka Mikuláš Peter 198
Stanislav sv. 281
Koudelník, čes. bojovník 82
Kovalský Tomáš, farár 250
Kowalski Ján, bludár 374
Kozlowská Mária, sektárka 374
Kögel Rudolf, prot. teol. 438
Kőrössi-Križin Marek, kanonik 248
Köstlin, prot. teol. 440
Kracker Lukáš Ján, maliar 279
Kraft Adam, soch. 100
Ulrich, teolog 128
Králik Richard, spis. 417, 424
Krasl Fr., spis. 416
Kraus Ján, maliar 102
Kraus Frant., hist. 404, 416
Krautwald Valent, kazateľ 195
Kristián III., kr. dán. 180
IV., kr. dán. 169
Kristína Mária, regentka 377
Švédska 180, 292, 293
Križin (Kőrössi) Marek, kanonik 248
Krüdenerová, sektárka 437
Krzesz Męcina, mal. 424
Kuhn Ján OP., teol. 414
Kukučín Martin, spis. 439
Kuncewicz Jozafát sv., arcb. 208, 274, 281, 453
Kunst Jozef, bisk. 353
Kurth G., teol. 416
Kusanský Mikuláš 41, 43, 64, 69, 84, 128
Kuzmány Karol, superint. 439

LACOMBE FRANT. 262
Lacordaire Dominik OP. 326, 431
Ladislav Neapolský 27, 58, 76
Pohrobok 58
Lafayette, franc. štátnik 314
Laforet, teolog 404
de Lagarde Pavol, prot. teol. 440
Lainez Dieg. SJ 230, 234, 236
Lamartine, básnik 424
Lambertini Prosper, kard. 255, 294
Lambrecht, teol. 415
Lambruschini, kard. 358, 364
Lamennais Fel., spis. 326, 364. 409
Lamettrie Jul. 301
Lang, arcb. canterb. 440, 446
Langbehn, filoz. 446
Langen, prof. teol. 407
Rudolf, pedag. 70
Langton Štefan, arcb. 66
Láni Eliáš, superint. 205
Lányi Juraj, rektor 251
Karol, hist. 416
Laotze 269
Laski, arcb. hnez. 206
Ján, human. 183, 206
Lassalle Ferdinand 403
Lasso di Orlando 279
Laura (u Petrarcu) 68
Laurentzi Ján, spis. 304
Laval Pierre, minister 461

Lavalette SJ 295, 296
Lavigerie, kard. 394
Laymann Pavol, teol. 255
Lazar sv. 241
Lazzari Dominika 430
Ledesma Martin OP 254
Ledóchowski Wl., gen. SJ 419
Lefévre Peter SJ 234
Lehmkuhl SJ 415
Lechnerová Františka 421
Leibniz Viliam 217, 301
Lenin Vl. J. 433, 448
Lennig, kanonik 342
Lenz Dezider, opát 423
Leo X., páp. 54, 128, 134
  XII., páp. 358, 363
  XIII., páp. 366
Leonardo da Vinci 101
Leopardi Giacomo, básn. 424
Leopold I., cis. 217, 249, 308
  II., cis. 307, 348
Lessing G. E. 301
Lessius Leonard, teol. 255, 258
Leutscher Juraj, farár 199
Levakovich Ráfael OFM 252
Levočský Pavol, soch. 101
Leydenský Mikuláš, soch. 101
Liberatore SJ 414
Liebermann, prof. 338
Ligouri Alfonz sv. 241, 255
Limburg-Stirum, bisk. 289
Lippert Peter SJ 430
Lipsius, prot. teol. 440
Linsenmann Fr. teol. 415
Liszt František 424
Litomiský Jozef, opát 420
Llorente Juan Ant., hist. 86
Lohelius, bisk. pražský 168
Loisy Alfréd, exegéta 405, 406
Lonovič Jozef, bisk. 353
Loos Kornel, prof. 104
Lope de Vega 280
Lorenzo Medici 69
  Valla 41, 68
Lortz Jozef, hist. 119
Lotrinský Karol, kard. 161
Lotti Antonio 279
Loubet, franc. prez. 327
Loyso Hyacint 408
Lueger Karol, politik 351
Lugo de Ján, teol. 255
Luis Var de Camoes, hum. 71
Lukaris Cyril. patr. 210
Lukrécia Borgia 49
Luther Martin 125
  a Erazmus 135, 138
  a odpustky 128
  a sedliaci 144
  a spisy 133
  a Sv. Písmo 136
  duševný boj 126
  exkomunikovaný 133
  povaha 155
  rím. proces 131
  smrť 154
  v Ríme 126
  vo Wartburgu 136
  vo Wormse 135
  význam 156
Lutz, minist. 344
Luxemburský Peter, teol. 128
Lützeler H., spis. 417

ĽUDOVÍT FILIP ORLEÁNSKY 324
  Veľký, kr. uh. 57
  z Granady, teol. 255
  z Speyeru, bisk. 122
  I., kr. bav. 341
  II., kr. uh. 59, 146, 196
  IV, Bavorský, knieža 15, 143
  IX., kr. franc. (kanonizácia) 8
  XI., kr. franc. 45
  XII., kr. franc. 49, 54
  XIII., kr. franc. 177
  XIV., kr. franc. 285, 313
  XV., kr. franc. 313
  XVI., kr. franc. 177
  XVIII., kr. franc. 324

MACCHIAVELLI MIKULÁŠ 41, 49
Madelin de la Gorce, spis. 417
Maderna Carlo 276
Maffeo Vegio, archeol. 69
Magdaléna z Pazzis 281
Magelháes Ferd. 263
Mai Angelus, polyhistor 364, 416
De Maistre Jozef, gr. 325, 409
Majdalchini Donna Olympia 228
Major Juraj, prot. teol. 213
Malachiáš sv., bisk. írsky 226
Maldonet Ján 254
Malczewski Jacek, mal. 424
Mallinckrodt, politik 346
Mandonnet, teol. 414

Mannetti Ján, hum. 69
Manning, kard. 379, 431, 436
Mansi z Lucca, hist. 303
Manzoni Alexander, básn. 424
Maňucký Adam, mal. 279
Marat, revoluc. 315
Marcel II., páp. 221, 230
Marcelino Menéndez Pelayo, hist. 416
Maréchal, fil. 414
Maret, bisk. 409
Margita (Maultasch) 19
  z Angoulême 173
  z Parmy 178
  z Valois 174
Marchia Jakub OFM 82
Mária Antoinette 315
  de la Motte-Guyon 262
  Katolícka, kr. angl. 183
  Lujza 322
  Stuartová, kr. angl. 184, 187
  Terézia, cis. 104, 289, 294, 306, 351
Marillac de Lujza 242
Maritain Jacques 414, 417, 446
Markus Eugenicus, arcb. 36
Marmaggi, nuncius 471
Marquina, spis. 417
Marsilius Paduánsky 16, 40, 86
Martin V., páp. 30
Martinitz, štátnik 167
Martinov S., hist. 416
Martinuzzi Utešenovic Juraj, arcb. 153, 201
Marx Karol 403
Masaccio 101
Masaryk T. G. 467, 468, 469, 471
Masnovo, filoz. 414
Massarelli Aug. SJ 230
Massillon, bisk. 255
Mastai-Ferretti Ján, gr. 364
Matej, cis. 167
  Korvín 44, 48, 58, 71, 82, 86
  z Janova 74
Matejko Ján, mal. 423
Matiašovský Ladislav, bisk. 251
Matkew Teobald OMCap. 378
Maulbertsch, maliar 279
Mauras Karol 328
Mauriac, spis. 417
Maurus sv. 240
Maximilián Bavorský, knieža 161, 227
  Jozef I., kr. 335
  Rakúsky, cis. 387
  I., cis. 54, 131, 134
  II., cis. 190, 193, 204, 247
Mayer, prot. teol. 440
Mazarellová Mária 430
Mazarin Jules, kard. 283, 285
Mazenod Eugen, bisk. 420
Medek Martin, arcb. 194, 282
Medici Angelus (Pius IV.) 222
  Katarina 173, 175
  Július 47
  Lorenzo 47, 69
Medina de Bartolom., teol. 254, 255, 258
Medzibrodský Bohumil, spis. 304
Megander (Grossmann) Valent, farár 203
Mechitar zo Sebaste 242
Melanchton (Filip Schwarzerd) 133, 152, 210
Melchizedech 19
Melik Samuel, superintendent 205
Memling Hans, maliar 101
Mendelsohn Mojžiš 301
Menzel, teol. 407
Mendelik, neguš 394
Mengs Rafael Anton, mal. 423
Menno Šimon 151
Mercier Dezid., kard. 371, 414
Merici Angela 239
Merkle S., hist. 416
Merry del Val, kard. 369
Messerschmidt Frant. 278
Meštrovič Ivan 423
Metternich, kancelár 349
Meyer, filoz. 414
Mezzofanti, kard. 364
Micara, nuncius 467
Migazzi, kard. 291
Migne J. P. 416
Mihályfi Ákoš, teol. 415
Michailovič Alexius, cár 272
Michal z Brodu 76
  z Cesena 16
Michelis, prof. teol. 407
Michelangelo Buonarotti 54, 101, 276, 278
Miklas Viliam, prez. 460
Mikuláš Clemanges 26, 84
  Emericus 67
  Kopernik 122, 210, 256
  Kusanský 41, 43, 64, 69, 84, 128
  Leydenský 101

Pilgram 80
Tadeschi, teol. 67
Veľký, human. 71
z Flue, pust. 103
z Levoče, maliar 102
z Lyry 66
I., cár 373
II., cár 374, 433, 448
V., páp. 42
V., protipáp. 17
Milíč Ján z Kroměříže 74
Miller Viliam, adventista 441
Miltitz Karol 133
Minghes OFM. fil. 414
Minocchi, teol. 405
Mocker Jozef, archt. 423
Mohamed 469
Mogilas Peter 271
Molanus Walter, prot. teol. 217
Molay Jak., templár 14
Molière 285
Molina Ľudovít, teol. 254, 257
Molinos Michal, kňaz 262
Molitor z Kostnice 104
Montalembert 326
Montanez Juan Martinez 277
Montanus Arias, teol. 254
Monte Gior., del. kard. 230
Montefiore Gentilis, leg. 56
Montesquieu Charles 300
Montézová Lola, 341
Montgelas, gr. minister 331
Montpellier Rochus 103
Moreno Garcia, prez. 388
Morgan Evan, spis. 417
Móric Saský, kurf. 153, 158
Mormiers 437
Mormon, sektár 441
Morone Giovanni, kard. 152, 221, 230
Moroni, sektár 441
Morus Tomáš sv., kanc. 71, 181, 266
Moser Karol, archt. 423
Mošovský Zakariáš, human. 71
Motta, prez. 463
Motte-Guyon de la Mária 262
Moufang Kr. 414
Moulart F. teol. 415
Moyses Mikuláš, komponist 424
Štefan, bisk. 353
Mozart 279, 424
Möhler Adam 338
Mönnichhausen Ján, bisk. 208
Mörlin Max., prot. teol. 213
Munkácsi Michal 423
Murillo 278
Murner Tomáš, hist. 122, 133, 163
Murray, lord 188
Murri Romolo 368, 405
Mussolini Benito 362, 455
Mutianus Konrad, human. 138
Rufus 70
Muth Karol, spis. 417
Müller Jozef teol. 404
Július, ev. teol. 440
Ľudovít, ev. bisk. 439
Münster Mikuláš Henrich 215
Münzer Tomáš 137, 151, 214

NAEGLE A., hist. 416
Napoleon Bonaparte 317
a Cirkev 818
-dedič. cis. 321
III. 325, 359
Narvaez, politik 376
Nepomucký Ján sv. 25, 453
Nejerský Filip 224, 240
Neumannová Terézia 430
Newman John Henry, kard. 118, 378, 380, 415, 431, 436
Nicolai Fridrich, kníhk. 301
Niebuhr Juraj, hist. 335
Nietzsche Fridrich 401
Nikon, patr. 273
Nitsch, prot. teol. 440
Noailles Ľudovít, arcb. 261
Nobili Róbert, misionár 268
Nogaret, kancelár 11
Noldin H. SJ 415
Northcote James Spencer, hist. 416
Novalis-Hardenberg 337, 338
Nyári Frant., šľachtic 198
Nyisztor Zoltán, spis. 417

OBSOPAEUS (KOCH) CYRIAK, FAR. 203
Occam Viliam 16, 17, 40, 64, 86
Ockenheim Ján 102
O'Connel Daniel, advokát 378
Očko Ján z Vlašima 74
Oecolampadius (J. Hausschein) 163
Oetingen, prot. teol. 440
Ochino Bern. 183, 210, 238
Olaf z Drontheimu, arcb. 180
Oláh Mikuláš, arcb. 202, 232, 246

Olbrecht Jakub, komponist 102
Oldenbarneveld Ján, politik 214
Olivieri, kanonik 419
Olympia Majdalchini 228
Oranžský Móric, knieža 214
Viliam 178, 187
Osiander, prot. kazateľ 212
Ostwald Viliam 401
Osvald Fr. Richard 431
Overbeck Fridrich, mal. 423
Overberg Bernard, pedagog 338
Owen Róbert 403
Ozanam Fréderic 336, 431

PABÓN MUÑOZ 417
Pacca Bartolomej, nunc. 289, 416
Paccelli Eugen 453, 454, 456, 457
Paduánsky Anton 95, 453
Palao de Castro Ferdinand 255
Páleč Štefan 76
Paleologus Ján VIII., cis. 35, 37
Palestrina 279
Pálffovci 198
Palkovič Juraj, kanonik 304
Martin, teol. 304
Palmer Viliam, teol. 379
Palmieri SJ 414
Palotti Vincent 421
Pamfili, šľacht. rod 227
Panelli apostata 408
Pannonus Stanislav 71
Štefan 71
Papebroch Daniel, teol. 255
Papen Frant. 457
Papini Giov. spis. 417, 446
Paredes de Maria Anna 281
Parker Matej, arch. 184
Parler Peter, staviteľ 99, 100
Parrová Katarína 183
Parthen, bazilián 275
Párvy Alexander, bisk. 468
Pascal Blaisse 260, 295
Paskazius, bisk. nitr. 56
Pastor Ľud., hist. 416
Patrizi Fr. SJ 415
Pavlík Gorazd 468, 469
Pavlovský Stanislav, bisk. 282
Pavol Levočský, 101
z Burgosu 66
II., cár ruský 372
II., páp. 45
III., páp. 151, 182
IV., páp. 221
V., páp. 226
Pawlicki Št. teol. 415
Pázmány Peter 248, 253, 282, 307
Pazzi, florent. šľachtic. r. 47
Pazzis de Magdalena 281
Pecci Joachim (Leo XIII.) 336, 405
Pedro Dom., kr. 377
Pehem, právnik 289, 302
Pekař Joz., hist. 468
Pelletier Roza 430
Pellico Silvio 424
Pemfflinger M., kazateľ 199
Penna Viliam 215
Perényi Peter, šľacht. 198
Peretti Felice (Sixtus V.) 224
Pernegger Ján, soch. 277
Perrone SJ 414
Pesch Kristián SJ 415
Petavius Dionýz, teol. 254
Peter Canisius 160, 163, 190, 237, 244, 254, 281
d'Ailly 26, 29, 64, 77
Dubois 17
Fourier sv. 242
Isvalies, leg. 59
Philargi, kard. 27
Veľký, cár 272, 433
z Alkantary 240
z Corvary (Mikuláš V., protipáp.) 17
z Luny (Benedikt XIII.) 25
Pethe Hettes Martin, prep. 198, 247
Petrarca 21, 22, 38, 68
Petrucci Alfonzo 55
Peuzer Gašpar, prot. teol. 213
Pfaff Krištof Matúš, prot. teol. 212
Pfeffinger Ján, prot. teol. 213
Pfleiderer, prot. teol. 440
Phillips 314, 415
Pica Bartolomej, prot. kazateľ 190
Pierluigi Giov. (Palestrina) 279
Pietro Riario 47
Pignatelli SJ 430
Piko z Mirandoly 69
Pilgram Mikuláš 80
Pirkheimer Willibald, human. 119
Pirstinger Bertold, bisk. 122
Pisano Andrea 100
Pistorius Ján, teol. 152
Pitra J. B., kard. 416
Pius II., páp. 44
IV., páp. 222

V., páp. 222
VI., páp. 294, 318
VII., páp. 363
VIII., páp. 364
IX., páp. 358, 364
X., páp. 368
XI., páp. 452
XII., páp. 454
Pisanský Bartolomej 67
Platina, human. 46
Platón 69
Plethon Gemistus 69
Plunket Oliver, arcb. 186, 189
Poděbrad Juraj 81
Podlaha A., bisk. 416
Podmanický Štefan, bisk. 196
Poggio Bracciolini 68
Pohronec-Szelepcheny Juraj, arcb. 250
Polding OSB 381
Pole Reginald, kard. 152, 183, 230
Polentz Juraj, bisk. 145
Politus Catharinus Ambróz 230, 254
Pombal, minister 266, 296
Pompadourová 296
Pomponius Laetus 41
Pongrác Štefan SJ 248
Poniatowski Aug. Stanislav 207
Ponte de Ľudovít, teol. 255
Porcaro Stefano 43
Possevino Ant., leg. 273
Pozzo Andrea SJ 277
Pölzl Fr. X., teol. 415
Pöppelmann Daniel 277
Prandauer Jakub 277
Pražský Hieronym 77
Primo de Rivera 461
Prohászka Otokar, bisk. 415, 431
Procházka M., teol. 415
Prokop Holý 80, 82
Prokůpek 80
Proudhon Jozef Peter 403
Prusinovský Viliam, arcb. 186, 189
Prümmer OP 415
Przywara SJ 414
Pupper Ján 83
Pusey Eduard, prot. teol. 379, 436
Puzyna, kard. 227
Pyrker Ladislav, bisk. 424

QUEISS EBERHARD, BISK. 145
Quesnel Paschasius 260

RABINDRANATH TAGORE 399
Racine Jean 280
Raček SJ, hist. 416
Radewijns Florentius 92
Radlinský Andrej 431
Štefan 415
Radnai V., bisk. 469
Raffael Santi 54, 101
Rajmund de Sabunde 64
Rajmundus Lullus 66
Rákóczy Frant. II. 251, 279
Juraj I., vojv. 249
de Ram X. Fr., teol. 416
Rampolla Marián, kard. 227, 368.
Ranke Leopold, hist. 218, 243
Ratisbone Mária 430
Ratti Achille (Pius XI.) 452
Rauscher, kard. 349, 410
Rautenstrauch Štefan, opát 289
Ravaillak Frant. 177
Ravignan SJ 326
Raynald, oratarián 241
Räsz And., bisk. 338
Reger Max., komp. 424
Reginald Pole, kard. 152, 183, 230
Regnon Theodor SJ 415
Reiffenstuel Anaklet, teol. 255
Reichensperger Peter, politik 346
Augustín, archt. 422
Reimarus, prot. teol. 301
Reinkens, prof. teol. 407
Renan Ernest, spis. 326, 400
Reuchlin Ján, hum. 70
Reusch, prof. teol. 407
Révay Frant., šľacht. 198
Reventlow, spis. 459
Revický Ant., teol. 304
Reymond Dubois 400
Rhodes Alex. SJ 268
Riario Pietro 47
Ribera de Jusepe, mal. 278
Ricci Matúš, misionár 269
Scipio, bisk. 292
Vavrinec, gen. SJ. 297
Ricciardo, gróf 408
Riegger Pavol, právnik 289, 302
Rienzo di Cola 21
Richelieu, kard. 170, 177, 283
Richer Edmund, teol. 255
Ringseisová Amália 424
Ripalda Martinez, teol. 255
Ritschl Alb., prot. teol. 438

Róbert Karol, kr. uh. 57
Neapolský 16
Robespierre, štát. 315, 317
Robles Gil 461
Rodrigo Borgia (Alexander VI.) 49
Rodriguez Alfonz, teol. 255
Roger van der Weiden 101
Rochus z Montpellier 103
Rokycana Ján 80
Roland — Gosselin 414
Rosas Juan, prez. Argent. 390
Rosenberg Alfréd 459
Roskovány Aug., bisk. 415
Rosmini-Serbati Ant., kard. 357, 404, 431
Rosselová Mária G. 430
Rossi Bernardo de, teol. 415, 416
Pellegrinus 358
Rosso Giov. B., soch. 277
Roztworowski K. H., spis. 417
Ronge Ján, kňaz 406
Rousseau Jean Jacques 300
Rovere de la Frant. (Sixtus IV.) 46
Roverella, kard. 47
le Roy, spis. 417
Rozalia z Limy sv. 281, 389
Rubens Pet. Pavol 278
Rudiger Fr. J., bisk. 430
Rudniansky, bisk. 353
Rudolf Agricola 70
II., cis. 167, 191, 204, 247
Russel Charles 442
Russnák Mikuláš, teol. 414
Ryckel z Dionýz 65, 66

SADOLET JAKUB, KARD. 220, 239
Sailer Ján Michal, bisk. 338, 415, 430
Saisset de Bernard, bisk. 9.
Salazar Oliveir 462
Saleský František sv. 255, 262, 281, 420
Salmeron Alf. 230
Salveta Calvus, diktátor 462
Salza Jakub, bisk. 195
Sambucus-Boza Ján, hum. 71
Sangnier Marc., politik 328
Sanchez Tomáš, teol. 255
Sanseverino P. J. 414
Sanson Bernhardin 162
Sapieha A. Št., arcb. 464
Sarbiewski SJ 280
Sardenko Silvin, spis. 417
Sarkander Ján, bl. 168, 281
Sarpi Pavol 210, 226
Sarto Jozef (Pius X.) 368
Savonarola 50, 84, 105
Scavini Pietro 415
Sciarra Colonna 11, 16
Scitovský Ján arcb. 356
Scupoli Vavrinec, teol. 255
Schadow Viliam, mal. 423
Schall Adam, mis. 269
Schanz P., teol. 415
Schaumburg Silv., hum. 133
Schälzer Konšt., teol. 414
Scheeben J., teol. 414
Scheffler Ján (Angelus Silesius) 280
Schell Herman, prof. teol. 404, 415
Scheler, filoz. 445
Scherer, teol. 415
Schiller Fridrich, 301
Schinkel Karol, archt. 422
Schlegel Fridrich, konvertita 349, 424
Schleger, bás. 338
Schleiermacher, filoz. 439
Schleinitz Ján, bisk. 122
Schlütter Andr. 277
Schmidt Anton, mal. 279, 423
Alojz, teol. 415
Schneider-Trnavský 424
Schnitzer Joz., teol. 405
Schnorr Július, mal. 423
Scholz J. M., hist. 11
Schomberg, prepošt 101
Schonenberg Ján, bisk. 282
Schoppenhauer Artur, filoz. 401
Schopper Juraj, bisk. 367
Schulte, prof. teol. 407
Schumacher Peter, arcb. 389
Schüch Ignác, teol. 415
Schwanthaler Ľudovít 423
Schwarzenberg, bisk. 410
Schwartzerd Filip (Melanchton) 133, 152, 210
Schwegler, prot. teol. 440
Schwenkfeld Gašpar 151, 195
Schwind Móric, mal. 423
Sedlinitzky, arcb. 340
Seeberg Reinhold 440
Segneri Pavol SJ 255
Segura, kard. 461
Seipel Ignác, kancelár 351, 460
Semenenko Piotr, teol. 415
Semiačko Jozef, bisk. 373
Semler Jakub, prot. teol. 301

Sergius, patr. 433
Seripando Hieronym 230
Serpilius Vavrinec, farár 199, 203
Sertillanges, teol. 414
Servede Michal 165, 214
Setonová Alžbeta 429
Seuse Henrich 66
Seymourová Jana 183
Sforza Ján 49
Shaftesbury, lord 299
Sickingen Frant. 123, 133
Sienkiewicz Henr., spis. 417
Sienská Katarína sv. 22, 24, 65, 103
Siestrzeńcewicz Stan., bisk. 367
Sieyes abbe 313
Sigray Ján, prép. 251
Simonides Ján SJ 250
Simor J., kard. 354, 410, 415
Sixtus IV. 46
V., páp. 224
Skanderbeg 45
Skarga Peter SJ 207, 274
Skrbenko, kard. 470
Sládkovič Andrej, spis. 439
Slavata, polit. 167
de Smedt Ch. 416
Smith Jozef, sektár 441
Sobieski Ján, kr. poľský 207, 274
Socinus Lälius 214
Sokrates 468
Solari Alojz 430
Soliman, sultán 141
Solovjev Vladimír, filoz. 433
Somaglia della kard. 363
Sonnenschein Dr., vodca štud. 348
Soto Peter (Dominik) OP 230, 254
Söderblom Nathan, prot. arcb. 443
Spagnoletto, mal. 278
Spalding John Martin 415, 441
Spee Fridrich SJ 104, 280, 282
Spencer Herbert 400
Spener Jakub Filip 215
Spengler Osw. 401
Speratus (Spretter) Pavol 190, 193
Spesz Alex., teol. 415
Spiegel F. A. arcb. 340
Spinola Krištof, bisk. 217
Staff, spis. 417
Stahl, prot. teol. 440
Stancel Teofil 102
Stanislav zo Znojma 76
Stanetti Dionýz 278
Stanker Frant., prot. teol. 213
Staphilus Fridrich, teol. 254
Stapulensis Faber 173
Statz, teol. 423
Staupitz Ján 126
Steenhoven Kornél, arcb. 261
Steinle Eduard, maliar 423
Steinbüchel, teol. 414
Stejskal Fr., teol. 416
Stobe Juraj, bisk. 192
Stojan Anton Cyril, arcb. 431, 470
Stolberg Leopold, gr. 338
Stolz Alban, spisov. 430
Storch Mikuláš, sektár 137
Storno Frant., maliar 423
Stoss Vit. 100
Stöckel Leonard, rektor 199, 202
Stöcker Adolf, prot. teol. 438, 442
Stöckl A. prot. teol. 414
Straus Dávid Fridrich 401, 439
Strossmayer Jozef Juraj, bisk. 353, 367, 410
Stuart Mill John 400
Sturzo Ľudovít, politik 451, 455
Stübner Marek, revolucion. 137
Suarez Frant., teol. 255
Summenhard Tomáš 64
Sušil, teol. 415
Swedenborg Emanuel 216
Swieten van Gerhard 289
Syrlin Jörg, soch. 100
Szalkai Ladislav, arcb. 196
Széchényi Juraj, arcb. 93
Széchy Dionýz, arch. 89
Szekfű Julius, hist. 417
Szelepchenyi Pohronec Juraj, arcb. 250
Szőlösy Benedikt z Rybníka 280
Szukalski Stanislav, soch. 423

ŠANC FRANTIŠEK, teol. 414
Šimor, arcb. 354, 410, 415
Šlechta Ján, humanista 71
Šrámek Ján, politik 470
Štefan sv., kr. uh. 252, 453, 465
Štefunko Frant., soch. 423
Štítny Tomáš zo Štítneho 64
Štock Ján, prep. spišský 89
Šulek Gašpar, spis. 304
Šurjanský A. J., teol. 415
Švehla, hus. bojovník 59

TADESCHI MIKULÁŠ 67
Taigi Anna Mária 430
Talleyrand, Charl. Mor., bisk., minist. 314, 319, 322, 331
Tanas Serafin, patr. 271
Tanner Adam SJ, teol. 104, 254, 255
Tausen Ján, prot. teol. 180
Tarasovič Bazil, bisk. 275
Tarquini Camilo 415
Tauler Ján zo Strasburgu 65
Tekeľ OFM., mal. 423
Telekessy Štefan, bisk. 251
Teodor Korjatovič 62
z Brezy 165
Teodorich z Erbachu 89
Terézia Ježišková 430, 453
z Avily 240, 255, 262, 280
Tessler, kat. osviet. 302
Tetzel Ján 129, 231
Thomasius, prot. teol. 440
Christián, filoz. 282
prot. teol. 212, 301
Thomassin Ľudovít, oratorián 255
Thorwaldsen B. 423
Thurn Matej, šľacht. 168, 195
Thurzo Alexander, šľacht. 198, 199
Frant., bisk. 197, 203
Krištof, šľacht. 204
Stanislav, bisk. 71
Thüngen Konrad, bisk. 122
Tibaldeschi, kard. 23
Tieck, bás. 338
Tilgner Viktor 423
Tilly, generál 169
Tintoretto 278
Tischendorf 440
Tiso Jozef, prez. 472
Tixeront J., teol. 416
Tizian 278
Tkadlík František, mal. 423
Todt OFM 190
Tolemei Bernard 92
Toletus Frant. SJ 255
Tolstoj Lev, gr. 433
Tomáš 67, 85
Tomáš Akvinský sv. 39, 236, 266, 446, 453
Bakócz, arcb. ostr. 62, 71
de Vio-Kajetán 56, 64, 131
Ebendorfer 26
Kempenský (Hemerken) 65
Morus 71
Štítny zo Štítneho 64
Torquemada 67, 85
Tonquédec 414
Topoľčány Vavrinec, teol. 304
Tornini Jacopo, soch. 277
Torquato Tasso 280
Torquemada Ján 36, 45, 47
Tostatus Alfonz 66
Tóth Tihamér, bisk. 414
Tournon, leg. 270
Tököly Imrich 250
Trabucco, apostata 408
Tranovský Ján, farár 250
Juraj 280
Traversari Am., kamaldul 36
Trittenheim Ján 70
Triumphus Augustín 18
Troeltsch Ernest 440
Tröpper Ján, farár 199
Truchsess Oto z Waldburgu, bisk. 244, 282
Tudorovci 185
Tumpach, spis. 416
Turkovič Juraj, human. 71
Turmel Jozef, abbè 406
Tychon, patr. 433
Tyrrell, teol. 405

UBAGHS, prof. 404
Ubaldi Ubaldo, teol. 415
Ubertino z Casalle 16
Uchanski Jakub, arcb. 266
Ukrajinci 207, 273
Ullathorn OSB 381
Ullmann, ev. teol. 440
Ulrich z Huttenu 122, 133
Undsetová, spis. 417
Urban V. páp. 22
VI. páp. 23
VIII. páp. 170, 227, 241
Utešenovic Martinuzzi, bisk. 153, 201

VÁCLAV sv. 453, 471
IV. kr. čes. 26, 75
Vajanský Hurban, spis. 439
Valla Lorenzo 41, 68
Valdés de Juan 209
Vanozza de Cataneis 49
Vardai Pavol, arcb. ostr. 197, 201
Vasa Gustav, kr. švéd. 179
Vasari Giorgio 278

Vasco da Gama 263
Vasiljevič Ivan II. 37
Vasquez Gabr., teol. 255
Vaughan, kard. 380
Vavrinec z Brindisi sv. 281
Vega de Lope 28
Vechta Konrád, arcb. 78
Veit Filip, mal. 423
Velasques Diego 278
Venillot Luis, apolog. 326
Verbiest Ferd., misionár 269
Verböczi Štefan 252
Vergerius Peter Pavol 209
Vergilius 68
Vering, teol. 415
Vermeersch SJ 416
Veronese Paolo 278
Verrochio del Andrea 101
Verulamský Bacon 298
Viale-Prelà, nunc. 349
Vianney Ján sv. 430, 453
Vicari Herman, arcb. 341
Vignola Giac. 277
Vigouroux F. 415
Viklef Ján 31, 72
Viktor Amadeus, vojv. savoj. 293
  Emanuel II. kr. 329, 359
Viliam, majster 101
Viliam Bavorský, knieža 143
Viliam Occam 16, 17, 40, 64, 86
  Oranžský 178, 187
  I. kr. 342, 370
  II. cis. 347, 448
  III. kr. ang. 187
  V. Zbožný 245
Villani, kronikár 19
Vilmar, prot. teol. 440
Vincente de la Fouente 416
Vincent Fererský, kazat. 84, 96
  z Pauly sv. 241, 242, 262, 281
Vinet Alex., prot. teol. 437
Viollet-le-Duc, archt. 423
Viret Peter, kazat. 164
Virchow Rud., prof. 344
Vitéz Ján, arcb. ostr. 59
Vittoria da Tomáš 279
Vít Stoss 100
  sv. 20
Vladislav, kr. uh. 37, 58
  II. Jagelo, kr. poľ. 274
  II. kr. uh. 59
  IV. kr. poľ. 207
Vlašič, teol. 415
Vogerl Martin, soch. 278
Voigtel, archt. 423
Vojtaššák Ján, bisk. 470
Vojtech sv., bisk. 351
Voltaire 297, 300
Vondels van den I oost 280
Vořišek Rud., spis. 417
Vrančič Anton, arcb. ostr. 204

Wagner Adolf, prot. teol. 442
  Oto, archt. 423
Waldeck Frant., bisk. 153
Waldhausen Konrád 74
Wallenstein Albert, gen. 169
Wardová Mária 242
Weber, prof. teol. 407
  Martin, archt. 423
Weiden Roger van 101
Weishaupt Adam, prof. 302
Wenck, hist. 11
Werner, teol. 414
  Zachariáš, bás. 349
Wernz SJ 415, 419
Wesley John 215
Wesselényi Jur., palat. 249
Wessel Gansfort z Gröningu 83
  Ján 83
Wessenberg Henrich, gen. vikár 335
Weyer Ján 104, 282
Wied Herman, bisk. 154
Wiegand Fr. 405, 406
Wieland Krist. 301
Wichern J. H., kazat. 442
Wilson, prez. 449
Wimpfeling Jakub 70, 128
Wimpina Konrád, bisk. 149
Wickelmann Ján 421
Windthorst Ľud., politik 346
Wion Ernest 226
Wiseman Mikuláš, kard. 379, 415, 431
Witt Fr. X., farár 424
Wittig Jozef, teol. 406
Wittoly, osviet. 302
Witzel Juraj, teol. 160
Wlodarz, maliar 102
Wolff Kristian 301
Wolsey Tomáš, kard. 181
Wolter Maurus 419
Wust Pet. 417
Wyspiański Stanislav 424

XAVERSKÝ FRANTIŠEK 226, 234, 263, 267, 281
Xilander Štefan, farár 205
Ximenes Frant., kard. 67, 71, 84, 209

ZABARELLA 29, 67, 77
Zábojský Ladislav, bisk. 353
Zahn Teodor, teol. 440
Zahorowski Hieronym 237
Zahradník Izidor, apostata 468
Zakariáš Mošovský, human. 71
Zamometič, arcb. 47
Zamora Alcalà, prez. 461
Zarathustra 469
Zápoľský Ján, kr. uh. 146, 150, 200
Závodnik Štefan, farár 379
Zbyněk z Hasenburgu 75
Zeller, prot. teol. 440
Zigliara OP 414
Zichovci 198
Zichy, Ferd., gr. 355, 356
Zimmermann Št., teol. 414
Zinzendorf Ľudovít 215
Zirkel Juraj, bisk. 338
Zlatoš Št., prof. 415
Zola Emil. spis. 400
Zöckler, prot. teol. 440
Zschokke H., teol. 415
Zwingli Ulrich 162
Zwirner, archt. 423

ŽELEZNÝ JÁN 76
z Želiva Ján 79
Žerotín Karol, šľacht. 194
Žigmund Luxemburský, cis. 27, 37, 78
  I. kr. poľ. 145, 201, 206
  II. August, kr. poľ. 206
  III. Wasa, kr. poľ. 207, 274
Žižka Ján z Trocnova 79

UKAZOVATEĽ MIESTNY A VECNÝ.

ABESÍNSKO 267, 394, 423
Abovci 56
absolutizmus štátny 283
Accademia Istropolitana 60, 71
  Velehradensis 435
Accion Popular 461
Acta Apostolicae Sedis 368
  Sanctorum (Bollandisti) 255
Action française 328, 460
Adamiti 80
Adelaide, mesto (Austrália) 381
adventisti 441
Aeterni Patris Unigeniti, bula 409, 414
Afrika 266, 394
Agatha St. dei Goti 241
agnosticizmus 400
Akadémia vied (pápežská) 417
akceptanti (jansen.) 261
akomodačný systém 268, 270, 295
aktivita jezuitov 235
Albánsko 375
Albigenci 172
Alexandrijský patriarchát 271
Alexiáni 93
Al Gesu, baz. v Ríme 277
Alkantari 240
Allgemeine deutsche Bibliothek 301
Alsasko 450
Altaristi 121
Alžír 394
amboiské sprisahanie 173
Amerika 265
  týždenník 416
  Južná a Stredná 386
American protective Association 384
amerikanizmus 385, 404
Amsterodam 213
anabaptisti 137, 214
Analecta Bollandiana 416
analfabeti 461
Anama 396
anarchistické hnutie 403
Anagnský atentát 11
Anatolská cirkev 432
Anáty 87
ancien régime 313
Anglicko 379, 431
Anglické panny 242, 419
Anglickí mučeníci 186
Anglikánska cirkev 184
Angola 266
Angstbank 442
Anhalt 151
Anjel Pána, modl. 96
Anjelský hrad 142
Anjouovci 57
Ankona 322
Annales ecclesiastici (Baronius) 240
Antanta 447
Antily Veľké a Malé 388
antikonvulzionári (jans.) 261
Antikrist 102
antimodernistická prísaha 406
antinomistický spor 212
antiochijský patriarchát 271
antitrinitári 214
antropozofia 399, 401
Antverpy 178
antverpská polyglota 254
A Ordem 416
apelanti (jansen.) 261
Apologia pro vita sua (Newman) 381
Apoštolát modlitby 393
  sv. Cyrila a Metoda 429
Apoštolská stolica 86
Apoštolský kráľ, tit. uh. kr. 294, 307
l'appel comme d'abus 321
Arabi 394
Arduum sane, enc. (1904) 368
Argentina 265, 390
Armáda spásy 442

Arméni (únia) 36
armiánsky spor 213
Arpádovci 56
artikulárne kostoly 251
assermantés 315, 320
asistencia pasívna 339, 353
Association catholique de la jeunesse française 328
associations culturelles 327
Astesana Summa 67
asumpcionisti 420
Atény 432
Athanasius (Görres) 340
Augsburg 330
  mier (1555) 159
  snem (1530) 148
Augsburská apologia 149
augsburské interim 158
  vierovyznanie 148
Augustineum, ústav 349
augustiniáni-eremiti 92, 419
  na Slovensku 61
augustinianizmus 231
Augustinus (Jansenovo dielo) 259
Ausculta fili, bula 9
Austrália 381
austromarxizmus 459
autonomia cirkevná 307
  katolícka 355
autonomná kultúra 111
autoritatívny systém 445
autokefalné cirkvi 431
Autos sacramentales 102
d'Avenir časop. 326
Aviňon 12, 287, 324
aviňonský pobyt pápeža 13
Azory, ostrovy 266
azylné právo (franc.) 286

BABYLONSKÉ ZAJATIE PÁP. 12
Baden 161
badenské články (1834) 369
Baltimore 382
Bamberg 330
Banská Bystrica 199, 352, 419
  snem (1542) 246
  Štiavnica 61, 93, 102, 199, 241, 250
bansko-bystrické bisk. 290
baptisti 215
Barcelonská smluva 142, 148
Bardejov 57, 61, 102, 201, 421
barnabiti 239
baroková kultúra 275
  poézia 280
barokové kázne 303
  umenie 276
bartolomejská noc 175
Batizovce 215, 239
Bavorsko 418
bavorský konkordát (1817) 335
Bazileja 162, 329
bazilejské kompaktáty 45
bazilika svätopeterská 276
Beaulieu, mier (1576) 176
Beckov 61
Belehrad 140
Belgicko 329, 330, 370
Benátky 435
benediktíni 92, 418
  na Slov. 61
Bergam mest. (Nem.) 239
Bergen mest. (Nem.) 213
Bergisches Buch 213
Bethel 442
Betlehemská kaplnka 75
Beuron 421, 423
beuronská kongregácia 418
  maliarska škola 423
Beyrut 394
bezdogmové kresťanstvo 441
bezpopovci 273
Biacovce 250
Biblia chudobných 99
  pauperum 99
Biblická komisia 367
biblické spoločnosti 443
  štúdia 252
Bibliotéka vatikánska 43
Bibliotheca Palatina 227
Bielefeld mest. (Nem.) 442
Biela hora (pri Prahe) 168
bigamia Filipa Hesenského 152
biologický evolucionizmus 400
Birmingham mest. (Ang.) 380
Biskupice 420
blúzniví, rus. sekta 273
Bodice (Liptov) 250
Bogoslovská Smotra časop. 416
Bogoslovni Vestnik časop. 416
Bogatá mest. (Kolumbia) 388
bohoslužba 93, 426
bohyňa rozumu 316
boj kultúrny 344
Bojná mest. 241

bolandisti 254, 303
Bolívia 389
Boloňa, prímerie (1796) 318
boľševizmus 431, 448, 459
Bombay 396
Bonn 303, 403
bonzovia 267
Book of Mormon román 441
Borneo 396
Boromejská encyklika 347
boromejky 243
Bosna 375, 394, 432
bosoráctvo 48
Bourges 37, 284
Bourgeská pragmatika 37
boxerské povstanie (1900) 397
Božie Telo, sviat. 102
Božská komedia 68, 102
Božské Srdce Ježišovo 428
  pobož. 282
brahmani 267
Brandenburg 166
Brašov 199
Bratia spol. života 69, 92
  zbožných škôl (piaristi) 241
  z Plymouthu 441
Bratislava 102, 201, 419, 420, 472
  deleg. súd 250, 277, 304
  snem (1548) 202
    (1608) 205, 239, 247
    (1714) 305
bratislavská univerzita 60, 71, 197
bratríci 82
Braunsberg 206
Braunschweig 146, 161
Brazília 265, 390
Breitenfeld 170
Brémy 146, 166
Brest-Litowsk, snem (1595) 207, 274
breviár 223, 369
Brezno n/Hronom 241
Britania 348
Britská všeob. bib. spoločnosť 443
Brixen 330
brnenské bisk. 290, 308
broad-church 436
Brotkorbgesetz 344
Broumov (Čechy) 167
Bruck n/Murou, smluva 192
Brusel 463
Budapešť 421
Budín 150, 201
Budínska synoda (1279) 60
Bukurešť 375, 432
Bulhari (únia) 36
Bulharsko 375
Bulletin d'ancienne littérature et d'archéologie chretienne 416
Bulletino di Archeogia christiane 416
burfelská kongregácia 92
Burgenland 460
Buenos Aires 390

CALCEATI 240
Cambrai (dámsky mier) 142
  smluva 148
Campo Formio pri Udine, mier (1797) 329
Cantus Catholici 280
Carihrad 375
Carolina resolutio 305
Castel Gandolfo 359, 362
Catholic Association 378
Catholica unio 434
Casti connubii, enc. 452
ceciliánsky spolok 424
Celebes 396
celibát kňazský 200, 231
celiti 93
centralizácia cirk. 365
  rímska 113
Centrum 341, 343, 344, 456, 457
Ceuta, mesto v Maroku 394
Ceylon 267, 395
cézaropapizmus 147, 283
Cifer, Slov. 239
Cincinnati, mesto 383
cirkevná autonomia 307
  ústava 425
cirkevné kolégium ruské 373
cirkevníctvo ľudové 144
  obecné 144
  štátne 113, 224
  teritoriálne 145
cirkevný rezervát 159, 171
  štát 53
cisárske náboženstvo 158
cisterciáni 419
  na Slovensku 61
Cithara Sanctorum 280
citové náboženstvo 337
Città del Vaticano 362
civilná konštitúcia kléru 314
civilné manželstvo 354, 470

Civiltà cattolica časop. 416
Clericis laicos, bula 8, 13
Codex iuris canonici 368, 426
Cognac — svätá liga 141
Collectorium 64
Collegium Romanum 363
Colonnovci 7
Compania de Jesús 234
Compiègne Francúzsko 44
Confessio augustana 148
gallicana 173
helvetica pr. 163
post. 163, 167
heptapolitana 203
montana 203
pentapolitana 202
scepusiana 203
tetrapolitana 149
tridentina 232
vo svätopeterskom
chráme 227
Congregatio pro Ecclesia orientali 434
studiorum 363
Connaught (Írsko) 189
Constitutiones Aegidianae 21
Corpus evangelicorum 169
Crépy, mier 154
La Croix časop. 328
Cujus regio eius religio 147
cumulus beneficiorum 231
Cyran St. 259

ČARODEJSTVO 104
Časopis kat. duchovenstva 349, 416
Čenstochová 61, 168, 464
Černigov 274
černosi 385
červená cirkev v Rusku 433
Česká národná cirkev 469
Československá cirkev 468
republika 453, 467
Český slovník bohovědný 416
čeština biblická 439
Čierna Hora 432
čierni kardináli 322
Čile 265, 389
Čina 269, 396
čínské obrady 270
články organické 321, 324

DALMÁTSKO 375
Dames du sacré coeur 420
dámsky mier (Cambrai) 142
Dánsko 179, 371
dánsko-saská vojna 169
darbisti 441
dcéry Božskej lásky 421
Declaratio Ferdinandea 160
dedičná vojna rakúska 294
španielska 293
dedičné krajiny habsburské 189
dedičný cisár rakúsky 332
dedičstvo sv. Petra 359
defensor fidei 181
pacis 17, 86
defenzívny spolok (valliský) 163
deizmus 298, 317
dekády republ. 316
Dekameron 68
dekrét sekularizačný 330
dekréta reformné 230
(bazilejské) 34
delectatio caelestis 259
carnalis 259
victrix 259
delegovaný súd bratislavský 250
demarkačná čiara (medzi Špan. a Port.) 265
denominácie 436
deputácia ríšska 331
desiatky 87
Dessau 151
Dessauský spolok 145
Detinstvo Ježišovo 429
v Nancy 393
Deum time, bula 10
Deus scientiarum Dominus, konšt. 413
Deutsche Glaubensbewegung 459
evang. Kirche 439
Deutscher evang. Kirchenbund 438, 439
Volksbund 438
Deventri 69, 261
devotio moderna 65, 92, 103
diakonisky 442
Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie 416
Dictionnaire de droit canonique 416
d'histoire et de géographie ecclésiastique 416
diktatúra 445
proletariátu 448
v Maď. 465
Dilectissima nobis, enc. 461
Dilingen 245
diplomatické zastúpenie sv. stolice 445
direktorium franc. 317
discalceáti 240
disidenti 171, 207
dišputa lipská 132
Divina Commedia 11
Divini illius Magistri, enc. 452
Dobšiná 421
Dôchodky kúrie 87
Dohoda s Grékmi 36
jihlavská 80
Dolná Krupa 421
Domažlice (bitka husit.) 33
dominikáni 61, 92, 419
Dominus ac Redemptor, bula 296
Domremy 44
Donatio Constantini 68
Dordrecht (prot. syn.) 214
dotácia duchovenstva štátna 320
Dražďany 277, 336
druhá republika franc. 325
Dublin 379
Dubrovník 65
duchoborci, sekta 273
Duchovný Pastier časop. 416
Duchovný proletariát 89
Dudum sacrum, dekrét 34
dunajská lit. spoločnosť 70
duševné cvičenie 234
Düsseldorf 422, 442
Dvojité kláštory 93
dvojité manželstvo Filipa Hesenského 153
pápežstvo 25

EDIKT NÁBOŽENSKÝ 335
Edinburg 188
efezský snem 453
efumi 268
Eichstätt 330
Eisenstadt (Vasvár) 249, 460
eklekticizmus 421
ekumenické hnutie 443
Ekvádor 265, 388
Elba 323
Elbing 206
emancipačný zákon ang. (1829) 378
empirizmus 298
Emské kúpele, kongres 289
punktácie 289
Encyklika Boromejská 347
episkopalizmus 232, 287, 332
episkopálna cirkev 214
Ermland 206
Ernakulum mest. 396
Erytreja 394
Eskuriál v Madride 277
Estonci 69
Eudisti 243
Eucharistické kongresy 366, 428
Eucharistický deň v Prahe 472
kongres v Buenos Aires 390
svet. kong. v Chicagu 384
v Budapešti 465
evanjelická aliancia 435, 438
evanjelická sloboda 122
únia 438
evanjelické katolíctvo 444
Evanjelium voľnej lásky 68
Ewangelische Vereinigung 438
exercície kňazské 342
exkluzívne právo (páp. voľba) 227, 292
exkluziva proti Rampollovi 368
expektancie pápežské 87
Expatriierungsgesetz 344
Exurge Domine, bula 133

FAMILISTI 215
farské kostoly na Slov. 57
fašizmus 449, 455
febronianizmus 288
fenomenologia 445
Ferara 34, 324
— florent. snem 35
Feuillans (Franc.) 239
feuillanti 240
Filioque 36, 271
Filipiny 267, 383, 385, 396
filipizmus 213
filozofia moderná 298
Filozofická revue 416
filozoficko-teologické vysoké školy 413
Filozofický sborník 416
finančná politika páp. 13
Finsko 372
fiškalizmus kuriálny 13
flagelanti 95
flámska škola maliarska 101
Florentská republika 47
Florentský snem 35
fond náboženský 290, 308
študijný 308

Fontainebleau 323
  konkordát (1813) 323
formula discordiae 213
frakcia katolíkov v Nemecku 341
francúzska revolúcia 313
francúzsko-pruská vojna (1870) 325
  švédska vojna 170
Frankfurt 37
Frankfurter (Theologia deutsch.) 66
Františkáni na Slov. 61
  observanti 419
fraternita spišská 203
fraternity (kňaz. spolky) 60
fraticeli 16. 91
Frauenbund 346
Freiburg 69, 162, 246, 370
  konferencia (1853) 342
Freisingen 330
Frequens, dekrét 31
Freunde der christlichen Welt 438
  evangelischer Freiheit 438
Frintaneum, ústav 349
Fuggerovci, bankovníci 134, 198
Fulda 330

GALEJNICI 250
Galícia 464
galikanizmus 284
galikánske články 286
  slobody 284
galikánsky náhľad 332
garančný zákon 360
Gdansko 206
generálne shromaždenie kléru vo Franc. 286
  semináre 291, 309, 351
Generálny Gubernát v Poľsku 464
Gentská pacifikácia (1576) 179
Germaine St. 174
Germanicum collegium 221, 236, 245
Gerusalemme deliberata 280
Gesellenverein 342
Gleichschaltovanie 457
Goa 267, 395
Gonzagovci 69
Gorica 189
Gothard St. 249
Gottlieben 77
Görresgesellschaft 344
Gral 416
Granada 239
Grande munus, enc. 367
Gravamina nation. germ. 140, 287
Grécka autokefalná cirkev 431
Gréci uniáti 36
Grécko 375
gréckokatolícke kolégium v Petrohrade 373
grécko-ortodoxná cirkev 431
Gregoriana universita 224
gregoriánska cirkev 432
gregoriánsky spev 369
Grosser Herder 416
Guatemala 387
Guayaguil, mesto 389
Gueux 178
Gustav Adolf Verein 342, 438
Guyana 317

HAARLEM 261
habáni 198, 214
habánska keramika 214
Hagia Sophia 37
Haiti 265
Hakodate, Japons. 398
Halberstadt 129, 169
Halič 274, 464
halier svätopeterský 360
Hamburg 146
Hanover 151, 217
hanoverské kráľovstvo 336
Havaj, ostrov 383
hegelianizmus 439
heidelberská sbierka kníh 227
Hejčín pri Olomouci 423
helenizmus 440
Helvetica confessio 163
helvetská republika 369
Hemerken 65
Hercegovina 375, 394, 432
Hermesianizmus 403
Hernhut (Ochranovce, Sliezsko) 215
hernhutania 215
heslá pápežov 226
hierokrácia pápežská 225
hieronymitáni 93
Hildesheim 169, 330, 336
historicizmus 400
historický materializmus 402
Hittudományi Folyóirat 416
Hlasy z domova a z misií 430
Hlinková slov. ľud. strana 470
Hlídka 416
Hlohovec 277

Hodinky M. B. 97
Hochkirchlicher ökumenischer Bund 444
Hochland 416
Holandsko 330
Holíč 198, 214
Holum (Island) 180
Honduras 387
hospodárska kríza 449
Hrabkov 61
Hrabušice, porada spiš. kňazov 203
Hradčany 99
Hradec Králové 343
Hrob (Čechy) 167
Hronský Sv. Beňadik 420, 423
Hrušov Spišský 249
hugenoti 173
hugenotská cirkev 173
hugenotské vojny 174
humanizmus 38, 67
  a náboženstvo 40
  kresť. 281, 298
Hungaricum colleg. v Ríme 224, 253
huroni 265
Husinec 75
husitizmus na Slov. 82
husitské vojny 45, 78

CHALDEJCI (únia) 36
Charitas v Bratislave 421
charitatívna činnosť 348
Cheb 170
Chieti (Theate) 239
Chicago 384
Chlum 274
chlystovia, sekta. 273
Chorvátsko 375
Christlicher Volksdienst 443
Chur 330
Chust 275

IL PRINCIP 41, 49
Il Santo, román Fogazzarov 404
iluminăti 302
Immortale Dei, enc. 367
independenti (kongregacionalisti) 214
Index zakázaných kníh 222
India Predná 267, 395
  Zadná 265, 396
Indiáni 385
indiferentizmus 326, 365
individualizmus 110
Indonézia 396
infralapsarii 213
Ingolstadt, univ. 69
Inkvizícia 221, 363
  španielska 85
Innsbruck 291
insermantés 315, 320
integralizmus 347, 406
interim augsburské 158
  lipské 158
  regensburské 153
interkalárne výnosy 87
Internacionála tretia 403
Institutions liturques 426
intuícia 404
Irenici 160
írske právo 378
  veto 336
Írsko 378
Irvingiáni 441
Island 371
Istropolitana academia 197
ius terni 350

JABLUNKOVSKÝ PRIESMYK 82
Jáger 247
Jakobini 315
Jakobiti (únia) 36
jakobitská cirkev 432
japonskí mučeníci 365
Japonsko 268, 397
jansenisti 259
jansenizmus 251
Jasov 207, 279
Jáva 346
Jednota časop. americký 430
  Cirkvi 110
  českých bratov 84, 192
  združ. čes. kňazov 468
jeruzalemský patriarchát 271
jezuáti 92
jezuiti 344, 419
jezuitky 242
jezuitský sloh 277
  štát (Paraguaj) 266, 295
Jihlava 80
jihlavská dohoda 80
Jocisti 463
johaniti 140
Jozafátska encyklika 434
jozefinizmus 289
jubilejné odpustky 94

jubilejný rok (1600) 11, 94, 226
Juhoslávia 375
Juliánsky kalendár 224
julová revolúcia franc. 324
jus advocationis 333
  cavendi 333
  circa sacra 333
  inspectionis 333
  reformandi 147, 159, 333

KÁHIRA 432
Kaiserwerth 442
Kalendár kresťanský 316
Kalendár juliánsky 224
  republikánsky 321
Kalich laikov 232
Kališníci 192
Kalmarská únia 179
Kalvária 310
kalvinizmus 166
Kamenec, mesto 372
kamiliáni 241
Kanada 381, 382
Kanárske ostrovy 266
Kanzelparagraph 344
Kaniziánum 460
kánonické vizitácie 246
kanonisky de Notre Dame 242
Kapital das Marxov 403
kapitalizmus 338
kapituly sídelné a prot. 121
Kapitula Spišská 100, 102, 247, 249, 280, 352, 421
Kappelský mier 163
kapucíni 238
karbonári 299, 357
kardináli čierni 322
kardinálsky sbor 21, 88
Karlstein 102
karmeliti 92
Karolínske ostrovy 347, 367
Karlov most v Prahe 20
Karlova univerzita v Prahe 20
Kartágo 394
kartuziáni 198
kategorický imperatív 302
Katechéta, odb. časop. 429
katechizmus československý 469
  malý 245
  rímsky 223
  veľký 244
katechizovanie 98
Katholik, teol. čas. v Mohuči 338, 339, 416
Katholikus Szemle 416
Katolicizmus politický 332, 338
  romantický 325
Katolícka akadémia pri SSV 429, 472
  akcia 428, 452
  autonomia 355
  jednota žien 429
  liga 161
  moderna 417
  reštaurácia 337
  slov. žen. jednota 430
  škola tübinská 338
  tlač 366
Katolícke noviny, časop. 430
  sjazdy 351
katolícki skauti 429
Katolícky sokol časop. 430
Katovice 464
katynská masakra 434, 464
Katynský les 434
kazateľnica 344
kazateľské miesta 97
kázne 97
Kežmarok 215
  drevený kostol 251
Kijev 272
Kirchenhoheit 333
klarisky 4, 9, 239
klasicizmus 421
Kláštor pod Znievom 202, 242
klandestinné manželstvo 231
klauzúra 91
Kleipeda 465
Klíž 56
kníhtlačiarstvo 97
knižnica vatikánska 225
kňazská rada slov. 465
kňazské spolky (fraternity) 60
kňazský misijný sväz 393
Koalícia 329
koaličné vojny 317, 329
Koblenc 288
Koburg 149
Kodaň 423
Kódex 426
kolegiálny systém (prot.) 212
kolínska vojna 161
kolínske zmätky 339
Kolumbia 265
  (Nová Granada) 388

Kölner Wirren 339
Komendy 87, 425
kominterna 462
kompaktáty bazilejské 45
komplutská polyglota 254
kompromis geuzov 178
komunizmus 365, 448
  lásky 77
  v Maďarsku 465
koncentrovanie cirk. síl 411
konciliárna teória 17, 25, 87
konciliárne idey 33
konciliárizmus 17, 25, 87
Končinčína 268, 396
konfederácia 338
konferencia bisk. vo Freiburgu (1853) 342
  vo Viedni (1849) 349
konferencia vo Würzburgu (1848) 341, 342
konferencie biskupské 426
konfesionalisti 440
konfiškovanie 327
Kongo 266
Kongregácia mariánska 244
  najsv. Srdca Ježišovho a Márie 420
  nepoškvrneného Srdca P. M. 393
  oblátov nepoškvr. P. M. 420
kongregácie rímske 224
kongregacionalisti (independenti) 214
kongres Krista Kráľa v Poznani 464
  viedenský (1814—15) 324, 328, 334, 357
kongresy katol. učencov 415
kongruový zákon 355, 471
Konkláva 451
konkordiálna formula prot. 213
konkordát bavorský 335
  vo Fontainebleau (1813) 323
  francúzsky 319
  rakúsky (1855) 354
  ríšsky nem. (1933) 457
  s Juhoslóviou (1935) 375
  taliansky (1929) 455
  viedenský 38, 43
konkordáty 31, 38, 43, 336
Konnersreuth 430
Konstanz 330
konštitúcia kléru (franc. rev.) 314
konštitucionálne štáty 312
konvent národný franc. 315
konvertiti 338
konverzie 427
konvulzionári (jans.) 261
Koptská cirkev 432
Korbava (Juhoslávia) 252
Korey 398
Korutánsko 189
Kostarika 387
kostnický snem 28
Kostolná pri Trenčíne 241
Košice 57, 100, 102, 201, 253, 277, 352
Kovno 465
Kozí Hradek 76
krajská cirkev 146
Krakov 206
Králická biblia 429
Kráľovná mája časop. 429
  sv. ruženca časop. 366
Kransko 189
Kremnica 102, 198, 423
kresťanská demokracia 368
Kresťanskí katolíci, sekta 406
Kresťanskosociálna strana 470
kresťanský humanizmus 281
krídlové oltáre 100
Kristus Kráľ, sviatok 452
kriticizmus 400
  filozofický 302
krížová cesta, pobož. 96
Kromeríž, syn. (1591) 194
Krupina 241
krvavý štatút (Henrich VIII) 183
kryptokalvínsky spor 213
Kuba 265
Kuklux-Clan, spolok 385
kult rozumu 316
kultová spoločnosť franc. 327
Kultúra časop. 416, 429
  autonomná 111
  baroková 275
  moderná 401
Kulturexamen 344
kultúrny boj 326, 344
  v ČSR 470
kumulácia obročí 129
Kurdistan 314, 432
Kurfalcko 161
Kurfirsti 20
Kurfirstský konkordát 38
Kuronsko 208
Kuruci 250
Kutná Hora 99
Kutnohorský dekrét 76

kvakeri 215
Kvebek, mesto 381, 382
Kverely (Ján z Jenzenstein) 26
kvietizmus 26, 257, 262
Kvirinál 322, 359, 455

LABANCI 250
Ladce (Slov.) 241
Laetentur caeli, bula 36
La Giovane Italia 358
Lamentabili, dekrét 368, 406
Lancasterovci 73
Landeskirchentum 438
La Rochelle 177
Lateránska zmluva (1929) 360, 362
Lateránsky snem V. 55, 87
Lausanne 444
lazaristi 241, 419
lectica 355
Lefantovce 279
Légia Božského Srdca 429
Legio Angelica, spolok 429
legisti 8
Lellis 240
Leo-Gesellschaft 346, 351, 416
Lepanto, bitka s Turk. 223
Le Puy 64
Levice 241
Levoča 57, 61, 100, 102, 247, 419
Lexikon für Theologie u. Kirche 416
Libeň, mier (1608) 194
Liber Clementinarum 15
  sextus 11
liberalizmus 338, 343, 402
Libertas, enc. 367
Lichtfreunde 406
Lidová strana 470
liga katolícka 161
Lille 435
Lima 389
Linec 459
  mier (1645) 249
Lindau 149
Lipnica Nižná 415
Liptovská Osada 469
Lipsko, bitka (1813) 323
lipská dišputa 132
lipská univerzita 76
lipské interim 158
Listy rodičom, časop. 429
liturgia 426
liturgické hnutie 426
Litva 373, 374, 453
Liverpool 370
Livonsko 208
Lodž 464
lolardi 73, 93
Lom n/Rim. 420
Lombardsko 356
Lomž 464
Los von Rom hnutie 350, 408
Lotrinsko 450
Lotyšsko 208, 453
Lourdes 428
low-church 436
lóže slobodomurárske 299
Löwen 370
Lublin 414, 435, 464
Luck 274, 372
Ludwig-Missionsverein 341
Lunéville, mier 330
Lusiady 71
Lutherisher Bund 438
Lutherworth 72
Luxemburgsko 371
Luzern 162, 246
Lübeck 151
  mier 169
Lüttich 330
Lützen 170
Lympias 430
Lyon 175, 320, 393

ĽUBIETOVÁ 199
Ľudová strana Hlinkova 470
Ľudová strana Zichyho 356
Ľudový front 461
  komisariát 433
ľudské dodatky 162
  práva (franc. revol.) 314
Ľvov 206, 274, 464
Ľvov metropola 349

MACEDÓNSKO 375
Maçon 282
Madagaskar 266, 395
Madeira 266
Madrid 414
Maďarsko 465
majestát Rudolfa II. 167
májová pobožnosť 282, 428
májový zákon v Nem. 344, 350
Makao 397
Malá Ázia 394

Malabarské zvyky 268
Malaka 267, 396
Malohont 304
Malorusi 207, 273
Malorusko 373
Malý školský zákon 471
manieristi 278
Manila 386
Manreza 324
Mantua, koncil 152
Mantua, kongres 44
manželstvá miešané 352
  civilné 354
manželský zákon v Uhorsku 354
Marani 84
Marengo 319
Mária-Einsideln 162
  Laach 419, 426
  Maggiore 362
Mariánska kongregácia 244, 366, 428
  úcta 50
mariánske sviatky 471
Mariatál 61, 310, 420
mariaviti, sekta 374, 464
maristi 420
Maroko 394, 462
maroniti 36, 396
Martinique, ostrov 296
Maryknell, mesto 393
Maryland 265, 382
marxizmus 457
masakra v Tiencine (1870) 397
materializmus 401
matriky štátne 354
Maulkorbgesetz 344
maurini 240
Maximum illud enc. 466
Maynooth 379
Medzinárodná spol. váž. skúmateľov Biblie 442
Medzinárodné židovstvo 457
Mecheln 83
mechitaristi 242
Mechiti, sjednotenie 271
Mein Kampf Hitler 458
Meklenburg 146
Melfi 241
Melk 92, 277
Memel 465
Memingen 149
mendikanti 90
menoniti 151, 214, 215
mensa abbatialis 91
  communis 91
meridiánova čiara 50
mešita 399
meštiactvo 325
metodisti 215
metodizmus 337
Metz 158
Mexiko 265, 386
Mezopotámia 432
mier disindentov 207
  v Bazileji (1795) 329
  v Campo Formio (1797) 329
  v Lunéville (1801) 330
miešané manželstvá 352
Michalovce 241, 420, 469
Mikulášovci 80
Mikulov, mier (1622) 248
Mill-Hill, mesto 393
Milosrdné sestry, kongr. 242
  sv. Vincenta 419
Milosrdní bratia 239, 250
Milostivý rok 94
Moluky 267
Monistenbunde 401
Monistické spoločenstvá 401
Monita secreta privata S. J. 237
Monizmus 401, 459
Monofyziti (únia) 36
Monofyzitické cirkvi 432
monofyzitizmus 267
monoteleti (únia) 36
Montmartre 234
Monte Falco 238
  Oliveto 92
Montreal 382
Moriski 85
mormoni 441
Mortalium animos, enc. 444
„Moyses" spolok štud. 429
Mozambik 266
Mödling 393
mukačevská diecéza 351
mulati 388
Munkáč, bisk. 308
munkačevský kláštor 62
Münster 330
Myjava 305
mystériové hry 99, 102
mystika 63
Mythus des 20. Jahrhunderts (Rosenberg) 459

NÁBOŽENSKÁ ZÁKLADINA 290, 308
náboženské kategórie 337
postavy 430
rozpravy 152
náboženské rozštiepenie 117
náboženskohistorická škola 440
náboženský dekrét (Leopold II.) 307
edikt (1818) 335
fond 290, 308
náboženstvo citové 337
židovské 355
nacionalizmus 448
nacionálny štát 17
nadčlovek 401
Nagasaki 268, 397
Na Hlubinu, časop. 416
„Najmenší bratia" 93
Nanking 270
Nanteský tolerančný edikt 176, 285
národný socializmus 456, 458
a Cirkev 458
slovenský 472
Nasledovanie Krista (Kempenský) 65
Nassau 151, 166
Náš priateľ, časop. 430
Navštívenie P. M., sviatok 95
Nathan d. Weise (Lessing) 301
naturalizmus 298, 400
nemecké nábož. hnutie 459
nemecký katolicizmus, sekta 406
nemylnosť pápežská 410
Nepomucenum ústav 453
Nepoškvrnené Počatie M. B. 282, 365, 409
nepotizmus 21, 293
Ne praetereat, bula 18
nestoriáni 36, 432
Newport-Cardiff 380
New York 443
Nicaragua 387
Nicejský snem 453
Neue Reich das, čas. 416
nihilizmus 403
Nijmegen, mesto 414, 453
Nikopolis 374
Nimes, edikt (1629) 177
Nitra 277, 393, 420
Nižný Novgorod 433
Šebeš 277
Nizozemsko 278
Non expedit, bula 451
nominalisti 64
nominalizmus 298
no popery 380
Nördlingen 170
norimberský nábož. mier 150
ochranný spolok 152
normálny rok 171
Nórsko 180, 372
Nová Baňa 199
žena, časop. 430
Nové Mesto n/Váhom 61, 242
Nové Zámky 249, 421, 469
novoidealizmus 445
novokrstenci 151, 198, 214
novoluteráni 440
novoscholastici 365
novoscholastika 414
Nový Zéland 381
Noyon (Švajc.) 165
nunciatúry 224, 289

OBČIANSKA ROVNOPRÁVNOSŤ 335
obecné cirkevníctvo 144, 146
obelisk Sixtov 225
obežník bisk. sbor. slov. 473
obláti 241
obrady staroslovienske 375
obulus s. Petri 362
Oceánia 381, 398
odpolitizovanie Cirkvi 114
odpustková prax 128
odpustkové listy 95
odpustky 94
Oekumenische Arbeitsgemeinschaft 444
Officium St. 209
ochrana umeleckých pamiatok 422
Ochranný list 76, 78
Ochranovce (Hernhut), (Sliezsko) 215
Ochranovskí (spol. bratov) 215
okultizmus 401
Olomouc 168
oltár privilegovaný 94
Omladina 429
ontologizmus 404
Opus tripartitum (Gerson) 90, 99
oratoriáni 240
oratorium božskej lásky 209, 239
Orebiti 80
organické články 321, 324
Orientalia Christiana časop. 434
Orleán 175
Orleánska panna 44, 104
Orol, spol. mlád. 429

Osaka 398
oslava reformácie (1817) 339
Osnabrück 169, 330, 336
Ostrihom 201
Ostrihomský rituál 250
Ostrovy Karolínske 347
Osservatore Romano, časop. 362
Ossig 151
osvietenci slovenskí 304
osvietenstvo 284, 297
Otava 382
otázka sociálna 348
Otcovia dobrej smrti (kamiliáni) 241
víťazstva, reh. špan. 93
Oxford 72, 215, 444
oxfordské hnutie 436

PADERBORN, arcb. 456
330
Pajštún 420
Palatina bibliotheca 227
Palestína 394
palotini 420
Pampellona 233
Panie kresť. lásky, kongr. 242
Panna Orleánska 44, 104
panská cirkev 144
panteizmus 439
Panteon (Paríž) 277
papalizmus 232
pápežova rodina 88
pápežská Akadémia vied 417
kúria 18
voľba 368
voľba, reforma 227
pápežské dielo šírenia viery 393, 429
panstvo svetové 19
pápežský štát 53, 328, 361
Paraguaj 265
Paray-le-Monial, klášt. 282
Párbér, príspevok veriacich 355
Parita 334
paritné školy 334
štáty 334
Paríž 435
univerzita 25
Parížsky krvavý kúpeľ 175
parlamentarizmus cirk. 224, 283, 286
Partito popolare Italiano 455
Pascendi, enc. 368, 406
pasívna asistencia 339, 353
Pasov 330
passauská smluva 159
pastiersky list slov. bisk. 471
pastorácia inteligencie 428
Pastor aeternus, konštit. 410
pastor (kazateľ) 211
Patent (1624) 191
patriarchát alexandrijský 271
antiochijský 271
jeruzalemský 271
moskovský 272
paulini 93
Pávia, snem 32
Pavol S., baz. 362
pavlíni 61
Pax Romana 446
Pazmaneum 253
Päťkostol 60
Peking 270, 397, 453
Pensylvánia 215
Pensylvánska rím. a gr. kat. jednota 430
pentapolitana conf. 202
Peru 265, 389
Perugia 12
pesimizmus 400
Pétite Eglise 321
Pezinok 239
Philadelphia 299
Philothea (Frant. Saleský) 255
piaristi 241, 250
Picpus Spoločnosť 420
Piemont 357
Piešťany 419
pietisti 215
pietizmus 337
Piotrkov, snem (1556) 206
Písmo sv. — preklady 98
Pistoja, syn. 292
Piusverein 342
Placet panovníkov 288, 354
Plameň časop. 429
plastika 423
renesanč. 100
plenárie 98
Podkarpatská Rus 196, 467
Podolinec 241
pohanské misie ev. 443
Poissi (Franc.), náb. rozhovor 174
Poitiers 176
politický katolicizmus 332, 338
Polock 274, 372
poľská národná cirkev 464

poľské povstanie (1863) 374
polyglota antverpská 254
komplutská 254
Pomesanien mest. 145
Pontificia Academia Scientiarum 417
Pontificum Insitutum Biblicum 368
popovci 273
Porta Vysoká 222, 329, 393
Porto Rico, ostrov 383
Port-Royal klášt. 259
Portugalsko 377
Porýnsko 329
Posol B. Srdca Ježišovho, časop. 429
Postdam 458
postily 98
Považan, spolok štud. 429
Považie 82
povera 104
Poznaň 206, 464
Poznaňsko 455
pozitivizmus 400
pozitívna únia 438
požičovne 103
Pölten St. 459
Praemotio physica 257
Pragmatická sankcia, bourg. 284
Pragmatika bourgeská 37
Praha 74, 422
Právo regálií (franc.) 285
pražská škola maliarska 101
pražské články 79
kompaktáty 80
pražský snem (1635) 170
predikatúry 97
preklady Písma sv. 98
premonštráti 419
na Slov. 61
prepošstvo bratislavské 57
spišské 57
presbyteriálna cirkev 188, 214
Prešov 57, 61, 100, 102, 275, 352
prešovská jatka 251
prešovské bisk. 351
Prešpurské noviny 304
Priateľ dietok, časop. 430
priatelia boží, náb. združ. 65
Prievidza 241, 277, 421
prijímanie 93, 369
pod oboj. spôs. 231
privilegovaný oltár 94
probabilizmus 258
progresisti 376
proletariát kňazský 121
Propaganda, kongr. 391
rímska 264
Protestanti 148
slovenskí 439
Protestantenverein 438
protestantská teologia 439
únia 161
proticelibátne hnutie 341
protireformácia 223, 243
Providentissimus Deus, enc. 367
provízie pápežské 87
Prusko 335
prusko-francúzska vojna 359
Prvá katol. slov. jednota 430
Przegląd Biblijny 416
Powszechny 416
Teologiczny 416
Przemyšl 274
Přerov 421
psalterium 97
Pseudo-Izidorský dekrét 288
Pukanec 199
Pultusk (Poľsko) 206
puritanizmus 186, 214
puseizmus 379, 436
púte 428
Pútnik časop. SSV. 429
Pyrenejský polostrov 375

QUADRAGESIMO ANNO ENC. 452
Quanta cura, enc. 365, 405
Quartalschrift, teol. v Linci 416
Quas primas enc. 452
Quattrocento 100
Querétaro 387
Quito, mesto 389
Quod numquam, enc. 345

RACIONALISTI KATOLÍCKI 302
Řád, časop. 416
Rakov (Poľsko) 215
Rakúska republika 459
Rakúsko 459
Rakúsko-uhorská monarchia 448
Rakúsky konkordát 350
Ralliement 326
Raphael-Verein 342
rasizmus 457
Ratio educationis 309
studiorum (jezuitské) 236
realizmus 400

redemptoristi 241, 419
redukcia sviatkov 227, 309, 427
redukcie americké 266
reforma kléru 218
reformácia 117, 243
oslavy 339
Reformné dekréty bazilejské 34
tridentské 230
reformný katolicizmus 404
reformovaná cirkev 166
reformovaní 165
Regensburg 330
Regensburské interim 153
sjednotenie kat. 143, 145
rehoľníctvo 90, 418
na Slov. 60, 241
Reichsunmittelbare Abteien 33
Stifter 330
Religio és Nevelés 416
renesancia 38, 67
a Cirkev 40
renesanční pápeži 42
Renská dohoda 19
Republika rímska 358
republikánsky kalendár 321
Rerum novarum, enc. 348, 367, 453
Reservatum ecclesiasticum 159, 171
reštaurácia katolícka 225, 337
reštitučný edikt 169
revolúcia februárová (1848) 325
júlová (1830) 324
Revue des questions historiqes 416
d'histoire ecclésiatique 416
et de littérature
Rezervácie pápežské 87
Riga 208, 465
rigorozizmus (kalvínsky) 165
Rímska kúria 368
republika 358
otázka 360, 450, 453
Rímske cisárstvo 332
Rímsko- a gréckokatolícke slov. bratstvo 430
Rímskokatolícke kolégium v Petrohrade 372
Risorgimento 358
Ríša tretia 347
ríšske deputácie 331
ríšsky biskup v Nemecku 439
ritschlianizmus 440
rituál ostrihomský 250
rituálisti 436
ritualizmus 379
robotnícka otázka 367
Rodus 140
Rochelle La 177
Roi-Soleil (Ľudovít XIV.) 285
Roma intangibile 360
romantizmus 337, 421
Romanum collegium 224, 236
Rota Romana 18
Rouen 44
Rozdrobenosť protestantov 435
rozdvojenie Cirkvi 117
Rozhanovce 57
Rozluka Cirkvi od štátu 327
vo Franc. 327
v Portug. 377
v Rusku 433
vo Švajc. 370
Rožňava 247, 352
rožňavské biskupstvo 290, 308
Rusíni 61, 273, 274
Ruská cirkev 431, 433
Rusko 372
ruženec pobožn. 96, 423
Ružomberok 241, 419
syn. 252, 305
Rýn 330
Rytieri Ducha sv., reh. 95
rytierstvo a protest. 122

SABINOV 201, 241
Sacco di Roma 142
Sacrorum antistitum m. pr. 406
Sacrum Officium 152
Sacré Coeur, reh. 344
Sachsenhausenský majestát 16
Salamanka 254
saleziáni 420
saleziánky 241
Salus conductus 76, 78
Salvation Army 442
salvatoriáni 420
salvatoriánky (Spol. dcér B. Vykupiteľa) 421
Salvador 387
Samogit, mesto 372
San Lorenzo, baz. 366
San Yust 160
Sandomierz (consensus) 206
Sapientiae christianae, enc. 367
sapienti consilio, enc. 368
Sapienza, univ. 11

Sardínia 294
saské kráľovstvo 336
Satmár, mier (1711) 256, 305
353, 369
Savojsko 232
Savona 26, 322
Savoyovská dynastia 375
Sbor eucharistických križiakov 429
Sborník hist. kroužku 416
Sborové cirkvi 146
Scala santa 126
Schizma portugalsko-indická 395
utrechtská 261
západná 23
scholastika 63, 414
Schönbrunn, dekrét (1809) 322
Schönere Zukunft časop. 416
schwenckfeldiáni 151, 214
Schwyz (Švajc.) 162
scientia media 257
Združenie slov. kat. v Amerike 430
študentov 430
kat. mlád. S. K. M. 429
Sečany (Szécsény) snem (1707) 252
sedliacke vzbury 143
Sedmohradsko 82, 143, 196, 199
sekularizácia 38, 289, 317, 330, 365
sekularizačný dekrét (1802) 330
semináre 291, 309, 349, 352
generálne 351
seminarium rubrorum 253
senior (u prot.) 211
Serafínsky svet časop. 430
Sestry nep. počatia Bl. P. Márie 421
sv. Cyrila a Metoda 384, 421
sv. Kríža 420
Sevila 208
Siam 268, 396
Sibin 199
Sibír 374
Sicília 294
sicílská monarchia 293
sicílské kráľovstvo 7
sídelné kapituly a protest. 121
Sillon spolok franc. 328, 368
Silvestrovská bula 252
Siroty, sekta husitská 80
Sistina via 225
Sixtinská kaplnka 54
sjazdy katolícke 351
sjednotenie Talianska 359
Skalica 61, 247
Sklavenmoral 401
S. K. M. 429
Slavkov (Morava) 210, 322
Slepčiany 350
Sliezsko 195
„slobodná cirkev" prot. vo Švajč. 437
slobodomurárstvo 229, 446
sloh renesančný 100
vladislavský 99
Slováci v Amerike 384
Slovania 367
Slovenec časop. 416
Slov. kat. jednota 384
ľudová strana 470
učená spoločnosť 416
Slovenské učené tovarišstvo 304
Slovenský národný socializmus 472
štát 472
Slovínsko 375
Smer, časop. 416
Smolensk 274
Socializmus 338, 365, 402
sociálna demokracia 402
otázka 348
sociniani 207, 214
Sodalita sv. Petra Claverského 393
Solesmes opátstvo 424
Solida declaratio (Bergisches Buch)
213
Soliloquium 65
Sollenisti 304
Soľnohrad 330
Somasc mest. 239
somasci 239
Sonderbund 370
Sorbona 104, 258
soviety 448
spartakizmus 448
Spartakus, spol. osviet. 302
Speyer 330
snem (1526) 145
snem (1529) 147
Spišská Kapitula 100, 102, 247, 249,
280, 352, 421
Nová Ves 249
Sobota 421
Spišské bisk. 57, 290, 308
kráľovské mestá (24) 201
mestá v zálohu 58
Podhradie 61
prot. syn. 205, 239
Vlachy 249, 241

Spišskí mučeníci 250, 419, 421
Spišský Štvrtok 100
Spojené štáty 382
spolkový život 428
v Nemecku 342
na Slovensku 429
Spolky charitatívne 429
ľudovýchovné a literárne 429
miernosti 379
sociálne a stavovské 429
Spoločnosť bielych otcov rehoľ. 393
Božieho Slova 393, 420
čiernych otcov 393
Ducha Sv. 393
Spoločnosť Ježišova 233
zrušenie 295
národov 449
pavlistov 404
tešiteľov Bož. Srdca 420
Spolok 429
náboženssko-cirkevný 429
na rozšírenie kat. viery 393
protestantov 438
sv. Bonifáca 393
sv. Františka Xav. 393
sv. Petra 393
sv. Vojtecha 356, 429, 472
spovedné listy 95
tajomstvo 26
zrkadlo 98
sprievody flagelantov 95
sprostredkujúca teologia 440
Srbsko 375, 432
Staatslexikon 416
Stabat Mater 279
stanislavovské bisk. 274
Staré Noviny literárneho uměni 304
starokatolíci 406
Starokatolícka cirkev 412
staroluteráni 440
Staromestské námestie v Prahe 468
starorímska hostina 47
staroslovienské obrady 375
staroverci 273
stavovské privilégiá 425
Sťažnosť nem. národa 140
Steyl 393
St. germainský mier 448
Stimmen aus Maria-Laach časop. 416
Stimmen der Zeit časop. 416
St. Pölten 459
Stráže pri Poprade 241
Stropkov 241
stundisti 273
subjektivizmus 110
subunisti 81
succursales 321
Sumatra 396
Sumepiskopát 411
kniežat 147, 438
Summa Astesana 67
Confesionum 67
Pisana 67
Summi Pontificatus, enc. 454
Summis desiderantes, bula 48, 104
Summy 39
superintendent (u prot.) 211
supremačná prísaha 182
supremačný akt 182
Svätá aliancia 328, 373
liga (franc.) 176
v Cognac 141
Rodina, časop. 429
synoda ruská 272
Svätí posledných dní, ev. sekta 441
Svätopeterská bazilika 276
Svätopeterský halier 360
chrám 54
Svätý Jur 250
rok 363
sväz katolíckych kniežat 343
svedenborgiáni 216
Svetlo, časop. 416
svetová konferencia prakt. kresťanstva 443
pre vierouku a ústavu 443
svetová vojna prvá 444, 447
druhá 454
svetový eucharistický kongres 366, 384,
390, 428, 465
sviatky 426
sviatok sv. Cyrila a Metoda 471
sv. Jána Nepomuckého 471
Svoradov ústav 429
Sydney, bisk. 381
Sylabus 365, 405
symbolické knihy ev. 449
synergistický spor 213
Synoda svätá 433
budínska (1279) 60
nitrianska (1493) 60
oxfordská (1382) 72
spišská (1460) 60
synody diecézne 426

Sýria 394
sýrska cirkev 432
sýrskomalabarské obrady 396
Szent-István Társulat 356

ŠAĽA N/VÁHOM 247
Šamorín 93
Šanghai 397
šangti (cisár) 269
Šaštín 198, 277, 420, 421
Šintava 82
šintoizmus 397
Škandinavia 374
Školské sestry Notre Dame 242
školskí bratia 241, 419
škótska cirkev 437
šmalkaldské články 152
  vojny 157
šmalkaldský spolok 150
Šopron, snem (1683) 251
španielska inkvizícia 85
Španielsko 376
špekulatívna teologia 254
špirituáli 16
Štajersko 189
Štajerský Hradec 241
štátna matrika 354
štátne cirkevníctvo 113, 224
Štiavnik (Spiš) 247, 393
štifty 330
Štokholm 371, 444
Štrasburg 146, 161, 330
študentské korporácie 351
študijný fond 308
Štutgart 443
Švajčiarsko 330, 369
Švédsko 179, 371
švédsko-franc. vojna 170

TÁBOR 76
táboriti 79
tajný spolok 364
Tametsi, dekrét 231, 353
Tanec smrti 99
Tasovice (Morava) 241
Tatran, spolok štud. 429
teatini 239
teatinky 239
Tegernsee 335
templári 13
Teofilantropi 317
teologia kríža 65
teologická fakulta v Bratislave 472
teória renesancie 73
teozofia 401
terminizmus 64
teritoriálne cirkevníctvo 145, 147
teritoriálny systém (prot.) 212
Testakt 186
Theate (Chieti) 239
The catholic Encyklopedia 416
Theologica cath. slovaca 416
Theologisch-praktische Quartalschrift 416
Theologische Quartalschrift 416
  Zeitschrift 349
Tiara 12
Tien (nebo) 269
Tirolsko 189
Tokio 398
Toledo 280, 426
  syn. (1324) 93
Tolentino, mier (1797) 318
Tolerancia dogmatická 303
  občianska 303
Tolerančný edikt Jozefa II. 290, 306
  nanteský 175, 285
Tolerančný edikt vo St. Germaine 174
Tomášoví kresťania 267, 396
tomisti 257
Tomizmus 366, 414
Tonking 268, 414
Topoľčany 82, 420
Torgau 213
Torgauská smluva 145
Torgisches Buch 213
Toruň, nábož. rozhovor 207, 217
  snem (1520) 206
totalitný štát 455, 457
Totentanz 99
Toul 158
Tractatus de Eccl. Hus 76
Tranoscius nakl. slov. prot. 429
traktarianizmus 379, 436
traktátové spoločnosti 443
trapisti 242, 419
Trappe La 242
Travenkúr 267
Trenčín 82, 241, 419
Tretia repuklika franc. (1871) 326
  ríša nem. 347
Trevír 303
Trialogus (Viklef) 73
Trianonský mier 448

tridsaťročná vojna 161, 167
Trident, snem 228
Trient 330
Trinitári 419
Tripartitum (Verbőczi) 252
Tripolis 394
Trnava 57, 201, 419, 420
  syn. (1564) 203, 232
  univerzita 253
trojpápežstvo 27
Trosttheologie u Luthera 124
Trustels 385
Tunis 394
Turolúka 250
Turov 274
Tübinger Theologische Quartalschrift 339
tübinská katolícka škola 338, 439

UBI ARCANO, ENC. 453
Uganda 395
uhorské vyrovnanie 354
Uj Magyar Sion 416
ukáz 373
Ukrajinec 349
Ulm 151
Ulster (Írsko) 463
ultramontanizmus 338
Unam sanctam, bula 10, 13
Únia prot. spol. 440
  brest-litovská 275
  florentínska 271
  kalmarská 179
  protestantská 161
  s Grékmi 35, 271
  s východnými 179
  utrechtská 179
Unigenitus, bula 261, 291
Unio cleri pro missionibus 392, 429
unionistické kongresy 374, 435
unisti 81
L'Univers časop. 326
univerzita bratislavská 60
  budínska 63
  gregoriánska 224
  päťkostolská 63
univerzity katolícke 413
Unterwalden (Švajč.) 162
Upsala 443
Urbino, knież. 227
Uri 162
Urmín 241
uršulinky 239
ústavodarné shromaždenie franc. 314
Utópia (Tomáš Morus) 71, 266
utrechtská schizma 261
  únia 179
Übermensch 401

VACANTE SEDE APOSTOLICA, ENC. 368
Valadolid 92, 208
Valdénski 172
Valencia 318
Valliský defenzívny spolok 163
Vannes St. 240
Varna 37, 58
Varšava 464
Vassy (Franc.) 174
Vasvár (Eisenstadt), mier 249
Vatikán 455
vatikánska knižnica 225
  minca 452
vatikánsky snem 408
  štát 362
  väzeň 360, 366
Vehementer nos, enc. (1906) 327
Velehrad 374, 435
Veľká Divina 379
Veľké Leváre 421
Veľkonemecká ríša 472
Venaissin 287, 315, 324
Venezia di, palác 46
Venezuela 388
Verden 158, 169
Verein Bonifatius 342
  Boromeus 342
  Elisabethen 342
  Raphael 342
  Vinzenz 342
Veronika, náb. spol. 429
Versaillský mier 448
Vestfálsky mier 171
Veto (páp. voľba) 227
Veto írske 336
Vidina pri Lučenci 393
Viedeň, mier (1606) 205
Viedenský kongres (1814-15) 328, 334, 357
  kongres eucharistický 351
  konkordát 38, 43
Viennský snem 14
Viklefisti 73

Vilno 206, 372, 435, 464
Vincentky 242
Visio beatifica, spor 18
Visitatio liminum 224
Vít sv. kost. v Prahe 423
Vladislavská sieň 99
vladislavský sloh 99
Vlachy Spišské 249, 421
Vltava 26
Volksverein für das kath. Deutschland 344
Volebná kapitulácaia 21, 26, 88
voľná myšlienka 401
voľnomyšlienkári 299, 401
Völkisch 459
Vratislav, arcb. 456
Vršovice 423
Všeobecný cirk. snem lateránsky V. 55, 87
tridentský 228
v Kostnici 28, 76
vatikánsky 408
vo Vienne 14
Vulgata klementínska 225
Vykupiteľa sv. kongregácia 241
Vynálezy 39
Vyrovnanie uhorské 354
Vysoká Porta 222, 329, 393

WARTBURG 136, 146
Washington 384
Weimarská ústava 438
Welträtsel 401
Westminster (Londýn) 380
Wiener Kirchenzeitung 302
Wildhaus (Švajč.) 162
Wittenberg 126
Wolfenbüttel 161
Wolfenbüttler Fragmente 301
World Conference for Life and Work 443
Worms 330
Wormský edikt 135
Würzburg 330
konferencia (1848) 341, 342

Ymca 436, 443
Ypern 258
YUST SAN 160
Ywca 436, 443

ZADUNAJSKO 61
Záhradka duše, modl. kn. 97
Záhrebské bisk. 354
základina nábož. 290, 308
Zákon májový 344, 350
manželský 354
proti jezuitom 344
Zámky Nové 249, 421, 469
Západná schizma 23
Zeitschrift für kath. Theologie 416
Zéland 179
Zlatá bula (Karol IV.) 20
ruža 219
Zlaté Moravce 304
Zmechanizovanie náboženstva 124
Zrada Mórica Saského 158
Zredno 59
Zrkadlo ľud. spasenia 99
Zukunfstaat 402
Zürich 162
Zwinger v Dražďanoch 421
Zwinglianizmus 163
Zwolle 65, 92

ŽEHRA, freská 102
Ženeva 214, 449
Ženská jednota spol. 430
Židovská otázka na Slovensku 472
Židovské náboženstvo 355
Židovstvo 84, 446
na Slov. 86, 472
Žilina 420
syn. prot. 205, 247, 250
Živá cirkev v Rusku 433
Život čsp. chorv. 416

OBSAH.

PIATA PERIÓDA.

Úpadok pápežskej autority. Konciliárne idey a reformné koncily. (1294—1517.) 5

HLAVA I.

Pápežstvo od Bonifáca VIII. po Lea X. Otázka reformy a konciliarizmus.

§ 125. Bonifác VIII. a jeho spor s Francúzskom 6
§ 126. Počiatok aviňonského zajatia. Viennsky snem 12
§ 127. Aviňonskí pápeži. Spor Ľudovíta Bavorského s Kúriou. Koniec aviňonského zajatia 15
§ 128. Veľká západná schizma. Pizanský snem a konciliarizmus . . 23
§ 129. Všeobecný koncil kostnický (1414—1418) 27
§ 130. Martin V. Reformná synoda bazilejská 32
§ 131. Ferrarsko-florenský snem (1438—42) 35
§ 132. Cirkev v objatí humanizmu a renesancie 38
§ 133. Renesanční pápeži od Mikuláša V. po Pavla II. 41
§ 134. Ďalší renesanční pápeži až po Lea X. XVIII. všeobecný snem lateránsky 46
§ 135. Cirkevné pomery na Slovensku od 1300 po reformáciu . . 56

HLAVA II.

Cirkevná veda. Bludy.

§ 136. Úpadok scholastiky a mystiky. Biblická a praktická teologia . 63
§ 137. Humanisti 67
§ 138. Heretické hnutie. Ján Viklef 71
§ 139. Ján Hus. Náboženssko-sociálna revolúcia v Čechách . . . 73
§ 140. Husitské vojny 78
§ 141. Ďalší odporcovia Cirkvi v XV. storočí. Priatelia reformy v duchu cirkevnom 83
§ 142. Španielska inkvizícia. Prenasledovanie židov 84

HLAVA III.

Cirkevná ústava, bohoslužba, náboženský život.

§ 143. Apoštolská stolica 86
§ 144. Svetské duchovenstvo 88
§ 145. Rehoľníctvo 90
§ 146. Bohoslužba, sviatky, odpustky 93
§ 147. Náboženská výchova ľudu 97

§ 148. Cirkevné umenie. Vrcholná, neskorá gotika a renesancia . . 99
§ 149. Náboženskomravný život 103

NOVOVEK.

§ 150. Všeobecná charakteristika novoveku 109

ŠIESTA PERIÓDA.

Doba cirkevnej revolúcie (1517—1789).

HLAVA I.

Reformácia v Nemecku a vo Švajčiarsku.

§ 151. Zásady k porozumeniu dejín reformácie 117
§ 152. Príčiny rýchleho rozšírenia protestantizmu 120
§ 153. Martin Luther 124
§ 154. Spor o odpustky 128
§ 155. Rímsky proces proti Lutherovi. Lipská dišputa. Luther vyobcovaný 131
§ 156. Wormský snem. Luther vo Wartburgu. Revolúcia . . . 134
§ 157. Pápeži Hadrián VI. a Klement VII. Sacco di Roma. Sedliacka vzbura 139
§ 158. Speyerské snemy. Teritoriálne cirkevníctvo 144
§ 159. Ríšsky snem v Augsburgu. Šmalkaldský spolok. Pavol III. . . 148
§ 160. Posledné dni Lutherove, jeho smrť a charakteristika . . . 153
§ 161. Šmalkadská vojna. Augsburský náboženský mier 157
§ 162. Reformácia v nemeckom Švajčiarsku. Zwingli 161
§ 163. Náboženské novoty vo francúzskom Švajčiarsku. Ján Kalvín . 164
§ 164. Tridsaťročná vojna. Vestfálsky mier 167

HLAVA II.

Protestantizmus mimo Nemecka.

§ 165. Protestantizmus vo Francúzsku 172
§ 166. Reformácia v Nizozemsku a severných štátoch 177
§ 167. Odpadnutie Anglicka od katolíckej Cirkvi 181
§ 168. Reformácia v Škótsku a Írsku 187
§ 169. Protestantizmus v dedičných krajinách rakúskych, v krajinách koruny českej a Sliezsku 189
§ 170. Reformácia v Uhorsku. Protestantizmus na Slovensku . . . 195
§ 171. Náboženské novoty v Poľsku a v baltických provinciách . . 206
§ 172. Protestantizmus v Španielsku a Taliansku. Grécka cirkev a protestantizmus 208
§ 173. Vnútorný rozvoj protestantizmu. Sekty. Snahy o sjednotenie kresťanov 211

HLAVA III.

Katolícka reforma. Rekatolizácia odpadnutých krajov . . 218

§ 174. Pápeži tridentského snemu a po ňom až do 17. storočia . . 221
§ 175. Tridentský snem 228
§ 176. Spoločnosť Ježišova 233
§ 177. Ďalšie novoveké rehole 238
§ 178. Obnova katolicizmu v Nemecku 243

§ 179. Rekatolizácia Slovenska. Cirkevné pomery po satmársky mier (1711) 246
§ 180. Rozmach teologickej vedy 253
§ 181. Teologické spory. Jansenizmus a kvietizmus 257
§ 182. Mimoeurópska misijná činnosť 263
§ 183. Grécka ortodoxná cirkev. Schizmatická cirkev ruská. Sjednotení Ukrajinci 270
§ 184. Umenie 275
§ 185. Náboženskomravný život 280

HLAVA IV.

Cirkev v dobe absolutizmu a osvietenstva 283
§ 186. Galikanizmus 284
§ 187. Febronianizmus, jozefinizmus a synoda v Pistoji 287
§ 188. Pápeži v dobe absolutizmu. Zrušenie Spoločnosti Ježišovej . 292
§ 189. Nevera, racionalizmus, osvietenstvo 297
§ 190. Cirkevné pomery na Slovensku v 18. storočí 305

SIEDMA PERIÓDA.

Doba po francúzskej revolúcii do prvej svetovej vojny . . . 311

HLAVA I.

Francúzska revolúcia a jej ozvena v Europe.

§ 191. Francúzska revolúcia 313
§ 192. Cirkevnopolitická reštaurácia vo Francúzsku. Pius VII. a Napoleon 318
§ 193. Náboženské pomery vo Francúzsku v 19. storočí. Rozluka Cirkvi a štátu 324

HLAVA II.

Cirkev a štát v Nemecku 328
§ 194. Ozvena francúzskej revolúcie v európskych štátoch . . . 329
§ 195. Štátna cirkev v Nemecku. Cirkevná reorganizácia. Konkordáty . 333
§ 196. Rozvoj katolíckeho života v Nemecku. Odboj proti štátnej cirkvi 337
§ 197. Spolkový život v Nemecku. Liberalizmus, kultúrny boj a jeho následky 342
§ 198. Cirkevné pomery v Rakúsko-Uhorsku v 19. storočí s osobitným zreteľom na Slovensko 348

HLAVA III.

Katolícka Cirkev v oživotvorených štátoch.

§ 199. Pomery v Taliansku. Zánik pápežského štátu 356
§ 200. Pápežovia v 19. storočí a pred svetovou vojnou 363
§ 201. Cirkev vo Švajčiarsku, Belgicku, Holandsku a Škandinávii . . 369
§ 202. Katolícka Cirkev v Rusko-Poľsku a na Balkáne 372
§ 203. Cirkevné pomery v Španielsku a Portugalsku 375
§ 204. Katolícka Cirkev vo Veľkej Británii 373
§ 205. Katolícka Cirkev v Amerike 382
§ 206. Katolícke misie v 19. a 20. storočí 390

HLAVA IV.

Vnútorný život Cirkvi 399
§ 207. Cirkev v objatí modernej kultúry 400
§ 208. Teologické spory. Sekty 403
§ 209. Vatikánsky snem: dobudovanie cirkevnej ústavy 408
§ 210. Cirkevná veda 413
§ 211. Rehoľníctvo 418
§ 212. Cirkevné umenie 421
§ 213. Právne pomery, cirkevná ústava, disciplína a bohoslužba. Náboženssko-mravný život 425

HLAVA V.

Kresťanstvo mimo katolíckej Cirkvi.
§ 214. Grécko-ortodoxná a ruská cirkev. Boľševizmus 431
§ 215. Protestantizmus 435

NAJNOVŠÍ VEK.

Cirkevné dejiny od svetovej vojny podnes. (1914—43) . . . 444
§ 216. Prvá svetová vojna, jej následky a význam 447
§ 217. Pontifikát Benedikta XV. a Pia XI. 449
§ 218. Stav Cirkvi po svetovej vojne v jednotlivých štátoch . . . 455
§ 219. Cirkevné pomery v Československej republike a v Slovenskom štáte 466
Doslov 475
Soznam pápežov 477
Rímski a byzantskí cisári 480
Západní, resp. nemeckí cisári a králi 481
Francúzski panovníci 482
Španielskí panovníci 483
Anglickí panovníci 483
Panovníci Veľkomoravskej ríše 484
Uhorskí panovníci 484
Českí panovníci 485
Poľskí panovníci 485
Soznam obrázkov a máp s vysvetlivkami 487
Mapové prílohy 493
Ukazovateľ menný 495
Ukazovateľ miestny a vecný 517
Obsah 537
Corrigenda 541

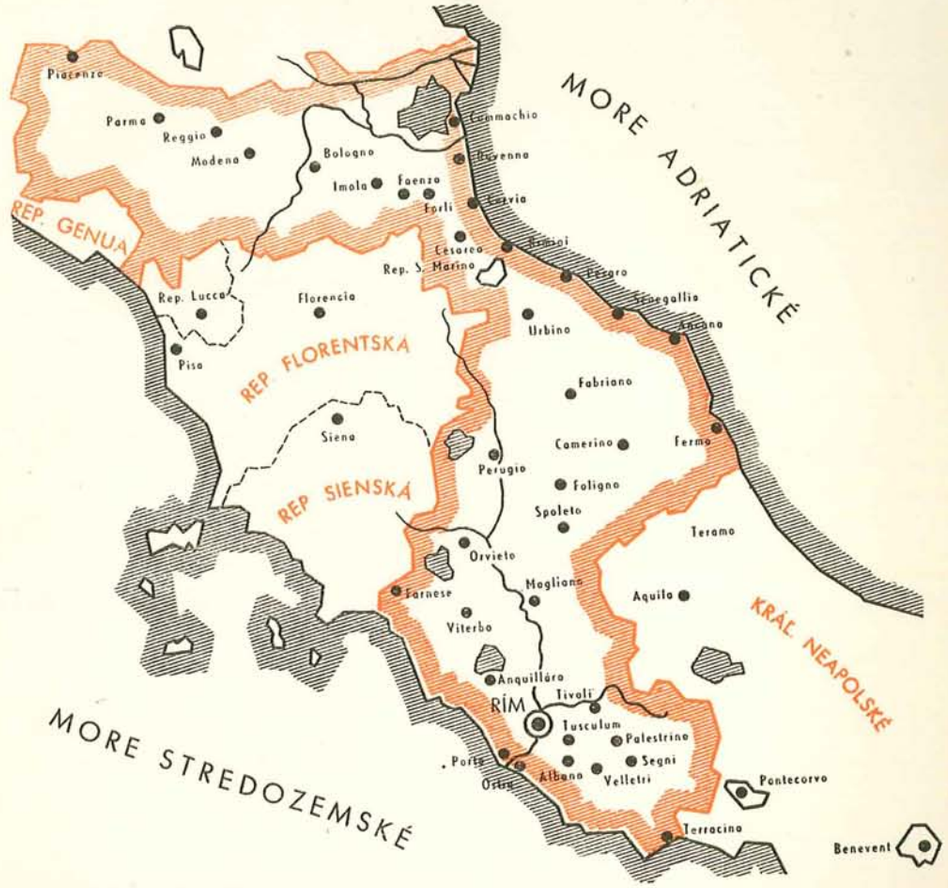
CORIGENDA.

I. sväzok.

str. 38, 19. riadok zhora miesto 5000 má byť 500

II. sväzok.

str. 84, 3. riadok zdola miesto Ferarský má byť Fererský
str. 86, 7. riadok zhora miesto Gamse má byť Gams
str. 346, 15. riadok zhora miesto Windohorst má byť Windthorst
str. 396, 12. riadok zhora miesto Ernakolame má byť Ernakulume
str. 441, 14. riadok zdola miesto Yonga má byť Younga
str. 444, 16. riadok shora miesto vodcami anglikánov má byť vodcami boli

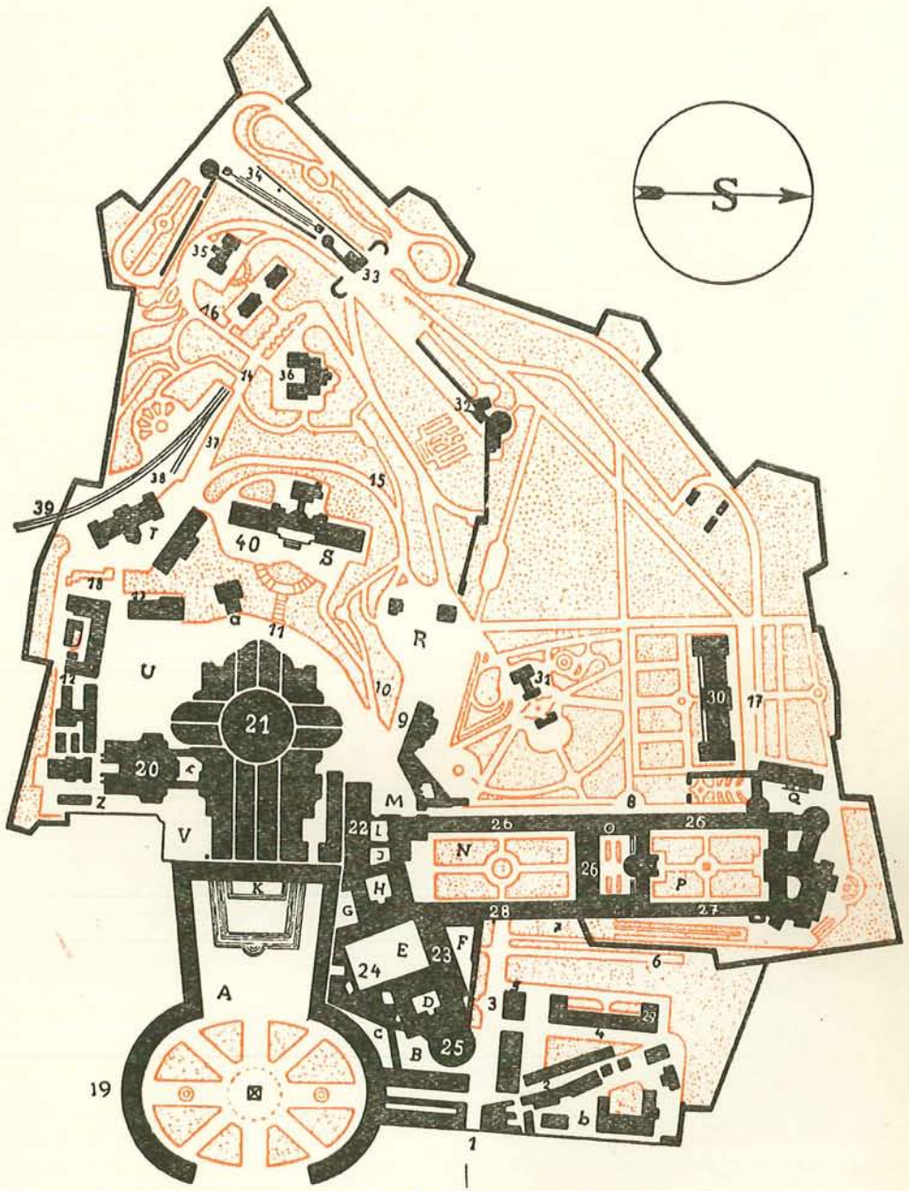
CIRKEVNÝ ŠTÁT
ZA JÚLIA II. (1503–1513).

DNEŠNÝ STAV DIECÉZ NA SLOVENSKU
(PO ROKU 1942)

VYSVETLIVKY:

- Hranice Slovenska.
- Hranice Slovenska a Podkarpatskej Rusi pred r. 1938.
- Hranice rím.-kat. diecéz.
- Hranica medzi gr.-kat. diecézou prešovskou a munkačevskou.
- Biskupské sídlo.
- Arcibiskupské sídlo.
- Gr.-kat. biskupské sídlo.
- Sídlo opáta.
- Kraje, ktoré od r. 1925—1940 patrily Krakovskej diecéze.

PLÁN CITTÀ DI VATICANO

A Piazza di S. Pietro — Svätopeterské námestie
B Cortile dell' Olmo — Brestové nádvorie
C Triangolo del Porticato — Trojuholníkové stĺporadie
D Cortile del S. Uffizio — Úradné nádvorie
E Cortile di S. Damaso — Nádvorie Sv. Damaza
F Cortile del Triangolo — Trojuholníkové nádvorie
G Cortile del Mareschiallo — Maršalské nádvorie
H Cortile del Pappagalli — Papagájske nádvorie
I Cortile della Torre Borgia — Nádvorie veže Borgiov
K Entrata di S. Pietro — Vchod ku Sv. Petru
L Cortile della Sentinella — Nádvorie stráží
M Piazza del Forno — Pekárske nádvorie
N Cortile del Belvedere — Nádvorie Belvedera
O Cortile della Biblioteca — Nádvorie bibliotéky
P Cortile della Pigna — Nádvorie pínií
Q Cortile delle Corazze — Nádvorie brnení
R Piazzale della Zecca — Námestie mincovne
S Piazzale del Governatorato — Vládne námestie
T Piazzale dela Stazione — Staničné námestie
U Piazza S. Marta — Námestie sv. Marty
V Piazza dei Protomartiri Romani — Námestie prvých rímskych mučeníkov
Z Largo della Sagrestia — Námestie sakristie

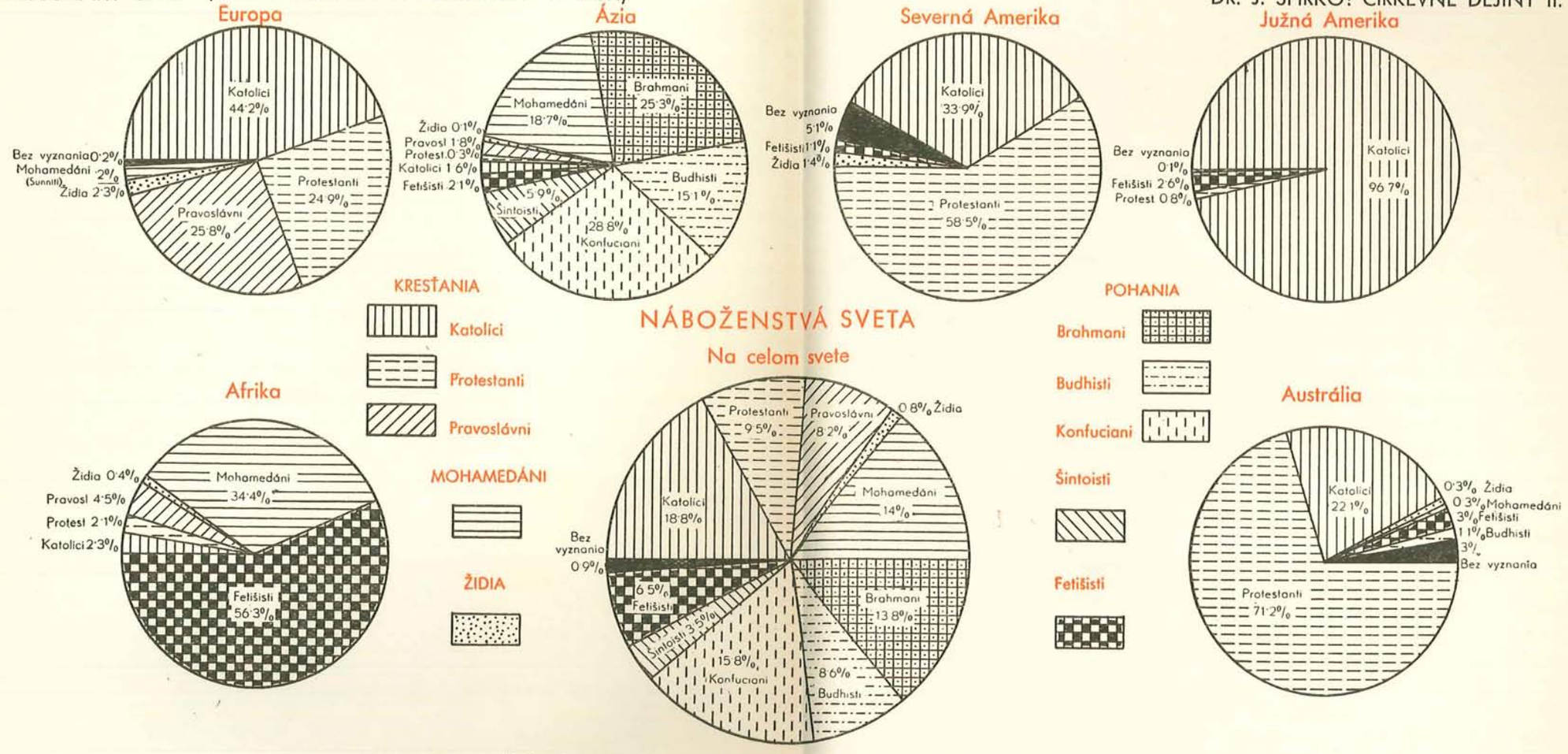
*

a Largo S. Stefano — Námestie sv. Štefana
b Piazza S. Egidio — Námestie sv. Egídia
c Largo Braschi — Námestie Braschi

*

1. Via S. Anna — Ulica sv. Anny
2. Via del Pellegrino — Pútnická ulica
3. Via del Belvedere — Ulica Belvedere
4. Via della Tipografia — Tlačiarenská ulica
5. Via della posta — Poštová ulica
6. Via Pio X. — Ulica Pia X.
7. Salita ai giardini — Výstup k záhradám
8. Stradone dei giardini — Záhradná ulica
9. Salita della Zecca — Minciarske návršie
10. Via del Governatorato — Vládna ulica
11. Via delle Fondamenta — Múrová ulica
12. Via del Perugino — Peruginova ulica
13. Via del Mosaico — Mozaiková ul.
14. Viale del Seminario Etiopico — Ulica etiópskeho seminára
15. Viale dell' Osservatorio — Hvezdárenská ulica
16. Viale Guglielmo Marconi — Ulica Viliama Marconiho
17. Viale della Zitella — Ulica Zitelly
18. Passaggio Pier Luigi da Palestrina — Palestrinova pasáž
19. Colonnati di Bernini — Berniniho kolonády
20. Sagrestia di S. Pietro — Svätopeterská sakristia
21. S. Pietro — Sv. Peter
22. Cappella Sistina — Sixtínska kaplnka
23. Vaticano — Vatikán
24. Scala pia — Svätė schodište
25. Torre Nicolo V. — Veža Mikuláša V.
26. Biblioteca e torre Gregoriana — Knižnica a gregoriánska veža
27. Museo Chiaramonti — Múzeum Chiaramonti
28. Galleria Lapidaria — Galeria nápisov
29. Palazzo Belvedere — Palác Belvedere
30. Pinacoteca nuova — Nová pinakotéka
31. Casino Pio IV. — Kasino Pia IV.
32. Osservatorio — Hvezdáreň
33. Grotta di Lourdes — Lurdská jaskyňa (demolovaná)
34—35. Stazione Radio — Vysielačka
36. Collegio Etiopico — Etiópske kolégium
37. Ferrovia — Železnica
38. Stazione — Stanica
39. Porta della Ferrovia — Železničná brána
40. Palazzo del Governatorato — Vládna budova

DIAGRAM Č. 4. (PODĽA PRÍRUČKY P. KROSEHO Z R. 1939.)

Celkový počet ľudstva celej zemi 2,122,688.000 (podľa štat. z r. 1939).

Terajší hierarchický stav Cirkvi (31. XII. 1942).

Cirkev má:

Rezidenciálnych patriarchátov	rezidenc. metropolit.	rezid. arcibiskupstiev	rezid. biskupstiev	vikariatúr apošt.	prefektúr apošt.	prelatúr a opátstiev nullius.
10	224	37	954	317	131	54
Z toho v Europe: (približné rozdelenie)	107	22	533	7	—	—
v Ázii	24	4	101	127	64	—
v Afrike	4	—	20	115	43	—
v Amerike	87	3	335	38	13	—
v Austrálii a Oceánii	8	—	38	36	6	—

Tento

druhý sväzok

CIRKEVNÝCH DEJÍN

s osobitným zreteľom na vývin

cirkevných dejín Slovenska

napísal

UNIV. DOC. DR. JOZEF ŠPIRKO,

prof. cirk. dejín

v Spišskej Kapitule.

Vytlačila a vydala

svojím nákladom

NEOGRAFIA, ÚČ. SPOL.

v Turčianskom Svätom Martine

roku 1943.

Časť obrazovú, mapovú

a obal upravil

DR. JOZEF CINCÍK.